

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

SIMONAS DAUKANTAS

ISTORIJA ŽEMAITIŠKA

[I]

VILNIUS·1995

UDK 947.45.01/04
Da 409

Parengė
BIRUTĖ VANAGIENĖ

Įžangos straipsnį parašė
VYTAUTAS MERKYS

ISBN 5-415-00352-5

SIMONO DAUKANTO „ISTORIJA ŽEMAITIŠKA"

„Lituanistinės bibliotekos" serijoje jau išleistos trys Simono Daukanto knygos. 1976 m. išėjo Raštų dvitomis, kuriame yra „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių", „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių", „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje", smulkiųjų raštų pluoštas ir visi žinomi laiškai. 1984 m. pasirodė „Vertimų ir sekimų" tomas (Ezopo pasakėčios, „Pasakos Fedro", Kornelijaus Nepoto „Gyvatos didžiųjų karvaidų senovės" ir J. H. Campės „Rubinaičio Peliūzės gyvenimas").

Liko nepakartotas tik vienas iš keturių svarbiųjų Daukanto istorijos veikalų — „Istorija Žemaitiška". Ją Daukantas turėjo baigti apie 1836—1837 m., kai jau buvo iš Rygos persikėlęs į Peterburgą. Šitai rodo „Istorijoje Žemaitiškoje" panaudotų veikalų išleidimo datos — naujausia ir net 11 kartų minima Thomo Hiärno „Estijos, Livonijos ir Latvijos istorija" pasirodė 1835 m. Vėliau spausdinti darbai, pavyzdžiui, Vygando Marburgiečio kronika, išėjusi 1842 m., minimi tik retkarčiais; šios nuorodos, matyt, atsiradę tvarkant jau parašytą tekstą.

Daukanto istorijos veikalus išrikiavus chronologine tvarka, „Istorija Žemaitiška" stovėtų antroje vietoje, po „Darbų", kuriuos rašė baigdamas studijas Vilniaus universitete. Veikalus skiria maždaug 14 metų. Per tą laiką iš „Darbų" išaugo nauja, žymiai platesnė istorija. Visų pirma išsiplėtė jos chronologiniai rėmai: „Darbai" baigiami Vytauto laikais, o „Istorija Žemaitiška" — su Žygimanto Augusto valdymo pabaiga. Šitam 1430—1572 m. laikotarpiui Daukantas paskyrė ketvirtadalį veikalo. Be to, iš

„Darbų" perimtas tekstas smarkiai taisytas ir pildytas.

Tiesa, „Istorija Žemaitiška" savo rašymo metodu liko panaši į „Darbus". Teminio dėstymo laikytasi tik apibūdinant pačią lietuvių tautą, jos kalbą, papročius, geografinę aplinką, pirmąsias antikinių ir kaimyninių tautų žinias apie kraštą. Toliau pereinama prie griežto chronologinio pasakojimo — nuo datos prie datos, nuo valdovo prie valdovo, gana panašiai, kaip buvo įprasta metraščiuose arba kronikose. Taip teberašė dauguma XIX a. pirmosios pusės Lietuvos (pvz., Teodoras Narbutas) ir kaimyninių tautų (pvz., rusų — Nikolajus Karamzinas) istorikų. Teminis-probleminis-chronologinis istorijos veikalų rašymas dar nebuvo kaip reikiant įsigalėjęs. Griežtas nuoseklios chronologijos laikymasis varžė pasakotojo mintį, dažnai tekdavo panašiais posakiais ir sakiniais apibūdinti skirtingus karo žygius, mūšius, jų baigtį, karo vadus, vadovų sumanymus ir veiksmus, tautos (liaudies) padėtį.

Vis dėlto „Istorija Žemaitiška" ir kiti Daukanto veikalai rodo, kad jų autorius — ne tik pirmasis lietuviškai rašęs istorikas, bet ir vertas savo Vilniaus universiteto profesorių mokinys. Kaip pastebėjo Zenonas Ivinskis, Daukanto laiškai, šiek tiek vėliau rašyti Teodorui Narbutui, „parodo jo neblogą orientaciją ano laiko Lietuvos istorijos moksle"[1]. Suprantama, ši orientacija ne staiga atsirado, ji išaugo iš studijų universitete, ypač sekant profesorium Ignotu Onacevičium, kuris daug dėmesio skyrė šaltinių ir literatūros pažinimui.

Lyginant su kitais Daukanto istorijos veikalais, „Istorijoje Žemaitiškoje" išvardijama daugiausia panaudotų leidinių. Daukantas žinojo bene visus antikos autorių, būtent Tacito, Ptolomėjaus, Herodoto, Plinijaus vyresniojo, Pomponijaus Melos, veikalus,

[1] Z. Ivinskis. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar.— Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo darbai. Kaunas, 1940 (perspausdinta — Roma, 1972), t. 3, p. 327.

kuriuose minimos baltų gentys, lietuvių protėviai. Reikalingų žinių gausiai sėmėsi iš vokiečių ordinų kronikų, ypač iš Eiliuotosios Livonijos kronikos, Petro Dusburgiečio „Prūsijos kronikos", turėjo Jano Długoszo „Lenkijos istoriją", Motiejaus Miechowitos kroniką.

Lietuviškų šaltinių Daukantas tuomet žinojo mažai. Vienintelį kartą jis mini Lietuvos metraščio Supraslio nuorašą, kurį neseniai buvo radęs ir paskelbęs Ignotas Danilavičius. Ši publikacija buvo itin svarbi, nes įrodė, kad Lietuva tikrai turėjo savo metraščius. Netrukus Teodoras Narbutas paskelbs ir vėlyvąją Lietuvos metraščio redakciją — Bychovco kroniką, kuria Daukantas pasinaudoti nebespės. Lietuviškus metraščius jam kompensavo vėlyva Motiejaus Strijkovskio kronika, Teodoro Lepnerio Mažosios Lietuvos aprašymai, Motiejaus Pretorijaus prūsų ir lietuvių praeities tyrinėjimai bei garsioji Alberto Vijūko-Kojalavičiaus „Lietuvos istorija".

Pažymėtina, kad tuomet Daukanto dėmesio dar nebuvo patraukusi Narbuto „Lietuvių tautos senovės istorija", nors vėliau su jos autoriumi per laiškus nuoširdžiai bendrauta. Gyvendamas Rygoje, Daukantas, matyt, apskritai buvo nutolęs nuo literatūros lenkų kalba ir labiau įnikęs į vokiškus leidinius. Keletą autorių net tiesiog pamėgęs.

Vienas jų — istorikas ir rašytojas Augustas Friedrichas Kotzebue, išleidęs „Senosios Prūsijos istorijos" keturtomį, kuriame lietuviai ir prūsai aukštinami kaip dori gamtos vaikai, patyrę vokiečių ordinų žiaurumą. Daug kartų cituojami Ludewigas Albrechtas Gebhardis ir Thomas Hiärnas, parašę Latvijos ir Estijos kraštų istorijas. Dažnai remiamasi vėlyvosios vokiečių šviečiamojo laikotarpio istoriografijos atstovu Augustu Ludewigu Schloezeriu. Tačiau apie ketvirtadalis visų Daukanto „Istorijos Žemaitiškos" nuorodų yra į Johanno Voigto „Prūsijos istoriją", kurios pranašumas prieš kitus panaudotus veikalus neabejotinas. Ji atkreipė dėmesį ligi tol nežinomais kryžiuočių ir Prūsijos valstybės isto-

riniais šaltiniais, jų kritišku apdorojimu, įvykių tarpusavio sąsajų ieškojimu ir išaiškinimu.

Prasmingos ir dažnos nuorodos į Nikolajaus Karamzino „Rusijos valstybės istoriją". Nors veikalas aiškiai monarchistinio apologetinio pobūdžio, tačiau Daukantui jis buvo itin reikalingas, nes plačiai ir su romantišku polėkiu aprašė rusų ir kitų rytų slavų santykius su baltų gentimis bei Lietuvos Didžiąja Kunigaikštija. Karamzino veikalas savaip šališkas, bet jis neturėjo Daukantui įkyrėjusių lenkų istoriografijos unijinių tendencijų.

„Istorijoje Žemaitiškoje" aiškiai atsispindi Daukanto profesinis pasiruošimas, istoriosofinės ir visuomeninės pažiūros bei nuostatos. Jų, kaip ir Daukanto biografijos, čia nekartosime, nes apie tai turime atskirus lengvai pasiekiamus leidinius[2]. Sustosime tik prie tų dalykų, kurie padeda suprasti „Istorijos Žemaitiškos" vietą ano meto lietuvių gyvenime.

Neretai manoma, jog šį darbą Daukantas rašė tik sau, niekur neminėdamas, kad ruošiasi jį spausdinti. Tačiau neseniai Peterburge suradus antrą — švariai perrašytą — egzempliorių, tvirtėja mintis, kad jo tikriausiai reikėję „Istorijos Žemaitiškos" leidimui, — susipažinti galimam mecenatui arba pateikti cenzūros įstaigai. Kai paaiškėjo, kad artimiausiu metu paskelbti tokį didelį veikalą neįmanoma, Daukantas jo pagrindu parašė abu vėlesniuosius istorijos darbus. „Būdą" išplėtojo iš „Istorijos Žemaitiškos" VI—IX, XI—XII skyrių apie lietuvių būdą, karybą, vyresnybę ir valdžią, tikybą, laidojimo papročius, prekybą ir krašto geografinę padėtį. Šį darbą Daukantas baigė 1844 m. ir netrukus Peterburge išleido. Iš likusios „Istorijos Žemaitiškos" dalies, labai sutrumpinus minėtus skyrius apie kultūrą ir atėmus Lietuvos istoriją po Vytauto mirties, išsirutuliojo „Pasakojimas", kurį Daukantas tikėjosi išleisiąs vys-

---

[2] Saulius Žukas. Simonas Daukantas. Kaunas, 1988; Vytautas Merkys. Simonas Daukantas. Antras papild. leid. Vilnius, 1991.

kupo Motiejaus Valančiaus padedamas, o negavęs pagalbos labai nusivylė.

Daukantui studijuojant ir „Istoriją Žemaitišką" bei kitus veikalus rašant, vyravo savitas lietuvių tautos, jos istorijos, kaip patriotizmo pagrindo, supratimas. Tiek Daukantas, tiek jo profesoriai, kurie nė lietuviškai nemokėjo, savo patriotizmą deklaravo kone tais pačiais žodžiais. Antai Ignotas Onacevičius tvirtino: „Myliu Gediminą, Kęstutį, Algirdą ir Vytautą, nes jie sudaro Lietuvos didybę ir garbę, mažas ydas didžiomis vertybėmis atlygino"[3]. Teodoras Narbutas viename laiške Daukantui antrino: „...kol gyvensiu ir plunksną valdysiu bei lūpas judinsiu, nesiliausiu uoliai aukotis ir skirti jėgas atminimui šios taurios, didžios ir nelaimingos lietuvių tautos, kuriai priklausome abu, — aš, nevertas istorikas, o Ponas Geradaris — kilnus diplomatikas"[4].

Savišką Daukanto ir jo bičiulių istorikų patriotizmo supratimą lėmė orientacija į skirtingas tuometinės visuomenės struktūras. Ir Onacevičius, ir Narbutas tautos pagrindu laikė bajoriją, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos piliečių teisių paveldėtoją. Visi tokie bajorai katalikai (pvz., Teodoras Narbutas, Adomas Mickevičius), unitai (pvz., Ignotas Onacevičius) jautėsi esą lygiateisiai istorinės „lietuvių tautos" atstovai. Jie reiškė tokį patį patriotizmą kaip ir 1794 bei 1830—1831 m. sukilėliai, napoleoninės Lietuvos laikinoji vyriausybinė komisija, dauguma Vilniaus universiteto profesūros ir studentų. Tai senasis provincinis, partikuliarinis, bajoriškasis patriotizmas, kuriuo rėmėsi Lietuvos teritorinis ir politinis, kultūrinis bendrumas. Tiesa, Daukanto profesoriai istorikai tauta jau laikė ne vien privilegijuotus luomus, bet ir liaudį, tačiau, šiaip ar taip, jai palikdami inertiškos masės vaidmenį.

---

[3] Cit. iš: Vincas Maciūnas. Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje.— Darbai ir dienos. Kaunas, 1939, t. 8, p. 198.

[4] 1842 m. rugsėjo 15(27) d. Narbuto laiškas Daukantui.— Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraštynas, F. 31, b. 1412, l. 6.

„Istorijoje Žemaitiškoje" lietuvių tauta suprantama visiškai kitaip. Anot Daukanto, lietuvių ir žemaičių tauta gyvenusi nuo senų senovės, nors kadaise ir kitaip vadinosi. Lietuvių protėvių Daukantas ieško Indijoje, paskui jie buvę žinomi kimerų, skitų, getų, herulių ir kitais vardais, bendravę su antikinėmis tautomis. Lietuvių tautos ir jos kalbos senumui bei reikšmingumui įrodyti jis remiasi lyginamosios kalbotyros kūrėjų, ypač danų kalbininko Rasmaus Kristiano Rasko ir vokiečių rašytojo bei istoriosofo Johanno Gotfriedo Herderio, autoritetu (juos nurodo ir „Istorijoje Žemaitiškoje").

Gimtoji kalba Daukantui yra didžiausias tautos turtas, svarbiausias jos požymis. O minėtiems Lietuvos provinciniams patriotams atrodė, kad lenkų kalbos pripažinimas gimtąja ar apskritai prioritetine kalba nė kiek netrukdo vadintis lietuviais. Ši nuostata, išreikšta klasikine jų tautinės savimonės apibrėžimo formule: *gente Lituanus, natione Polonus*, kaip žinome, vedė į Lietuvos bajorų subordinaciją lenkų tautai (nacijai) ir lenkų kultūrai. Dualistinės tautinės savimonės bajorija orientavosi ne į vieną ar kitą etninį darinį, suprantamą nūdiene prasme, o į didžiulę teritoriją tarp Baltijos ir Pripetės. „Šiaip ar taip, — anot Czesławo Miłoszo, — toji bajoriška kultūra Lietuvoje nebuvo būdinga vienai klasei, priešingai, formavo visų kalbančių lenkiškai mąstymą [...]. Devynioliktame amžiuje pastebimas daugelio „lietuvių" ryšių su tėvyne, kaip geografine sąvoka, stiprėjimas, bet vyksta ir atvirkščias procesas, nes Lietuvos ir Lenkijos bajoriją jungia bendra didvyriška kova su carizmu, tad ir teritorinis lojalumas keičiamas lojalumu vienai lenkų tautai, nepriklausomai nuo to, kur gyvena jos nariai"[5].

Simonas Daukantas jau matė tą neabejotiną provincinio patriotizmo virsmą lenkišku apsisprendimu

---

[5] Č. Milošas. Apie lenkų — lietuvių konfliktą.— Literatūra ir menas, 1989, liepos 22, p. 14.

ir jį siejo su lietuvių tautos ir kalbos situacijos pablogėjimu, ieškojo jo istorinių ištakų.

Daukanto manymu, kalba yra tautos praeities veidrodis. „Istorijoje Žemaitiškoje" jis rašo, kad „kitą kartą", t. y. žiloje senovėje, lietuviai, žemaičiai, prūsai, juodgirėnai (jotvingiai), žalgirėnai (?), latviai, kuršiai, žiemgaliai kalbėjo viena lietuvių kalba, kitaip sakant, pastaroji atliko komunikacinę ir konsolidacinę funkcijas. Tik istorinės aplinkybės, svetimšalių kultūrinė įtaka išsklaidė lietuvių kalbą į tris šakas — pačių lietuvių, latvių ir prūsų. Tautą pavergus kitoms tautoms, buvo paniekinta ir jos kalba, iš kurios „šiandien ne vien diduomenė, bet ir kunigai patys per savo nežinojimą tyčiojas". Dėl to Daukantas, siekdamas švarinti barbarizmais užterštą lietuvių kalbą, nė kiek nesivaržė reikiamus pakaitalus imti iš latvių, ieškoti jų jotvingių ar kitų genčių palikime, kuris esąs užsikonservavęs slavų kalbose. Deja, neturėdamas gero filologinio pasirengimo, slaviškus žodžius klaidingai palaikydavo esančiais lietuviškos kilmės. Lietuvos istorija Daukantui yra visų baltų istorija, nors jis pripažįsta ir iš kitų baltų istoriškai išsiskyrusią lietuvių tautą.

Įsidėmėtini patys Daukanto darbų pavadinimai: „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių", „Abėcėlė lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, kalbos". Čia kalnėnai (aukštaičiai) ir žemaičiai suprantami kaip tie patys lietuviai. Tačiau kartais aukštaičiai sinonimiškai pavadinami lietuviais („Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių"), o lietuviai — žemaičiais („Istorija Žemaitiška").

Gvildenant Daukanto tautos sampratą, atkreiptinas dėmesys į tokį esminį dalyką, kaip elitinių sluoksnių vieta ir vaidmuo lietuvių tautoje. Vokiečių ir lenkų užkariautose baltų genčių žemėse viešpataujantį luomą, diduomenę, sudarė svetimieji. Tačiau pagrindinėje lietuvių gyvenamojoje teritorijoje užkariautojų nebuvo. Čia visuomenė suskilo dėl kitų priežasčių. Anot Daukanto, karinės demokratijos laikais tautos iškelti vadai, diduomenė iš pradžių

labai rūpinosi bendraisiais tėvynės reikalais, bet ilgainiui dėl egoizmo virto išdavikais, įvairiais perkrikštais, kariaudami svetimose žemėse demoralizavosi ir ėmė engti savo tautiečius. Pamynęs moralines tautos lygybės normas, elitinis luomas ėmė plėtotis, kunigaikščiai ir bajorai vieni per kitus savinosi valstiečių bendruomeninę žemę, pačius valstiečius vertė valdiniais, reikalavo iš jų duoklių (jas iš pradžių gaudavo tik kaip paprastas dovanas), lažo, arba baudžiavų. Rašydamas apie Kazimiero valdymo laikus, Daukantas jau tvirtina, kad, sekdama lenkais, „lietuvių diduomenė dabar nieko kito negeidė, kaip tiktai lepauti, gerti ir goslybėje žlugėti bei lėbauti". Parazitiškai gyvenančius viešpataujančius luomus turėjusi išlaikyti valstietiška liaudis. Jų socialinis egoizmas ir moralinis nuopuolis lėmė lietuviškų tautinių savybių išsižadėjimą ar net tautinę išdavystę. Taip lietuvių elitiniai luomai galutinai susvetimėja. Diduomenė, nutautusi bajorija, kuri bodisi gimtosios ir savosios liaudies, valstiečių, Daukanto manymu, nebepriklauso savajai tautai. Tokio griežto demokratinio tautos apibrėžimo nerasime nei minėtųjų Daukanto profesorių, nei tuometiniuose Joachimo Lelewelio veikaluose, kuriuose liaudis taip pat laikoma istorijos subjektu. Daukantas, lietuvių tautai (ir liaudžiai) pripažindamas visas suvereniteto teises, valdžią kildina iš „visuomenės sutarties",— sukurta valstybė turinti apsaugoti žmogaus nuosavybę ir pilietines laisves. Valdovas privalo tarnauti tautai, paisyti jos bendrųjų interesų. Priešingu atveju, kaip matyti iš Vytauto pasmerkimo už Žemaitijos perleidimą kryžiuočiams, tauta turinti teisę pasirinkti tinkamesnį valdovą. Dėl to svarbiausiu istorijos veikėju, subjektu, Daukantas laiko ne valdovus, o tautą, tuo lyg paremdamas Herderio istoriosofinę nuostatą, kad „jaunųjų tautų" laukia kultūrinio Europos atnaujinimo misija. Gyvenimas tautos interesams, visuomenės labui, anot Daukanto, yra žmogaus, tautos nario, pavyzdinių moralinių savybių visumos, kuri vadinama dorybe, pagrindas.

Net savo elementoriuje pirmą žodį, kurį vaikas turėjo išmokti perskaityti, įrašė: dorybė. Dorybė yra būtina sąlyga laisvei pasiekti ir ją išlaikyti. Beje, kaip pastebėjo Vytautas Kavolis, laisvė šiam „pirmajam lietuvių liberalui reiškia ne vien tautinę nepriklausomybę, bet ir ekonominės vergovės bei tikėjimo prievartos nebuvimą"[6].

Dorybė ir nedorybė, liuosybė ir vergybė — tai gėrio ir blogio supriešinimas, per kurį tuomet populiarioje didaktinėje literatūroje buvo einama prie pamokomų išvadų. Pamokomų išvadų siekė ir Daukantas. Jis norėjo išaiškinti, kad šiame pasaulyje nieko nėra nekintamo ir praeitis padeda suprasti, kur tauta eina dabar. „Istorijoje Žemaitiškoje" užčiuopiame lyg tris lietuvių visuomenės modelius: du iš jų — istoriniai, o trečiasis skęsta ateities ūkuose kaip optimistinė vizija.

Kurdamas pirmąjį modelį, Daukantas rašo, kad senų senovėje lietuviai, kaip tikri gamtos vaikai, gyvenę kukliai, buvę dori, drąsūs, narsūs, teisingi, darbštūs, mylėję artimą ir tėvynę, mokėję gražiai bendrauti bei linksmintis, neapkentę vergijos, lažą, arba baudžiavą, laikę priešingu protui ir teisybei. Svarbiausius visuomenės reikalus sprendusi tautos sueiga, kuri rinkusi ir valdovus, karvedžius bei rikius. Lietuvių diduomenė pasižymėjusi ne geresniu valgiu, gėrimu ir apsirengimu, o „dorybe ūkėje ir kantrybe karėje".

Švietimo epochoje įsibėgėjusi kultūros sekuliarizacija, pasaulietinės kultūros autonomizacija skatino Daukantą šio idealaus lietuvių tautos būvio ieškoti pagonybės laikuose, kai žmogiškasis ir dieviškasis pradai buvę neatskiriami, sudarę vienumą. Atrodytų, kad ta pagoniška tautos kultūra yra supriešinama su krikščioniškąja kultūra, slenkančia iš kaimyninių kraštų. Tačiau iš tikrųjų Daukantas nusiteikęs tik prieš prievartos metodus krikščionybę platinant. Jis turi aiškią istorizmo nuostatą ir pa-

[6] V. Kavolis. Epochų signatūros. Chicago, 1991, p. 84.

gonybės nelaiko pranašesne negu krikščionybė. Rašydamas apie taikingą lietuvių krikštą (1387 m.), prieina prie tokios išvados: „Taip ant galo įspindo linksma saulė vieros šventos katalikiškos ant Lietuvos žemės ir vienkartu pragaišo vokiečiams viltis kana kados Lietuvą ir Žemaičius, užsidengus lyčyna tikybos, nukariauti. Laiminga būt buvusi Lietuvių ūkis, jei namuose jos kunigaikščiai būt atteisę, kas katram derėjo". Tiesa, nevengs Daukantas kritiško žodžio dvasininkams, kai religija bus naudojama polonizacijos tikslais.

Antrąjį, „juodąjį", tautos būvio modelį lėmė svetimieji užkariautojai arba ateiviai lenkai ir jų blogu pavyzdžiu pasekusi sava diduomenė. Anot Daukanto, „nuo vargų ir novių" tauta sukumpo, laisvę pakeitė šiekštos ir žvangančios grandinės ant kojų, ūkis ir prekyba smuko, Žemaičių miestai virto lauželiais. Paniekinti žmonės — paniekinta jų kalba, papročiai ir doras gyvenimo būdas. Beje, Daukantas visiškai teisus, kad vidaus gyvenimo nuosmukis buvo svarbiausia priežastis, kodėl Lietuva teko svetimiesiems. Unija su Lenkija taip pat buvusi lemtinga, nes lenkai „išdildė lietuvių būdą, paskui gudai abejus prarijo: lietuvius užvargusius, lenkus išlepusius". Antiunijinės Daukanto pažiūros — neigiamo požiūrio į sulenkėjusią bajoriją logiška tąsa.

Įrodinėdamas, kad lietuvių tautos priespauda bei pavergimas yra neteisėti ir nesuderinami su sveiku protu, Daukantas, žinoma, neturi minties siūlyti grįžti „į senus gerus laikus", nors jam buvo žinomos tokios romantizmo filosofų teorijos. Idealios senosios lietuvių visuomenės modelis Daukantui tėra argumentas, kad tauta gali būti laisva, turėti neluominę demokratinę santvarką ir lygias teises su kaimyninėmis pripažintomis tautomis. Socialinis ekonominis tautos pagrindas nesuderinamas su baudžiavine nuosavybe, — kiekvienas žemdirbys turi turėti nuosavos žemės ir teisę laisvai disponuoti savo darbo vaisiais. Rūpestis valstiečių ūkio padėtimi buvo svarbiausias visų Daukanto praktinių patarimų knygelių

tikslas. Būdamas ištikimas Švietimo epochos idėjoms, Daukantas manė, kad tautinių tikslų reikia siekti intelektualinėmis, ne militarinėmis priemonėmis (iš čia ir santūrus požiūris į sukilimus Lietuvoje). „Mokslas ir gudrybė", t. y. mokslas, švietimas ir išmintis, — didžiausia garbė. Nors „Istorijoje Žemaitiškoje" Daukantas daug rašė apie lietuvių karo žygius, tačiau bajoriško pasididžiavimo jais nejautė ir kardo garbės simboliu nelaikė.

Žinoma, būtų per drąsu iš Daukanto ateities vizijos, neturinčios realių kontūrų, imtis rekonstruoti aiškią ir rišlią tautinę programą bei jos įgyvendinimo būdus. Ją išryškins naujos kartos tautinio sąjūdžio veikėjai. Tačiau Daukanto idėjų įtaka aušrininkams ir varpininkams nekelia abejonių. Anot Zenono Ivinskio, „tautinis atgimimas atėjo per praeities garbinimą, per istoriją"[7]. Mikalojus Akelaitis, Jonas Basanavičius, Jonas Šliūpas, sekdami Daukantu, siekė „išaiškinti senąją ir garbingą istoriją. Toji istorija tarnavo palyginimui, šviesi Lietuvos praeitis buvo gretinama prie skurdžios dabarties"[8]. Daukantiškas praeities, kaip stiprybės šaltinio, motyvas ypač ryškiai suskambo Vinco Kudirkos „Tautiškoje giesmėje". Kaip tautinio atgimimo žadintojas ir ideologas, Daukantas buvo minimas pagarbiai, o jo „Istorija Žemaitiška" išspausdinta periodikoje bei atskiru dvitomiu. Lietuvos pavyzdys patvirtino kone dėsningą atgimstančių tautų istorijos reiškinį, kai tautinės savimonės žadintojų, tokių kaip Daukantas, veikalai amžininkams lieka mažai suprantami, ir turi praeiti nemaža laiko, kol subręsta tauta, kad pajėgtų pripažinti šių darbų tikrąją vertę.

Daukanto „Istorija Žemaitiška" ir kiti panašūs raštai buvo skirti dar neįgudusiam tokius veikalus skaityti lietuviui. Antai „Darbų" Prataryme autorius sakosi rašęs dėl tų motinų, „kurios geba savo

[7] Z. Ivinskis. Lietuvių istorija romantizmo metu ir dabar.— Op. cit., p. 333.
[8] Ten pat.

vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti, bet be raštų daug kartų apsirinka". Dėl to Daukantas pasirinko atitinkamą dėstymo būdą, į „Istoriją Žemaitišką" taip pat įpindamas atskirus platesnius meninius vaizdus ar imdamasis emocingo, vaizdingo pasakojimo. Gal šį būdą autorius bus pasirinkęs net ne visiškai sąmoningai, nes tuo metu lietuvių raštija dar buvo gan sinkretiška, istorija ir grožinė literatūra dar tik skyrėsi iš bendro raštijos kamieno. Antra vertus, beletristiniai tekstai Daukantui buvo reikalingi užpildyti tas seniausios istorijos spragas, kurios žiojėjo dėl šaltinių trūkumo.

Prisiminkime, kad tuo metu daugelio atgimstančių tautų istorijos šaltiniai „praturtėjo" „atrastais" svarbiais metraščių, kronikų, privilegijų rankraščiais, t. y. falsifikacijomis, kurias vėlesniems tyrinėtojams teko aiškintis keletą dešimtmečių. Romantizmo literatūra visuomenę palankiai nuteikė šiems „atradimams", sudarė jiems gerą intelektualinę terpę. Jau Daukanto studijų metais Vilniaus spaudoje mirgėjo pranešimai apie tokius „radinius". Net Adomas Mickevičius, publikuodamas savo „Živilę", garsiosios „Gražinos" prototipą, paantraštėje mistifikavo: „ištrauka iš senovės laikų lenkiško rankraščio". Beje, Daukantas šią apysakaitę apie Živilę, Naugarduko kunigaikščio Karijoto (Gedimino sūnaus) dukterį, atpasakojo ir „Darbuose", ir „Istorijoje Žemaitiškoje", pagyvindamas savo argumentaciją apie senovės lietuvių moterų išmintingumą, veiklumą ir patriotizmą. Kadangi Mickevičius kūrinį pasirašė slapyraidėmis, Daukantas manė jo autorium esant istoriką Teodorą Narbutą.

Apskritai Daukantas, „Istorijoje Žemaitiškoje" chronologiškai aprašinėdamas kone nuolatinius lietuvių karus su kaimynais, ieškojo beletristinių priemonių, kad išvengtų monotoniškumo. Dėl to neretai aprašymai paremti dinamišku vaizdu, būdingu romantizmo literatūrai. Vienur tie vaizdeliai nedideli, vos keletos sakinių, kitur — labiau išplėtoti. Štai pasakodamas apie vieną lietuvių ir rusų mūšį prie Dau-

guvos (1182 m.), tenkinasi sukurdamas įtampą ir aprašydamas patį mūšį, vedantį į atomazgą. Lietuvių ir žemaičių vadas „protu ir kantrybe", o rusų kunigaikštis Iziaslavas „drąsybe ir narsybe" rikiuoja savo karius. Paskui kulminacija — paties mūšio vaizdas: „Pirmajame susirėmime šalių ragotinės vien lūždamos paškėjo, ugnis kalavijų žiebavo, o vyrai it ąžuolai virto, kraujų latakai varvėjo, kūnų žmonių ir žirgų jau šūsnys riogsojo, vienok negalėjo dar žinoti, katra šalis pergalės..." Daug labiau išplėtotais vaizdais aprašyti Saulės ir Durbės mūšiai.

Tiesa, autoriui ne visur pavyksta sukurti ryškų vaizdą, kartais jis lieka gan padrikas, stinga sodrumo, meniškumą stelbia istoriko racionalumas. Vienas tokių pavyzdžių galėtų būti lietuvių kovos su Voluinės kunigaikščiu Romanu dėl jotvingių žemių (ligi 1205 m.) aprašas. Kaip žinia, šį siužetą, Daukanto ir rusų istorikų įtakojamas, Vincas Pietaris pasirinko „Algimantui".

Tokių vaizdelių, istorijos epizodų svarbiausiu veikėju, sakytume, literatūriniu herojum, Daukantas mėgsta iškelti karius, šiaip liaudį, tautą. Tačiau tautos statytinių — vadų bei valdovų — išminčiai parodyti autorius taip pat sukūrė legendinių ir istorinių asmenų portretų, šių herojų monologų bei dialogų. „Istorijoje Žemaitiškoje" bene ryškiausi legendinių Brutenio (dvasinio vadovo) ir Vitavudo, arba Vaidevučio, (pasaulietinio valdovo) paveikslai. Beje, dėl Vaidevučio monologo ilgų periodinių sakinių, kaip stiliaus priemonės, susidaro neįprastos situacijos, pakilumo įspūdis. Ši priemonė naudojama ne kartą, labiausiai ji išplėtota tariamojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Rimgaudo kalboje, pasakytoje kariams prieš Saulės mūšį.

Nesunku pastebėti, kad Daukantas kuriamus beletristinius portretus nuspalvina pagal reikalą: lietuvių tautos laisvės gynėjų — idealizuoti, išorės ir vidaus priešų — su satyriniais potėpiais, ypač jų negailima unijos su Lenkija šalininkams — didikams ir valdovams (pavyzdžiui, ištikimas Jigailos brolis

Lietuvos vietininkas Skirgaila vaizduojamas kaip lėbautojas ir savo tarnų skriaudikas). Vis dėlto meniškų, išbaigtų istorinių portretų „Istorijoje Žemaitiškoje" nėra, dažniausiai pasitenkinama vienu kitu veikėjo buitiniu ar psichologiniu bruožu. Apskritai grožinius elementus ir vaizdus Daukantas labiausiai išplėtos kitame savo veikale — „Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių", įpindamas meniškus gamtos aprašymus, kurie anuometinėje lietuvių prozoje neturės sau lygių.

Daukanto dėmesį grožinei literatūrai liudija ne vien istorijos veikalų pobūdis. Jis siekė, kad lietuvių skaitytojas savo gimtąja kalba galėtų susipažinti su antikos ir naujųjų laikų rašytojų kūriniais, — pats juos vertė ir leido. Be to, negausiai lietuvių literatūrai kompensuoti rinko ir publikavo tautosaką. Tačiau istorijos veikalai, visų pirma „Istorija Žemaitiška", yra Daukanto mokslinės ir meninės išmonės, jo idėjinių ir estetinių pažiūrų sintezė, lietuvių istoriografijos ir grožinės literatūros paminklas, reikšmingas anų laikų kultūros paveldas.

VYTAUTAS MERKYS

ISTORIJA ŽEMAITIŠKA

SĄRAŠAS

[§] XVII. Įvisimas vokyčių į Žemaičių kraštą ir jų karės su žemaičiais.

[§] XVIII. D. kunigaikščiu Žibuntas Lietuvoj o Mantvila Žemaičiuose; karės su kalavijonimis, meldžionimis, gudais ir mozūrais.

[§] XIX. D. kunigaikščiu Žibinas, arba Žibuntas, Lietuvoj o Erdvilas Žemaičiuose 1218.

[§] XX. Apsireiškimas krikščionų tikybos saulėlydinėj Lietuvoj. Karės lietuvių ir žemaičių su žuvėdais, arba danais, mozūrais, pamariais ir lenkais 1210—1233.

4-oji dalis

Lietuva pergalinti

[§] XXI. Rimgaudas Giedraitis d. Lietuvos kunigaikštis. Utenis Žemaičiuose; karės su kalavijonimis, gudais ir totoriais 1225—1239.

[§] XXII. Mintautas, arba Mindaugas, pirmasis Lietuvos karalius, arba rykys. Traidis, arba Traidenis, Žemaičių kunig. Karės su gudais, kalavijonimis, kryžėjais ir mozūrais 1239.

[§] XXIII. Rimantas, nuo krikšto Vasilijum, paskui Vasilku vadinamas, d. Lietuvos kunigaikštis 1264—1267.

[§] XXIV. Gereimantas d. Lietuvos kunig. 1267—1274.

*[§] XXVI. Buivydas, arba Vytis, d. Lietuvos kunigaik. Butegeidis Žemaičiuose 1287—1291.

[§] XXVII. Puteveras d. Lietuvos kunig. 1292—1301.

[§] XXVIII. Vytenis d. Lietuvos kunig. 1302—1314.

---

* § XXV rankraštyje nėra.

5[-oji] dalis

Galybė Lietuvos

[§] XXIX. Gediminas d. Lietuvos kunigaikštis 1315—1338.
[§] XXX. Jaunutis d. Lietuvos kunig.
[§] XXXI. Algirdas ir Kęstutis d. Lietuvos ir Žemaičių d. kunigaikščiu 1340—1377.
[§] XXXII. Jogaila d. Lietuvos kunigaikštis 1370—1387.
[§] XXXIII. Skirgaila Kazimieras I d. kunig. Lietuvos.
[§] XXXIV. Vytautas Aleksandras I d. kunigaik. 1396—1430.
[§] XXXV. Švitrigaila Boleslovas I 1431—1433.
[§] XXXVI. Sigisdas, arba Sigismuntas Kęstutaitis 1433—1440.

6-oji dalis

Lietuva irstanti

[§] XXXVII. Kazimieras II Jogailaitis 1440—1493.
[§] XXXVIII. Aleksandras II 1493—1505.
[§] XXXIX. Sigismuntas II Jogailaitis 1505—1540.
[§] XL. Sigismuntas III Augustas 1540—1572.

7-oji dalis

Lietuvos iros

§ I

Žinios grekonų apie lietuvių bei žemaičių tautą

Gilioj senovėj visi tie kraštai, kuriuose šiandien gyvena lietuviai žemaičiai, vadinami prūsais, žemgaliais, letvėžais, yra amžina nakčia nežinios apgobti. Veltui spitrinės visų bukliausias dabotojas toj akloj* tamsybėj, geisdamas tenai bent vardą lietuvių bei žemaičių rasti.

Stokojant raštų tose, kaip sakau, aklanėse, kas daugesniai belieka geidžiančiam smilui senovę kokios tautos žinoti, jei ne jos kalba, apsiėjimai ir krašto vaisiai, it vakarų žvaigždės klaidžiojančiam keleiviui, kuriomis turi namų sektis. Todėl, sekdamos tais paskuojais ženklais lietuvių tautos, pereisiu pirmuosius raštus senovės, apie ją ir jos kraštus pasakojančius.

Tuos kraštus, kuriuose šiandien gyvena lietuviai žemaičiai, prūsais, letvėžais, žemgaliais pramanyti, grekonys vadino senovėj Hiperborėja ir Hesperija, zaunydami, jog tenai kraštas esąs vaisingas, oras čystas** ir sveikas, visi didžiai ilgai ir laimingai gyvoją, nežiną nei ligų, nei karių, nei skaugės, nei rūstybės tarp savęs, visi linksmi trūsinėją taikiai visą savo amžių. Jų namais buvusios žalios girios, penu vaisiai, stipę, arba*** mirę, rumiai, o įkyrėjus begyvoti pakėlę puotą savo prieteliams bei gentims, paskui apsiklėstę vainiku jūroj skandinantysis.

Vienok tankesniai tas kraštas senovės raštuose buvo vadinamas skitų kraštu ir jo ūkinykai skitais.

---

* Rankraštyje virš žodžių *toj akloj* užrašyta: *aklonėj*. (Žvaigždutėmis pažymėtos išnašos — parengėjos.)

** Viršuj: *ynas*.

*** Viršuj: *tai yra*.

Tie skitai dvejoki buvę: vieni neturėję nei namų, nei pastogių ir bandą vieną neišžengiamose giriose varinėję, vienok dorybę bei teisybę didžiai mylėję ir saugoję, kiti, juo į šiaurę gyvenantys, mokėję arti, javus auginti ir ne po laukus bei tyrus galvijus varinėję, bet namuose gyvenę[1].

Tos skitų tautos giminės, vadinamos neiriais, budinais ir gelonais, sako lizdu esant lietuvių ir grekonų tautos, dėl to, jog kalbos jų didžiai tarp savęs pavėdauja, lygia dalia apsiėjimai ir būdas vienų sutinka su apsiėjimais antrų, užvis jog patsai žodis namas, namai, namaičiai yra lietuvių tautoj žinomas ir iki šiai dienai tebėra trobesys, namu vadinamas, kuriame kitą kartą lietuviai su visa savo butos labyba talpinos[2].

Garsus rašytojas Herodotas, pasakodamas apsi[ėjimus] tų skitų, sako: „Alvienas medžiodamas turėdavo žirgą, įgudintą žvėrį ar paukštį pamačius tūptis, kurį medėjas nutykojęs vylyčia pervėrė, paskui pėdsakiais siundydavo ir žirgu vytaudavo". Tolesniai dar apie jų laidojimus taip jis pasakoja. Skitai savo nustipusius ligonis, tuos, kurie nedorai gyveno ant šio pasaulio, pametė penui šunims* bei varnoms laukuose, o tuos, kurie doringai gyvendami buvo nustipę, padėję su visų mylimiausiu jo tarnu, žirgu, pėdsakiais, su vakarčiu ir visu tuo, ko gyvendamas lavonas prie butos reikalavo, ant malkos sudegindavo. Paskui gentys ir bendrai, supylę jų pelenus į molio ar akmens indą, ant jos viršaus minavonei pailguotiną kalnalį, kapais vadinamą, į elipsą pavėdų, sukasė. Aukštumas tų kapų, sako, buvo nelygus: vieni turėdavo 12, kiti 8, kiti 4 mastus**. Kapai viešpačių, rykių, įstatytojų bei kitų garbingų vyrų, kuriuos visa tauta per kelerius metus pylė,

---

[1] J u s t i n u s, Histor., l. II, c. II. (skaičiais pažymėtos išnašos — autoriaus.)

[2] R a s k, Untersuch. über den Urspr. der alt. nord. oder isländ. Sprache, Kopenhagen, 1818.

* Viršuj: *suopiams.*

** Viršuj: *uolektis.*

buvę didžiai aukšti[1]. Kokių kapų palaikus gal dar šiandien Lietuvoj bei Parusny, Žemaičiuose daugioj vietoj regėti. Tas pasakas išrašiau skaitytojui dėl to vien, jog lietuviai ir žemaičiai paskesniuose dar laikuose su visu tuo pačiu būdu savo nabaštikus laidojo[2].

Ir taip skitai, anapus Dunojaus gyveną, vadinos trakais, šiapus Dunojaus getais, juo į šiaurę einant, vadinos tyragetais, tai yra gyventojai tyrų, kaipogi tenai nė kokio medžio nebuvo, bet vieni tyri laukai, kurie šiandien dar pietinėj Padalijoj ir Ukrainoj lig pat Juodajai marei yra randami. Už tų tyragetų juo tolesniai dar į šiaurę gyveno masagetai, beje, mežės getai, arba medės gyventojai, kurie giriose Juodojoj ir Žaliojoj gyveno. Versmėse Pinsko gyveno vadinami budinai, kurie kalbėjo mišria grekonų ir skitų kalba, už tų budinų juo dar į šiaurę, beje, apygardose Vilniaus, neiriai; regis, upė Neris ir kalnai to krašto Paneriai nuo tų gyventojų yra praminti. Tie getai kariavo su Darijum, viešpačiu persų, paskiaus su Pilypu, viešpačiu maudonų, bet tų karių trumpumas mano rašto neleidžia čia išguldyti. (Herodotus, Histor., lib. IV.)

Viršiaus minavotas rašytojas dar toliaus taip pasakoja. Tų skitų giminėj, getais vadinamoje, buvęs pagirtas vyras, vardu Gyveleizis, it dievalis godojamas, kursai būk, regėdamas savo ūkius maitinantis gilėmis, uogomis ir vaisiais, pasigailęs jų, būk išmokęs juos javus auginti. Rasi giminė paskui už tokią jo geradėjybą godojo jį it savo dievaitį, kursai žmogaus gyvybą auklėjo[3] ir gerbė.

Tas patsai taip pat pasakoja, jog toj pačioj giminėj getų, dar be rėdos gyvenančioj, 700 metų pirm gimimo Kristaus radęsis antras garbingas vyras, vardu Zamolksis, arba Žemeliukas, didis gudrinčius ir grėsėjas nedorybės, norėdamas ūkę savo

[1] Herodotus, Histor., l. IV, c. XXII et seq.

[2] Narbutt, „Tygod. Wilén.", Nr. 71.

[3] G. Groddeck, Praelec. in Univer. Vilnen. ab. an. MDCCCXVIII ad. an. MDCCCXIX Wilno.

tautos palaiminti, būk mokęs ūkinykus, jog alvienas žmogus nebengia gyvenimą šioj pasaulėj, bet eina į antrą, laimingesnę, visi tie gauną nuo dievų linksmybę nepabengtą bei saldų atilsį aukštybėse, kurie gyniodami nuo neprietelių savo namus karėj atliktų[1].

Yra taip pat mokytų, kurie, sekdami kalbą tų getų, stigavoja lietuvius senovėj getais vadinus, kaipogi jų kalba ne vien į getų, bet ir į visų senovės rakionų, padunojy gyvenančių, kaipo vienkilčių su lietuviais, yra didžiai pavėdi. Pačios pavardės dabar minavotų vyrų Gyveleižis, Zamolksis, Anakarsis yra it su visu pavėdžios į šios dienos lietuvių ir žemaičių pavardes, užvis tą teisybę gal geresniai dar regėti tie, kurie permano grekonų, lietuvių ir žemaičių kalbą[2]. Lietuviai nuo visų senųjų laikų tikėjo it getai, žmogaus dūšia, arba dvėselyba, negaištanti su kūnu, bet kur tenai einanti į aukštybes linksmintis, kaipogi tūli rašytojai 12 amžiuj vadina dar savo raštuose lietuvius getais[3]. Patsai padaras senovės lietuvių ir žemaičių, vietomis iki šiai dienai tebdėvimas, su visu yra pavėdus į senovės apdarą grekonų bei trakionų[4].

Ir taip veizint šiandien į palaikus apsiėjimų ir vietą, kurioje skitai, neiriais, budinais vadinami, gyveno, rodos tikrai esą lietuvių tėvais. Didesniai dar tą teisybę kalba getų ir trakionų roda, kuri su visu yra pavėdi į kalbą lietuvių; darin senovėj, jei lietuviai ar žemaičiai ir ne tuo pačiu vardu vadinos, kuriuo šiandien, tačiaus tebgyvena toj pačioj vietoj, kurioje kitą kartą gyveno, vadinami skitais, getais, tyragetais, masagetais, arba mežės getais, ir samogetais; didžiai artima šaka turėjo būti. Nes kaip jie atsidangino į kraštus šios dienos lietuvių, to nė vienas nežino.

---

[1] Idem.

[2] Rask in loco citato.

[3] Kadtubek, 1. IV.

[4] Kotzebue, Preus. aelt. Geschich., T. 1, K. 1.

Yra dar taip pat raštuose grekonų minavojamas pagirtas vyras tų pačių skitų, vadinamas Anakarsis, kursai, norėdamas labą savo ūkei įkurti, nukilęs į grekonų žemę, giriamą tuo kartu mokslu ir gudryba, to tenai dasiekė savo protu, jog grekonys jį sekmuoju išminčiu visos pasaulės apskelbė. Nežinomi yra vienok visi atgaliai jo gyvenimo. Raštai, kuriuos buvo palikęs, ermyderiuose tautos pragaišo, vienok apie jo išmintį tokios yra pasakos. Kokiame tenai susirinkime tūli grekonys klausę Anakarsį, kokia rėda yra geresnė dėl ūkės. Šis jiems atsakęs: „Ta, kurioje yra nedorybė draudžiama, o dorybė godojama". Taip pat kitame sueime norėdamas nekursai grekonis Anakarsį kaipo prašaleitį užgauti sakęs savo bendrui, kurs Anakarsį ko tenai teiravęsis: „Ko nori gerą žinoti nuo aklanės žmogaus?" Anakarsis jam atbylojęs: „Tiesa, esu aš iš nemokytos šalies, dėl to gi atėjau mokytis į tą kraštą, idant pargrįžęs namie galėčiau būti doru vyru ir mano ūkinykus visokių gudrybių išmokyti, regis, jog man bus garbė ir goda, bet kokia yra tau šiandien gėda, jog tu, išmintingoj šaly gimęs, nedoru esi jos ūkinyku".

Tokiame dumpy senovės raštų ir migloj zaunų ir pasakų ne vien tie palaikai lietuvių kalbos ir apsiėjimų rodo jau taką skaitytojui, bet dar smailus dabotojas randa tenai ir kitą vadovą, kuriuomi sekdamos taip pat, jei ne regėti aiškiai, bent girdėti gal Lietuvos ir Žemaičių kraštus.

Gintaras, vaisius žemaičių žemės ir tenai tegaunamas, yra jau žiloj senovėj žinomas ir taip branginamas, kurį ne su auksu, bet su pačiu žemčiūgu tenai lygina, kaipogi knygosen Rašto Švento yra jau minavojamas[1]. Taip pat Homeras savo dainėj mandagiai jį garbina[2]. Viršiaus minavotas veikalų rašytojas Herodotas, gyvenąs 400 metų pirm gimimo Kristaus, pasakoja mums apie gintarus dar aiškesniai, prisipažindamas jų krašto neregėjęs, nes, ke-

[1] J. Voigt, Geschichte Preussens, T. 1, K. 1, S. 18.
[2] Schlözers Nord. Geschicht., S. 34.

liaudamas pietinėj Lietuvoj, teiravęsis jo nuo skitų, kurie jam sakę įtakoj upės Eridano pajūriuose gaunantys.

Regis, jog tą vaisių žemaičių žemės gavo saulėtekio tautos nuo penicijonų, kurie, pagirti senovėj prekyba, patys irklavo jūromis į anglų žemę cinos, o į Žemaičius gintarų pirkti, kuriuos paskui pardavojo svetimuose kraštuose, kaipogi yra didžiai daug šiandien mokytų vyrų, kurie stigavoja, jog penicijonys ne vien žinoję žemaičius, bet dar tenai savo naujukus turėję[1].

Žinoma yra, jog penicijonys, pagal būdą tos gadynės tautų, įkūrę pilį arba naujukyną kokiame noris krašte, perdėjo tuojau jo globėju kokį savo dievą, idant ir savo šventenybe glemžtų vietą nuo pavojumo ir ją kiekviename reikale globtų. Kaipogi pats Tyras, jų buveinė ir žilos senovės pilė, visų garsiausia savo turtais ir savo prekyba visoj pasaulėj, buvo įduota globti dievui, taip vadinamam Tyro bočiui, arba viešpačiui, kursai glemžė jį nuo pavojumo ir laimino jo prekybą, kurį penicijonys garbino kaipo globėją ir užtarytoją ne vien toje vienoje savo buveinėj, bet jo garbę platino į visus savo naujukynus ir piles, kurias buvo įkūrę svetimuose kraštuose, norėdami su jais prekioti. Taip buvo įpratę tą daryti, jog, nustoję kokios savo vietos ir pilės, paskesniai dar, svetimoj valdžioj jai esant, liuobėjo dar leisti iš Tyro savo siuntinius sveikinti dievybės tos vietos, mindami savo senų dienų pažines. Žinoma yra, jog penicijonys prekiojo su ispanais, irklavo pajūrmalėmis į anglų žemę cinos ieškoti, o į Žemaičių jūrmales gintarų, toj gadynėj taip didžiai branginamų, pirkti, kurie, rodos, turėję jūrmalėj Žemaičių savo naujukyną, kaipogi saloj Rusnėj žiloj jau senovėj buvo vieta, šventa vadinama, ir garbinga žinyčia, regis, nuo penicijonų įkurta, žinoma ir

---

[1] Joh. v. Müller, Allg. Gesch., B. I, S. 35; Heeren, Ideen über die Polit., den Verkehr und Handel., B. 1, S. 693; Schlözers Nord. Geschich., S. 105.

garbinama nuo viso svieto, apie kurią toliaus aiškesniai regėsim. (Heeren, Ideen über die Politik, den Verkehr und Handel., T. IV, sect. 1, chap. 1, A chap. III.)

Skaidresniai dar pasakoja mums apie žemaičių kraštą Masilijos ūkinykas, vardu Pitėjas, vyras gudrus, pagirtas žvaigždžinys, didis žinovas jūrų bei kraštų; tas, suirus Tyrui, garbingam miestui, arba pilei, 300 metų pirm gimimo Kristaus, regis, geisdamas naujų kraštų rasti ir tuomi prekybą savo ūkės praplatinti, leidos jūromis į vakarų jūrą, arba okeaną. Nukeliavęs į vietovę, Kantium (Kanterbury) vadinamą, aplankė vieną dalį Anglijos, nuo ten irklavo į pašalius žemės, vadinamos Thula (Norvegija), arba Skandija, paskui, irkluodamas juo į pietus linkant Baltijos, arba Žemaičių, jūros, atkeliavo į žemaičių kraštą, šiandien Samland, arba Samija, tai yra Žamiją, arba Žemąja žeme, kitaip Žemaičiais vadinamą[1].

Tame šaltame krašte, sako jis, žmonės nežiną dar skanių ir lepnių vaisių ir maž teturį jaukių gyvolių; patys mintą vikiais, vaisiais, šaknimis ir kitomis žalesomis; turtingieji iš javų ir medaus gėrimą sau darą. Stokodami tenai giedrų, javus kuliantys rejose, o kisimą džiovingą duobose; kitaip, sako jis, jų kluonai, būdami lauke, nuo tankių lytų sutižtų. Toliaus dar tasai Pitėjas taip pasakoja: tenai attakotame bei išgraužotame jūros bangiomis krašte gyvenanti dvi tauti — aestijonų ir gutonų, kursai kraštas vadinęsis Mentonomon, 6000 straipsnių platus, nuo kurio viena diena gali nuirkluoti jūra pagal į salą, vadinamą Abalus, kur pavasarį jūra bangiodama metusi laukan gintarus, beje, trąšas jūros sustingusias. Gyventojai kūriną juos it medžius (rasi savo dievus smilkydami) arba pardavoją teutonams[2]. Kas žino, jog vieni lietuviai bei žemaičiai

[1] Joh. Voigt, Geschichte Preussens, B. 1, K. 1, S. 18.

[2] J. Voigt, Gesch. Preuss., B. 1, K. 1, S. 18—28.

visame pasauly savo javus tedžiovina ir tekulia rejose, taip vadinamuose trobesiuose, tai lietai pataisytuose, tas gal didžiai stebėtis į tą pasaką.

Kokią naudą turėjo masilionys nuo tos Pitėjo kelionės, nė vienas negal skaidriai pasakyti, tą gal tačiaus spręsti, jog masilionys įgavo į savo ranką visą prekybą tame laike, kuriame kartagų prekyba su visu pradėjo možėti, kaip sako garsus darų rašytojas[1].

Truputį paskesniai penai, beje, kartagionys, negal žinoti skaugėdami tos prekybos masilionims ar netverdamos savo namų ermyderiais, kurie jų ūkę tame laike kenkino, būk atsidanginę į Žemaičių pajūrius gyventi. Žinoma taip pat yra, jog kartaginionys naujukai penicijonų sekė taip pat jų būdą kaipo savo tėvų. Buvo visų garsiaisiais prekėjais, irklavo į visų tolimuosius kraštus savo prekį pardavoti, leido taip pat naujukus, kuriuos dievui savo, Kronos vadinamam, beje, globėjui prekybos, įdavė glemžti ir globti. Čia tas dar yra dabotina, jog upis, šiandien Nemunu vadinama, senovėj vadinos Kronas raštuose Ptolomėjaus, kursai savo žinias surankiojo iš raštų penicijonų ir kartagionų. Rasi kartagionys nuo savo žinyčios dievui, Kronas vadinamam, Rusnėj įkurtos, ir pačią upę Nemuną nuo tos žinyčios Kronu vadino. Jog Rusnė buvo šventa vieta ir garsią turėjo žinyčią, tą dar 10 ir 11 amžiuj rodo mums aiškiai tų laikų raštai, kaipogi sako į Rusnės žinyčią ne vien ispanai, bet ir graikai leidę savo siuntinius tenai apie savo ūkės reikalus teirautis. Kaipogi randama yra vidutinių amžių raštuose, jog vokyčiai ir kiti meldžionys teutonų, kariaudami su lietuviais ir žemaičiais Parusy, sugriovę ant salos Rusnės įtakoj Nemuno žemaičių pagonių žinyčią, garsią ir didžiai godojamą senovėj, kurios altoriuj radę minavoti vokyčiai akmenį su parašu lotynišku, kursai rodęs, jog metuose 115 pirm gimimo Kristaus

[1] Diodorus, l. V, c. 22—23.

Nemunas, jūrų karvedys, atkeliavęs su šeimyna iš Kartaginos jūromis pagal į Žemaičius ir apsigyvenęs saloj Rusnėj. Tą akmenį vokyčiai metuose 1240 nusiuntę į Rymą popiežiui Inocentui III, kursai mandagiai jį priėmęs; atkaliai į jo vietą nusiuntęs vokyčiams abrozdą, arba rodveidį, kokio tenai šventojo, liepdamas pakabinti bažnyčioj į akmens vietą[1].

Cia dar tą reikia priminti, jog kartagionys pos[ėj]o šilimą, arba ugnį, taip pat lietuviai ir žemaičiai tą pačią garbino, kartagionų diduomenė aukavo dievus, tą patį darė ir lietuvių diduomenė, kartaginionys degino numirėlius, tą patį darė lietuviai ir žemaičiai su savaisiais.

Ne vien raštai, dabar minavoti, rodo mums aiškias pažines lietuvių bei žemaičių senovėj buvusias su visų tolimosiomis tautomis, bet patys piningai, arba nauda, lygia dalia indos, stuomenys ir kiti daiktai grekonų, rodžionų, rymionų, randami žemaičių žemėj, didesniai dar tuos raštus teisina ir tvirtina[2].

Ne vien svetimi raštai minavoja tuos lietuvių atėjūnus, bet yra dar pasaka, jog neseniai tebdainiavę žmonės, panemunėj gyvenantys, visą kelionę tų atėjūnų, kurios dainės truputėlį čia priplieksiu. Jūros keleiviai, perkakę jūras, irklavę Nemunu pagal iki upės Dubysos ir išvydę tenai žinyčią, prasidžiugę sakė: „Se radom", kurią vietovę pramanė Seredžium. Irkluodami tolesniai Dubysa, norėjo lapinėj ant skardžio pailsėtis ir sakė: „Čia kiškim vėliavą", nuo ko ir vietovė tapo vadinama Čekiške. Irkluodami dar tolesniai, rado dideliai tamsias girias, kuriose nebstengdami bekeliauti tarė: „E! irogalas", kuri vietovė iki šiai dienai vadinas Eiriogala, bet, išsibastę iš girių į laukus, pasakė: „Bet yr galas", nuo ko vietovė iki šiolei vadinas Betygala. Vyresnis tų atėjūnų vadinęsis Nemunas.

---

[1] Narbutt, "Tygodn. Wileń.", 1817, Nr. 71.
[2] Bayer, De numo Rhodio in apusc., p. 496; Vater.

Tikra ta yra pasaka ar nuo dainėjų pramanyta, to aš nestigavoju, vienok žinoma yra visiems, jog Strijkauskis, pirmasis Lietuvos ir Žemaičių darų rašytojas, pats prisipažįsta, jog pasaką apie lietuvių atėjūnus kaip jam reikiant perkeitęs; ar jis tuos raštus, kurie rodo kartagionis į žemaičių kraštus atėjusius, ar tą dainę, apie Raseinius dainiuojamą, į savo rymionys perkeitė, to nė vienas šiandien negal žinoti, vienok tą regim skaitydami jo raštus, jog jis žino visus vardus tų atėjūnų, noris pirm tūkstančio metų gyvoję, kad tuo tarpu kiti raštai jų su visu nežino. Kas būdams, tačiaus tie palaikai aiškiai mums rodo, jog gyveno tuose kraštuose atėjūnai, bet nuo kur ir kokių tautų buvo kilties, to dar nėra žinoma.

Čia dar reikia minti, jog visos upys Lietuvos ir Žemaičių turi motriškus vardus, beje: Daugava, Gauja, arba Gaiva, Venta, Surgutė, Ysla, Nevėžis, Dubysa, Neris, šiandien Vilija, ir t. t., vienas pats tiktai Nemunas teturi vyrišką vardą.

Mokytas vyras pasakoja dar, jog iki šiai dienai Panemuniuose tebesanti pasaka, jog Nemunas buvęs godojamas už dievaitį ir turėjęs Nemunaičiuose savo žinyčią, kurioj vietoj šiandien dar iros sugeižėjusios ir susmegusios rodos, bet ar upis pati buvo dievuojama, ar tas atėjūnų valdymieras, to nė vienas nežino. Yra vienok randami tenai trupučiai mūrų supentėjusių senovės trobesių, kurie, rodos, buvę įkurtais nuo atėjūnų, ne nuo lietuvių. Tokias iras gal regėti ties Jurbarku panemunėj, kuriose kalko plytos yra jau į titnagą supentėjusios, trupučiai kaulų į akmenį pavirtę, o stiklai (regis, langų) supuvę. Taip pat paupy Dubysos per pustrūkį nuo jos įtakos atkalnėj yra tokios pat iros. Nerandant tenai akmenų, kuriais lietuviai ir žemaičiai savo pilis kūrė kariaudami su meldžionimis ir kitais vokyčiais 12-me, 13-me, 14-me ir 15-me amžiuj, gal lemti tuos trobesius įkurtus buvus neatmenamuose jau laikuose nuo žmonių daug jaukesnių bei sugebesnių ant knebinio nekaip gyventojai tos gadynės tuose

kraštuose gyveną, tai yra lietuviai žemaičiai minavotuose amžiuose[1].

Dar garsus darų rašytojas, gyvenąs keliomis dešimtimis metų pirm gimimo Kristaus, pasakoja: už Teutonijos (Germanijos) ir Prancūzijos (Galijos) atkaliai skitų žemės yra, sako, sala, kurią jis neb jau Abalus, kaip Pitėjas, vadina, bet Bazilėja, kur jūra bangiodama meta gintarus, visoj pasaulėj niekame kitur nerandamus[2].

Rėdant rymionų ūkę Cezariui bei Antonijui, tėvūnai, arba senatoriai, liepė visą pasaulį numieruoti trims matematikams Ksenodokui, Teodotui ir Poliklitui. Tie vyrai nubengė mieruoti pasaulį rėdant ūkę Saturnui ir Cinai. Seikėję, arba, kaip šiandien sakoma yra, mieravę, jį 32 metus 1 mėnesį ir 10 dienų; raštus to numieravimo sudėję tėvūnai raštinėj. Pagal jų raštus visas pasaulis yra išskaidytas į keturis okeanus, arba didjūres. Ties Šiaurės okeanu, kurį kartais Vakarų okeanu, arba jūra, vadina, tenai tautas gyvenančias minavoja: gotų, teutonų, alanų, bastarnų, sarmatų, erulių ir hetų, arba letų[3].

Tokios tėra iki šiol randamos apie kraštus ir tautą lietuvių bei žemaičių senovės raštuose pirm gimimo Kristaus.

§ II

Žinios rymionų apie lietuvių bei žemaičių tautą gimus Kristui

Pirmosios žinios gimus Kristui randamos raštuose apie gintarus ir jų kraštą, užvis pradžioj pirmojo amžiaus, taip yra menkos, jog jas aiškiai gal vadinti

[1] Narbutt, "Tyg. Wileń.", 1817, Nr. 71.
[2] Diodorus, l. V, c. 23.
[3] Bohusz, O dawności narod. litew., częś. 1, s. 38.

ne vien pasakomis, bet ynomis zaunomis, kurias skaitytojas lasydamas nežinos pats kame esąs.

Sukakus kelioms dešimtims metų nuo gimimo Kristaus, jeografas Pomponius Mela taip pasakoja: „Siaurėj yra didi jūros atsiauta, Kodanijos jūra vadinama, turinti daugybę salų, kurios tenai vandenimis jūros it tankiomis upėmis aptvinusios rodos iššerpetotu kraštu. Kraštas patsai atkaliai Sarmatų (rasi Žemaičių) kartais vandenimis aptvinstąs, kartais nubrįstąs su visu pavėdžiu esąs į salą". Tolesniai tas patsai rašytojas dar zaunija: „Tame krašte, sako, gyvena pautrijai, tai yra žmonės, paukščių pautais, arba kiaušiais, ir avižomis maitinantys; tenai gi taip pat gyveną žmonės, arkliakojais ir žąsausiais vadinami, kurie savo pliką kūną ausimis it žąsis sparnais dangstantys. Nuo to skaitytojas gal regėti, kaip skrubinas žinias rymionys teturėjo dar tame laike apie gintarų kraštą ir jo gyventojus[1].

Daug aiškesnę žinią turi tie patys rymionys apie tuos kraštus antroj pradžioj pirmojo amžiaus. Neronas, rymionų viešpats, paskendęs lepume ir goslume, geisdamąs dar didžiuotis Rymo akivaizdoj įvairia puikybe bei turtais, liepė eržilui savo rūmų, arba kavalieriui, keliauti į gintarų žemę ir jų tenai pirkti kiek gaunant. Eržilas, sutrukęs toj kelionėj metus, noris nežinomais keliais bei per baugias ir pavojas tautas, vienok pargabeno į Rymą didžią daugybę gintarų, tai yra 13 000 svarų, kuriais visi rykai ir indos, tai yra: kestės, smaigsčiai, patys brūkliai ir kotai ragotinių, gintarais nusagstyti Rymo džiuginyčiose žibėjo; užvis alvieną stebėdino vienas luitas, 13 svarų sveriąs[2].

Noris nėra raštų to eržilo dėl žinojimo, koksai tas gintarų kraštas jo amžiuj buvo bei koksai būdas gyventojų, vienok ta kelionė dėl rymionų buvo didžiai naudinga, kaipogi rymionys vienkartu, rodos, apsipažinę su žemaičių kraštais šiapus Yslos, arba

---

[1] P o m p o n i u s   M e l a, De situ orbis, l. III. c. 3, 6.
[2] P l i n i u s, H. n., l. XXXVII, c. 3.

Vyslos, gyvenančių, apie kuriuos viršiaus minavotos zaunos pragaišo ir prekyba gintarų tenai prasiplatino. Lygia dalia rymionų mokytų tarimas apie jų būdą su tuo žygiu persikeitė, kaipogi pirmesniai vieni tarė gintarą esant prakaitais uolų Adrijos jūros, kurie vasarvydy šunims siuntant tekantys į jūrą, stingstantys ir į gintarą paskui virstantys; kiti lūšies drėgme vadino, kurią Licijos krašte iš žemės kasą; kiti stigavojo gintarus esant ašaromis meleagrų paukščių, kurios krintančios į Adrijos jūrą, stingstančios ir į gintarą virstančios; vienok nuo to žygio eržilo visos tos zaunos pragaišo ir visi rymionys žinojo jau aiškiai, kame gintaras gaunamas buvo ir koksai yra jo būdas[1].

Viršiaus minavotas rašytojas, vienlaikis eržilo, sako, jog į rytus Žemaičiuose pajūriais gyvenusi tauta vendilių, tai yra žmonių, pavandeny gyvenančių, kurios giminės vadinusios burgundijonys, varinai, karinai ir gutonys; o šiapus Yslos, arba Vyslos, gyvenusios tautos sarmatų, venedų, seirų ir irų. Antra tauta, vadinama ingeonai, gyvenanti pajūriais juo į vakarus, turėjusi gimines, arba savo šakas, vadinamas cimbrais, teutonais ir chauciais[2].

Tas patsai toliaus pasakoja. Perėjus Rypajų kalnus, esą jūroj daugybė salų, kurių vardai nežinomi. Timajus vienok bylojęs jam, jog esanti tenai viena sala priešaky Skitijos ir vienos dienos trūkiu tolima nuo skitų krašto, vadinama Raumonija, kur jūra, siausdama į pajūrį banges, rudenimis bei pavasariais metanti gintarus[3].

Ir taip yra jau trys vardai minavojami gintarų salos, tai yra: Abalus, Basilėja ir Raumonija; ketvirtąjį vardą tos salos jis pats sakos girdėjęs nuo viešpaties Mitridato, kursai jam pasakojęs, jog pašaliuose šiaurės esanti sala, vadinama Oserikta, kurio-

---

[1] Strabo, l. IV, c. 6; l. V, c. 1.
[2] Plinius, H. n., l. IV, c. 13, 14.
[3] Tas pats, H. n., XXXVII, c. 2.

je augą cedrų lieknai, iš kurių tekantys sakai į jūrą ir paskui į gintarus virstą[1].

Noris nieko aiškiai tuose raštuose negal skaitytojas regėti apie tautą lietuvių bei žemaičių neigi apie jų kraštą, vienok tos pasakos tą mums rodo, jog gintarų žemę giliој jau senovėj vadinę šventa, kaipogi žodžiai grekonų abalus, basilėja, oserikta ženklina šventa. Rasi šventa vadinos nuo to, jog viršaus minavoti kartagionų atėjūnai į žemaičių žemę, o rasi dar pirmesniai penicijonys, gyniodami savo prekybą nuo pavojaus, buvo įkūrę tame krašte žinyčią, kurioje amžina ugnis rusėjo; nuo ko, regis, vieta pati Rusne buvo pramanyta, jog tenai ugnis visuomet rusėjo, tai yra amžinai degė, kuri vieta, kaip žinoma yra, taip buvo garbinga visoj šiaurėj savo žinyčia, į kurią vidutiniuose dar amžiuose ne vien pagonys, arba netikėliai, bet ir patys krikščionys tenai keliavo teirautis didžiose notyse, kaip tenai turi rištis, kaipogi nuo tos žinyčios visą Žemaičių ir Lietuvos kraštą Rusija rašytojai vidutinių amžių vadino. Ta teisybė mums dar aiškesniai rodysis, jei minsim sau, jog penicijonys ir kitos senovės tautos, globdami savo prekybą nuo pavojaus netaikių žmonių, dievus jos užtarytojais darė ir žinyčias jiems kūrė.

Ketvirtuoju vardu ta sala buvo vadinama Raumonija, rasi nuo rūmų, tai yra trobesio taip vadinamo, kuriame visų vyriausias tautos valdymieras, arba kunigaikštis, gyveno, kaipogi šiandien dar letvėžai ir žemaičiai namus, kuriuose pats kunigaikštis gyvena, vadina rūmais, arba rūmas. Tie rūmai, kaip tuojau regėsim, buvo pas žinyčią. Prašaleičiai, nesuprasdami kalbos lietuvių, pačią salą Raumonija, o kiti dar Romove, tai yra Rymu, vadino.

Tame žody sala nėra nieko keisto, kaipogi ta dalis Žemaičių, kurią teutonai Samland vadina, dar šiandien su visu yra pavėdi į salą, regis, senovėj,

[1] Plinius vietoj minavotoj.

kaip daug mokytų stigavoja, su visu yra buvusi vandenimis aptekusi, nuo to gi teisingai ta dalis Žemaičių buvo sala praminta.

Visos dabar minavotos pasakos apie žemaičių kraštą rodysis dar ynesnėmis ir tikresnėmis, jei skaitytojas primins sau, jog nuo pat žilos senovės iki šiai dienai visame pasaulio skritiny niekame kitur nėra randamas nei gaunamas gintaras, kaip vienuose Žemaičiuose.

Galan to gi amžiaus garsus rašytojas būdo ir dobės teutonų (germanorum) Tacitas, rymionis, už visus kitus, pirmiaus minavotus, geresniai žino gintarų kraštą ir taip pasakoja: „Pajūriais Žemaičių jūros, kurią Sveonų jūra, arba Žuvėdų, vadina, gyvena, sako, tauta, aestų, tai yra rytų, arba saulėtekio, vadinama. Jų apdaras ir apsiėjimai pavėdauja į sveonų, jų kalba artinas bretonų (anglų) kalbai. Šventina žemę ir šerno kailiais daros, kuriuos it šventus godoja ir jais nuo speigų ir visokių darganų dangstos. Kariauja daugiaus su brūkliais nekaip su gelžiniais ginklais; moką arti ir javus sėti, nekaip kiti tinginiai teutonai, sumaną eldijose irkluoti po jūras ir seklimose pajūrių gintarus lasyti, kuriuos glezes vadiną, vienok kokio būdo būt esąs tas vaisius, tuomi, sako jis, varvarai nerūpinos. Gulėjo jis trąšose jūros ilgą laiką pajūry ik kol, sako, mūsų (rymionų) lepumas tenai jį atrado. Niekam naudai nedera jis aestų krašte, kaipogi kartais parduodami ir naudą nuo prašaleičių gaudami patys stebis. Vienok, jog jis yra medžio sakais, nuo to gal pažinti, jog daugiame šmotely yra matomi knuiseliai ir kiti musulėliai užvarvėję. Man regis, sako jis, jog vakarų kraštuose, kaip jei rytų žemėj, auga kvepiantys medžiai, kurių syvai nuo vasaros gaidrų varvėdami į jūrą stingsta, paskui sustirpę vėtromis išsivelia trąšose į pajūrį. Bandaujant gintaro būdą, ugny dega jis kvepėdamas it kėnis ir paškėdamas it smala, arba sakai. Tolesniai už aestų žemės gyveną gudo-

nys, tai yra gudai, kaip jei šiandien Žemaičiuose lietuviai, o Kalne gudai"[1].

To vyro raštai rodo skaitytojui tą patį, ką Pitėjas keliais šimtais metų pirmesniai buvo apipasakojęs, tai yra, jog aestai gintarų krašte gyveną, kurie tuo kartu jau, kaip regėjom, arti, sėti mokėję geresniai nekaip gudai, šalip gyveną. Iki pabaigos antro amžiaus nuo gimimo Kristaus nebėr geresnių žinių už žinias dabar minavoto rašytojo.

Tame gi laike rados šiaurėj tankūs tautų sukušimai, kurie ne vien jų namvietes, bet ir pačius vardus perkeitė. Koksai ynas lyčius tų sukušimų buvo, šiandien nėra aiškiai žinomas. Tarp kitų vienas garbingas rašytojas tokį pasakoja buvus. Tautos šiaurės, įsigavusios, sako, į šeimyną ir nebgalėdamos savo žemėj beišmaitinti, susirinkaudamos į plynus laukus, skaidžiusios diduomenę su žmonimis į tris būrius ir turtais lygiai tarp savęs pasidalijusios, paskui lėmė, kuriam iš trijų būrių reikės namus palikti. Nulėmus tas būrys, kuriam krito tėvainę palikti, tuojau, paskyręs sau gaspadorių, arba valdymierą, traukė į svetimus kraštus grobio grieti, kuriuose daug kartų apsigyveno[2].

Regis, jog toksai, kuris antrame amžiuj tautos irų, kurią viršiaus minavojau, iš Žemaičių išsidangino į Juodosios jūros pajūrius bei Trakiją ir tenai vadinami eruliais apsigyveno. Jog tie eruliai buvo ynai lietuvių kilties, tą rodo ne vien jų būdas, dobės bei apsiėjimai, kurie su visu yra pavėdūs į būdą ir apsiėjimus lietuvių ir žemaičių, bet dar pati kalba erulių tą stigavoja, kurioje „Tėve mūsų" išrašytas užliko iki mūsų dienų, yra su visu pavėdi į lietuvių kalbą, kaipogi praėjusiame dar amžiuj palaikai Lietuvos kalbos buvo randami kraštuose Juodosios jūros; kad metuose 1750 letvėžai, būdami gudų kariaunoj ir totorius Krymo kariaudami, galėjo su tūlais gyventojais savotiškai susikalbėti[3].

---

[1] T a c i t u s, Germ., c. 44.

[2] M a c h i a v e l l i.

[3] S c h l ö z e r s Geschichte v. Litau., Lief. u. Kurl.

Tame sukušime tautų markomanai tarp visų didesniai atsiženklino. Marbodas, jų viešpats, pergalėtas nuo rymionų, įsigrūdo į čekų žemę ir tenai, dykdamas ant rymionų apmaudą nugiežti, pradėjo rėdytis į didžią karę, į kurią visą šiaurę sutelkė; negal darin abejoti, idant tenai tautos lietuvių ir žemaičių nebūt telkęs arba samdęs. Kaipogi alvienam gal dar dingterėti į širdį tas, jog ir į lietuvių bei žemaičių pačių kraštą tame suniukime tautų turėjo kokia noris svetima tauta įsigriauti. Ką tuojau nuo tolimesnių pasakų galės aiškiai regėti.

m. 170—180 g. K.

Noris markomanų karei bengiantis antrame amžiuj susijaugė tautos ir naujus vaidus gavo, vienok kėlės tuo pačiu laiku didis kraštų žinovas Ptolomėjus, kursai už visus viršiaus minavotus rašytojus aiškesniai šiaurės kraštą aprašęs paliko, kaipogi tas vyras žino jau visas gimines tarp upių Yslos ir Dauguvos pajūriu gyvenančias. Jis visą pajūrį Sarmatų, tai yra Žemaičių, kraštu vadina nuo to, jog visos upys teka nuo kalno tenai į jūrą, kurią taip pat Sarmatų jūra vadina. Upis tenai didesniąsias minavoja, Ysla (Vistula), Nemunu (Kronas), Venta (Rubonas), Daugava (Turuntas), Gauja (Kesinas) vadindamas. Tautos ant tų upių, pasakoja, tos gyvenusios: venedai, galindai, sudenai, kareotai, saliai, osai, veltai, penai. Tarp tų tautų didžiai yra dėl skaitytojų ženklingos tautos galindų ir sudenų dėl to, jog jas 1000 metų buvus tebras toj pačioj vietoj begyvenančias[1].

Tas yra dar didžiu daiktu tame išguldyme Ptolomėjaus, jog nuo jo amžiaus iki šiai dienai dabar minavotos tautos ne buveines, negut savo vardus teperkeitė, ką gal aiškiai manyti nuo to: sarmatai Ptolomėjaus vadinas šiandien žemaičiai, jo Sarmatų jūra — Žemaičių jūra, jo galindai, sūdaujai vadinas lietuviai, jo venedai gudais, kuriuos jau Pitėjas ir

[1] Ptolomaeus, l. III, 5.

Tacitas žinojo. Tuodu rašytoju vadina žemaičius aestais dėl to, jog pirmąsias žinias apie gintarų kraštą gavo nuo teutonų prekiotojų, iš kurių rankos gintarus ėmė, kaipogi žemaičiai teutonams yra saulėteky, taip kaip teutonai žemaičiams saulėlydy, žodis aestai ženklina teutoniškai rytus, arba saulėtekio, arba aušrinius gyventojus. Grekonys vienok atkaliai lietuvius bei žemaičius skitais, artojais ir sarmatais vadina. Nuo to gal aiškiai regėti, jog vieni ir antri ne vienu keliu žinias gavo apie tuos kraštus. Pažvelgus dar šiandien ant irų tautos lietuvių ir žemaičių, kurios nuo Yslos iki ežero Peipus tęsias, o nuo pajūrio daugiaus nei 60 mylių į Kalną traukias*, gyventojai jų iki šiai dienai, tai yra lietuviai ir žemaičiai, tebkalba dar savo kalba, su visu įvairia nuo kalbų susiedų. Jog tos pačios tautos nuo laikų Ptolomėjaus iki šiai dienai tebgyvena toj pačioj vietoj, tą mums stigavoja tas, jog niekame nėra randama raštuose, idant būtų kuomet atkeliavusi paskesniai į tuos kraštus taip didi tauta, kaip yra lietuvių ir žemaičių, kurios didybę pačios jos iros rodo dar šiandien. Mėklinantis tolesniai gal matyti, jog rėda, apdaras, indos ir butos padargai, patys namai lietuvių su visu įvairauja nuo gudų ir kitų susiedų; žodžiai pačios padarynės, gyvolių, javų ir orės yra yni lietuvių žodžiai, ne svetimi, kaipogi tą pačios pasakos Herodoto, viršiaus minavotos apie artojus skitus, patvirtina, lygia dalia Tacitas tą patį stigavoja apie aestus. Žinoma taip pat yra, jog artojai žmonės negal taip veikiai savo tėvainės apleisti kaipo tos tautos, kurios klajoja po laukus ir girias su gyvoliais. Paskesnieji rašytojai lygia dalia tą patį stigavoja, sakydami: „Aestai yra didžiai taiki žmonių veislė (Aesti pacatum hominum genus homino)". Alvienas, pažvelgęs šiandien dar ant būdo lietuvių ir žemaičių, matys su visu pavėdų į tuos įtariamus[1].

---

* Viršuj: *plečias.*

[1] Jornandes, De rebus Get., c. 5; Helmold, Chron. Slavor., l. 1, c. 1.

Jei to dar kas nenori tikėti, tegul pasako, dėl ko dar šiandien lietuvių kalboj žodžiai Dievas, tėvas, vyras etc. etc. randami yra balsė į balsę sanskrito kalboj; ne vien tie žodžiai, bet jos būdas nė su vienos kalbos užmirštos ir kalbančios būdu taip didžiai nesutinka, kaip su būdu lietuvių. Jei būt lietuviai gudų tautos šaka esą, kodėl gi jų kalboj nei senojoj, nei naujojoj nėra randami tie žodžiai, noris jie turi savo raštus nuo 1000 metų, kad tuo tarpu lietuviai žemaičiai, vos nuo 300 metų teturėdami truputį savo kalbos raštų, užlaikė tuos žodžius iki šiai dienai. Darin veltui šiandien stirvelėja tūli mokyti, rodydami lietuvių kiltį vieni teutonų, kiti gudų esančią, veikiaus ar vėliaus nukris jiems visiems migla nuo akių, kaip tiktai kalba lietuvių bus į raštą surašyta.

Iki šiol galėjo lietuvių tautą bent per miglą regėti, bet trečiajame amžiuj gimus Kristui ir paskesniuosiuose užšoko amžina naktis, kurioje nė mažiausio spindulėlio neras dabotojas apie tą tautą, kurs jam galėtų vadovu būti[1].

Yra pasakojama, jog gudai trijose eldijose atirklavę su valdymieru Berik į Yslos, arba Vyslos, attaką ir tenai, išsikraustę pašalin, ėmė kariauti su aestais ir ulmigeriais (rasi už girios), kuriuos nuveikę užėmė pilis Danską, Balgą, Galę ir Vangastę, kurios vietoj šiandien Karaliaučius riogso; paskui vienok regis, jog aestai ir ulmigeriai tuos gudus išvarę į pietus, kurie būk nusibastę į padunojų ir balose, vadinamose Meotis, apsigyveno.

269—375 g. K.

Kas dingos tolesniai tame amžiuj su lietuvių ir žemaičių tauta, nėra nieko randama raštuose. Negut tas, jog viešpataujant Rymionų ūkėj Aurelijui Klaudijui, kad 320 000 šiaurės gyventojų susitarę buvo

[1] Voigt, Preus. Geschichte, B. 1, K. II, S. 110.

į Rymionų ūkę griautis, tarp skitų tautų, privalaujančių tam žygiui, minavojama yra erulių tauta, apie kurią viršiaus minavojau.

Tuose suniukimuose tautų kėlės Ermanrikas, viešpats gotų, gyvenąs, kaip viršiaus regėjom, Juoduosiuose pajūriuose; tasai, nukariavęs artimas tautas, grūmės didžiai baisiai su eruliais, padunojy gyvenančiais, kuriuos daugiaus laima, kaip sako rašytojai, ne galybe savo pergalėjęs, kariavo su šeimyninga, noris ne taip kantria, bet daugybe galinčia tauta venedų, kuri nuo pirmo rėmės, bet neišgalėdama ne vien pati, bet visos jos šakos, tai yra venedai, antai ir slavai, turėjo pasiduoti ir Ermanriko klausyti. Aestai, tai yra žemaičiai, pajūry gyveną, būk jam taip pat nusižeminę; vienu žodžiu, Ermanrikas valdęs visomis tautomis nuo Juodosios jūros iki Žemaičių jūrai[1].

454—493 g. K.

Taip jaugiantis tautoms Europoj, atvedė 5-ajame amžiuj Atila iš Azijos hunus; tasai viešpats, pergalėjęs mūšoj gotus, patį Ermanriką, jų viešpatį, nukavo ir, daugybes tautų nuveikęs, nuslinko su svieto gaujomis it debesimis į saulėlydį Europos, visa teriodamas ir degindamas, bet tenai ties upe Reinu, nuo frankų, burgundžionų ir kitų teutonų pergalėtas, galą gavo. Pasakoja, jog eruliai patelkti ar nusamdyti jo rindose kariavę.

Metuose 493 g. K. aestai, tai yra žemaičiai, būk siuntinę dovenas gintarų Teodorikui, kitam viešpačiui gotų, į Rymą; lyčius tų dovenų nėra dar šiandien žinomas. Negut tas, jog Teodorikas godygai siuntinius aestų išvaišinęs ir apent juos namon išleidęs su gromata, kuri šiandien dar raštuose yra randama, vienok kito nieko tenai negal rasti, negut tą,

[1] Tas gi pats, B. 1, K. II, S. 114.

jog tiems aestams viešpats dėkavoja mandagiai už gintarus[1].

Suirus Atilo galybei, vienok tautose nebuvo pataikos ir pakajaus: vienos norėjo keltis ir liuosuotis, kitos geidė buveinėmis keistis ir taip amžinai stumdės ir grūdos ant viena antros. Pačių venedų, arba gudų, rados sujudinta tauta tuomi, jog bulgarai išgrūdo krobatus iš jų buveinės, tie sukušino kitus gudus, vadinamus šiandien lenkais (Lachi), kurie paysly, arba pavysly, gyvendami pradėjo veržtis į galindų ir kitų giminių lietuvių tautos kraštą[2].

§ III

Žinios šiaurės rašytojų apie lietuvių ir žemaičių tautą vidutiniuosiuose amžiuose

Skaitytojas regėjo dabar, ką žinojo graikai ir rymionys apie lietuvių ir žemaičių tautą ir jos kraštą gilioj senovėj ir pradžioj krikščionybės; dar reikia žvilgterėti ant šiaurės raštų, ką jie skelbia tenai apie tą tautą.

Šiaurės rašytojai vadina žemaičių kraštą, tai yra visą tą pajūrį nuo upės Yslos iki upei Gaujai, Austur Rike, tai yra aušros rykė, arba saulėtekio ūkė. Pajūrį antrapus Yslos, kišantįs į saulėlydį, tai yra šios dienos pamarį, vadino Reit Gotland, gudų žemė, arba ūkė.

Pasakojama yra, jog išsikrausčius tam atėjūnui gudų viešpačiui Berik, kaip viršiaus regėjom, į pajūrinius kraštus Žemaičių, palikęs jo sūnus Gapt bevaldąs lietuviais žemaičiais ir letvėžais, kuriam nustipus, įgavęs valdžią tų kraštų kitas gudų viešpats,

---

[1] Voigt, Preus. Geschichte, B. 1, K. II, S. 126.
[2] Tas gi, B. 1, K. II, S. 134.

vardu Augis. Tam beviešpataujant, žemaičiai, norėdami išsiliuosuoti nuo jo vergybos, būk patrakę, su kuriais Augis kariaudamas kruvinoj mūšoj galą gavęs.

Tolesniai dar pasakoja. Sūnus to Augio, vardu Amalus, dykdamas apmaudą nugiežti ant žemaičių už nugalavimą savo tėvo, buvo pasirėdęs į didžią karę. Žemaičiai, matydami didžią galybę gudų, būk patelkę sau krivičius igumius. Tą jusdamas, Amalus pasamdęs dar Gotilą, kitą viešpatį gudų. Taip abeji pasitiekę kariavę ant vandens ir žemės, vienok abejur gudai pergalėję žemaičius, kurie paskui turėję dvejopią duoklę jiems duoti, tai yra vienam viešpačiui gudų vergavę tėvai žemaičių, antram vaikai, bet kuomet tai buvo nutikę, nėra minavojama[1].

Taip pat yra minavojama šiaurės paskalbomis, jog neatmenamuose laikuose Bedingas, viešpats danų, tai yra saulėlydinių žuvėdų, arba skandijonų, būk žygiavęs į žemaičių kraštą ir tenai kariaudamas patsai kliuvęs į ranką žemaičiams, nuo kurių vienok kokiu tenai pragumu išsprukęs.

Kitsai tų danų viešpats, vardu Frotas, ne vien visa šiaure valdęs, bet dar kruvinai kariavęs su žemaičiais bei letvėžais, kuriuos pergalėjęs ir kunigaikštį jų Danių kruvinoj mūšoj nukovęs, o kunigaikščiu žemaičių į jo vietą Dagį pakėlęs[2].

Paskesniai pagirtas šiaurėj tame amžiuj žemaičių vytis, vardu Starkoderis, negalėdamas nieko naudoti ermydery savo ūkės, būk pas saulėlydinių žuvėdų, arba danų, viešpatį Frotą IV atsibastęs pagalbos jo lūgoti, bet, idant pirma viešpačiui pasielgtų, išsirėdęs gudų pamarinių kariauti, kurie buvę tuo sykiu patrakę ir nebnorėję duoklės beduoti viešpačiui Frotui, kuriuos Starkoderis nuveikęs prisuokė jam duoklę šilti. Tuomi pasikliovęs karaliui Frotui, norėjo dar apmaudą nugiežti ant žemaičių; darin, patelkęs

[1] V o i g t, Preussens Geschichte, B. 1, K. II, S. 135; T. H i ä r n s, Lyf-, Ehst- u. Lettlaend. Geschichte, T. 1, B. II, S. 64.

[2] L. A. G e b h a r d i, Keschichte v. Lief., Est. u. Kurlan. 1. § 1.

pamarinių gudų viešpatį Viną, traukė į Žemaičius, kuriuos tenai kruvinose mūšose pergalėjęs padarė juos apent Froto vergais, bet žemaičiai, tuojau vėl patrakę, nuo vergybos danų išsiliuosavo[1].

400—500 g. K.

Targniras, kitsai žuvėdų, arba skandijonų, viešpats, taip pat pagirtas savo amžiuj kantrybe ir narsybe, ne vien nukariavęs pamarinius gudus, bet dar su kalaviju lankydavęs ir Žemaičius[2].

Pasakojama taip pat yra, jog būk buvęs žemaičių tautos didžiai garbingas kunigaikštis, vardu Odinas, kursai ne vien duoklių niekam nešylęs, bet dar didžias daugybes tautų pergalėjęs ir valdęs visa šiaure, beje, šiandien vadinamais norvegais, danais, žuvėdais; tasai būk minavonei savo pergalių padėjęs pamatus padaugavy savo naujai buveinei, Asgardu vadinamai.

Kitas danų viešpats, nuveikęs pajūrinius gudus, norėjo ir žemaičius užkariauti, su kuriais kruvinose kovose ilgą laiką grūmęsis, vienok, lig nenuveikęs jų, turėjo grįžti pajūrinių gudų drausti, kurie, nesant pačiam, buvo patrakę. Pasakojama yra, jog kitsai žuvėdų viešpats Jarmerikas tankiai lankydavęs su karda žemaičių kraštus, vienok raštuose nėra aiškiai tų žygių išguldytų[3].

Tokios pat buvo netaikos dar ir 6 amžiuj Žemaičių jūroj, kurioje galįs už galį ne vien grūmės, bet dar išpuldamies vieni antriems kraštus teriojo ir plėšė, sau grobį griedami.

500—600 g. K.

Tame amžiuj didžiai giriamas viešpats žuvėdų, vardu Angantiras, būk kariavęs su žemaičiais, bet,

[1] Tas gi vietoj minavotoj.
[2] Bayer, opusc, p. 362.
[3] Saxo Grammat., p. 155—156.

tenai niekaip nenuveikdamas, nusisukęs pajūrinių gudų kariauti, kuriuos pergalėjęs ir jų viešpačiu pasidaręs[1].

600—700 g. K.

Sekmajame amžiuj tie patys dar tebebuvo kerštai Žemaičių jūroj; pasakojama yra, jog žemaičių kunigaikštis Ogne, regėdamas nuo visur savo tautą spaudžiamą ir smelkiamą nuo gudų, ant kurių gieždamas apmaudą, būk didžiai smarkiai su jais kariavęs. Ta pati paskalba taip pat zaunija, jog Ivaras, viešpats saulėlydinių žuvėdų, apvergęs visus žemaičių kunigaikščius, kurie vienok, viešpataujant kitam žuvėdų karaliui, vardu Haraldui, apent išsiliuosavę karda nuo jo valdžios[2].

700—750 g. K.

Paskiaus valdydamas tuos pačius žuvėdus, arba danus, viešpats Regnaras Lodbrokas, didžiai garbingas rėdytojas ir didis karvedys, savo gadynėj ir už visus šiaurės viešpačius juo garbinamas. Tas būk nebklausančias jo valdžios tautas norėjo sudrausti. Visų garsusis jo žygis buvęs į Biarmijos žemę (šiandien Permija vadinamą), didžiai turtingą ir pertekusią ne vien gyvolių, javų, bet paties aukso ir sidabro, kurios ūkinykai buvę nuo jo išsiliuosavę. Lodbrokas vildamos apent nuvergti ir tenai nepaseikimą grobį grieti, traukė jų kariauti, bet baisios darganos, lytus, šalčiai, badai, marai, ligos, antkryčiai jo visus kareivius išnaikino taip, jog Lodbrokas tenkinos patsai gyvas begrįžtąs namon. Būk jis grįžęs iš Biarmijos per žemaičių žemę, kurie būk jam pasiėmę talkinėti ir jį šelpti kiek reikiant. Ta pagalba

[1] Suhm, t. II, s. 86—99.
[2] Depping, t. 1, p. 24.

žemaičių išdidęs, grįžo vėl su didesne galybe į Biarmiją ir tenai nuveikęs jos ūkinykus apvergė[1].

Noris jūros kerštai nuo pietinių kraštų kas kartą tolinos į saulėlydinius, vienok nestokojo antpuolių nė žemaičių kraštai.

800—850

Viešpataujant Lothekundui Danijoj, būk trečioji dalis jų bernų susitarusi išsidanginusi į žemaičių kraštą ir tenai, gyventojus antpuolę pasalu, vyriškuosius nugalavę ir su jų žmonomis apsipačiavę ir, su visu nutautę savo pirmųjų namų, Žemaičiuose apsigyvenę[2].

Kitas viešpats tų pačių saulėlydinių žuvėdų, arba danų, būk išsirėdęs į žemaičių kraštą, kuriame noris 5 pilis buvęs nukariavęs, vienok tas žygis jam nevykęs, kaipogi žemaičiai pergalėję jį didžiai baisiai kruvinoj mūšoj, kurioje ne vien visi jo karėjai palikę beklaksą karvietėj, bet dar visi jo laivai tekę į ranką žemaičiams, vos ne vos pats gyvas beištrūdęs[3].

Ateinantį metą Olafas, viešpats šiaurinių žuvėdų, tarės laimingesniu būsiąs už Lothekundą, viešpatį saulėlydinių žuvėdų, darin sutraukė didžią kariauną ir patiekė daugybę laivų, su kuriais antpuolęs pasalu žemaičių kraštą ir tenai didžią pilį pajūry, vadinamą (Seeburg) Jūros pilia, kurią 7000 žemaičių didžiai kantriai gynioję, į kurią vienok Olafas įsilaužęs sugriovė; paskui, atleidęs namon tūlus laivus, grobiu nusluoguotus, patsai su kareiviais leidęsis į gilumą krašto, išsikėlęs paskui iš laivų nepravarduotoj upėj. Nuo tenai 5 dienas baužęs per girias ir neišžengiamus raistus su savo kareiviais, lig išsibastęs ant kitą garbingą miestą, arba pilę, Apuole vadinamą, kurią 5000 ūkinykų per 8 dienas didžiai

[1] Saxo Gram., p. 173.
[2] Petri Olai Chron. regn. Dan., p. 114.
[3] Gebhardi vietoj minavotoj.

kantriai gynioję, vienok, nuvargę tuointimpinėmis kruvinomis mūšomis ir pradėję stokoti mitalo, 9 dienoj pasidavė, pasiimdami žuvėdams ne vien grąžinti visa tą, ką buvo praėjusįjį metą kariaudami su Lothekundu įgiję, bet dar duoklę mokėti ir vadžius dėl kliauties duoti[1].

917

Du pergalviu norvegų, taip vadinamos vienos dalies šiaurinių žuvėdų, Thorolfas ir Figilis, atirklavusiu į Žemaičius ant kokios tenai mugės, arba jomarko, 14 dienų tenai prekiojusiu nieko pikto nedarydamu. Bet, pasibengus mugei, antpuolusiu pasalu gyventojus, bet, negalėdamu jiems nieko padaryti, apent sugrįžusiu į savo laivus. Pairklavusiu truputį tolesniai, išsikėlė įtakoj upės nepravarduotos ir, išskaidžiusiu tenai savo ratas, į girias įsitraukusiu. Antštikusiu ankštakiuose tenai tūlus kiemus sudegino, turtus plėšdamu ir gyventojus kaudamu. Tuo tarpu žemaičiai, sukėlę skubiniai kareivius, susigrūmė su žuvėdais, kuriuos ne vien pergalėjo, bet ir patį jų karvedį Figilį sugavo. Buvo ketėję jį dievams ant apieros deginti, bet tą dieną vėlu berodžiusis paliko tą darbą rytui. Bet naktį Figilis, pasileidęs nuo dybo, išliuosavo dar ir antrą žuvėdą, savo sandraugą. Įsilaužusiu paskui į klėtį, kurioje buvę ginklai, o rūsy piningai sukrauti, apsiginklavusiu ir visų didžiąją čeresną piningų į girią išnešusiu, bet idant jų niekas jiedviem nebatimtų, sugrįžusiuos kiemus sudeginusiu ir žmonis iškirtusiu. Taip nieko daugiaus nebepavojaudamu, grobį į laivus nugabenę, namon laimingai pagrįžo. Įbingę žemaičiai ant taip baisios nedorybės norvegų, traukę į jų kraštą ir tenai jį didžiai baisiai gieždami apmaudą karda ir ugnia nuterioję[2].

---

[1] S. Rimbert in vita S. Ansgarii, cap. 27.
[2] Torfaei Hist. Norweg., t. II, p. 157.

Tose paskalbose skaitytojas aiškiai gal matyti, kokie žygiai ir kokios karės bei mūšos buvo tų žuvėdų su žemaičiais, kaipogi dabar minavotos mūšos ne visos tegal lygintis su šios dienos mūšomis, į kurias 30 000 arba 40 000 svieto stoja į vieną kovą, kurioje išsigrūmus pačioj karvietėj 8000 ar 9000 palieka beklaksą. Đabar minavotas mūšas aiškiaus gal lyginti į šios dienos skardmūšas, kuriose kelios dešimtys arba keli šimtai grumias norėdami duoną ir grobį viens kitam išveržti. Žinoma yra, jog Žuvėdijoj ir visoj šiaurėj yra ilgos žiemos, žiaudus oras ir nevaisinga žemė, darin tankiai dar šiandien ūkinykai badauja tenai duonos, didesniai dar kitą kartą badavo, kad vienomis žuvimis mito. Todėl kartais bernai su įnamiais, galus graibstydami, susitarė ir, valdymierą sau paskyrę, sutūpę į laivus, leidos į turtingesnius kraštus peno sau grieti. Regis, badaujant žuvėdams, niekur nebuvo jiems taip parankiui grobį grieti kaip Žemaičiuose, turtingame krašte ir jau žiloj senovėj duonos žeme vadinamame. Tokie badautojai, antpuolę gyventojus, ėmė jiems viską užgreibę; kartais gyventojai, negalėdami su jais remtis, davė jiems patys visa to, ko jie norėjo. Taip pasipelnę, tie badaujai, pargrįžę namo turtingais, gyrės namikiams svetimas tautas nukariavę ir duokles sau mokėti liepė; kartais vyresnysis tokių badaujų, daug kraštų nutrėsęs ir su didžiu grobiu pargrįžęs, namikiams sakės visą svietą nuveikęs, o namikiai, dėkavodami už pargabentą sau peną, tuos vyčius dainėmis garbino, juos viešpačiais vadindami jų, kurias per kelias 10 ar 100 metų minavojo, masindami kitus lygia dalia pelnytis svetimuose kraštuose. Tas daines paskui rašytojai kaipo veikalus tautos į raštus surašė. Vienok kartais nuo tokių skardmūšų ištiko į ilgas ir baisias kares bei didžiai kruvinas mūšas[1].

Noris tas paskalbas gal lyginti su zaunomis, vienok skaitant dingteri alvienam į širdį ir rodo buvu-

---

[1] D e p p i n g minavotoj knygoj.

sius baisius ermyderius Lietuvos ir žemaičių žemėj, kaipogi jau pati tauta rodos kartais perskilusi į dalis ir grūmusis viena su kita, o neveikdama viena antros, svetimos pagalbos lūgojusi arba kartais, artimą giminę regėdama žūnančią, gelbėdavusi; bet dėl ko, kokiu pragumu arba kokia dingsčia ją gelbėjo ar pati tarp savęs sukeršo, to nėra dar šiandien raštuose randama.

Pereidamas skaitytojas tas dabar minavotas šiaurės pasakas, noris maž ką teranda tenai apie Lietuvos tautą ir jos kraštą iki 9 amžiaus, bet galan to amžiaus kelias vėl vyras, kurio raštai aiškiai jau rodo ne vien kraštus Lietuvos tautos, bet jos būdą, dobę ir apsiėjimus, su visu pavėdžius į viršiaus grekonų ir rymionų minavotus*.

Buklus jūreivis Vulfstanas, išsiųstas Alfredo, didžiojo anglų viešpaties, arba karaliaus, į Žemaičius prekybos teirautis, nuo kur grįždamas tokias žinias būk pargabenęs.

Vulfstanas keliavęs jūra pagal nuo Hedaby, prekyba pagirto Šlezvigo miesto, į įtaką Yslos. Ten, sako jis, Vysla, arba Ysla, yra didelė upis, vienoj pusėj jos gyvena (Weonoland) gudai, antroj pusėj vyčiai, teka ji į Aestų, tai yra Žemaičių, jūrą. Juo į saulėtekį yra antra upis, Ilfing vadinama, taip pat tekanti į Žemaičių jūrą, ant jos skardžio yra prekybos vietovė, vadinama Trusas, į kurią atkeliavęs 7 naktimis irkluodamas dieną ir naktį. Ten buvusi sankrova visų žemaičių prekių, kurios vietoj šiandien vietovė, vadinama Elbingu, arba Elblongu, trakšo.

Regis, jog Vulfstanas, keliaudamas į Žemaičius, turėjo jau daug žinoti apie jų dobę, apsiėjimus ir būdą, noris pasakomis nuo irklojų žemaičių, lankančių attakas Hedaby, Birkos, Julino ir kitų vietovių, su kuriomis žemaičiai prekiojo, o rasi jis ir pačią jų kalbą permanė.

Aprašęs Vulfstanas vandenis Žemaičių taip pasakoja tolesniai: „Žemaičių žemė yra labai didi, tu-

---

* Dar pridėta: *aprašytus*.

rinti daug pilių ir alvieną kunigą, tai yra pilies vyresnįjį. Toj žemėje yra apsčiai medaus ir žuvies; kunigaikščiai ir diduomenė geria kumelės pieną raugintą, o nabagai ir vargdieniai midų; tarp savęs didžiai kerštauja. Alaus žemaičiai nečėdija, kaipogi gana jiems tenai esą paties midaus".

Ta teisybė yra šiandien regima, jog žemaičių žemė buvo plati, jos palaikai tą dar rodo. Midus atmenamai dar buvo gėrimu alvieno gyventojo, o prašaleičiai neseniai dar teliovės vadinti Lietuvą midaus žeme, o jos girias liepų giriomis. Jų diduomenę vadinę kunigais, o jų valdžionis kunigaikščiu, tai yra aukštesniu už kunigą, kaip iki šio laiko dar tebvadinos; nuo pavojaus ūkės dirbę pilis, kurių palaikai šiandien dar susmegę į žemę kaipo ženklai senovės tebėra. Tie kunigaikščiai nebuvę pataikoj tarp savęs, bet vienas su kitu kyvojos, vienok manyti reikia, jog tos karės buvo daugiaus vaidais dviejų trijų kunigaikščių nekaip tikra karė vienos dalies tautos su antra.

Toliaus, pasakoja Vulfstanas, yra dobė pas žemaičius nabaštiką laikyti kartais mėnesį namuose nelaidotą, nedegintą iki visiems gentims susirenkant, užvis diduomius ir kunigaikščius ilgesniai nei mėnesį namie laiką; tuo tarpu atėjusieji gentys iki palaidojantys budėdami geria. Nubengus tą stypą, arba gėrynę, tą dieną, kad lavoną ketino deginti, jo turtus į 5 ar 6 dalis, o kartais ir daugesniai išskaidė, kurias paskui perglytomis per mylią ir tolesniai nuo namų mirusiojo kely išdėliojo, visų didžioji ir geroji dalis buvo visų tolesniai padėta, o visų menkoji turėjo būti visų artimoji nuo namų, kuriuose nabaštikas buvo.

Paskui susirinkę tenai jo draugai ir bendrai ant visų greitųjų žirgų, lig neišgabenus lavoną iš namų, trėsė zovedu galįs už galį palaikų grieti. Tas vyras, kurs turėjo visų greitąjį žirgą, gavo visų didžiausiąją dalį, ir taip tolesniai, visų slinkasis gavo paskuoję, pas namus esančią, dalį. Alvienas, tokiu būdu apsisavinęs daiktais nabaštiko, grįžo namo. Todėl

gi yra tenai didžiai greiti žirgai, bet ir didžiai brangūs. Ir taip ko nepragėrė jo gentys budėdami, tuomi svetimi pasidalijo.

Yra doba Žemaičiuose, tolesniai sako, visus lavonus deginti, jei kokį numirėlį nedegintą rastų, tada didžiai sunkiai kankinami buvo tie, kurie turėjo jį deginti. Žemaičiai mokėję šaltį padirbti, dėl ko gi jų lavonai taip ilgai laikomi negedę: kaipo 2 bački alaus ar vandens lygia dalia žiemą ir vasarą mokėjo užšaldyti[1].

Visa tą, ką čia dabar Vulfstanas pasakojo savo amžiuj, patvirtina paskesnieji Lietuvos tautos rašytojai, ką tuojau alvienas skaitytojas regės. Lyčius, dėl ko prašaleičiai žemaičius aestais vadino, yra viršiaus išguldytas. Tos tėra žinios, lig šiolei šiaurės raštuose randamos, apie Lietuvos ir žemaičių tautą.

§ IV

Žinios gudų rašytojų apie Lietuvos ir Žemaičių tautą

Maž ką terado skaitytojas šiaurės raštuose apie lietuvių tautą, bet ne daugesniai ką ras ir gudų raštuose.

Minavojama yra paskalbomis, jog gudų tauta yra atsidanginusi iš padunojaus į Lietuvos kraštą, bet kaip ir kuomet ta tauta susiartino su lietuviais, to šiandien nė vienas rašytojas aiškiai dar neišguldė.

Pirmieji gudų rašytojai taip pat it šiaurės pasakoja, jog iš jūros išpuldamies kokie tenai neprieteliai, kuriuos jie vadina variagais, arba rusais, duoklę rinkę nuo igumių, krievių ir pačių gudų: kaipogi me-

---

[1] V o i g t, Preussens Geschichte, B. 1, K. III, S. 206—208; B o h u s z vietoj minavotoj.

tuose 859 antpuolę gudus, gyvenančius apygardoj Didžiojo Naugardo, kurie vienok netrukdami apent juos išviję iš savo krašto. Nes paskesniai karšdamas Gostomyslas, rėdytojas Didžiojo Naugardo, taręs savo ūkiams, idant gudai sau tuos variagus užkviestų ant savo ūkės rėdos, vienok rašytojai nesako lyčiaus to užkvietimo, nuo kokių priesakių, arba nepritelių, gudai gindamies ar kokiame tenai ūkės ermydery viena šalis negalėdama antros nuveikti, juos patelkė, to nė vienas nežino. Tas tėra žinoma, jog, nustipus Gostomyslui, gudai užtelkė variagus, arba rusus, į savo žemę, kurių trys broliai, vardu Riurikas, Sineus ir Truvoras, metuose 862 atkeliavę su talka ir savo tarnais į Gudus, pradėjo viešpatauti, Riurikas, tai yra Rusnio rykys, arba viešpats, Naugarde, Sineus Baltajame paežery, o Truvoras Izborske. Vienok vienai daliai tų gudų, regis, paskui įkyrėjo valdžia tų prašaleičių, kuri, vildamos ant jų apmaudą nugiežti, patrako, bet variagai, arba rusai, turėdami stiprią talką, nuveikė patrakusius gudus ir jų patį karvedį Vadimą užmušė[1].

Yra rašytojų, kurie, sekdamos kalba, stigavoja tuos variagus, arba rusus, buvus kilties nuo Parusio, kaipogi ne vien 9 amžiaus, bet 11 rašytojai to laiko ne vien tą vieną vietą šventą, kurioje amžina ugnis, kaip viršiaus regėjom, rasi nuo penicijonų įkurta, rusėjo, bet visą Lietuvą, tai yra Parusnį, Žemaičius, Žemgalius, Letvėžus, Rusija vadino, kaipogi tų rusų atėjūnų apsiėjimai, būdas ir dobė yra su visu pavėdūs į būdą ir dobę senovės lietuvių, patys jų vardai pavėdauja daugiau į senovės lietuvių vardus, lygia dalia kalba gudų, šiandien maskoliais vadinamų, turi šiandien daugybę žodžių iš Lietuvos kalbos imtų, visa tą gal regėti jų senuosiuose raštuose; pažines pačias tie rusianys dar didžiai ilgą laiką su Parusniu, savo namais, turėjo, jos žinyčioj teiravos ir dievus nuo tenai žyčiojo; pačiame Naugardo mies-

[1] Karamsin, Geschichte des Russisch. Reichs, B. 1, § I, S. 33; Helmoldus; Ditmar.; Adam. Bremens.

te visų didžioji ūlyčia iki paskuojų laikų vadinos Parusų ūlyčia[1*], arba gatvė.

Dvejus metus sukakus, Truvoras ir Sineus nustipusiu, o jųdviejų valdžią įgijęs Riurikas, kursai, negana, jog viso to krašto tapo viešpačiu, bet, dar norėdamas didesniai praplatinti savo valdžią, ėmęs kariauti su artimaisiais kaimynais krievais. Tuo tarpu du atėjūnu tų rusnionų Askoldas ir Diras, skaugėdamu valdžios Riurikui ar geisdamu sau garbės, traukusiu su būriu savųjų į Konstantinopolį laimos bandyti. Bekeliaudamu pamačiusiu ant Nipro skardžio menką miestelį ir klaususiu, kam jis privalaująs. Gyventojai atsakę, jog pamatautojai jo buvę 3 broliai ir seniai jau nustipę, šiandien ūkinykai gyveną taikiai, duoklę duodami chazarų viešpačiui; miestalis vadinęsis Kijevas, kurį tuojau Askoldas ir Diras užėmusiu į savo valdžią ir, palikusiu vieną dalį savo viengimių tenai begyvenančią, leidusiuos su 100 eldijų per Juodąją jūrą į Bosporų kraštą, kur išlipinusiu savo būrį, teriodamu visa, ką sutikdamu, nugandinusiu gyventojus paties Konstantinopolio. Nes taip besariojant jiedviem, pakilusi staiga tokia audra, jog visas eldijas pagrimzdinusi jūros pragaruose, ir pačiudu vos ne vos gyvu parsibasčiusiu į Kijevą.

Taip tie atėjūnai parusnėnų pamatavę tuo kartu dvi ūki: vieną šiaurėj Naugarde, antrą pietuose Kijeve, nuo viena antros ypatingas.

Daugiaus darų to Riuriko nėra raštuose pasakojama ir byloja, jog jis išgyvenęs 15 metų Naugarde ir būk persiskyręs su šiuo pasauliu palikdamas veldėju sūnelį savo, vardu Igoris, o ūkės rėdytoju Olegą.

879—912 g. K.

Nustipus Riurikui, pasaka skelbia, jog Olegas ėmęs su artimosiomis tautomis kariauti ir užėmęs

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

krivičius su jų buveine Smolensku; nuo tenai persikėlęs į paniprio apygardas ir tenai užėmęs Liubičo pilį, nuėjęs į Kijevą, Dirą ir Askoldą nukavęs ir viso to krašto pats valdymieru pasidaręs. Pailsinęs paskui savo kareivius, traukęs į paupius Pripetės užimti juodgirėnų (Drewier) giminę lietuvių tautos, kurie vienok, gailėdamies savo liuosybės, rengęsi gintis, bet Olegas juos pergalėjęs ir liepęs duoklę jam* šilti, tai yra juodos kiaunės kailį nuo dūmo duoti. Ateinančius metus tas patsai karvedys, nukariavęs severionis, rodomičionis, gudų tautos dalis, būk taip pat užėmęs pilis Černigovo ir Vitebsko nuo chazarų, kuriuos iš visos Baltosios žemės, arba Baltųjų Gudų, išujęs. Paskui sukęsis į pietus kariauti ir tenai Padalijas ir Volyniją, Galiciją, arba Rausvuosius Gudus, ir Juoduosius pajūrius, beje, senovės tyragetų, užkariavęs. Ant galo savo buveinę iš Naugardo į Kijevą perkėlęs[1].

Minavojama taip pat yra gudų raštuose, jog Olegui gudais valdant, būk ugrai, arba vengrai, nuo rytų į Gudus atėję, bet kaip tenai Olegas su jais atsiryžo, nėra nieko randama raštuose; pasakoja vienok, jog ugrai, pertraukę per Gudiją, užėmė Moldaviją ir Valakiją.

Olegas tuo tarpu nupiršo Olgą, taip pat iš Parusnio, už žmoną Igoriui, savo augintiniui. Paskui, sutraukęs karėjus iš visų užimtųjų kraštų, traukęs į grekonų kraštą, kurie, nugandinti jo terionėmis, būk pakajaus nuo jo lūgoję, žadėdami jam duoklę šilti. Olegas, suderėjus su grekonimis, sugrįžęs namon karšintis.

Nė vienas priesakis, arba neprietelius, nedrįsęs jo senatvės kybinti, visos nukariautosios tautos jo klausiusios ir duokles pažadėtas šylusios. Kaži kas tarp žynių būk jam veikią giltinę lėmęs nuo visų mylimojo jo karės žirgo. Olegas, norėdamas dar gyvoti, būk išsižadėjęs niekuomet nebjoti, bet pasa-

* Viršuj: *sau.*
[1] Karamsin, B. 1, § III, S. 104.

kius jam kuomet tenai jo žirgą pirm ketverių metų jau nudvėsusį, tą girdėdamas, tas garbingas karvedys pradėjęs tyčiotis iš burtų ir, geisdamas dar bent kaulus savo karių tarno aplankyti, nusivedinęs į tą vietą ir, sėdęs ant stibuklio, taręs: „To aš turėjau bijotis"; bet ant jo nelaimos kaukolėj būk lindojęs gluodenas ir tas karvedį nukirtęs. Valdęs Olegas gudų ūkę 33 metus ir nustipęs didžioj karšaty.

Nustipus Olegui, Igoris įgijęs valdžią ūkės. Tuo tarpu įkyrėjus juodgirėnams (Drewier) ir baltiesiems gudams duoklę duoti Igoriui patrakę, bet Igoris juos sudraudęs ir už nepaklusnumą duoklę padidinęs nuo dūmo.

Viešpataujant Igoriui Guduose, būk radęsi kiti jų neprieteliai, vadinami pečenegai, kurie, atkeliavę iš gilumo Azijos nuo rytų, Gudijoj apsistojo, vienok, nedrįsdami su Igoriu kariauti, suderėję su juomi ir ilgą laiką taikiai gyvenę.

Tas Igoris pasibandęs metuose 935 į Grekonų buveinę Konstantinopolį traukti, jei paskalboms gal tikėti, būk tenai išsirėdęs Juodąja jūra su 10 000 eldijų, arba laivų. Bulgarai, būdami grekonų talkėjais, pranešė jiems apie artinimas Igorio, kursai vienok gavo pragumą į pašalį Bulgarijos išsigauti ir visą kraštą nuterioti. Tą regėdami, grekonys išsiuntė savo laivynę su karvedžiu Teofanu prieš Igorį, kursai taip buvo įsitėmęs pergale, jog karėjams savo užgynė grekonis kauti ir liepė gyvus gaudyti. Nes tame įsitėmime didžiai nusivylė, kaipogi kareiviai jo nusigandę lekiančios ugnies, kurią grekonys svaidydami ant gudų jų eldynę degino. Igoris nemintąs sukos į Mažąją Aziją ir tenai ėmė vėl terioti, bet ir nuo ten grekonų karvedžiai Baradas ir Domesticus antkumpusiu paveikė ir vėl į jūrą suujo. Igoris, pergalėtas nuo grekonų ir badaudamas, leidos į trakionų kraštą, bet, nė tenai nevykus kariauti, sugrįžo namon.

Igoris ta nelaima nenuguro ir, dykdamas ant grekonų apmaudą nugiežti, patelkęs parusnėnus ir variagus, nusamdęs pečenegus bei sukėlęs savo ka-

reivius, traukė vėl į Konstantinopolį. Bulgarai taip pat pranešė grekonims Igorį artinantis Juodąja jūra. Lokapinas, grekonų viešpats, abejodamas su pergale ir norėdamas attolinti nuo savęs nepriętelius, išsiuntė kilties vyrą pakajaus lūgoti nuo Igorio. Gabendami dovenas ir ketėdami dar jas padidinti, jei malonų sau pakajų gaus, sutikę jį su pečenegais netoli nuo įtakos Dunojaus, kurį tuojau dovenomis maldė, kaipogi Igoris, pasiteiravęs savo karvedžių ir pulkorių, dovenas nuo grekonų atėmęs ir namon grįžęs, vienok, gieždamas apmaudą ant bulgarų, jog jie grekonims pranešė jo atsiartinimą, leido pečenegams jų kraštą terioti.

Atentį metą Lokapinas nuleido siuntinius pas Igorį, o jis savuosius į Konstantinopolį, kur ant pakajaus abeji sutarė.

Paskalba toliaus skelbia, jog Igorį, duoklę berenkantį, juodgirėnai (kaipogi tuose amžiuose kunigaikščiai patys duoklę rinko) nukavę dėl to, jog Igoris nekakindamos viena duokle, bet sugrįžęs dar antrą rinko. Kaipogi kad juodgirėnai klausę, ko jis sugrįžo, sakydami atdavę jam tą, ką buvo žadėję. Igoris, apjakęs savo gobiu, nieko ant to neatsakęs, skatinęs vėl duoklę duoti. Tą regėdami, būk bylojęs juodgirėnai: „Reikia vilkūtį nukauti, iki visą bandą neišnaikinus*". To dėjęsi, juodgirėnai su savo kunigaikščiu Malu užkumpę Igorį su jo tarnais nukavo ir palaidojo.

945—972 g. K.

Igoriui nustipus, ne Sviatoslavas, sūnus jo, ūkę gudų valdęs, nes jo motina Olga. Ta viešpatienė nugiežė apmaudą ant juodgirėnų (Drewier) už novį savo vyro Igorio, kurių 500 pasalu išnovijusi, paskui su vaisku atėjo jų drausti. Juodgiriai, nenorėdami apsiverginti, rėmęsi drąsiai, noris pergalėti mūšoj,

---

* Viršuj: *neišpjovus.*

vienok užsirakinę dar pilėj Korosteno metus dar gynęsi. Olga, negalėdama su visa savo kariauna nieko nuveikti, leidusis ant tokios pasalos: pirma perkalbinėjusi Korosteno pilės įgulę, idant pasiduotų, kuri, regėdama nestengsianti, pasidavusi ir atnešusi jai medų ir kiaunių kailius duoklei, bet ji neėmusi jos sakydama, jog to jai nereikią, liepdama į kiaunių vietą duoti po žvirblį ir balandį nuo dūmo, kurią duoklę korosčionys tuojau atgabenę ir laukę, iki abažas Olgos atsitolins nuo pilės, bet besiilguodami naktovidu pamatė savo pilį bedegant, kaipogi pasalinga Olga duoklės paukščiams į uodegas kempines sieruotas įraišiojusi paleido namon. Paukščiai, mindami savo gultas, sugrįžo namo ir į pastoges pilės sulindo su ugnia ir taip pilį uždegė. Taip nukropusi Olga juodgirėnus, tapo jų viešpate. Olga, nekakindamos dar ta nelaima pilės, diduomenę iškirto, o jų karėjus įdavė į vergus savo karėjams, o likusiesiems gyventojams padidino duoklę nuo dūmo.

Atgiežusi Olga taip apmaudą ant juodgirėnų perveizėjo visą savo ūkę važinėdamos, sūnui vienok liepusi Kijeve būti, paskaidžiusi kraštą į valsčius, rinkliavas padėjusi nuo žemės. Taip parėdžius ūkę, nukeliavusi į Konstantinopolį krikštytis, nuo kur paskui sugrįžus Kijeve karšinusis.

Sviatoslavas, nebūdamas dar krikščioniu, bekarštant motinai paėmė valdžią ūkės nieko negeisdamas, kaip vienomis karėmis ir žygiais atsiženklinti. Pergalėjo trakuojančius viatičius ir chazarus, kuriems pirma gudai patys šylės, įsilaužęs padunojy į pilį Sarkel, paveikęs dar jasus ir kasogus, užėmęs vietovę Tamatarchą, arba Fanagoriją, ir visą pašalį Azovo jūros. Paskui, lūgojant viešpačiui grekonų Nikiforui, Sviatoslavas nuveikęs bulgarus už tą, jog leido ugrus, arba vengrus, pereiti per savo žemę ir grekonų ūkę terioti. Tuo tarpu vienok pečenegai, jutę Sviatoslavo namie nesant, antpuolė jo ūkę ir nuteriojo iki Kijevo, kuriuos Sviatoslavas pagrįžęs

sudraudė. Tuo pačiu laiku ir garbinga Olga nustipusi[1].

Sviatoslavas, geisdamas bulgarus būtinai nukariauti, sūnų savo Jaropolką Kijeve, o savo brolį Vladimirą Didžiajame Naugarde urėdais perdėjęs, pats traukęs į Bulgariją, pergalėjęs tenai bulgarus kruvinoj mūšoj, į Perejaslavą, jų buveinę, vėtra įsilaužęs ir sau už buveinę paskyręs. Bet grekonys, krūpaudami, idant Sviatoslavas ilgainiui netaptų jų pačių nerieteliu, linkėję jam, idant jis iš Bulgarijos išsikraustytų, bet to jis neklausęs ir pradėjęs su pačiais grekonimis kariauti, nuo kurių vienok daugioj vietoj pergalėtas, užsirakinęs Perejaslavo pilėj, kurią tuojau graikai apgulę ir Zimeikis, karvedys grekonų, vėtra įsilaužęs. Sviatoslavas, nebgalėdamas beišsiturėti, lūgojęs nuo grekonų pakajaus, kurį ir sutarę. Vienok Sviatoslavas grįždamas namo turėjęs dar kariauti su pečenegais, kurie ne vien jį pergalėję kruvinoj mūšoj, bet ir patį Sviatoslavą sugavę, kuriam karvedys pečenegų, lietuvis, vardu Kuris, liepęs galvą nuręsti ir iš jo kaukolės sau kaušą padirbti, ant kurio tuos žodžius parašydinęs: „Svetimo geisdamas, savo nustoja"; ir retas kurs tarp jo kareivių gyvas nuo pečenegų beišsprūdęs[2].

972—980 g. K.

Nustipus Sviatoslavui, valdęs viena dalia ūkės Jaropolkas, jo sūnus, Kijeve gyvendamas, Olegas Juodgirėnais, o Vladimiras Naugardu, alvienas ypačiai sau rėdęsi. Nuo to tuojau vienybė ir kliautis tautoj pragaišę ir tarp brolių sukilę kerštai. Lyčiu buvęs tos netaikos karvedys Svieneldas, kursai neapkentęs Olego už tą, jog jis sūnų jo Liutą nukavo. Svieneldas, norėdamas apmaudą nugiežti, patarė Jaropolkui Olego kraštą užimti, darin pradėjo kariauti su juodgirėnais (Drewier). Olegas, tą jausdamas, su-

---

[1] Karamsin, Gesch., B. 1.
[2] Kojalowicz, Hist. Lith., pars 1, l. II, p. 36.

traukęs savo karius, ėjo ant Jaropolko, vienok pergalėtas nuo jo Ovruče, juodgirėnų pilėj, norėjo užsirakinti, bet kareiviai grūsdamies per tiltą savo kunigaikštį Olegą nustūmė. Jaropolkas, įkandin į pilį įėjęs, norėjo savo brolį aplankyti, bet tas nelaimis, nusluoguotas krintančiais žirgais ir žmonimis nuo tilto, nušlopo, ir taip Jaropolkas tapo valdžioniu ir viešpačių juodgirėnų. Tą regėdamas, Vladimiras krūpavo, idant ir jį tokia pat giltinė nesutiktų, todėl gi sugrįžo į Parusnį, arba Variagiją; Jaropolkas, naudodamas tą pragumą, nusiuntė savo urėdą į Naugardą ir taip tapo viešpačiu ir to krašto.

Vladimiras vėl užsikėto grįžti į Naugardą, bet godingai; kursai, trukdamas dvejus metus savo senojoj tėvainėj Rusnėj, sutelkė daugybę sau kareivių, su kuriais pagrįžęs į Naugardą, būk sakęs urėdui: „Eik pas Jaropolką ir pasakyk jam, jog aš atėjau su juomi kariauti, tegul ginkluojas".

Polocko ir Krivičių ūke valdęs tuo laiku kunigaikštis Ragvaldis, taip pat rusnionis, kurį Vladimiras, antpuolęs pasalu, nukovė su dviem jo sūnum ir pasidaręs viešpačiu jo krašto. Nuo tenai traukė Vladimiras į Kijevą. Jaropolkas, nedrįsdamas aiškioj mūšoj su juomi grumtis, užsirakino pilėj, o Vladimiras, nenorėdamas vėtra laužtis į Kijevą, bet vildamos kuomet norint pasalu ją įgysiąs, apsikasė; kaipogi tame daikte nenusivylė: pakukuliavęs Bludą, urėdą Kijevo, kursai, sandariavimu dėjęsis su Vladimiru, išmasino Jaropolką iš Kijevo, kurį pamatę Vladimiro kareiviai krūtis jam ragotine pervėrė.

980—1014

Taip įgijus Vladimirui ūkės valdžią nuodėme ir kantrybe rusnionų, kurie, didžiuodamies nuveikimu Kijevo, reikalavę duoklės nuo alvieno gyventojo dviejų grivinų sudabro, bet nieko tenai nepešdami iškeliavę į grekonų kraštą. Nusikratęs Vladimiras

tų atėjūnų parusnėnų ėmė dabar stipresnę tikybą ūkei kurti, tai yra žinyčias dirbti ir tenai dievus pargabentus iš parusnės svietui brukti, tarp kitų liepęs Kijeve Perkūno galvą paauksyti ir į bokštą įkelti bei godoti. Lygia dalia liepęs taip pat Naugardo urėdui paupy Volchovo Perkūno stuomenį iškelti. Toksai rėdymas mums rodo, jog gudų tauta pirm atėjimo rusnionų, arba variagų, negarbino Perkūno dievo, bet jo garbė ir kiti apsiėjimai Lietuvos tautos atėjo į gudus su rusnionimis iš Rusnės, kurią dar paskesnesniuose laikuose krikščionimis tapę tankiai lankė, kaip tuojau regėsim. Kas moka aiškiai* Lietuvos ir gudų kalbą, tas gal tą aiškiai regėti, kaipogi šios dienos gudų, rusais vadinamų, kalba yra sudėta iš gudų, arba slavėnų, ir lietuvių, sujaukta su tūlais žodžiais igumių, arba finų, ir totorių.

Pasakoja, jog Vladimiras, norėdamas atsiženklinti karėmis, būk kariavęs su Mečislovu, lenkų viešpačiu, kuriam atėmęs piles Červenę, Peremyšlį Rausvuosiuose Guduose. Paskui draudęs ir viatičionis, nenorinčius duoklės beduoti, kariavęs taip pat su jazigais, arba pagonimis lietuviais, arba masagetais, kuriuos būk ir nuveikęs keliose kruvinose mūšose.

Tuo tarpu radimičiai, apkyrėjus donį bemokėti Vladimirui, patrakę, kuriuos vienok jis sudraudęs laimingai ir apent duoklę sau šilti prisuokęs. Paskui pergalėjęs bulgarus pavolgy ir su jais būk pakajų suderėjęs, žadėdami bendringai su vieni antrais gyventi, paskiaus dar užėmęs miestą Chersoną, kurio iros šiandien dar tebėra regimos Kryme. Ant galo apsipačiavęs su Ona, seseria Baziliaus ir Konstantino, ciesorių grekonų, apsikrikštijo pats su visa gudų tauta metuose 988 ir Chersono miestą apent grekonų ciesoriui pagrąžinęs. Įkyrėjęs sau valdžią ūkės, Vladimiras padalijęs ją tarp 12 savo sūnų. Višislavas įgavęs Naugardą į valdžią, Iziaslavas Polocką, Jaroslavas Rostovą, kuriam nustipus, kliuvo jis Borisui, Glebas gavo Muromą, Sviatoslavas Pajuodgirę,

* Viršuj: *gerai*.

Vsevolodas Volyniją, Mstislavas Tamatarchą, Sviatopelkui Turovas tekęs. Metuose dar 993 kariavęs su krobatais ir pečenegais, kurie buvę įgumėję į Gudiją terioti ir plėšti, per 4 metus su abejutine laima. Būk kariavęs ant galų galo su Eriku, norvegų, tai yra saulėlydinių žuvėdų, viešpačiu. Nustipęs metuose 1013 iš rūpesnio, regėdamas sūnus kerštaujant ir pečenegais ūkę drevėjamą[1*]. Tokios tėra žinios ir gudų raštuose apie Lietuvos ir žemaičių tautą.

Dabar minavotose gudų pasakose daug yra neteisybių, bet aš, neturėdamas laiko jų išguldyti kaip reikiant, paminėjau trumpiteliai taip, kaip patys gudai pasakoja, idant skaitytojas žinotų, kas dingos tuose amžiuose tame krašte. Regima, jog, įsigrūdus tiems gudams, arba slavionims, į getų kraštus, persikeitė ir pavardės senųjų gyventojų į naujas, senovėj nežinomas, kaip tuojau regėsim, kurių pavardžių šiandien niekaip negalėtų permanyti nei senovės atsisekti, jei kalbos tų giminių nebūt tebesančios.

§ V

Namų pasakos apie lietuvių ir žemaičių tautą bei jos pirmosios karės su mozūrais

Pačioj lietuvių tautoj randas taip pat pasakų apie jos kiltį užrašytų, kurios jei ne su visu, tačiaus su tūlomis viršiaus minavotomis pasakomis sutinka. Ir taip pasakojama yra, jog nuo šiaurės ir saulėlydžio užėmę gudai (Goth), kaip jau minavota yra, ne vien kraštus paysly, bet dar tūlas pilis Žemaičių pajūry. Nuo pietų ir saulėlydžio taip pat grūdęsi gudai į lietuvių kraštus. Viena būk šaka tų gudų, vadinama

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

lenkais, paskui mozūrais, atsiartinusi iš padunojaus į Galindiją ir Aestiją, kuriose užėmusi Lietuvos vieną šalį, regis, Žaliąjį Užgirį, Ulmerugir vadinamą. Tie atėjūnai, įgudę jau padunojy gyvendami į amžinus kerštus ir kruvinas kares, maitindamos pačiu plėšimu ir grobiu, norėjo tą patį daryti tuose naujuosiuose kraštuose. Kaipogi mozūrų viešpats, vardu Maso, įpuldamas į galindų ir aestų žemę, senovėj jau nuo Pitėjo ir Tacito ore garbinamą, javus, gyvolius ir vaikus galindžionims grobstęs ir namo gabenęs duoklės vietoj.

Taip kenkinant tiems prašaleičiams Lietuvos tautą, radusiuos du vyru tarp lietuvių, vardu Brutenis, arba* Parutenis, ir Vitavudas, kaip kiti rašo, Vitevudas, arba Vaidevutis; tuodu suvadinusiu visą Lietuvos tautą ties pilia Oneda, arba Balga, į sueimą ir tenai apreiškusiu jai ūkės pavojų, tardamu ūkinykams paskirti sau karvedį ir valdymierą, kursai galėtų ūkę nuo priesakių, arba neprietelių, ginti, užvis Vitevudas taip būk sakęs. Vaidevutis taip būk sakęs svietui surinkusiam: „Jei turit bičių protą, galit reikalus ūkės, dėl kurių čia susirinkot, laimingai nubengti. Kas yra tarp jūsų gaspadoriu, tas žino gerai, jog bitys vieną bitiną teturi, kursai patsai rėdo bitimis, kurios taip jo klauso, jog, ką liepiamos, tą dirba ir tuo kartu teils, kad darbą nubengia, kaipogi slinkes ir nedarbias tremia jis iš aulio laukan. Turėdami, vyrai, kas dieną tokį paveikslą akyse savo, galit jį sekti dėl naudos ūkės savo. Darin pakelkit vieną tarp savęs kunigaikščiu, arba viešpačiu, tas jūsų liuosybę saugos, vaidus ir barnes taikins, nuo abydų ir mūšių gynios, teisybę pagal privalumus alvienam darys, jautriai visų turtus saugos, bet idant visa tą teisingai ir rėdingai pildyti galėtų, duokit jam valdžią ir galią, tai yra pakelkit jį savo viešpačiu". (K o i a l o w i c z, Hist. Lith., t. 1, p. 1, l. 1, p. 16.) Visa tauta norėjusi tą vyresnybę Bruteniui įduoti, bet jis, kaipo rykys, arba viešpats, algaudamas

* Viršuj: *rasi.*

patiems dievams ir rūpindamos jų garbe, nepasiėmęs, bet linkėjęs jiems tą valdžią atiduoti Vitavudui, jo broliui, vyrui gudriam, sumanančiam ir išmintingam, pratusiam karėse karvedžiui ir didžiam gaspadoriui. Brutenis tą dar būk pasteigęs, jog patys atėjūnai gudai išpažinę Vitavudą už savo kunigaikštį. Tą padarius, minavotu vyru ėmusiu drąsinti Lietuvos tautą, idant nebleistų daugiaus bevaryti savo viengimių į Mozūriją, bet gintųsi ir save liuosuotų nuo tokios duoklės. Nes kuomet tas nutiko, laiko nėra minavojama.

Taip tapęs Vitavudas gaspadoriu, arba kunigaikščiu, visos lietuvių ir žemaičių tautos, pasiėmė akivaizdoj viso svieto klausyti brolio savo Brutenio, kaipo algočiaus dievų, ir iš vieno ūkę rėdyti bei visuose jos reikaluose teirautis kaipo apreiškėjo noro ir valios dievų. Vitavudas, pasimylavęs su Bruteniu, sutarė nuo šiol niekam duoklės nei dovenų neduoti, bet liuosais gyventi ir vienų dievų teklausyti. Vitavudas būk tuojau naują pilį, vadinamą Naito, tarp Nemuno ir Ailibo upės gret šios dienos Karaliaučiaus įkūręs[1].

Toliaus paskalba byloja, jog gudai buklesniais ir gudresniais nekaip senieji gyventojai ulmigeriai ir aestai buvę, kaipogi gudai mokėję rašyti ir pačioj karėj juo sugebėję, sėti, arti, dailidauti ir knebinėti; ulmigeriai, šiandien kulmionys, to nežinodami, gudams vergavę. Dėl ko paskui gudai pradėję didžiuotis ir novyti ulmigerius rinkliavomis ir duoklėmis. Ant galo, ulmigeriams įkyrėjus bevergauti, pradėję nebklausyti ir prieštarauti gudams: nuo to abeji persiskyrę. Radęsis tuojau ermyderis, kaipogi ulmigeriai antpuolė gudus, daugiaus nei 100 alkų, arba dvarų, jiems sudegino. Norėjo dar Vitevudas jau trankantį svietą nutildyti, bet žmonys nenorėjo jo klausyti. Tą matydamas, teiravos su Bruteniu, kaip galėtų baime dievų svietą nuramdyti. Brutenis, geisdamas tą ermyderį nutildyti, suvadinęs vieną dieną

---

[1] Voigt, Geschichte Preussens, B. 1, K. II, S. 138.

visą tautą pas pilį Onedą, paskui Balga vadinamą. Kur visi tuojau susirinko. Noris sunku buvo įtrakusiam svietui pakajų sugrąžinti, vienok diena nemetu vėl susikliaudino ir, stiprindamies vienybę bei pakajų tarp savęs, sutarė ant tokių varunkų: jog nė vienas negalės nuo šio laiko pagal savo norą antrą prie darbo varyti ir verginti, bet jei vienas nuo kito nori pagalbos gauti, tuo kartu turi samdyti alga, dovenomis, lūgojimu; nuo šiol tas didžiuomiu tevadinsis tarp ūkinykų, kurs arba savo dorybe, teisybe, viežlybumu ir padorumu visiems žinomas ir nuo visų godojamas bus, arba kurs karėj savo greitumu, buklumu, kantrybe ir narsybe tarp visų didesniai atsiženklys. Todėl nuo šiol vardas vienas teskirs gudus nuo ulmigerių.

Susirinkus tautai ties pile Balga, viešpats Brutenis daug jai įsakymų apie jos apsiėjimus, dobą ir gyvenimą įstatė. Visų oriuosius jo įstatymus paskiaus priminsiu. Matydamas Brutenis tautą klausant to jų įstatymų, dar tą įsakęs, idant be jo žinios nė vienas nė kokio svetimo dievo iš svetimų kraštų namon nėgabentų, tardamas tris tesant vyriausius Lietuvos tautos dievus, tai yra: Perkūną, Patrimpą ir Pikulį, kurie linki dabar jam, idant viešpatį ir jo karšinčių, nuo jų žadėtą, o kunigais paskirtą, visuomet už visų vyriausią valdymierą savo ūkės turėtų. Kas tą, sakė jis, darysiąs, tas galėsiąs viltis antrame gyvenime didžios ir linksmos algos aukštybėse, bet jei kas to nedarysiąs, tą rūpesniai, sopuliai pekloj kankinsią. Visas tautas, kurios tuos dievus godos ir apieras duos, tas turi alvieną žemaičiai ir lietuviai mylėti bei šelpti, bet tuos vėl, kurie jų nekęs ir kernos, visus ugnia ir karda tremti.

Apskelbus tuos įstatymus, kad svietas paskydo, Vitavudas dar teiravęsis viešpaties, kaip toliaus tą baimę dievų svieto pakajuj antturėti. Būk sutarusiu šventenybę įkurti. Brutenis radęs gražioj atkalnėj didžiai kuplų ir didelį ąžuolą, kurio resnos šakos į visas puses plėsdamos jo rumią senovę rodžiusios. Darin Brutenis vėl sukvietęs svietą ir tenai didžioj

daugybėj susirinkusiam apskelbęs, jog dievai visų galintieji sau buveinę aprinkę toj vietoj ir norintys tarp žmonių gyventi. Paskui tylinčiai tautai parodęs stuomenis dievų, iš gudų žemės pardangintų, kuriuos dar Brutenis netoli nuo ąžuolo padėjęs, idant alvienas juos regėtų. Svietas būk didžiai džiaugęsis, užvis stebėjęsi vietinykai lietuviai ir žemaičiai, kurie povyziaus dievų niekada nebuvę regėję ir iki šiol vieną saulę bei mėnesį tegodoję. Pasirodęs tenai ir Vitavudas svietui ir taip pat ėmęs jį graudinti, idant dievams dėkavotų, jog jūos tuo kraštu apdovenojo ir dabar linki, idant visi, tai yra vietinykai ir atėjūnai, su vienas kitu meilingai ir taikiai vienybėj tarp savęs gyventų, kaipogi vienybėj gyvendami, sakęs jis, pergalėsit neprietelius, būsit pagirtais nuo svetimų tautų viso pasaulio, o nustipus rasit amžiną linksmybę aukštybėse; bet tie vėl, kurie tuos įsakymus dievų niekins, nustipus bus kenkinami nuo bubių, raganų, laumių, kruvinomis karėmis nuo svetimų tautų, kurios apvergusios novys jus sunkiais darbais, visokiais sopuliais ir rūpesniais sluoguodami taip nežmoningai, jog noris jūs dejuosit ir aičiosit, vienok nė nuo vieno pagalbos negausit ir, vergaudami jiems piktesniai už pačius gyvolius, pačios savo gyvybos neapvežėsit.

Apsiėmus svietui klausyti tų įsakymų, liepė viešpats Brutenis kamiene ąžuolo tris uoksus išręsti; kad tą padarė, paskui įdėjo tris dievveidžius su didžia iškilme ir goda; alvienam tenai dievui padėjo apierą ir dovenas. Paskui liepęs viešpats svietui lauke nakvoti, kaip būt dievai patys to linkį, idant iš ryto meto jų valią jam apreikštų. Naktovidu kėlusis baisi audra, ėmę žiebai tvaskėti, perkūnijos griauti ir lytus it viedru versti taip, jog svietas tuomi nusigando. Išaušus, saulei linksmai tekant, liepęs viešpats Brutenis malką krauti, kurią sukrovus kunigams, liepęs svietui tenai prisiartinti. Tuo kartu kėlęsis pats viešpats ir taręs jam: „Girdėjote praėjusią naktį, kaip mūsų dievai su manim bylodami liepė jums apreikšti, jog nuo šiol toj vietoj ir tame liekne yra

jų buveinė, į kurią dovenas ir apieras reiks duoti. Nepalytimais, arba šventais, yra dar kunigai, vaidelėmis vadinami, kurie apieras dievams duos ir patys netoli nuo žinyčios gyvens. Tas kraštas, kuriuomi mus dievai apveizėjo, vadinsis nuo mano vardo Brutenijos (Parusnio) žemė, o pagal dievų linkėjimą ta vieta, kurioje tas šventas ąžuolas timpso ir kurioje aš rūmuose savo su kunigais gyvenu, bus Rykautu, arba vieta ūkės valdžios. Įsakęs dar svietui dievų bijotis ir juos godoti bei vienybėj tarp savęs gyventi, paleido svietą namo[1].

Toj pasakoj regi alvienas skaitytojas, jog jau lietuviai ir žemaičiai senovėj rubežavo su mozūrais, lenkais ir kitais gudais, su kuriais ir šiandien tebrubežauja, ką ir viršiaus minavotos pasakos rodo ir tvirtina. Skaitant tą pasaką, ir tą dar gal regėti, jog kaip į Žemaičius buvo atsidanginę gyventi gudai rasi iš pamario, taip vėl paskesniai ar pirmesniai, kaip viršiaus regėjom, žemaičiai leido iš Rusnės savo naujukus su Riuriku ir jo tarnais į Gudus. Nuo to gal alvienas lengvai numanyti, dėl ko yra daug gudų žodžių šiandien į Lietuvos kalbą įurštų.

Nes idant lietuviai ir žemaičiai iki atėjimo gudų į Parusnį būtų nežinoję nei arti, nei sėti, nei savęs daryti, nei trobesių strūnyti, nei sau ginklo pataisyti ir it yni mulkiai smilgomis it šluotomis užsikaišę po laukus ir girias tviskinėję; tas ne vien su senovės viršiaus minavotais raštais nesutinka, nes dar su pačiu būdu Lietuvos kalbos niekaip nesutinka. Kaipogi § I yra jau sakyta, jog pirm gimimo Kristaus pagal raštus Pitėjo Žemaičiuose (Aestu) orė žinoma buvusi, o pirmajame amžiuj Kristaus pagal Tacitą viena tauta žemaičių (Aestu) arti ir sėti visoj šiaurėj temokėjusi. Bet alvienam yra žinoma, jei kokia tauta keta pradėti arti, turi pirma jau žinoti, kaip žambį padirbti, gyvolius apjaukinti, butos padargą sumanyti knebinėti, indas, rykus ir namus dailidauti, save daryti, kitaip be tų žinių nė kokių javų negal

[1] V o i g t, Geschichte Preussens, B. 1, K. II, S. 140.

įveisti. Jei būt lietuviai ir žemaičiai išmokę arti, sėti, dailidauti ir kariauti nuo žuvėdų arba gudų, kaip ta pasaką zaunija, tuo kartu vardai padargos, javų, apdaro, ginklų ir indų būtų esą žuvėdiški arba gudiški, kaipo žodžiai jų mokytojų, vienok visi žodžiai apie ūkės reikalus ir butos padargą yra yni lietuvių kalbos žodžiai. Nuo to alvienas gal manyti, jog lietuvių tauta mokėjo arti, sėti, dailidauti, save daryti iki gudams tenai neatkeliavus. Žinoma taip pat yra, jog tautos, mokančios arti, sėti, dailidauti, save daryti, moka ir apsiginti geresniai už tas tautas, kurios po girias klajodamos minta sau galvijais ir paukščiais. Jei kas pažvelgs ant Lietuvos ir gudų kalbos, tą dar tenai ras, jog tauta pačių gudų daug gudrybos ir išminties ūkės rėdyme, daugtikėjime ir apsiėjimuose savo daug nuo lietuvių paskolijo. Nuo ko gi tuojau gal lemti, jog lietuvių tauta kuomet tenai išmintingesnė, gudresnė ir buklesnė nekaip gudų buvo. Nes kuomet tie aukso amžiai Lietuvos tautos buvo, to nė vienas negal dar aiškiai pasakyti. Negut jei kuomet Lietuvos kalba bus ant rašto padėta, tuo kartu rasi galės teisingesniai aplei tą spręsti. Ant galo tą dar gal regėti* būdu tos pasakos, jog ją turėjo gudas rašyti, kaipogi savo tautą giria, o lietuvius peikia, noris su visu, kaip dabar regėjom, neteisingai.

Pasaka byloja toliaus: „Atsidanginę mozūrai į Ulmigeriją gyventi, regėdami tenai gausias bandas galvijų, pievose paskydusių, ir javų plačias dirvas, pirma smaigstės į Galindiją, paskui į kitus kraštus lietuvių tautos, ant galo pradėjo grobstyti ką užnikdami, kaipogi valdžionis mozūrų Andislavas, nuo galindų it nuo savo vergų duoklės norėdamas, siuntinius nuleidęs į Parusnį, kurie gorindami parusnėnus sakę: „Jei jūs mums neduosit duoklės geruoju, mes jus karda prisuoksim". Brutenis, Parusnio viešpats, atsakęs siuntiniams: „Jei mozūrų valdžionis tą duoklę sau privalia vadina, ką jis iki šiolei nuo mūsų

* Viršuj: *sektis.*

gavo dovenomis ar kukuliu, tada mes, būdami liuosa tauta bei vieniems savo dievams tealgaudami, niekam duoklės neduosim ir todėl lūgojam mūsų vadėjų ir laukiam ant to atsako".

Viešpats mozūrų, tą išgirdęs, atsako nedavê ir, kuo didesniai ginkluotis pradėjęs, patelkęs dar Čembeką, kitą gudų valdžionį (Roksolonu vadinamą), nes lig neištraukęs dar į karę liepęs savo siuntiniams persergėti parusnėnus, idant nusižemintų, nešiauštųsi, tardamas, jei jie nenori geruoju duoklės duoti, tada jis pats eis jos nuo jų rinkti. Tuo tarpu viešpats Parusnio Vitevudas, veikiai karėjus sutraukęs, norėdamas savo ūkę uždengti, traukė prieš mozūrus ant rubežių, vienok tenai pats karės nepradėjo, vildamos, jog už tą dievai patys padės jam, kaipo už teisybę kariaujančiam, jo namus ginti. Bet tuojau pasirodė priešaky ir Andislavas su Čembeku, vesdamu didį būrį kareivių, netrukus abeji ištiko į kruviną mūšą; noris ilgai didžiai varžės pergale, vienok teko ji mozūrams, o galindžionys ir kitos giminės lietuvių nuo daugybės neprietelių ir nelygumo ginklų išguro, kaipogi mozūrai kariavę stipria jočia, kardomis ir seidokais, o lietuviai negalėję didžiais brūkliais ir strypais nuveikti jų joties, kuri mokėjusi nuo jų pasisaugoti. Paskui mozūrai, įsigriovę į Galindiją, išvarė visą jaunuomenę ir išdrevėjo bandą bei kitus turtus, kuriais Andislavas apsikrovęs sugrįžo namon.

Vienok daug lietuvių sugautųjų, parsprukdami iš vergybos mozūrų namo, daug žinių ūkės ir karės pargabenę ir mokę jų savo ūkinykus. Įgudus parusėniams ir kitiems žemaičiams į mozūrų ginklą, viešpats Brutenis, pasiteiravęs su Vitavudu, sukvietė vėl svietą pas šventą ąžuolą ties savo rūmais ir tenai, apieras dievams privalias atlikęs, apreiškė jam, jog dievai linkį parusėniams savo nuopuolį ir terionę mozūrams atmonyti karda ir giltine. Drąsindamas dar svietą į karę, puotą savo rūmuose pakėlęs. Sutarus ant karės, pradėjo tuojau iš naujo ginkluotis. Vitavudas, sutraukęs savo karėjus, grūdos į neprie-

telių kraštą ir tenai susirėmė su minavotais valdymierais kruvinoj mūšoj, vienok pergalė šiuo kartu nusviro į Vitavudo pusę. Pačiudu kunigaikščiu gudų ir mozūrų su didžia daugybe pakrėsto svieto palikusiu karvietėj beklaksančiu, ir retas kurs nuo giltinės beišsprūdęs. Parusnėnai ir galindai mozūrų kraštą visomis pusėmis terioję ir, ką užgreibdami, tą plėšę ir gyventojus nutvertuosius į vergus varę[1].

Paskui Vitevudas sugrįžęs namon su didžiu grobiu ir dievams už pergalę būk dėkavojęs.

Kaipogi Brutenis sukvietęs visus kareivius ties savo rūmais, idant savo dievams padėkavotų ir meilautų, idant jų niekuomet karėse neapleistų. Minavonei dar tos pergalės tokį įstatymą padėjęs, jog alvieną grobį, karėj gautą ir namo pargabentą, dalys į 4 dalis, kurio viena dalis teks dievams, kaipo savo užtarytojams, antra viešpačiui ir jo tarnams, kurie nuo dievų pergalę išmeldė, 3 dalį gavo tie, kurie drįso į nepritelių kraštą griautis ir juos pergalėti, 4 dalis teks tiems, kurie namie palikę rubežių ūkės nuo antpuolių neprietelių saugojo.

Netrukus Čamvigas, sūnus Andislavo, apleistas nuo savo talkėjų, be spėko nuteriotoj ūkėj nieko nebįveikdamas, pasiteiravęs savo diduomenės, pats atkeliavo pas viešpatį lietuvių į Parusnį pakajaus lūgoti, kursai savo išmintingu elgimos taip įsitaikino viešpačiui, jog Brutenis leidęs jam Parusny dievams apieras daryti, liepdamas jam baltą žirgą plynuose laukuose nualsinti ir jį paskui apieron sudeginti, žadėdamos ir keikdamos, jog jis nuo šiol dievus lietuvių it savo garbins, ant galo sandarą tarp savęs padariusiu. Tuojau abi tauti, noris įbingusi ant viena antros, vienok atlyžusi ir pradėjusi prekioti kita su kita, kaipogi mozūrai pačiavęsi su lietuvėmis, o lietuviai su mozūrėmis; tasai pakajus būk patekęs ilgą laiką[2].

---

1 Voigt, Geschichte Preussens, B. 1, K. II, S. 164.
2 Voigt, Geschichte Preussens, B. 1, K. II, S. 167.

Ta pati paskalba byloja taip dar tolesniai: liovusis karėms su svetimomis tautomis, rodos* netaikos ir barniai namuose.

Vitevudui į amžių paėjus, sukilo kerštai apie ūkės valdžią tarp jo sūnų, kurios alvienas pirma slapta geidė, paskui regimai smeigės į tėvo sostą. Viešpats Brutenis, turėdamas jau 132 metu savo amžiaus, norėjo tą pavojų nuo ūkės attolinti, kaipogi, pasiteiravęs su Vitavudu, turinčiu 116 metų, suvadino pačią diduomenę pas ąžuolą šventą, kuriai tenai susirinkus, pats Brutenis pasakojęs, kaip jų tauta atėjo į tuos kraštus, kaip jį savo viešpačiu paskyrė, kaip Vitavudą savo karvedžiu pakėlė ir kaip mozūrus, reikalaujančius duoklės, sudraudė. Ant galo priminė Brutenis netaiką tarp Vitavudo sūnų, paskui apskelbė diduomenei ir svietui, jog jis teiravęsis dievų apie valdžią nustipus Vitavudui kurie jam linkėję, idant diduomenė barnius ir skaugybas tarp savęs ramdytų. Tą pamokslą bengęs ožio apiera, kurią ant švento ąžuolo lapų kepę ir puotoję visi. Ryto metą vėl viešpats su Vitavudu pasirodęs ties tuo šventu ąžuolu ir svietui apskelbęs, jog dievai linkį, idant visas Lietuvos kraštas būtų padalytas tarp 12 sūnų Vitavudo, alvienas tarp jų savo daly turi sau buveinę apskirtą, kurioje gyvens valdydamas visą jos apykartą, ir žmonys, gyvenantys tame dalyke, turės jo klausyti.

Paskui viešpats Brutenis, pavadinęs Litvo, vyriausią sūnų Vitavudo, pas šventą ąžuolą, liepė jam prisiekti, jog klausys dievų ir viešpaties. Tą padarius, Vitavudas davė jam kraštą tarp upių Boiko ir Niemo iki Tansomei giriai valdyti. Litvo įkūrė tenai savo pilį ir nuo vardo savo sūnaus Garto pravardavo Gartu, rasi Gardinu, o patį kraštą Lietuva. Atvadinęs viešpats antrą sūnų, vardu Samo, pas šventą ąžuolą ir, tam taip pat prisiekus dievų ir viešpaties klausyti, Vitavudas paskyrė jam kraštą valdyti tarp upių Krono ir Ailibo iki Skarai upei, kurią paskui, nu-

* Viršuj: *sukilo.*

skendus Šamio žmonai, Pragale, arba Pragare, vadino. Samis, rasi Žemis, savo krašte įkūrė pilį, vadinamą Galgarbe. Samis buvęs dievabaimingesnis už kitus brolius ir jo žmonys tarnavę dievams su didesne nei kiti aitra. Taip pat trečiasis sūnus Sudo gavo nuo Vitevudo kraštą, Lotpanija, arba Letonija, vadinamą, kurią nuo savo vardo Sūdauja pravardavo. Ketvirtajam sūnui teko kraštas tarp upių Skaros, Boiko ir Kurteno, kursai įkūręs tenai pilį Staindo, tame gi krašte buvusi ir žinyčia Romovė. Lygia dalia kiti Vitevudo sūnūs: Šalavo, Natango, Barto, Galindo, Varmo, Ogo, Pomezo, Kulmo, visi įgijo kraštus, kuriuos nuo savo vardo praminė. Nuo ko paskui vadinos Šalaujai, Natangai, Bartai, Galindai, Varmiai, Ogoniai, Pamezonys, Kulmionys. Alviename tame krašte buvo įkurta pilis, kurioje kiekvieno krašto valdžiūnas gyveno. Šalaujuose vadinos pilė Ragainė nuo upės Rango. Natangų buveinė buvo pilė Oneda, arba Balga. Bartai turėjo pilį Bartą. Galindų žemėj buvo pilis Galinda. Varmijoj pilė, vadinama Tolio, nes, nustipus Varmui kunigaikščiui, paliko jo žmona Erma, nuo ko paskui Ermo žeme vadinos. Ogo pilis vadinos Tolko; jis paliko tris dukteris: Mitą, Kadiną ir Pagezoną; ta paskuojė, dievams tarnauti apsižadėjusi ir kunige tapusi, buvusi didžiai mylima nuo žmonių, nuo kurios vardo ir kraštas Pagezonija vadinęsis. Pomezo neturėjęs pilės ir šen ten lapinėse gyvenęs, bet jo sūnūs, tapę valdymierais, įkūrė pilis Bisno, Bolto, Veso ir Nargultę. Kulmo taip pat įsteigęs sau dvi pili: vieną vardu Kulmo, kurioj pats gyveno, antrą Poto dėl savo sūnaus Poto.

Noris taip išskaidžius visą tarp sūnų kraštą, vienok patsai Vitevudas buvo dar vieną valandą ant visų vyriausiu valdymieru ir gaspadoriu, kursai ant galo, iš didžios karšaties nebstengdamas ūkę berėdyti, sutaręs su savo broliu viešpačiu Bruteniu dėl patvirtinimo įstatymų ir rėdos dievams pas šventą ąžuolą apieravotis, todėl gi suvadinusiu sūnus, diduomenę ir svietą ties šventu ąžuolu parūmėj. Susi-

rinkus tenai visiems, apsidaręs viešpats Brutenis išeiginiais rūbais, vienok ne kunigygais, ir su Vitevudu pasirodęs svietui, skelbdamas, jog juodu dievai į antrą gyvenimą linksmintis vadiną, darin liepęs diduomenei paskirti sau kitą kunigaikštį, kurs svietą užtarytų ir nuo neprietelių gintų, vienybę ir rėdą ūkėj antturėtų, įstatymus godotų, dievus garbintų ir viešpaties klausytų. Kunigams vėl liepęs išrinkti viešpatį, kursai rūpintųsi su dievų tarnavimu, kurio pats kunigaikštis su visu svietu turi klausyti, ant galo linkėjęs, idant visi vienybėj, pakajuj kaipo įstatymą saugotų, už ką dievai juos laimins ir visa jiems derins, bet kerštaujantiems ir žudantiesiems atsiųs rūstybę, nelaimą ir pragarą[1].

Tam pamokslui pasibengus, nusimylavusiu abudu seneliu, susikibusiu lipo ant sukrautos šalip švento ąžuolo malkos, kurią kunigai uždegė. Aukštyn kilstant liepsnai, svietas ėmė vaitoti ir raudoti, tuojau antėjo baisi vėtra, dievai patys pasiskelbė perkūnijomis, ir abu seniu sutirpo ugny. Paskui diduomenė susirinko skirti sau antrą valdymierą; noris ilgą laiką skirliojo, vienok nebrado antro tokio vyro it Vitevudo, kurs būt visą tautą rėdyti sumanęs. Noris jau pačioj tautoj lietuvių nebebuvo vienybės ir kliauties, vienok su artkiemiais ir mozūrais, kurie tuos pačius dievus garbino, tvėrė dar ilgą laiką pakajus.

Taip besikerštaujant diduomenei, rados barniai tarp pačių kunigų, kaipogi vieni norėjo Nadro kunigaikštį, kiti Litvo viešpačiu pakelti. Bet Litvo, skaugėdamas Nadraujui tos vyresnybės, nuskandino jį upaly, bet jis, kaipo galžudis brolio, buvo su visu attolintas nuo švento ąžuolo, kursai vienok, apmaudą gieždamas, pamatavo savo krašte ypatingą žinyčią ir rūmus sau naujus įkūrė. Vienok didžiuose reikaluose svietas ne vien iš Kuršo, arba Letvėžų žemės, bet ir iš pačios Lietuvos ir Žemaičių, Žemgalių plūdo į Rusnės žinyčią teirautis.

---

[1] **Voigt, Geschichte Preussens, B. 1, K. II, S. 169.**

Čia pasaka, nulydėjusi ilgą laiką, taip pradeda byloti. Sukilusios vėl kruvinos karės tarp lietuvių ir mozūrų, kurių tas buvęs lyčius. Turtingas ir kilties vyras mozūras, nusergėjęs savo žmoną su savo kunigaikščiu gluosniuojantis, veltui ją jis persergėjęs: kitu kartu pargrįždamas namo, radęs juodu besimyluojant, iš apmaudo abudu su iešmu pervėręs. Krūpaudamas pats, idant neatgiežtų apmaudą ant jo gentys kunigaikščio, skubiniai į Parusnį išsikraustęs, vildamos užtarymą po šventu ąžuolu rasiąs. Nes, nujautęs tą, brolis nuverptojo kunigaikščio išsigrūdo su didžiu būriu karėjų į Parusnį ir, atėjęs į Rūmus, sudegino tenai patį viešpatį ir kunigus, nužudė slapstantįs mozūrą, nuteriojęs visą kraštą, tuo kartu teatlyžo, kad visus ginklą pakeliančius nužudė ir, sugriejęs paskui neapseikimą grobį, namo sugrįžo.

Ant garso tokių nelaimų kėlęsi žemaičiai ir sūdaujai pavijię mozūrus ir su tokia laima grūmęsi su jais, jog retas mozūras gyvas beišsprūdęs. Tuo tarpu iš kitų Lietuvos kraštų, tai yra Natangų, Varmijonų, Pagezonų, Pamezonų, Galindų, Parusnėnų, taip pat traukė rimti būriai skubiai į Mozūriją griautis ir ant jos nuodėmingų gyventojų apmaudą nugiežti. Vienok tėvūnai ir išminčiai lietuvių sutarę, jog padoresniai bus, iki karės nepradėjus su mozūrais, pirma viešpatį ir kunigaikštį paskirti. Tą padarius, traukė naujasis kunigaikštis su surinktu svietu, kutindamas savo kantrybę tikėjimu ir vildamos, jog patys dievai šelps atgiežti apmaudą kuo baisesniai ant mozūrų už jų tokias nuodėmes. Kaipogi lietuviai, įpuolę į Mozūriją, ugnia ir karda nuteriojo visą kraštą, pilis sugriovė, svieto ir gyvolių neapregimas gaujas namo parvarė. Nes vos buvo lietuviai palikę Mozūriją, kad tuo tarpu mozūrai įkandin grūdos į Parusnį ir, lygų už lygų mokėdami, plėšė, teriojo ir degino. Tokia karė būk patekusi 11 metų tarp abiejų tautų; ant galo, įkyrėjus abiedviem tautom kraują veltui bešlekinti, pakajų sutarusi. Lietuviai ir mozūrai, at-

lyžę ir senuosius kerštus užmiršę, ėmė vėl prekioti, vienok diduomenę lietuvių sunku buvo nuguodžioti, noris mozūrai gerindamies turtingas apieras parusnėnų dievams siūlojo ir tankiai žinyčių Rusnės lankė[1].

Pavėdumas darų tos pasakos randamas yra, noris ne su visu aiškiai, lenkų raštuose, kurie skelbia, jog Leškas III, Lenkų kunigaikštis, ne vien valdęs visais gudais, bet dar partais, pečenegais, getais, brutenais, tai yra lietuviais ir žemaičiais. Jo sūnus Popielius I taip pat ne vien visa gudų tauta rėdęs, bet dar rubežaujančias tautas savo valdžioj turėjęs. Rasi tas pačias kares aestų, arba lietuvių ir žemaičių, su mozūrais ta pasaka skelbena.

Mėklinantis į visą tą pasaką, gal regėti ją sutinkančią daugioj vietoj su pasakomis viršiaus minavotų tautų ir pavėdi tūluose daiktuose į būdą ir apsiėjimus lietuvių tautos, kuriuos tuojau skaitytojas regės. Nuo to gi gal lemti, jog ta pasaka galėjo būti pradžioj yna, bet paskui yra pertaisyta nuo kokio noris zokanyko gudo arba vokyčio 15 ar 16 amžiuj, kaipogi daugioj vietoj pati pasaka sau prieštarauja, bylodama, jog pirmąją žinyčią Rusnėj viešpats Brutenis įkūręs ties ąžuolu, visuomet žaliuojančiu, savo buveinę Rūmais pravardavęs ir kunigus įstatęs. Nes jei Brutenis buvo jau viešpačiu ir tarnu dievų ir visų vyriausiu valdymieru ūkės dar pirm Vitevudo, kaip pati pasaka byloja, tai turėjo pirmesniai būti žinyčia įkurta ir kunigai paskirti, kurie ūkės dievus pirm to jau godojo, ką ne vien Pitėjas, kurs tą žemę šventa vadina, bet ir patys raštai Nemuno, kursai būk pirmasis žinyčią Rusnėj įkūręs, aiškiai rodo. Pats vardas upės Nemuno Niemon regimai yra lenkiškas žodis, taip pat Romovė neženklina žinyčios, kaip pasakoj skelbia, bet trobesį, kuriame viešpats ir visų vyriausias valdymieras visos tautos gyvenęs, kaipogi šiandien dar žemaičiai namus viešpaties ir kunigaikščio rūmais vadina. Visur rodo lietuvius it

[1] Voigt, Geschich. Preus., B. 1, K. II, S. 183.

mulkius, vienok pati vėl sako Čembeką, mozūrų kunigaikštį, žyčiojusį dievus nuo parusnionų, kursai juos it savuosius garbinęs. Žinoma taip pat yra, jog nejaukioji tauta ima nuo išmintingosios įstatymus, rėdą, tikėjimą ir apsiėjimus, nuo to gal lemti, jog parusnėnai, arba lietuviai, turėjo būti išmintingesniais už mozūrus, kad jie nuo lietuvių dievus žyčiojo. Pasaka skelbia, jog parusnių dievai buvę iš Gudijos, rasi Pamario, pargabenti, jei tas būt tiesa esąs, tuo kartu vardai dievų būt esą gudiški, vienok yra yni lietuviški, kurių vardus alvienas lietuvis šiandien dar permano. Nuo to gal dar mėklintis, jog lietuviai neturėjo svetimų dievų neigi į svetimas žinyčias vaikščiojo jų lankyti, kad tuo tarpu tautos, jau šalip lietuvių gyvenančios, jau iš tolimų kraštų krikščionimis jau būdamos, leido siuntinius teirautis savo reikaluose į Rusnės žinyčią.

Gal būti, kaip tūli mokyti mėklinas, jog rasi lietuviai ir žemaičiai (aestai), jausdami artinantis į jų kraštus gudus arba lenkus, dėl saugojimo nuo pavojaus savo ūkę paskyrė sau vieną visų garsiausią karvedį tarp savęs dėl vienybės, kursai visą pats rėdytų ir ūkę valdytų; tasai paskui, įgijęs valdžią savo narsybe ir pergalėmis, padalijo kraštą tarp savo pulkorių, arba jenerolų, kuriuos pasaka jo sūnumis vadina.

Čia skaitytojas regėjo pirmąsias pasakas apie lietuvių tautą, dabar ne prašaliui bus žvilgterėti ant jos būdo ir apsiėjimų senovėj.

§ VI

Būdas ir apsiėjimai lietuvių ir žemaičių senovėj

Senieji lietuviai ir žemaičiai turėjo veidą skaistų, akis rainažydras, plaukus laikė užpakaly sušukuotus, kurių skarotos kasos it žirgų karčiai nuo pečių

dribo vėjų sklaidomos, alvieno plačioj kaktoj sklastas taukšojo, retsai žandus teskuto, bet visi uostus želdino plačius platesnius, nuo kurių geriant bei valgant it nuo pėdų varvėjo, augumo buvo resno, visi liemenygi, stambūs, vienu žodžiu, žaliūkai. Alvieno širdy narsybė ir kantrybė, o veide drąsybė ir dorybė trakšojo. Deja tam, kas viešinčius ar keliaujančius abydijo, tas toj vietoj žekterėjo[1].

Kietas suolas, jori veja, kartais plika žemė buvo jų minkšta lova, o meškena ir vilkena šiltu apklotu. Išturi ilgai ilgesniai badą ir troškimą, nuo mažo įpratę į lytus, darganas, speigus bei pūgas, niekiną nelaima ir nenusigąstą žengdami noris į patį pragarą. Karėj nepriętelių neskaitą, vienas ant dešimties metuose velydamos pats galą gauti nekaip nuveiktu tapti. Liuosybę ir dorybę neišpasakytai mylėjo ir už visų didžiausią savo tautos lietą turėjo, o atkaliai alvienas nedorybės ir vergybos baisiai neapvežėjo, kaipogi kiekvienas velijos liuosas labiaus tyruose po lapine ar tarp žvėrių giriose gyventi, nekaip aukso rūmuose kosodamos vergauti, ką šiandien dar patarlė minavojama rodo: „Et, — sako, — liuosas begyvena sau lab ir po kere". Pagal jų nuomonę, vergauti buvo ne žmogaus, bet paties velnio darbas, todėl tebėra sakoma: „Velnias tau tevergauja, ne žmogus" arba, klausinėjančiam, ką beveikia kas, yra atsakoma: „Dirba sau, medžioja sau, gyvena sau", rodydami tais žodžiais jį dar liuosą bei linksmą esant, kaipogi žodžiai patys: lažas, donis, pavynastis yra ne lietuviški, bet gudiški žodžiai. Lietuviai lažą patį, kaipo nesutinkamą su žmogaus protu ir teisybe, per neapykantą tos neteisybės, sau daromos, savo kalboj vadina baudžiava[2].

Nelepinos, negražinos, viena drąsybė bei narsybė jų lytį tegašijo, meilė artimo visų širdis gražino, jų dorybė, teisybė bei viešės nuo pačių prašaleičių pagirtos kaipo visų didžiausios lietos. Teisumas dar-

---

[1] M. Praetorius in Orbe Goth., l. IV, c. 1 et 11.
[2] Rheza, Donaleitis, Anmerk. zum 2. Ges., p. 5.

buose bei kalboj ne vien nuo visų saugojamas, bet alvienam įgimtas; parduodamas ar keisdamas tarė bičiuliui: „Apsidūmok, idant paskui negailėtumeis ir ant manęs nerūgotum". Šiandien dar, regėdami savo artimą neteisybėmis nusluoguotą, atpūtodami ir dejuodami varguose sako: „Kame berasi dorybę šioj gadynėj".

Meilę artimam ne žodžiu, bet darbu rodė, o nelaimą jo bei abydą alvienas it pats savo širdy sintėjo, kaipogi pirmiaus būt dėjęs gyvybą savo, nekaip leidęs svetimam artimą gelžiniuose užrakinti ar turtus jam neteisiai išplėšti; kartais regėdamas savo kaimyno pavargėlio pievas nepjautas, javus vienus ant dirvos tręštančius, o kitus nesėtus, tuojau artimieji kaimynai pasitelkę keliomis dienomis visus jo darbus nubengė nuo vieno gailesio ir malonės savo artimo.

Tėvainę bei gimtuvę savo didžiai mylėjo ir niekuomet jos nenutauto, užklydusių lietuvių bei žemaičių svetimuose kraštuose negalėjo tenai privilti nei svetimos linksmybės, nei gražybės, nei aukšti rūmai, nei turtai, nei šaržos, nei urandai, kaipogi visos tos godos rodės niekais žemaičiui savo namus atminus, kaipogi patarlė yra šiandien sakoma: „Namai namaičiai, noris smilgaičiai"; darin visa palikini iš tolimų tolimesnių kraštų džiaugdamos namo skubėjo. Kame vargęs ar linksminęsis, pavalgęs ar alkanas, viešėdamas ar keliaudamas, didžiuodamos aukso rūmuose ar kaliny vysdamas, to vien tegedavo: kame mano namai, kame mano brangūs nameliai. Motinos lietuvės bei žemaitės, išgirdusios mirus savo sūnus svetimose šalyse, sakė raudodamos ir šiandien dar sako: „Vaikali brangusis, ko sulaukei? Svetima žemalė kaulus tavo antkops". Gailis graudžiai verkdamos ne mirusių sūnų, bet svečioj žemėj palaidotų. Todėl atkaliai nemylinčių savo kraštą ir po svietą klajojančių didžiai neapvežėjo ir nekentė: kaipogi šiandien dar žodžiai sakomi: svieto pereiva, šalaujas, šaldra yra lietuviui ir žemaičiui visų didžiausia negarsma. Motina klausiama, namie neradus sū-

naus, atsako: „Te, giltinė negut žino, išsikūlė į kurias tenai padalijas, nežinau"; nelinksma, jog sūnus, svečiose šalyse klajodamas, tausta nuo namų, tuo tarpu, saugodama padorumą ir viežlybumą viešių, svetį meilingai į vidų kviečia ir vaišina.

Apdaras toksai jų buvo, kokį gal dar matyti, noris nuskarusį, ant sukumpusių nuo vargų ir novių lietuvių. Vyrai dėvėjo trumpus milo ar marškonio kobotus bei kelnes, iki pėdų ilgas; žiemą skrandas, arba kailinius, makaulę kapūzu apvožę, vasarą daugiaus po plaukų trūsinėjo, diržu apsijuosę, ant kurio pasietas šikšnos makšnyse briedkriaunis korulo. Austės daugiaus vyžomis, ne naginėmis, vasarvidžiu trūsaudavo išsikričioję po marškinių, basi; į karę eidami ar keliaudami, meškena ar kyrieju apsisiautė[1].

Moterys dėvėjo ilgesnes sermėgas už vyrų kobotus, o makaulę baltais nuometais rutuldavo taip grakščiai ir puikiai, jog nuo to iki šiai dienai vyrai godindami motriškąsias baltomis galvomis vadina. Mergaitės po plaukų trūsinėjo, ant mandagių kasų rūtų vainiką antsegusios. Abiejų išeiginiu drabužiu buvo balti marškiniai. Visi kaklus atdarus laikė, o antį segele užsegtą. Motriškosios, gražindamos dar savo lytį, sijonus dėvėjo ir baltomis vilnonėmis klastės, kurias didesnėmis dar segelėmis nekaip antį ant dešinės krūties susegtas laikė. Austės taip pat vyženomis ir naginėmis it vyrai, bet staibius vystė auklėmis. Toksai apdaras taip joms priderėjo, jog jaunuomenė gulbiais jas vadino. Nė viena taip didžiai barva joms netiko, kaip balta, dėl to gi, tikėjimą perkeičiant, lietuvės ir žemaitės nenorėjo krikštytis dėl to vien, idant nenustotų savo baltų nuometų bei vilnonių. Ta dobe tebsidaro dar šiandien daugioj vietoj moterys, gyvenančios Lietuvoj*, Parusny, Žemaičiuose ir Žemgaliuose, arba Kuržemėj[2]**.

---

[1] L e p n e r, Der Preus. Littauer, S. 64; S t r y i k o w s k i, Kron. Lit., k. 6, r. 12, s. 214.

* Viršuj; *Kalne*.

** Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

Jaunuomenė senovėj lietuvių ir žemaičių netimpsojo užpelenėj atsiviepusi, nelindojo rudenies laiku neigi žiemai esant rangavos šiltos trobos užkakalėj, bet bernai, vieni sudergti dargnomis, nučežę nuo lytaus, kiti apšarmoti nuo speigų, apdumti pūgomis, per visą dieną grūmės neišžengiamose giriose be perglytos čia su malkomis, aure su meškomis, šernais, tauriais, pratindamies į spėką ir karę, idant kurią dieną galėtų neprietelius savo tėvainės graudinti. Pavasariui ir vasarai atėjus, netysinėjo pašaliais, nevėpsojo į saulę, namų patvoriais styrinėdami, bet mažieji giriose paukštinėdami bandą ganė, pusūgėliai su didesniaisiais laukuose, dirvose pakeliamus darbus dirbo, gudindamies iš laiko į vargus ir rūpesnius. Elgės visuomet visi skudriai, bukliai, jautriai, guviai ir išmintingai, nelepinos, tris, keturias dienas neišžengiamose raistose tamsių girių medžiodami, tenkinos vieną kartą duonos su vandeniu užkandę, alvienas to vien geisdamas, idant briedį paristų bei šerną nusmaugtų ar žilą ąžuolą pagožtų, o nuo to kantriu bei drąsiu jau nuo mažų dienų vadintųsi, kaipogi pagal tautos būdą tas vyru tevadinos, kurs mešką ar taurį vienu siūčiu rito šonan ar trinką klėbinę rankose vadalojo[1].

Iš medės pargrįžę ne miegpūdavo, bet vieni virves* suko, kiti tinklus mezgė, kiti lunkus mižojo, vyžas vyžo, tūbus vėlė, pasakodami bočių probočių karės žygius ir džiaugdamies jų kantrybe ir dorybe, linksmai vakarais bei sau padargą į butą tiekė; kiti pavakaroję apent grįžo į medę vilkų, lapių tykoti. Atėjus šventėms, ne tabalavo per kiemus, ne kūlės neprideran̄čiai, ne gėrė, ne merginėjo, bet žinyčiose ar po ąžuolais giminės doba širdingai meldės pas savo dievus. Tėvų ir senųjų sakomi klausė, kuriuos karšinantis viežlybai bei padoriai gerbė ir kalpojo. Ne vangstės nuo butos, arba ūkės, žygių, ne kosojos šiltose trobose, bet, reikalui radusis, lygia dalia per-

---

[1] Praetorius vietoj minavotoj.
* Viršuj: *strikius.*

kūnijoms griaunant, žiebams tvaskant, gūžuodavo linksmi ten, kur juos garbė bei goda tėvainės ar įsakymas tėvų siuntė. Dėl to gi taip augusi jaunuomenė senųjų lietuvių ir žemaičių niekino paskui vargais ir nelaimomis lygia dalia namuose, kaip jei karėse. Šiandien dar motina ar tėvas, drausdamu savo vaiką, sako: „Stipk, nenaudėli, toj vietoj ar žmogum būk"; todėl gi iki šiol dar paklausais toje tautoj vagių, kropėjų, mergmoterių, gyvnašlių, maukų, arba kekšių, tegalėjo girdėti.

Moterys ne gašumu, ne gražumu rūpinos, neraitė plaukų, negailino krūtų, nereikalavo nei zelkorių, nei prausylų veidui gražinti, patsai šaltas vandenėlis gaivindino žiedus jų skaisčių veidų. Ne pliku kūnu, bet protu bei darbu vyriškiems mėginos. Iš mažų dienų rūtus, lelijas sėjo, puikas darželiuose diegė, paskui mokės gerbti namus, daržus auginti, nerti, siūti, adyti, verpti ir austi, negeidė silkų nei muslinų, nei šydrų, nei barvų, nei dažytų kurpių, nešyžino tėvų brangiais brangesniais pirkiniais, bet pačios sau nuometus ausdamos kraitį klojo, ir ta mergaitė pirmoji išvydo į tėvo kiemą jaunikį įjojant, kuri buvo vadinama didesne audėja bei verpėja. Naujų pramonių nesavinos, bet savo ūkės dobą sekė, žmonos galvą baltais nuometais, o nuotakos aukso kasomis ir žalių rūtų vainikais, kaip sakiau, tepuošė, kurį jos taip didžiai brangino ir godojo, jog ištekančiai trečiąją dalį savo tėviškės ir valsčių užrašyti atentis vyras vainikui turėjo[1], kaipogi apkeisti savo apdarą, ištekėti už prašaleičio buvo lietuvei ar žemaitei visų didžiausia gėda, todėl gi senų dienų lietuvės ir žemaitės velijos mirti nekaip vokyčio ar gudo žmona tapti[2]; šiandien dar gavusiai nuotakai seną ar mulkį vyrą sako motriškosios: „Et, koks toks, pačių pergulas". Žmonomis tapusios, nereikalavo nei bobalių, nei momkų, nei auklių, pačios savo krūtimis žindė savo kūdikius, o vyrams į karę išjojus, pačios arė, šieną pjovė ir grėbė, o mažus jų vaikus

[1] Statut Litewski, r., ar.

[2] R h e z a, Donal., II. Anmerk., zum II. Gesang.

vienus, lopišiuose įguldytus, liepų ar beržų šakos suopavo, kitus vystykluose, ant ežios ar pradalgės verkiančius, žiaudūs vėjai tildė ir migino, o prakutusiuosius, po laukus ir dirvas tviskinėjančius, vienus lytus, kitus krušos skalbė. Nuskirdusius ar nusipurvinėjusius motinos ten pat, kur dirbo, upės sraute ar ežero vilnyse lygia dalia šąlant ar giedrojant trinko. Dėl to gi taip užgrūdinta iš mažo lietuvių ir žemaičių jaunuomenė varguose ir karėse didžiai stiprąvo. Motriškosios buvo rumios ir protingos žmonos, išmintingos motinos, geros gaspadinės ir turtingos ūkėsės. Daug kartų atsitiko, jog savo bobučių nuometus dėvėjo, o savuosius skryniose dukterims laikė.

Pati diduomenė ne valgiu, ne gėriu, ne drabužiu įvairaudavo nuo kitų ūkėjų, bet kantrybe karėj, o dorybe ūkėj geidė atsiženklinti, kaipogi tas diduomiu tevadinos, kurs karėj nepergalimu, o teisybės suole nepakukuliuojamu buvo. Negeidė senovėj Lietuvos diduomenė žibančių rūmų, nedidžiavos turtais, neteisingai nuo nabagų suplėštais, nesunkė vargdienių kruvinas ašaras, nelingavos karietose, polubiuose ir kituose gurbuose, bet atkaliai, dergiant bei speigojant, visuomet raita kariavo ar žygiavo; atlikusi nuo karių ar žygių, steigė visa to, ko ūkis stokojo: žirgus gerus ir gyvolius į namus veisti, padargą tiekti; visuomet tuomi vien rūpindamos, kaip garbę ir godą savo tėvainės padidinti rūpinos, kaip visų menkąjį žmogų išmokyti, idant akylesniu ir gudresniu ūkėj o narsesniu ir kantresniu karėj už prašaleitį taptų. Dėl to gi ne kraugeriais, bet geradėjais, arba labdariais, buvo vadinama. Daug kartų žemaičių žemlionis (bajoras), batvinių į sunkas įsikrovęs, jojo per 100 mylių savo ūkės neprietelių raminti. Patys viešpačiai, kunigaikščiai ir ūkės gaspadoriai vynų ir kavų nesiurbė, sukrų nesulpėjo, bet šiupinį valgydami ir midų gerdami vienok buvo nuogąsčiais ne vien karaliams, bet ir patiems ciesoriams[1].

---

[1] Praetorius in Orbe Goth., l. IV, c. I, § II.

Senovėj žemaičiai mito galvijais, žvėrimis, paukščiais, žuvimis ir javais, kuriuos patys augino; žvėris medėse pėdsakiais siundė, o paukščius vanagais ir sakalais gaudė, žuvis tinklais ir venteriais žvejojo, karves ir kumeles milžo, jų pieną gėrė ir srėbė, avis kirpo, alų ir midų patys darė ir siurbė, o turtingieji rūgusį kumelės pieną gėrė. Valgė ant žemės pablaka, kartais meškena ar vilkena pasikloję, retai tevalgė virusį valgį, daugiaus keptą ar džiūvusį, užvis čėdijo dešras, skilandžius, kumpius, vėdarus, šiupinį, lašinius, spirgius, žiūrę, batvinius, šautą, juką, putrą bei grybus visokio menciaus — slėgtus ir džiūvusius[1]. Gaspadinė valgant resniesiems vyrams resnuosius kliupurius mėsos dalijo, kuriuos vyrai paėmę abiem rankom it meškos ar kokie tarsi liūtai laupė ir lamžavo, o negalėdami nuželioti, iš pajuostės briedkriaunį ištraukę į kąsnius graižė. Vienok valgy ir gėry visuomet buvo vidutiniais, tai yra valgė kiek sveikatai reikiant, todėl gi besveiki karšaties sulaukė, kaipogi tankiai galėjai regėti bočių su dukters sūnum į karę jojant. Dar šios gadynės žemaitis ir lietuvis mažne pusę metų ne jau ant meškenų, lūšenų gulęs bevalgo, bet ant plikos žemės pasimetęs, nuilsęs nuo vargų ir novių, kremta iš kruvino delno juodos puspelinės duonos plutą, kruvinu prakaitu drėkindamas ir nebmindamas jau galybės savo bočių probočių, kurie kitą kartą savo kantrybe ir galybe pasaulį gandino, o savo dorybe ir lieta svetimoms tautoms paveikslu buvo[2].

Sveikatą kaip įmaną globė bei taupė, o viežlybumą namuose, indose ir drabužiuose didžiai gerbė. Pirtis, arba spagta, buvo visų didžiausia jų vaiste, kurią tankiai lankė, vesdami tenai su savim lygiai svetį bei keleivį, todėl gi, regis, kitą kartą sveikesniais buvo, kaipogi šiandien, žlugėdami dieną ir naktį prakaite nuo sunkių darbų, o niekuomet nespėda-

---

[1] Rheza, Donal., Anmer. zum 1. Gesan. N 8, 22, 23, 24, zum 2. Gesang N 8 und 22.

[2] Praetorius vietoj minavotoj.

mi jų nuplauti, pirma pūdo kūną, paskui įsiligoja ir taip rūstai trumpina sau amžių. Tą gal aiškiai regėti nuo to, jog ta kertė žemaičių, kuri tebturi pirtis, sveikesne yra už tuos, kurie jos nebstengia beįsteigti. Viežlybumą ne vien drabužiuose, bet indose ir pačiuose trobesiuose užlaikė, kaipogi lubas, aslą, duris, staktas ir palanges ne vien viduje, bet ir lauko pusėj visuomet mazgodavo. Kas tikėtų į tą, veizėdamas šiandien nesakau į trobales, bet į aplūžusias pūnales vargdienių lietuvių, kuriose tarp dienos ir nakties nerasi perskyros, idant viežlybi senų dienų lietuviai tenai šiandien, smaugiami nuo dūmų ir garų, kvenkštų ir virkintųsi su vaikais toj pačioj grinyčioj, kurioje ožkos su ožaičiais rėkinas, o kiaulės su paršeliais žvigos, vienok ir tokiose nelaimose nei ilgybė amžių, neigi pati nedorybė svieto neveikė dar su visu jų senovės išnaikinti, kaipogi šiandien dar alvienas keliaudamas regės ne vien Lietuvoj, bet ir Letvėžijoj kame ne kame trobalių duris ir palanges iš lauko numazgotas, ką dar palaikai jų kalbos pateisina tais žodžiais: žluginti, skalbti, plauti, velėti, mazgoti, trinkti, prausti, skalurti, šveisti, vokti, baltinti, nuo kurių gal aiškiai sektis, jog lietuviai kitą kartą baltai dėvėjo, jei tiek žodžių viežlybumo iki šiol užlaikė savo kalboj.

Lietuviai bei žemaičiai didžiai godojo viešes ir žmonybę, žodis pats tą rodo, ką visi keleiviai senovės raštuose tvirtina, kaipogi 11-me amžiuj gyvenąs rašytojas sako: „Lietuviai yra visų meilingesni žmonys, kurie keleivius ne vien vaišina, bet dar visokia pagalba juos šelpia, jie vieno vardo krikščionių neturi". Kitas rašytojas, 13 amžiuj gyvenąs, taip pat sako: „Lietuviai žemaičiai svečiams visą žmonybę daro ir nėra to valgio nei gėrio jų namuose, kurio savo svečiams neduotų". Kaipogi tas gaspadorius tarės dar nenumylėjęs savo svečių, jei jie pavaišinti stengė dar nuo skomio keltis; tuo kartu šeimėjas, nenorėdamas užgėdintu tapti, liepė alvienam namikiui pakarčiui antgerti svetį ir taip ragindamas turėjo jį numylėti. Neseniai dar žemaičiai tuo būdu

savo svečius vaišino. Nuo to dar gal numanyti juos didžiai godojus viešes, jog nėra nė vieno kliošforiaus Lietuvoj ir Žemaičiuose, kurio įkurys nebūt įsakęs raštu zokanykams jo alvieną keleivį ne vien vaišinti, bet dar jį reikiant šelpti[1].

Susirinkę į gėrynes, visų pirma savo dievus pagarbino, kaipogi nė vienas pirma negėrė iki nenuliejęs truputėlį ant garbės aukščiausioms galybėms, nuo kurių meilaudami skalsos tuos žodžius sakė: „Jei mūsų dievaliai palinkėjo linksmą valandėlę, tai neužmirškim jų kaip mūsų užtarytojų". Paskui vieni siurbė midų bei alų iš tauragių, kiti iš kaušų, būdavo ir tokių, kurie gerdavo iš paauksytų kaukolių savo neprietelių, karėj pergalėtų[2]. Ant galo, apvarę keletą kartų kaušą, tauragę, pakarčiui pradėjo vieni dainiuodami garbinti kantrybę ir narsybę savo bočių, kiti pasakoti karžygius giminės. Ubagai alūžnų nerinko, nes alvienas gyventojas pavargėlį vieną dieną penėjo, vildamos tuomi nupelnysiąs palaiminimą antrame gyvenime.

Garbės ir godos savo tautai alvienas didžiai dyko, todėl ir karių geidė, kurios, rodos, buvusios įgimtos lietuviams ir žemaičiams taip, jog jei ne su neprieteliu, tad su žvėrimis tuointimpos grūmės: kaipogi jaunuomenė, atlikusi nuo darbo ar karių, tuojau kaip minavojau, viena raita, kita pėsčia grūmės giriose su meškomis, briedžiais, tauriais, šernais dėl to vien, idant būtų drąsiais bei kantriais vadinami, kaipogi sveikinant tebėra sakoma: „Ką veiki? Ką beveiki?" Šiandien dar jaunuomenė, noris varguose paskendusi, vienok rodo dar senų dienų būdą, kaipogi kame nesusirinkusi, rūsta ar linksma, tuojau vadina vienas kitą grumtis, idant žinotų, kurį tarp savęs lietos vyru turi vadinti. Vaikeliai baltplaukėliai, po kiemą betviskinėjį, noris nemokomi, vienok patys seidokus, vylyčias, svilksnis dirba ir

---

[1] Adam Bremen., de situ Daniae, c.; Dusburg, Chronicon, 3, 3; T. Czacki, O litews. i pol. praw., t. 1, k. 66, not. 340.
[2] Koialowicz, Hist. Lith., t. 1, p. 1, l. II, p. 36.

šaudyti pratinas, idant jie karės vyrais būtų vadinami. Plaukti per ežerus, sriautingas upis, kentėti šalčius, kaitras, lytus, darganas, šlapdrabas, badą bei troškimą ne vien vyrai, bet ir pačios moterys gebėjo, kaipogi tas buvo garsesnis giminėj, kas stipresnis, dėl to tais visais darbais, apdaru bei valgiu, kurie žmogaus kūną lepino, o dvėselybą gurlino, niekino ir peikė.

Negyveno senovėj lietuviai žemaičiai sodose, bet atsikieminėję giriose trūsė ir ta ne buta jiems rodės, kuri ne medėj ir ne vienkiemy buvo. Neturėjo nei miestų, nei mūrų, nei pilių, negyniojo jų nuo neprietelių nei kalnai, nei jūros, nei uolos, bet jų pačių kantrybė ir narsybė buvo jiems mūrais, o vienybė tarp pačių bei kliautis nepergalimomis jų pilėmis. Kitos tautos, mūruose, uolose užsirakinusios, vos ne vos išgelbėjo savo liuosybę, lietuviai ir žemaičiai, gyvendami giriose ir laukuose, mokėjo ja ilgą laiką džiaugtis ir nuo visų baisiausių savo neprietelių saugoti viena savo narsybe ir kantrybe[1].

Regis, pirmasis jų trobesys buvo vadinamas namas, arba nams, kuriame ne vien patys drauge su gyvoliais gyveno, bet dar tenai visoki baldai ir padargos buvo laikomos, iš kurio patsai linksmas pavasaris juos beperskiedė. Tokius trobesius, namais vadinamus, gal dar regėti kame ne kame Žemaičiuose, nuo kurio trobesio, regis, visa buta yra šiandien namais vadinama, tai yra: trobos, grinyčios, seklyčios, kūtės, stoginės, rejos, klėtys, pirtis, ubladė, kalvė, smaldegė, arba ublas, vienu žodžiu vadinos namais. Pradėdami gyventi tuose namuose, teturėjo tuos sau bendrus ir tarnus savo gyvenime: gaidį, šunį ir žirgą.

Gaidys savo gaida rodė ne vien laiką ir atmainą oro, bet dar linksmino ir migino bei žadino savo namų viešpatį, saugodamas jį nuo nelaimų ir piktų dvasių, arba vėlių, todėl, regis, lietuviai bei žemaičiai senovėj gaidį godojo, ką tuojau regėsim.

---

[1] Praetorius in loco citato.

Šuo buvo sargu jo butos, turtų ir gyvolių, ujo šalin rakalius ir kitus vagis, ganė bandą giriose, saugodamas nuo vilkų ir kitų springinių ir skernagių žvėrių, jautė pavojumą, antkrytį bei ligą ir jas savo balsu reiškė namų viešpačiui, medžiojo su juomi drauge, daug kartų žygiaudavo lygiai į karę. Tų šunų veislę kame ne kame gal dar regėti Lietuvos kraštuose[1].

Žirgus didžiai mylėjo ir turėjo už visų brangiausią turtą, kurių patsai nusižvengimas lėmė jiems laimą; šiandien yra dar sakoma į žmogų linksmą: „Džiaugias, ar ne žirgą gavęs". Nėra senų dienų dainos, kurioje žirgas nebūt garbinamas, kaipogi jis buvo jo sandraugu vargų ir linksmybės bei tarnu ne vien ūkėj, bet ir karėj. Veisės jie daugiaus giriose ir laukuose, ne namuose, žiemą maitindamos pašaru, o pavasarį lygiai su kitais galvijais ganydamos pievose, kaipogi šiandien dar sakoma yra, regint dailų žirgą: „Ar ne medės žirgas!"* Ta veislė žemaičių žirgų nuo prašaleičių didžiai buvo garbinama ne vien senovėj, bet ir paskesniuose laikuose karėse lietuvių su turkais ir žuvėdais taip, jog žemaičių žemlionis po 5, 6 valakus žemės davė už vieną žirgą ir taip negalėjo gauti. Kas tą šiandien galėtų tikėti, veizėdamas į lietuvių kumelėles erkeles, nestengiančias ne jau į karę eiti, bet ir vergauti, jei to raštai nestigavotų. Rodos, jog ta veislė arklių išgaišo su liuosybe tautos, vienok neseniai dar galėjo regėti pas žemaičių auglinykus tokius, už kuriuos 80, 90 muštų mokėjo, o su jo augybe arė ir mėšlus vežė[2].

Kitą kartą vėlai didžiai senų dienų lietuviai bei žemaičiai tepačiavos, kaipogi pažinti motriškai vyrą, vyrui motrišką nesukakus 20 metų didžia gėda buvo. Rodės jiems nesveika esą iki nesustembus

---

[1] Com. Bray.

* Virš „Ar ne medės žirgas!" užraštyta: *„Ar ne lauko žirgas!"*

[2] Langebeck, Scriptores rer. lanicarum, t. 1, p. 478; Czacki, O litew. i pols. praw., t. 1, k. 354, not. 79.

protui ir kūnui vyru ar moteria tapti. Todėl jaunuomenė ilgai namuose tėvus gerbė ir vėlai tepačiavos.

Pradėjus sūnams visus darbus dirbti, tai yra plėšimus plėšti, pievas skinti, medžioti, tėvai sėjo jam auglius, arba pasėlę; įsėti javai sūnui į tėvo dirvą vadinos pasėle, o įsėti į tą dirvą, kurią sūnus pats išplėšė savo arkliu, bet tėvo duona ir drabužiu, vadinos augliais, o patys vieni auglinykais, antri pasėlinykais; abiejų visų didžiausia goda ir darbas buvo gražius gražesnius žirgus auginti ir reikiant į karę joti, kaipogi tas auglinyku gėdėjos vadintis, kurs savo žirgo neturėjo. Nes jog tankiai didesnieji sūnūs vieni karėse išgaišo, kiti įturtėjo ir butas įgijo, todėl gi mažieji visuomet namie tėvus karšino[1].

Duktė ištekėdama namų padarga tenkinos, tai yra: žambiu, ratais, ekėčiomis ir gyvoliais, bet iki ištekanti sau kraitį klojo tėvo duona ir apdaru, ir ta mergaitė tevadinos pas juos turtinga ir didžia gaspadine, kuri didesnį kraitį mergaudama sukrovė.

Taip išmintingi lietuviai žemaičiai žinojo mokyti sūnus, dukteris, kaip gerais gaspadoriais ir gaspadinėmis tapti, liepdami jiems iš mažų dienų dėl savo labo steigti.

Paaugęs jaunikaitis ir pamėgęs mergaitę siuntė bendrą savo, piršliu vadinamą, pas jos tėvus, idant ją nuo jų išviliotų. Atėjęs piršlys pas tėvus nuotakos gyrė kaip įmanąs butą jaunikio. Jei mergaitė mėgo jį, o jos tėvams tiko jo buta, tuo kartu tėvai nuotakos nuo savo pusės siuntė jaunikio butos apveizėti, ar visa tiesa buvo, ką piršlys kalbėjo; jei ūkvaizdžiai patvirtino tą, ką jis buvo sakęs, tuo kartu piršlys, sugrįžęs į namus nuotakos, zalėtas bruko ir suderėjo; svečius vaišino riešutais, jaunieji keimarį suvalgė ir žiedus sukeitė.

Paskui jaunieji dovenas vienas antram siuntino: jaunasis dovenojo jai ne silkų barvas, ne žemčiūgus, ne valsčius, ne tėviškes užrašė, bet karės ginklus, tai yra: vylyčias, skydą, kardą, žirgą ir jaučių porą

---

[2] Czacki, O litew. i pols. praw., t. 1.

nusiuntė, idant atėmusi tas dovenas atsimintų, jog gauna sau apgynėją ir kąrės vyrą, o tuo pačiu gi minėtų, jog ištekėjus reiks šaltį, kaitras ir darganas kentėti, laima ir nelaima namuose, o vargais ir rūpesniais karėse iki savo gyvai galvai su vyru dalytis. Nuotaka vėl nuo savo pusės siuntindavo taip pat ginklus ir gyvolius savo jaunikiui, rodydama, jog yra karės merga bei gaspadinė ir nori sau garbingą, rumų apgynėją, karės ir ūkės vyrą bei sau užtarytoją gauti, todėl gi visų grakščioji mergaitė už visų drąsųjį ir narsųjį jaunikaitį tetekėjo. Kaipogi pagal dobę tautos mergaitės senų dienų lietuvių ir žemaičių ne turtų, ne tėviškių geidė, bet garbės ir godos nuo jaunikio tereikalavo. Šiandien dar, varguose ir bėdose paskendę, ginklo nustoję, tą minavonę tebdaro jaunikis, siųsdamas avelių, žąselių jaunajai porelį, o jaunoji atkaliai jam pirštines ir marškinius[1].

Paskui abi pusi į kozas, arba svodbas, tiekės ir gentis kvietė. Surinkęs jaunasis savuosius jojo į namus jaunosios jos vėdlauti, nuo ko jo tarnai vadinos vėdliais, tai yra vedėjais. Jaunosios gentys taip pat sukviesti linksminos jos namuose, laukdami jaunikio atjojant, kursai vakaras pintinių vakaru vadinos, kur taip pat susirinkusios jaunos mergaitės linksminos, pindamos bei puošdamos kasas jaunosios, kuri nuliūdusi bei gailinga savo jaunų dienų raudojo. Tuo tarpu gentys midų ir alų ragavo, vieni iš tauragių, kiti iš kaušų, kaip viršiaus regėjom, vieni garbindami dorybę ir kantrybę savo bočių, kiti, pasakodami žygius, gyrė savo bendrus, karėse kritusius. Bet užvis kviesliai, arba marčelgos, ir viešnios turėjo tenai atsiženklinti žmonysta ir pyragais. Tris naktis pas jaunosios tėvus gėrę, 4 vakarą ėmė marčią martuoti, tai yra jauną į kelią rėdyti, kuri, gailėdamos tėvo namus apleisti, graudžiai ėmė verkti, užvis jog gentys jos, tai yra pasekėjai, ją verkiančią graudino dar stabydami tais žodžiais:

---

[1] Praetorius in Orbe Goth., l. IV, c. 1, § IV et V.

„Kas bepataisys tėvaliams lovelę? Kas benumazgos jų kojeles? Kas bepalesins mylas višteles? Paliksi kakalėlį, pas kurį šildeis. Kas bepakurstys ugnelę? Kas besuraus?" Kad taip pasekėjai graudino ir stabė marčią, o vėdliai tuo tarpu skatino į namus vyro keliauti. Ant galo vėdliai su pasekėjais susibarę susivaidijo, tuojau abiem pusėm kardos sutviskėjo ir ėmė, juoku dėję, jaunąja varžytis, vėdliai vienok turėjo pasekėjus pergalėti ir jaunąją išveržti. Nuo ko daug rašytojų šalaujų, nežinodami lietuvių ir žemaičių dobos, parašė lietuvius bei žemaičius grobstančius slapta sau pačias nuo tėvų. Išvažiavus vėdliams su jaunąja, pasekėjai taip pat, išgožę keletą sykių pakarčiui kaupuotas taurages midaus, iškeliavo įkandin sekti jaunosios ir apmaudą ant vėdlių giežti.

Marčiai pas vyro kiemą atvažiuojant, namikiai tuojau šoko prie karklių svečius įleisti, tarp kurių viensai, vienoj rankoj turėdamas žiburį, antroj pilną tauragę midaus, tris kartus apėjęs ratus jaunosios, sakė jai, duodamas midų gerti: „Saugok ugnį tėvų tavo"; kuri išgėrusi pavažiavo į paangį namų. Šarpus kelvedys turėjo krasę, abrūsu aprištą, iki neišlipus marčiai iš ratų, iš vidaus išboginti ir ją iškelti, už ką nuo jos abrūsą gavo. Išlipusi marti iš ratų vėl midų gėrė, o kelvežys turėjo krasę tuo tarpu į vidų įboginti. Paskui namikiai mazgojo jaunikiams kojas, kuriuo vandeniu pirma lovą jaunikių, paskui visus namus šlakstė, o jaunuosius, midum pavaišinę, akimis užrištomis vadžiojo vėdliai pas kiekvieno trobesio angą, kurio duris jie turėjo patrinkinti, o svečiai stovėdami sakė jaunajai: „Būk steigianti gaspadinė, garbink dievus o nieko nestokosi". Tuo tarpu pasekėjai paskui eidami dejavo, jog jaunikio butoj neranda to, ką piršlys buvo kalbėjęs, todėl gi pasekėjai piršlį, kaipo malagį, norėjo karti, kurį vėdliai norėdami gelbėti vėl susigrūmė juokuodami su pasekėjais, bet šiuo kartu pasekėjai turėjo vėdlius pergalėti ir piršlį išveržti, kurį, įgavę į ranką, tuojau apskundė, nusūdijo ir, juo-

ku dėjęsi, ilginių kūlį apdarytą pakorė it malagį į svirtį ar sau medį. Paskui susigadiję pasekėjai su vėdliais linksmindamies į vidų suėjo ir jaunajai, arba marčiai, kasas nukirpo, vienok vainiką, kaipo savo visų brangiausią daiktą, galėjo dar, žmona būdama, dėvėti iki pirmąjį sūnų pagimdanti. Tasai vainikas nuo mergaičių kitą kartą didžiai buvo branginamas, ką dar tebstigavoja senų dienų dainės, kuriose retai nėra vainikas minavojamas. Paskui dar gėrė tris naktis jaunikio namuose. Šiandien turtingieji žemaičiai taip geria tuo būdu savo parėdkas, arba veseles, apie kurias daug dar reiktų sakyti, bet trumpumas mano rašto neleidžia to daryti[1].

Laiką skaitė naktimis, ne dienomis, kaip jei šiandien yra sakoma: „Tris naktis išnakvojau, dvi nakti ištrukau". O dieną su nakčia taip dalijo: aušta, švinta, prašvito, vokesnis, saulėtekis, pusrytėlis, pusrytis, priešpietis, pietai, pakaitis, po pakaičio, pavakarė, pavakarėlė, saulėlydis, brėkštant, subrėškus, arba sutemus, vakaras, išvakarės, naktovidas, įmygis, pirmieji gaidžiai, antrieji gaidžiai, keliamas laikas, prieš aušrą, arba aušrai sprogstant.

Nedėlią, rodos, daliję į devynias dienas, kaipogi žodis devyni yra didžiai tankiai patarlėse dar šiandien minavojami, ir taip: „devyni gudai vieną ožį pjovė"; „kad tave devyni velniai parautų"; „devynių vyrų spėkas", — žolė taip vadinama; devintinės, tai yra minavonė mirusiems, daroma 9 dieną. Metus dalijo į mėnesius, kuriuos taip vadino: sausis, kovas, balandis, arba karvelis, gegužė, birželis, arba kirmėšus, liepos mėnuo, rugpjūtis, šilas, spalių mėnuo, lapkritis, gruodis, siekis. Metus lykavo, arba skaitė, nuo didelių karių, nuo baisių tautos ermyderių, nuo didelių tvanų, badų ir marų[2].

Karės ginklus tuos turėjo: kardas sieksnines truputį užkumpusias, ragotines, kirvius, vylyčias,

---

[1] Hiärns Ehst-, Lyf- u. Let. Geschich., B. II, 98.
[2] Rheza, Dainos, Anmerk., S. 321.

seidokus, brūklius rendėtus į augumą ilgus, gale švinu pripiltus, gelžies varpstes, kurias iš tolo ant neprietelių svaidė. Pėstieji kariavo su bardišiais, svilksnimis, brūkliais, durtinėmis, abeji turėjo kairėj rankoj skydą, kuria nuo sykių dangavos, o taranais, arba tranais, mūrus griaudavo.

Lietuviai žemaičiai, į karę eidami, apdaro savo neatmainė, nesant tą patį drabužį, kurį dėvėjo, meškeną ar kitą kokią odą antsimovę keliavo, kuria taip mokėjo apsidaryti, jog makaule meškos apgobė savo makaulę, arba galvą, dantimis ir meškos nasrais uždengė savo veidą ir kaktą taip taikiai, jog akys jo buvo vietoj meškos akių, nosis — nosių, o snukis į snukį įtiko. Jei kurs taurio kailiu darės, tas taip mokėjo apsigobti, jog ragai su ausimis kaktoj riogsojo, tarp kurių dar arklio uodega, užkišta šmekšojo; taip tuomi darės baugiaus dėl to, jog ne viena narsybe neprietelius draustų, bet idant juos dar pačia stovyla gorintų. Kurie stokojo odų, tie antsimovė tūbo kyriejais, kuriuose ne vien rankovės buvo išveltos, bet galvočiai su akimis, nosimis ir lūpomis. Tokie kyriejai vieni buvo iš vilnų ir plaukų, kiti iš plonų lunkų, tankiai ir stipriai nuvyžtų, ir kailiais gauruotais pamušti, kas ne vien baisų ir nuogąstų karvedį darė, bet dar jį dangstė nuo lytų, pusnių, darganų ir speigų[1]. Daugiaus kariavo joti, ne pėsti, ant taip greitų žirgų, jog tų laikų rašytojai neišmano savo raštuose kaip juos girti. Šiandien dar jaunas ar senas žemaitis važiuoti ratuose į bažnyčią ar mugę, kaip šiandien vadina jomarką, gėdis, tardamas: „Ar ne vergas koks ratgaly šliaušiu!"; bet joti noris ant kivynos kumelėlės už godą sau tebturi. Vyresniuosius tarp kareivių ne drabužiai, ne auksai, bet kantrybė ir narsybė karėj teženklino, retai kuomet ant pačių karvedžių gelžies brylių trūsos plunksnų ar ašačių tekrutėjo[2].

---

[1] M. Stryikowski, Kron. Lit., k. 6, roz. 10, s. 227.
[2] Praetorius Matt., Goth., c. 1, § III.

§ VII

Vyresnybė ir ūkės rėda

Pradžioj kiekvienos tautos, lygia dalia ir lietuvių ir žemaičių, žmonys, negyvendami dar sandraugėj*, bet paskydę po laukus ir girias it paukščiai, pirma klajojo maitindamies žuvimis, paukščiais ir žvėrimis. Toksai jų penas tankiai buvo lyčiu mūšų ir netaikų tarp jų, kaipogi galįs už galį nuo kits kito grobstė ir imliojo sugautą žvėrį ar žuvį. Toksai elgimos žmonių didžias jiems nelaimas darė; noris ir taip nejaukiai tarp savęs elgdamos**, vienok pavalgę ir nutilę džiaugės šilima saulės, šviesa mėnesio, šilima ugnies kaipo savo kokiais geradėjais, nežinodami patys, kas tenai yra ir nuo kur paeina, bet tą vien tenumanydami, jog tie daiktai, arba sutvėrimai, didžiai yra jiems reikalingais ir naudingais. Protingesnieji tarp jų, tą matydami ir norėdami tas netaikas attolinti nuo jų ir didesniai juos vieną su kitu subendrauti, pradėjo juos mokyti, reikšdami, jog kame tenai aukštybėse yra jų geradėjai, kurie juos čia ant žemės šelpia ir globia savo gerybe ir malone, sakės kitiems žmonėms su jais kalbą ir nuo jų žinias ir įsakymus gauną, ir ko nori, to gali nuo jų gauti dėl žmonių; vienu žodžiu, darės tarpinykais tarp žmonių ir dievų ir tuomi pragumu pasidarė vyresniaisiais kitų ir tuojau tą, ką regėjo naudingą esant dėl žmonių, sakė, jog dievai tą liepę jiems daryti ir taip elgtis, o tą, kas rodės dėl žmonių nenaudingu esąs, užgynė jiems daryti ir karojo neklausančius didžiai sunkiai, kaipo priešingus dievų valiai ir rūstinančius savo nelabais darbais juos ant visos tautos. Tokia buvo pradžia vyresnybės tarp žmonių šiame pasauly, lygia dalia lietuvių ir žemaičių tautoj. Tokius savo

* Viršuj: *būry*.
** Viršuj: *gyvendami*.

tarpinykus tarp dievų ir žmonių lietuviai ir žemaičiai vadino kunigais, o jų vyresnįjį kunigaikščiu, tai yra aukštesnį už kunigą. Rėda, arba tvarka, tų kunigų vadinos teokracija, tai yra rėda tarpinykų tarp žmonių ir dievų.

Tie kunigai susirinkę pakėlė tarp savęs vieną turintį 60 ar 70 metų senelį kunigaikščiu, kursai ūkę ir visą tautą valdė, vadindamos viešpačiu, arba kunigaikščiu. Jis pats buvo visų vyriausiu teisdariu ir pirmuoju tarpinyku tarp visos tautos ir jos dievų. Jo goda, lytis bei meilingas veidas, balti ir ilgi rūbai, patsai nebylumas reiškė alvienam šventu vyru esantį, kaipogi šiandien dar sakoma yra, guodžiantis didžiam jomylistai ar kokiam viešpačiui: „Prie jūsų baltos galvos atėjau". Neseniai dar žemaičiai, gyveną Parusny, vadinami šiandien prūsais, lietos vyrą girdami, taip sako: „Grakštus it baltasis viešpats". Klausė jo valdžios ne vien lietuviai ir žemaičiai, bet ir kitos dalys Lietuvos tautos, šiandien prūsais, letvėžais, kuržemiais, palečiais, arba jazigiais, mozūrais ir krieviais vadinami, kaip viršiaus minavojau, ir jį už savo valdymierą bei viešpatį turėjo. Kaipogi kur jo tarnas kunigas, žygovu vadinamas, nuėjęs į kokią vietą apskelbė, turėdamos jo lazdą ar vytį, svietui jo įsakymą, tuojau tenai kuo veikesniai išpildė. Žemaičiuose iki šiol dar daugioj vietoj įsakymą vyresnybės lazda tebvadina, sakydami: „Pranešė lazdą, nubogino lazdą"[1].

Pats viešpats retai didžiai ir taip po šventu ąžuolu terodės, o kad tenai ketėjo vaidintis, apskelbė pirma visai tautai, idant rinktųsi ant maldos į pažinyčį ties žaliuoju ąžuolu, kur jo rūmai buvo. Sutvinus tenai svietui nuo visų pusių, apieromis dievus maldė, arba aukavo, ir laimino svietą po ąžuolu stojęs, alvienas žmogus jo rūbų dasilytėjęs grįžo namon. Norėdamas kuomet tenai norą dievų tautai apreikšti, visų pirma ties visuomet žaliuojančiu ąžuolu palipęs ant malkos su dievais pasibylojo,

[1] Dusburg, Chron. Prus., par. II, c. 5.

paskui apskelbė jų norą kunigams, o šie svietui. Taip viešpats godojamas buvo nuo visų ne vien namikių, bet ir prašaleičių, jog atėję siuntiniai svetimų viešpačių ir karalių jo lankyti turėjo stovėti ypatingoj lapinėj nusižeminę, dešinę ranką ant krūtų padėję, kad viešpats sveikino juos antroj lapinėj ūkės soste sėdėdamas, apstotas savo tarnais. Siuntiniai patys negalėjo su juomi kalbėti, bet su kunigais, jo tarnais, kurie tą patį turėjo pasakyti savo didžiam viešpačiui ir, ką jis ant to atsakė, vėl siuntiniams papasakoti. Didžioj noty ūkės toksai kunigaikštis turėjo, dievų pasiteiravęs, apreikšti tautai pragumą, kuriuo galėtų ji nuo nelaimos save gelbėti, ir pats save, jog teisybę pasakė, ant apieros dievams akivaizdoj svieto susideginti. Nustipus kunigaikščiui, kunigai vėl į jo vietą kitą pakėlė[1].

Tie kunigai, arba viešpaties tarnai, trejoki buvo. Visų artimieji jo tarnai vadinos žygovai, kurie su jo lazda, arba vice, žygiavo jo įsakymų į kokią vietą skelbti; neturėjo jie nei žemės, nei pačių, gyveno it zokanykai. Žygovams tiems reikėjo drauge su kunigaikščiu gyventi, jo įsakymus tautai apskelbti, šventes užsakyti, ugnį šventą saugoti, tautoj vienybę, kliautį ir pataiką antturėti, ūkinykams vardu kunigaikščio teisybę daryti. Šašuolėtį valdžios tų žygovų gal dar regėti paskesniuose laikuose pas vyresniuosius, vadinamus vozniais, arba jenerolais. Kunigai patys temokėjo rašyti, kurie rašė ypatingomis balsėmis, šiandien su visu užmirštomis ir apleistomis[2].

Antra dalis tų kunigų, arba diduomenės, vadinos vaidelėmis, arba vaitelėmis. Žodis pats, regis, rodo juos vaidus ir kerštus tarp ūkinykų taikinus. Jiems reikėjo tikėjimą, būdą, dobą ir užlaikymus bei apsiėjimus senovės tautoj antturėti, meilę ir vienybę tarp žmonių saugoti, įsakymus vyresnybės bei įstatymus ūkės pildyti, karės žygius ir pergales

[1] Dusburg, Chron., par. II, c. 5, p. 79.
[2] Czacki, O litew. i pols. praw., t.

tautos surinkimuose žmonių pasakoti, kantrybę ir narsybę kareivių, karėj kritusių, girti, nedorus žmonis ant dorybės pamokslais grąžinti, kuriuos krikščionių zokanykas ir rašytojas lietuvių veikalų, pats girdėjęs mokančius, tais žodžiais sako: netikėjau, idant pagonys taip protingai bei išmintingai žmones mokytų. Tie vaidelės, arba vaideliotai, traukė lygiai su karėjais į karę ir tenai, drauge patys kantriai graudindami neprietelius, drąsino kareivius, idant kantriai už liuosybę ir tėvainę mirtų, vildamies už tą nuo dievų palaiminimą bei linksmybes antrame gyvenime nupelnyti[1].

Tretieji kunigai buvo vadinami kirvaičiai, tie gyvolius mušė, ant apieros atvestus, ir pirm kunigaikščio ėjo, kad jis norėjo kuomet svietui vaidintis, ugnį šventą pas žinyčią kurstė ir ją saugojo.

Tie kunigai buvo diduomenė Lietuvos ir Žemaičių tautos, o jų vyresnysis, kaip sakiau, vadinos kunigaikštis, tai yra aukštesnis už kunigą. Bet, reikiant kariauti su kokia tauta, pakeltas nuo kareivių karvedys vadinos rykys, arba gaspadorius, lygią valdžią pačiam kunigaikščiui turįs; visus nuo tokio pakelto karvedžio paeinančius kilties vyrais vadino, kaip šiandien dar Lietuvoj ir Žemaičiuose diduomenė kilties vyrais yra vadinama.

Tie, kurie į karę traukė ūkę nuo neprietelių ginti, vadinos vyčiais, nuo žodžio vyti, tai yra ginti, kurie neprietelius ujo iš savo ūkės laukan. Tie vyčiai raštuose žemaičių žemlionimis yra vadinami (bajorai), jog už žemę, kurią dėvėjo nieko nemokėdami, turėjo, ūkės pavojui radusis, į karę traukti. Tų žemlionų buvo kitą kartą didi daugybė Lietuvoj ir Žemaičiuose, kurių daug paskui jomylistos panaikino ir apvergė, kaipo neturinčių šviesybės savo liuosybės ir liecybų, arba privilijų, ginti, vienok šiandien dar jau raštai, jau pasakos rodo juos žemlionimis buvus. Tokią daugybę, sako, kitą kartą jų buvus, jog iš vienos mažos pavietos, kaip yra pa-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Geschich., T. 1, K. 3.

vieta Palangos, daugiaus nei 2000 vyčių raitų o pėsčiųjų 5000 ar 6000 į karę traukę. Šiandien likusieji vadinas bajorais taip pat be kokios šviesybės, nežiną patys kuo kitą kartą buvę o kuo šiandien yra, kas kartą spaudžiami ir naikinami.

Lažo, arba baudžiavos, ir vergybos nežinojo, atnešė tas nelaimas vokyčiai, ateidami iš Teutonijos į tuos kraštus, kaip tuojau regėsim, kurios šiandien visą tautą Lietuvos ir Žemaičių žudo ant gėdos krikščionų tikybos, kuritaip mylėti artimą savo kaipo pats save. Kaipogi senovėj lietuviai ir žemaičiai davė savo diduomenei truputį javų, kailių ar odų, retai piningų, ir taip ne kaipo jų vergai tą jiems darė, bet jog jie, vyresniaisiais būdami ir ūkę rėdydami, laiko neturėjo duonos sau uždirbtis. Diduomenė pati kitą kartą tą patį valgė, ką kiti žmonės. Tą teisybę paskesniuose dar laikuose randam: kaipogi Jogaila, didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkų karalius, dar metuose 1420 kailinius avikailius dėvėjo, valdydamas kraštą nuo Baltijos, arba Žemaičių, jūros iki Juodajai, nuo Možaisko ir upės Dono lig upei Odrai ir kalnų Karpatų, vienok ir tokiame apdare nuo visų godojamas ir tapnojamas buvo[1].

Mažuose ūkės reikaluose pats kunigaikštis su kunigais ryžos, bet didžiuose ūkės reikaluose turėjo kelti visą tautą į sueimą, kur visi susirinkę iš vieno teiravos pragumo, kuriuo galėtų ūkę savo nuo nelaimos gelbėti, susirinkę tenai ūkinykai večieji jauname mėnesy arba pilnijoj (ką šiandien dar visuose darbuose tebsaugoja) visi ginkluoti; pirmą, antrą ir trečiąją dieną nieksai negalėjo kalbėti, bet alvienas tyliai rymodamas dūmojo, kas gal praveringesniu ir naudingesniu jo ūkei būti, ketvirtąją dieną susėdę į suolus ėmė balsu teirautis tarp savęs. Tūliems suklegus, tildė ir draudė kunigai žygovai pagal ūkės įstatymus. Ūkinykai tuose sueimuose ne vien tei-

[1] Czacki, O litew. i polsk. praw.

ravos apie ūkės reikalus, bet dar skyrė sau vyresnybę, kuri ūkę rėdė[1].

Sukilus karėms, tauta tuojau, pagal būdą ūkės susirinkusi į sueimą, pakėlė sau karvedį, kaip minavojau, kuriam, palaiminus nuo viešpaties, ūkės marčelga įdavė lazdą ir kardą, kaipo ženklus jo galybės ir valdžios; paskui vyresnieji pakėlę jį vaidino svietui, eidami rindomis kareivių, kurios ratuodamos sveikino jį savo karvedžiu ir rykiu. Tokiu būdu paskesniuose dar laikuose lietuviai savo kunigaikščius, arba gaspadorius, į ūkės sostą keldinėjo. Taip pakeltas karvedys, noris buvo visos ūkės gaspadorium, arba rykiu, vienok negalėjo pats nei karės naujos pradėti su neprieteliais, nei su jais sandarauti be sutarimo visos tautos. Pasibengus karei, paliko tokiu pat ūkiniu, kokiu pirma buvo. O pats viešpats, arba kunigaikštis, ėmė vėl ūkę valdyti.

Kareivius vadino į mūšą rūstais trimitais, tai yra ilgais mediniais trūbais, su kuriais dar gal girdėti, noris retai, žemaičių jaunuomenę aidojant giriose, kurių skaidrumas, rūstumas ir garsumas balso negal nė su vienu vario trimitu lygintis[2].

Sustojusi jotis į rindą kariauti visų pirma svaidė atvejų atvejais nuo tolo iečias, arba varpstes, ir vylyčias ant neprietelių, pati kas kartą šalindamos. Nuvarginusi paskui taip savo nepriętelius, puolė su visų didžiausia smarkybe ant jų ir tenai vienus kardomis, kitus ragotinėmis ardė.

Alvienas pulkas turėjo sau vėliavą, arba papartį, kuriame paveikslas dievų, daug kartų gyvolių, žvėrių ir balsių, arba litarų, buvo išrašytas, ką galėjo dar regėti karėse paskesniųjų laikų.

Gilioj senovėj neturėjo lietuviai ir žemaičiai nei vietovių, arba miestų, nei pilių, kaip viršiaus regėjom, bet, pradėjus grūstis nepriętełiams į jų žemę,

---

[1] Praetorius in Orbe Goth., in loco citato.

[2] M. Stryikowski, Kron. Lit., k. 6, roz. 10, s. 227.

ėmė kapėtis kalnuose ir upių skardžiuose, kuriuose, išrausę didžias duobes, įdirbo rentinį plytų ar drūktų rąstų ir tenai ištaisė tiek kambarių, jog ne vien kelias tūkstantes pėsčiųjų, bet ir pačios joties galėjo talpinti. Tokius žemės trobesius kartais mūro bokštu apgobė, bet tankesniai žemėmis apipildavo, nuo ko vadinamos buvo pilimis. Dirbo jas tarp versmių ir balų, idant neprieteliai negalėtų prisiartinti.

Saugojo tokias piles nuo neprietelių patys ūkinykai pakarčiui ir tenai į ginklą pratinos, nuo to gi ir kraštas apie pilį vadinos apykarta. Karės laikuose gėrybės ir turtai visos pavietos buvo tenai paslėptos. Šalyse tų pilių riogsojo aukšti smalini stiebai, šiaudais aprišti, kuriuos įgulė pilės, išvydusi neprietelius artinantis, uždegė, idant gyventojai, išvydę gaisrą, skubėtų pilį gelbėti. Tokių pilių palaikus gal dar daugioj vietoj regėti Lietuvoj ir Žemaičiuose, kuriuos velnių gyvenimais šiandien vadina.

Nuveikus neprietelius, dėkavodami savo dievams už pergalę, degindavo jiems ant apieros jų karvedžius arba vyresniuosius, karėj sugautuosius.

Grobį, gautą karėj, į tris dalis skaidė: vieną davė kunigams, jog jie nuo dievų išlūgojo pergalę, antrą kareiviams, jog neprietelius pergalėjo, trečiąją rubežių sargams. Nubengus karę, kiekvienas pagrįžo namo gyventi.

Ženklu pakajaus ir bendrystos buvo padavimas rankos savo artimam.

Prisieką darant, lazdą padėjęs, dešinę ranką ant krūtų laikė, o su kaire žiupsnį žemių pildamas ant galvos, tuos žodžius sakė: „Kalbu ir siekiu pas Dievą, jog visa, ko manęs teisdarys klaus ir ką žinau, ynai teisybę sakysiu nei vienam ant pikto, nei antram ant gero; ne dėl baimės, ne dėl dovenų nieko neslėpsiu. Jei aš tikros teisybės nepasakysiu, tada duok, Dieve, kad aš taip mėlynas palikčiau, kaip ta anglis, taip išgaiščiau, kaip ta žemė, taip kietu tapčiau, kaip tas akmuo, taip sudžiūčiau, kaip ta lazda,

ir žudyk, Dieve, mano žmoną, mano vaikus, mano gyvolius, mano visus javus čia ir tenai amžinai"[1].

Noris pagonys buvo, vienok dorybę godojo, o nedorybę draudė, kaipogi įstatymai neatmenamų lai[kų] tie yra raštuose senovės randami: išžarginus mergą ar žmoną, nuodėmį gyvą ugny degino. Svetmoteris jaunus rykštėmis tvojo, augusius taip pat degino ir pelenus ant skerskelių išbarstė ir jų vaikai negalėjo kunigais betapti. Pati, neteisingai vyrą kernojanti, tąsiojo akmenį nuo kiemo iki kiemo, pakol kunigas nepasakė gana. Vagį, pirmą kartą nutvertą, rykštėmis tvodino prie dybo, antrą kartą nutvertą — botagais, o tretįjį kartą sugavus šunimis gyvą suplėšydino; taip pat ir tuos karojo, kurie daug pačių turėjo, ką patvirtina patarlės, į nelabus žmones šiandien dar sakomos: „Ar nerišamas tas yra prie dybo, nutrūkdybis" arba: „Šunies kąsnis, šunys pamestą neėstų". Zdraices ir karių spruklius į sausą medį korė, kaipogi prarasti neprieteliui tėvainę arba palikinam namus, tėvą, motiną pas neprietelius išsikraustyti rodės jiems visų didžiausiu piktadėju, nevertu žaliame medy kyboti, todėl šiandien dar į nedorą žmogų yra sakoma: „Kad tu sulauktum pasausės, kad tu kurią dieną kybotum sausoj šakoj". Brolį, gyvenantį su seseria savo it su žmona, abu gyvu į žemę lig kaklo prieš vienas antrą ant skerskelės įkasė. Užmuštojo gentys galėjo rakalį kuomet norį užmušti, jei jis neužkakino genčių užmuštojo, tai yra nedavė jiems naudos, vadinamos vyranauda, už jo galvą.

Mažasis sūnus visuomet karšinčium buvo, šiandien dar paskutinis vargšas, prieš smertį laimindamas savo vaikus, visų mažąjį sūnelį pakelia ir jį savo karšinčium vadina, noris kito nieko kaip vieną gyvybą jam tepalieka. Vargdienis, neturėdamas gyvolio ar javų, savo dirvą ar pievą išnuomojo, nuo jo pusę šieno ar javų gavo. Jei kas gyvolio neturėdamas gavo nuo antro veršį ar kumelį, paauginęs

[1] I. G. Harndts Liefland Chron., 2. Theil, S. 32.

jį dėvėjo iki trijų veršių ar kumelių, paskui grąžino tam, nuo kurio buvo gavęs; jei buvo jautis, tuo kartu mėsa pamušę pusiau dalijos, o jei arklys, pardavus jį, piningais ar javais. Gyvoliams padarius iškadą javuose ar pievose, gyvolius namo parvarę, nusiuntė žinią tam, kieno jie buvo, idant pavadintų vyrus, kurie žalą nuspręstų, nusprendus ir užmokėjus, savo gyvolius apent atėmė. Jei kas, bitis sugavęs, neturėdamas vietos, antram atdavė jas gerbti, paskui su juomi pusiau medum dalijos, jei to nenorėjo, tada pirmąjį spietlių atentį metą gavo.

Visa ūkė Lietuvos buvo paskaidyta į kraštus, o kraštai į urėdes, o tos į pavietas, ką tuojau regėsim.

§ VIII

Tikyba lietuvių ir žemaičių

Lietuviai ir žemaičiai pos[ėj]o šilimą arba tą galybę, kuri visa gaivino, vadino Perkūnu, arba Perūnu, kaipo perėtoja, arba pradžia, višo to, kas yra regimu ir neregimu pasaulėj, tai yra vadino Perkūnu tą galybę, kuri išperėjusi visus stebuklus pasaulės ir dangaus savo išminčia ir malone, noris pati neregima, bet regimai juos gaivina, gūžia ir kutina visą savo perą it motina savo vaikus. Vadina jį Večuoju tėvu, arba Aukštėju, arba Aukštuoju tėvu, Visagysčiu, Vaisgamčiu, Gyveleižiu, arba Gyveleidžiu, Akepirmu, Žvaigždygsčiu, Didžiu Ledo, arba, kaip šiandien iš gudiško vadinamu yra, Sutvertoju, kaipogi šiandien dar lietuvių ir žemaičių kalboj sakoma tebėra: „Ant ko Dievas yra leidęs kokį žmogų ant žemės, tas tuo ir yra"; leisti lietuviškai valija tą, ką gudiškai žodis sutverti, ir taip yra senose kningose parašyta: Viešpats Dievas, įkurdamas šį

pasaulį, pirmąją dieną leido žiburį, arba šviesą, antrąją leido vandenis, trečiąją leido gyvį ir augmeniją ir t. t. Tas Večasis tėvas, pagal nuomonę senovės lietuvių ir žemaičių, gyveno kame tenai danguje aukštybėse ir, vaikščiodamas ant debesų, dabojo į žmonių veikalus ant žemės. (Neuest nordisch. Beytraege, T. 1, S. 128, Leipzig, 1793; Stryikowski, K. IV, s. 145). Kaipogi šiandien žemaitė, perkūnijai griaunant, rodo į dangų savo kūdikėliui, sakydama tuos žodžius: „Titis skelbias, arba bočius griaudžia". Lietuvis ar žemaitis šiandien dar, kur dingęs, nužvarbęs ar nuvargęs, šildydamos visuomet gedauja tos meilingos galybės, idant jį gūžtų ir kutintų tais žodžiais: „Oi Titi, Titi! Oi Titi, Titi!"

Prašaleičiai, nežinodami Lietuvos kalbos, iki šiai dienai stigavoja lietuvius ir žemaičius senovėje perkūniją už Dievą garbinusius, bet žinovas tos kalbos žino gerai, jog kas kitas yra toj kalboj Perkūnas, o kas kitas perkūnija.

Tikėjo dar esančią tą galybę didžiai meilingą, išmintingą, didžiai gerą, malonią ir teisingą, todėl gi suspaudimuose ant šio pasaulio pagalbos bei paguodos meilavo, o nustipus už gerus darbus aukštybėse saldaus atilsio, o už nedorybę amžinos karonės pekloj vylės. Kaipogi pagal jų numanymą, kame tenai ta galybė aukštybėse gyvendama nustipus, kaip sakiau, doriems, užvis karėse už tėvainę ir liuosybę, davusi antrame gyvenime gražias žmonas, skanius valgius, saldžius gėrimus ir baltus drabužius vasarą, o žiemą minkštose lovose gulinusi, kurie tenai iš didžios sveikatos juokavę ir linksminęsi; bet nedoruosius siuntinusi į amžiną pragarą rūpintis ir visokių kančių kentėti, kuriems tenai be atlydos pikčiurnos ir raganos vidurius tąsė ir dakanojo[1].

Nebūdami vienok apšviestais dvasia šventa, klaidžiojo savo nuomonėj: kaipogi visa tą, ko pasaulėj savo protu negalėjo permanyti ir išguldyti, pravardavo ypatingu vardu ir godojo kaipo galintį daryti

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. I, p. I, l. IV.

žmogui piktą ir gerą. Jiems rodės kiekvienas sutvėrimas sau valdymierą turįs, kursai savo viena veisle terūpinas.

Senieji lietuviai ir žemaičiai negebėjo bažnyčiose melstis ir nekentė stuomenų bei rodveidžių padievintų, kaipogi stebėdamos į visus darbus ir galybę Perkūno, tarės jo didybę regį, todėl gi garbino ir godojo jį kaipo galybę, gūžiančią ir kutinančią visą pasaulį savo malone lauke po ąžuolais, kur ir altorių jam laikė. Turėjo vienok žinyčias, kuriose teiravos, kaip rištis didžiose notyse ir reikaluose namų ir ūkės[1].

Tokių ąžuolų, po kuriais kitą kartą žemaičiai ir lietuviai meldės, šiandien vienas pats bėra žaliuojąs Kurše Ožputės pavietoj laukuose šv. Petro bažnyčėlės, pas kurį sako nesą dar 100 metų, kaip letvėžai, arba žemgaliai, lietuviai ir žemaičiai susirinkdami maldę Perūną, arba Ledo, senu būdu. Žemaičiuose viensai stuobris, Baubliu vadinamas, tėra žinomas, kuriame jomylista Poška gyveno ir jį aprašęs svietui apskelbė. Tarp senovės ąžuolų už visus garbingesnis buvo ąžuolas Nadraujoj, regis, Rusnės saloj ant sieros šaltenio, skersumo 12 kurpių turėjęs, o savo kuplia galūne pačius debesius ramstęs, žiemą ir vasarą žaliuojąs ir nuo to šventu vadinamas buvęs, ties rūmais viešpaties, kame ir žinyčia buvusi, kurioj amžina ugnis rusėjusi.

Yra minavojama, jog buvusios žinyčios Rusnėj, Palangoj, Dzievaltave ir Panemunėj, bet viena Vilniaus žinyčia tėra aiškiai aprašyta, kurią tuojau regėsim.

Visų senoji vienok žinyčia, rodos, Rusnėj buvusi. Nuo garsumo tos Rusnės žinyčios, apie kurią viršiaus minavojau, prašaleičiai vidutiniuose amžiuose ne vien apygardas Parusio, bet Žemaičius, Lietuvą, Kuršą, Žemgalius, Letgalius, Krievius, arba Krivičius, Merus, Muromus, Vesus, Igumius vadino Rusija nuo to, jog tos visos giminės klausė visų

---

[1] Stryikowski.

aukščiausio kunigo, nuo prašaleičių krive krivaičiu vadinamo.

Arabų raštinykai, dešimtajame amžiuj gyveną, 912 m. g. K. sako apie dabar minavotus rusus: „Degina savo numirėlius lygiai su jų gyvoliais, namų padarga ir gašyba, žmonos pačios, jų vyrams mirus, deginos saunoriai. Mirus turtingam, dalijo palikimą į tris dalis, vieną dalį davė gentims, už antrą pirko lavonui įkapes, o trečiąją dalį stypai, arba palaidojimo gėrynei, paliko, ant sudegintų numirėlių kasė kapus, arba kalnelius. Giminės rusų neturi viešpaties, bet tiktai ypatingą Dievo įstatymą, nusprendus jų vyresniajam, jei šalim netinka, gal vaidytis ir karda sau teisybę daryti". (Sendschreiben an den Staatsrath G. Ewers, Dorpat, 1825, S. 48.) Kaipogi nuo visų senųjų laikų visas tas pašalys šventu buvo vadinamas, kaip viršiaus regėjom, jog valdymieras Nemunas, iš Kartaginos atėjęs jūroms pagal su savo ūkinykais metuose 115 pirm gimimo Kristaus į Žemaičius ir saloj Rusnėj žinyčią įkūręs, kurioje amžina ugnis rusėjusi ant garbės Perkūnui. Saugojusios tą ugnį kunigės mergaitės, ugnasargėmis vadinamos, kurios apsižadėjusios buvo visą amžių mergauti ir šventą ugnį kurstyti. Užgesus tai ugniai, pats viešpats skylęs su kunigais iš visų didžiausio akmens, klaupęs po šventu ąžuolu bei apent sukūręs ugnį ir kaltąsias ugnasarges tenai sumetęs. Ta žinyčia buvo senovėj taip didžiai garsi ir pagirta, jog tenai tvino svietas nuo rytų ir vakarų, užvis gudai, jau krikščionimis būdami, ėjo tenai teirautis kokiai nočiai nutikus, kaip tenai rištis. Ką rodo ne vien raštai ir pasakos, bet piningai grekonų, rymionų ir kitų nežinomų tautų tenai randami; ne vien dar patys piningai, bet ir kiti daiktai, šiandien taip vadinamoj Nadraujoj, Sambijoj ir Panemunėj iškasami, tą stigavoja. Prašaleičiai vidutiniuosiuose amžiuose, kaip sakiau, nuo tos Rusnės žinyčios visus Žemaičius ir Lietuvą Rusija vadino. Patys vardai tūlų gudų dievų yra regimai nuo lietuvių pažyčioti. Pas tą žinyčią klestėjo ir žaliasis ąžuolas, kursai apdirb-

tas buvo apsukurtina siena, 14 kurpių aukšta, brangiomis brangesnėmis gelumbėmis bei drobėmis nusagstyta, jo kamiene buvo trys uoksai, kuriuose stovėjo rodveidžiai trijų dievybių, tai yra: Perkūno, Patrimpo ir Piktkulio[1*].

Vilniaus žinyčia yra dar aiškesniai aprašyta. Šventaragis, didysis Lietuvos kunigaikštis, gražiame ąžuolyne ant santeklio Vyliaus ir Neries upių (šiandien Vilijos ir Vilenkos), kurioje vietoj dabar katedra Vilniaus riogso, padėjo pamatus garbingai žinyčiai, o sūnus jo Gereimantas metuose 1285 ją nubengė strūnyti. Buvo akmens trobesys, 150 mastų ilgas, 100 platus o 15 aukštas, be stogo, vienas teturįs pereinamas duris per koplyčią, kurioje šventi ir stebuklingi daiktai buvo laikomi. Apačioj tos koplyčios buvo rūsys, kuriame laikė šventus žalčius ir varles, o ant jos čiukuro buvo bonė 16 mastų aukštesniai už sienas bažnyčios, kurioje timpsojo medžio stuomenis dievalio, pargabento iš šventų Palangos girių. Pati koplyčia su bone buvo plytų. Tuojau prieš tą koplyčią stovėjo altorius, nuo 12 laiptų stulpeliais apeiliuotas, kurio alviena laipta $2^1/_2$ masto aukštį o tris platumo turėjo; viršuj pašaliai to altoriaus apkaišyti buvo taurių ragais, pats jo viršus ketvirtainy 9 mastus platumo turėjo, o visas altorius aukščio 35 mastus. Alviena laipta altoriaus buvo paskirta kiekvienam saulės ženklui, arba Zodiakui, ant kurios tą dieną tedegindavo apierą, kurioj saulė žengė į tą ženklą, atsitolindama rudenį ir grįždama pavasarį; ir taip ant visų aukštosios laiptos buvo ženklas Vėžio, o ant visų žemosios Ožragio. Vienok ant tų laiptų nekūrinos tikroji apiera, kaip pagonys tarė, bet tenai stovėjo patys paveikslai Liūto, Mergos, Žuvies ir t. t., iš vaško nudirbti. Ant paties aukštojo altoriaus tekūrinos gyvolių apieros šventomis dienomis, ant kurio vienok šventa ugnis dieną ir naktį rusėjo, saugojama nuo kunigų arba kunigių, tam paskirtų. Viršuj

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

to altoriaus buvo taip keista įlinkmė nutaisyta, jog nei lytus, nei darganos, nei vėtros negalėjo tenai ugnies gesyti nei blaškyti, bet juo vėtruotie, juo dar aukščiaus jos liepsnos tvaskėjo. Pačiame altoriuj buvo kambariai, kuriuose laikė indas ir kitus įrankius apierų[1*].

Į rytus tos žinyčios buvo rūmai paties kunigaikščio, tai yra kunigų vyresniojo, ant jų viršaus apvali bonė dėl žiūrėjimo saulės ir žvaigždžių tako, idant žinotų teisingai, koksai mėnuo yra, o pagal tą galėtų teisingai pirmąją dieną ant jo laiptos apierą deginti. Kas metą Naujų metų dieną į sieną tos bonės įmūravojo plytą, kuri skaitlių metų rodė. Pasaka yra užrašyta, jog didysis Lietuvos kunigaikštis Sventaragis, norėdamas tą žinyčią dirbinti, išsiuntęs būk dvejais metais pirmiaus 1283 į žinyčią Nemunaičių, regis, Rusnės, teirautis apie ateinančią laimą naujosios žinyčios. Nemunaičių žinyčia būk apreiškusi, jog bus pabanga žinyčiai Vilniaus ir pagonybei. Tas apreiškimas, kaip tuojau regėsim, išsipildė, kaipogi lietuviai, šimtą metų sukakus, persikrikštijo ir minavonei dvilipį kryžių įdėjo į žymę savo ūkės, kurią šiandien dar gal regėti Lietuvos ūkės žymėj; kaipogi tą žinyčią krikščionys metuose 1386 baltojoj nedėlioj sugriovė, ant kurios irų riogso šiandien Vilniaus, kaip sakiau, katedra[2**].

Tarp trijų dievybių, gyvenančių žaliajame ąžuole, visų didžiausias buvo Perkūnas, arba Didis Ledo, tai yra pradžia ir gūžėjas pasaulio bei visų jo daiktų. Jo veidrodis reiškė galybę jo veide, pavėdus į bočių, skruostais raudonais, garbanota barzda, galva, aptekusia liepsnomis, kuriomis savo sutvėrimą, arba perą, kutino ir gūžė šildydamas, vylyčias rankoj turėjos. Povyzių to dievalio galėjo dar neseniai regėti Kaune ant skliautų senos Perkūno bažnyčios timpsantį, kurį urėdas Vilniaus metuose 1824 liepė nukulti, vienok jo palaikus šiandien dar keleivis

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.
** Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

praeidamas dar regės. Pasaka tenai tebėr nuo didžiai senų laikų, jog toj bažnyčioj ištekėdamos mergos kunigavusios. Griaudžiant perkūnijai, žmonės tarė tą dievalį su jų viešpačiu bylant, todėl gi ant veido nupuolę meldės iki išsigaidrijant, o kunigai tuo tarpu, po ąžuolais susirinkę, graudino svietą pamokslais, idant metavotųsi savo nedorybėse ir grįžtų ant kelio teisybės ir dorybės. Nutrenkus perkūnijai žmogų arba namus uždegus, kunigai stigavojo juos mylimus buvusius nuo Perkūno dievo, kaipogi jie patys linkėjo sau tokios giltinės, arba smerčio. Ant garbės jam degino amžiną ugnį ąžuolo medžiais[1].

Antra dievybė buvo vadinama Patrimpas, arba deivis pavasario, kursai turėjo veidą, pavėdų į grakštaus jaunikaičio, o galvą varpų vainiku apklėstą. Jisai buvo dievu vaisių, brandos vykimo, laimos bei laimingo gyvenimo. Degino jam ant apieros mirą, o žaltį, jo gyvolį, puodely apdengtą pienu lakino. Jo šventė buvo pavasarį sniegui drimbant šventinama, ant kurios šlakstė krauju gyvolių ir žmonių šaknis žaliojo ąžuolo, idant linksmai augtų. Jaunuomenė, traukdama į karę, sutikusi žaltį kely sakė: „Laimėsim, mūsų dievalis Patrimpas yra su mumis"

Trečioji dievybė vadinos Pikulis, arba Piktkulis, tai yra deivis giltinės, arba smerčio, senis veido išblėškusio, rūsto bei garbanota barzda, įkapėmis apsigobęs, galva nuometu aprutulta, nuo paties povyziaus didžiai nuogąstus. Žmona jo buvo giltinė, tai yra smertis. Jo siuntinys ir tarnas vadinos Drebkulis, kursai, išsiųstas į svietą, susigluosniavęs tenai su merga Mogile, tai yra deive kančių ir nelaimų. Patys žvėrys bei nedori žmonys tą deivį tegodojo[2].

Buvo dar didi dievybė, vadinama Kuros, kurios būdą žodžiai patys: kurtuvės, įkurės, kurti aiškiai rodo. Jis laimino žmonis pradedant naujuose namuose gyventi. Jos šventė buvo šventinama rugius

---

[1] P r a e t o r i u s, Preus. Schaub., B. IV, S. 4.
[2] P r a e t o r i u s knygoj minavotoj.

nupjovus. Jo veidrodį kas metą naują dirbo. Prieš tą dievybę stovėjo ožio kailis, įspylotas į stiebą, 7 sieksniais aukštą. Jaunuomenė, susirinkusi ant jo šventės, linksminos, o kunigas tuo tarpu apieravojo tam dievui pieną, midų, pirmskrajus grūdus visokių javų ir vaisių, galvą ir uodegą stuorės. Paskui kunigas, ant kūlio palipęs, pamokslą žmonėms pasakė ir stiebą išvertė bei žoles jiems po truputėlį išdalijo; šventė bengės gėryne.

Kiti dar dievai lietuvių ir žemaičių buvo Aitvaras, deivis neskalsos, Kaukas, deivis skalsos, Javinė, deivė javų, Gražulė, deivė gražybės, Laima, deivė vykimo, Žemeliukas, arba Zamolksis, deivis žemės, ir Laumė, deivė nelaimos. Daug galėtų dar rašyti apie tuos, bet trumpumas mano rašto neleidžia to daryti.

Šventais dar vadinos pas juos tie kalnai, arba kapai, kuriuose garbingi vyrai, tai yra karvedžiai ir didi įstatytojai, palaidoti buvo. Lygia dalia karvietės šventomis buvo vadinamos, kuriose nei žambio smegino, nei kelio darė, nei griovio kasė, taip pat buvo vadinami šventais tūli šaltiniai, pas kuriuos patys kunigai tegalėjo artintis. Ugnį ir vandenį turėjo taip pat už šventus, bet vanduo buvo stipresnis, kaipogi pačią ugnį gesė. Taip pat akmenys, ant kurių apieras javų ar žuvių dievams degino, buvo šventais vadinami. Sako dar, jog netoli nuo Kernavės, senosios lietuvių buveinės, žmonys neseniai dar tokius atminimus senovės darę.

Buvo dar taip pat lieknai ir girios šventomis vadinamos, į kurias patys kunigai ir žmonės, galą daromi arba apžadus pildydami, tegalėjo įžengti. Kitiems visiems buvo užginta. Nuo to gal alvienas lengvai lemti, dėl ko atmenamai dar Lietuvoj bei Žemaičiuose neišžengiamos girios buvo, tarp kurių Žalioji bei Juodoji gíria pačiose dainėse yra minavojamos. Žemaičiai ne vien taupė ir augino girias, bet ir gyventi jose didžiai mėgo, kaipogi namai patys vienkiemy apaugę medžiais du kartu yra brangesniais nekaip plyname lauke vėjų plėšomi.

Tarp pačių medžių buvo vadinami šventais užvis ąžuolai, kuriais šventą ugnį kūrino ir pats kunigas juos tegalėjo šventu kirviu kirsti, niekas nedrįso su jo vyčia žmogaus tvoti nei į jo šaką piktadėją karti. Beržus ir klevus godojo it šventus, jog jų sula jiems skanų gėrimą davė, o liepas, jog juos apdaru šelpė, bezdžius, jog vaistį davė; šiandien dar tie medžiai yra didžiai taupomi, kaipo visų reikalingieji butoj žmogui gyvenančiam. Ne vien medžiai patys godojami buvo, bet dar jų amalai stebuklingais vadinos, kuriuos dar praėjusiame amžiuj už visų brangiausias vaistis turėjo[1].

Tarp čiuzkių (kirminų) žaltys už visus buvo juo gerbiamas ir už namsargą turimas. Kas linkėjo tą namsargą į savo butą įgauti, meilavo vaidelės, idant tenai į namus atneštų, kursai atėjęs rado jau skomį padengtą ir tuojau, iš ančio žaltį išėmęs, rinkį apvedė ir, midum jį sušlakstęs, ėmė pats piėtuoti, o žalčiui pieno lakti padėjo, kursai tenai pasišėręs nuo stalo nuslinko ir trobos kerčioj nugulė ir taip namų apgynėju tapo.

Į naujus namus taip įsikurdavo: visų pirma įleido į vidų naujo trobesio gaidį bei vištą, kuriųdviejų niekuomet negalavo, paskui juos ritindino du kukūliu duonos, vienas tarp jųdviejų ženklino vyrą, antras moterį; kurs iš jųdviejų berietėdamas aukštynoksai apvirto, tam tarp moterų ankstesniai lėmė giltinę, arba smertį. Tos duonos patys gaspadoriai nevalgė, bet nabagams išdalijo. Pirmasis svetys, įžengdamas į naujus namus, asloj tabalus mušė, tuos žodžius sakydamas: „Taip gal tame trobesy laimelė su skalsele tabaluoti". Įkurės bengės gėryne, kurios palaikus kame ne kame Žemaičiuose gal regėti iki šiai dienai.

Nuopjūvų šventė taip buvo šventinama: seni ir jauni visi ėjo į dirvą javų pjauti, bet iki nepradėjus vaidelė turėjo dėkavoti dievams už javų pavykimą, jei nebuvo pavykę, lūgojo nuo Dievo skalsos

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Geschich., B. 1, S. 3.

ir sveikatos lygiai su pjovėjais, kurie, paskyrę tarp savęs išmintingą vyrą, supjovę pėdą, įdavė jam namo gabenti gaspadinei, o pjovėjai, nedasilytėdami javų, laukė jo pargrįžtant. Nupjovus javus, apklėstę resnąją motriškę varpų vainiku tų javų, kuriuos nubengė, vedė namon dainuodami ir, pasveikinę namų gaspadinę, atdavė jai varpų vainiką, kurį troboj į gembę pakabino. Tų apjūvų palaikus kame ne kame Lietuvoj ir Žemaičiuose šiandien gal dar regėti.

Žemės šventę, varstą nuvokus, taip šventino. Ant viežlybo skomio, apskleisto kvepiančiu šienu, padėjo duoną ir pilnas taurages midaus, veislės gyvoliai buvo tenai ant apieros atgabenti: gaidys su višta ir tekis avinas su avia, kuriems kunigas, maldą šnibždėdamas, uždaužė pirmąjį sykį, o stovintieji pribengė tuos gyvolius, šaukdami žemeliukes tais žodžiais: „Žemeliuke, tave guodžiojam ta apiera, dėkavodami tau, jog tu mums praėjusį metą skalsinai ir mus sveikus užlaikei, būk ir toliaus ant mūsų taip maloniu". Vaitelė, nupjovęs mėsos kąsnelį, metė į trobesio kerčią, o atlaikus ant apieros degino, linksmindamos siurbė iš tauragių saldų midų. Ant tos šventės turėjo gaspadoriai savo šeimyną nuvaišinti ir susibarusieji tarp savęs susitaikinti. Regis, nuo tų laikų šiandien dar žemaičiai tebminavoja tuos žodžius: „Žeme šventa, žemale šventa arba žemynėle žydeklėle! pakylėk mūsų rankų darbus", — regis, maldos palaikas; alus dar buvo vadinamas žemgerinis, kurį darė tai šventei.

*Naujus metus šventino saulei pagrįžus į pavasarį, apie Kalėdas, ant kurios šventės blukus vilko, kaipo ženklą vargų ir bėdų praėjusių metų, kuriuos, apvalkioję po artimus kiemus, sudeginos, vildamos vargus ir darbą atenčio meto lygiai sudeginsią, kuri doba šiandien yra minavojama tūlose apygardose

* Ši pastraipa iš nuorašo (Lietuvos MA bibliotekos rankraštynas, F 29—1056, p. 73). Rankraštyje ji buvo įterpta priklijuotame lapelyje, kuris nuplėštas.

Žemaičių. (Neueste Nordisch. bey träge, T. 1, S. 128, 1793, Leipzig.)

Šventė pavasario, arba Patrimpo, buvo žiemai skriejant; patys žodžiai: drimbu, šlapdrabu, sudribęs jos būdą rodo. Ant tos šventės vaitelė, meilaudamas nuo dievybės pavasario, sakė: „Tu virdai žiemą, žaliuodink pievas, daržus, girias ir krūmus"; paėmęs paskui tuščią tauragę, siurbterėjo tris kartus, ant galvos statydamas. Antras vaidelė, jo užpakaly stovėdamas, su nusižeminimu maldavo visų pirma Perkūną, sakydamas: „Duok mums giedrą ir lytų reikalingu laiku, gyniok mus nuo piktų dvasių! Mušk Piktkulį su visais jo tarnais"; antrą kartą nusisukęs į saulę sakė: „Duok žiburį ir šilimą, idant vyktų žmonys, gyvoliai, žolės ir medžiai"; trečią kartą ant Patrimpo atsigręžęs, klūkė apstaus vaisiaus ir taip didžios brandos, idant klėtys lūžtų. Šventė bengės gėryne, kurią diduomenė pradėjo, o algočiai bengė.

Buvo dar garbinga šventė, vadinama senų laikų švente, kurios seni ir jauni nusiilgėdami laukė. Asloj erto trobesio pailguotiną ugnį sukūrus, vaidelė, stojęs aukštesniai už visus, meldė tais žodžiais: „Oi jūs, gailingi dievai, uikit visas nelaimas į jūrą, kur nei notrynė auga, nei gaidys gieda". Pabengęs vaidelė tą maldą ėmė pasakoti apie pradžią svieto, apie kares ir žygius savo tautos; paskui, pašventęs ožį, užgrūstino visą tautą vardu dievų, idant neapleistų įstatymų ir apsiėjimų savo bočių ir probočių. Pabengus vaidelei tą graudingą pamokslą, visiems giesmę giedant, kunigas, kirvaitis vadinamas, ožį aukštyn iškėlęs nudaužė, o vaidelė jo krauju visas šalis sušlakstė, kuriuo paskui žmonys savo gyvolius girdė ir šlakstė. Tuo tarpu, ožio mėsą kepant, kitas vaidelė pamokslą sakė, baltas galvas, arba motriškąsias, girdamas, kurios tenai kėpius vyriškiesiems, kurie abiem pusėm ugnies pablaka sėdėjo, per ugnį tol mėčiojo, kol jie iškepė. Tūli žmonės, sugraudyti pamokslu vaidelės, išreiškė jam savo nuodėmes, ku-

riuos jis už plaukų nutvėręs lazda apkūlė, idant metavotųsi. Linksmindamies paskui valgė kėpius su kepta ožyna. Likusiuosius atlaikus ir kaulus nuo tos vakarynės, idant žvėrys nesumaitotų, į žemę sukasė. Ta šventė taip buvusi mylima lietuviams, jog Prūsuose gyvenantieji nėra dar 100 metų kaip tą šventę pasislėpę dar šventinę krikščionimis būdami.

Šventė Perkūno, v.* Didžiojo Ledo, šventinama buvo vasarą, pievoms žydint, medžiams klesčiant. Ant kurios jaunuomenė linksmindamos visą naktį į trimitus pūtė, ugnį kūreno ir laukuose tanciavojo, užvis vaikeliai; mergaitės rūtus darželiuose skynė bei vainikus pynė. Tai deivei ne vien gražybė priderėjo, bet ir išmintis, kaipogi kas nemiegojo tą naktį, tas galėjo ryto metą daug daiktų matyti, tarp kitų saulę tekančią tanciavojant. Dienovidžiu lankė linksmindamies šaltenius, kūlius garsius ir kitus stebuklingus palaikus savo tautos. Patarlės, kalboj tebminavojamos, tą šiandien aiškiai rodo: „Tarės saulės amžių gyvensiąs", arba: „Ti be saulės amžių gyvensi", arba: „Nei saulės duktė negal jam įtikti". Šiandien dar Žemaičiuose tebėr tos šventės palaikai, vadinami šv. Jono naktis, apie kurią daug dar galėčiau įvairių daiktų papasakoti, jei trumpumas mano raštų leistų.

Apieras visuomet degino saulei tekant, kad viešpats su dievais bylojo, bet kokią dieną, kokiame mėnesy reikėjo jas deginti, su tuo jis patsai ryžos. Apieras bei apžadus darė dievams ne vienoj Rusnės žinyčioj ir ne ties vienu visuomet žaliuojančiu ąžuolu, bet ir visose kitose žinyčiose, kur šventa ugnis rusėjo.

Degino ant apieros dievams mirą, gintarus, vašką, paukščius, žuvis, javus, vaisius, taukus, gyvolius apžadėtus, kuriuos turėjo gyvus į žinyčią atvesti ir ties altorium kunigui atduoti, kursai įpra-

* V[el] (*lot.*) — arba.

timas neseniai dar tarp žemaičių krikščionų tebebuvo, kaipogi yra atmenančių žmonių, kurie regėjo, jog po du tris vyrus sukibę vedė į bažnyčią dvylį, ant apieros žadėtą, iki pat didžiojo altoriaus ir tenai vadovai kryžių šventą pabučiavę grįžo su jaučiu laukan, kuriuos varpinykas, šiūpelę pasibraukęs, per bažnyčią palydėjo.

Kūdikius, tuo gimus, aklus ir luošus dievams ant apieros degino. Ligonys sunkiai sirgdami vaistėjos pirma beržų sula, paskui gėrė šventos ugnies pirkšnis ir, jei tos vaistės nemačijo, tuo kartu patys ligonys dievams apieron deginos. Tėvai arba gentys, tokius ligonis degindami, sakė: „Eik Perkūnui tarnauti iki mums ateinant"[1].

Tos apieros turėjo saviep daug kebelių, kurias kunigams reikėjo numanyti ir žinoti, kaip išguldyti svietui tą, ko jis norėjo žinoti; kaipogi lengvai liepsna apieros tvaskėjo ar staiga, ar sproginėdama pašlaujai, ar stačiai į padanges kilo, visa ar pusė apieros sudegė, juodi dūmai ar balti rūko, lytus ar vėtra apieros ugnį užgesė, riebumai ar pati apiera šalyse uodžiama buvo, gyvolis, ant apieros vedamas, taikiai ar kuldamos ėjo, kraujas tekėjo ar sūlojo, ant galo kokios barvos buvo pelenai apieros, visa tą buklūs ir guvūs žinovai kunigai turėjo žinoti ir giminei apreikšti.

Tie kunigai, kurie su pagalba gerų dievų lemdavo, vadinos žyniais, bet tie, kurie piktų dvasių teiravos, vadinos burtinykais, tarp jų vieni nuo vėjo, nuo oro, nuo žvaigždžių, kiti nuo lėkimo paukščių, nuo sapno lėmė; nuo to gi ir vadinos vėjonys, oronys, žvaigždžionys, lėkutonys, sapnionys, kaipogi pagal jų nuomonę paukščiai, žvaigždės ir kiti sutvėrimai ne sava išminčia reiškė žyniams laimą ar nelaimą, bet liepimu kokios tenai galybės, jiems nežinomos ir nesuprantamos[2].

---

[1] Kotzebue in libro citato.
[2] Praetorius in Orbe Goth., l. IV, c. II, c. VI.

§ IX

Laidojimas lavonų, arba nabaštikų. Jų stypos, arba gėrynės

Nustipus žmogui, senieji lietuviai ir žemaičiai, numazgoję kūną, apmovė baltais marškiniais (kuriuos įkapėmis vadino), kojas apavę, aslos vidury ant suolalio pasodino, kurį tenai jo bendrai budėjo, ir, gerdami midų, pakarčiui nabaštiką antgėrė ir raudojo giedodami tuos žodžius: „Ulele, ulele! Ar neturėjai šiltą trobą, grakščią žmoną? Dėl ko gi numirei? Ar tavo galvijai buvo nedailūs ar neriebūs? Kas tave parovė iš šio svieto? Ar neturėjai greitą žirgą, sekančius pėdsakius? Ulele, ulele! Dėl ko tu atsiskyrei nuo mūsų?" Taip buvo visi turtai nustipusiojo nuskaityti ir apvaitoti. Ant galo, pasveikinę nabaštiką, įdavė jam į ranką tą, ką jis gyvas būdamas didesniai mėgo, ir taip: vyriškam kardą įdavė, o motriškai kuodelį ir adatą su siūlu, kartais dar piningų ant kelio, idant pasirodytų kame tenai ant kalno Perkūnui, arba Didžiam Ledo, jog jis ne tinginėjo ant šio svieto, bet pagal savo luomą vyrai gyniojo karda savo liuosybę ir namus, o moterys rūpinos viežlybumu ir apdaru. Tą patvirtina dar šiandien randami kapuose ginklai senovės. Sako vėl, ilgai didžiai laikę nabaštikus namuose didžiai šaltuose rūsiuose, kaipogi mokėję juos vasaros vidu sušaldyti[1].

Lydėjo nabaštiką iš namų į kapus jo gentys raiti su kardomis plikomis tviskuodami ir giesmėmis piktas dvasias uidami; motriškosios telydėjo iki kiemo galo, kur tuojau laukuose ant stiebo visų brangieji mirusiojo daiktai buvo sukrauti, tai yra šarvos, ragotinė, skydas ir karda; kas pirmesniai ir šarpesniai tarp genčių nuo stiebo, trėsdamas pro šalį, nuėmė, tas karšinčium vadinos nustipusiojo ir

[1] K o t z e b u e, Preus, aelt. Geschicht., T. 1, K. 1.

daiktais jo apsisavino. Atvažiavus pas kapus, tris kartus su nabaštiku ant skerskelio apsisuko ir vėl ėmė giedoti pirmiaus minavotą giesmę „Ulele, ulele! Ko nustipai etc". Paskui kūną, įdėtą į pintinę, ant malkos pakėlę su visų gailingiausiu jo tarnu, su žirgu, su pėdsakiais, su vanagais, su vylyčiomis, su ragotinėmis, jei motriška buvo, su kuodeliu degino, žmona pati, jei didžiai savo vyrą mėgo, vienkartu su vyru deginos. Pradedant malkai degti, gentys vieni į trimitus pūtė, kiti giedojo, mesdami į ugnį meškos ar lūšies nagus. Kaipogi pagal jų išmintį reikėjo žmogui į dangų roptis per kokį tenai kalną didžiai žiaudų, dygų ir slydų, kuriuo lipdami, idant galėtų tenai įsikibę pailsėtis, davė jiems tokius nagus. Tuo tarpu lygustonys (taip vadinami žmonys, kurie prie nabaštikų pamokslus sakė), darbus, kantrybę ir drąsybę karėse nabaštiko gentims ir bendrams girdami, paskutinį sudievu sakė; bengdami lygustonys tą pamokslą povyzojo į dangų ir sušuko, jog regi nabaštiką ant puikaus žirgo tviskuojantį į dangų po dešine su trimis žvaigždėmis, o po kaire su ereliu tarp daugybės savo tarnų[1]. Tie pamokslai prie nabaštikų laidojimų parėjo į namus, kaipogi neseniai dar Žemaičiuose, išleidžiant nabaštiką, graudingą pamokslą, arba paskutinį sudievu, sakė gentims ir kaimynams, kuriuos pamokslus iki šiol gal dar išrašuose regėti.

Sudegus nabaštikui, jo pelenus, surinkę ir į akmens ar molio indą supylę, į žemę palaidojo, o ant jos viršaus minavonei pailguotiną kalnelį, arba kapus, supylė ir juo garbingesnis vyras buvo, juo aukštesnius tokius kapus jiems pylė, kurių paveikslą gal aiškiai regėti kaip iš lauko, taip ir iš vidaus mokyto vyro rašte. Karvedžiui ar kokiam įstatytojui visa giminė kapus pylė, ne vien vienas žemes, bet ir akmenis į apačią krovė. Tą teisybę gal regėti sugriovus tokius senų dienų kapus, kaipogi žemaičiai

[1] Kotzebue, Preus. aelter. Geschich., T. 1, S. 2.

šiandien dar savo nabaštikus tebebudi, į kapus su iškilme giedodami teblydi, o pamokslus išleisdami neseniai dar sakė ir šiandien dar už visų didžiausią daiktą turi ant nabaštiko žemių saują antberti, taip jog vargdienis ar nabagas, mirus genčiai ar bendrui, ne taip didžiai rūpinas maldomis dėl nustipusiojo, kaip dyksta nuskubėti ant kapų ir paskutinį kartą savo bendrui ar kaimynui žemių saujelę antberti, kaipogi to nepadaręs tris keturias dienas nuliūdęs vaikščioja ir dejuoja, tą vien minavodamas: „Nė ant kapų nebnuėjau".

Tuos senovės kapus daugioj vietoj gal dar regėti Lietuvoj, Prūsuose ir Žemaičiuose, tūlų ir vardai yra žinomi: kapai Mintauto, arba Mindaugo, karaliaus Lietuvos, ir Živilės kunigaikštalės ties Naujapiliu (Nowogródek), Parusny apsuk Karaliaučių, Lietuvoj apsuk Vilkmergę, Žemaičiuose panemuniais, ties Palanga Birutės kapai, regis, yra paskiausiais kapais senovės žemaičių, kaipogi šiandien dar klausiančiam, kur eisi, sakoma: „Į Birutę kūlių krauti".

Devynias dienas nuleidus, kėlė devintines lapinėj ant kapų nabaštiko, kurioje svečiai atsiprausę tuo pačiu vandeniu kapus šlakstė, paskui valgydami ir gerdami gyrė jo kantrybę ir narsybę karėse ir mėsos kąsnius žemyn mėčiojo ir kiekvieno gėrimo truputį nuliejo. Keleiviai, einantys pro kapus tą dieną, didžiai buvo vaišinami ir raginami, kurie vienok paeidami turėjo kokį noris atminimą tenai palikti. Gentys, užvis motriškosios, raudojo lig metų, dėvėdamos žalius nuometus, beje, nebalintus.

Rudenį, dar lapui krintant, darė visuomenį atminimą visiems nustipėliams, kurį ilgėmis vadino nuo žodžio ilgėtis, ant kurio susirinkę vyrai bei moterys tyliai pietuodami ant kapų šmotelius į pakapį mėčiojo toms dvėselyboms, kurių gentys vargdieniai negalėjo tenai pietuoti, o paskui, šluodami juos iš pastalio, sakė mirusiesiems: „Grįžkit linksmi

namo, pagėrėt ir pavalgėt, bet saugokitės mums javus gadinti"; tokias palaidojus gėrynes vadino stypomis nuo žodžio stipti, nustipti dėl to, jog kitose gėrynėse linksminos ir juokavo vaišindamos, nes tose tik ir rumiai it ko gailėdamies žmonėjos[1].

§ X

Kalba

Visų didžiausia tautos liecyba, arba privilija, ir nuo paties Dievo leista dovena yra jos kalba: kaipogi tauta gal veikiai nuo savo rėdos, arba tvarkos, atlikti, vienok palaikai jos kalbos rodys kiekvienam dar didžiai vėlybuose laikuose jos rūstas iras, noris į svetimas tautas įnertas. Tą teisybę aiškiai gal regėti šiandien Lietuvos ir Žemaičių tautoj, kaipogi noris jos ūkėj seniai jau svetimos tautos įsikūrė, noris iras jos rūmų bei pilių seniai jau žemė užgulėjo, o jos raštus ir minavones skaugingi laikai pagavo, vienok jos kalba tebrodo dar iki šiai dienai jos kiltį, jos galybę ir būdą senovės.

Kalba lietuvių bei žemaičių yra ypatinga ir visų senoji tarp visų šiaurės kalbų bei visų pavėdžiausia į kalbas grekonų ir lotynų, kaipo nuo vienos šakos su jodviem, tai yra nuo sanskritų kalbos, paeinanti. Savo būdu yra visų įvairiausia nuo visų šiandien bylomų kalbų; kas daug kalbų moka ir su Lietuvos kalba jas lygina, tas tą teisybę regi, o man stigavoti tame rašte nėra laiko[2].

---

[1] Kotzebue vietoj minavotoj; M. Stryikowski, Kron., k. IV, r. IV, s. 149.

[2] I. G. Harders Samtl. Werke, 7. Theil., § II, S. 19; Rask, Unters. über den Urspr. der alt. nord. Sprache, Kopenhagen, 1818.

Tūli mokyti[1*] vyrai, rasdami lietuvių Rašte Šventame daug žodžių gudų, lenkų, vokyčių, vadina Lietuvos kalbą sūmėžiniu, nemindami, jog tą Raštą Sventą išguldė ne patys lietuviai, bet prašaleičiai, tai yra: gudai, lenkai ir vokyčiai, nemokantys tos kalbos ir dar tame amžiuj, kuriame ne čystumu kalbos, bet vienu tikrumu išguldymo žodžių terūpinos, dėl to gi jie, kaip prašaleičiai, įuršė svetimais žodžiais tą kalbą. Nes jei tie patys mokytieji ne į Raštą Šventą veizėtų, bet pažvelgtų ant tų žodžių, kuriais išreiškia lietuviai ir žemaičiai nuo neatmenamų laikų iki šiai dienai savo gyvenime trūsinėdami tuos žodžius, kuriais patys sau apdarą tiekia, patys javus sėja, namus strūnija, padargą tiekia ir gyvolius veisia, tikrai, sakau, nedrįstų Lietuvos kalbą mėžiniu vadinti, bet dar stebėtųsi, jog ta tauta, tiek nelaimų prityrusi, dar šiandien savo čystumą ir būdą senovės tebturi.

Kitą kartą visa tauta, tai yra: lietuviai, žemaičiai, prūsai, juodgirėnai, žalgirėnai, letvėžai, kuržemiai, žemgaliai, —, tai yra visi gyventojai tų kraštų, lygia dalia visas Žemaičių pajūris, kalbėjo viena lietuvių kalba, ką gal dar šiandien regėti, kaipogi lietuvis, prūsu šiandien vadinamas, supranta žemaitį kalbantį, o žemaitis letvėžą ar kuržemį, kaipogi regi patys save broliais esą; lyčių, nuo ko ta kalba paskydo į šakas, tuojau regėsim.

Išskaidė tą kalbą daugiaus prašaleičiai, kurie, įvesdami krikščionišką tikėjimą, savo kalbos būdu lietuviškai rašė, ką alvienas gal regėti, lygindamas lietuvių kningas su kningomis letvėžų ir prūsų. Kaipogi vokyčiai, rašydami letvėžams kningas šventas, rašė pagal savo kalbos būdą ir padirbo iš žemaičių kalbos kuržemių kalbą, įaugdami tenai žodžius gudų, lenkų, lybiešų ir vokyčių, su visu ypatingą pagal raštą, bet pagal jos būdą viena esančia su lietuvių kalba. Tą patį darė ir lenkai, rašydami lietuviškai, kurie išskiedė Lietuvos vieną kalbą neteisingai

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

į šakas, arba kalbas, lietuvių, prūsų ir žemaičių šiandien vadinamas. Teisingai šiandien mokyti vyrai, veizėdami į kalbą, kuria žmonys tebkalba, vadina tą raštų kalbą ypatinga, tai yra bažnyčios kalba (Kirchen Sprache).

Tarp palaikų raštų senovės tos kalbos yra du veidrodžiu dievo Perkūno rastu, su tais žodžiais išruobtais runų balsėmis: „Perkūnali dievali, nemušk". Yra taip pat žinomas antrašas vėliavos viešpaties Vitavudo, viršiaus minavoto, kurioje tuos žodžius sako buvus: „Diev Korg, supyk su pūstytojais, užtik šiuos"[1]. Žemaičiuose neseniai dar rado du tauragiu ties Vilkmerge Šventojoj upėj ir akmenį ties Ariogala su tokiomis pat balsėmis, kurie palaikai buvo nusiųsti paskuojam lenkų karaliui, bet tenai nerados taip mokyto vyro, kurs būt galėjęs tuos parašus išguldyti, kurie palaikai vienok paskuojame ermydery tos tautos pragaišo[2]. Sako dar daug esant tokių raštų ant irų Kernavės, pirmosios Lietuvos buveinės. Daug dar tokių runų raštų randamų yra ant uolų žuvėdų žemėj, kuriuos Thunmann savo raštuose išguldė. Tiek tėra dar žinomų raštų Lietuvos tautos netikybos, arba pagonybės, laikų.

Nedaug tepasigirs ir krikščionys ateinančioms kartoms savo išminčia ir dorybe, kurie, tapę jau nuo metų 1200 tuose kraštuose mokytojais dorybės ir išminties tūlų Lietuvos giminių, vienok vos ne vos Bretkūnas Parusny Raštą Šventą lietuviškai išguldė metuose 1545, kursai vienok iki šiai dienai tebėr dar neišspaustas. Daukša pamokslus, visam metui išguldęs, išspaudė metuose 1599. Chilinskis, išguldęs vėl Raštą Šventą, Senąjį Testamentą išspaudė 1645. Donelaitis „Metų laikų" daines parašė metuose 1740, kurias šiandien išmintingas ir mokytas vyras Rėza, su keliomis dešimtimis dainių surinkęs, svietui apskelbė. Tatai yra visos krikščionų minavonės, ku-

---

[1] Praetorius in S. Schaubühne, B. XVI, c. 4, § 5—7.
[2] Czacki, O praw. litew. i pols., t. I, k. 100, not. '54.

rias jie iki šiai dienai tai tautai nuo 600 metų įkūrė ir iš kurių šiandien nuskurdęs lietuvis ir žemaitis savo nelaimomis turi sau protą didinti bei varguose širdį stiprinti.

Skaidriai gal sakyti, jog derlingumas bei garbė kalbos eina greta su galybe tautos; jei kokia tauta tapsta nuogąsti savo apytautoms, jos kalba bus godojama ir giriama, noris jos būdas niekam nederėtų, bet jei pati giminė apvergta irose tėvainės gulės, iš jos kalbos, noris visų gerosios, pamėtosis alvienas aplamis, nuokarta ir mulkis. Tą teisybę regim Lietuvos ir Žemaičių tautoj, iš kurios kalbos šiandien ne vien diduomenė, bet ir kunigai patys per savo nežinojimą tyčiojas, nemindami ant to, jog ta kalba yra ne vien visų gražiausia, bet dar visų brangiausiu palikimu jų bočių probočių, kurį išmintingos motinos iki šiol, noris aplūžusiose trobalėse, užlaikė.

Tarp visų vyresnybių viena Parusnio tetaupo tą kalbą, kuri dėl to vien yra mylėtina ir girtina, kaipogi tenai nei vyresnis, nei kunigas negal šaržos gauti, kurs lietuviškai nemoka, ir pačiame Karaliaučiuj yra mokslinė tos kalbos.

Vienok yra ir svetimų vyrų didžiai mokytų, kurie Lietuvos kalbą labai giria ir godoja. Lessingas, garbingas išmintis, dvi daineli Lietuvos teperskaitęs, pasakė: „Lietuvių tauta kurią dieną galės didžiuotis visų didžiausiais dainiais". Kokį jo įtarimą Donelaitis savo gaida, o Rėza rankiodamas senovės lietuvių daines jau pateisina, noris dar Lietuvos ir žemaičių kalbos nė pusės šiandien nėra dar surašytos.

Ar rašytina šiandien yra ta kalba, tą gal alvienas išmintingas žmogus spręsti nuo to, ką pagirtas filosofas Kantas pasakė: „Lietuvos kalba yra rašytina ne vien idant nuvargusiai tautai spindulį akylumo įžiebti galėtų, bet dar žinotina yra dėl permanymo senovės žodžių, tankiai nusitinkančių įstatymuose vidutinių amžių, kuriuos mokytieji, nežino-

dami Lietuvos kalbos, išguldė įvairiai ir neteisingai"[1]*.

Veizint į bažnyčios raštus tos kalbos, rodos ji esanti didžiai įuršta svetimais žodžiais, bet, girdint dar šiandien lietuvį žemaitį kalbant, gal manyti, jog taip yra čysta ir derlinga, jog, ją apgrandžius nuo svetimų žodžių, kiekvienas, kas turi proto ir mokslo, tas gal šiandien dar visą pasaulį aukso žodžiais toj kalboj aprašyti[2]**.

§ XI

Prekyba

Niekame nėra aiškiai išguldyta, kokias lietuviai ir žemaičiai turėjo pažines su tolimais kraštais ir su kuo senovėj prekiojo, vienok, randant jau tenai žinomą gintarą, vaisių vienuose Žemaičiuose tegaunamą, gal skaidriai lemti lietuvius žemaičius buvusius visų senosioms tautoms žinomais, kurios su jais, rodos, prekiojusios, kaipogi žodžiai patys Lietuvos kalbos tą stigavoja: prekyba, prekys, pusprekis, prekioti, uolektis, kurpė, nauda, mugė, saikas, svaras, seikėti, sverti etc., etc.

Yra didžiai mokytų vyrų, kurie sako penicijonų pagirtą prekyba tautą su žemaičiais prekiojus gintarais, kuriuos senovėj, kaip žinoma, ne vien auksu, bet su pačiu žemčiūgu lygino. Būtų gi kalba penicijonų šiandien žinoma, aiškiai galėtų tas pažines regėti. Rasi lietuviai ir žemaičiai nuo jų išmoko linus sėti ir drobes austi. Bet, stokojant jų raštų ir kalbos, nė vienas šiandien negal skaidriai to pasakyti.

---

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

** Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

Noris patsai gintaras žinomas ir taip branginamas buvo kraštuose Azijos bei Afrikos, vienok aiškiai nei vardas tos tautos, nuo kurios jis buvo gaunamas, nei to krašto, kurio jis vaisium buvo, nėra minavojama. Pirmasis rašytojas ir keleivis Herodotas, gyvojąs 450 pirm gimimo Kristaus, keliaudamas per pietinę Lietuvą, arba Padalijas, sakos teiravęsis nuo skitų gintarų žemės, kurie jam pasakoję gaunantys jį nuo šiaurės, kurį tenai sakais vadiną[1].

Pitėjas iš Marsilijos miesto, didis savo amžiuj žvaigždžinys, gyvojąs 300 metų pirm gimimo Kristaus, iškeliavęs į Baltijos, arba Žemaičių, jūrą, pasakojas gintarų žemę Žemaičiuose radęs, kaip viršiau minavojau, kursai aiškiai rodo savo raštuose žemaičius tuo kartu jau prekiojusius gintarais su teutonų tautomis[2].

Paskesniuose laikuose rados ne vieni marselionys, bet ir kitos pagirtos giminės prekyba, žinančios gintarų žemę, kaipogi 115 metuose pirm gimimo Kristaus Nemunas, jūrų vyras, išsidanginęs iš Kartaginos su savo ūkinykais, tapo naujuku Žemaičių rasi dėl pačios prekybos, kaip viršiaus minavojau.*

Jau pirmajame amžiuj gimus Kristui ne vien pati žemė gintarų, bet ir keliai, kuriais gaunami buvo, rados žinomi, kaipogi Neronas, viešpats Rymo, siuntė tyčioms savo eržilą gintarų į Žemaičių žemę pirkti, kursai, kely metus sutrukęs, sugrįžo ir ne vien patį kraštą gintarų aplankė, bet dar didžią daugybę jų su savim pargabeno, tarp kurių sako vieną luitą 13 svarų svėrus[3].

Žinoma taip pat yra, jog žemaičiai siuntė į Rymą dovenoms didžią daugybę gintarų Teodorikui, viešpačiui gotų, kursai jiems mandagiai dėkavojo gromatoj, šiandien dar tebesančioj.

---

[1] Herodotus, Histor., lib. IV.
[2] Plinius, H. n., l. XXXVII, c. 2.
* Rankraštyje sakinio gale § ženklas.
[3] Tas gi toj pačioj knygoj.

Lietuviai ir žemaičiai ne vienais gintarais teprekiojo su rymionimis, bet gyvus briedžius, taurius, lauko žirgus bei kitus įvairius žvėris į jų linksmynes siuntė žemės keliais[1].

Sako buvus dvi trakti, kuriomis tą prekę leido lietuviai ir žemaičiai į Rymą. Viena ėjusi į pietvakarius per vietoves, arba miestus, vadinamus Askaukalis, Setidava, Eidovo, Kališas, Arsenijus, Karhodunas, Asanka, Setuja, Kelemantija ir Karnuntas; garsios ginklinyčios rymionų padunojy, kame rymionys, atėmę minavotas prekes nuo lietuvių ir žemaičių, leido namon patys per Adrijos jūrą, kuria trakčia sako ir eržilą Nerono, viršiaus minavotą, sukeliavus gintarų krašte[2].

Antra traktis ėjusi į rytpietį upėmis Daugava, Tripeciu, Berezina ir Nipru į Juodąją jūrą[3]. Tame pajūry sako buvus vietovę, arba miestą, Dioskūras vadinamą, didžiai garsų mugėmis, į kurias pasakoja 300 įvairių giminių susirinkdavusių, tarp kurių alviena ypatinga kalba kalbėjusi. Kas gal sakyti tenai lietuvių ir žemaičių nebuvus su savo gintarais ir su kita preke. Užvis jog letvėžai, paimti į gudų arba maskolių vaiską, nekuriose kaimose netoli nuo pilies Očakavo galėję dar sukalbėti lietuviškai su gyventojais to krašto pirm 60 metų mūsų amžiaus, kaip viršiau minavojau.

Tas pažines žemaičių lietuvių su rymionimis, randamas senovės raštuose, patvirtina ne vien gintarai, kurie vienoj žemaičių žemėj iki šiai dienai tėra gaunami, bet dar manta, arba piningai, bet kiti rymionų daiktai, Žemaičiuose žemėj randami, pati kalba lietuvių tą rodo, kurioje didi daugybė yra ne vien žodžių, bet ir patarlių lotyniškų; patsai žodis manta, arba pinigai, yra lotyniškas — moneta; kaipogi kas tuos grekonų, rodžionų ir rymionų kupetomis pinigus ir daiktus galėjo į tuos kraštus nu-

---

[1] Plinius, l. VIII, c. 15.
[2] Voigt.
[3] Bayer De Venedis et Eridano fluvio in opus, p. 523—535.

gabenti arba į Lietuvos kalbą tuos lotyniškus žodžius įuršti, jei ne prekyba ir pažinės.

Paskui, sukušus šiaurės tautoms bei kruvinose karėse žūnant ir vienai antrą priešais varinėjant, ne vien ta prekė su rymionimis atliko, bet ir traktis taip užjako, jog šiandien nė vėžės nebranda.

Nutilus toms tautoms ir pasibengus toms karėms naujai užimtuosiuose kraštuose, daug pagonių šiaurėj, tapę krikščionimis, ėmė ne vien prekybą, bet ir išmintį ir mokslą steigti į savo ūkę; lietuviai ir žemaičiai dešimtajame amžiuj, noris patys netikėliais būdami, vienok turėjo jau savo pakaimenius žuvėdus, danus, gudus ir lenkus, teutonus krikščionimis ir su jais prekiojo jūra bei žemės keliais neb gintarais kaip pirma, bet irkomis, šikšnomis, kailiais, kiaunių, audinių, lūšių, vebrų, ūdrų, sabalų ir kitų brangių žvėrių blomomis, kurias ne vien krovė į svetimas eldijas, bet patys savosiose iš Onedos, pagirto miesto, leido į svetimus kraštus, nuo kur vėl gabeno namon druską, gelžį, varį, ciną ir plieną.

Viešpataujant Otonui ciesoriui Teutonijoj ir Alfredui Didžiajam Anglijoj, prekyba Žemaičiuose klestėjo, kaipogi tuo laiku žuvėdų žemėj buvo pagirtas miestas, arba vietovė, prekyba, Birka, arba Sigtuna, vadinama, ties Upsalos žinyčia, kurią laivai žemaičių ir visos šiaurės lankė[1]. Lygia dalia žemaičiai prekiojo su Julino miestu pamary, kuriame buvo sūdėlis prekių pajūrinių gudų arba viso pamario, kursai tame amžiuj visoj šiaurėj neturėjo sau lygaus savo turtams ir leido savo prekes į miestą Deminą, paupy Peenės esantį, o nuo ten į Žemaičius[2]. Gal samprotauti, jog prekyba gintarų tais laikais vėl prasidėjo su teutonais, kurių bažnyčios didžios daugybės gintarų reikalavo. Minavojama taip pat yra, jog žemaičiai prekioję su miestu Hedaby Šlezvige, kuriame Rembertas, rašytojas gyvatos švento Ansgaro, sakos regėjęs tenai laivus, nuslėg-

---

[1] A d a m. B r e m e n., Hist. eccles., c. 48.

[2] Tasai, Hist. eccles., c. 66.

tus prekėmis visų šiaurės tautų[1]. Tą patį tvirtina Adamas Bremenos[2]. Buvo dar žemės kelias per Žemaičius į Gudus, kuriuo ėjo šiaurės prekė į rytus, tai yra Aziją; žodis pats (Austur wege) rytų kelias visoj šiaurėj yra minavojamas, kuriuo persai ir arabai nuo žemaičių ne vien gintarus gavo, bet visų didžiausius ir brangiausius daiktus, tai yra: blomas, odų sabalų, kiaunių, vebrų, ūdrų, lapių etc., etc. Ne vien pačiais kailiais ir javais tevartavojos, bet dar milais ir drobėmis, ne vien daiktais, apdarui praverinčiais, bet ir pačiam gašumui, tai yra: segelėmis, žiedais, spilgomis, adatomis, karoliais, kurie daiktai, šiandien senovės kapuose randami Žemaičiuose, rodos didžiai mandagiais ir nuo didžiai sugebančių žmonių dirbtais buvę[3].

Nes sukilus Baltijos, arba Žemaičių, jūros karėms bei kerštams, kuriose tapę žuvėdai, normanais vadinami, valdymierais tos jūros, ne vien tą prekybą tenai gaišino, neleisdami įeiti svetimų laivų į attakas Žemaičių, bet dar tankiai išpuldamies iš jūros didžiai baisiai pajūrius teriojo ir plėšė, kaip viršiaus regėjom.

Radusis vienok paskui vienybei tarp tūlų miestų Teutonijos ir nurimus jūros kerštams, žemaičiai 11 amžiuj turėjo pažines ir prekiojo su miestais Liubeko ir Bremeno, kuriųdviejų ūkėjai, ateidami į Padaugavį ir Panemunį bei Parusnį, pirko vašką, medų, kailius, irkas, javus ir žirgus nuo lietuvių ir žemaičių, ant galo, užsikėtę žemaičiams visą prekybą atimti, pilį sau, Ryga vadinamą, Padaugavy Žemaičių žemėj įkūrė ir tenai vokyčius, kaip tuojau regėsim, įveisė.

Nuo atėjimo vokyčių į žemaičių kraštą prekyba žemaičių pradėjo možėti, kaipogi vokyčiai visokiais pragumais savinos prekyba ir nuo žemaičių veržė laukan. Noris* Mintautas, Lietuvos karalius, metuo-

---

[1] In vita S. Anscharii, c. 21, 29.
[2] De situ Danio, c. 208.
[3] J. Voigt, Geschich. Preus., B. 1, c. III, S. 218.
* Viršuj: *Kaipogi.*

se 1254 davė tūlas liecybas, arba privilijas, vokyčiams Rygos, leisdamas juos prekioti su žemaičiais ir lietuviais savo ūkėj be muito, ir taip prekyba su svečiais kraštais nuo to laiko mažne visa paliko vokyčių nage, kurie, lyčyna tikėjimo krikščioniško užsidengę, užėmė žemaičiams ir lietuviams kraštus, kurių gyventojus ilgainiui apvergę, jų pelnu ir prekyba apsisavino, kaip tuojau regėsim. Noris gintarų prekyba vėl ėmė keltis, bet gintarų žemė buvo jau vokyčių rankoj, kurie metuose jau 1311 toj daly Žemaičių, kurią šiandien Parusiais vadina, perdėjo savo vyresniuosius, idant mokesnį rinktų nuo tų žemaičių, kurie gintarus pajūriais lasė, o visiems tiems, kurie kalbėjo lietuviškai, ne vien prekioti, bet ir miestuose, arba pilėse, lygiai su vokyčiais gyventi užgynė. Viena kertelė žemaičių, šiandien dar žemaičiais tebvadinama, vos ne vos beišgyniojo nuo vokyčių vieną Palangos revą, arba įtaką, kuria leido žemaičiai didžiai ilgą laiką savo prekę į svečias šalis ir nuo ten druską, gelžį gavo, kaipogi didysis Lietuvos kunigaikštis Kęstutis metuose 1342 suderėjo su anglais liuosai prekioti, ir anglai Žemaičiuose ir Lietuvoj, o žemaičiai Anglijoj gyventi galėjo[1].

Kad taip vienoj pusėj mažinos Lietuvos prekyba nuo jūros, antroj pusėj vienok ji platinos žemės keliais, užvis padarius sandaras metuose 1220 su gudais, Erdvilui viešpataujant Lietuvoj ir Žemaičiuose. Lietuviai leido savo prekę į Didįjį Naugardą, Kijevą, Haličą, o nuo tenai gabeno rytų žemės prekę. Padėlis prekės buvo Vilkmergėj, Kaune, Raigrade, nuo kur vieną leido į Torunę, kitą į Rusnę Nemunu pagal, kuriuose miestuose ne vien prašaleičiai keliaudami gaspadijos, bet patys žemaičiai ir lietuviai klėtkose, arba kromuose, savo prekes turėjo. Pačiame Vilniuj metuose 1306 turėjo jau gudai dvejas savo klėtkas, o trečiąsias žydai metuose 1326, iš Lenkų į vergus parvaryti, įkūrė. Kas

---

[1] D a g i e l i s, Codex dipl.

dieną platinos ir didinos prekyba javų, gyvolių, odų, medaus, vaško ir kitų daiktų. Metuose 1380 Lietuvoj bei Žemaičiuose dėl palengvinimo prekybos kelio vokė upis, kuriomis galėtų prekę, arba tavorus, leisti. Kaipogi, regis, tuose laikuose Nevėžis pats yra patiesintas buvęs[1].

Tapus lietuviams bei žemaičiams krikščionimis ir karėms nurimus, prekyba kas kartą platinos, kaipogi lietuviai ir žemaičiai leido vėl į svečią šalį javus, medų, vašką, irkas, šikšnas, kailius, žirgus, rąstus, sijas ir kitą laivų medžiagą. Jau metuose 1562 Abromaitis parašė knygą, mokančią, kaip reikia su javais prekioti; užvis žirgai žemaičių visur buvo branginami, kaipogi dar atmenama tebėra, jog į Kalnalį, Griežę bei Joniškį ant mugių po kelias tūkstantes žirgų suvedė. Iki šiol dar nuvargusio žemaičio visų didžiausias įrankis buvo arklį paauginus parduoti ar drobės skiautelę namie austos kokioj mugėj, tai yra jomarke, prarasti ir tuomi pagalvinę už save ir už kūdikius mokėti. Dar ir tas stigavoja, jog Žemaičiuose pačiuose kitą kartą prekyba klėstėjo, jei jų miestai, arba pilys, tai yra: Varnių, Palangos, Kretingos, Skuodo, Joniškio, Šeduvos, Šiaulių, Raseinių, Kėdainių, turėjo savo magdeburiją ir ypatingus miestvaldžius, savo dirvas, pievas, girias, ganyklas, savo sūdus, savo rotužes ir piles, kurių šiandien dar kame ne kame iros tebriogso. Tas rodo aiškiai kitą kartą klestėjusią prekybą žemaičių žemėj ir tenai prekiais buvusius krikščionis, ne žydus. Kur dingot tie aukso amžiai, tos laimos dienos? Kurs keleivis, keliaudamas šiandien per Žemaičius, tikėtų į tą, matydamas dabar minavotus neb miestus, nes laužalius, jei nestigavotų tą privilijos, arba liecybos, didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ir Lenkų karalių ir šiandien dar, noris sukandėtuose pargaminuose randamos.

Pats midus Lietuvos buvo pagirtas visame pasauly, kurį rūmuose popiežių, ciesorių ir karalių už

---

[1] Narbutt, „Tygod. Wileńsk."

visų skanųjį gėrimą turėjo ir po kelis raudonuosius už vieną jo butelką mokėjo, kaipogi Kauno paties ūkėje dar metuose 1650 už tris milijonus auksinų jo išleido į svečias šalis, ką dar alvienas tebmena.

Noris daug dar apie Lietuvos prekybą galėčiau skladavoti, vienok trumpumas mano rašto neleidžia to daryti, rodos, bus gana ir to, jei dabar pažvelgsim ant to, kas mums dar skaidresniai rodo, jog Lietuvoj ir Žemaičiuose turėjo kitą kartą prekyba klestėti. Kaipogi kiekvienas žino, jog, kuomi kraujas žmogaus kūne yra dėl gyvybos, tuomi nauda, arba piningai, kiekvienoj giminėj dėl prekybos. Todėl gi reikalingas yra daiktas žinoti, ar turėjo žemaičiai bei lietuviai savo ūkės piningus, arba naudą.

Veizint į žodžius Lietuvos kalbos: graižis, arba graižinys, muštinis, skatikas, nauda, manta, arba piningai, kiekvienas regi, jog žodžiai nauda, graižis, muštinis, skatikas yra ne svetimi, bet lietuviški. Pasakojama dar yra šiandien tarp žmonių, jog kitą kartą muštiniai buvę pailguotini, ne apvalūs, nes, jei priminsim sau, kaip senovėj naudą, arba piningus, dirbo, tad aiškesniai dar tas rodysis, jog graižis yra šmotelis numuštas nuo luito sidabro; dėl savo smagumo retai buvo kitą kartą tedėvimas, kaipogi gilioj senovėj graižis pirma svėrė sidabro svarą, paskui pusę svaro. Tas graižis buvo įkapotas, nuo ko skaitės tiek ir tiek kapų graižinių. Toms pasakoms nieksai nenorėtų tikėti, jei to raštai mums nestigavotų. Kaipogi Daukša, kanaunykas Žemaičių, metuose dar 1599 vadina savo pamoksle tokius graižius ilgaisiais ir jų brangumą lygina su talentais, Evangelijoj minavojamais[1]. Tuos žodžius ir tas pasakas tvirtina aiškiai ne vien raštai, bet dar žemėj šiandien randami Lietuvos ir Žemaičių piningai, kurie turi ant savęs žymę bei pavardę tos giminės, kuri juos padirbo[2]. Skatikai buvo smulkūs piningai,

[1] Daukša.
[2] Czacki, O litew. i pol.

kuriuos dėvėjo ir skaitė, nuo ko ir vadinami buvo skatikais. Žemaičiai ir lietuviai, sekdami senovės būdą, šiandien dar tebvadiną stambius piningus mušteniais, o smulkius skatikais.

Jei perskleisim dar svetimus raštus, apie žemaičių žemę pasakojančius, tą patį tenai rasim, kaipogi Adomas, kanaunyk[as] Bremeno, minavodamas Žemaičių pajūrius, pasakoja juos turinčius daug aukso. Jis patsai, tolesniai pasakodamas apie įsigrūdimą žuvėdų į Žemaičių kraštą, kaip viršiaus minavojau, pasakoja, jog žuvėdai užėmę per kelias mylias nuo pajūrio Žemaičiuose pilį, Apuole vadinamą, liepė jos ūkinykams mokėti pusę svaro sidabro nuo kiekvienos galvos.*

Pradėjus kariauti žemaičiams ir lietuviams su vokyčiais meldžionimis, lietuviai vadavo savo kalinius nuo vokyčių piningais, kaipogi metuose 1193 Talibaudą, karvedį lietuvių, prisuokė mokėti 25 senovės muštus, kuriuos į šios dienos muštus lykuojant, būtų 100 muštų buvę. Lygia dalia Didžiajame Naugarde, kuris klestėjo tuo kartu savo prekyba visame šiaurėj, rašo, jog metuose 1276 tenai skaitinyčiose tebuvę žinomi piningai Lietuvos, graižiais vadinami, ir žuvėdų urtai, vienok lietuvių naudos, kaipo geresnės, daugesniai klausinėję[1]. Kaipogi visiems yra žinoma, jog gudai, arba maskoliai, metuose 1420 tepradėjo savo ūkėj sidabro piningus kalti, iki šiolei kailius kiaunių, sabalų, ūdrų piningų vietoj dėvėjo. Patys gudai prekiodami visuomet lygę ne ant kitų, nes ant Lietuvos piningų. Jog Lietuvos piningai buvo geresniais už visų jos apytaučių, tą mums rodo dar ir kiti raštai, kaipogi didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Kęstutis ir Algirdas, kariaudamu metuose 1366 su vokyčiais meldžionimis, kruvinose dienose savo ūkės buvo įsiskolijusiu Moldavijos ir Valakų viešpačiui 1000 svarų sidabro, kursai aiškiai ablige sako, jog Lietuvos kunigaikščiai

---

* Rankraštyje sakinio gale § ženklas.

[1] Storchs Hist.-statist. Gemäld des Rus. Reichs, T. III.

ne kitais piningais turi tą skolą atduoti, kaip pačiais lietuvių graižiais. Žemaičiai lietuviai ne vien sidabro mantą teturėjo, nes dar metuose 1565 kalo jau savo raudonuosius. Ant galo, noris padarius vienybę su lenkais metuose 1569, vienok lietuviai kalo dar savo ūkės naudą ypatingą lig metų 1660. Nuo to laiko jau vienų lenkų piningai bebuvo dėvimi Lietuvos ūkėj, turintys žymes abiejų tautų greta, tai yra lenkų ir lietuvių.

Reikia dar žinoti, kaip viršiaus minavojau, jog ne prašaleičiai prekiojo Lietuvoj ir Žemaičiuose, nebe kokie klaidės kaip šiandien, bet patys žemaičiai ir lietuviai, lietuviškai kalbėdami ir rašydami[1].

§ XII

Aprašas krąštų lietuvių tautos

Daug mokytų stigavoja, jog lietuvių ir žemaičių tauta senovėj ne vien nuo skardžių Yslos, arba Vyslos, pajūriais Žemaičių iki ežero Peipus į saulėtekį traukusis, bet dar toli antrapus Yslos, taip pat pajūriais į vakarus, kur šiandien kraštai Linenburgas, Brandenburgas, Meklenburgas, Pamariais vadinami, yra plėtusis. O nuo pajūrių Žemaičių gerai į Kalną, tai yra iki prateklių upių Surgūnės, Nemuno, Berezinos, Daugavos, Nipro tęsusis, kuriame krašte sako daugiaus nei 12 milijonų gyventojų buvus ir žemaitiškai kalbėjus[2]. Vienok trumpumas mano rašto to neleidžia šiandien aiškiai išguldyti, dėl to palieku tą mokytiems vyrams išnagrinėti, aš terašysiu veikalus tos dalies tautos lietuvių ir žemaičių, kuri šiandien ten gyvena tarp upių Gaujos ir Yslos. Visas kraštas tarp dabar minavotų upių keturis var-

---

[1] Czacki, O litew. i pols. praw., t.

[2] Praetorius, Act. Borus., T. II, 5, 558.

dus turi senovės raštuose: 1. Žemaičiai. 2. Kalnas, arba Lietuva. 3. Vida, arba vytų žemė ir 4. Baltoji žemė, šiandien Baltaisiais Gudais vadinama[1].

Lietuviai vienok patys savo kraštą pagal jo būdą, tai yra pagal tekėjimą Surgutės, Pragaro, Nemuno, Ventos, Daugavos ir Gaujos, taip dalijo. Visą pakalnę, per kurią minavotos upys nuo Kalno žemyn, tai yra į jūrą, tekėjo, vadino Žemaičiais, o kame tos upys prasidėjo tekėti — Kalnu. Gyventojai noris abejur buvo lietuviai, turį vieną kalbą, tikybą, būdą ir apsiėjimą, vienok pakalnės gyventojai vadinos žemaičiai, o Kalno kalnėnais, bet tankesniai lietuviais.

Nuo kur būt tas žodis lietuvis paeinąs, sunku yra šiandien išreikšti, kaipogi vieni stigavoja jį paeinant nuo stogo lotų, kiti nuo lytaus, bet kiekvienas, permanąs Lietuvos kalbą, regi aiškiai menkumą tokio stigavojimo. Nes jei visos tautos rodo bei stigavoja vardą savo tautos nuo garsaus žodžio kilstantį, kaipo slavionys arba gudai sakos vadinami esą nuo žodžio slava — garbė. Taip pat ir lietuviai gal paeiti nuo žodžio lieta, kaipogi žodis lieta yra už godingą turimas ir taip šiandien dar yra sakoma: „Lietos vyras" arba: „Niekam lietai nederąs". Tas žodis — lietingas vyras — senovėj jau žinomas buvo ir rodė kilties[2] žmogų.

Visame tame krašte gyveno giminės, vadinamos kulmionys, pagezonys, pamezonys, varmijonys, natangai, bartai, galindai, sūdaujai, šalaujai, nadraujai, žemaičiai, žemgaliai, sambiai, žalgiriai, arba jazigiai, tai yra pagonys, iš gudiškumo senovėj — mežės getai, latviai, arba letvėžai, krieviai, parusniai, arba parusai. Tos giminės pačiais vardais teįvairavo tarp savęs, kaipogi visos lietuviškai ar žemaitiškai kalbėjo, turėjo vieną tikybą, vieną rėdą, vieną būdą ir vienus apsiėjimus[3].

---

[1] Schlözers Geschichte v. Lit., S. 10.
[2] Paul Warnefrid, l. I, c. 21.
[3] G. Merkel, Die Vorzeit Lieflands, T. 1, p. 64.

Visas tas kraštas, kuriame tos giminės Lietuvos tautos gyveno, turėjo 120 ilgumo, 90 skersumo mylių o 1080 slesnumo ketvirtainių mylių, arba trūkių, į kurį talpinant ant vieną ketvirtainę mylią 1000 gyventojų, bus buvusių visame krašte daugiaus nei 10 milijonų gyvenančių[1*].

Linkima būt žinoti pradžią vardų visų tų minavotų giminių, bet kaip daug jų išgaišo raštuose, todėl ir težvilgterėsiu ant pradžią tų vardų, kurie šiandien dar yra minavojami, tai yra: lietuvių, žemaičių, kuržemių, arba latvių ir prūsų, ir žemaičių.

Žemgaliais vadinos žemaičių saulėtekinis galas, tai yra gyvenančių paventy ir padaugavy. Nes jog tenai buvo išsidanginę nuo neatmenamų laikų į patį pajūrį tarp tų upių lybiešai, vadinami kuresajar, todėl ta kertelė vadinos kuriesais, arba kuržemiais, vienok visuomet buvo valdžioj žemaičių. Atėję paskui vokyčiai meldžionys 12 amžiuj į Padaugavį visų pirma užėmė tuos kuresarus ir pilėse Ventspily ir Tukume apsikapėjo ir kraštą patį pramanė pagal savo kalbą Kurland, tai yra Kuršo žeme, kurią paskesniai tuointimpos kariaudami su žemgaliais ir žemaičiais kas kartą platino ir didino taip, jog per 100 metų užėmė ne vien visus Žemgalius, bet dar didžią dalį Žemaičių, kaip tuojau regėsim, vienok vokyčiai pirmuoju vardu vadino — Kurland, tai yra Kuršu, noris gyventojai daugiaus žemgaliai ir žemaičiai, ne kuresarai buvo.

Latviais, arba letvėžais, vadino lietuvius arba žemgalius, padaugavy gyvenančius ir valdžioj vokyčių esančius antrapus Daugavos.

Parusais vadino tuos žemaičius ir lietuvius, kurie Parusny gyveno, kurį vokyčiai meldžionys visų pirma užėmė, nes jog ta vieta kaipo šventa ir dėl savo žinyčios didžiai garsi buvo ir visiems žinoma, kaip viršiaus minavojau, todėl noris vokyčiai plėsdamos pajūriais ir į Kalną daug kraštų lietuviams

---

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

ir žemaičiams užėmė, vienok visa Parusiais, arba Parusniais, vadinos.

Susiedus žemaičiai ir lietuviai tuos turėjo: 1. Gudus, kuriuos vadino jau baltaisiais gudais nuo to, jog baltai darės it lietuviai, jau juodaisiais, kurie už Juodosios girios gyveno, jau rudaisiais gudais, kurie rudas sermėgas dėvėjo, jau mozūrais ir lenkais. 2. Kraštą, antrapus jūros Žemaičių esantį, vadino Skandija, tai yra kraštą vandeny paskendusį arba nuo visų pusių vandenimis aptekusį. Gyventojus, jūroj ir už jūros gyvenančius, vadino žuvėdais, tai yra žmonys, žuvia mintančius. Lybiešais vadino kartais igumius, o visą jų tautą, šiandien finais vadinamą, krieviais, arba krivičiais. 3. Vokyčiais meldžionimis vadino teutonus, atėjusius į Parusnį ir Padaugavį gyventi, apie kuriuos tuojau regėsim. Žodis vokytis, arba vagytis, yra kiekvienam suprantamas, ar teisingai, tą regės paskiaus pats skaitytojas.

Lietuvos ūkės rėda skaidės į kraštus, kraštai į urėdijas, o urėdijos į pavietas.

I. Lietuva, arba Kalnas, turėjo dvi urėdiji.

1. Vilniaus, kuri skaidės į 5 pavietas: 1) Vilniaus, 2) Lydos, 3) Ašmenos, 4) Braslavo, 5) Vilkmergės.
2. Trakų urėdė turėjo 4 pavietas: 1) Trakų, 2) Gardino; 3) Kauno, 4) Upytės.

II. Žalgirėnuose, arba Palečiuose, buvo trys urėdės.

3. Užgirėnų urėdė turėjo 2 pavieti: 1) Bresto, 2) Pinsko.
4. Naujapilio urėdė turėjo 4 pavietas: 1) Naujapilio (Nowogródek), 2) Slonimo, 3) Volkovysko, 4) Slucko.
5. Minsko urėdė turėjo tris pavietas: 1) Minsko, 2) Mozyriaus, 3) Renčico.

III. Baltieji Gudai skaidės į 4 urėdes:

6. Mstislavlio urėdė turėjo 3 pavietas: 1) Mstislavlio, 2) Mogiliovo, 3) Rogačiovo.
7. Polocko urėdė.

8. Vitebsko urėdė turėjo 3 pavietas: 1) Vitebsko, 2) Oršos, 3) Kopysko.
9. Smolensko urėdė turėjo 3 pavietas: 1) Starodubo, 2) Belsko, 3) Smolensko.

IV. Padaugavio urėdė skaidės į 3 pavietas: 1) Rozytę, 2) Pluciną, 3) Dinaburgą (pati Ryga su Pernavu ir Kese pilimis nuo metų 1566 iki 1624 lietuvių valdžioj buvo).

V. Paletijos, arba Jatviežų, arba Letvėžų, urėdė skaidės į 4 pavietas: 1) Belsko, 2) Drohičino, 3) Melniko, 4) Briansko.

VI. Rudųjų Gudų urėdė skaidės į 6 pavietas: 1) Lvovo, 2) Haličo, 3) Trembovlės, 4) Kolomyjos, 5) Chelmo, 6) Sniatyno.

VII. Belsko urėdė turėjo 5 pavietas: 1) Belsko, 2) Busko, 3) Grabovo, 4) Horodlės, 5) Liubačevo.

VIII. Volynijos urėdė skaidės į 3 pavietas: 1) Vladimiro, 2) Kremeneco, 3) Ostrogo.

IX. Aukštosios Padalijos urėdė turėjo 3 pavietas: 1) Skalos, 2) Červonogrado, 3) Latyčevo.

X. Žemosios Padalijos urėdė skaidės į tris pavietas: 1) Vinicos, 2) Braslavo, 3) Zvenigrado, kuriai urėdei prigulėjo dar Juodasis pajūris ir jo miestai.

Juodieji Gudai turėjo 2 urėdi:

XI. Kijevo urėdė turėjo 4 pavietas: 2) Kijevo, 2) Žitomiro, 3) Ovručo, 4) Černigovo.

XII. Severijos urėdė turėjo 3 pavietas: 1) Naugardo.

XIII. Ūkės Didžiojo Naugardo ir Pleskavo lietuvių užtaryme buvo ir duoklę jiems mokėjo.

XIV. Žemaičių kunigaikštystė paskaidyta buvo į 25 pavietas: 1) Raseinių, 2) Veliuonos, 3) Ariogalos, 4) Vilkijos, 5) Josvainių, 6) Tendžiogalos, 7) Viduklės, 8) Karšuvos, 9) Kražių, 10) Pajūrio, 11) Šeduvos, 12) Telšių, 13) Tverų, 14) Rietavo, 15) Palangos, 16) Šiaulių, 17) Dirvėnų Mažųjų, 18) Dirvėnų Didžiųjų, 19) Biržėnų, 20) Užvenčio, 21) Gandingos, 22) Biržinėnų, 23) Pavandenio, 24) Medingėnų, 25) Karklėnų.

Alviena pavieta turėjo ypatingus vyresniuosius karės ir ūkės, apie kuriuos daug galėčiau sakyti, bet trumpumas mano raštų neleidžia[1].

Kiekvienas, antžvelgęs dabar tuos kraštus, it veikiai gal spręsti 20 000 ketvirtainių mylių platumo visos ūkės buvus, talpinant viename ketvirtainėj mylioj 1000 gyventojų, bus visoj ūkėj 20 000 000 gyventojų buvę apgraibu teskaitant. Tokia galybė Lietuvos ūkės aiškiai gal skaitytoją, ne vien lietuvį ir žemaitį, bet ir patį prašaleitį, smilinti dėl žinojimo, kaip ji išsikėlė į tokią didybę ir kaip paskui suiro. Vienok niekas to dar negalėtų tikėti šiandien, veizėdamas į nuvargusius lietuvius ir žemaičius, jei to dar raštai nestigavotų, kaipogi visi kraštai dabar minavoti dar metuose 1500 Lietuvos ūkės valdžioj tebebuvo[2].

Visas Lietuvos ir Žemaičių kraštas yra slesnas ir į jūrą nušlijęs, kuriuo visos upys teka į jūrą. Senovėj buvo dar apaugęs traškančiomis giriomis, kurių pušynai, jeglynai, eglynai įvairių veislių, smalkoti lieknai niūksojo it kalnai nuo tolo. Tenai vienur nuokamienės eglės ir liemeningos pušys, smelkdamos kita kitą, smeigės į debesis, kitur, neišžengiamose tankmėse liepynų, klevynų, uosynų, po sukleistais kuokštais kuplių vinkšnų bei skroblų, pačiu vasarvidžiu, saulei ant galvos žibant, amžina naktis gyveno, kurioje kame ne kame spindulėlis įsigavęs spygsojo, kelią rodydamas nuvargusiam keleiviui, per tas girias keliaujančiam. Čia biržynai bei apušorai blizgėjo, aure ąžuolynai žaliavo, kuriuose vienmuliniai žaliūkai šimtais metų sau skaitą už kits kitą plėsdamos galūnėmis debesius ramstė, o nurumbėję amžiais baubliai rodės saulės amžių pergyvenę ir viso prityrę, kaipogi vėtrų nuplėšyti, perkūnijų nuskardyti dar barzdotomis šakomis viens kitą netarsi savo godingą karšatę ramstė. Tarpuose tų liepynų buvo pievos bei lankos, kuriose vienur žirgai laigydami žvingavo, kitur sumitę

[1] Schlözers Geschichte v. Lit., S. 16.
[2] Schlözers minavotoj vietoj.

tekiai rauliodami kelmus mauriojo. Vienur vaisingose dirvose brandingi javai joravo, kitur puikuotos lankos žydėjo. Čia vyrai aure motriškosios, baltai apsidarę, trūsinėdami it gulbiai svyravo, kurių veidas, lytis, akys žiburiuojančios, drąsios požvilgos aiškiai juos rodė niekam nevergaujant.

Tokiame tatai krašte gyveno kitą kartą lietuviai bei žemaičiai ilgus amžius didžiai laimingai. Patys sau dirbdami bei vyresnybę skirdami, nežinojo nei lažo, nei pavynasčių, nei baudžiavų, liuosi nuo viso, dieną arė ar medžiojo, naktį su žmona ilsėjo, nieksai jų saldžių valandų negaišino, skaudūs balsai vagorių, dešimtinykų, šaltyžių, launykų niekuomet jų širdies negildė, kits kitą mylėjo ir globė. Vienybė ir meilė tarp visų buvo, visi viso pertekę midų bei alų puotose nusimyluodami gėrė, o jų turtai ir gėrybės klėtis laužė. Senieji, sulaukę vaikų vaikų, su jų vaikais padoriai karšinos, o jaunuomenė juos gerbdama džiaugės. Garbino dievus, kaipo jau regėjom, vildamos antrame gyvenime už dorybę džiaugsmo bei linksmybės, o už nedorybę rūstybės ir vaitojimo. Visi liuosi negirdėjo gelžinių ant kojų žvanginant nei šiekštų girgždant, kaipogi pirmiaus kiekvienas toj vietoj būt nustipęs, nei vergu kieno tapęs. Dėl to gi drąsiai gynė savo namus nuo neprietelių ir šimtą kartų velijos jų pelenuose užsirausti, nekaip svetimiems vergauti.

§ XIII

Pirmasis apsireiškimas mokslo Kristaus lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, kraštuose

Pirma žmonys netikėliai, arba pagonys, ko neišmanė ar nesuprato, tą už Dievą sau turėjo, todėl randama yra senovės raštuose daugybė įvairių ir

keistų daiktų, kuriuos svietas už dievus garbino. Vienok dar kiekviena tauta, turinti pagal savo nuomonę ypatingus sau dievus, neapkentė ir peikė dievus kitos tautos, todėl viena antrai daug nelaimų darė. Nes paskiaus pažinusios tautos Kristaus mokslą ir regėdamos vieną yną Dievą viešpatį dangaus ir pasaulės ant savęs meilingą ir malonų rodos pačios tarp savęs it vienos motinos dukterys, o žmonės krikščionys pasidarė tarp savęs gentys, kaipogi pagal jo įstatymą vienas kitą turėjo mylėti it pats save, nes, ant nelaimos šio svieto, tas šventas įstatymas nėra pildomas šiandien, kaip buvo pradžioj krikščionybės. Vienok apreiškimą mokslo Kristaus gal lyginti į aną srautingą upį, kuri aptvino visą pasaulį, bet kuomet ir kaip jis atplūdo į Žemaičių ir Lietuvos kraštus, tą skaitytojas tuojau regės.

Zaunija tūli, jog, nukryžiavojus išganytoją Kristų, būk šv. Andriejus atkeliavęs į Skitiją žodį Dievo netikėliams skelbti ir tenai už teisybę evangelijos gyvybą padėjęs[1].

Paskiaus taip pat Skitijoj skelbimas Dievo žodžio būk atnaujintas buvęs šv. Simono ir Tadeušo, bet ir tuodu mokytoju už jo teisybę galvą savo padėjusiu. Vienok visos tos paskalbos yra veikiaus ynomis zaunomis nekaip tikra teisybe, kaipogi nieksai šiandien aiškiai to nežino ir negal stigavoti.

700 g. K.

Sekmajame amžiuje būk buvęs Suidbertus, gimimo anglas, atėjęs jūra pagal į Parusnį ir tenai dvejus metus trukdamas norėjęs Dievo žodį skelbti lietuviams ir žemaičiams, kurie vienok jo klausyti vangstęsi. Lyčius, regis, to jų nairymos tas yra buvęs, jog Suidbertus turėjo nemokėti kaip reikiant jų kalbos, todėl gi, nieko tenai nepešęs, pagrįžo namon.

---

[1] Nicephorus Callisti Hist. ecles., l. II, c. 39.

Žinoma yra, jog Metodijus ir Kirilas, zokanyku grekoniu, gimimo gudu, išsiųstu saulėtekio ciesorių Mikalojaus ir Bazilijaus Makedoniečio į Gudiją gudams žodį Dievo skelbti, apie ką taip dar pasakojama yra, jog tuodu mokytoju, rodydamu galybę Dievo ir teisybę jo įstatymų gudams, įmetusiu Raštą Šventą į ugnį ir vėl nedasilytėtą išėmusiu. Kas būdamas, vienok tuodu vyru daug tenai apkrikštijo gudų ir nuo to laiko prasideda jau gyvoti žodis Dievo ir teisybės gudų tautoj.

Paskesniai būk Otas, teutonų ciesorius, išsiuntęs tyčioms jau arkivyskupą Magdeburgo, vardu Vaitiekų (Adalbertą), į Parusnį netikėliams teisybę evangelijos skelbti, kursai, nemokėdamas kalbos lietuvių, nieko gero nenuveikęs, namon sugrįžo[1].

Dešimtajame amžiuje rados vienok antras Vaitiekus, gimimo čekas, kilties vyras, du kartu vyskupas Prahos, ant galo zokanykas; tas, bedrausdamas ir begrėsdamas savo vientaučius nuo pasileidimo ir nuodėmių, taip jiems įsipiktino, jog, kėlusis ermyderiui namuose, palikinas vyskupiją savo turėjo pas Boleslovą Kantrųjį, lenkų karalių, atsidanginti. Beviešėdamas tenai įsidūmojo eiti netikėlių į Parusnį žodį Dievo mokyti, ko jam pats karalius ir kiti lenkų kunigai didžiai linkėjo. Tuo tarpu pramokęs lietuviškos kalbos, paklausė jų tarimo.

Gavęs Vaitiekus eldiją, arba laivą, nuo vyresnybės lenkų su trimis dešimtimis kareivių ir trimis zokanykais savo bendrais leidos Ysla upe pagal Danskan į Pamezoniją. Kur daugybės svieto sutvino jo pamokslo klausyti, o supratusieji žodį Dievo krikštydinos. Antrą dieną Vaitiekus, palaiminęs naujai krikštytus, keliavo tolesniai per jūrą į Parusnį ir, atirklavęs į Natangų kraštą, kareivius užpakalyj paliko, o patsai su kunigais leidos į gilumą krašto, kurio gyventojai lig nujautę, dėl ko buvo jie atėję, lig ir nutvėrė juos, liepdami jiems namon grįžti, nes jog jo mokytojai abejojo dar, tuo tarpu

[1] K o t z e b u e, Preus. aelt. Geschich., T. 1, K. 5.

pagonis, pagrobęs irklą, užsiautė pačiam Vaitiekui per nugarą.

Vaitiekus, tokius čia radęs bičiulius, sukos į antrapus upės; buvo subatos vakaras, nes brėkštant viensai jomylista pakvietė jį su jo tarnais į nakvynę. Tenai vėl sutvino daugybės svieto netikėlių iš apykartos, teiraudamos, ko tie prašaleičiai norintys ir ko jie čia atėję. Kuriems Vaitiekus atsakęs: „Esu gimimo čekas, buvau pirma vyskupu, dabar esu zokanyku; pagal mano tikėjimo įstatymus noriu tapti šiandien jūsų mokytoju. Dėl jūsų naudos leidaus aš į tą kelionę, atėjau jus mokyti, idant jūs savo nebylius stabus, arba balvonus, pamestumėt, o tikrą Dievą, tai yra sutvertoją, pažintumėt, kursai vienas tėra ir sau lygaus neturi, į kurį jei įtikėsit, džiaugsitės ir linksminsitės..." Lig tuos žodžius ištarė Vaitiekus, gauja svieto suklego burniuodama ant jo ir jo Dievo, kurį jiems skelbė, tame įpykime gorino jį nukauti mojuodami su brūkliais per galvą; ant galo trakieji sušuko: „Džiaukis, jog tu lig čia atėjai galo dar negavęs, dabar gelbėk tavo gyvybą ir skubiniai spūdink namon, visų mažasis lūkuriavimas tau galą padarys[1]. Mus ir tą ūkę, kurios parubežyj mes gyvenam, rėdo vieni įstatymai ir vieni apsiėjimai tėra nuo mūsų saugojami. Nes jei tu nori mums kitus įstatymus į vietą mūsųjų duoti, rytą galą gausi, jei nakčia pagal neprasikraustysi".

Atenčią naktį dievmeldžiai keleiviai, į laivelį sutūpę, irkluodami atgaliai, atirklavo į pietinį kraštą Sambijos, taip vadinamos vienos dalies Žemaičių, kur vienoj kaimoj penkias dienas užtruko. Čia teiravęsis Vaitiekus savo bendrų keleivių, bene geresniai būtų tą atkaklią tautą palikti ir kitur eiti mokyti netikėlių. Visi ant to sakė — ryžkis. Regis, Vaitiekui žadėtoji buvo atėjusi, kaipogi naktį Gaudencijui, jo tarnui, pasirodė sapne aukso kielikas vyno, puskaupis ant altoriaus padėtas, bet kad jis norėjęs to vyno paskomėti, tuojau rodęsis bažny-

[1] K o t z e b u e vietoj minavotoj.

čios sargas ir taręs jam, idant jis kieliką nekušintų, kalbėdamas: „Tas kielikas yra rytui dėl Vaitiekaus patiektas". Ant tų žodžių atsibudęs Gaudencijus ir virpėdamas ėmęs pasakoti Vaitiekui tą, ką buvo sapne regėjęs. Šis jam atsakęs: „Duok Dieve, sūnau mano, kadgi sapnas tavo išsipildytų, vienok į sapnus nereikia tikėti".

Pradėjus aušti, keliavo tolesniai visi, poteriais kelią trumpindami. Buvo jau pietai, kad iš girios į laukus išsibaistė. Gaudencijus čia pat pakelėj mišias šventas atlaikęs, o Vaitiekus komuniją šventą priėmęs; paskui pavalgę dievmeldžiai, norėdami pailsėti, sugulė pakaičiuoti. Vaitiekus per akmens metimą atsitolinęs nuo kitų savo tarnų. Taip visi išsiklastę pūškavo ūksmėj, nejusdami, kad tuo tarpu baisus pavojus vyburo ant jų galvų. Nežinodami, jog iš šventos girios išžengę ir šventuose laukuose ilsėjo, kurių ne vien krikščionys, bet patys pagonys nedrįso mynioti, jei galą gauti nenorėjo. Todėl netikėliai turėjo Vaitiekų su jo tarnais už visų didžiausius nuodėmius, kurie jų dievus užrūstino.

To nežinodami, kaip sakiau, miegojo sau keleiviai išsiklastę. Bet tuojau nugandino juos staiga baisus krioksmas su tranksmu. Įtrakusi gauja netikėlių apsiautė juos ir kiekvieną stipriai stipresniai virvėmis suraišiojo. Vaitiekus, surištas ir prieš savo tarnus stovėdamas, atsiminė sau, ką ženklino kielikas su vynu, kurs jam pripiltas buvo, vienok nenusiminęs ir stipria širdžia sakė, linksmindamas savo tarnus: „Nerūpinkitės, mano broliai, žinot patys, jog mes visi tą kenčiam dėl Dievo ir viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus, kursai vienas tėra valdytoju mūsų gyvybos ir giltinės, arba smerčio, kurio dorybė už visas dorybes yra didesnė, kurio gražybė už visas gražybes aiškesnė, o galybė už visas galybes stipresnė. Kas yra gražesniu, priderantesniu ir meilingesniu, jei ne dėl Kristaus išganytojo gyvybą padėti!"

Vos buvo išsakęs tuos žodžius ir apdrąsinęs bendrus, tuojau puolė iš gaujos žygus kunigas neti-

kėlių ir ragotine pervėrė širdį Vaitiekui; tuojau puolė visa gauja apmaudą giežti ant kūno švento vyro, kurį dar 7 ragotinėmis subadė. Taip atdavė Dievui savo dūšią tas šventas vyras metuose 997 balandžio mėnesy 20 dienoj.

Netikėliai tarės tuomi savo apjuoktas šventenybes nuo krikščionų nugerbę ir užrūstintus savo dievus atlyžinę, vienok tarnus švento Vaitiekaus mūčelnyko paleidę sveikus, kurie pargrįžę namon Boleslovui karaliui nelaimą Vaitiekaus apipasakojo.

Karalius lenkų Boleslovas, jutęs tą nelaimą Vaitiekaus, liepė jo kūną nuo netikėlių, noris visų brangiausiai, atpirkti, ko dėjęsis, išsiuntė karalius siuntinius į Parusnį. Bet netikėliai norėjo pagal smagumą kūno sidabro gauti lygų luitą. Ant galo lenkų siuntiniai sulygo ant to su parusnėnais, kiek kūnas svers, tiek piningų duos. Bet kūnas mūčelnyko keistai lengvu pasidarė, kaipogi būk vienas skatikas nusvėręs jo kūną, kurį lenkai įgiję pargabeno namo ir kliošioriaus bažnyčioj padėjo. Paskesniai Boleslovas, didindamas jo godą kaipo savo tarno, už žodį Dievo savo gyvybą padėjusį, pardangino su iškilme kūną jo iš kliošioriaus į Gnezno katedrą, kur stebuklus rodė ne vien lenkams, bet dar teutonams ir italionims, kurią vietą ne vien žmonės, bet ir patys ciesoriai lankė[1].

Kitas zokanykas benedikčionis, vardu Brunas, nuleidęs ketverius metus, užsidegė meile žodžio Dievo ir gailesiu savo bendro Vaitiekaus vėl eiti netikėlių mokyti; to dėjęsis, leidos į Parusnį metuose 1008 su 18 savo tarnų, tarp kurių du buvusiu zokanyku. Netikėliai parusėnų, nenumiršę dar Vaitiekaus, burniavo ant jų lygia dalia kaipo ant tų, kurie nori jiems svetimus dievus į jų žemę įveisti, todėl persergėjo tuos mokytojus, idant nepeiktų jų senovės dievų ir kuo veikesniai namon grįžtų. Vienok mokytojas žodžio Dievo to neklausė ir neliovės tenai įstatymų Kristaus skelbti. Brunas buvo jau gi-

[1] Voigt, T. 1, K. IV, S.

liai į Parusnio kraštą įsitraukęs, kad tuo tarpu pamokslą besakantį netikėliai antpuolę surišo ir 14 dienoj kovo mėnesio metuose 1008 lygiai su jo tarnais galvas nurentė ir iš kūnų žaimojos. Vieta, kurioje tas šventas vyras su savo tarnais galą gavo, nėra žinoma. Išgirdęs tą, vėl Boleslovas karalius siuntė į Parusnį siuntinius, liepdamas kūną mūčelnyko atpirkti dėl pajautimo savo namų ir į Lenkus parvežti. Ir taip Brunas, sekdamas Vaitieku, nupelnė vainiką mūčelnyko.

Paskesniai rašo, jog Svendas, saulėlydinių žuvėdų (danų) viešpats, norėdamas Žemaičių jūroj pakajų įgyti, metuose 1048 perkalbėjęs vieną žuvėdų prekiotoją, idant jis toj vietoj, kurioj žiemavodavęs Žemaičių pajūryj, koplyčią įkurtų ir tenai kunigą laikytų, kursai, įsipažinęs su netikėliais žemaičiais, galėtų juos ilgainiui į mokslą Kristaus gudinti ir jaukinti, bene liausis tuomi nuo jūros karių. Tas prekiotojas paklausęs jo ir bažnyčėlę Žemaičių pajūryj įkūręs bei kunigą laikęs, bet netikėliai žemaičiai, noris koplyčios negriovę, vienok patys nekrikštijos nei pamokslą žodžio Dievo klausė. Kas būdamas, vienok su tais raštais sutinka ir paskalbos tarp žemaičių dar esančios, kurie išsikalbėjus apie pradžią krikščionų pasakoja, jog, kad niekame dar nebuvę girdėti krikščionų visoj Žemaičių šalyj, jau būk buvusi pajūryj bažnyčėlė, kurios vietoj, sako, šiandien Liepojoj katalikų bažnyčia esanti. Rasi raštai kuomet noris geresniai apie tą išreikš[1].

Dėl ko tas mokslas skelbiamas Lietuvos tautai nevyko, lyčių to kiekvienas dūmojąs gal regėti.

Kiekvienas žino, jog tautos, gyvendamos vienoj vietoj nuo neatmenamų amžių, taip tenai įsikeri, jog kalnai, upys, lieknai ir visas kraštas, kuriame žmonės ir jų dievai gyvena, yra mažne, sakau, ne vien su tikyba sukibę, bet su būdu žmogaus taip stipriai

[1] L. A. Gebhardi, Geschichte v. Lief., Est. und Kur., I, § I.

suaugę, jog tenai, kas žemingas, o kas dievingas yra, nebgal išskirti.

Kas buvo kitose tautose, tas pats nutiko su lietuviais, kalnėnais ir žemaičiais, kurie, gyvendami nuo neatmenamų laikų vienoj vietoj, turėjo savo dievus, kurie jų lieknuose ir giriose gyvendami džiaugės, ir godojo juos it ynus savo geradėjus ir užtarytojus, vildamies dar už savo dorybę gauti kitą, laimingesnį, kame tenai aukštybėse gyvenimą, o už nedorybę pragarą bei kančias rasti. Pačios šventės tų dievų buvo su metų laikais ir jų linksmybėmis sukergtos, kurių jauni ir seni džiaugdamies, kaip regėjom, laukė. Teisingai taria išmintingas vyras, jog tikyba senovės lietuvių buvo džiaugsmu, o džiaugsmas tikyba. Kaipogi ko galėjo, sako jis, viltis žemaičiai nuo naujos tikybos, kurios mokytojai pagal tų laikų nuomonę mokė, jog žmogui reikėjo nuo turtų, gėrybių, linksmybių ir džiaugsmo bei visokių kūno pajautimų atsižadėti, rodydami ir patį Dievą tų sunkių įstatymų, beje, žmogų vargdienį ant kryžiaus išspylotą, vadindami jį dar išganytoju svieto, kursai, pagal nuomonę netikėlių, savęs rodęsis jiems negalėjęs apginti. Todėl naujos tikybos įstatymai buvo jiems nesuprantami ir nereikalingais, be kurių jie iki šiolei patys ir jų bočiai probočiai gyveno laimingai, gododami savo dievus, viršiaus minavotus, ir nuo jų viso labo gaudami, kam jiems bereikėjo svetimų dievų, kurių mokslo ir įstatymų negalėjo suprasti[1*].

Ant galo reikia priminti, jog lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, kunigai buvo vyresniaisiais, nuo savo vientaučių paskirtais, idant jų dievus gerbtų, šventenybes saugotų, reikaluose ūkės jų teirautųsi ir jų norą svietui apreikštų, kaipogi galėjo jie patys savo dievus ir save mulkiais daryti, būdami vadinamais tarpinykais tarp dievų ir žmonių, kurie regėdami dar krikščionų kunigus lietuviškai nemokančius, atėjusius iš neprietelių krašto, su kuriais

---

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

jų bočiai probočiai kruvinai kariavo ir dabar tiekės kariauti; rodės jie žemaičiams ynais špiegais, arba žvalgytojais. Todėl nekeista yra, jog lietuviai mokslo Kristaus pradžioj neklausė, užvis jog visur kitur pačių ūkinykai skelbė tą mokslą savo vientaučiams, lietuviams ir žemaičiams svetimi, kaipogi Ulpila teutonams, Suispert anglams, Ansgaras žuvėdams, Kirilas ir Metodijus gudams. Nes lietuviai, vieni neturėdami tos laimos, idant pačių žmogus juos būt mokęs, svetimų regimai nenorėjo klausyti ir taip, ilgą laiką tarp krikščionų gyvendami, patys nekrikščionimis buvo.

§ XIV

Pirmieji veikalai lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, raštuose randami. Kūnas, Barkus, ir Dieveltis — pirmieji jų kunigaikščiai minavojami

Visų pirmuoju kunigaikščiu kalnėnų ir žemaičių yra minavojamas pasakomis Nemunas, kaip viršiaus minavojos, kurį, regis, Strijkauskis perkeitė į Palemoną, arba Panemoną, kaip pats išpažįsta. Jo sūnūs buvę Kūnas, Barkus, Spera ir Dieveltis.

Barkus Žemaičiuose valdęs kraštą nuo upės Jūros ir Nemuno iki pajūrio ir tenai santekly tų upių įkūręs pilį, vadinamą Jurbarkas.

Kūnas valdęs tarp upių Neries, arba Vilijos, ir Nemuno, taip pat santekly tų gi upių ir įkūręs pilį, vadinamą Kaunas, ir visą tą kraštą tarp upių Neries, Nemuno, Dubysos, Nevėžio savo valdžioj turėjęs.

Speros viešpatybė traukusis juo į rytus tarp upių Nevėžio, Šventos ir Širvintos, kursai tenai dideliame ežere įkūręs didelę pilį ir ją pravardavęs Spera,

kurios noris apkerbėjusios iros šiandien dar tebriogso.

Dieveltis kunigaikštis įkūręs ant skardžio Šventosios upės pilį, Vilkmerge vadinamą, ir nuo tenai netoli antrą pilį, Dieveltoja pravarduotą. Nes kuomet tie kunigaikščiai gyveno ir kuomet tas piles įkūrė, su visu raštuose nėra randama.

Pasakojama vienok yra Barkų buvus didžiuoju kunigaikščiu Lietuvos ir bevaikiu nustipus, kuriam žmonys minavonei kapą supylę už jo gerus darbus ir didžiai ilgai (minavoję) gedavę.

Barkui nustipus, tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Spera; tas jau kariavęs su gudais, šiandien vadinamais lenkais, ir su saulėlydiniais žuvėdais, arba danais[1].

Boleslovas Narsusis, Lenkų kunigaikštis, arba karalius, nukariavęs daug giminių gudų tautos, tai yra: čekus, moravus, silezionis, saksonis ir pamarionis, arba kašubus; tiems paskuojams kariaujant su juomi, talkinėję kulmionys, pamezonys, pagezonys, natangai ir kitos giminės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, tautos. Bet pamarionys, noris kantriai ir ilgai kariaudami su Boleslovu, išguro ir jo klausė. Boleslovas, seniai jau įtūžęs ant lietuvių ir žemaičių už nugalavimą šv. Vaitiekaus, laukė tiktai karės lyčiaus; kaipogi, nuveikęs dabar pamarionis, sukos su stipria kariauna ant Lietuvos ir žemaičių giminių, tai yra: kulmionų, pagezonų, natangų, kurių sutikdamas nedidžius pulkus išblaškė ir į pilis Redę, Radziną, Onedą, arba Balgą, varu įsilaužė. Tame sąspūdyj tų giminių būk Spera, Lietuvos kunigaikštis, jas šelpęs, kurioj karėj ne kartą lietuvių pulkai, susinėrę su pulkais žemaičių, kruvinose mūšose neaprengimus laukus kūnais neprietelių apkrėtę paliko. Vienok nė tokia jų narsybė negalėjo pergalėtojo lenkų nuramdyti; tą matydami, lietuviai ėmė trauktis į girias ir versmes ir tenai apsikapėję ėmė mitalą neprietelių grobstyti ir kelią jiems gadinti.

[1] Koialowicz, Hist. Lit.

Boleslovas, niekuomi nepergalimas, įsigrūdo į Parusnį ir jo žinyčią garbingą su rūmais paties viešpaties kūrėjo sugriovė, šventenybes sumaitojo, kunigus iškirto. Likusieji gyventojai, nemintą kur bedingti, atėję jam nusižemino ir pasiėmė jo klausyti ir jam šiltis, arba duoklę duoti. Būtų rasi Boleslovas dar gilesniai grūdęsis į Lietuvą ir Žemaičius, nes, grumdamos tuointimpos giriose su žemaičių kas kartą baisesniais ir nuogąstesniais pulkais, pradėjo mitalo pats stokoti. Tuo pačiu laiku gudai patrakę Boleslovo žentą Sviatopelką, savo didįjį kunigaikštį, iš Kijevo nuo ūkės sosto pavarė. Todėl Boleslovas palikinas Parusnį sukos su visa kariauna ant gudų ir tenai, grąžindamas savo žentą Sviatopelką, kariavo, o tuo tarpu giminės lietuvių užmiršo jį sulig tuo kartu.

Vos buvo praėjusi vėtra lietuviams, kalnėnams ir žemaičiams, nuo pietų, tuojaus kita pradėjo šlemšti nuo šiaurės. Minavota yra viršiaus, jog danai, arba saulėlydiniai žuvėdai, žemaičių krašte, kurį vadina Sambija, būk buvę įveisę savo naujukus, kurie ilgumu laikų, regis, buvo nutautę savo viengimių ir į lietuvius ir žemaičius išvirtę. Paskiaus Kanutas, didysis danų viešpats, įgijęs ūkės suolą, gobėdamos savo galybę padidinti, atsiskiedusius nuo danų gudus, pamary gyvenančius, nukariavo ir sau šiltis prisuokė; tuomi dar jis nekakindamos su visa kariauna traukė į žemaičių kraštą, Sambija vadinamą, ir tenai dvejoj kruvinoj ir māringoj mūšoj būk pergalėjęs juos ir savo sūnų Sveną urėdu perdėjęs, o nuo to pats Kanutas Sambijos viešpačiu raštuose vadinęsis. Nes ar ilgai Svenas tuos kraštus valdė ir kokia tenai jo rėda buvo, nėra niekame raštuose randama[1].

Tuo tarpu Jaroslavas, didysis gudų kunigaikštis, nubengęs kares su Boleslovu Narsiuoju ir Mstislavu, broliu savo, sukos į valstybę lotavų, arba lietuvių, anapus upės Daugavos gyvenančių, ir tenai,

[1] Voigt, Preus. Geschichte, T. I, K.

nuveikęs juos, pilį, Odempe vadinamą, sugriovė ir naują į jos vietą, vadinamą Jurjevu, šiandien Tarapatu, įkūrė, regis, jog lietuviai ir žemaičiai tuos lotavus, kaipo savo viengimius, karėj šelpė ir gelbėjo, noris raštuose nėra terandama, kaipogi tas pats Jaroslavas tuojau su pačiais lietuviais rasi dėl to ėmė kariauti.

Nuo lenkų pusės lietuviai buvo liuosais, kaipogi, nustipus Boleslovui Narsiajam, metuose 1025 tūpės ūkės suole jo sūnus Mieškas II, kunigaikštis niekam lietai nederąs ir nuo tėvo įsteigtos ūkės nei protu, nei gudryba, nei narsybe rėdyti nesumanąs ir nėmaž į tėvą nepavėdus. Nieko to neturėjo, kas žmogų sviete mandagiu daro. Radusis namkarui, Mieškas, negalėdamas atsiginti nuo savo brolio Otono, prasikraustė nuo ūkės suolo, į kurį apent sugrįžęs netvirtinos, nes lepumuose ir goslumuose žlugo ir tižo. Tą matydamos, nuveiktosios giminės nuo tėvo jo nebklausė, kaipogi parusnionys ir pagezonys nebdarė to, ką buvo apsiėmę, tai yra nei krikštijos, nei duoklės Mieškui bedavė.

1030—1040 g. K.

Paskesniai, tai yra metuose 1030, Jaroslavas, gudų kunigaikštis, kariavo su jatviežais, regis, latviežais, arba žalgirėnais, tai yra gyvenančiais lietuviais apie Žaliąją girią apygardose Gardino, Drohičino, Bresto, geisdamas juos būtinai į savo valdžią įgyti, kurie, noris du kartu būdami pergalėtais, vienok drįso dar tretįjį kartą su Jaroslavu remtis, kuriuos lietuviai, kaipo savo vientaučius, tose kruvinose ir baisiose karėse turėjo gelbėti ir šelpti.

Regis, darin Jaroslavas metuose 1040 pradėjo su lietuviais kariauti, kurių vienok nenuveikė, kaipogi noris gudų rašytojai sako Jaroslavą tą metą su lietuviais kariavus, bet nė viensai neminavoja, su kokia laima jis tą karę nubengė. Tas tėra žinoma, jog atentį metą Jaroslavas kariavo neb jau su 1041

lietuviais, bet su mozūrais, kuriems lietuviai talkinėjo, kaip tuojau matysim[1].

Nustipus Sperai, tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu jo brolis Kūnas, kurio veikalų noris nėra minavojamų, vienok sako jį turėjusį du sūnu, Kernių ir Gimbutą, tarp kuriųdviejų dar gyvodamas savo valdžią padalijęs: Kerniui tekusi Lietuva, o Gimbutas valdęs Žemaičiais[2].

§ XV

Kernius ir Gimbutas Lietuvos ir Žemaičių kunigaikščiai, karės jų su gudais, lenkais ir žuvėdais

Kernius turėjęs savo valdžioj kraštą tarp upių Neries, Nevėžio ir Daugavos, Gimbutas valdęs visus Žemaičius; abudu gyvenusiu taikiai vienybėj ir kliauty.

Kernius, kunigaikštis Lietuvos, tapęs nuo karių Jaroslavo jautresnis, saugodamos nuo antpuolių gudų, aukštame skardy linksmoj laukymėj tarp ąžuolynų rimtą pilį įkūręs ir nuo savo vardo ją Kernave praminęs, kurioje pats su ūkės rėda ir Lietuvos vyresnybe gyvendamas, už buveinę visos Lietuvos ūkės paskyręs, kaipogi tenai kiekvienam reikalui ar pavojui radusis tėvūnai, arba senatoriai, į dūmą, arba rodą, galėjo veikiai susirinkti. Šiandien pamatai tos vietovės, arba miesto, ir pilės tebėr, o šūsnis irų sugriuvusių rūmų, krūmais apaugusių, nuo tolo riogso, o apkerpėję pamatų kūliai rodo rūstą povyzių senų dienų buveinės Lietuvos ūkės, kurioje bočiai probočiai, išmintingai rėdydamos, ne kartą draudino neprietelius ūkės savo.

---

[1] Karamzin, Istor. gosud. Ros., t. II, k. II, s.
[2] Koialowicz, Hist· Lith., t., p. 1, l. II.

Nustipus kunigaikščiui Mieškui II, lenkų kraštas neb ūke bebuvo, nes rodos karviete ir tyru. Diduomenė galįs už galį spaudė vargdienius, kurie, nebtverdamies nuo novių, vieni danginos į Lietuvos kraštus, kiti grįžo į senovės tikybą ir pradėjo balvonus savo garbinti. Brečislavas, kunigaikštis čekų, įpuolęs tiems keršams esant, nuteriojo Lenkų kraštą, o įsigrūdęs į Poznanės pilį, nuplėšė jąją ir, kūną šv. Vaitiekaus atėmęs, laimingai su didžiu grobiu namon sugrįžo.

Kitoj daly ūkės Maslavas, visų gudrusis ir buklusis diduomis, gerindamos mozūrų diduomenei žadėjimais ir dovenomis, pasidarė ypatingu viešpačiu, o tylu smeigės į Lenkų ūkės suolą. Tokioj rūstoj dienoj tūli lenkai, mylį savo tėvainę, norėdami ją nuo pragaro gelbėti, pavadino į ūkės suolą Kazimierą, sūnų Mieško II, iš kliošoriaus Klini (Uiny), kaipo tikrą ir paskuojį veldėją ūkės Lenkų, kursai, išsiliuosavęs nuo popiežiaus iš zokano, parėjo į Len- 1041
kus ir tuojau apsikarūnavojęs pradėjo ginkluotis ant Maslavo, kursai Kazimiero nenorėjo klausyti ir pats kunigaikščiu darės ir ant Kazimiero ginklavos, kursai, nevildamos dar viena galybe mozūrų stengti Kazimierą pergalėti, pasamdės dar gimines lietuvių pamezonis, pagezonis, sūdaujus, parusnėnus, apmaudingus ant lenkų už praėjusias savo teriones.

Netimpsojo nė Kazimieras, nes kaip įmanąs savo valdžią stiprino, darin patelkė savo švogerį Jaroslavą, didįjį gudų kunigaikštį. Taip pasirėdęs, Kazimieras traukė su savo kariauna į Mozūriją, Maslavas baužė prieš, nedrovėdamos su Kazimieru grumtis, kursai vienok Maslavą mūšoj būtinai pergalėjo taip, jog Maslavas vos beišsprūdo į Parusnį tenai atsipūsti ir save pagalba ir užtarimu aprūpinti. Tenai beviešėdamas, susamdęs lietuvių kraštuose didžiai didelę kariauną, kuri būk 30 pulkų turėjusi, su tokia galybe Maslavas grįžęs vėl į Mozūriją ir, tenai susinėręs su savo bendrais, ėjo ant Kazimiero, kurs, daug mažesnę kariauną teturėdamas, vėl Maslavą su jo talkėjais lietuviais kruvinoj mūšoj bū-

tinai nuveikęs, kursai tenkinos vėl į Parusnį benumukęs, vildamos tenai pagalbos gauti ir iš naujo su Kazimieru kariauti; nes, samdant jam naujus karėjus ant karių, lietuviai reikalavo nuo jo savo pirmosios algos, kurią buvo žadėjęs; negalint jam jos išmokėti, pirma jį apkalino, paskui pakorė sakydami: „Smeigeis aukštyn, veizėk (spangsok) dabar į aukštį..."[1]

Taip pavykus kariauti Kazimierui su Maslavu, norėjo jis dar ant jo talkėjų lietuvių apmaudą nugiežti, darin pasitaisęs traukė į Parusnį, kurio ūkinykai, būdami praėjusį metą nuvargę, vengė naujos karės ir, lyžindami piktybę Kazimiero, nusiuntė jam dovenas, žadėdami jo klausyti, ir tuomi nuramdė tūžtantį kunigaikštį, o patys paliko begyveną pakajuj.

Noris pamežonys, pagezonys, sūdaujai tas dovenas Kazimierui sulig tuo kartu tesiuntino, lenkams nevergavo ir visuomet liuosais gyveno, negut tūlos apygardos kulmionų jiems duoklę tedavė, kaipogi upis Osa buvo rubežium tarp lenkų ir lietuvių, kurie, stiprindami tą rubežių, santekly Osos ir Yslos įkūrė pilį, vadinamą Graudene, kurią ne vien kantri įgulė, bet ir pati vieta nepergalima darė. Turėdami lietuviai ir žemaičiai tokį stiprų rubežių gyveno sau pakajuj iki Kazimierui mirštant, lig metų 1058.

Kad taip giminės lietuvių žemaičių, gyvenančios saulėlydy, talkinėjo pamarionims ir pačios grūmės įvairia laima su lenkais, žuvėdais arba danais. Tuo
1058 pačiu laiku pietuose kunigaikščiai viršiaus minavoti Kernius ir Gimbutas, matydamu gudus namų kerštais suirusius, norėjo tuo pragumu naudoti, todėl susitarusiu sukėlė iš visos ūkės karėjus ir taip pasirėdžiusiu ėjo gudų kariauti. Visų pirma tenai pilį Braslavo apgulė, į kurią varu įsilaužusiu, kraštą ir pilį su Lietuvos ūke sunėrė.

---

[1] Bandtkie, Dzieje narodu pol., t. 1, s. 234.

Tapus karalium Lenkų vyriausiajam sūnui Kazimiero Boleslovui II, Drąsiuoju vadinamam, pamezonys ir parusnionys ne vien nairės duokles duoti, bet dar įgulė pilės Graudenės, gieždama apmaudą ant lenkų už teriones praėjusių metų, Boleslovui kariaujant su čekais, įpuolusi dviem žarom, viena į Lenkus, antra į Pamarį, teriojo ir drevėjo kaip tinkama. Boleslovas, nekęsdamas, idant giminės, kurios jo tėvui algavo, o dabar jo ūkę teriotų ir naikintų, veikiai su čekais suderėjęs, skubiniai grįžo į Lenkus. ir, tenai sukėlęs stiprią kariauną, traukė į Graudenės pilį varu griautis. Nuėjęs tenai Boleslovas rado vėl pagezonis ištraukusius Pamario terioti, bet tuojau juos sugrąžinęs į antrapus upės Osos apgulė pilį Graudenę; noris įbingęs Boleslovas, vienok kantrybės įgulės ir stiprybės pilės nestengė pergalėti, pradėjęs ant galo nuteriotame krašte mitalo stokoti, turėjo pilį palikinas namon grįžti; vildamos paskiaus plyname lauke juos nuveikti.

Tuomi pradrįsę pamezonys ir pagezonys, ir sūdaujai įpuolė į Pamarį, kurio didžią sluoksnį užėmę papaikino gyventojus, kurie, atsiminę savo liuosybę, patrako ir su lietuvių giminėmis susinėrė. Darin Boleslovas kuo didesniai tūžo ant lietuvių ir žemaičių tautos, kursai, skubiniai sukėlęs karėjus, baužė į Pamarį, vildamos trakuojančius sudrausti, o Lietuvos gimines, juos šelpiančias, aiškioj mūšoj pergalėti. Jutęs nuo savo žvalgytojų didžią kariauną sūdaujų, pamezonų ir kitų lietuvių paosy ties pilia Graudene taboriuose gulint, tuojau sukos į pilį griautis, bet tenai patvinusią upę radęs ir niekaip negalėdamas su kareiviais pasikelti, Boleslovas, drąsindamas savo kareivius, metės jotas į verpetus srautingos upės, kurį karėjai būk ėmė sekti, bet, būdami sunkiai šarvoti, grimzdo į galą, kame daugybė jo karėjų nuskendusi. Drąsus kunigaikštis su likusiaisiais antpuolė staiga taboriuose timpsančius pagezonis, kurie tame staigiame sūbruzdy nesuskubėjo susiskliausti rindoj, nes, suremti nuo visų pusių, nebgalėdami nei beišsprukti, nei į girią beįsi-

traukti, išguro, retas kurs gyvas beišsprūdo nuo tos pjūvos.- Boleslovas, sariodamas visame krašte, ką sutiko, tą teriojo ir naikino. Ant galo nemintą gyventojai pasiėmė jo klausyti ir jam duoklę duoti. Galėjęs būt Boleslovas ir daugesniai kraštų lietuvių nukariauti tame nuogąsty, jei jo kareiviai, tuointimpos kariaudami, nebūt buvę nuvargę, todėl visa palikinas turėjo grįžti namo.

Taip kraštas lietuvių tautos saulėlydy, Kulmija vadinamas, pradėjo lenkams vergauti, vienok kitos dalys to dar nedarė.

Kad taip nevyko lietuvių giminėms vakaruose kariauti, vienok pietuose laimingesniai jos grūmės, kaipogi Kernius, Lietuvos kunigaikštis, pasibandęs su Gimbutu, Žemaičių valdymieru, gudams keršaujant,
1065 traukė vėl jų kariauti. Įėjusiu į Juodgirėnus (šiandien Baltaisiais Gudais vadinamus) pasiskaidė į žaras ir, apygardas Polocko baisiai nuteriojusiu, į pačią pilį mojavo laužtis, bet šiuo kartu liovusiuos tą daryti, nusluoguotu visokiomis gėrybėmis pagrįžo laimingai į Kernavę, savo buveinę[1].

Įgavus ūkės valdžią Vladislovui Hermanui, broliui Boleslovo Drąsiojo, ne vien pamezonys, nes gudai ir pamariai lenkų nebklausė ir duoklės nebdavė.

Siaurėj vienok lietuvių giminės, užvis žemaičiai, pakajaus neturėjo. Užvis derlingi javai ir pagirta prekyba samių ir kitų žemaičių masino šiokius tokius šiaurės šaldras, kurie tenai, kaip viršiaus regėjom, ėjo pelnytis badu stipdami, kurie turėjo tankesniai tą kraštą lankyti, bet skrubini tų amžių raštai maž ką tepasako. Žemaičiai tame amžiuj, gal sakyti, buvo karvietė, į kurią svetimi viešpačiai sau
1080 garbės ir turtų ėjo pelnyti. To gi geisdamas, galan 11 amžiaus kantrus Kanutas, viešpats saulėlydinių žuvėdų (danų), surinkęs didžią daugybę badaujančios ir karės geidžiančios jaunuomenės, traukė į dabar minavotą Samiją, vildamos tenai tą kraštą pasavinti ir ketėdamas dėl būtino jo apvergimo

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. 1, p. 1.

mokslą tenai Kristaus skelbti. Įgavęs į valdžią samionis, būk dar žemaičius, kuržemius ir igaunius nukariavęs, kaipogi raštai tų amžių skelbia tais žodžiais: „Ne pirma Kanutas atstojo nuo tų kraštų, kaip kad akmenį ir vandenį tenai beliko". Vienok nėra žinoma, kas nutiko su tais kraštais pasibengus karei ir kaip ji tenai pasibengė. Rodos, praėjus toms audroms, dabar minavotoms, žemaičiai kaip gyvenę taip ir gyveno, o žuvėdų neklausė ir jiems nevergavo.

Nustipus Boleslovui Drąsiajam, Lenkų kunigaikščiui, gudai, nubengę namų kerštus ir nusikratę palaucių, norėjo atgauti tą kraštą, kurį jiems Boleslovas buvo užėmęs, vienok gudai, neturėdami didžios galios, patelkė dar į tą karę lietuvius ir palaucius, su kuriais gudų kunigaikščiai susinėrę traukė keliomis žaromis į Lenkų ūkę. Lietuviai netikėliai naikino visa, ką tenai sutiko, o gudai, gieždami apmaudą ant lenkų, nebžinojos patys ką bedarą: miestus,
bažnyčias į plėnis lakino ir tokia savo smarkybe 1082
taip nugandino gyventojus, jog niekas nedrįso iš pilių lįsti ir gudų drausti, kurie visose pusėse ugnis žarstė, kaimas degindami. Nuterioję gudai baisiai visą Lenkų kraštą lig pat Yslai ir prisiplėšę visokių turtų linksmi grįžo jau namon. Nes begrįždami gudai su visu nuliozgo ir eilas tarp savęs sujaugė, sargčių pas taborius, arba abažus, neblaikė ir linksminos su talkėjais, lenkus nuveikę.

Jusdamas tą, Vladislovas, kunigaikštis Lenkų, ėmė juos vyti, kuriuos panokęs pačiomis išvakarėmis antpuolė ir į mūšą ištiko. Gudai, noris atsibusdami grobstė ginklą, vienok lenkų nebstengė benuramdyti, ir tas tarp gudų beliko, kas pasprūdo, kiti visi tą naktį galą gavo. Lenkai, visą grobį atėmę ir imtinius savo atvadavę, linksmindamies namon grįžo. Lietuviai talkėjai, noris tuomi žygiu nieko nepelnė, vienok geresniai apsipažino su kraštais lenkų ir gudų, su kuriais ketėjo patys kuomet atsidėję kariauti.

Gudai, visuomet tetrukinami jau antpuoliais palaucių, jau paskendę namų netaikomis, nebstengė apmaudą ant lenkų nugiežti savo nelaimų nei lietuvių sudrausti, kurie, sutraukę karėjus Lietuvoj ir Žemaičiuose, su talka jacviegų traukė į Gudų valstybę ir tenai, išblaškę gudų pulkus, apygardas Lucko, Vladimiro ir Levo (Lembergo) nuteriojo. Prisi-
1089 plėšę tenai visokių gėrybių, su tokia narsybe grįžo namon, jog niekas nedrįso ne vien jų ramdyti ir grobį kratyti, nes iš pilės līsti. Ir taip laimingai parnešę grobį linksminos.

Regis, tuo pačiu laiku Kernius, Lietuvos kunigaikštis, pargrįžęs nuo tų žygių, vyras išmintingas dūmoj, arba rodoj, kantrus karėj, nenusimenąs nelaima, daug gero savo ūkėj įsteigęs ir ne kartą neprietelius jos sugraudinęs, nuo šio svieto persiskyrė. Raštai tų laikų nebužlaikė mums jo visų darbų, bet jog buvo garbingu vyru, dainės paskesnių laikų, kuriose jo vardas buvo minavojamas, tą stigavoja. Paliko Kernius dukterį, vardu Pajautą, pagirtą gražybe ir išminčia mergaitę, kuri būk ištekėjusi už jo karšinčiaus Žibunto, kursai paskui Lietuvos ūkę rėdęs.

Tuo tarpu Kernių palaidojo su visų didžiausia iškilme ir išeiga pagal apsiėjimus ir būdą tautos atkalnėj Dieveltėjos pilės. Padėję pirma nabaštiką, arba lavoną, nuometuose suvyturtą ant malkos su visų įtikimuoju jo tarnu, karės žirgu, jo šarvomis, ragotine, vylyčiomis, su pėdsakiais, su sakalu ar vanagu degino. Pradėjus liepsnai tvaskėti, svietas su diduomene ir jo gentimis, girdamas darus nabaštiko, giedojo ir mėčiojo į ugnį nagus meškos ir lūšies, tardamas, jog, nustipus geram ar doram žmogui, reikią keliauti kur tenai į aukštybes per didžiai aštrų ir žiaudų uolos kalną, darin metė nagus meškos, idant, ropodami per tą kalną, su tais nagais įsikibę galėtų pailsėtis. Sudegus kūnui, pelenus į akmens indą supylė, žeme apkasė ir minavonei pailguotiną kalnalį supylė, kurį kapais vadino, ant viršaus jo pastatė stuomenį su povyziu lavono,

ąžuolyne, šalip žaliuojančiame, amžiną ugnį sukūrė ir kuniges, arba ugnasarges, tenai perdėjo, kurios būk gyvenusios iki tikybai krikščionų ateinant. Kuomet jo brolis Gimbutas, Žemaičių kunigaikštis, nustipo, to raštuose nerandama[1].

Karės su lenkais viešpataujant Vladislovui Hermanui taip pat tebsitęsė. Vienok tose karėse lietuvių giminės rodos daugiaus talkėjais nekaip tikrais kariautojais. Kaipogi pamarionys, spaudžiami visaip ir novijami nuo lenkų, nemintą patrako ir nuo jų vergybos nusikratė. Vladislovas norėjo juos sudrausti, bet pamezonys ir pagezonys, patys sau lygios nelaimos, tai yra vergybos, krūpaudami, ėmė pamarionis šelpti.

Įbingęs Vladislovas ant pamarionų pavasarį metuose 1091 traukė su kariauna trakuojančiųjų drausti ir vėl juos nuvergti. Pamarionys, mažėdamos savo galybe, patelkė lietuvių gimines. Susigrūmė šalys 15 dienoj rugpjūčio mėnesio Į dangų Marijos ėmimo ties Racionžo pile netoli nuo pilės Nakelio. Vladislovas kruvinoj ir maringoj mūšoj būtinai pamarionis su jų talkėjais pergalėjo, kurioje pamarionys, nustoję mažne visų savo karėjų ir nebvildamies atsitūrėti, vėl nusižemino ir Vladislovo pasiėmė klausyti.

Retas pergalėtojas tėra išmintingu ir teisingu dėl pergalėtųjų; tas pats nutiko ir su Vladislovu. Kaipogi visa tas, ką jis dėl nuteriojimo savo ūkės pamarionims darė, ne su protu, ne su teisybe buvo sutinkamas, tai yra ne guodžiojo nuveiktą giminę, bet apleido ją savo vyresniaisiais ir urėdais, kurie jo vardu svietą plėšė, novijo ir žudė save turtindami. Tose novėse ir žūnose svietas, kas dieną kurdamas naujas piles, tai yra naujus sau kalinius ir gelžinius savo liuosybei, dieną ir naktį dirbo kruviną prakaitą braukdami dėl svetimų ponų, negalėdamas dešimtinių bažnyčiai ir kunigams užkakinti ir neišgalėdami sunkių mokesnių išsišilti, no-

[1] Koialowicz in libro citato.

vijami kruvina vergyba nežmoniškų vyresniųjų ir urėdų apsiėjimų, ir, tokioj galžudėj esant, kunigai juos dar ragino kentėti. Ant galo pamarionys, nebvildamos vargų galo įpuolę į rūpesnį, patrako, velydamies savo paskutines trobales pelenuose užrausti nekaip savo galžudžiams gyvolių vietoj vergauti, nes, možėdamies patys savo galia, vėl patelkė lietuvius.

Vladislovas, ant garso to patrakimo sukėlęs tuojau karėjus, su viena jų dalia išsiuntė Ščeką, urėdą Krokuvos, prieš pamezonis ir kitas gimines lietuvių, pamarionims talkinėjančias, o pats traukė ant pa-
1091 marionų, vildamos pačioj pradžioj trakumą nušlopinti. Tuo tarpu vienok pamezonys ir pamarionys giriose kiūtojo, nedrįsdami lįsti laukan ir su Vladislovu grumtis, kursai, sariodamas po visą kraštą, visa, ką sutiko, tą teriojo ir degino, visa versdamas į rūstus tyrus. Įkyrėjus Vladislovui beterioti, grįžo su grobiu namon, nes kely ties Drise, nujautęs nuo žvalgytojų artinantis didžiai kariaunai pamarionų su talkėjais, ne vien pats Vladislovas nusigando, nes ir jo kareiviai. Abejodamas nuo pirmo Vladislovas, ar remtis, ar šalin mukti, vienok apsidrąsinęs ryžos grumtis. Prasidėjo didžiai baisi ir kruvina mūša, kovės abeji su visų didžiausia narsybe. Pamarionys už liuosybę ir namus bei ką tenai malonų ir šventą turėjo, o lenkai nenorėdami grobio pamesti; nuo pat ryto lig juodo vakaro varžės pergale, jau temstant tarės pamarionys pergalėsią, kaipogi buvo jau pavarę lenkus nuo karvietės, kurie vienok susiskliautė, dar kuo narsesniai antgulė pamarionis ir jų eilas perlaužė, vienok ir patys lenkai taip buvo nuvargę, jog nei pamarionų, nei jų talkėjų lietuvių nebstengė bevyti, nes skubiniai artinos savo rubežiun.

Tą patį metą Vladislovas sugrįžo vėl drausti
1092 pamarionų, kuriems lietuviai taip pat talkinėjo, vienok nebištiko į aiškią mūšą, kursai, visų pirma nuteriojęs kraštą, apgulė visų stipriąją pilį pamarionų, Nakelis vadinamą, kurios įgulė vienok tuoin-

tįmpiniais antpuoliais ir skardmūšomis taip buvo nuvarginusi kariauną Vladislovo, jog jis, nieko nenuveikęs, pilį palikinas turėjo grįžti namon.

Ta kare Vladislovas taip buvo įbinginęs lietuvių tautos gimines, jog niekaip negalėjo viltis, idant jos tylėtų ir klausytų, kaipogi sunku yra neišlepusią ir į vargą įpratusią tautą nukariauti, kuri mažumu kankinas, vieną liuosybę temyli ir jos tegeidžia, o 1093
nukariauta veikiai vėl atsimena, kuo pirma yra buvusi. Vladislovas, noris tą žinojo, vienok dėl savo ūkės gero gobėdamos traukė kariauti pamarionių, kuriuos silpnindamas, nuteriojo trečią atvejį visą kraštą. Nuo tenai atlikęs, persikėlė per Yslą, arba Vyslą, ir, antpuolęs visų pirma pagezonis ir pamezonis, ėmė jų kraštą terioti, visa į tyrą versdamas, ant galo, imtinių it gyvolių būrius, pargrįžo namon. Noris Vladislovas nė į kokią aiškią mūšą neištiko su lietuviais ir nė kokios pergalės negavo, vienok pačiu baisiu teriojimu ir naikinimu taip buvo nugandinęs rubežaujančias gimines lietuvių, jog nemintančios nuleido pas jį siuntinius pakajaus lūgoti, jei jis keta užmiršti, kas buvo nutikęs ik šiol tarp jų. Vladislovas suteikęs jiems pakajų, žadėdamas nebminėti praėjusiojo, vienok pats žodį savo sulaužė, liepdamas diduomenę, kuri svietą trakino, vienus nugaluoti, kitus iš namų išvaryti.

Tuojau patrakus Vladislovo mergvaikiui Zbignevui, kursai su pačiu tėvu susikeršo. Zbignevą šelpė ne vien pamarionys, bet ir pagezonys, kursai vienok Vladislovą Goplos paežerėj netoli nuo Kruž- 1096
vico su savo talkėjais būtinai pergalėjo. Regis, jog nuo to laiko parusnionys, pamezonys, sūdaujai nebtalkinėjo daugesniai pamarionims, užvis jog karšatis Vladislovo, ligos ir amžinos jo karės su gudais nebleido jam apmaudą atgiežti ant pamarionų ir ant lietuvių, kurie jo sūnų Zbignevą šelpė, kursai, įkyrėjęs ant galo ūkės rėda, iki savo gyvos galvos padalijo savo viešpatybę tarp savo sūnų Boleslovo Kreivburnio ir Zbignevo, neilgai trukus ir pats metuose 1102 nustipo.

Skaitytojas, pereidamas tą amžių Lietuvos tautos ir veizėdamas į jos kares, neranda tos vienybės ir to ūkingo sukergimo pačioj tautoj, idant tenai vienas koksai valdymieras ir viešpats vardu visos tautos karę svetimai tautai apskelbtų arba pakajų su juomi darytų, nes ypatingi kunigaikščiai ir giminės lietuvių tautos įvairių kraštų rėdės saų ypatingai, kiekviena save saugojo nuo pavojaus ir katra sau pakaju ar kare rūpinos, retai kuomet viena antrai didžiame kokiame pavojuj tegelbėjo, kaipogi tas aiškiai reiškias lenkų ir gudų dabar minavotose karėse; vienok nuo to negal lemti, jog lietuvių tautoj nebuvo rėdos ir ūkingo sukergimo, kurį vienok regėjom ir dar regėsim, jog tarp visų kunigaikščių buvo vienas paskirtas, kursai vadinos didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu ir gaspadorium, kursai, pakajui esant, ūkę valdė ir vienas visiems įsakymus davė ir visi jo klausė, kėlusis karei, visi ant visuomenio neprieteliaus į karę traukė. Žinoma yra, jog tų laikų mař tėra raštų ir tuos pačius rašė krikščionys, neprieteliai lietuvių ir žemaičių, kurie nerūpinos išguldymu jų ūkės rėdos, ūkingo sukergimo, jų būdo ir apsiėjimo, pačių dar vardų kunigaikščių ir karvedžių neminavojo iš neapkantos, jog anie buvo pagonys; pačios karės, dabar minavotos, yra nuo pačių lenkų surašytos, kurias kaip norėdami, taip įrašė; būtų šiandien lietuvių ir žemaičių raštai tų karių esą, galėtų aiškiai rasti su visu kitaip išguldytas. Noris ir tokiame trūkume raštų, vienok tie patys esantieji raštai rodo mums bent tą tačiaus, jog ta pati senoji lietuvių tauta, noris įvairiais jos giminių ar kraštų vardais vadinama, vienok toj pačioj vietoj gyveno, kurioj šiandien tebėra, jog ji tame amžiuj dar didesnė, garsesnė pasidarė ne vien tomis dabar minavotomis karėmis, bet dar ir pačia prekyba, kuri tame amžiuj Žemaičių kraštuose klestėjo; alvienas gal tą spręsti nuo to, jog žemaičiai turėjo pažines su Šlezvigu, su gudais pajūriniais, arba pamarionimis, ir žuvėdais, kurių laivai lankė garbingas vietoves, arba miestus, prekyba Juliną,

Eidabę ir Birką, o prašaleičiai atkaliai irklavo į visas attakas Žemaičių, kuriose jų prekiai buvo laikomi, kuriuos žemaičiai ne taip už piningus pardavojo, kaip didesniai į reikalingus daiktus keitė, kurie, vienus žiedus ir segeles sidabrines tedėvėdami, aukso negobėjos, vienok savo ūkės naudą turėjo, kaip viršiaus regėjom. Ant galo visos dabar minavotos karės aiškiai tą rodo, jog lietuviai ir žemaičiai užvis didesniai liuosybę mylėjo ir ne vien patys niekam nevergavo, bet dar savo susiedų pamarionų, noris svetimos tautos, neleido verginti ir ją kaip įmaną gelbėjo.

§ XVI

Karės lietuvių bei žemaičių su lenkais ir gudais

Vladislovas, įkyrėjęs rėda, iki gyvai galvai, kaip sakiau, padalijo savo viešpatybę tarp savo sūnų Boleslovo ir Zbignevo. Boleslovas, jog buvo didžiai atsiženklinęs karėse su pamarionimis ir lietuviais, noris mažesnis, gavo vienok į valdžią didesniąją dalį, o Zbignevas, vyresnysis, mažąją dalį, darin skaugėjo jam jo brolis Zbignevas tos galybės. Lig nustipus tėvui, lig ir karė tarp brolių kėlės. Kaip Boleslovas to vardo III, Kreivburniu vadinamas, savo veikiomis pergalėmis buvo nugandinęs artimąsias tautas, taip dabar sukerštus jam su Zbignevu, visos vėl kėlės ir jo brolį Zbignevą šelpė, ir kuomet Zbignevas ištiko su broliu į mūšą, tuomet Zbignevui lietuviai talkinėjo, kurie, nelaukdami karės, patys gumėjo į lenkų kraštą terioti ir naikinti grobį griedami, kurių Boleslovas, sunkiai kariaudamas su čekais, pamarionimis ir su ciesoriu teutonų Henriku V, lygia dalia su broliu kyvodamos, nespėjo

1102 drausti. Vienok, gavęs ant galo prágumą tose karėse, įpuolė į pamezonų ir pagezonų kraštą, kurio taip staigaus antpuolio gyventojai nevildamies negalėjo nepasitaisę kantriai remtis. Boleslovas, giežddamas apmaudą, teriojo visur, kur užėjo, ant galo, prisigriejęs tenai grobio, pargrįžo namo, imtinių būrius varydamas.

Kad tas nutiko saulėlydy Lietuvos tautoj, pietuose taip pat geisdami gudų kunigaikščiai lietuviams atmonyti praėjusįjį savo nuokrytį, pasidalijo pirma tarp savęs valstybę savo ūkės, paskui, vienybę padarę, prisieka ją patvirtino. Taip gudai, įgi-
1106 ję į namus pakajų, išleido Vseslavičius kunigaikščius su didžia kariauna į Lietuvos šalį, vadinamą Žemgalę, tai yra į Žemaičių galą, kariauti, kurie įėję tenai ėmė tuojau terioti, vienus gyventojus kirsdami laukan, kitus vergindami, ko kardu neveikė, tą ugnia naikino. Pajutę tą pavojų, Lietuvos tėvūnai Kernavėj skubinai sukėlė karėjus Lietuvoj ir Žemaičiuose. Paskui, antpuolę staiga beteriojančius gudus, susirėmė lygmėse Braslavo; noris ilgai ir didžiai kruvinai pergale varžės, vienok žemaičių vyresnieji taip bukliai savo kareivius parėdė, jog akimojy gudus nuo visų pusių apsiautė ir viena valanda 9000 karvietėj pakrėtė, daug tenai ir pačių karvedžių bei vyresniųjų atliko, vos ne vos patys Vseslavičiai gyvi beišsprūdo palikini lietuviams abažą, daugybę imtinių ir visas gėrybes, ginklus ir karės žirgus. Nuo to nuokryčio gudai nebsmeigės daugesniai ilgą laiką į Lietuvą.

Ne visai tenugandino ir Boleslovas savo terionėmis saulėlydines lietuvių gimines, kaipogi sunku jam buvo nuveikti tokias gimines, kurios, nuo neatmenamų laikų kariaudamos tuointimpos, taip buvo į kares ir žygius įpratusios, jog ne pakajus, bet kruvinos karės, teriojimai ir naikinimai svetimų kraštų rodos lietuviams ir žemaičiams toj pusėj tinkamu darbu. Darin ne vien Zbignevui talkinėjo su Boleslovu kariaujant, bet ir pamarionis, norinčius nuo lenkų vergybos išsiliuosuoti, šelpė, su kuriais

susitarę dar metuose 1108 Mozūriją nuteriojo, bet,
tenai pergalėti nuo mozūrų aiškioj mūšoj, maž ką
tepešę namo pargrįžo.

Paskesniai dar kruvinose mūšose* pamarionų su
Boleslovu lietuviai vis pamarionis šelpė, noris per- 1112
galėti baisioj mūšoj ties pile Nakeliu, vienok vi-
saip dar lietuviai liuosybę pamarionų norėjo ant-
turėti.

Tuo pačiu laiku, tai yra metuose 1112, Jarosla-
vas Svitopelkėlis, kunigaikštis gudų, gobėdamos
tą šalį Lietuvos užimti, kurią Jacviegija, arba Pale-
tija, vadino, traukė tenai su didžia kariauna. Pale-
čionys, nevildamies stengti gudų ramdyti, patelkė
lietuvius, su kuriais susinėrę nudraudė gudus, kurių
rašytojai noris stigavoja, jog Jaroslavas būk du
kartu buvęs pergalėjęs palečionis, arba jacviegus,
vienok palečionys nepasidavė ir gudams neverga-
vo, kaip tuojau regėsim.

Pamarionys, noris nuveikti nuo lenkų, vienok ne-
norėjo dar jiems vergauti, todėl kėlės, bet, regė-
dami vieni patys nestengsią, vėl lietuvius patelkė,
bet nuo to karto jiems liuosybe džiaugtis nevyko ir
taip, per 17 metų nei kraujo, nei turtų dėl gelbėji- 1119
mo savo liuosybės nešykštavę, turėjo ant galo Bo-
leslovo klausyti, kursai, norėdamas dar jų narsybę
būtinai nugordinti ir į vergybą juos įjaukinti, liepė
savo kunigams skelbti krikščionų tikybą pamario-
nims netikėliams, vildamos tuomi geresniai ir vei-
kesniai nekaip karda galėsiąs juos nuvergti, ką nu-
manydami, pamarionys rūstinos ir, nebtverdamies
širdgile savo nelaimių, atsiųstą nuo Boleslovo vysku-
pą Bernardą skelbti jiems tikybą krikščionų nukavo.
Bet paskesniai atsiųstas tenai vyskupas Brambergo
Otas buvo laimingesniu tame daikte ir, jam skel-
biant tikybą krikščionų, pamarionys pradėjo krikš-
tytis.

Taip lietuviams talkinėjant, o pamarionims gy-
niojant savo liuosybę nuo Boleslovo saulėlydy, nuo

* Viršuj: *karėse.*

rytų tuo pačiu laiku Mstislavas, kunigaikštis gudų, gieždamas apmaudą ant lietuvių, su didžia daugybe kareivių įpuolęs į Lotaviją, taip vadinamą lietuvių kraštą anapus Daugavos, nudegino, į pilį Odempę vėtra įsilaužė ir daugybes gyventojų į vergus išvarė. Atvejų atvejais per 15 metų gudai tą kraštą teriojo ir naikino, bet užvis metuose 1130 Vsevolodas, Naugardo kunigaikštis, visą Lotaviją iki upės Daugavos nuteriojo, o pilis ir miestus vienus sudegino, kitus, vėtra įsilaužęs, sugriovė, vyriškus paaugusius iškirto, o žmonas su kūdikiais apkalęs į vergus išvarė, kuriuos apkrikštijęs vienus kaip gyvolius išpardavojo, o kitus pats apvergė, liepdamas jų vaikų vaikams laukus plėšti, balas ir versmes džiovinti.

Tą patį metą tasai Vsevolodas, kunigaikštis gudų, susitaręs su kitais kunigaikščiais, gobėdamos užimti visą Lotaviją, traukė tenai iki paskuojo naikinti. Tą jausdami, lotaviai patelkė lietuvius ir žemaičius, su kuriais antpulę pasalu gudus sariojančius susigrūmė baisiai kruvinoj mūšoj, kurioje abi pusi didžiai ilgai rėmės; ant galo lietuviai taip sutratino gudų eilas, jog vos patys kunigaikščiai beišsprūdo nuo giltinės. Tuo pačiu žygiu lotaviai su savo talkėjais, atėmę gudams pilį Jurjevą, arba Tarapatą, ir kitas piles, pačius gudus iš viso krašto išvarė.

Vsevolodas kunigaikštis, įpykęs ant lietuvių, gel-
1131 bėtojų lotavių, ketėjo jiems atmonyti; to dėjęsis, traukė vėl į Lotaviją ir tenai ką sutikdamas: kaimas, gyvolius, turtus — visa naikino, ūkinykus vienus iškirto, kitus apkalęs skubiniai, iki lietuviams neantpuolant, į vergus nuvarė, kurie nebregėjo daugesniai ant savo namų linksmos saulės užtekančios.

Ateinantį metą lietuviai, norėdami atmonyti gudams, tiekės iš visos galios į karę, vildamos vienu žygiu juos sudrausti. Tą matydamas, Mstislavas, didysis gudų kunigaikštis, susitarė su kitais savo kunigaikščiais lietuvius besitaisant į karę namie užspėti; to dėjęsis, su didžia kariauna traukė į Lietu-

vą, bet lietuviai, jausdami pavojų, visą savo parubežį nuo gudų nuteriojo, trobesius nudegino, javus nunaikino, gyventojus su jų labyba išsiuntė į Žemaičių girias ir taip, visa apvertę į tyrą ir patys miškuose išsislapstę, tykojo ant kelių gudų, kurie atėję tenai nusiminė, rasdami vietoj brandingų javų plėnis žvylant plynuose tyruose, tuojau patys ir arkliai pradėjo badu stipti; susipratę gudai skubiniai pradėjo grįžti, tuo tarpu lietuviai, iš girių išpuldamies, peralkusius gudus ėmė pasalu skardyti, kurie vienok, išsigavę į Minsko lygmes, norėjo dar aiškioj mūšoj savo laimos bandyti, darin bloškės ant sekančių lietuvių ir kruvinoj kovėj sau galo ar pergalės ėmė ieškoti; abi šali kuo smarkiausiai susirėmė, bet sunku buvo gudams lietuvių narsybę nuramdyti, kurie viena valanda keletą tūkstančių pačių rimtųjų, užvis kijevionų, pakelėj parito, kurie toj rūstoj dienoj velijos labiaus garbingą galą gauti kovėj nekaip mukdami badu stipti ar pagonių lietuvių vergais tapti, nes tenai retas kurs tarp gudų išsprūdęs nuo tos baisios pjūties beparbogino į Kijevą tos noties žinią. Įgavę tokiu pragumu lietuviai pergalę ir nepaseikimus turtus grįžo namon.

Yra raštuose randama, jog tą metą Vsevolodas, kunigaikštis Naugardo, kariavęs su lietuviais ir ana- 1135
pus Daugavos lietuvių kraštą Lotaviją, arba Letgaliją, tai yra Lietuvos galą, nuteriojęs ir į pilį Jurjevą, arba Tarapatą, įsilaužęs, bet koksai galas buvo tos karės, nėra parašyta.

Kitoj pusėj Boleslovas Kreivburnis bengdamos paskaidė ūkę tarp sūnų savo Vladislovo, Mieško, Henriko ir Kazimiero, kurie, nekakindamos tuo padalijimu, lig tėvui nustipus, lig sūnūs sukeršto. Vladislovo žmona buvo lyčium tų kerštų, kuri, gobėdamos valdžios, įgundino savo vyrą brolių dalis atimti. Nuo to kėlės namkarė, kuri mažne į pragarą Lenkų ūkę įstūmė. Vladislovas, nebtverdamos sa- 1138
vo valstybėj, pas ciesorių savo uošvį išsidangino, palikdamas valdžią Boleslovui IV Garbanočiui. Vienok visoj toj namkarėj Lenkų ūkės lietuvių giminės

namie lindojo, negal žinoti įžasties* tó jų rumumo, turėjo būti ar didžiai nuvargę dabar minavotose gudų karėse, ar patys nekybinami nenorėjo be lyčiaus karės pradėti.

Tas metas tuo yra minavojamas lietuvių raštuose,
1155 jog žydai, dėl kropimo, apgaudinėjimo ir kitų suktybių pavaryti iš Kijevo, gudų buveinės, pirmą kartą įsidangino į Lietuvą metuose 1155. Negal žinoti, kame jie pradėjo lietuvius visų pirma apgaudinėti, vienok Žemaičiuose jau atmenami, jau pasakomis skelbiami yra metai, kuomet kiekviename miestaly žydai pradėjo gyventi, kurie iki šiai dienai, veltui Lietuvos ir žemaičių duoną valgydami, kas dieną platinas.

Rašo kariavus tą metą lietuvius su Volodariu, kunigaikščiu juodgirėnų, arba Minsko, bet su kokia
1158 tenai laima, to nėra išreikšta. Regis, jog Volodarius, išpažinęs ant savęs lietuvių vyresnybę ir sandarą su jais padaręs, įdavė jiems pilis saugoti ir algą jiems mokėjo.

Truputį paskesniai Rogvolodas, kunigaikštis baltųjų gudų, daugybę karėjų savo valstybėj sukėlęs, antpuolė pilį Grodecą, esančią valdžioj Volodariaus, kun. Minsko, kursai, paėmęs savo talkėjus lietuvius, susigrūmė su Rogvolodu ir taip jį nuveikė, jog retas Rogvolodo kareivių besugrįžo namo.

Valdant Boleslovui IV Lenkais ir jam su įvairiomis tautomis kariaujant, lietuviai jam visuomet talkinėjo, kuriuos raštai to laiko senu įpratimu ne lietuviais arba žemaičiais, bet skitais vadina. Paskiaus vienok Boleslovas, pasigobęs lietuvių krašto, ėmė kariauti su jais pačiais, kuriuos geisdamas būtinai nuvergti, ketėjo tenai krikščionų tikybą įkurti. To dėjęsis, ištraukė į Pamezoniją su didžia kariauna, vesdamas vienkartu su savim didžią daugybę krikščionų kunigų dėl skelbimo tenai žodžio Dievo. Noris Boleslovas viso pikto tame žygy prityrė,

---

* Viršuj: *lyčiaus.*

vienok pavyko jam tūlas gimines lietuvių nukariauti ir į savo valdžią įgyti. Tuojau tenai apskelbė jis įsakymą, „jog tie visi, kurie krikštysis, ne vien paliks liuosais, bet dar savo turtus ir tėviškes veldės po seno, bet tie visi, kurie neliausis senųjų dievų garbinti ir seks seną tikybą, nustos ne vien visos savo labybos, bet ir gyvybą duos". Tūli pagezonys ir parusnionys, nugandyti terionėmis ir pagorinti tuo įstatymu, ėmė krikštytis, žadėdami Boleslovui kas metą duoklę duoti, kursai, taip įdiegęs mokslą Kristaus ir pagorinęs kantrius gyventojus savo terionėmis, grįžo namon džiaugdamos ir vildamos, jog krikščionų kunigai mokės tenai gaivinti pasėtą sėklą. Vienok Boleslovas tame daikte nusivylė, kaipogi vos buvo jis prasikraustęs iš pagezonų krašto, kaip tuojau ūkinykai pametini krikščionų tikybą grįžo pas savo bočių dievus ir juos ėmė guodžioti apieromis, jog juos buvo apleidę, o tuo tarpu kunigus krikščionis laukan uiti.

Tam nutikus, pamezonys, parusnionys, krūpaudami, idant Boleslovas jiems neatmonytų, nuleido siuntinius pas jį, lūgodami, idant jis kakintųsi viena metine duokle, o jiems leistų jų bočių dievus garbinti ir jų senovės tikybą pildyti. Bet to negaudami, ne vien duoklės Boleslovui nebdavė, bet dar įpuolę artimuosius jo kraštus nuteriojo ir didį grobį pargabeno namo.

Įpykintas tuomi, Boleslovas Garbanočius, sukėlęs didžiai stiprią kariauną, grūdos į lietuvių kraštą, ketėdamas ne vien drausti savo nepaklusnius vergus, bet kirsti laukan iki paskuojo ūkinyko, o patį kraštą, apvertęs į kapus, su Lenkų ūke sunerti, bet laimelė kitaip lėmė, nekaip jis vylės. Pats būdas krašto saugojo tuo kartu geresniai liuosybę giminių lietuvių tautos saulėlydy nekaip tenai jų pilys ir mūrai, kaipogi neišžengiamos girios, gilios upys, platūs ežerai, versmės ir tyrai gorino neprietelių ir gyniojo liuosybę savo gyventojų. Boleslovas vienok, savo kantrybe išsibaistęs per neišžengiamą rubežiaus giria į pamezonų kraštą, rado tenai žaliuo-

jančius tyrus. Tenai Boleslovas, paskiedęs į tris dalis savo kariauną, vieną pats vedė, antrą Mieškas, kunigaikštis Didžiųjų Lenkų, o trečiąją Henrikas, Sandomiro kunigaikštis. Lig jis su savo kariauna per upį Osą persikėlė, lig tuojau atsirado du diduomiu pagezoniu kaipo kelio žinovu ir pasiėmė per neišžengiamas girias ir balas išvesti Boleslovą į kelią su visa jo kariauna. Boleslovas, tiedviem pasikliovęs, leidos į vidurį tų tyrų, balomis ir versmėmis aptekusių, per kuriuos vienas ankštas kelelis; būdamas jau vidury tų versmių, pasijuto nuo užpakalio nuo sūdaujų, pamezonų ir kitų lietuvių antpultas, kurie, kriokdami ir vylyčias ant lenkų sviesdami, sujaugė jų eilas, kurie, suspausti ankštame kely, nebgalėjo bėgintis, kad tuo tarpu parusnėnai kuo narsesniai grūdo juos į versmes, kuriose nuo paties svarumo šarvų grimzdo daugybės lenkų į pragarą, ir kas tarp jų nenužuvo balose, tas sukniusto nuo brūklio. Netikėliai sugautuosius vienus užtvojo, kitus nugalavo, retas tenai beišsprūdo nuo tos nelaimos, pats kunigaikštis Henrikas galą gavo, o Boleslovas gyvas su keliais į namus bepargrįžo. Lenkai negalėjo per amžius to nuopuolio užmiršti, o lietuviai, įgiję tą pergalę, dievus savo maldė, dėkavodami jiems, jog juos teikės užlaikyti nuo vergybos nepritelių[1].

Taip išnaikinę pamezonys, sūdaujai, parusnėnai visą Boleslovo kariauną nuteriojo dar baisiai, įkandin jį vydami, Kulmiją ir Mozūriją. Boleslovas, pasilpnintas tuo nuopuoliu ir suvargęs namų kerštais, nebspėjo lietuviams tų nelaimų atmonyti, ant galo, vienas nebstengdamas visa apgalėti, įpuolęs į rūpesnį, nustipo. Tuo pačiu laiku nustojo savo bendrų pamarionų, kurie buvo jau tapę krikščionimis ir lenkams vergavo; kaipogi krikščionų tikyba buvo išsiplėtusi visame jų krašte ir visas jų pažines ir bendrystą su lietuviais išnaikinusi. Kaipogi kol pamarionys buvo pagonimis, tol Lietuvos giminės juos

[1] J. Bandtkie, Dziej. narod. pol., t. 1, s. 234.

šelpė ir gelbėjo, bet tapus jiems krikščionimis ir apsiverginus, ne vien neapvežėjo jų, bet užgynė prekioti su savo kraštu, kas atėjo iš Pamario, tą tuojau kalino, jų laivus jūroj grobstė, nė į savo attakas jų leido irkluoti, prekių daugiaus nuo pamarionų nei jūra, nei žeme nebėmė, tankiai dar įpuldamies jų kraštą iki Štetino nuteriojo ir daugybes gyventojų suėmę varė sau į vergus.

Nuo smerčio Boleslovo Garbanočiaus lietuviai, gyveną saulėlydy, ilgą laiką pakajų turėjo, kurį jo karšinčius Mieškas taip pat saugojo. Lygia dalia brolis jo Kazimieras, vadinamas Teisingu, būdamas sugaišęs namų kerštais tarp brolio vaikų, negalėjo apie lietuvius dūmoti, kaipogi namkarė pati vos ne vos metuose 1191 tepasibengė, ir Kazimieras vienas pats pasidarė valdymieru visos Lenkų ūkės.

Tame laike didžiai baisiai kariavo lietuviai ir žemaičiai su gudais. Noris nėra raštuose išguldytų visų atgalių tos karės, vienok gal manyti nuo to, kas yra raštuose tų laikų randama, jog buvo kruvina ir maringa. Kaipogi įtūžęs ant lietuvių garbingas Iziaslavas, didysis kunigaikštis gudų, sukėlė visą savo galybę, ketėdamas ne vien sudrausti lietuvius nuo terionių savo ūkės, bet dar būtinai juos nuvergti. Lietuviai ir žemaičiai, tą jusdami, pasitaisė taip pat rimtai gintis, velydamos pirmiaus pelenuose savo namų užsirausti, nekaip gudams vergauti. Darin lietuviai ir žemaičiai, nuo visur sutraukę savo karė- 1182
jus, ėjo gudų tremti, kurie jau ugnia ir karda teriojo padaugavius. Abi šali su visų didžiausia aitra ir narsybe susigrūmė ant skardžių Daugavos. Iziaslavas garbingas drąsybe ir narsybe, sako, pats eilavęs savo gudus į mūšą. Lietuvius bei žemaičius būk taip pat rėdęs vyras protu ir kantrybe galįs, kurio vardo vienok skaugė raštuose neįrašė. Pirmajame susirėmime šalių ragotinės vien lūždamos paškėjo, ugnis kalavijų žiebavo, o vyrai it ąžuolai virto, kraujų latakai varvėjo, kūnų žmonių ir žirgų jau šūsnys riogsojo, vienok negalėjo dar žinoti, katra šalis pergalės; ilgainiui vienok eilos gudų pradėjo

gurti. Tą matydamas, Iziaslavas, kurs toj kruvinoj dienoj karėju ir karvedžiu buvo, stiprindamas ir drąsindamas savo karėjus, patsai priešakiu eidamas, kad nori dar narsesniai ant rindos žemaičių gulti risdamas visų kantriausius, tuo tarpu pažeistas nuo jo žemaitis jam krūtis ragotine pervėrė. Nustoję gudai taip kantraus savo karvedžio tuojau kurs kaip beįmanė tas muko šalin, bet lietuvių vyresnieji taip bukliai buvo savo kareivius sustatę, jog skriejančius gudus visus į verpetus Daugavos sugrūdo, kuri būk burgėjusi per kamšą kūnų it per purvyną (kaip gudas pats tų laikų rašytojas sako). Turtai ir gėrybės gudų visą tą dieną teko lietuviams ir žemaičiams.

Ta pergale nekakinos dar lietuviai, nes ateinantį metą traukė į Baltuosius Gudus ir Juodgirėnus, ra-
1183 dę tenai gyventojus krikščionis, daugiaus pavėdžius jau į gudus nekaip į lietuvius, kurie, vergaudami nuo 300 metų gudams, patys buvo jau išvisę į gudus, visą jų kraštą nuteriojo, priemiesčius Pleskavo ir Naugardo nudegino, bažnyčias nuplėšė, piles išvertė, ir kame tiktai lietuviai ir žemaičiai ant savo greitų žirgų pasirodė, tenai akmuo ir vanduo paliko betyruojąs. Taip nusiaubę visą kraštą, daugybes imtinių į vergus parvarė. Norėjo dar Vsevolodas, kunigaikštis Naugardo, lietuviams atmonyti tas nelaimes savo ūkės, kaipogi, tame širdgile surinkęs savo ūkinykus, ėmė vyti lietuvius, kuriuos antnokęs susigrūmė, bet pats su visais savo kareiviais tenai galą gavo. Nuo to laiko mažne visi Baltieji Gudai ir Juodgirėnai paliko lietuvių valdžioj.

Rostislavas, kitas gudų kunigaikštis, geisdamas tas nelaimas lietuviams atmonyti, sukėlęs savo ka-
1190 reivius, traukė į Lietuvą ir tenai pilį Dverenę apgulęs ėmė vėtravoti, bet, negalėdamas varu įsilaužti, nustojęs tenai daugybę savo kareivių, pilį palikinas pagrįžo namo nieko nepešęs. Lietuviai, būdami apmaudingi ant Rostislavo, įpuolę į jo kraštus, plačiai platesniai nuteriojo. Nuo tenai bloškės į Juoduosius Gudus, kurių plačius dalykus, į žaras pasi-

skaidę, taip pat baisiai nuteriojo, o apygardas Pinsko nudegino, kame gėrybes ir turtus suplėšę, su didžiu grobiu ir daugybe imtinių pagrįžo laimingai į Kernavę, savo ūkės buveinę.

Ateinantį metą Jaroslavas, kunigaikštis Naugar- 1191
do, regėdamas, jog su lietuviais nebebus doros, atsidėjęs iš visos galios ketėjo su jais kariauti; kaipogi, susitaręs su kitais gudų kunigaikščiais, traukė ne į Lietuvą, bet į Žemgalius, kurių visą kraštą baisiai baisesniai nuteriojęs, vyriškuosius iškirto, o žmonas ir kūdikius į vergus išvarė.

Lietuviai ir žemaičiai vėl, norėdami atmonyti 1198
Jaroslavui teriones žemgalių, patelkę dar Polocko kunigaikštį, gulė į apygardas Pleskavo ir pirmajame antpuoly priemiesčius pilės Velikije Luki nudegino ir jo apygardas nuteriojo, bažnyčias, klioštorius nuplėšė, noris į pačią pilį neįsilaužė, vienok su didžiu grobiu sugrįžo namo laimingai.

Neilgai buvus Mantvila, kunigaikštis Žemaičių, sukėlęs kareivius žemaičių ir lietuvių, traukė vėl į Baltuosius Gudus. Bet, radęs Daugavą didžiai patvinusią, nemintąs, ką bedaryti ir kaip veikesniai per upį persikelti, būk liepęs savo kareiviams
dviej[au] sutūpdamos ant taurio kailio per upį kel- 1200
tis, kaipogi tokiose odų valtyse žemaičiai ir lietuviai persikėlę staiga gudus antpuolė, kaimas nudegino, į pilį Lotavę varu įsilaužę sugriovė, apygardose kurios daugybes grobio pagrieję, namo pargrįžo.

Kad taip lietuviai ir žemaičiai grūmės pietuose su gudais, netimpsojo nė kitos jų giminės saulėlydy. Vos buvo Kazimieras, Lenkų kunigaikštis, pakajų į namus įkūręs, tuojau ėmė rėdytis į karę ant pamezonų, sūdaujų, parusnėnų ir kitų lietuvių ir žemaičių. Negal žinoti lyčiaus tos karės, vienok Kazimieras ateinantį metą sukėlė savo karėjus, nes, možėdamos jais, patelkė dar savo gentis kunigaikščius ir su ta galybe ketėjo būtinai saulėlydinę šalį lietuvių ir žemaičių užkariauti. Visa ta galybė Kazimiero susirinkusi persikėlė per Yslą į Kulmijos

kraštą, jau lenkams vergaujantį, paskui, persigavusi per upį Osą, įėjo į pamezonų kraštą. Gyventojai to krašto pagal savo būdą įsitraukė nuo neprietelių į girias ir balas, o lenkai, nerasdami su kuo grumtis, kur užėjo, ten teriojo degindami ir naikindami, noris pagezonys kame ne kame pasalu antpuldamies grėsė juos skardmūšomis nuo degėsų, o kartais iš tokių skardmūšų ir į aiškią kovę ištiko, vienok pagezonys nestengė jomis lenkų ramdyti nei nuo lenkų pergalėti*. Ant galo, regėdami lenkų nebnuramdysią, nuleido siuntinius, lūgodami pakajaus nuo Kazimiero, žadėdami jo klausyti, jei jis teisingai juos rėdys. Kazimieras reikalavęs nuo pagezonų duoklės iki šiol nemokėtos ir liepęs sugrąžinti veltui lenkų imtinius bei 100 vadų dėl pevnumo pakajaus duoti. Kad tą pagezonys išpildę, Kazimieras pagrįžęs namo.

Nuveikęs Kazimieras taip pagezonis sukos į kitus kraštus lietuvių tautos, tai yra palečių, arba palietuvių, vadinamą, kuriame lietuviai, palečionimis (Polexiani) vadinami, gyveno apie Žaliąją girią, kur šiandien yra Drohičinas, Brestas, Naujapilis ir Chelmas. Giminė kantri ir karinga, drąsi ir mylinti liuosybę, neiššengiamose giriose gyvenanti, bet neapvežanti ne vien lenkų, bet ir visų gudų, norinčių juos nuvergti, įsintėjusi buvo lenkams savo antpuoliais ir terionėmis, todėl jie seniai jau ant jos drumzdė.

Vienas kunigaikštis tos giminės turėjo savo buveinę Drohičine ant upės Bugo, per kurio kraštą ėjo palečionys, traukdami į Lenkus arba Gudus. Visų pirma Kazimieras norėjo tam atmonyti, todėl apgulė Drohičino pilį, kurią vėtravojo narsiai narsesniai. Palečionys, pasalu antpulti, neturėdami nei rimtos įgulės, nei peno kiek reikiant, noris didžiai kantriai gynės prieš šimtą kartų didesnį neprietelių, ne-

---

* Virš žodžių *nei nuo lenkų pergalėti* užrašyta: *negalėjo nuo terionių nugrėsti.*

stengdami ant galo paveikti, apsiėmė Kazimiero klausyti.

Paskui Kazimieras traukė tolesniai į palečionų žemę, viliodamas juos į mūšą. Tris dienas keliavo neišžengiamomis giriomis, ketvirtąją dieną, krūpaudamas pavojaus, sulig saulėtekiu liepė visiems savo kareiviams spaviedotis ir vyskupui Plocko šventą komuniją išduoti, tais žodžiais drąsindamas, „jog grumsis tuojau su neprieteliais savo tikybos ir godotojais balvonų, darin karėjai krikščionys ne ginklu, bet savo tikyba ir šv. Evangelija turi viltis pergalės". Ėjo tolyn vien, norėdamas į mūšą išgauti gyventojus, bet niekame negalėjo jų sutikti, kurie giriose įsitraukę tykojo pragumo ant neprietelių pulti. Lenkai ant galo pradėjo terioti kraštą ir visa tą naikinti, kas palečionims šventu buvo. Tą regėdamas, kunigaikštis palečionų nusižeminęs atėjo pas Kazimierą pakajaus lūgoti, žadėdamas metinę duoklę duoti ir Kazimiero klausyti, kurį jis priėmęs vadų reikalavo; gavęs juos, tarės jau nuveikęs palečionis, todėl pradėjo grįžti namo.

Tuo tarpu palečionys užlaidė medžiais kelius tarp balų ir versmių taip, jog lenkai nei pagalbos, nei peno nė nuo kur nebgalėjo begauti, nemindami ant to, jog už tą lenkai jų vadus nugaluos, bet tuomi jie nerūpinos, kaipogi, pagal nuomonę palečionų, gyvyba kelių žmonių buvo nieku prieš liuosybę visos giminės, kurie tikėjo, jog žmogus nustipęs negaišta su kūnu, bet jo dūšia eina kur tenai į aukštybes dievams apsirodyti, jog dorai ant šios pasaulės gyvendamas kantriai už liuosybę ir tėvainę mirė, idant tenai amžinai linksmintųsi, saldumus gerdami ir baltai dėvėdami. Todėl tie palečionys karėj nei kantrybe, nei narsybe buvo nepergalimi, kaipogi alvienas gyvybą savo tol už Dievo doveną turėjo, kol liuosu buvo; negalėdamas liuosu bebūti, pats sau galą darė. Nuo tokios giminės apgulti lenkai visų didžiausiame rados pavojuj ir, regėdami, jog reiks su giltine rištis, įpuolė į rūpesnį. Tuojau vieni ir antri it nesavėj susirėmė, prasidėjo pjūtis, abeji,

kraują šlekindami, pergale varžės, vienok lenkai ir taip narsius ir kantrius palečionis pergalėjo, kuriems sunku buvo, viena meškena apsimovus, gelžies šarvas trupinti. Lenkai, nekakindamies ta pergale, teriojo visa ir naikino ugnia ir karda. Likusieji palečionys, regėdami nepergalėsią lenkų, ėmė lūgoti Kazimiero, idant liautųsi nuo terionių, žadėdami jo klausyti, kursai liovės ir, dovenas nuo jų kaipo ženklą nusižeminimo atėmęs, pargrįžo namo. Parkeliavęs Kazimieras į namus pakėlė minavonei tos pergalės didžią puotą ir dieną šv. Florijono valgydamas užstalėj tarp diduomenės staiga numirė, svečius nugandinęs. Ar ilgai palečionys vergavo len-
1194 kams, nėra raštuose randama, bet kas paskesniai su jais nutiko, tą dar regėsim.

Nustipus Kazimierui, susivaržė diduomenė Lenkų ūkės suolu ir vėl namkarę sukėlė, kuri iki pat smerčio Mieško, brolio Kazimiero, pateko, tai yra iki metų 1202, vienok visoj toj vėl baisioj ir kruvinoj karėj nėra minavojama lietuvių ir žemaičių.

§ XVII

Įsiveisimas vokyčių į žemaičių kraštą ir jų karės su žemaičiais

Kariaujant lietuviams ir žemaičiams su gudų giminėmis pietuose ir vakaruose, rados notis šiaurėj, kuri visą Lietuvos ir žemaičių tautą į amžiną pragarą įstūmė, kuriame iki šiai dienai tebžūna.

Prekiotojai prašaleičiai, prekiodami pajūriais su žemaičiais, kuriuose ne vien vasarą, bet ir žiemą gyveno su šeimyna ir savo kunigu, kaip viršiaus minavojau §, kuriems krikščionims noris vietinykai žemaičiai pagonys nieko pikto nedarė, nes tame daikte didžiai apsigaudino. Kaipogi, tą matydami,

teutonai gyventojai pagal vienus Bremeno miesto, pagal kitus Liubeko įsibičiuliavo metuose 1111 su žemgaliais, taip vadinama saulėtekine dalia žemaičių, ir lybiešais, gyvenančiais pačiame pajūry, paskui, prekiodami su jais medum, vašku, blomomis ir javais, apsigyveno pagrevėj, arba įtakoj, Daugavos upės, vietoj, šiandien Diunamiunde vadinamoj. Teutonai, pelnydamos tenai gausiai ir veikiai turtėdami, masino kitus savo vientaučius įnamauti, kurie, smailaudami pelno, kas dieną tenai tvino. Juo į didesnes pažines tie svečiai su žemgaliais suėjo, juo didesniai teutonai gerinos, žvalgydamies, kas kame yra. Pažinę paskui žemgalių rėdą, galybę ir turtus, užsigeidė jų valdymierais pasidaryti, jų kraštą užimti ir juos pačius nuvergti. Vienok negalėjo to kitaip padaryti, kaip reikėjo lyčyna tikybos krikščioniškos antsimauti, idant lyčių karei gautų: kaipogi teutonai, arba vokyčiai, buvo krikščionys, o žemgaliai, žemaičiai, lietuviai ir lybiešiai buvo pagonys, arba netikėliai. Idant vokyčiai tokį savo kėtėjimą uždengtų, nuo pradžios taip elgės.

Tie atėjūnai turėjo su savim kunigą, vardu Meinhardą, augustijonį, noris apsenį vyrą, bet didį geidulį Evangelijos platinimo, neskundžiantį nei darbo, nei žygio, nei sveikatos dėl padauginimo skaitliaus krikščionų, kursai, pramokęs tenai kalbos, pradėjo skelbti Dievo žodį netikėliams. Bet jog buvo senis dosnus, išmintingas, gudrus ir gailingas, įgijo tuojau kliautį ir meilę vietinykų žemgalių ir lybiešų, kurie ne taip nuo permanymo jo mokslo, kaip vieni, smailaudami dovenų, turtų ir lobio, kiti, būdami daug kartų gudų spaudžiami, vylės sau užtarytojus tuose atėjūnuose rasią, pradėjo krikštytis. Visų pirma ūkinykai Ilė, Kulevenė, Vieca, Alonis ir Kaupas, tėvūnas Turaidos pilės, su savo gentimis apsikrikštijo. Meinhardas, regėdamas skaitlių krikščionų didinantis, bažnyčią Ikškilėj įkūrė, kurioj vietoj tų atėjūnų padėlis prekių buvo laikomas.

Pajutę žemaičiai ir lietuviai vokyčius savo ti- 1158
kybą tarp žemgalių platinant ir bažnyčias strūni-

jant, saugodami nuo pavojaus savo tikybą ir liuosybę, sukėlė kariauną ir ketėjo vokyčius uiti laukan ir gyvenimus jų naikinti karda ir ugnia, todėl traukė prieš juos, bet, jų nesutikdami, ėjo artesniai per girią į pajūrį į tą vietą, kurioje teutonai buvo įsikūrę. Meinhardas, nujautęs ateinančius lietuvius ir žemaičius, nedrįsdamas akivaizdoj jų laukti, surinkęs savo vokyčius ir perkrikštus, įsitraukė į girią ir tykojo žemaičių ateinant, kurie, nevildamies pavojaus, traukė per minavotą girią nuliozgę; tuo tarpu Meinhardas juos pasalu antpuolė, žemaičiai nusiminę muko šalin visa palikini, tardami apgautais esą[1].

Ta pergalė didžiai naudinga buvo Meinhardui, kaipogi perkrikštai didesniai klausė ir gerinos teiraudamies jo alviename daikte. Naudodamas to pragumą, Meinhardas perkalbėjo juos, jog reikalingas daiktas esą piles dirbti ir apsikapėti dėl apsigynimo nuo neprietelių. Tas tarimas taip įtiko perkrikštams lybiešiams, kurie prisiekė jo klausyti. Daug krikštijos pilės belaukdami, kiti ketėjo krikštytis pilį įkūrus. Pasteigęs Meinhardas medžiagą pilei pavadino mūrinykus iš salos Gotlando ir taip netrukdamas dvi pili įkūrė, vieną Ikškilėj, kurios 5 dalį sau paturėjo, o antrą Bažnyčios saloj, kurioje dar 6 lybiešių kilties vyrai persikrikštijo.

Nujautę tą, žemgaliai nekentė, jog jų krašte prašaleičiai pradėjo varu stiprintis, todėl antpuolę norėjo Ikškilę sugriauti, bet, vokyčiams stipriai gyniojantis, nieko nenuveikę, atstojo ne be apmaudo.

Ne visuomet tedžiaugės ir Meinhardas savo darbu, kaipogi tankiai perkrikštai pradėjo rodytis abejotiniais dėl naujosios tikybos; pirma jau dėl dovenų, jau dėl pilių krikštijos, bet, pilis įkūrus, dovenų daugiaus nebgaudami, grįžo apent į savo tėvų tikybą ir norėjo patys vietoj vokyčių tose pilėse gyventi.

---

[1] T. Hiärns Lyf-, Ehst- u. Let. Geschich., T. I, § III, S. 88.

Juo tolyn, juo piktyn ėjo Meinhardui, kaipogi vietinykai aiškiai jau nebnorėjo krikštytis, taip jog Meinhardas matė ant galo vienas nieko nebnuveiksiąs. Rodės jam gerai būsią, jei jis nuo popiežiaus 1168
pagalbos ir užtarimo lūgos. To dėjęsis, Meinhardas grįžo namon į Bremeną pasigirti savo darbu namikiams ir apsipasakoti arkivyskupui ir kitai diduomenei, ką jis tame krašte buvo regėjęs ir girdėjęs, su kuriais pasiteiravęs keliavo paskui į Rymą pačiam popiežiui papasakoti, kurio Aleksandras III, 1170
tuo kartu popiežius, mandagiai išklausęs, pakėlė jį Padaugavio arkivyskupu[1].

Naujasis vyskupas, pargrįžęs į Padaugavį, pašventė Ikškilės bažnyčią į katedrą ir ją į švenčiausios Marijos mergos užtarymą atdavė ir už buveinę sau paskyrė, vienok nebrado to, ką buvo palikęs paeidamas, kaipogi noris visos pilys pradėtos dirbti buvo nubengtos, vienok gyventojai, nebturėdami mokytojo, kurs juos tuointimpos naujoj tikyboj būt stiprinęs, išsižadėjo jos ir būriais ėjo į Daugavą krikštą žemyn plauti pagal savo nuomonę, kurie maž ką tesuprato naujos tikybos įstatymų, idant būt galėję užmiršti savo senovės tikybą, kurią jų susiedai žemaičiai ir lietuviai taip širdingai garbino ir godojo. Nusiminė pats Meinhardas, radęs visus perkrikštus išgaišusius, tarp kurių retas kurs jo sugrįžimu bedžiaugės: daugiaus nairės, kas dar piktesniai buvo, netikėliai ketėjo jį su visais vokyčiais uiti laukan iš viso Padaugavio, o jo tarną zokanyką Ditrichą, skelbiantį Dievo žodį apygardoj Turaidos, norėjo deginti savo dievams ant apieros, nuo kurios vos laima beišliko. Noris paskui Meinhardas buvo įgijęs kliautį gyventojų Turaidos išgydymu vieno diduomio sunkioj ligoj, vienok matė jis, jog geruoju jų neapkrikštys; dėl to ketėjo tūpti į laivą gotlandų, arba žuvėdų, ir keliauti į Teutoniją, vildamos tenai stipresnę kariauną sau įsteigti ir jau ne žodžiu, bet karda netikėlius mokyti. Tą

[1] Voigt, Preus. Geschichte, T. 1, K. VI, S. 390.

jusdami, padaugavionys nusiminė ir, krūpaudami, idant Meinhardas neatvestų daugesniai dar prašaleičių vokyčių į jų kraštą ir juos pačius nenuvergtų, užvis mindami sau tas kruvinas kares, kurias su žuvėdais turėjo, kurie, ateidami į šiapus jūros, jų dievus ir tikybą senovės naikino, lūgojo darin Meinhardo, idant jų neapleistų ir juos nuo neprietelių gintų, žadėdami jam vėl krikštytis ir niekuomet nebatsižadėti naujos tikybos.

Meinhardas, tuomi pasikliovęs, pasiliko Padaugavy, tuo tarpu vienok gotlandų prekiotojams slapta įsakė, idant, grįždami iš Teutonijos, karėjų ir ginklų atvežtų. Pajutę tą, padaugavionys, lig laivai atsitolino iš įtakos Daugavos, lig tuojau jie ėmė iš Meinhardo tyčiotis, sakydami: „Kriauklyti, ką beveiki?" (regis, dėl to, jog jis juodą abitą savo zokano dėvėjo) ir eidami jam už akių klausinėjo, „kaip brangi esanti druska ir milas Gotlando". Meinhardas, nebsumanydamas ką bedaryti, apsikniaukęs lindojo Ikškilėj, savo buveinėj, laukdamas vokyčių, per jūrą ateinančių pagalbon.

Vildamies padaugavionys, jog Meinhardas veikiaus ar paskiaus atves savo vientaučius ginkluotus į jų kraštą ir šiuos čia karda krikštydamas apvergs, darin kuo didesniai tūžo ant jo. Tą matydamas, vyskupas Meinhardas, pasiteiravęs su savo tarnais, ketino į Igumių žemę spūdinti ir tenai peržiemavojęs pavasarį į Vokietiją grįžti. Tą jusdami, netikėliai ėmė jį vėl gorinti, idant čia pat paliktų; paklausęs jų lūgojimo, vėl apsistojo. Tuo tarpu vienok Meinhardas išsiuntė į Rymą Ditrichą, kursai, dėjęsis ligonio einąs lankyti, laimingai rubežių perėjo. Nukakęs Ditrichas pas popiežių guodės jam apie tamprybę ir atkaklybę netikėlių, lūgodamas jo, idant telktų krikščionis į kryžiaus karę ant netikėlių ir skelbtų griekų atleidimą tiems visiems, kurie eis su karda netikėlių mokyti krikščionų tikybos.

Tuo tarpu vyskupas Meinhardas, karšačia pakriūšęs ir nukaipęs rūpesniais, didžiai sunkiai apsirgo, kursai, matydamas sau artimą giltinę, suvadi-

nęs diduomenę perkrikštų, linkėjo jiems, idant, jam nustipus, kitą sau vyskupą įsteigtų ir apie jo smertį arkivyskupui Bremeno žinią duotų. Netrukus Meinhardas ant rankų padaugavionų su šiuo pasauliu persiskyrė metuose 1196 lapkričio mėnesy; kūną jo pirma palaidojo Ikškilės katedroj, paskui, pergabenę į Rygą, padėjo taip pat katedroj už didžiojo altoriaus, kursai iki šiai dienai tebėr.

Nustipus Meinhardui, vokyčiai, su tūlais perkrikštais susitarę, išleido siuntinius į Bremeną pas arkivyskupą, lūgodami sau kito vyskupo, kursai paskyrė jiems Bertoldą, opatą cistersų zokano, aitringą dievmeldį, tamprų ir pasalų vyrą, kursai, užsidengęs Dievo žodžiu, dūmojo, kaip netikėliams turtus išplėšti ir juos apvergti. Pradžioj nairės priimti tą vyresnybę, bet, gavęs nuo arkivyskupo ir kapitulos 20 svarų sidabro kasmetinės algos, palaimintas vyskupu nuo arkivyskupo, iškeliavo į Padaugavį, kurį vokyčiai su perkrikštais Ikškilės priėmė kaipo savo naują vyskupą, kursai tuojau perkrikštų diduomenę suvadinęs pas save vaišino ir apdovenojo visaip, norėdamas pasigerinti ir pasikliauti. Bet lig pradėjo tikybą krikščionų skelbti, lig gyventojai nebkentė jo ir persakiojo. Kaipogi ketino jį Bažnyčios saloj šventorių belaiminant nugaluoti, bet patys dar abejojo ir nesutarė, ar jį su pačia bažnyčia sudeginti, ar pasalu nukauti, ar į Daugavą įstumti, tuo tarpu jis, persergėtas nuo perkrikštų, visa pametęs slapta į laivą įtūpė ir nukeliavo pirma į Gotlando salą, paskui į Vokietiją, nuo ten pas popiežių, visur vienok kely telkdamas krikščionis ir skatindamas juos eiti kryžium apsiženklinus netikėlių kariauti, ką kame sutikdamas, tam guodės apie novis krikščionų žemgalių žemėj ir jų pavojų visaip tenai didindamas[1].

Čia dabar reikia žinoti, kas tos buvo atpuskų, arba kryžiaus, karės. Kuomet prasidėjo ir koksai jų būdas buvo, idant skaitytojas galėtų regėti baisybę

---

[1] Voigt, Preus. Geschichte, T. 1, K. VI, S. 394.

ir nedorybę krikščionų, o kantrybę ir narsybę lietuvių ir žemaičių, su kuria jie kelis amžius ramdė juos nuo jų gindamies.

Žinoma yra kiekvieno, jog žmogus pagal savo būdą visa nori regėti ir su džiaugsmu lankyti visas vietas pagirtas ir stebuklingas. To dėjęsi, senovės krikščionys didžiai geidė Žemės Šventos lankyti, kurioje Išganytojas buvo gimęs bei šį svietą atpirkęs. Kiekvienas gal numanyti, jog keleiviai tokioj tolimoj kelionėj viso prityrę, tai yra: vargų, rūpesnių ir nelaimų, vienok juo ta kelionė tapo pavojesne, juo rados brangesne ir garbingesne. Galop dešimtojo ir pradžioj vienuoliktojo amžiaus vienkartu paskydo visame pasauly pasaka, jog pagal raštus šv. Jono Apokalipsis, 1000 metų sukakus, bus pabanga šio svieto. Tas garsas nugandino visus krikščionis, kurie, tuomi nusiminę, vieni palikini namus, valsčius, tėviškes ir turtus, kiti senus tėvus ir motinas, kiti žmonas su mažais kūdikiais, bėgo aitros apnikti į Žemę Šventą tenai laukti Išganytojo viešpaties ateinančio į Juzapato pakalnę svieto sūdyti[2*].

Reikia dar žinoti, jog kol ta Žemė Šventa buvo valdžioj kalifų, arba kunigaikščių arabų, dievmeldžiai keliaudami tenai didžią pataiką turėjo, kaipogi kalifai, būdami išmintingais ir gudriais rėdytojais, matė perkant krikščionys atkeliavę tenai nuo arabų šiokius tokius niekus ir brangiai jiems mokant, norėjo padauginti skaitlių tų dievmeldžių keleivių, kurie jų ūkinykus turtingino, dėl to įsakė savo ūkiams viešes ir žmonystą priderančią užlaikyti ir keleivius krikščionis kaip ir svečius vaišinti. Bet tuo pačiu laiku, kaip sakiau, kad krikščionys, nugandinti pabanga svieto, tvino į Žemę Šventą griekų atleidimo pelnyti, turkai, arba saracėnai, giminė nejauki ir smarki, apgalėjusi arabus, tapo valdymierais Žemės Šventos, kurie, neišmanydami savo naudos, keleivius dievmeldžius pradėjo spausti, ant vieškelių kratyti ir už žvalgytojus krikščionų turėti; kas kar-

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

tą ta kelionė rados pavojesne, o keleiviai pargrįžę nuo tenai neskundė pasakodami kitiems savo vargų ir nelaimų sunkinti, o piktybę ir smarkybę turkų didinti; užvis krikščionys pavargėliai ir šaldros, atėjus iš Azijos į Europą rinktis, kalbėjo nebūtus daiktus ant turkų[1*].

Tuo tarpu Petras girionis, geisdamas, idant krikščionys atvaduotų Žemę Šventą nuo turkų, bėgiojo kryžium nešinas nuo krašto iki krašto, kviesdamas ir skatindamas ne vien patį svietą, bet viešpačius, kunigaikščius ir karalius eiti vaduoti Žemės Šventos nuo turkų. Ant galo, kad taip jau svietas, aitra apniktas, nebtvėrės, koncilium, arba visuomenis surinkimas, krikščionų vyresnybės dvasiškos mieste Florencijoj, kuriame sako 30 000 pačių vyskupų ir kitų pralotų buvus, tie tenai apskelbė visam svietui, jog Petras girionis apreiškimu dangaus skatina krikščionis ant turkų eiti, o popiežius Urbonas III apreiškė savo bulėj, taip vadinamame rašte, jog visi tie, kurie paėmę kryžių eis kariauti netikėlių į Žemę Šventą, nemokės nei skolų, nei palūkų, o jų namai, valsčiai, tėviškės bus užtaryme pačių šventųjų ir kunigų, liuosi nuo visokių mokesnių, kokiai noris vyresnybei priderančių, už ką patys keleiviai apturės dar ne vien atpuskus, bet ir visų didžiausių griekų atleidimą.

Ant to balso popiežiaus, jei gal tikėti tų laikų rašytojams, šeši milijonai svieto, pagrobę ginklą, kryžium apsiženklinę, būk skrieję Žemės Šventos vaduoti nuo netikėlių. Kas begalėjo nuo tokių gaujų svieto beatsiturėti? Kaipogi vienu žygiu pergalėję turkus, Žemę Šventą jiems atėmė ir tenai metuose 1099 vadinamą Gotfridą de Bouillon, visų vyriausią savo karvedį, Jeruzolimos mieste gelžies karūna apkarūnavojo ir karalium Žemės Šventos pakėlė. Tokius karės žygius žmonių, kryžium paženklintų, vadino kryžiaus karėmis, o einančius žmones į tas kares — meldžionimis, tai yra žmonis, kare

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

Dievą maldaujančius griekų atleidimo, kursai žodis šiandien dar pas lietuvius ir žemaičius yra minavojamas.

Noris saracėnai ištremtais būdami iš Žemės Šventos, vienok neliovės antpuldinėti krikščionų, kuriuos, dieną ir naktį gandindami savo antpuoliais, vargino tuointimpos taip, jog ne kartą jie užpuolę pasalu kelias tūkstantes krikščionų paklojo karvietėj, antras kelias tūkstantes pažeidę paliko dėl peno gyviui. Jau metuose 1190 viešpats saracėnų, vardu Saladinas, atėmė krikščionims apent Jeruzolimą, tuo tarpu ciesorius teutonų Fridrichas, Rudbarzdžiu vadinamas, visų vyriausias karvedys krikščionų, Žemėj Šventoj esančių, keliaudamas tenai pakelėj maudydamos nuskendo, o kariaunoj, gaspadijančioj Antiochijos mieste, rados antkrytis ir marai, kurią sūnus ciesoriaus nabaštiko, taip pat Fridrichas, norėdamas gelbėti, buvo išsikėlęs į girias ir kalnus, bet tas nieko nemačijo — svietas mirė it lapas krito. Ptolomais pilėj, šiandien Akra vadinamoj, su kariauna krikščionų tas pats kas Antiochijoj nutiko. Tuo tarpu reikėjo krikščionims nuo saracėnų turėtis ir tuointimpos grumiantis daug svieto, užvis pažeistųjų, gaišo[1]*.

Ūkinykai Liubeko ir Bremeno pilių, pasigailę savo vientaučių teutonų, mirštančių be globos, ėmė juos rankioti į vieną vietą į lapines ir tenai juos, uždengę nuo spirgančių kaitrų, patys gerbė ir tapnojo, duodami valgyti ir gerti iš savo delnyčios. Kad tuo tarpu tokie sargintojai, išgirdę balsą trimitų, šarvojos, grobė ginklą ir lygiai su kitais nepritelius ramdė, kuriuos paują, grįžo vėl į lapines ligonių gerbti ir vaistėti. Vyresnybė krikščionų, regėdama tokią meilę artimo, paženklino jiems namus dėl ligonių pačioj Jeruzolimoj netoli nuo Saliamono bažnyčios, o sūdraugę tokių sargintojų popiežius Celestinas III patvirtino už brostvą, arba zokaną, užgindamas jiems pačiuotis ir liepdamas dėvėti ant

---

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

šarvų baltą abitą su juodu kryžium ant krūtų, nuo ko vadinos kryžokai, arba kryžeiviai, gyveno jie pilėse it zokanykai kliošторiuose, visas jų darbas buvo, karei radusis, kariauti su neprieteliais krikščionų, o pakajui esant, ligonis špitolėse sarginti. Visas tas zokanas, arba brostva, buvo užtaryme Marijos mergos švenčiausios, vadinamos teutoniškosios, jų vyresnis vadinos mistras, o valdymieru buvo pats popiežius. Regima yra, jog patys teutonai tegalėjo stoti į tą zokaną. Daug jomylistų ir turtingų vyrų, iš meilės artimo stodami į tą zokaną, atdavė jam savo valsčius ir gėrybes, kokiomis dovenomis rados zokanas trumpu laiku turtingu ir galinčiu savo apsiėmimus pildyti.

Kad visa Europa tokioj aitroj buvo ir kad kiekvienas krikščionis ne vien rūpinos savo tikybą gynioti, bet dar geidė krikščionų skaitlių didinti, o netikėlius ir jos neprietelius kauti ir tuomi nuo Dievo savo nuodėmių atleidimą ir visų didžiausios algos gauti vylės. Tuo tarpu Bertoldas, vyskupas Padaugavio, kaip viršiaus minavojau, skatino Teutonijoj krikščionis ginklą imti ir, apsiženklinus kryžium, taip pat eiti į Žemaičius ir Lietuvą netikėlių krikštyti. Sugraudintas ant galo jo pasakomis, pats popiežius Celestinas III apskelbė atpuskus ir griekų atleidimą tiems visiems krikščionims, kurie eis kariauti pagonių į žemaičių kraštą ir tomis pačiomis privilijomis, arba liecybomis, džiaugsis kaip jei tie, kurie ėjo į Žemę Šventą Išganytojo grabo išliuosuoti nuo turkų netikėlių, kaip viršiaus minavojau. Tokie karės žygiai krikščionų prieš netikėlius vadinos kryžiaus karės, o karėjai vadinos kryžėjais, arba kryžokais, tai yra už kryžių kariaujančiais, vadino juos taip pat meldžionimis, tai yra kare Dievą maldaujančiais sau atleidimo nuodėmių, kursai žodis šiandien dar pas žemaičius ir lietuvius yra minavojamas — meldžionis, meldžionų kapai.

Daugiems tas naujasis žygis kryžiaus, dabar skelbiamas į Lietuvą ir Žemaičius, lengvesniu rodės, nekaip keliauti prieš neprietelių tikybos, Azijoj gy-

venantį, kur kaitros neišpasakotos spirgė, vandenys ir jūros nepermaudojamos 3, 4 kartus ilgesnį kelią sunkino, o alga, arba atpuskai, ir atleidimas griekų kaip čia, taip ir tenai vienoks buvo žadamas.

To dėjęsi, piktadėjai teutonų, paskui nuo žemaičių vokyčiais pramanyti, vadinami saksonys, vestfalionys, frizionys, apsiginklavę ir penu apsiveizėję, kėlės į Padaugavį eiti, kurių būrį Bertoldas vyskupas, Liubeko mieste surinkęs, leidos laivais jūra pagal ir, atirklavęs į Rygos atsiautą, išsigavo į Daugavos įtaką, arba revą, ir tenai išlipo iš laivų kaimoj, Ryge vadinamoj, kurioj vietoj paskui tie mel-
1187 džionys Rygos miestą įkūrė. Palikęs čia laivus, Bertoldas traukė su meldžionimis į Bažnyčios salą (Kirchholm), vidury Daugavos esančią, iš tenai nuleido siuntinius pas žemgalius ir lotavus, klausdamas, ar keta jie krikštytis ir tikybą krikščionų stipriai sekti. Gyventojai atsakė jam abejotinai. Vyskupas Bertoldas būt juos tuo pačiu žygiu suokęs krikštytis su savo meldžionimis, bet nuo laivų buvo truputį atsitolinęs ir tarės ne visai dar stipriu tesąs, todėl apent sugrįžo į kaimą Rygę.

Čia atėjęs vyskupas Bertoldas su savo kariauna teiravos karvedžių, kaip žemgalius prisuokti krikštytis ir juos nuvergti, bet žemgaliai ir žemaičiai, susirinkę antrapus Daugavos į didį būrį, taboriuose sustojo rengdamies grumtis su meldžionimis. Ilgainiui žemgaliai pradėjo sandarauti, sakydami vyskupui: „Atleisk savo kareivius prašaleičius, o su perkrikštais grįžk į savo vyskupystę, tu galėsi tenai krikštyti norinčius ir tvirtinti savo tikyboj perkrikštus". Kiti jam sakė: „Turi tu kalba pakajaus ir malonės, ne ginklu baimės mus mokyti". Bertoldas reikalavo nuo jų vadų dėl kliauties pakajaus, bet netikėliai to daryti nairės. Ant galo sutarė ant paliaubų ir, pagal būdą tautos lietuvių ir žemaičių, iškeitė vieni su antrais savo ragotines, kaipo ženklus pakajaus. Vienok, kelias dienas buvus, žemgaliai tūlus meldžionis, beganančius savo žirgus jų javuo-

se, nukavo. Įbingęs tuomi, Bertoldas nusiuntė žemgaliams jų ragotinę, skelbdamas karę.

Todėl padaugavionys 24 diėnoj liepos mėnesio, susirinkę į didį būrį, puolė ant meldžionų su didžia 1198
narsybe ir beveizint 1100 vokyčių karvietėj paklojo, vienok meldžionys atrėmė netikėlius, kurie, nustoję 600 savųjų ir regėdami neveiksią vokyčių, muko šalin; vyskupas Bertoldas, dykdamas iki paskuojo juos nugaluoti, kuo smarkesniai vijo skriejančius taip, jog pats, nebsuskubėjęs sutempti žirgą, įsmuko į būrį skriejančiųjų netikėlių, bet čia du kareiviu jį surėmė, o trečiasis*, vardu Imantas, ragotine pervėrė, kūną jo suplėšę ten pat karvietėj paliko, o patys įsitraukė į girias.

Meldžionys, gieždami apmaudą ant netikėlių, nė vieno gyvo nelaikė ir, nebįmanydami kaip jiems atmonyti, tame įbingime jų javus degino ir, ką sutikdami, karda ir ugnia naikino. Nusiminę padaugavionys tokia terione lūgojo pakajaus ir pataikos bei vokyčių kunigus pas save vadino ir krikštydinos: pirmąją dieną 50 diduomenės Bažnyčios saloj, antrą dieną 100 Ikškilėj. Norėdami padaugavionys kuo veikesniai meldžionų kariauną sugrąžinti į Vokietiją kvietė diduomenę jų kunigų į savo pilis ir pasiėmė nuo kiekvieno žambio saiką javų jiems duoti ir tuojau išleido siuntinius pas arkivyskupą Bremeno, lūgodami naujo vyskupo. Bet vos buvo vokyčių laivai iširklavę iš Daugavos, tuojau padaugavionys būriais ėjo į Daugavą krikšto mazgoti, idant, kaip jie tarė, vokyčiams jų tikėjimą sriautas paskui bogintų, kurie, radę dar galvą žmogaus iš medžio išruobtą, įmetė į Daugavą, idant ir ji vandenimis meldžionis sektų[1].

Vienok likusieji vokyčiai vieną mėnesį teturėjo sau žadėto pakajaus, kaipogi netikėliai ne vien tuojau pradėjo juos saugoti, idant po kraštą nežvalgy-

---

* Rankraštyje po *trečiasis* dar yra ne visai aiškus žodis (lyg *Zimantis*). „Istorijos Žemaitiškos" nuoraše rašoma *Zimontis* (p. 133).

[1] Hiärns Lyf-, Ehst- u. Let., T. 1, § III, S. 94.

tųsi, kas kame yra, bet ėmė novyti gyvenančius vokyčius, imdami jiems gyvolius, degindami javus dirvose ir ant pačių kunigų drumzdė taip, jog jie
1199 iš Ikškilės į Bažnyčios salą išsikraustė, rūpindamies, kas tenai benutiks. Kaipogi apie gavėnią netikėliai buvo savo sueime sutarę visus vokyčius varyti laukan būtinai ir liuosuotis nuo jungo tikybos krikščionų ir tuos kunigus jų galuoti, kurie dar Velykų lauks. Tą nujautę, vokyčiai muko visi į Vokietiją, o likusieji prekiotojai savo gyvybą gausiomis dovenomis beišliuosavo, duodami diduomenei padaugavionų. Netrukus visa, kas buvo krikščioniškas, pragaišo. Tūli dar likusieji vokyčiai susidangino į Ikškilės pilį ir vos galėjo atsiginti nuo antpuolių netikėlių, iki naujos pagalbos sulaukią.

Kas do lyčius buvo to neapkentimo tikybos krikščionų, gal jį kiekvienas numanyti. Kas buvo tenai tie mokytojai arba apaštolai, kurie tenai mokslą Evangelijos netikėliams skelbė? Zokanykai, nenumaną kaip su žmonimis elgtis, nežiną nei jų būdo, nei dobės, nemokantys jų kalbos, vienu žodžiu, neturį nė kokio privalumo, kuriais būtų galėję pasigerinti netikėliams ir juos pas save vilioti. Minti dar reikia, kaip išguldė tie mokytojai tiems netikėliams krikščionų tikybą. Bruko netikėliams nuliūdimą, rūpesnį, liepė išsižadėti turtų, gėrybių ir paties svieto, kenkinti savo kūną alkinimais ir novijimais, gyniojo jiems visų linksmybių ir džiaugsmo, skatindami juos dieną ir naktį melstis ir rūpintis ne šiuomi pasauliu, bet antru o ašaroti ir gailėtis už savo nuodėmes. Apšlėkimas vandeniu būrio vyrų ar moterų buvo visu jų krikštu, o visas būrys, gavęs vardą Onos ar Jono, dyrino šalin dūmodamas, kaip sau naują vardą atminti. To dar nekako, įkandin naujiesiems kunigams reikėjo javus pilti ir dešimtines duoti, kurių pirma nežinojo. Toksai mokslas negalėjo sutikti nei su netikėlių protu, nei su jų liuosybe, todėl, randant tą žemgalių atkaklybę, nereikia stebėtis, jog jie tempės ir nenorėjo krikštytis.

Tuo tarpu Bremeno arkivyskupas su kapitula savo paskyrė Albertą Apelderną, kanaunyką Bremeno, vyskupu Padaugavio, vyrą buklų ir gudrų, nelaimoj nenusimenantį, daugiaus pavėdų į kareivį nekaip į kunigą, kursai, užsidengęs tikyba krikščionų, mokėjo Padaugavy vokyčių valdžią tvirtinti ir vietinykus vergti.

Pašvęstas Albertas vyskupu Padaugavio norėjo tenai savo valdžią ir savo tikybą karda pamatuoti, todėl ėmė kaip jei Bertoldas teutonus į kryžiaus karę ant pagonų telkti. Būdamas pats kilties vyru ir turėdamas daugybę genčių, pažįstamų ir prietelių, gavo nuo jų didžią pašalpą. Mokėjo dar pasigerinti diduomenei, kunigaikščiams ir viešpačiams, kurie jį tame reikale taip pat sušelpė. Visų pirma susibičiuliavo su gyventojais salos Gotlando, kurioje 500 kareivių sutelkęs ir kryžiu paženklinęs, išleido į Padaugavį. Pats tuo tarpu nukeliavo pas danus, nuo kurių viešpaties ir arkivyskupo Lundo suičias dovenas gavo. Nuo tenai grįždamas užkeliavo į Magdeburgą, kuriame tuo kartu pasitiko Pilypas, teutonų ciesorius, kuriam Albertas taip mokėjo pasigerinti, jog jis jam visą Padaugavį padovenojo, noris tas jam kraštas tiek teprigulėjo, kiek kam priguli svetimas drabužis ant svetimos nugaros. Bet pagal nuomonę tų amžių krikščionys turėjo netikėlius už gyvolius, todėl tarės jų turtais ir valsčiais galį savintis. Tas pats ciesorius pažadėjo jam, jog visi tie, kurie žygiuos į Padaugavį netikėlių krikštyti ir kariauti, džiaugsis tomis pačiomis liecybomis, kuriomis džiaugias einantys grabo Kristaus vaduoti nuo neprietelių į Žemę Šventą. Lygia dalia Albertas nuo popiežiaus išlūgojo tuos pačius atpuskus ir tą patį griekų atleidimą, kaip jei einantiems į Žemę Šventą kariauti. Vienu žodžiu, Albertas nuo visų ir visur gavo pašalpą ir pagalbą savo ketėjime.

Taip pasirėdęs, Albertas metuose 1199 su savo tarnais jomylistomis teutonų Dortmundu, Herbertu ir su didžia gauja meldžionų 23 laivuose laimingai atkeliavo į Daugavos įtaką, išlaipinęs tenai visus į

pašalį, traukė į Bažnyčios salą, o nuo ten į Ikškilės pilį, į kurią daugavionys nenorėdami jų leisti pakelėj daug jų nugalavo, vienok Albertas, noris ir su didžiu vargu, nukako tenai ir su didžiu džiaugsmu susinėrė su paliktaisiais vokyčiais, kurie iki šiolei užsirakinę toje pilėj lindojo[1].

Tą regėdami, padaugavionys padarė paliaubas ant trijų dienų su Albertu, vildamies tuo tarpu tolimesnius lietuvius ir žemaičius patelksią, o Albertas vylės meldžionis iš kelio pailsinsiąs. Bet padaugionys patys, kaip vokyčiai rašo, antrąją dieną paliaubas sulaužė: kaipogi antpuolę staiga daugybę meldžionų nugalavo ir patį Albertą Bažnyčios saloj apgulė; iš pirma nusiminė vokyčiai, neturėdami kuo misti, bet, radę tenai kelis rūsius javų, apsidrąsino, nuo· kurio vienok padaugioniai ne pirma atstojo, kaip kad pamatė atėjus kitus laivus meldžionų, kurie, išpuldami į pašalius, drevėjo ir degino jų namus ir javus. Nuogąstaudami padaugioniai, idant dar daugesniai neateitų meldžionų vokyčių, lūgojo pakajaus nuo Alberto, ketėdami krikštytis, ant kurio suderėjęs, Albertas pargrįžo į Rygės kaimą ir liepė netikėlius krikštyti, ir lūgojo nuo jų vadų, kurių padaugėnai nairės duoti. Tą matydamas, Albertas pakėlė puotą, arba gėrynę, ir liepė sukviesti artimąją diduomenę netikėlių; susirinkus tenai tuojau ją apkalino; nugandinti tėvūnai padaugėnų tokiu elgimos savo vyskupo, krūpaudami, idant juos neišsiųstų per jūrą į Teutoniją, davė jam 30 vadų, kuriuos Albertas atėmęs pačių vienok nebepaleido, bet per jūrą išsiuntė.

Įgavęs taip pakajų, Albertas norėjo būtinai pavojų nuo savęs attolinti ir savo valdžią tuose kraštuose tvirtinti, mindamas vienok, jog ne viena jam dar audra pakils iki nuvergiant pago[n]inykus ir iki tikru jų valdymieru pasidarant, kurie, gailėdamies savo liuosybės, valsčių ir turtų vėliaus ar anksčiaus turės trakti, todėl, geisdamas artimą su-

[1] Voigt, Preussens Geschichte, T. 1, K. VI, S. 400.

kergimą su Teutonija antturėti, ryžos steigti tokią vietą, kurioje galėtų jis turėti ginklų padėlį, astankai javų klėtį, stiprią uždangą ir vietą, iš kurios visą kraštą matytų; ant skardžio Daugavos, netoli nuo pajūrio, pavaręs iš kiemų minavoto Rygės gyventojus, pamatavo miestą, arba vietovę, iki šiai 1200
dienai Ryga vadinamą.

Albertas, įkūręs Rygos pilį, vieniems patiems vokyčiams teleido tenai gyventi, kaipogi nė vienas žemgalis, latvis, arba letvis, lybiešas, arba igumis, noris krikščionis, negalėjo nei gyventi, nei savo namų turėti, nei knebinėti, nei dailidauti, nei prekioti, nei vyresniuoju būti, noris būt ir vokiškai mokąs, tiktai vieni patys vokyčiai, kurie save broliais vadinos, tegalėjo gyventi ir prekioti, o žemgaliai, latviai turėjo jiems vergauti, kaipogi nuo pat pamatavimo Rygos iki šiai dienai nėra tenai nė vieno nei latvio, nei žemgalio, nei igumio vyresniuoju buvusio. Albertas, norėdamas dar kuo veikesniai tą vietovę, arba urvą, vokyčių įturtinti, užgynė krikščionims ir nėtikėliams padaugėnims savo prekę kitur parduoti, kaip vienoj Rygoj ir vieniems vokyčiams, o visus tuos krikščionis ir perkrikštus, kurie prekiotų Lielupės revoj, arba įtakoj, ir Žemgaliuose, ne vien iškeikė, bet dar sudraudė, ketėdamas neklausančiuosius galuoti ir labybą atimti. Ant didesnės dar laimos ir godos miestą Rygos Albertas atdavė į užtarymą Marijos mergos švenčiausios, vadinamos vokiškosios[1].

Ir taip Albertas juo geresniai apsipažino su būdu, dobe, rėda ir tikyba padaugėnų, juo aiškesniai matė, jog su ta galia, kokią turėjo, negalės jų veikiai apvergti nei jų žemės atimti ir apsisavinti, kaipogi vieni meldžionys negalėjo tenai niekaip naujos rėdos ir tikybos antturėti, kaipogi atėję pavasarį, perbuvę vasarą, rudenį vėl grįžo namon. Kartais nieko nenuveikę ir palikdami begyvenančius tūlus vokyčius baimėj ir pavojuj. Albertas, norėda-

[1] Merkel.

mas tas nelaimas nuo vokyčių attolinti, masino meldžionis į Padaugavį, ketėdamas perkrikštų latvių ir žemgalių žemes vokyčiams meldžionims padalyti, jei nebgrįš į Vokietiją, bet čia pat gyvens ir dar steigs daugesniai dar žemės nuo netikėlių užimti; to dėjęsis, Albertas padovenojo Lenevadę pilį Banerui, o Ikškilę Meindorfui, vienok nedrįso daugesniai bedalyti, dūmodamas, jog netikėliai, tą regėdami, kuo piktesniai įtraks ir ne vien ginklu ginklą ramdys, bet į pačią ugnį puls ,velydamos galą gauti, nekaip savo turtų, valsčių ir liuosybės nustoti. Todėl gi Albertas, dangstydamos savo tikyba, veizėjo kito pragumo, kuriuo galėtų netikėliams žemę užimti ir pačius nuvergti; atmindamas, jog karės brostviai Žemėj Šventoj daug gero darė krikščionims, užsikėto jis tokį pat karės zokaną Padaugavy įkurti, idant jie tikybą krikščionų tarp netikėlių platintų ir ją antturėtų.

Albertas, geisdamas tokią brostvą Padaugavy įkurti, nukeliavo į Teutoniją naujos tenai talkos
1200 meldžionų telkti, idant jų užtarymu ir pagalba savo kėtėjimą galėtų užkakinti, o Ditrichą zokanyką išsiuntė pas popiežių, idant jam jo norą apreikštų. Tuo tarpu pats, noris, surinkęs didžią gaują meldžionų, sugrįžo į Rygą, vienok, krūpaudamas tolimas tautas sukelti, sandarą padarė su padaugionimis, tai yra kuržemiais, žemgaliais, arba žemaičiais, ir lietuviais, arba latuviais, ir tuomi nuo savęs pavojų attolino.

Tuo tarpu kas dieną Albertas didesniai rūpinos, kaip galėtų kareivių zokaną įkurti, kaipo įrankį savo valdžios ir galybės, regėdamas jų didžią naudą Žemėj Šventoj, kaip viršiaus minavojau. Todėl ne vien pats, Teutonijoj būdamas, klausinėjo apie jų įstatymus, būdą ir apsiėjimus, bet dar, išsiųsdamas Ditrichą į Rymą, įsakė jam išsijautoti ir išsiteirauti apie gyvenimą ir veikalus tų karėjų zokano. Ko Albertas geidė, tas ir įvyko: kaipogi popiežius Inocentas III leido jam tokį zokaną Padaugavy pamatauti pagal įstatymus zokano, vadinamo templiorių.

Tas naujasis zokanas, įkurtas metuose 1200 Padaugavy, gyveno pagal regulą templiorių pilėse it klioštoriuose, dėvėjo baltą abitą ant šarvų, o ant dešinos kriauklos raudoną kryžių, skersai su kalaviju išsiūtą, nuo ko kalavijonimis, arba brostviais kalavijaus, vadinos, visi barzdoti, mišaunieji teskutos, negalėjo nei pačiuotis, nei mergoms zalėtų brukti, vyresnysis jų vadinos mistras, kurį patys sau tarp savęs skyrė, vienok Rygos vyskupo, kaipo savo įkūrėjo ar vietinyko popiežiaus, turėjo klausyti, kursai kaip buvo pirma užimtąjį kraštą Padaugavy nuo netikėlių su Rygos miestu Marijai švenčiausiai, vadinamajai vokiškajai, į užtarymą atdavęs, taip ir dabar tą zokazą jai atdavė. Vyresnysis mažosiose pilėse tų kalavijonų vadinos fogtas, o didžiosiose komtūras, arba kamendotas, kurs kelis fogtus savo valdžioj turėjo, o pats mistro klausė. Visas darbas tų zokanykų tebuvo platinti kalaviju Evangeliją tarp žemaičių ir lietuvių, užtaryti ir šelpti tenai krikščionis. Stodamas vokytis į tą zokaną turėjo prisiekti, jog yra diduomenės kilimo ir teutoniškai kalbąs, sveikas ir galįs kariauti, jog nekekšausis, nepačiuosis, bet gyvens lig gyvai galvai gotybėj, ant galo, jog nei motinos, nei tėvo, nei genties, nei bendro, bet patys savo mistro teklausys ir jo vieno įsakymus tepildys; bengė prisieką tais žodžiais: „Aš, tarnas, noriu už kryžių kas dieną visą mano gyvenimą kariauti, taip, Dieve ir tu, Šv. Kryžiau, man padėk", o mistras tuo tarpu, įduodamas jam kalavijų, sakė: „Imk tą kalavijų iš mano rankos, gyniok Dievą ir Marijos žemę". Nereikėjo tiems zokanykams mokytiems būti, retai didžiai kurs rašyti temokėjo, o visos maldos gana jiems buvo „Tėve mūsų" ar „Sveika, Marija" sukalbėti. Pirmuoju mistru tų kalavijaus brostvių buvo Vinas Rorbachas, vyras kantrus ir sumanus, kursai iš vieno su Albertu steigė valdžią vokyčių Padaugavy tvirtinti[1].

---

[1] Hiärns Lyf-, Ehst-, und Let. Geschich., T. 1, § III, S. 98.

Ta aitra krikščionų to amžiaus rodo skaitytojui aiškiai, jog lietuviai ir žemaičiai nebturėjo pakajaus nuo savo susiedų. Noris dar pradžioj to amžiaus prekioti neliovės su svetimais kraštais, turėdami dar liuosą Žemaičių jūrą, vienok pažinės su jais rados sunkesnės dėl jų tikybos, kaipogi visi artimieji susiedai, kaipogi gudai, lenkai, Pamario žuvėdai, kurie jau krikščionimis ir vergais savo viešpačių arba svetimų valdžionių, neapvežantys visų tų, kurie nebuvo krikščionimis ir dar nevergavo. Vieni lietuviai bei žemaičiai, noris pagonys, vienok dar liuosi gyveno, džiaugdamos savo senovės tikyba ir liuosybe ir neapvežėdami krikščionų tikybos ir jų vergybos, kaipogi kur krikščionų tikyba pasirodė, ten ir vergyba rados, dėl to gi kuomet atsiminė lietuviai ant krikščionų tikybos, tuomet regėjo pamatus savo pragaro: kaipogi kas kariavo su lietuvių giminėmis norėdamas jas nuvergti, tas paveikęs kokiu pragumu mūšoj kitaip pakajaus joms nenorėjo duoti, kaip kad jie krikštytis pasiėmė, taip darė Boleslovas ir Kazimieras Lenkų, o Olafas Žuvėdų karaliai, kaip viršiaus minavojau. Todėl juo tankesniai lietuviams ir žemaičiams krikščionų tikyba buvo siūloma kaipo pirmasis pamatas pakajaus, juo didesniai jie rūstinos, turėdami ją sau už sluogą savo liuosybės ir įrankį svetimos vergybos. Darin gavusios lietuvių giminės pragumą ir turėdamos spėko purtino nuo savęs tą sunkų jungą: kaipogi, tikintiems ir mylintiems į savo šventenybes, rodės jiems Evangelija kaipo kankynė, nelaimingos karės antmesta nuo pergalėtojų. Jau patsai krikščionų elgimos su lietuviais ir žemaičiais netikėliais galėjo juos su visu nugrėsti nuo krikščionų tikybos, kuriems ji dar baisesne rodės pažvelgus ant krikščionų kraštų ir jų elgimos, ką tenai regėjo. Tą, kur vien krikštas stovėjo, ten svietas vergavo dieną ir naktį, apsluoguotas rinkliavomis, mokesniais; dešimtinių vienų kunigams negalėdami pakakinti, muko visa palikini į Lietuvą ir Žemaičius

pas pagonis tenai liuosais nuo kruvinos vergybos bent atsipūsti, reikėjo piles, bažnyčias, rūmus, kliošiorius mūryti veltui kartais svetimiems jomylistoms, kurių kalbos nesuprato nei patys jiems guodžiantis buvo suprantami, neigi jų tikybos išmanė, daug kartų svetima diduomenė, o vietoviai, arba vietinykai, jų vergai, kas prašaleitis, tas geresnis, kas vietovis, tas prašaleičio vergas ir mulkis, geroji vieta, gerasis gyvenimas svetimam atduotas, o vietovis pavarytas ar į vergus jam atduotas, nuo visų apjuokiamas ir novijamas, jo kalba, rėda, apsiėjimai ir būdas, brangūs palaikai bočių probočių visur naikinami* ir apjuokiami. Tarp pačių krikščionų, kas turtingesnis, tas geresnis ir teisesnis: kaipogi patys kunigaikščiai krikščionų kruvinai draskės, kaip regėjom, neteisingomis karėmis tarp savęs, šlekindami kraują tūkstančių nekaltų savo ūkių it žvėrys, ne žmonys. Todėl alvienam lietuviui ir žemaičiui, pažvelgus ant tų nuodėmių ir nedorybių krikščionų, šiurpulys apniko, o sopuliai širdį pervėrė atsiminus, jog jo lygi nelaima laukia, jei jie krikštysis. Juo tas povyzius vargų ir nelaimų jų širdį gildė, juo didesniai tikybos krikščionų neapkentė ir neapvežėjo ir juo meilingesniai glaudės pas senovės dievus, savo geradėjus ir ištarytojus liuosybės, ir juo stipresniai tikėjo į savo tikybą, kurioje sau džiaugsmą ir linksmybę rado, kuri juos karėse stiprino, kutindama jų širdy kantrybę ir narsybę bei žadėdama jiems už jų dorybę ir narsybę kitą, geresnį, gyvenimą duoti, kaip viršiaus regėjom. Dėl to gi netikėliai lietuviai ir žemaičiai visų krikščionų neapkentė ir neapvežėjo kaipo visų didžiausių savo neprietelių, užvis regėdami, jog jų sandara ir paliaubos niekas buvo dėl krikščionų, kurie kartais dėl to vien jas saugojo ir nekariavo su pagonimis, jog nespėjo ar nevylės jų pergalėti; todėl gi lietuviai lygų lygiu jiems mokėjo, terioda-

* Viršuj: *peikiami*.

mi ir naikindami krikščionų kraštus[1]. Tas buvo lyčius kruvinų karių, kurios per 300 metų Lietuvos ir žemaičių tautą naikino taip, jog nebliko žemės šmotelio, kurio būt lietuvis ar žemaitis savo krauju nesušlakstęs. Jau metuose 1182 gudų rašytojas, tame amžiuj gyvenąs, guodžias savo raštuose, rodydamas svietui lietuvius kaipo visų didžiausius savo nepritelius tais žodžiais: „Pūsdami (lietuviai) į ilgus medžio trimitus, arba trūbus, ant skudrių lauko žirgų it liūti žvėrys puldami ant grobio, degino kaimas, vergė gyventojus, patys vienok neprigaunami karėjų eiloms, kaipogi niekaip nenorėjo siena grumtis, bet į visas puses paskydę laidė nuo tolo vylyčias ir gelžies varpstis ant neprietelių, patys čia pragaišdami, čia vėl ant balso trimitų ant žirgų it paukščių pasirodydami. Tie, sako toliaus, pergalviai, nebodami sprogstančių speigų, taip baisiai tą metą nuteriojo Pleskavo apygardas, jog Naugardo ūkėjai nesuskubėję jų begelbėti, kurie tame širdgile pakaltino savo kunigaikštį Jaroslavą ir į jo vietą paskyrė sau kitą kunigaikštį". Tas guodimos to rašytojo ir patarlė senovės, kurią šiandien dar įbingęs ant lietuvio gudas minavoja: „Eka poganiu lietoviu — nu pagonis lietuvis" rodo aiškiai, jog lietuviai turėjo tankesniai ir narsesniai su gudais kariauti ir didžiai juos ne kartą įveikti, jei jų pačių rašytojas taip graudingai guodžias, bet ant nelaimos ne visi raštai tų laikų bėra randami. Linkėtinu būt, idant senų dienų klioštoriuose raštai būt perkratomi nuo išmintingų vyrų, rasi tenai rastųsi kokios skiautės, noris ir aptrešusios.

Regima yra, jog lietuvių ir žemaičių giminės iki šiol nuo vienos pusės tebuvo antpuldinėjamos nuo neprietelių, dėl to gi, sutraukusios savo galią, drąsiai kariauti galėjo prieš neprietelius, kurie jas nuvergti norėjo, bet tame jau amžiuj ne nuo vienos kurios pusės, bet nuo visų šalių rados spaudžiami

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. 1, K. VI, S. 412.

nuo baisių krikščionų. Ir taip tankiai reikėjo lietuviams ir žemaičiams vienoj valandoj leisti rimtus pulkus ne vien į rytus, pietus ir vakarus, bet ir į šiaurę, kaipogi tose visose pusėse smarkūs neprieteliai grūdos varu į jų kraštą ir amžinu pragaru jų tautai gorino: *kaipogi nuo rytų ir pietų gulė viršun gudai ir lenkai, nuo vakarų vėl gudai ir mozūrai, o nuo šiaurės žuvėdai ir vokyčiai meldžionys. Dėl to gi nėra nė kokio stebuklo, jog tą patį metą kitaip yra vadinami kunigaikščiai lietuvių ir žemaičių, kurie su lenkais kariavo, kitaip, kurie su gudais, kitaip, kurie su vokyčiais meldžionimis ir su žuvėdais grūmės, nesgi tankiai reikėjo lietuviams ir žemaičiams savo pulkus su vienu karvedžiu siųsti į Parusnį ir Pavyslį ir tenai grumtis su gudais, mozūrais, lenkais ir žuvėdais, kitą karvedį kelti per Daugavą ir gelbėti savo gimines, kurias gudai norėjo nuvergti. Tuose laikuose jaunuomenė lietuvių ir žemaičių nekūlės po kiemus, netinginėjo, bet raiti giriose, kaip sakiau, šernus, meškas, lūšis ragotinėmis varstydami ir tomis medžioklėmis gudindamos, stiprino save, idant kurią dieną galėtų su neprieteliais savo tėvainės drąsiai grumtis. Bet piktesniai dar buvo dėl lietuvių ir žemaičių, jog visur mokyti o tuo pačiu gudrūs krikščionys su jais rubežavo, kurie visokiame reikale nuo kitų krikščionų pagalbą galėjo gauti, bet lietuviai žemaičiai, vieni patys pagonys, nė kokio bendro, nė kokios pagalbos negalėjo viltis. Kaipogi patsai žodis pagonis kiekvieną krikščionį aitrino. Vienok lietuviai ir žemaičiai, noris ir tokiame suspaudime būdami, mokėjo savo ūkę nuo vergybos krikščionų gelbėti. Noris daug kartų patys pamušti, bet tankiaus savo neprietelius nuveikė. Tame amžiuj neblaukė jau lietuviai žemaičiai savo tamsiose giriose ateinančių

---

* Rankraštyje tolesnis tekstas keliais brūkšniais kai kur perbrauktas iki sakinio: *Vienok lietuviai ir žemaičiai, noris ir tokiame suspaudime...*

neprietelių, bet patys leido pulkus į krikščionų kraštus, idant parodytų, jog galinčiais yra grumtis su jų gelžytomis virtinėmis, kurie ne kartą krikščionis visos pasaulės nugandino savo smarkybe ir narsybe, kaip tuojau regėsim.

§ XVIII

Didieji Lietuvos tautos kunigaikščiai: Žibuntas Lietuvoj, Mantvila Žemaičiuose. Karės su kalavijonimis, meldžionimis, gudais ir mozūrais

Toksai rėdymos v. Alberto ir veisimos Padaugavy vokyčių didžiai netiko lietuviams ir žemaičiams, kurie tuose atėjūnuose kas dieną aiškyn regėjo pamatus savo atenčios vergybos, todėl didyn vien ant jų tūžo. Kaipogi metuose 1200 susitarę lietuviai su žemaičiais atėjo pas Rygą, bet, nugerinti nuo vokyčių, pakajų su v. Albertu padarė ir minavonei pagal savo būdą dievams ant apieros baltą žirgą sudegino.

1201 Ateinantį metą lietuviai, antrapus Daugavos gyveną, letgaliais, tai yra: Lietuvos gale gyvenantys, vadinami, buvo atėję pas Rygą, ko dėjęsi, nėra raštuose randama, bet, jutę pleskavionis į savo žemę įsigrūdusius, namo su jais grumtis sugrįžo[1].

1202 Tą metą ėjo v. Albertas į Teutoniją meldžionų ir kalavijonų telkti, su kuriais pargrįžęs į Padaugavį.

Visų pirma Albertas perkėlė savo buveinę iš Ikškilės į Rygą, kurioje bažnyčią katedros su kapitula ir kliošTorium cistersų įkūrė. Antrą kliošTorių

[1] G e b h a r d i, Geschich. v. Lief., Est., Kurl. u. Semgal., I, S. 320.

cistersų Daugavos įtakoj, Diunamiunde vadinamoj, padirbino, kurį šv. Mikalojaus kalnu pramanė. Žemaičiai tuo tarpu norėjo į pilį Bažnyčios salos įsigriauti, bet, patys įgrobti, nieko nenuveikę apent pagrįžo namo.

Kunigaikštis Plostekės buvo apgulęs Ikškilę, bet, pakukuliuotas nuo vokyčių, pilį palikinas atsitraukė; nuo tenai sukos ant pilės Bažnyčios salos, bet, tenai nustojęs daugybę joties nuo vokyčių vylyčių, grįžo namo. Vienok kunigaikštis Gercikės su lietuviais, arba lotaviais, antrapus Daugavos gyvenančiais, teriojo apygardas Rygos, meldžionis vokyčius krapštydamas laukan ir ką užgreibdamas, gyvolius ar jų turtus, virdė namon, o meldžionis ir jų kunigus galavo[1].

Albertas, tą regėdamas, keliavo į Teutoniją daugesniai meldžionų telkti, bet vos buvo į jūrą įsileidęs, kaip tuojau padaugavionys, iš apygardų Ašra- 1203
dės ir Lenevadės susirinkę, siaubė smarkiai apsuk Rygą, teriodami ir naikindami kas vien krikščioniu vadinos ar į jį pavėdžiu buvo, vokyčiai vienok, Rygoj užsirakinę, nedrįso lįsti laukan neigi drausti netikėlių, regėdami visur apsukui girias ir tardami, jog tenai kiti pulkai lietuvių užsislėpę tyko jų išlendančių. Bet ant galo nebtverdamies, užvis norėdami grobį nuo jų atgauti, leidos lietuvių vyti, kuriuos panokę, smiltynuose baisiai susigrūmė. Ilgai ir didžiai narsiai abi pusi mušės, bet, neveikdami viena antros, apilsusi persiskiedė, vienok lietuviai nenorėjo be pergalės atstoti, todėl, sutūpę į valtis, bandė nuo Daugavos pusės į Rygą laužtis, bet ir tenai nevyko, kaipogi meldžionys vylyčiomis ir svilksnėmis ramdė lietuvius, kurie, negalėdami jiems nieko padaryti, grįžo namo.

Tuo pačiu laiku Ditrichas zokanykas su perkrikštu Kaupu parkeliavo į Rygą iš Rymo. Vokyčiai Padaugavio ne taip didžiai džiaugės jo parkeliavimu, kaip pagalba meldžionų, kurią jis atvedė jiems par-

---

[1] Gebhardi vietoj minavotoj.

grįždamas. Kaupas, užgodotas nuo popiežiaus Inocento III ir apdovenotas, dabar parėjęs didžiai rūpinos skaitlių krikščionų platinti ir jų visų didžiausiu užtarytoju būti.

1204 Jau lietuviai ir žemaičiai tankyn vien pradėjo Padaugavį lankyti, kaipogi tą pačią žiemą traukiant 2000 jų joties pro Rygą grobio grieti į Igumių žemę, jų karvedys Svelgotė, kunigaikštis Žagarės ir Jelgavos, apsidrąsinęs iki pat Rygos angos atjojo, kurio taip vokyčiai nusigando, jog nemintą, išėję prieš su midum, ėmė jį vaišinti it svetį. Svelgotė, su savo tarnais pagėręs midų, dėkavodamas vokyčiams sakė: „Jeiba kad jūs tą dūmotumėt, ką darot", suspaudęs žirgą pentinais, nužarstė it žiebas vėl pas savuosius, kuriems sakė: „Ar nematėt, kaip vokyčiui ranka krutėjo duodant man midų, nuo paties mūsų pasišmaižymo juos šiurpulys apniko, nemintą midum mus vaišino; dabar nieko nedarysim, bet atlikę nuo ten, kur einam, pargrįždami pilį suduskinsim, kurios dulkių pačių nebus ko apgniaužti lietos vyrui, o vokyčius likusiuosius nuvergsim". Tą nujautęs, Vesteris, žemgalių valdžionis, atėjo į Rygą ir ėmė peikti meldžionis vokyčius, gėdindamas, jog jie žemaičius ir lietuvius praleido, ir drąsino su pargrįžtančiais grumtis, ketėdamas pats jiems į talką eiti; vienok meldžionys iš pirmo nenorėjo jo klausyti, bet, gavę nuo jo vadus, grumtis užsikėto. Vesteris, sukėlęs savo karėjus, atėjo į Rygą ir, susinėręs su miesčionimis, kalavijonimis ir kitais meldžionimis, už pilės ant kalno sustojo. Tuo tarpu vokyčiai išsiuntė guvius žvalgytojus į Turaidą jautotis, kuria sričia lietuviai keta grįžti namo, kurie, nusluoguoti turtais, varydami su savim daugybę imtinių, žirgų, galvijų, atsibastę ties Kaupo pilia, apsinakvojo, ketėdami per Rodepois Ikškilėn traukti. Žvalgytojai tą apreiškė meldžionims, kurie tuojau šoko jiems už akių. Lietuviai ir žemaičiai, nieko nežinodami, keliavo perskiedę savo kariauną į dvi dali, vieną priešaky, antrą užpakaly laikydami, o vidury daugiaus nei 1000 imtinių vesdami, artinos

meldžionop, kurie giriose užsislėpę tykojo ir laukė pragumo ant jų pulti. Lietuviai, nuvargę keliaudami giliu sniegu, apsinakvojo laukuose. Žemgaliai ar iš gudrumo, ar iš baimės prasikraustė, bet meldžionys puolė ant miegančių lietuvių ir žemaičių, kurie, tame sūbruzdy pagrobę ginklą, drąsiai dar rėmės su vokyčiais, bet, nusluoguoti grobiu ir suvargę kelione, išguro. Žemgaliai, tą matydami, krūpavo, idant meldžionys, nuveikę lietuvius, ant jų pačių neatsisuktų, puolė ir jie išblaškytų lietuvių ir žemaičių rumaloti, kurių 1200 karvietėj paliko beklaksančių, kalinius įgumius, kaipo netikėlius, lygiai su lietuviais vokyčiai nugalavo, neapseikimos gėrybės, gražūs žirgai, galvijai, drabužiai, ginklai kliuvo į nagą vokyčiams meldžionims, Svelgotė pats toj rūstoj dienoj galą gavo, kuriam nurentę meldžionys galvą, pamautą ant ragotinės, iš džiaugsmo įnešė į Rygą krikščionims vaidinti.

Jutusios tą nuopuolį žemaičių, žmonos, raudodamos savo vyrų ir krūpaudamos, idant netaptų vokyčių vergėmis, rašo, jog vienoj kaimoj tame širdgile 50 žmonų sau galą padariusių[1].

Padaugavionys, nebgalėdami vokyčių benuramdyti, vieni įsitraukė į girias, kiti užsirakino pilėse Lenevaldėj ir Ašradėj, ketėdami iki paskuojo gintis.

Tuo tarpu v. Albertas sugrįžo iš Teutonijos su nauja talka meldžionų ir visų pirma pilį Lenevaldę apgulė, bet, negalėdamas įsilaužti, sudegino iš apmaudo ir visą apygardą baisiai baisesniai nuteriojo. Ašradės įgulė, nugandinta ta smarkybe, nebvildamos bestengsianti, lūgojo pakajaus nuo meldžionų, kurie tuo kartu tedavė, kad jie pasiėmė krikštytis.

Lygia dalia Kuoknesės pilės valdžionis, regėdamas nestengsiąs prieš tuos meldžionis, padarė su v. Albertu, jų valdymieru, pakajų, kuriuomi vienok neilgai tedžiaugės, kaip tuojau regėsim.

Bet tie netikėliai, kurie buvo į girias įsitraukę, niekaip neliovės su meldžionimis kariauti, kaipogi

[1] Hiärn, 1, S. 101.

vienus staiga antpuldamies rumalojo, kitus, gyvus sugautus, savo dievams ant apieros degino. Užvis Akas, karvedys padaugavionų netikėlių, tose skardmūšose kuo didesniai atsiženklino.

Tuo tarpu perkrikštai guodės v. Albertui, sakydami, jog jie naujo mokslo nepermano nuo to, jog vokyčiai krikščionys kitaip moko, o kitaip patys daro. Todėl daug kartų perkrikštai ėjo į Daugavą krikšto plauti ir sekė įstatymus savo senosios tikybos. Tą matydamas, Albertas įstatė monus, arba komedijas, dėl perkrikštų, kuriose Raštą Šventą išguldydindamas svietui, Rygos gase susirinkusiam, per kelias dienas rodė; užvis tris mūšas garbingas, tai yra: Dovydo, Gedeono ir Erodo, didžiai po būdo tų laikų rodės esančios, kurias moninykai rodė, o talkėjai, arba išguldytojai, pasakojo lietuviškai veizintiems. Kaipogi karė Gedeono su filistinais buvo didžiai pavėdi į karę, kurią v. Albertas turėjo su padaugavionimis netikėliais, kurie, regėdami filistinus savo apdare kariaujančius su vokyčiais ir baisiai krintančius, nusigandę tankiai žemgaliai ir letgaliai muko šalin nuo tų monų. Bet Albertas vėl juos grąžino ir nė vieno nepaleido iki nepasibengus monams. Nuo to gal skaitytojas spręsti, ką galėjo per krikštą žinoti ir kaip Evangelijos mokslą permanyti taip mokomi, kaipogi visas darbas vokyčių meldžionų buvo perkrikštus visaip gandinti, idant vokyčių klausytų ir bijotųsi, bet apie Dievo garbę ir permanymą jo švento įstatymo su visu nerūpinos[1].

Vienok v. Albertas, krūpaudamas antpuolių tolimesnių lietuvių ir žemaičių, užvis girdėdamas jų tautą didžiai plačią ir karingą esant, rūpinos didžiai, kaip nuo pavojaus užsiklėsti, kaipogi išsijautojęs, jog lietuviai nuo senų jau amžių taip pat su gudais kariavo, kaip viršiaus minavojau, norėjo su jais susibičiuliauti; to dėjęsis, išsiuntė Ditrichą zokanyką su dovenomis pas Pleskavo valdymierą su juomi sandarauti, kurį lietuviai bekeliaujantį nutvėrę vi-

---

[1] G e b h a r d i, Geschich. Lief., Est., Kurl. u. Let., I, S. 102.

sa jam atėmė, vienok patį gyvą paleido. Ditrichas, noris plikas, nukeliavo į Pleskavą pas Vladimirą, bet rado jau tenai siuntinius padaugavionų, telkiančius valdymierą jiems padėti vokyčius per jūrą varyti laukan iš Padaugavio, guosdamies jam, jog Albertas su meldžionimis, danguodamos savo tikyba, nori juos nuvergti. Valdymieras Pleskavo, išklausęs jų, pasiėmė jiems talkinėti ir liepė skubiniai grįžti jiems namo ir tenai pasitiekus jo laukti; o tuo tarpu akivaizdoj siuntinių įvadinęs Ditrichą pas save klausė, ko jis reikalavo. Ditrichas sakės ateinąs nuo savo viešpaties v. Alberto jo vardu jam sveikatos linkėti, pakajaus lūgoti ir pasižinti su kunigaikščiu. Ant to siuntiniai padaugavionų balsu atsiliepė: „Tie žmonys nei pakajaus nori, nei sandarų saugo, bet mums ima varu žemę ir pačius vergina". Toksai atsakas siuntinių didesniai dar gundino valdymierą karan, ne pakajun. Tuo tarpu valdymieras, nenorėdamas išreikšti Ditrichui, ką jis keta daryti, liepė jį trukinti ir vaišinti, lig pačiam į karę pasitiekiant. Ditrichas, tenai bebūdamas, pakukuliavo tūlus valdymiero tarnus, kurie jam apreiškė, ką jų viešpats dūmojo. Tą nujautęs, Ditrichas nusiuntė gromatą v. Albertui, sakydamas, idant rėdytųsi į karę ir saugotųsi nuo padaugavionų netikėlių.

Atėmęs tą gromatą, tuojau v. Albertas sugrąžino meldžionis namon ir pats į Rygą sugrįžo. Nujautęs tą, valdymieras Pleskavo Ditrichą paleido ir paskui jį savo siuntinius išleido į Rygą taikinti netikėlių su vokyčiais, kuriems ant pasiregėjimo 29 dieną birželio mėnesio paženklino paupy Vogenės. Akas kunigaikštis sukvietė visus padaugavionis latvius ir letgalius, taip vadinamus nuo galo Lietuvos, Turaidoj ir Venalėj gyvenančius antrapus Daugavos.

Tuojau padaugavionys susirinko ant dienos paženklintos, vienok vokyčiai, pabūgę netikėlių, neatėjo, bet kamendotas pilės Ikškilės dėl žinojimo, ką tenai netikėliai ketės daryti, išsiuntė du perkrikštu, kuriudu netikėliai pažinę nutvėrė ir ten pat nugalavo.

Padaugavionys tuo pačiu žygiu užėmė Bažnyčios salą ir ketėjo į Rygą griautis, tuo tarpu kur vien užniko vokyčius, ten galavo, jų gyvolius ir turtus, kame rasdami, drevėjo ir teriojo, sugriejęant galo didį grobį, namo sugrįžo.

V. Albertas, tą regėdamas, sukėlė kalavijonis ir
1205 visus vokyčius, ginklą pakeliančius, ir traukė į Bažnyčios salą ant netikėlių padaugavionų, kurie pirma gyniojo pašalį ir nenorėjo vokyčių į salą įleisti, vienok vokyčiai tenai įsigrūdo, kaipogi netikėliai su ragotinėmis negalėjo nieko nuveikti prieš svilksnis ir vylyčias meldžionų, vienok ir taip didžiai ilgai kantriai netikėliai turėjos, bet išgurusius vienus vokyčiai iškirto, kitus, maudančius per Daugavą, nuskandino, kitus sugavo; pats Akas kunigaikštis karvietėj paliko, kur jam vokyčiai galvą nurentę Albertui į Rygą kaipo ženklą savo pergalės nusiuntė. Paskui vokyčiai ėmė laužtis į pačią pilį, bet, negalėdami nieko padaryti, priemiesčius nudegino. Latviai, kurie iki šiol didžiai kantriai gynės, bet nebtverdamies ugnia ir būdami mažne visi žeistais, ketėjo pilį vokyčiams atduoti, jei jie leis jiems išsidanginti kur tinkamiems. Vokyčiai netikėliams latviams leido išsikraustyti, bet perkrikštus parvedę apkalo ir į Teutoniją per jūrą išsiuntė vergauti, o į pilį Bažnyčios salos vokyčių įgulę įdėjo.

Tos baisios karės ir terionės apvertė brandingą ir angis žydintį kraštą į rūstus tyrus. Dirvos pavirto į dirvonus, pievos užžėlė krūmais, gyvoliai išnaikinti, svietas iškirstas, likusieji giriose klajojo; nuo to rados visame krašte baisūs badai, kurie paskuojuosius nustipino, pati Ryga būt užbadėjusi, jei nebūt iš svečios šalies atėjęs laivas su javais[1].

Taip pergalėję vokyčiai latvius, apygardoj Rygos gyvenančius, dūmojo, kaip atmonyti Turaidos ir Vengalio gyventojams, kurie juos šelpė praėjusioj karėj. Žinodami vokyčiai, jog žemgaliai buvo su jais negal žinoti dėl ko susibarę, tą naudodami, pa-

---

[1] J. G. Arndts Lieflaend. Chron., 1, S. 48.

telkė žemgalius į karę, kurie tuojau nuleido 3000 kareivių į Rygą, su kuriais vokyčiai susinėrę atėjo pas upį Goivą, arba Gaują, ir tenai persiskiedė: su viena dalia Kaupas perkrikštas traukė į Kaupapilę, kurioje gyveno dar jo gentys ir prieteliai pagonys, o antra dalis kariaunos meldžionų sukos ant Dabrelio pilies. Įgulė Kaupapilės, staiga antpulta, nusiminė, retas telipo mūrų gynioti, bet daugiaus šoko nuo sienų žemyn ir muko į girias. Meldžionys, vėtra tenai įsilaužę, iškirto besančią įgulę, turtus išdrevėjo ir pilį sudegino. Antrapus Gaujos Dabrelio įgulė, regėdama, kas nutiko su Kaupo pile, taisės stipresniai gintis, ketėdama pirma išstipti nekaip įsileisti, užvis pats Dabrelis, jos kamendotas, didžiai juos drąsino. Noris meldžionys su kalavijonimis apgulę ją visaip vėtravojo, vienok, niekaip negalėdami jo nuveikti, ant galo, nuterioję baisiai baisesniai visą apygardą, pilį palikini į Rygą sugrįžo ir, tenai grobiu išsidaliję, žemgalius namo atleido.

Padaugavionys, nuvargę tomis karėmis ir nebstengdami su vokyčiais bekariauti, pakajų su Albertu padarė, kursai, naudodamas to pragumą, iškeliavo vėl meldžionų telkti į Teutoniją.

Prasišalinus Albertui, latviai vėl nuleido pas Pleskavo kunigaikštį siuntinius, pasakodami savo nelaimas ir nuopuolius, lūgojo jo, idant padėtų vokyčius varyti laukan, užvis jog, paėjus Albertui su meldžionimis į Teutoniją, maž kas Rygoj bebuvo. Kunigaikštis paklausė jų ir, patelkęs dar kitus savo susiedus kunigaikščius, traukė prieš vokyčius. Visų pirma apgulė Ikškilę pilę, kurią vokyčiai gyniojo, bet, radęs tenai stiprią įgulę, sukos į Bažnyčios salą; taip pat negalėdamas įsilaužti, norėjo uždegti, bet ir tas nevyko. Negalėdamas kunigaikštis Pleskavo nieko padaryti nuleido siuntinius į Turaidą telkti latvių, kurie vienok jo nebklausė rasi dėl to, jog jis praėjusį kartą buvo jiems pasiėmęs talkinėti, vienok neatėjo, taip dabar latviai jam lygų lygiu mokėjo. Vargdami gudai vieni 11 dienų pas pilį išgirdo

laivus į Rygą su meldžionimis ateinant, darin nebvildamies gudai benuveikti pilės grįžo namo.

Pargrįžus Albertui su meldžionimis į Rygą, padaugavionys lūgojo nuo jo pakajaus, bet jo negalėjo kitaip gauti, kaip kad pasiėmė krikštytis, kunigus pas save laikyti, jų klausyti ir po aktainį javų nuo alvieno žambio jiems duoti kas metą[1].

Arkivyskupas Lundeno, atkeliavęs į Rygą, patvirtino tas sandaras ir liepė prabaščiui Rygos vadžius nuo netikėlių imti ir kunigus į visą kraštą siųsti, idant tenai nuveiktiems netikėliams Dievo žodį skelbtų. To dėjęsis, Alobrandas kunigas nuėjo į Turaidą latvių mokyti ir krikštyti, kurį kraštą paskaidė į parakvijas ir Kaupo pilėj bažnyčią įkūrė. Kunigą Aleksandrą nusiuntė į Medžiapolę, kursai visus tenai ūkėsus apkrikštijo ir bažnyčią jiems įkūrė. Kunigas Danielius į Lenevaldę iškeliavo, priimtas tenai žmoniškai, ūkinykus apkrikštijo. Vienu žodžiu sakant, kur vien pasivaidino kunigai, ten visi klausė mokslo Evangelijos. Tas patsai Danielius nusisuko į Turaidą ir pilį Dabrelio, kur, visur žmoniškai priimtas, svietą krikštijo, nuo tenai nuėjo į Kesės pilį krikštyti. Paskui nukeliavo į Idumėją ir tenai daug letgalių apkrikštijo ir Ropoj bažnyčią jiems įkūrė.

Turaidos ūkinykai, tapę krikščionimis, lūgojo Alobrando, savo kunigo, idant jis ne vien jų dūšios išganymu rūpintųsi, bet dar jiems ūkės reikaluose patartų, netaikose teisybę darytų ir nuo abydų juos gintų pagal jų ūkės būdą. Alobrandas, jų paklausęs, darė jiems teisybę ir elgės su jais išmintingai ir pridérančiai, kiti kunigai, jo pavyziu sekdami, lygia dalia elgės.

V. Albertas tuo tarpu, po visas Teutonijos pilis, kaimas, bažnyčias meldžionis telkdamas ir į naują brostvą, arba zokaną, kalavijonų karėjus masindamas, perėjo Saksoniją, Vestfaliją ir Friziją, nukeliavo į buveinę paties teutonų viešpaties, bet tenai maž ką pagalbos tegaudamas, nuėjo į teutonų ūkės

[1] Arndts Lieflaend. Chron., 1, S. 53.

sueimą, kuriame guodės luomoms, pašalpos lūgodamas, kurį viešpats Pilypas guodžiodamas padovenojo jam visą žemę padaugavionų netikėlių ir pasiėmė jam pagalbą kas metą 100 svarų sidabro duoti[1].

Jau visas mažne Padaugavys buvo apsikrikštijęs ir visi gyveno tyliai, krikščionų kunigai ne vien žodžio Dievo svietą mokė, bet dar jį valdė ir teisybę jam darė, kaipogi kunigai buvo jo mokytojais ir rėdytojais. Visi Alberto belaukė sugrįžtančio, kursai ir parkeliavo ant Sekminių ne vien su daugybe meldžionų, bet ir su gauja diduomenės ir jomylistų, pagirtų vyrų. Tuo atėjus pirmasis darbas tų meldžionų buvo, iki nepradėjus kariauti, mūrus Rygos paaukštinti taip, jog ilgainiui nebebūt nė kokio pavojaus nuo netikėlių.

Tuo pačiu laiku Veisekė, kunigaikštis Kuoknesės, matydamas ūkinykus krikštijantis, atėjo, gerindamos vokyčiams, v. Albertą į Rygą lankyti, kursai jį su didžia žmonysta priėmė ir vaišino. Veisekė, beviešėdamas kelias dienas Alberto mūruose, sutarė su juomi tolimesnius lietuvius ir žemaičius netikėlius kariauti, kursai ant didesnės kliauties to sandaro dovenojo v. Albertui pusę savo krašto ir pusę pilės. Tas Albertui didžiai patiko, kursai, apdovenojęs jį ir pažadėjęs jam pagalbą žmoningą, jį namon palydėjo.

Nuo šalies veizint, rodės prasidedąs pakajus ir laima tame apkrikštytame krašte, bet kur dėsi lobį ir nedorybę žmonių; ir taip juo didesnė tyla buvo, juo baisesnė paskui audra kėlės, kaipogi nuo visų pusių tvino meldžionys ir kalavijonys į Padaugavį netikėlių kariauti, o tuomi griekų atleidimą ir atpuskų pelnyti; pirma tie meldžionys gavo ant dienos dėl pramitimo po skatiką, bet ilgainiui, tuomi nebkakindamos, ėmė v. Albertą kas dieną šyžinti, guosdamies ir lūgodami nuo jo trečiosios dalies užkariautosios žemės už savo vargus, kuriuos prityrė iki apkrikštydami tuos netikėlius latvius; lygia da-

[1] Arndts Lieflaend. Chron., 1, S. 58.

lia ir tų visų kraštų, kuriuos dar užkariauti nuo jų paskesniai ketino, idant jiems 3 dalį pažadėtų, nuo ko v. Albertas niekaip negalėjo nusikratyti; ant galo kaip pats buvo nuo viešpaties teutonų Pilypo tą kraštą gavęs, taip ir jis su visomis liecybomis ir naudomis brostvai kalavijonų, arba kalavijonims, trečiąją dalį latvių žemės atidavė. Vienok dar tame v. Albertas rašė pas popiežių, teiraudamos, ką jis turi daryti su tais kraštais, kuriuos dar netikėliai tebturi. Popiežius jam atsakė, jog gal jis pažadėti trečiąją dalį kalavijonims ir tų kraštų, kuriuos jie dar užims. Albertas, norėdamas, idant brostviai kalavijaus jo klausytų ir jį kaipo savo valdymierą godotų, dar iš tos trečiosios dalies jų krašto atleido 4 dalį sau dešimtinės priderančios. Ir taip Turaidos apygardą paturėjo Albertas sau, o antrapus upės Gaujos kraštą, vadinamą Sakalą, gavo kalavijonys. Medžiapolės taip pat 3 dalis kliuvo v. Albertui. Taip pasidalijo vokyčiai tarp savęs it savo geru ne vien žemę ir turtus latvių, bet ir jais pačiais, kurie pradžioj suprasti negalėjo, ant kokio galo tą darė, kaipogi vokyčiai kalbėjo ir rašė vokiškai, ko latviai negalėjo permanyti.

Įgavę kalavijonys tą trečiąją dalį krašto į savo ranką atėmė rėdą ir valdžią ūkės nuo kunigų ir pradėjo teisybę perkrikštams patys daryti. Tuojau apsireiškė nedorybė ir baisybė jų darbuose ir parodė aiškiai svietui, jog jie ne pakajaus, ne Dievo žodžio buvo atėję platinti į tuos kraštus, bet turto ir grobio grieti ir nekaltiems žmonėms, išplėšę jiems tėviškes, jų pačių vergti: kaipogi antdėjo tuojau naujas rinkliavas, didžius mokesnius ant perkrikštų, liepdami jiems sau žemę veltui arti, o patys teisybę pardavoti: kas daugesniai davė, tas teisesniu buvo ir svetimu daiktu apsisavino. To nelykuojant, reikėjo dešimtines kunigams duoti, tai yra dešimtąjį pėdą visokių javų, dešimtąjį gyvolį alvienos veislės ir pačias dar dirvas jiems išgyventi; kitus mokesnius, ne mažesnius už dešimtines, turėjo kalavijonims, kaipo savo ponams, mokėti, vienu žodžiu, per-

krikštai neb ūkinykais bebuvo ir nieko sau nebturėjo, bet vokyčių bernais ir vergais. Tarp tokių galžudžių yra jau vienas minavojamas kaipo garsus pergalvis savo smarkybe ir baisybe brostvis kalavijonis, vadinamas Totfridas[1].

Nebtverdamies Padaugavio perkrikštai tokiomis novėmis visų pirma patrako ūkinykai Turaidos apygardoj, kurie, možėdamos savo galia, patelkė į karę dar tolesnius latvius ir žemaičius, kurie, persikėlę per Daugavą, atėjo nakčia pagal Kūčių dieną į Turaidą, auštant persikėlę per Gaują, paskydo po kaimas, kuriose tenai antpuolę vokyčius ir perkrikštus, jiems algaujančius, vienus iškirto, kitus varė į vergus, plėšė ir drevėjo, ką užeidami.

Kalėdų dieną Kaupapilės bažnyčioj, dviem kunigam mišias belaikant, žmonys, išgirdę lietuvius ir žemaičius atėjusius, kūlvertiniais grūdos iš bažnyčios laukan; vieni muko stačiai į krūmus, kiti namo spruko, tuo tarpu lietuviai ir žemaičiai ant savo greitų žirgų pačiame pabažnyčy skraidė, kiti, sumukę į kleboniją, drevėjo javus, gyvolius, turtus ir, ką rasdami, krovė į savo vežimus. Taip bedrevėjant kleboniją, mišios bažnyčioj pasibengė; kunigu, nemintančiu, ką bedaryti, surinkusiu bažnyčios daiktus, zokrastijos kerčioj aptūpusiu saugojo*. Lig buvo kerčioj užsiglaudusiu, tuojau sumuko lietuviai į bažnyčią, kurioje nieko nerasdami pasakė „ba" (tokia, sako vokytis, yra tos baisios tautos patarlė) ir išėjo vėl laukan; vos buvo tie praėję, tuojau klot didesnis būrys, bet ir tas, radęs išlaužtą kleboniją, skubinos tolesniai, tarp kurių vienas dar įjojo į bažnyčią, bet tenai nieko nematydamas, išsiskubino pas kitus. Atėjo ir trečiasis būrys lietuvių, ir vienas, sėdęs ragėse, per bažnyčią pervažiavo, nė taip kunigų nematė. Praėjus lietuviams, abu kunigu išspūdino iš bažnyčios į girią ir ketvirtąją dieną atsibaistė į Rygą. Lietuviai su žemaičiais, tuo žygiu nute-

[1] Arndts Liefländ. Chron., 1, S. 60.
* Viršuj: *tvylojo.*

rioję visą kraštą Šakalą, susirinko į kaimą Anno nakvoti, kėlę anksti ryto metą varė daugybę žmonių krikščionų ir kūdikių su didžiu grobiu namon. Bet Kalėdų naktį pranešė lybiešai v. Albertui, jog lietuviai juos terioja ir visus perkrikštus, algaujančius vokyčiams, kerta laukan.

Ant tos žinios v. Albertas, sukėlęs kalavijonų brostvą, meldžionis ir pilionis Rygos, drąsino juos, idant rūpintųsi pelnyti sau griekų atleidimą, gynioti tikybą krikščionų ir užtaryti perkrikštus nuo netikėlių lietuvių. Tą girdėdami, vokyčiai tuojau sutarė su lietuviais; stiprindamas juos, Albertas sukėlė visus perkrikštus, ketėdamas visus tuos, kurie netrauks į karę lygiai su vokyčiais, 3 svarais sidabro nustropėti. Perkrikštai, to bijodamies, susinėrė su meldžionimis, kurie žvalgės, kuria sričia grįš namon lietuviai, kurie tą pačią naktį netoli nuo Lenevaldės pilės per Daugavą su grobiu ir imtiniais persikėlė; karvedys jų dar, išvadinęs pilės kamendotą, klausė: „Kur dingo tas meldžionų būrys, kursai pernai mano kareivius miegančius antpuolęs nužudė? Eik ir pasakyk jam, jog dabar ras juos su manim kėlusius". Tą išgirdę, meldžionys ėmė lietuvius vyti, kuriuos ties Ašrade panokę ir tuojau ištiko į mūšą, ir abi pusi kuo baisesniai susirėmė. Lietuviai ir žemaičiai (sako rašytojas tų laikų), kaipo guvesnieji ir greitesnieji už visas kitas gimines netikėlių, didžiai narsiai ir kantriai turėjos, vienok gelžytų eilų nestengė perlaužti ir išgurę palikini imtinius ir grobį karvietėj muko kaip kurs begalėjo. Meldžionys vijo juos įkandin iki juodai nakčiai ir daug jų kely nukovė, paskui sugrįžę imtinius krikščionis išliuosavo ir parėję į Rygą Dievui dėkavojo už pergalę[1].

Nespėjo lietuviai ir žemaičiai savo nuopuolius atmonyti vokyčiams, kaipogi, kad taip vieni Padaugavy su meldžionimis grūmės, kiti Kalne su baisesniais dar savo neprieteliais gudais kariavo. Kai-

---

[1] Arndts Liefländ. Chron., 1, S. 61.

pogi tą patį metą Romanas, tapęs didžiuoju kunigaikščiu gudų, sukėlė savo kariauną ir traukė į Lietuvą, kurios rimti pulkai jau, kaip sakiau, siaubė ne vien Baltuosiuose Guduose, bet dar apygardas Vladimiro, Haličo ir Lucko teriojo, kuriuos vienok Romanas karts po karto laimingai nuveikęs užėmė didį barą pačios Lietuvos ir rubežių savo ūkės lig pat Gardino perkėlė; lygia dalia jis paletėnus, arba jacviegus, vientaučius lietuvių, taip pat keliose mūšose nuveikė. Lietuviai, noris po tokių nuopuolių, vienok nenorėjo gudams savo krašto įduoti: kaipogi, sukėlę iš tūlų pilių karėjus, siaubė vėl keliomis žaromis į apygardas Naujapilio, Lucko ir Vladimiro, ką sutikdami, tą naikino, suplėšę tenai neapseikimus turtus, grįžo jau į Kernavę su daugybe imtinių.

Tuo tarpu Olgovičiai, gudų kunigaikščiai, įbinginti tomis terionėmis lietuvių, sukėlę skubinai savo karėjus, jiems kelią užšoko ir girioj, per kurią lietuviai turėjo grįžti, medžius papjaustė, idant keliu einančius medžiais nusluoguotų, o likusiuosius patys nukautų. Bet tame daikte gudai nusivylė, kaipogi lietuviai, jutę nuo savo žvalgytojų tokias sau pinkles spendžiamas, išvengė tą girią, vienok gudai, nenorėdami lietuvių niekaip paleisti, vijo juos įkandin. Lietuviai, noris keliu suvargę, vienok metės ant gudų ir kuo narsesniai susirėmė. Lietuviai grūmės nenorėdami gauto grobio beįduoti, o gudai, geisdami savo tėvus motinas išliuosuoti, abeji didžiai narsiai ilgas valandas grūmės, bet lietuviai, nustoję 1700 visų drąsiųjų jočių, nebstengė gudų beramdyti ir visa palikini bloškės į girią, bet gudai, patys būdami mažne visi žeistais, nebspėjo lietuvių bevyti.

Romanas, didysis kunigaikštis gudų, pasipūtęs tomis pergalėmis, nebnusimanė pats, kaip apmaudą ant lietuvių atgiežti ir kaip juos benovyti, ant galo liepė imtinius lietuvių it jaučius į žambį jungti ir jais laukus arti. Sako, jog lietuviai, žambį traukda-

mi, tuos žodžius kalbėję: „Romane, Romane, nedorai gyveni, lietuviais laukus arini"[1].

Tą patį metą kiti pulkai lietuvių ir žemaičių grūmės dar atvejų atvejais su juodaisiais gudais ties Černigovu, ir tenai vos ne vos ir taip ne be didžio kraujo praliejimo lietuvius atrėmė.

Kita sričia didysis Lietuvos kunigaikštis Žibuntas, įpuolęs į Baltuosius Gudus, apygardas Pleskavo, Naugardo, Velikije Luki nuteriojo, bet Naugardo kunigaikštis, surinkęs savo kareivius, apniko lietuvius pasalu ir mažne visus karvietėj pakrėtęs į pilį lietuvių Toropecą įsilaužė, kurios įgulę iškirtęs, motriškąsias su kūdikiais į vergus išvarė[2].

Tuo tarpu kariaudami lenkai su Romanu pergalėjo jį būtinai ties Zavichostu. Tą nujautę, lietuviai norėjo apmaudą ant jo nugiežti už savo nelaimas, tuojau, sukėlę karėjus, išsiuntė Žibuntą, Lietuvos kunigaikštį, su rimtais pulkais į valstybę, arba rykę, Romano, kursai apygardas tenai Vladimiro, Bresto ir Lucko baisiai nudegino. Skardės lietuviai su gudais tose apygardose per trejus metus abejotine laima, ant galo sutraukę gudai nuo visur savo galybę apniko lietuvius apygardose Lucko besioliuojant. Bet lietuviai, nujautę gudus už save stipresniais esant, ėmė su grobiu namon trauktis, lūkurdami žemaičių ateinant, kurie tuo pačiu laiku su meldžionimis, kaip sakiau, grūmės, vienok gudai jiems laukuose Slonimo kelią užstojo. Lietuvius rėdė kunigaikštis Žibuntas, o gudus Vladimiras, didysis gudų kunigaikštis, eilavo. Tuojau abi pusi sukibo į mūšą ir šalys susirėmė iš visos galios, vieni nenorėdami įgautos valdžios paleisti, antri svetimiems vergauti; ragotinės skerlojo lūždamos, kraujas latakais varvėjo, daug jau vyresniųjų ir kunigaikščių karvietėj klaksojo, vienok galo dar mūšos nebuvo ir negalėjo žinoti, katra katrą šalis pergalės. Tuo tarpu lengvi pulkai, atėję gudams ant pa-

---

[1] Karamsin, T. III, K. III, not. 101.

[2] Karamsin vietoj minavotoj.

galbos, gulė iš užpakalio lietuviams, kurių nuilsusias eilas neilgai trukę perlaužė. Tuo kartu reikėjo veizėti, su kokia narsybe ir rūstybe lietuviai, apsiausti nuo neprietelių, save gindami mirė. Nėra padėta raštuose lykumo kritusiųjų, vienok karvietė lietuviais apkrėsta paliko, kurių taboriai ir padargos su gėrybėmis kliuvo į ranką gudams[1].

Tuo pačiu laiku Haličo rykės gudai buvo sau viešpačiu paskyrę Kolomaną, Vengrų karalaitį, kurį vienok Mstislavas, didysis kunigaikštis gudų, pavarė, vienok Kolomanas rengės dar antrą kartą įgyti; to dėjęsis sutelkė gudus sau linkančius, lenkus ir vengrus, o Mstislavas nuo savo pusės patelkė lietuvius, palečionis, arba jacviegus, ir palaucius. Jau buvo Kolomanas Mstislavą nuveikiąs, bet tuo tarpu lietuviai, antpuolę Kolomaną iš užpakalio, pergalėjo, kursai nuveiktas pilėj Haličo užsirakino, kurią vienok netrukęs turėjo Mstislavui atiduoti[2].

Meldžionys vokyčiai, nuveikę, kaip minavojau, padaugavionis, norėjo dar tolesniai savo valdžią platinti, todėl v. Albertas, sukėlęs kalavijonis, meldžionis ir perkrikštus, traukė į Žemgalius jų pilės Celonės, arba Kelonės, užimti, kurioje lietuviai ir žemaičiai, traukdami į igumių žemę ir nuo tenai pargrįždami, gaspadijos. To dėjęsi, vokyčiai persikėlė per Daugavą ties Ašradės pilia ir apgulė mi- 1206
navotą pilį Kelonę, arba Celonę, stipriai nuo visų pusių, kurios įgulė didžiai narsiai gynės ir nenorėjo niekaip įsileisti vokyčių, bet ant galo, regėdama nestengsianti, ėmė pakajaus lūgoti, kurį vienok vokyčiai tuo kartu tedavė, kad jie pasiėmė krikštytis, lietuvius, įgulėj esančius, namo atleisti ir su jais daugesniai nebebendrautis, ant ko jie ir vadus išdavė, kuriuos vokyčiai atėmę išsiuntė tuojau kunigus į pilį krikštyti žemgalių, kurių daugybę apkrikštiję ir sienas pilės pašventę, vėliavą, arba papartį, švenčiausios mergos Marijos džiaugdamies pilės čiukure užkišo ir tuo įtinkinę namo sugrįžo.

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. 1, p. 1, 1.
[2] Schözers 1, S. 32.

Tuo tarpu kunigas Alobrandas buvo iškeliavęs į Igumius reikalauti nuo jų pagrobtųjų prekių pirm kelerių metų prekiotojams vokyčiams apie 100 svarų sidabro vertumo, bet Alobrandas, nieko tenai nepešęs, grįždamas namon pradėjo letgaliams Talavos krašte žodį Dievo skelbti, kurie, norėdami gauti kokį noris pailsį nuo karių, pradėjo jo klausyti, kaipogi ta giminė lietuvių tautos buvo spaudžiama jau nuo gudų, jau nuo igumių, užvis jog gudai tuo pačiu kartu buvo atsiuntę savo kunigus į Talavą letgalių krikštyti į savo tikybą, kurie, nebžinodami, kurių beklausyti, — gudų ar vokyčių, teiravos savo dievų, kokia jiems tikyba tarp tų dviejų geresniai praverėtų; nulėmė, jog vokyčių. Alobrandas, apkrikštijęs tūlas kaimas, parėjo į Rygą v. Albertui apipasakoti, kursai vėl nusiuntė kunigą juos Dievo žody stiprinti ir bažnyčią jiems įkūrė.

Tuo pačiu laiku rados netaikos tarp Veisekės, Kuoknesės kunigaikščio, ir kamendoto Lenevaldės pilės Danieliaus, kurios įgulė antpuolė naktį pasalu Kuoknesės įgulę miegančią ir tenai, vienus netikėlius lietuvius nugalavusi, kitus išblaškiusi, nutvėrė patį kunigaikštį ir su jo tarnais apkalo; tą padarius, vokyčiai apreiškė savo pilės vyrui Danieliui, kursai atstu veizėjos, kas tenai nutiko, drovėdamos pats tenai kištis, nurašė apie tą v. Albertui, kursai, noris tokiu darbu širdyj džiaugės, vienok rašte jį peikė ir kunigaikščiui pilį sugrąžino, kurį, dar didžiomis dovenomis apdovenojęs nuo savęs, paleido, bet jog jis pirmiaus buvo Albertui pusę savo pilės dovenojęs, todėl įdavė jam įgulę vokyčių kareivių, kad jis reikale galėtų nuo žemaičių gintis.

Kuoknesės kunigaikštis, noris numylėtas nuo v. Alberto, vienok tūžo ant jo dėl to, jog žinojo gerai, ant kokio galo buvo jam įgulę vokyčių įdavęs, bet, išgirdęs jį iškeliavus su meldžionimis į Teutoniją ir jusdamas ketantį gudų kunigaikštį tremti vokyčius iš Padaugavio, ir, žinodamas saujelę vokyčių Rygoj tesant, antpuolęs vokyčius Ikškilėj vienus nukavo, kitus nuskandino Daugavoj, retas kurs beiš-

sprūdo. Tą padaręs, tuojau nuleido siuntinius pas gudų didįjį kunigaikštį, skatindamas jį, idant tremtų vokyčius laukan, v. Albertui lig neparėjus. Bet tame daikte apsigaudino, kaipogi Albertą audros užturėjo Diunamiundėj, tai yra Daugavos įtakoj, su meldžionimis, kursai, jutęs tokią notį, sugrįžo apent į Rygą ir rėdės drausti Kuoknesės kunigaikštį, kursai, tą jausdamas, savo labybą sukrovęs į pilį, uždegė ir pats išsidangino į gilumą Lietuvos[1].

V. Albertas, regėdamas nenuveiksiąs padaugavionų su tais vokyčiais, kuriuos su savim turėjo, keliavo vėl į Teutoniją meldžionų telkti, o tuo tar- 1207
pu likusieji meldžionys Padaugavy vieni Rygos pilę tvirtino, kiti, sudegus piliai Kuoknesės, blaškė trakuojančius letgalius ir žemgalius, kuriuos sugavę kankino už tą, jog jie su Veiseke kunigaikščiu gluosniavos ir žinodami dar, ką ketino jis su vokyčiais daryti, jiems neapreiškė.

Negal žinoti, dėl ko kunigaikštis žemgalių Vesteris užsikėto su lietuviais kariauti, kursai, nuėjęs į Rygą, patelkė meldžionis vokyčius, kurie pirma nairės, paskui leidos perkalbėti ir nuleido Vesteriui į talką meldžionis, kursai, sukėlęs savo karėjus, traukė su visa kariauna į Žemaičius, vienok kely žemgaliai pernakvoję pagal savo dobę lėmė, ar yra jau žemaičiai apsiginklavę. Žynys atsakė, jog esą ir laukią jų į mūšą. Tuomi nusiminę, žemgaliai pradėjo jau ketėti grįžti ir vokyčius gorinti, girdami narsybę ir kantrybę žemaičių, bet vokyčiai jiems atsakė, jog jie savęs negėdins ir vieni su netikėliais grumsis; todėl, nemindami ant baisumo rudens kelio, lytų ir darganų, įsigrūdo į Žemaičius ir tenai į kaimas paskydo, bet, tenai radę namus tuščius, nusiminė ir tuojau apent į būrį susiskliautė ir jau tą pačią dieną taisės grįžti, kad tuo tarpu žemaičiai nuo visų pusių juos apsiautė ir, svirdami jau šen, jau ten ant savo greitų žirgų, daugybes meldžionų vylyčiomis ir varpstėmis paklojo, o užpakaly vo-

[1] Arndts Lief. Chron., 1, S. 65.

kyčių pastatytus žemgalius išblaškė, kurių likusieji tenkino į girią besumukę. Vieni vokyčiai paliko bežibą rindoj savo plieno ir vario šarvose, vildamies, jog žemaičiai, pamatę plienu žirgus ir pačius apdengtus, nedrįs ant jų pulti, būdami patys viena meškena prisidengę. Bet juo vokyčių eilos žibėjo, juo žemaičiai narsesniai gulė, su kuriais susirėmus, vienos ugnys nuo kardų ir ragotinių žiebavo, patys kalavijonys brostviai it ąžuolai krito, kurie juo narsesniai buvo ramdomi, juo kantresniai dar gynės sau galą daromi; ant galo vokyčiai, apkrėtę savo kūnais laukus, išguro, retas kurs beišsprūdo nuo giltinės to baisaus nuopuolio žinią į Rygą parboginti.

Rygoj pilionys, išgirdę tą nuokrytį, nusiminė, vieni raudojo, kiti meldės, o seni vaikams tvirtino, jog niekados nereikia leisti netikėliams prieš netikėlius kariauti, o reikiant su jais kariauti, geriaus į Dievo valią atsiduoti ir su vienais perkrikštais tebendrautis.

Paskui tą pergalę žemaičiai tuo pačiu žygiu Žemgaliją nuteriojo ir, ką tenai sutikdami, kirto ir naikino, pagriejęę gausiai grobio, grįžo namo, žemgaliams girioj bekiūtantiems, kurie tenkinos tūlus žemaičius grįžtančius pasalu nukavę.

Vokyčiai meldžionys, nemindami ant to savo nuokryčio, nuleido siuntinius pas igumius, reikalaudami viršiaus minavotų prekių, kurias buvo, kaip sakiau, igumiai vokyčiams pagrobę, bet, susirinkus siuntiniams, igumiai nenorėjo nei prekių grąžinti, nei sandarų su letgaliais daryti. Tą regėdamas, Albertas sukėlė kalavijonis ir karvedžius letgalių: Rusnį, Santeklės pilės, Vaidotę, Antinės pilės, Toliautą, Beverinos pilės, kamendotus, arba pilės vyrus; lygia dalia patelkė perkrikštus Turaidos ir, paėmęs vėliavą švenčiausios mergos Marijos, užtarytojos savo brostvos, traukė į Unganiją ir tenai ėmė terioti visa, ką sutikdamas, pilę jų Odempę sudegino ir gyventojus netikėlius iškirto; dvi dieni pailsėjęs, grįžo namo su grobiu ir imtiniais. Unganionys, no-

rėdami atmonyti vokyčiams, patelkę sakalionis, įsigrūdo į Letgalių kraštą ir, apygardą Trikotės nuteriojęs, apgulė pilį Beveriną, kurią visą dieną veltui vėtravojo, bet letgaliai perkrikštai narsiai ją gyniojo; ant galo unganionys nuvargę pakajų su letgaliais norėjo atnaujinti, bet letgaliai tuo kartu jiems pakajų tedavė, kad jie pasiims krikštytis; tą girdėdami, unganionys supyko ir pilį palikini paėjo.

Jutęs tą, mistras kalavijonų ėmė juos vyti, bet, atėjus pas Beverinos pilį, jau jų nebrado. Tuo tarpu Rusnis, Beverinos kamendotas, sukėlęs savo apygardos letgalius ir patelkęs dar antrą karvedį Vaidotę, traukė vėl igumių krašto terioti ir taip, įpuolusiu į Sakaliją, vyriškus iškirto, o motriškąsias į vergus išvarė su didžiu grobiu.

Taip randantis kas kartą pavojesniai dėl vokyčių, Hermanas, urėdas lybiešų, suvadinęs perkrikštus ir vokyčius, teiravos, ar kariauti ilgiaus su netikėliais, ar laukti Alberto iš Teutonijos pagrįžtančio, kur buvo neseniai iškeliavęs; nes, jausdami save silpnais, visi tarė liautis nuo karių ir laukti pareinančio su meldžionimis Alberto, o tuo tarpu sandarauti su igumiais, kurie, didžiai įgrobti nuo letgalių, paliaubas padarė ant vienų metų su vokyčiais[1].

Ateinantį metą v. Albertas, pagrįžęs su didžia 1208
daugybe meldžionų diduomių ir kunigų iš Teutonijos, suvadino visus perkrikštus ir vokyčius, rūgojo ant Veisekės, kunigaikščio Kuoknesės pilės, sakydamas, jog jis, gavęs iš meilės nuo jo vokyčių įgulę į savo pilę dėl apsigynimo nuo žemaičių, pernai pasalu visą įgulę nužudė, už ką praverėjo jam atmonyti, todėl su visa kariauna traukė į Kuoknesės pilį ir tenai ant kalno vietoj senosios pilės naują stiprią pilį įkūrė ir įgulę vokyčių vėl įdėjo, ir taip ją aprūpino, jog galėtų nuo buklumo ir narsumo žemaičių, lygia dalia nuo pasalumo gudų, gintis; perdėjęs tenai kamendotu Jeriką kalavijonį, pats sugrįžo į Rygą, o meldžionys tuo tarpu, įpuolę į Že-

---

[1] Arndts Lief. Chron., 1, S. 70.

maičius, vieną apygardą nuteriojo ir taip pat pagrįžo į Rygą su grobiu ir tūlais imtiniais.

Tos karės aiškiai rodo kiekvienam, jog vokyčiai visaip rengė lietuvius su lietuviais rydyti ir bardinti, tai yra perkrikštais netikėlius siundyti, idant, pirma patiems tarp savęs išsipjovus, paskui vokyčiams lengva būt nuvargusius abejus nuvergti, kaipogi vokyčių kunigai taip mokėjo įkalbėti perkrikštams, jog jie tarės naują Dievą begarbiną, kruvindami rankas savo brolių ir genčių kraujuose dėl to vien, jog jie nenorėjo paleisti savo bočių tikybos ir svetimiems vergauti, noris šiaip žmonys didžiai dori ir išmintingi, bet jog pagonys ir norintys liuosais gyventi, dėl to vien nuo vokyčių neapvežami.

Regis, jog dėl tokios nedorybės krikščionų atleido Visagalis netaikas tarp pačių ir uždegė jų širdyse skaugę, kaipogi tie kerštai, kurie buvo sukilę tarp v. Alberto ir kalavijonų brostvos dalijantis žemę netikėlių, rusėjo dar širdy abejų ir laukė tiktai pragumo apsireikšti, kaipogi Vigbertas, brostvis apmaudingas, jog negavo to nuo savo mistro, ką buvo geidęs, makaulę jam pačiam su jo kapelionu perskėlė[1].

Taip nugalavus Viną, pirmąjį mistrą kalavijonų, tuojau susirinkę kalavijonys iš pilių, arba komtūrų, kuriose gyveno, pakėlė į jo vietą sau mistru brostvį Volkviną (Volquin), vyrą kantrų, drąsų ir sumanantį, kursai, v. Albertui nesant, visais vokyčiais ir perkrikštais rėdė, vienok v. Alberto, kaipo savo visų vyriausio valdymiero, klausė.

Paskyrus mistru, v. Albertas, rudenop suvadinęs savo tamus, teiravos, kaip praplatinti savo viešpatybę, kurie, regėdami save galinčiais, sutarė tolesniai latvius kariauti; visų pirma Visvaldį, kunigaikštį Gercikės, ketino nuveikti, nemindami ant to, jog jis pats ir jo žmona, vardu Dangerutė, duktė Svelgotės kunigaikščio, viršiaus minavoto, išpažino jau tikybą krikščionų gudų, stigavodamas jiems, jog Visvaldis

[1] Arndts Lief. Chron., vietoj minavotoj.

kariavo visuomet su vokyčiais ir nenorėjo su jais pakajaus daryti, netikėlius latvius ir žemaičius paikino, traktuojančius šelpė, traukiančius į gudų ir igumių žemę ir nuo tenai grįžtančius ne vien per Daugavą kilnojo, bet dar maitino ir globė. Taip kalbėjo v. Albertas vokyčiams, kad Visvaldis apie tą nieko nežinojo. Todėl Albertas, sukėlęs visus kalavijonis, meldžionis ir perkrikštus, traukė į Gercikę, buveinę kunigaikščio Visvaldžio, kurios įgulė, tuo staigiu antpuoliu nugandinta, nusiminusi muko į pilį, bet tame sambrūzdy nebsuskubėjo įeidama jos angų užrakinti, kaipogi vokyčiai įkandin jos sumuko, kurie tenai vienok krikščionis, noris gudus, taupė, bet netikėlius visus kirto laukan, pačią kunigaikštienę Dangerutę su visa jos iškilme sugavo, vos pats Visvaldis, įpuolęs į valtį, į antrapus Daugavos beišsprūdo. Meldžionys, apgalėję pilį, drevėjo per visą dieną, drabužius, sidabrus, rūbus, žitkus plėšė, varpus nuo varpnyčios nukėlė, taip visokių gėrybių ir naudos kupetomis prisiplėšę džiaugės, jog nė vieno savo nenustojo ir taip veikiai pasipelnė; ant galo pačią pilį sudegino. Visvaldis antrapus Daugavos, regėdamas gaisrą savo pilės, aičiojo sakydamas: „Oi Gercike! Gercike! dabar atliko mano ūkė. Eu! ant to gi gimiau, idant į pragarą mano namų veizėčiau ir išnaikinimą visos mano giminės regėčiau?" V. Albertas tuo tarpu, pasidalijęs grobiu su meldžionimis, grįžo į Rygą su imtiniais.

Pargrįžęs v. Albertas į Rygą liepė pasakyti Visvaldžiui kunigaikščiui, jog, jei jis nori savo žmoną ir kalinius išliuosuoti, turi pats jam vaidintis ir jį už savo viešpatį išpažinti, kursai, pasigailęs savo žmonos, atėjo ir lūgojo jo ašarodamas išliuosavimo savo kalinių. Tokia rūsta diena buvo dėl lietuvių, jog savo neprieteliui ir galžudžiui, kurs jam visa išplėšęs buvo, reikėjo su ašaromis lūgoti savo gyvybos. Minėk, skaitytojau, jog tą darė vyskupas, kursai dar, regis, negėdėdamos ateinančių amžių ir nemindamas, jog darbai jo kurią dieną it zelkoriuj šmeksos, sakė verkiančiam Visvaldžiui: „Jei tu dau-

giaus su neprieteliais nesibendrausi, mūsų tikybos neniekinsi ir lietuvių nebleisi terioti to krašto, kuriame gyveni, ir jei tu tavo ūkę motinai švenčiausiai padovenoji būtinai, kurią aš tau paskui išnuomosiu, tuo kartu aš tau tavo žmoną su imtiniais teatduosiu ir tave patį reikale šelpsiu". Visvaldis, neįmanydamas kur bedingti, ketėjo visa tą daryti, ko Albertas norėjo, ir prisieka dar patvirtinti turėjo, kurį Albertas guodžiodamas leido jam trijų pilių vyresniuoju vadintis, tai yra: Antinės, Sesuvos ir Gercikės, kurios jau pelenai bebuvo, ir Albertui įnamaudamas vergauti. Vienok Visvaldis pagrįžęs, pelenus krapštydamas savo namų, neliovės su lietuviais, savo viengimiais, bendrautis ir pats latviu vadintis, laukdamas valandos ir pragumo savo neprieteliui atmonyti[1].

Tuo tarpu, paliauboms su igumiais Unganijos pasibengus, letgaliai su kamendotu Bertoldu pilės Kesės vėl įpuolę nuteriojo visą jų kraštą ir, pagriejęgrobį, su daugybe imtinių grįžo į Kesę. Taip kankinami igumiai lūgojo savo viengimių perkrikštų, anapus Turaidos gyvenančių, idant teiktųsi jiems pakajų nuo v. Alberto įgyti, kursai, tą nujautęs, išleido siuntinį savo Alobrandą, kursai nuėjęs tenai reikalavo prekių, viršiaus minavotų, atimtų vokyčiams, ir tame pačiame surinkime buvo dar pradėjęs Dievo žodį jiems skelbti; igumiai, supykę ant to, pagrobė ragotines ir surėmė jį, ketėdami perverti, jei jis pradės jų dievus niekinti, vienok toj piktybėj truputį nuslygo, kaipogi senelis igumių sakė saviesiems: „Kas jūsų betikės, jei jūs šiuo kartu vyskupo siuntinį nugaluosit". Negalėdami tenai suderėti, igumiai išleido siuntinius į Rygą pas v. Albertą, kurie tenai sugrąžino jam tą, ką buvo atėmę nuo vokyčių prekiotojų ir tuomi pakajų patvirtino. Vienok Bertoldas, kamendotas pilės Kesės, to pakajaus neužlaikė ir kariavo kaip kariavęs su igumiais. Ir taip

[1] Gebhardi, II, S. 332.

pradėjo kalavijonys varžytis ūkės valdžia su vyskupu Albertu, skaugėdami jam turtų ir vyresnybės.

Tuo pačiu laiku gudai nenorėjo leisti vokyčių užkariauti padaugavionų, todėl susitarusiu kunigaikštis Naugardo su kunigaikščiu Pleskavo įpuolė į Unganiją ir liepė savo kunigams skelbti netikėliams gudų tikybą, vienok, nieko nenuveikdamu, užbadinusiu įgulę pilės Odempės ir pasipešusiu naudos terionėmis, grįžo namo su kunigais palikinu netikėlius vokyčiams krikštyti.

Netikėliai padaugavionys vis dar sintėjo kuomet tuomet tremti vokyčius laukan su jų tikyba ir vieno pragumo telaukė, kursai tuojau atsitiko: kaipogi pasirodė laivai kuresarų atsiautoj Rygos pajūriuose žemgalių ir ėmė meldžionų laivus gaudyti, kurie lengvai teirklavo, tūli jų irklautojai neibtverdamies, sušokę į valtį, siaubė ant kuresarų, kurie, juos apsiautę, visus nugalavo. Ta maža pergale didžiai prasidžiugę, netikėliai tuojau susitarė apsiginklavę ties Ryga susirinkti, ketėdami ją suardyti ir vokyčius jos irose užrausti, kurioje, meldžionims paėjus į Teutoniją, maža įgulė bebuvo.

Kaipogi tuojau latviai, sukėlę stiprią kariauną, apgulė visų pirma Kuoknesės pilį, bet, tenai radę didžiai stiprią įgulę, nenuveikdami jos, pilį palikini išskydo.

Tuo tarpu įėjo į Daugavos revą kuresarų eldynė, arba flota, taip greitai irkluodama Rygon, jog vos besuskubėjo tūli žvejai į miestą įsprukti ir vokyčiams pranešti apie jų artinimos, idant angas pilės užrakintų. Vokyčiai tuojau, nudeginę priemiesčius, suskato ginkluotis, ne vien vyrai, bet ir motriškosios lipo mūran pilės gynioti. Prasidėjo mūša. Kuresarai, griaudamos į pilį, nuo vylyčių ir akmenų dangstės skydu, iš 2 lentų susegtu, ant brūklio, arba pamietės, pamautu, kurį karėjas į žemę įdūręs, nuo pavojaus klėstės, vienok ir taip dangstantis daug jų nuo siūčių vokyčių krito, kurie grūsdamies tolesniai rado dar gelžies žaginius į žemę įkaltus neperžengiamus. Kuresarai, negalėdami nieko nuveik-

ti, ėmė malkas apie mūrus krauti, ketėdami uždegti. Tuo tarpu kuresarai, pamatę vokyčių jotį, kalne blizgančią, persikėlė į antrapus Daugavos ir tenai lavonus savo, kritusius karėj, degino ir raudojo, o tuo tarpu vokyčių jotis į pilį suėjo; ryto metą daugesniai dar pagalbos atėjo vokyčiams. Tą regėdami, kuresarai, susidanginę į laivus, grįžo namon.

Bertoldas, kamendotas Kesės, su visų stipriąja dalia kariaunos meldžionų Igumiją teriojo, kaip viršiaus minavojau; išgirdęs notį Rygoj esant, atskubėjo tenai, bet, nebradęs jau netikėlių, vėl sukos į Igumiją lėbauti, kurioje, nudeginęs daugybę kaimų, Odempės pilį su žeme sulygino.

Tuo pačiu laiku igumiai pilį Kesę apgulė ir didžiai įvairiai grūdos tenai, kaipogi išraudami iš šaknų medžius su šakomis statė į rindą, už kurių užsiglaudę laidė vylyčias ir akmenis ant vokyčių ir taip nieko nenuveikė, kaipogi sunku jiems buvo su vokyčių ginklu lygintis, kurie apsišarvoję dar mūrais dangavos. Taip besigrumiant, atėjo dar Kaupas su perkrikštais ant pagalbos vokyčiams. Igumiai, nebstengdami į pilį begriautis, į girias įsitraukė. Tą matydami, kalavijonys norėjo igumius vyti, bet tame daikte meldžionys nusivylė, kaipogi igumiai, pamatę maž meldžionų tesant, apsidrąsinę kibo muštis; nusigandę ta narsybe, perkrikštai muko šalin ir vieni vokyčiai paliko bestovį karvietėj, kurie susiskliautę norėjo dar turėtis, bet igumiai apsiautę visus išklojo, vos 6 brostviai beišsprūdo nuo giltinės, kiti visi karvietėj paliko beklaksą; gyviesiems kliuvus į nagą, tą darė, ką patys buvo nuo vokyčių prityrę: kaipogi sugautiesiems brostviams išrėžę nugaroj ženklą jų brostvos gyvus ugny sudegino, o kitus meldžionis kryžiškai išskaldė. Įgiję tą pergalę, igumiai tuojau išleido siuntinius pas lietuvius ir žemaičius, telkdami juos ant ateinančių metų tremti vokyčius iš Padaugavio laukan.

V. Albertas, nusiminęs tuo nuokryčiu vokyčių, nebįmanydamas, ką bedaryti, norėjo su kokia noris artima tauta susibendrauti. Žinodamas, jog gudai

kariavo tuointimpos su lietuviais ir igumiais, nuleido tenai siuntinius pas kunigaikštį Pleskavo Vladimirą, žadėdamas jam tą pačią duoklę duoti, kurią 1209
igumiai jam mokėjo, jei jis talkinėtų jam iki netikėlius nuveikiant. Vladimiras, vildamos ta bendrysta nuo lietuvių ir žemaičių nusikratysiąs, ne vien pasiėmė v. Alberto bendru būti, bet pasiėmė jam iš vieno lietuvius ir kitus netikėlius kariauti, kursai, gerindamos vokyčiams, didžias liecybas prekiotojams Rygos dovenojo. Tuo tarpu atėjo dar pagalbon vokyčiams didis būrys naujų meldžionų, tarp kurių buvo 4 vyskupai, atpuskų sau ir išganymo pelnyti netikėlius mušdami, jų turtais ir žemėmis savindamies[1].

Ateinantį metą valdymieras Pleskavo pagal sandaras su Albertu atleido savo kariauną netikėlių drausti. V. Albertas ne vien kalavijonis meldžionis, bet įgules iš Padaugavio ir Pagaujo sutraukė, lygia dalia perkrikštus, ketėdamas neklausančius stropėti, sukėlė, kuriuos karvedžiai letgalių Rusnis, Kaupas, Nunius ir Dabrelis pagal įsakymą atvedė. Tokią galybę surinkęs, Albertas traukė Igumių kariauti. Tuojau tenai sritį, vadinamą Santaganą, nuteriojo, gyventojus iškirto, o likusieji vieni giriose slapstydamies speigais iššalo, kiti badu išstipo. Vienok igumiai nenusiminė tomis baisybėmis ir nelaimomis, nes juo spaudžiami, juo narsesniais rodės, kaipogi tuojau išleido rimtus pulkus į Padaugavį meldžionis pačius raminti, su kuriais vieni Unganijoj grūmės, kiti Medžiapolėj, bet, tose kruvinose ir maringose mūšose pergalėti, igumiai paskydo.

Tuo tarpu viršiaus minavoti vyskupai, dykdami nuveikti igumius, sukos į Sakalos sritį, kurios pilį Viljandį (Feliną), stipriai aptvertą, apgulė; negalė- 1210
dami tenai įsigriauti, ėmė malką mesti į perkasus, norėdami veikesniai ant pylų antsigauti; įgulė, tą matydama, metė ugnį į perkasus, norėdama tuos medžius uždegti, o vokyčiai, gesydami ugnį, drėbė

[1] Arndts Liefländ. Chron., 1, S. 78.

ledą ir sniegą. Ant galo pavyko vokyčiams prigauti sienas pilės, kurias išvertę tarės į pilį įsilaušią, bet, tenai radę kitą perkasą ir antras sienas, turėjo grįžti; uždegę paskui ir tas naująsias sienas, ėmė svaidyti iš taranų akmenis į pilį, kurie didžiai įgulę naikino, kaipogi krisdami griovė namus ir svietą galavo; įgulė, nebtverdamos pilėj, 6 dieną pasidavė ir apsikrikštijo.

Igumiai, atsipūtę truputėlį, ketėjo vėl tą pilį vokyčiams atimti ir antrą kartą bandė Padaugavį užimti; to dėjęsi, patelkė gyventojus salos Ezelio, lygia dalia iš apygardų Ratalės ir Revelio, kurie, visus savo laivus sutraukę, atirklavo Goiva pagal pas Kaupo pilį, tenai dar susinėrę su turaidžionimis, apgulė ją. V. Albertas skubėjo ją gelbėti su savo meldžionimis, kuriems bepigu buvo nekariauti plienu ir variu aplietiems kaip patiems, taip ir žirgams, todėl kur sukos, ten žeidė ir eilas igumių klojo, kurie viena ragotine nuo jų negalėjo atsiginti, noris didžios daugybės igumių krito, vienok ir taip dar nenorėjo pasiduoti ir į pilį grūdos, iš kurios meldžionys, svaidydami akmenis, eilas jų ardė; nemintą ant galo igumiai ėmė skrieti vieni į girias, kiti į laivus, bet tie, kurie sutūpę buvo į laivus, rados visų didžiausiame pavojuj, kaipogi vokyčiai užšoko jiems už akių, ant skardžių Gaujos parioglino taranus, idant grįžtančius laivus igumių užturėtų, kurie, tą regėdami, laivus palikini brėkštant muko į girią, kurioje paskui nuo bado išgaišo. Ta pergale vokyčiai įgijo 300 didžių laivų ir neapseikimą grobį, kurie dar per neapvežėjimą kūnų igumių kritusiųjų nelaidojo, nes paliko laukuose penui žvėrims ir paukščiams springiniams. Nuo ko tuojau antkrytis ir marai kėlės, kurie antra tiek svieto išnaikino.

Ant to nemindami vienok, viršiaus minavoti vyskupai išleido kitą būrį meldžionų į Sakalijos sritį kariauti netikėlių, kurios ūkinykai, noris ir taip rūsčiose dienose, vienok norėjo dar iš paskuojo savo liuosybę ginti, bet ant nelaimos, pergalėti nuo vokyčių, turėjo jiems vergauti, kurie, suplėšę tenai

neapseikimą grobį, parvirdė į Rygą. Ta karė piktesniai dar padidino marus ir užkrėtė visų tolimiausias sritis igumių, kurie ant galo nemintą lūgojo nuo vokyčių pakajaus ir pasiėmė krikštytis.

Tuos kraštus nuvergę, meldžionys sukos į Unganiją, bet, radę visą tą sritį nuteriotą į tyrą, grūdos šiaurėn tolesniai per neišžengiamą girią, kurioje antštiko laidarą, kuriame igumiai savo gyvolius buvo užklėstę, bandos pačios sako tenai daugiaus nei 4000 radus, antra tiek kitų gyvolių ir galvijų. Vokyčiai, gavę tokį grobį, nebtraukė tolesniai, bet apent į Rygą grįžo[1].

Tokioms nelaimoms spaudžiant igumius, Mstislavas, kunigaikštis Naugardo, įėjo nuo antros pusės su 15 000 kareivių vokyčiams padėti netikėlių kariauti, kursai, nuteriojęs kraštą igumių, kurio vokyčiai nebuvo prigavę, apgulė pilį Varbolę, nuo kurios įgulės išveržęs 50 ilgųjų graižių, grįžo namo. Igumiai, taip žudomi nuo visų pusių, nebtverdamies padarė paliaubas ant trejų metų su v. Albertu ir pasiėmė krikštytis.

Taip vokyčiai, šlekindami latakais kraują nekaltų ūkių, apvertė vaisingą ir brandingą žemę į tyrus, kuriuose, pastatę kryžių, vylės ir paskuojus giriose slapstančiuos nuvergti; to dėjęsis, v. Albertas pakėlė vyskupu igumių Teodoriką, opatą Daugavos įtakos (Diunamiundė).

Perkrikštai letgaliai tuo tarpu, noris taip įtikimais darės meldžionims vokyčiams, jog kiekviename karės žygy jiems tarnavo, vienok negalėjo nuo jų įgyti nei meilės, nei paguodos gauti, kurie nekakinos atėmę jiems tėviškę, išplėšę liuosybę, apsluogavę dešimtinėmis, baudžiavomis ir didžiais mokesniais, bet dar, nebįmanydami kaip beplėšti nuo vargdienių, ant galo jų bitimis apsisavino. Letgaliai Turaidos, nebiškentėdami tokių novių, atėjo pas v. Albertą guostis ir klaupę lūgojo nuo jo atlydos ir užtarymo, žadėdami krikščionimis būti ir jo tikybos

---

[1] Arndts Liefländ. Chron., 1, S. 94.

nebatsižadėti. Albertas, regėdamas baisias neteisybes, jiems nuo kalavijonų daromas, ir pasigailęs jų kruvinų ašarų, norėjo juos sutaikinti su kalavijonimis, kurie akivaizdoj Alberto, gėdėdamies savo tokio elgimos, pasiėmė letgaliams už bitis nauda užmaksoti, bet lig išėjo nuo vyskupo, lig ir užmiršo.

Letgaliai Turaidos, nebtverdamos tose galžudėse, patrako, kurių karvedžiai Rusnis, Dabrelis, Asis, Vesikė susitarę tikybos krikščionų, kaipo tikro lyčiaus savo vergybos, atsižadėjo ir kalavijonis su kitais vokyčiais, savo galžudžiais, kur vien užkumpdami ėmė žudyti ir galuoti, o patys Dabrelio pilėj užsirakino. Tą išgirdęs, Albertas sukėlė kalavijonis, meldžionis ir perkrikštus, traukė į Turaidą patrakusiųjų drausti, kursai tuojau iš visos galios Dabrelio pilį apgulė. Letgaliai, išpuolę iš pilies, su tokia narsybe ėmė graudinti meldžionis, jog, daugybes jų išklojęs ir daugybes žirgų ir kitų karės įrankių pagrobę, sumuko apent į pilį, drąsindami viens kitą tais žodžiais: „Stipruokit ir ginkitės, idant nevergautumėt vokyčiams". Kaipogi įgulė gynės kelias dienas kantriai ir narsiai, noris meldžionys, svaidydami dieną ir naktį vylyčias ir akmenis iš taranų, daugybes jos svieto ir gyvolių naikino. Letgaliai bekariaudami buvo naują bokštą pilėj padirbę, kurį ant jos nelaimos vieną naktį viesulas pakilęs išvertė ir daug žmonių išmušė. Nusiminę letgaliai maldavo savo dievų, mušdami jiems ant apieros gyvolius, kuriuos paskui mėčiojo meldžionims per mūrus, kurie, neįmanydami kaip į pilį įsilaužti, rausės po pamatais pilės, vildamies mūrus išversti. Letgaliai, būdami jau mažne visi po kelis kartus žeistais ir badu stipdami, tarės nebatsiturėsis; to dėjęsis, karvedys Rusnis, per mūrą persisvėręs, sveikino Bertoldą, kamendotą Kesės, vadindamas jį savo draugu, bet tuo tarpu vylyčia į galvą pervertas nukrito žemyn, o meldžionys kuo veikesniai rausės po pilia ir taip jau buvo pasikasę, jog visa pilis vos kybojo. Tą regėdama, įgulė ir badaudama išsiuntė savo karvedį Asį pas meldžionis sandarauti. V. Albertas tuojau

musijo krikštytis ir liepė vėliavą švenčiausios mergos Marijos, kaipo ženklą savo brostvos, nešti, kurią letgaliai tuojau sudraskė. Kibo vėl abi pusi baisiai baisesniai grumtis, letgaliai, nebturėdami nė vieno sveiko tarp savęs, nebvylės beišsiturėti, pasidavė ant galo apsiėmę antrą kartą krikštytis, o meldžionys, įėję į pilį, užkišo šūsny irų vėliavą savo brostvos. V. Albertas nebleido meldžionims bekirsti klūpančių prie jo kojų ir lūgojančių jo malonės, kursai, taip pergalėjęs patrakusiuosius, grįžo į Rygą, kur ir diduomenė letgalių likusiųjų atkeliavo jo godoti[1].

V. Albertas, pasigailęs jų vargų, o didesniai paklausęs tarimo viršiaus minavotų vyskupų, atleido letgaliams dešimtines, o į jų vietą liepė jiems po pūrą javų nuo žambio duoti, sakydamas, jog tą daro dėl didesnės kliauties ir meilės tikybos krikščionų, bet jei jie sugrįš apent į netikėlių tikybą ir jų būdo nepames, tuo kartu mokės dešimtines kaip jei mokėjo, ant ko ir raštą jiems išdavė. Ant galo sulygino dar vyskupai netaikas v. Alberto su pačiais kalavijonimis išsidalijime žemių. Tuo pačiu laiku Otas, viešpats teutonų, patvirtino kalavijonims visas tas žemes, kurias buvo atėmę netikėliams, ir tas, kurias dar užims, gorindamas drausti tuos visus, kurie brostvą kalavijonų spaudė ir jų labybą mažino.

Tą patį metą lietuviai atleido siuntinius į Kuok- 1211
nesę su v. Albertu sandarauti, idant jiems leistų traukti į igumių žemę. Albertas ant to sutiko. Tuojau lietuviai su didžia kariauna, persikėlę Daugavą, nuėjo į Sakalos sritį, kurią nuterioję, su grobiu grįžo namon. Kalavijonys, skaugėdami tos laimos lietuviams, grumzdė ant v. Alberto, jog jis leido jiems persikelti per Daugavą. Vokyčiai, regėdami sakalionis nuo lietuvių įveiktais, masino juos krikštytis ir jiems pasiduoti; igumiai atsakė: „Nesulauksit jūs,

[1] Arndts Liefländ. Chron., 1, S. 102.

idant mes jums ar kitai kokiai svetimai tautai vergautumėm".

Vienok lietuviai pakajų, su vokyčiais padarytą, už nieką turėjo, kaipogi atentį metą, atėję į Padaugavį, išvadinę tūlus vokyčius iš Kuoknesės pilies, metė į upį jų ragotinę, skelbdami tuomi karę meldžionims ir jų bendrystos išsižadėdami. Tuojau lietuviai, sukėlę stiprią kariauną, persikėlė per Daugavą ir, atėję į Letgaliją, nuteriojo ir daugybes
1212 krikščionų nugalavo. Paskui, atėję į Trikotės sritį, sugavo Tolibaudą, kunigaikštį to krašto, ir jo sūnų Vaibulę, vokyčių bendrus, paskui persikėlė per Gaują ir radę tenai žmonis kaimoj Umerėj vienus sugavo, kitus nukavo, o ką rasdami turtų, tą visa atėmę grįžo skubinai namo. Tuo tarpu kamendotas pilės Kesės Bertoldas, sukėlęs brostvius ir perkrikštus, su Kameku, antru sūnum Tolibaudo, ėmė vyti lietuvius. Kad jau artinos meldžionys Lietuvon, Kamekas, prisiminęs, jog lietuviai, jutę jį vejant, jo brolį ir tėvą nugaluos, todėl norėjo juos masinti kitu keliu, bet lietuviai, tą supratę, paspruko kuo veikesniai.

Tą patį metą uošvis Visvaldžio kunigaikščio Dangerutė, kun. Lietuvos, nukeliavo į Naugardą, su kurios kunigaikščiu sandaras padarė vokyčius Padaugavy kariauti, bet grįžtantį Bertoldas, kamendotas pilės Kesės, nutykojęs sugavo ir, parvedęs į pilį, į gelžinius įdėjo, kurioje didžiai ilgai kalėjo, ant galo, nebsulaukdamas savo išliuosavimo, sau galą padarė, velydamos geriaus mirti, nekaip kraugerių apjuoką kentėti.

Tuomi dar nekakinos meldžionys, kaipogi, norėdami jie apmaudą ant lietuvių nugiežti, įpuolę į antrapus Daugavos, nuteriojo Žemaičių parubežių. Žemaičiai, norėdami tą atmonyti vokyčiams, sutraukę didžią kariauną, persikėlę per Daugavą į Lenevaldės sritį, nuteriojo, daugybę krikščionų nukavo ir, patį urėdą to krašto sugavę Uldevenį, su grobiu pagrįžo namo. Mistras kalavijonų ėmė žemaičius vyti, kuriuos panokęs didžiai baisiai susigrūmė, kurių

pats karvedys karvietėj paliko, vienok kiti, noris apskardyti, laimingai su grobiu namo pagrįžo, o kunigaikštį Uldevenį iškeitė meldžionims į galvą savo užmuštojo karvedžio, idant galėtų jį pagal savo tautos būdą palaidoti.

Lietuviai pasidrąsinę vėl sugrįžo vokyčių grėsti nuo Padaugavio, kuriuos tenai vedė jų kunigaikštis Steksis. Ant to tranksmo vokyčiai, sukėlę meldžionis, kalavijonis, perkrikštus, patelkė dar Vladimirą, kunigaikštį gudų, su kuriuo susinėrę traukė ant lietuvių, kuriuos beilsinčius antpuolę, patį karvedį Steksį nukavo ir daugybes svieto didžiai baisioj pjūvoj išklojo, nuo kurios retas beišsprūdo[1].

*Didžiuodamos ta pergale vokyčiai ir kas kartą gaudami naujų meldžionų iš Teutonijos, į kurią kas metą nueidamas v. Albertas juos kvietė, dabar ėmė dūmoti, kaip tolesniai galėtų savo valdžią praplatinti ir daugiaus žemės netikėliams užimti. Lyčių tuojau to gavo: kaipogi meldžionys Kuoknesės pilės pradėjo skųsti kunigaikštį Gercikės Visvaldį, kursai, tardamos nieko pikto nedaręs, nėmaž tuomi nerūpinos ir nei pats ėjo, nei kito siuntė v. Albertą godoti. Todėl kalavijonys, naktį antpuolę pilį jo, vienus tenai beilsinčius nukavo, kitus sugavo ir pagrobę visa tą, ką gavo, tarp savęs pasidalijo, ir tuščią pilį palikini paėjo.

Kitoj pusėj meldžionys kariavo su igumiais, kruvinose ir baisiose karėse pjaudamos iki paskuojo.

Tuo Gercikės grobiu meldžionys nekakinos, kaipogi žinodami vietovėj Gercikėj daug gėrybių dar esant, kurių gobėdamos kamendotas Kuoknesės Mein- 1213
hardas traukė vėl į Gercikę ant Visvaldžio kunigaikščio, kursai, tą išgirdęs, patelkė lietuvius ir žemaičius, kurie, atėję į antrapus Daugavos, apsigaspadijo. Meinhardas su meldžionimis, nieko apie tą nežinodamas, užėmė Gercikę, kurioje sugriejęs didžią daugybę žirgų ir kitų gyvolių, grįžo Rygon.

[1] Arndts Lief. Chron., 1, S. 106.

* Rankraštyje tolesnės trys pastraipos išbrauktos.

Žemaičiai, antrapus Daugavos tą matydami, liepė sau valtis paduoti, sakydami, jog nori su vokyčiais pakajų atnaujinti. Meldžionys, tuomi pasikliovę, skubinai išsiuntė į antrapus upės valtis, kuriose vienas po kito lietuvių būrys persikėlė. Paskui visa kariauna žemaičių permaudojo per upį. Kalavijonys, pamatę didžią gaują žemaičių ir lietuvių, nedrįso su jais grumtis, nes leidos pakalniui Daugava į Kuoknesės pilį, bet su antra dalia meldžionų, traukiančia vieškeliais, patys žemaičiai kibo muštis; rados tuojau baisi ir kruvina mūša, ne vien tenai meldžionų, bet ir pačių brostvių daugybės atliko, kurių brylius pamatę rygionys Daugavoj plūdurant raudojo gailėdamies[1].

Tuo tarpu igumiai iš visos galios kariavo su meldžionimis, neskųsdami nei turtų, nei gyvybos už savo liuosybę, ir, pergalėję tūlose mūšose, užsikėto iki paskuojo tremti vokyčius laukan iš Padaugavio. Todėl patelkė gudus ir lietuvius, liepdami jiems į Rygą griautis, patys ketėdami su vokyčiais laukuose grumtis, kuriems ezelionys tuo tarpu pasiėmė
1214 Daugavos įtaką užrakinti. Nes ta dingsčia kad jau buvo susineriančios kariaunos lietuvių su gudais eiti Rygos vėtravoti, Vladimiras, kunigaikštis Pleskavo, nustipo; tuomi nusiminę, gudai neb̃traukė į karę ir paskydo. Tuo tarpu audra pakilusi eldiją ezelionų išblaškė. Meldžionys igumius pačius keliose mūšose pergalėjo; ant galo lietuviai ir žemaičiai, neturėdami rimtos kariaunos su savim, nedrįso vieni į Rygą begriautis. Igumiai, nebįmanydami tose nelaimose kur bedingti, pasiėmė krikštytis.

Ateinantį metą Mantvila, kunigaikštis Žemaičių,
1215 su sūnum Vykintu, nedidžius pulkus sukėlusiu, traukė į Gudus ir tenai su kunigaikščiais Naugardo ir Smolensko kariavo su abejotine laima per dvejus metus, vienok regis, jog stipriai įveikusiu gudus

[1] Arndts Lief. Chron., I, S. 111.

namo tepargrįžo. Lyčiaus tos karės nėra raštuose minavojamo[1].

Bet kitoj pusėj lietuviai ir žemaičiai laimingesniais buvo, kaipogi Erdvilas, kunigaikštis Žemaičių, pasiteiravęs tėvūnų Kernavėj, sukėlė visoj ūkėj, tai yra Lietuvoj, Žemaičiuose, Žemgaliuose, Kurše, Palečiuose, arba Jacvieguose, karėjus, daugiaus nei 15 000 vyrų žaliūkų, kuriuos perskiedęs į tris dalis, vieną įdavė Eikšiui, antrą Grumpiui, o trečiąją Graužiui, karvedžiams, vyrams sumanantiems ir bukliems.

Taip pasirėdęs, Erdvilas persikėlė su ta kariauna per Nerį, arba Viliją, upį ir traukė į Jacviegiją, arba Paletiją, su kurios kareiviais tenai susinėręs ėmė tremti gudus iš Paletijos, kurią buvo užėmę, kaip viršiaus minavojau. Visų pirma užėmė Erdvilas pilis Gardiną, Brestą, Drohičiną, Brianską, Suražą, Mo- 1217
zyrių ir atkėlė Lietuvos rubežių iki upei Tripentei (Tripec) ir tenai savo įgules įdėjo. Erdvilas, norėdamas pasigerinti savo naujiems ūkėjams, kurie noris lietuvių kilties buvo, bet, ilgai būdami gudų valdžioj ir tapę krikščionimis, buvo apgudėję, pats pagoniu būdamas, vienok paliko jų tikybą, liecybas, arba privilijas, kunigų patvirtino o liuosybę žmonėms pagrąžino, bažnyčias, kliošorius ir kitas krikščionų šventas vietas godojo ir jų užtarytoju apsiskelbė, mokesnių nė kokių nuo jų nereikalavo ir tuo kartu teliepė jiems talkinėti į karę lietuviams ir žemaičiams, kad jie sunkiose karėse su nepriteteliais pasitiks.

Toksai įstatymas visiems krikščionims patiko, diduomenė džiaugės, jog savo valsčių nenustojo, o kunigai, jog jų tikybos nenaikino, žmonys džiaugės liuosais tapę ir lietuvius ir žemaičius, noris pagonis, širdingai mylėjo ir jų klausė, kaip užtarytojų ir apgynėjų savo liuosybės. Bet idant gudų kunigaikščiai jų nepaikintų, Erdvilas, norėdamas regėti visą jų elgimos, įkūrė tenai pilį, Naujapiliu vadinamą (Nowogródek), o tarnus savo ir karvedžius valsčiais

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. I, p. I, 1. III, p. 57.

apdovenojo, kaipogi Eikšys gavo valsčių, vadinamą Eišiškės, Strumpis Ašmeną, Grumpis Grumpėnus, o Graužis Graužiškes, viso to naujo krašto padėjo urėdu Skirmantą[1].

*Tuo pačiu laiku meldžionys pjovės su igumiais, kuriuos apkrikštiję novijo vergyba. Tą regėdami, gudai norėjo sau dar kokį kraštą tų nelaimingų igumių užimti; to dėjęsi, surinkę 15 000 kareivių, ėjo letgalių ir igumių kariauti ir tenai, į pilis Verpelę, Odempę vėtra įsigriovę, liepė ūkėjams to krašto 10 000 svarų sidabro duoklės duoti. Letgaliai su igumiais, išsišylę iki paskuojo skatiko, meldžionims neb̃galėjo to bepadaryti, ant galo kailius kiaunių, audinių, sabalų, ūdrų, vebrų, motriškosios rutulius nuo galvų nurišusios, segeles iš ančio išsegusios atdavė į naudos vietą tiems kraugeriams, pataikos nuo jų meilaudami, vienok nė tuomi dar neužkakino nei jų lobio, nei apmaudo nulyžino, kurie, nemindami, jog patys buvo krikščionimis, bažnyčias ir klioštorius perkrikštų griovė ir degino, jų kunigus vadindami atskalūniais, arba eretikais, o letgaliams ir igumiams liepė krikštytis į gudų tikybą, kurie nebnumanydami, kur bedingti, lėmė, kuri tikyba jiems didesniai praverėjo, nulėmė, jog nuo vokyčių turėjo krikštą imti. Ant to gudai kuo didesniai įbingę augusius iškirto, o žmonas ir kūdikius išvarė verkiančius sau vergauti. Tuo tarpu meldžionys vėl tuos, kurie buvo persikrikštiję į gudų tikybą, korė kaipo atskalūnis ir tamprius netikėlius. Taip skendo ašarose ir kraujuose tūkstantės nekaltų vargdienių dėl to vien, jog negalėjo dviejų tikybų vienkartu išpažinti[2].

Tą patį metą Ginvila, karvedys žemaičių, mažne visus Baltuosius Gudus ir Juodgirėnus nukariavęs, į pačią jų buveinę Polocką įsigriovė ir valdžią gudų

---

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. I, p. 1, 1. III, p. 61.

* Rankraštyje ši pastraipa išbraukta.

[2] Karamzin, Istor. gosud. Ros., t. III, § III.

tenai išnaikino, ir liuosybę pirmutinę ūkinykams pagrąžino, kurie, nuo to laiko sueidamies į sueimą, 30 vyrų tarp savęs paskyrė vyresniaisiais, kurie tą kraštą rėdė, nė kokių įsakymų daugiaus gudų kunigaikščių nebklausydami.

Nekakinos tuomi žemaičių pulkai, bet smarkesniai dar gieže apmaudą ant gudų už nelaimas, kurias jie letgaliams išdarė, kaipogi apygardas Pleskavo, Naugardo, Selezensko baisiai nuteriojo ir nudegino, bažnyčias tenai ir kliošťorius suardė, kur užsisuko, ten pelenus vienus beliko; suplėšę ant galo didį grobį, su daugybe imtinių laimingai į Kernavę sugrįžo. Pajutę tą gudai, kurie tuo pačiu laiku letgalius teriojo, palikini juos pargrįžo namo, bet tenai jau lietuvių ir žemaičių nebrado.

Lygia dalia Žibuntas, arba Žibinas, kunigaikštis lietuvių, su savo pulkais saulėlydy taip pat garbę lietuvių platino: kaipogi, perlėkęs žiebų veikumu visą Mozūriją, savo smarkybe ir narsybe visas šalis nugandino, kursai, gieždamas dar apmaudą už senų dienų savo nelaimas, visą Kulmiją, jau lenkams vergaujančią, nuteriojo, pilis visur į dulkes išklastė, 250 pačių bažnyčių sugriovė ir sudegino, jau mojavo griautis į pačią buveinę Mozūrijos Plocką, bet, nebgalėdamas ant galo turtų ir gėrybių suplėštų su savo karėjais bepačiuižti, nuleido siuntinius pas Konradą, viešpatį mozūrų, su tokiu įsakymu, jog jei jis nori liuosas namuose savo gyventi, tegul atleidžia tuojau į jo abažą keletą šimtų stiprių arklių ir apdarą kareiviams. Konradas tuomi taip nusiminė, jog, neturėdamas nei tiek žirgų, nei apdaro, viešintiems pas save svečiams arklius atėmęs ir drabužius nudaręs, netikėliams lietuviams ir žemaičiams kuo veikesniai į abažą nusiuntė. Žibinas pargrįžo nepaseikimomis gėrybėmis nusluoguotas į Kernavę[1].

[1] Bandtkie, Dzieje narod. pols., t. I.

§ XIX

Didieji Lietuvos ir Žemaičių kunigaikščiai: Žibinas Lietuvoj, Erdvilas Žemaičiuose. Karės su meldžionimis, gudais ir totoriais

Albertas, nuveikęs letgalius ir pergalėjęs didumą igumių, kaip viršiaus sakiau, sukos su visa savo galia į antrapus Daugavos žemaičių kariauti.

Žemgaliai iš apykartos Mežotės, perkalbėti nuo žvalgytojų meldžionų, atleido siuntinius pas Albertą pagalbos nuo jo lūgoti gintis nuo lietuvių, kursai jiems atsakė, jog jis tuo kartu juos tešelps ir pas save teglaus, kad jie krikštysis ir krikščionų įstatymų klausys. Mežočionys krikštytis nairės dėl baisybės kitų žemgalių ir lietuvių, sakydami negut tuo
1218 kartu tekrikštysis, kad jis atleis į jų pilį krikščionų įgulę, kuri, pas mus bebūdama, galės mus tikybos krikščionų mokyti ir nuo antpuolių neprietelių gynioti. Noris tas patiko Albertui ir kitiems vokyčiams, vienok atleido siuntinius namon jautoti, ar visi namikiai to nori. Bet kad žemgaliai kelis kartus grįžailiojo to vien lūgodami, ant galo v. Albertas, pasiteiravęs su mistru kalavijonų, traukė į Žemgaliją ir tenai, ties pilia Mežote apsikapėjęs, suvadino iš visos apygardos pas save žemgalius, kurių daugiaus nei 300 apkrikštijo, įdėjęs įgulę į pilį, kitus meldžionis atleido į Rygą, liepdamas vytinėmis Mūša pagal mitalą įgulei atleisti.

Nujautęs tą, Vesteris, žemgalių kunigaikštis srities Ternotenės, mežočionis apsikrikštijus, sukėlė tuojau visus savo kareivius ir traukė pas pilį minavotą ir tenai grūmęsis visą dieną su meldžionimis, kurių neveikdamas, papilį uždegė, bet ir taip į pačią pilį negalėjo įsilaužti; toj kruvinoj mūšoj Vesterio sesers sūnus vylyčia pervertas karvietėj pakrito, kurio jis gailėdamas tuojau nuo pilies atsitraukė, bet, pajutęs meldžionis laivais pilei pagalbon einant, traukė ant jų, kuriuos, užlenkęs ankšti-

moj seklimos, vienus nukavo, kitus sugavo ir retas kurs vokytis besugrįžo į Rygą. Įgulė meldžionų pilės Mežotės, jutusi tą nuopuolį ir stokodama mitalo, išsikraustė į Rygą. Žemgaliai, kurie buvo persikrikštiję, vėl išsižadėjo ir su lietuviais ir žemaičiais susinėrę kariavo meldžionis, kaipogi, aptvėrę kuo stipresniai pilį Mežotę, traukė į Bažnyčios salą ir tenai, krikščionis nugalavę, visą kraštą nuteriojo.

Tą regėdamas, v. Albertas sukėlė kalavijonis, perkrikštus ir meldžionis ant žemgalių ir, paėmęs karės padarynes pilės griaunamąsias, ėjo daugiaus nei su 10 000 kareivių į Mežotės pilį, baužęs visą naktį, ryto metą kariauną skurdino pamūšy, paskui sukos į papilį, kurį nuteriojęs, pačią pilį apgulė. Šešias dienas mušės vokyčiai kruvinose kovėse su žemgaliais ir žemaičiais: meldžionys vieni taranais mūrus ardė, kiti akmenis svaidė, kiti po mūrais pilės rausės, kiti medžius čiuižė, norėdami perkasus užjakinti; noris pilėj daug žemgalių buvo kritusių, vienok ir taip dar įgulė nedūmojo meldžionų įsileisti, kurie, nebįmanydami kaip begriautis, ėmė dar didesnius akmenis į pilį svaidyti, kurie, krisdami į pilį, ne vien karės įrankius naikino, žmonis mušė, bet dar pačias sienas ardė. Taip spaudžiama, įgulė žemgalių nusileido žemyn nuo bokšto, ir jos kamendotai, arba pilės vyrai, Gaidis, Madis ėmė paliaubų lūgoti nuo vokyčių, kurie vienok tuo kartu teketėjo paliaubas daryti, kad jie palikini pilį su turtais patys pliki išeis; to žemgaliai nenorėjo daryti ir lipo vėl į bokštą, ir pradėjo kantresniai ir narsesniai kariauti su vokyčiais, kurie ėmė vėl akmenis it krušą į pilį berti ir mūrus ardyti, kalavijonys, aplieti plienu ir variu, palipę ant sienų pilės, norėjo į patį bokštą įsiropti, kuriuos vienok įgulė kūlvertiniais grūdo žemyn. Ant galo pavyko meldžionims pilį uždegti, įgulė, nebtverdamos ugny, pasidavė taip, kaip meldžionys pirma buvo tarę — pilį su turtais palikini patys pliki išėjo. Kad jau apie 200 vyrų įgulės buvo pro angą išėjusių, tuojau atsirado Vesteris su lietuviais ir norėjo nuo pilies meldžionis pauiti, ku-

rie, tą matydami, puolė raiti ant Vesterio, o pėstieji tuo tarpu ėmė zurdoti žemgalius, be ginklo iš pilės išėjusius. Vesteris, matydamas visą pilį meldžionimis aptekusią, tarė jau vokyčius pilėj esant; neturėdamas rimtos galios, nedrįso į mūšą stoti, todėl grįžo namo. Gavę meldžionys tą pragumą sukos vėl pas pilį. Likusioji dar įgulė žemgalių pilėj, regėdama savo kamendotus nugaluotus prieš sandarus, nebdrįso iš pilės beiti, vildamies lygų galą gausią, ir ėmė vėl su meldžionimis kariauti; tuojau vylyčios abiem pusėm pradėjo it sniegas dribti ir svietas kristi, bet, jog jau pilės sienose vieni ardymai taukšojo, o bokštai nusvilę vos bekybojo, įgulė, nebregėdama nė kokio pragumo beapsiginti, išėjo, kaip buvo sukalbėta, iš pilies visa palikina. Meldžionys, įėję į pilį, visa, ką rado, — sidabrą, žirgus, galvijus ir turtus — visa išsidalijo, o iras pilės su žeme sulyginę, grįžo į Rygą[1].

Bet letgaliai ir igumiai, noris apkrikštyti, negalėjo įprasti vergauti vokyčiams nei užmiršti liuosybės ir laimos savo bočių probočių ir jų aukso amžių, kuriuos atsiminę negalėjo širdies geliamos nuramdyti, regėdami dabar save vergais, todėl karts po karto trakavo ir gudus pagalbon telkė. Regėdamas v. Albertas pats nestengsiąs su meldžionimis nei netikėlių sudrausti, nei gudų ištremti iš Padaugavio, pasiteiravęs su savo tarnais, patelkė dar galingą viešpatį danų Valdemarą II, kursai, gododamas švenčiausią mergą Mariją, pasiėmė atkeliauti atentį metą netikėlių krikštyti ir sau išganymą pel-
1219 nyti, kursai, atėjęs į igumių žemę, tuojau pilį, Lindanise, šiandien Reveliu, vadinamą, ant kranto atsiautos Finų įkūrė ir baisiai tenai su igumiais ir letgaliais kariavo. Pasakoja tų laikų rašytojai, jog danams, arba saulėlydiniams žuvėdams, vienoj kruvinoj ir maringoj mūšoj būk iš dangaus balta vėliava nusileidusi, kuriuo ženklu pastiprinti danai perlaužę rindą netikėlių. Kad taip Valdemaras toj pu-

[1] Arndts Liefländ. Chron., 1, S. 160.

sėj graudino igumius, nuo antros pusės šiauriniai žuvėdai atkeliavo taip pat jų karda krikštyti. Tuo tarpu mistras kalavijonų Volkvinas su visa savo brostva vos ne vos įtrakusius letgalius pergalėjo. Plunksna virpa brėžiant tas novis ir nelaimas, kokias prityrė ūkinykai tos šalies nuo nedorybės ir smarkybės krikščionų. Visi keliavo jų tikybos Kristaus mokyti, o netikėliai nebgalėjo besumanyti, kurių klausyti, užvis jog patys krikščionys tarp savęs riejos. Danai pakorė vieną tėvūną igumių už tą, jog priėmė krikštą nuo vokyčių, ne nuo danų. Gudai atėję kirto laukan visus tuos, kurie nenorėjo jų tikybos sekti. Žuvėdai apmaudingi dėl to vien teriojo, jog nenorėjo nuo jų tikybos priimti. Bet, teisybę sakant, visi tie mokytojai ne krikščionų skaitlių didinti, bet išplėšti netikėliams žemę ir kuomet tuomet juos pačius nuvergti norėjo[1].

*Tą patį metą polockionys patrakę Lietuvos rubežių antpuolė ir Mingailos kunigaikščio kraštą pradėjo terioti, kursai, norėdamas nudrausti, ginklavos, bet polockionys užspėjo jį su savo kariauna ties pile Orodze. Susirėmęs tenai Mingaila su polockionimis pergalėjo juos ir vijo mušdamas visą dieną iki paties Polocko, kurį netrukdamas įgijo į savo valdžią. Taip pasibengė rėda ūkės polockionų, vienok lyčiaus tos karės raštuose nėra randama. Netrukus Mingaila kunigaikštis nustipo, palikdamas du sūnu karšinčiais — Ginvilą rėdytoju Polocko, o Skirmantą Naujapilio.

Letgaliai, nebtverdamies vergyba vokyčių, patrako**, kurie vienok nevildamies stengti, patelkė ne vien lietuvius, bet ir gudus pagalbon. Tą nujautę, meldžionys išsiuntė kalavijonis į Turaidą, kurie, nutvėrę tūlus aptariamus diduomius Segevaldės pilėj, į gelžinius įdėjo. Išgirdę tą, gudai vokyčiams 1220
tuojau karę apskelbė ir tuojau su 12 000 karėjų ku-

---

[1] Karamzin, Istor. gos. Ros., t. III, K. VIII, s.
* Rankraštyje tolesnės trys pastraipos išbrauktos.
** Šis žodis iš nuorašo (p. 176).

nigaikštis Naugardo į Letgaliąją įėjo, kurioje, lietuvių lūkurdamas, teriojo visa tą, kas vokyčiu vadinos. Paskui sukos pilin Kesės, kurioje kalavijonys, nedrįsdami remtis su gudais, išėję pro angą, trobesius uždegė, o patys į abažą įsitraukė. Gudai palikini abažą vokyčių persikėlė per upį Gaują, degindami vietoves, bažnyčias ir naikindami suvoktus javus, o gyventojus vienus kirsdami, kitus vergdami, nuteriojo visą Turaidos kraštą. Lietuviai, eidami tuo pačiu keliu, kas buvo beužlikęs nuo gudų smarkybės, tą nubengė, versdami visa į akmenį ir vandenį, kurie paskui, persikėlę taip pat per Gaują, susinėrė su gudais. Tą regėdamas, mistras kalavijonų traukė prieš jų drausti. Kaipogi atėjęs pas Gaują, nebleisdamas netikėlių tolesniai begrūstis, buvo ėmęs vieną pulką lietuvių vyti, kursai vienok paskubėjo su gudais susinerti, paskiaus buvo antpuolęs gudų būrį, bet ir tas išsprūdo. Netikėliai tuo tarpu paeidami atenčią naktį visą Ikevaldę nuteriojo, trečiąją naktį Imerą lygia dalia nudegino, sutrukę 4 dienas Inganijoj, visą į peleną apvertė, ant galo jau grįžo namo laimingai lietuviai su didžiu grobiu.

Kalavijonys, nujautę kelią, kuriuo lietuviai grįžti ketėjo per Daugavą, tykojo jų giriose tris nedėlias, ant galo įkyrėjus betimpsoti, parėjo į Rygą. Teodorikas vienok, kamendotas Kuoknesės, su kitais kareiviais, sekdamos lietuvius, nutykino į paleskavį, su kuriais susitikęs kely susigrūmė. Lietuviai, nusluoguoti grobiu, negalėjo kaip reikiant stipruoti, todėl prasikraustė palikini didumą grobio, kuriuo meldžionys pasidalinę pargrįžo į Rygą[1].

Noris nuveikti, gudai vienok skaugėjo lietuviams laimos, regėdami kas dieną jų galybę platinantis, kurie jau žalgirėnus, arba palečionis, ir juodgirėnus bei baltuosius gudus buvo apent nuo gudų atgavę. Todėl gi Mstislavas, didysis kunigaikštis gudų, sukėlęs daugybę karėjų, persikėlė per upį Tripentę (Tripiec), kuri tame laike rubežiu buvo Lietu-

[1] Arndts Liefländ. Chron., 1, S. 175.

vos ūkės nuo gudų, pradėjo Lietuvą terioti. Tą regėdamas, Skirmantas, urėdas Naujapilio, nusiuntė į Kernavę pagalbos sau linkėdamas. Tėvūnai, pasiteiravę su Erdvilu kunigaikščiu, išleido jį patį su keliais pulkais žemaičių ir lietuvių Skirmantui į talką, kursai, susinėręs su juomi, traukė ant gudų, kurie apygardose Bresto oliavos, bet, pajutę lietuvius ateinant, tuojau nuo grobio atsitraukė ir, į rindą sustoję, ėjo ant lietuvių. Susirėmė abi pusi paupy Jaseldos ir grūmės iš visos galios, ragotinės traškėjo, o kardos tviskėjo abiem pusėm; ilgai didžiai varžės pergale, vienok lietuviai perlaužė gudus ir šalin skriejančius vienus kely išklojo, kitus Jaseldoj išskandino. Mstislavas pats, nuo viso atlikęs, tenkino į Lucko pilį beįsprukęs, o lietuviai tuo pačiu žygiu Pinską ir Turską užėmė ir su Lietuvos ūke sunėrė[1].

Kitoj šaly kariaudami, taip pat lietuviai su gudais kruvinose mūšose juos pergalėjo ir užėmė jiems pilis Černigovą, Karačevą, Starodubą, Mozyrių ir visą Severiją, kurį kraštą Skirmantas, paskaidęs į urėdes, į kiekvieną įdėjo savo sūnus Liubartą, Pryšmantą ir Treniotą urėdais ir su Lietuvos ūke sunėrė.

Tuo tarpu gudų kunigaikščiai Naugardo ir Pleskavo, sukėlę savo karėjus, patelkė dar tolimesnius kunigaikščius savo tautos ir traukė į Letgaliją terioti, bažnyčias, klioštorius meldžionų degino, gyventojus, lygia dalia krikščionis kaip ir netikėlius, augusius kirto laukan, o motriškas ir kūdikius varė į vergus. Ant galo susigrūmę gudai su pačiais meldžionimis visą dieną ties pile Kese kovės, vienok nei meldžionų pergalėjo, nei į pilį įsilaužė.

Ta dingsčia atėjo lietuviai su žemaičiais pagalbon letgaliams ir, matydami gudus norint juos užkariauti, sukos su tūlais letgaliais į pačių gudų kraštą ir apygardas Naugardo nuteriojo, lygia dalia bažnyčias degindami ir piles iš pamatų versdami, kur užėjo, ten tyrus beliko; gieždami apmaudą ant gudų už nelaimas, kurias letgaliams padarė, vienus iškir-

---

[2] Schlözers 1, S. 32·

to, kitus apvergė. Paties Pleskavo priemiesčius nudeginę, pagirtus varpus nuo varpnyčios nukėlė, indas ir bažnyčios padargas sumaitojo, prisilupę ant galo visokių gėrybių, namo grįžo; sako norėjus Jaroslavą, kunigaikštį Pleskavo, lietuvius pavyti, vienok jų nebepanokęs.

Žudomi taip letgaliai jau nuo vokyčių meldžionų, jau nuo gudų tuointimpinėmis novėmis kėlės vėl liuosybės savo ieškoti it alkani liūtai, kurie, stipdami badu, gelžinius savo trupina. Visų pirma ezelionys, arba kuresarai, pagrobę ginklą, žuvėdus sugraudino ir pilį, naujai nuo danų įkurtą, sugriovė. Tuojau rados visuomenis ermyderis visame Padaugavy: kaipogi perkrikštai, įsilaužę į pilis Pilendę, Tarapatą, Odempę, pradėjo novyti vokyčius, kurių viena nakčia daugybes išpjovę, apkruvintas kardas nešiojo vargdieniai nuo kaimos iki kaimos kaipo ženklą savo pergalės ir liuosybės. Paskiaus visų akivaizdoj tikybos krikščioniškos išsižadėjo ir aslas trobų, kuriose gyveno vokyčiai, rodęsi jiems jų nedorybe subjaurotas, išmazgojo, bažnyčias sugriovė ir liepė pasakyti v. Albertui, jog jie grįžta apent į senąją tikybą tėvų savo, kurios nebepaleis iki paskuojo lašelio savo kraujo. To norėdami įgyti, letgaliai su igumiais veizėjo ne vien pas lietuvius žemaičius, bet ir pas pačius gudus, savo neprietelius, globos, kaipogi daugybes gėrybių, nuo meldžionų vokyčių atimtų, nusiuntė Jaroslavui, kunigaikščiui Pleskavo, lūgodami jo, idant juos toj rūstoj dienoj gelbėtų ir tūlas pilis, nuo vokyčių atimtas, savo įgule saugotų, bet nei jų ašaros, nei kruvinos nelaimos nesugraudino širdies to negailingo valdymiero, kursai ne vien užimtųjų pilių negyniojo nuo vokyčių, bet jas pats jiems atidavė ir su Albertu sandarą padarė, ir pasiėmė iš vieno lietuvius ir žemaičius kariauti, kurie dar norėjo toj kruvinoj dienoj padaugėnus ir igumius gelbėti.

To dėjęsis, Jaroslavas traukė su didžia kariauna į Lietuvą, bet lietuviai, nujautę jį artinantis, sukėlė savo karėjus iki nenuteriojus jam dar kraštą ir su-

sirėmė su Jaroslavu lygmėse pilės Rušonės, ir tenai jį kruvinoj ir maringoj mūšoj pergalėjo; pats kunigaikštis Jaroslavas su sūnum ir daugiaus nei 5000 joties gudų karvietėj paliko beklaksą. V. Albertas, tą regėdamas ir save stiprindamas, telkė vėl vokyčius meldžionis iš antrapus jūros.

Tiek ilgainiui įkyrėjo lietuvių karės gudų kunigaikščiams, kurie, regėdami nieko nebepadarysią lietuviams, sandarą ir vienybę su jais padarė taip, jog lietuviai, noris netikėliai, vienok galėjo prekioti Gudijoj, o gudai Lietuvoj. Gal sakyti, jog nuo to laiko prekyba Lietuvos platintis pradėjo, kaipogi tūlos upys tą dar šiandien rodo, jog gilioj senovėj eldingos buvo. Visi atgaliai tos sandaros nėra žinomi; pačios pavardės kunigaikščių Lietuvos ir Žemaičių, kurie buvo tą sandarą patvirtinę, tėra minavojami, kuriuos dėl žinojimo čia išrašiau nė balsės neperkeitęs: Živinbudas, kunigaikštis Lietuvos, Erdvilas, kunigaikštis Žemaičių, kiti kunigaikščiai: Vykintas, Aruskelis, Kintibudas, Jonibudas, Bumovis, Vižeivis, sūnus jo Višlis, Kitenis, Pliekus, Asebilelis, Višimutas, Mindaugas, Gedvilas, Sprudeikis, Jodkus; kunigaikščiai letgalių ir žemgalių, arba padaugėnų,— Pūkeikis, Bikšis ir Ligeikis. Nuo to gal dar skaitytojas stebėtis, jog tokias pavardes tų kunigaikščių šiandien dar gal rasti tarp žemaičių ir lietuvių. Kur dingo tie kunigaikščiai paskesniuose laikuose, tą alvienas gal numanyti[1].

Erdvilas, nubengęs taip laimingai gudų kares, pargrįžo namo ir su visų didžiausia iškilme ir išeiga garbinamas tūkstančių balsais pergalėtųjų, svietui ratuojant, įėjo priešaky savo karėjų į Kernavę, kurį tenai sutikę tėvūnai prieangy savo rūmų vyčiu Lietuvos tautos pasveikino.

Įgiję lietuviai žemaičiai pakajų su gudais rėdės iš visos galios traukti į Padaugavį ant vokyčių meldžionų ir juos tremti iš viso krašto laukan per jūrą, bet, jiems besitaisant, staiga atsirado kiti neprieteliai

[1] Karamzin, Istor. gos. Ros., t. III, K. VIII.

lietuviams, tai yra totoriai, kurie, nukariavę pusę pasaulės, ketėjo ir lietuvius nuvergti.

Dėl žinojimo skaitytojui papasakosiu truputėlį apie pradžią ir galybę tų totorių. Dvyliktajame amžiuj kėlės saulėteky Azijos giminė mongolų, pirma esanti valdžioj totorių, paskui pati juos valdanti, abeji vienos kilties. Chanas jos (viešpats), vadinamas Ezu-Bagadaras, atsivadavęs karda nuo duoklės totorių, tūlas jų gimines pats nukariavo ir nustipdamas jaunose dar dienose paliko sūnelį 13 metų, vardu Temučiną. Tas, palikęs sirata ir neturte, avis pas motiną ganė, jai ūkę valdant, bet paaugęs Temučinas visas nebklausančiąsias gimines apent nuveikė, kurių pačių zdraicių 70 katilų prikrovęs gyvus suvirino. Temučinas ne vien savo smarkybe, bet malone ir dovenomis skaitlių savo bendrų daugino. Ypatingi jau kunigaikščiai, vieni iš baimės, kiti dėl bendrybos, vyresnybę jo ant savęs išpažino. Kitu kartu sukėlęs Temučinas 30 000 karėjų joties ant skardžių kokios tenai sriautingos upės, prisiekęs savo karėjams, jog jis su jais laima ir nelaima iki paskuojo lašelio savo kraujo dalysis. Kinų chanas, skaugėdamas Temučinui tokios galybės, apskelbė jam karę, kurioje patsai su visa savo kariauna galą gavo, kurio kaukolę Temučinas paauksijęs kaušo vietoj dėvėjo, kursai ilgą laiką valkiojos dar paskui Totorijoj tarp diduomenės kaipo ženklas Temučino apmaudo. Kitu kartu stovinčiam su kariauna ant skardžių upės Amūro devyniuose abažuose pasirodė jam girionis senelis, arba pūstelnykas, ir apreiškė, jog tokia yra valia Dievo, jog Temučinas turi tapti Čingischanu, tai yra didžiuoju viešpačiu, ir valdyti visą pasaulį. Jo karvedžiai, girdėdami tokį apreiškimą, džiaugės ir geidė įrankiais būti tokio noro Dievo. Tuojau ant paties garso Temučino, arba Čingischano, giminės kirgizų, garbingų igurių ir Tibeto pačios jam pasidavė. Tokioj galybėj būdamas, Čingischanas atsižadėjo nuo valdžios viešpaties Hiučei, tai yra kinų, kurio iki šiol pats tebklausė, sakydamas jam: „Noris tave žmonės pagal seną įpratimą

dievingu vadina, bet aš jiems parodysiu, jog tu marus ir lygus esi kitiems žmonėms".

Prasidėjo kruvina karė tarp jųdviejų, vienok neišgelbėjo nei pagirti mūrai savo storumu ir ilgumu, kurių viršu šeši karėjai greta jodami galėjo apsisukti, o ilgumas jų 500 mylių turėjo, nei daugybė karėjų Hiučei, nei jų kantrybė negalėjo pergalėti narsybės karėjų Čingischano, kursai, įėjęs į jo ūkę, 90 pilių užėmė. Ir tuo kartu viešpats Hiučei tenuramdė Čingischaną, savo neprietelių, kad jis jam davė 5000 visų grakščiųjų mergaičių ir tiek pat jaunikaičių, ir 3000 kumelių. Nekako to dar Čingischanui, kursai, atgrįžęs antrą kartą į valdybę Hiučei, pergalėjo jo nesuskaitomus karius ir apgulė jo pačią buveinę, šiandien Pekinu vadinamą, į kurią įsigriovęs, padėjo tenai urėdu vieną buklų ir gudrų savo karvedį su stipria jočia, o patsai su savo kariauna sukos į saulėlydį Azijos ir, tenai pergalėjęs turkus, Altajaus tautą didžiai turtingą ir narsią, paskui nukariavo gimines seldžiukų, lygia dalia viešpačius chazarų ir chivincų, valdančius tuo kartu Persiją ir Buchariją, kurių viešpats, noris buvo kantrus ir narsus ir nepaskaitomą jotį turįs, vienok nedrįso priešingauti Čingischanui, kuriam ateinančiam raktus Bucharos, savo buveinės, atidavė. Čingischanas, įjojęs tenai į visų gražiausią bažnyčią, paėmė Alkoraną, tai yra knygą įstatymų tikybos, nuo altoriaus ir metė žemyn. Išjojęs iš bažnyčios, liepė miestą į peleną apversti. Samarkandas, antra buveinė tos giminės, uolos kalnais aptverta, kuri turėjo šimtą tūkstančių joties ir daugybę slanių pačios įgulės, vienok ūkinykai, ir tokią galią turėdami, nedrįso remtis su Čingischano narsingais pulkais, bet ėmė jo malonės lūgoti. Čingischanas įėjęs tenai 200 000 aukso muštų liepė sau užmokėti, to nekakindamos, 30 000 gyventojų iškirto ir tiek pat gelžiniais apkalęs į vergus išvarė. Miestus, arba pilis, vadinamas Chiva, Termezu ir Balku (kuriame 1200 pačių bažnyčių o 200 pirčių dėl pačių pakeleivingų buvo). Visas

tas garbingas piles Čingischano kareiviai užėmę per dvejus metus Aziją taip nuteriojo, jog ji paskui per kelis amžius nebgalėjo besugrįžti į pirmąją jos galybę ir turtą.

Tas pats Čingischanas, geisdamas dar tokioj savo didybėj apgalėti kraštą jūros Kaspijos, išlei[do] tenai metuose 1223 du savo garbingu karvedžiu, įsakęs jiedviem užimti pilis Šamachą ir Derbentą, kurios jiedviem pačios pasidavė. Tuo pačiu žygiu nukariavo tuodu karvedžiu alanus, palaucius ir visas gimines, apygardose jūros Kaspijos gyvenančias. Palauciai likusieji, atskrieję į Gudus, tą vien bepasakė: „Šiandien totoriai mūsų žemę užėmė, rytą jūsąją užims". Gudai, noris nusigando, vienok kuo veikesniai, sutraukę iš visų pusių karėjus į paniprį, susirinko ir ties Zarubo pilia paupy Kalkos su totoriais susigrūmė; noris gudai nušiurpę rėmės su visų didžiausia narsybe, vienok išguro, palikę savo karėjais neapregimus laukus nukrėstus.

Totoriai, nuveikę gudus, nuleido siuntinius į Lietuvą, idant pasiduotų ir duoklę jų viešpačiui Čingischanui duotų, jei nenori savo žemę į tyrus apverstą regėti. Tokiu vienok jų gorinimu nenusiminė lietuviai, bet tuojau visoj ūkėj sukėlė karėjus, ir Erdvilas, kunigaikštis Žemaičių, vyras drąsus ir narsus, liepė siuntinius vaišinti Kernavėj ir visaip trukinti, lig į karę nepasitiekiąs, neduodant nė kokio atsako, kurio jie godojami lūkuro. Erdvilas paskui, sutraukęs karėjus lietuvių, žemaičių, žemgalių, palečionų, liepė siuntinius sau atvesti, kuriems dvi vylyči duodamas tarė: „Siunčiu jūsų viešpačiui tas vylyčias, kursai, noris pusę pasaulės nukariavo, vienok neturi dar tiek galios, idant Lietuvos tautą nuveiktų". Siuntiniai totorių, supratę, ant kokio galo buvo taip vaišinami, pargrįžo į savo abažus ir, ką buvo regėję, apipasakojo. Įbingę totoriai ant lietuvių per Niprą persikėlė ir paupy Tripentės į abazą sustojo. Tuo tarpu Erdvilas giriomis traukė ant jų, atsiartinęs tenai karėjus savo pailsino, kuriuos pas-

kui į rindą sueilojęs, auštant su visų didžiausia narsybe ir smarkybe metės staiga ant totorių, abaže gulinčių, kurie atsibudę nusiminė ir nebsumanė patys, ką bedaryti, matydami iki šiol niekame neregėtus karėjus, kurių ne vien lytis, bet ir apdaras pats juos gandino. Visų veide narsybė, o širdy kantrybė trakšojo, barzdos pusžilės ant veidų vėpūtiniais gulėjo, vienos jų rindos meškenomis, kitos taurenomis apsimovusios, visų makaulės makaulinėmis taurių ar meškų apvožtos, kurių tarp ausų ar ragų arklio uodegos ištieptos ir šmeksančios dar baisesniais juos darė, ant lauko žirgų it smakų, sieksninėmis kardomis ar kartinėmis ragotinėmis sau galo ar pergalės mūšoj veizėjo. Bet ir totoriai, kaip visuometu drąsiai ir narsiai, taip tuo kartu kuo greitesniai puolė prie ginklo, ir tuojau kruvina mūša prasidėjo, kurioje didžiai ilgai varžės pergale, nenorėdami vieni antriems pasiduoti, vienok totoriai, nebgalėdami besusieilauti, muko šalin, kurių daugybės jau karvietėj paliko beklanksančių, jau verpetuose Tripentės ir Nipro išskendusių takšojo, retas kurs beišsigavo į Azijos tyrus parboginti savo viešpačiui rūstą žinią. Daug tenai ir lietuvių žemaičių ne vien karėjų, bet ir pačių karvedžių ir kunigaikščių atliko. Taip lietuvių tauta pirmoji tarp visų tautų pasaulės nepergalimas rindas Čingischano pergalėjo ir tuomi išgelbėjo nuo tų tvanų visą Europą, kurią gorino užtvinti ir į tyrą paversti.

Žinau, jog tūli rašytojai neminavoja lietuvių tos mūšos ir stigavoja, jog totoriai, nuveikę gudus pakalkėj, būk sugrįžę apent į Aziją, bet aš, sekdamas Lietuvos rašytojus, negalėjau tos karės apleisti, kuri taip didžią garbę lietuviams daro.

Neilgai buvus Erdvilas, kunigaikštis Žemaičių, vyras galįs karėj ir ūkėj, praplatinęs Lietuvos rykę, pergalėjęs totorius, nuveikęs gudus, teisingai nuo visų vadinamas lietuvių vyčiu, persiskyrė su šiuo svietu, kurį visa giminė pagal apsiėjimus ir dobę probočių palaidojo.

§ XX

Apsireiškimas krikščionų tikybos saulėlydy Lietuvos tautoj. Karės lietuvių ir žemaičių su danais, mozūrais, pamarionimis ir lenkais

Regėjom dabar, kaip lietuviai ir žemaičiai kruvinai kariavo šiaurėj, rytuose ir pietuose su gudais, totoriais ir meldžionimis vokyčiais, reikia dar žvilgterėti saulėlydin, kokias tenai tuo pačiu laiku turėjo kares Lietuvos tauta.

Jau metuose 1207 opatas Lukino Gotfridas, užsikėtęs Dievo žodį skelbti netikėliams, su savo bendru zokanyku Pilypu, to dėjęsis, leidos Ysla pagal į Pagezoniją ir tenai rado sau kliautį dviejų kunigaikščių — Paletos ir jo brolio Sudreikio, kuriuodu, išpažinusiu teisybę Evangelijos, persikrikštydino, bet negal žinoti, dėl ko tą Pilypą netikėliai nukavo, opatas Gotfridas, noris nustojęs savo bendro, neliovės vienok skelbti netikėliams Evangelijos.

Paskesniai rados taip pat zokanykas cistersas, vardu Kristijonas, iš klioštoriaus Olivos, vyras buklus, taikus, rėdus ir išmintingas, gerai permanąs lietuvių kalbą, žinąs jų būdą, dobę ir apsiėjimus, atėjęs
1209—1210 skelbti tame krašte tikybos krikščionų, padėjo jos pamatus, kuri nuo to laiko jau be perglytos prasideda tenai tvirtintis. Tasai zokanykas, persikėlęs per Yslą, arba Vyslą, atkeliavo į Kulmiją, apygardas Lubavos, į parubežių Pamezonijos, kur buvo netikėliai jau apjunkę krikščionys; visų pirma nuėjo tenai pas Sudreikį kunigaikštį. Apsikrikštijus daugybei diduomenės, Kristijonas su savo tarnais nukeliavo į Rymą apipasakoti savo darbus Inocentui III popiežiui.

Kristijōnui kely esant, kėlės lietuviams nelaukiamos karės, kaipogi Valdemaras II, vakarinių žuvėdų, arba danų, įsteigęs didelę eldynę ir sukėlęs

didžią kariauną, atėjo į žemaičių kraštą, vadinamą 1210
Samija, kurį nuveikęs kruvinose mūšose, sukos it kokia pūga pajūriais į pavyslį ir, persikėlęs į antrapus, užėmė pilį Dansko ir Mestviną, kunigaikštį Pamarių, paveikė; nuo tenai grūdos tolesniai ir, pergalėjęs visus Pamarių kunigaikščius, visą kraštą į savo valdžią užėmė. Ta karė samionų su danais buvo lygi senovės karėms, viršiaus minavotoms, kuriose neprieteliai, įpuolę į svetimą šalį, nuteriojo visą kraštą, gyventojus išblaškę į girias, paėjo toliaus grobio grieti, o vietinykai, sugrįžę iš girių, paliko begyveną kaip jei pirma[1].

Lig sugrįžtant Kristijonui iš Rymo, vis buvo tyliai Pagezonijoj, kursai pats džiaugės regėdamas Dievo žodį ir tame pašaly Lietuvos dygstantį. Popiežius pats žadėjo užtarymą naujiems krikščionims gromatoj savo, rašytoj arkivyskupui Gnezno, kuriam įsakė tenai ne vien visokią pagalbą ir pašalpą duoti zokanykams, skelbiantiems žodį Dievo lietuviams, bet dar liepė perkrikštus šelpti ir guosti, iki popiežius galės jiems ypatingą vyskupą parskirti, brukdamas jam, idant skatintų alvieną dvasygą ir ūkygą vyresnybę tuomi rūpintis.

Tas rūpinimos popiežiaus, tas brukimas perkrikštų į užtarymą minavoto arkivyskupo ir ta aitra vokyčių, su kuria ėjo krikštyti pagonų į Padaugavį, kaip viršiaus minavojau, ant galo pati viltis išganymo ir algos antrame gyvenime uždegė širdy Kristijonui kuo didesnį norą, jog jis dieną ir naktį rūpinos, kaip praplatinti galėtų krikščionų tikybą tame krašte, kaipogi steigimu savo padidino skaitlių krikščionų apygardoj Lubavos. Vienok ta goda ir užtarymas, kokį Kristijonas gavo nuo arkivyskupo Gnezno, sukėlė jam daug skaugių tarp pačių jo vienzokanių. Pajutęs tą, popiežius Inocentas III nurašė graudžią gromatą opatui cistersų Olivos, drausdamas jį, idant liautųsi nuo tokių netaikų, skelbiant ne-

---

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. 1, K. VII, S. 435.

tikėliams Dievo žodį. Antra gromata įsakė tam pačiam arkivyskupui, idant jis duotų nuo savęs raštą tarnams Kristijono, kurie jam padeda platinti Evangeliją Pamary, jog jie tikrai skelbia. Girdėdamas tas pats popiežius kunigaikščius lenkų ir Pamarių vergiant perkrikštus lietuvius it savo padonuosius, rašė jis, graudindamas juos tais žodžiais: „Idant naujų sūnų bažnyčios savo gobiu turtų šio pasaulio daugesniai nespaustų ir nenovytų baudžiavomis ir rinkliavomis, bet taikiai, maloniai ir teisingai jais rėdytų; kaipogi perkrikštai, kaip dar nestiprūs naujoj tikyboj, gal veikiai į senus savo paklydimus pagrįžti ir vėl netikėliais tapti, idant netartų sau, jog juos dėl to vien krikštijo, idant galėtų apvergti"; kaipogi tuose amžiuose kunigaikščiai turėjo tikybą krikščionišką už įrankį, kuriuomi galėjo netikėlius įgyti į savo valdžią ir juos paskui vergti.

Toksai elgimos vyresnybės krikščionų skubino platinimos tikybos tose šalyse, kaipogi ateinantį metą pavyko Kristijonui du valdymieru — vieną, vadinamą Varpoda, kunigaikštį Lauzanos, antrą Sabunę, kunigaikštį Lubavos, perkalbėti. Kristijonas, apkrikštijęs dar didžias daugybes netikėlių, rūpinos paskui skelbimu žodžio Dievo apygardoj Draudžių ežero ir, sekdamas Albertą, vyskupą Rygos, keliavo su tiedviem kunigaikščiais tą patį metą į Rymą popiežiui aprodyti ir apipasakoti apie platinimos tikybos krikščionų toje šalyje. Pasakojant Kristijonui, popiežius, matydamas skaitlių perkrikštų gausų esant, užvis jog tuodu kunigaikščiu, dėkavodamu už mokslą savo mokytojui Kristijonui, kunigaikštystas savo jam padovenojo, todėl Inocentas III pakėlė jį vyskupu Kulmijos ir visų tų kraštų, Parusniu vadinamų, vildamos, jog Kristijonas, išsiliuosavęs nuo zokano, dar didesniai steigs platinti tikybą krikščionų Lietuvos tautoj. Pats popiežius abudu kunigaikščiu
1214 akivaizdoj su iškilme Ryme perkrikštijo: Varpodą įvarduodamas Pilypu, o Sabunę Povilu, ir taip padėjo pamatus bažnyčiai tikybos krikščionygos Parusny. Pagal lūgojimą pačiųdviejų kunigaikščių pa-

tvirtino popiežius dviem bulėm 16 dienoj[1] sausio mėnesio metuose 1215 kraštus, dovenotus Kristijonui, vyskupui Kulmijos ir Parusnio, kaipo valsčius naujos vyskupinės. Pašvęstas Kristijonas vyskupu pag- 1215
rįžo tą patį metą į Kulmiją, arba Ulmigeriją, rasi Užgirę.

Vienok Kristijonas parkeliavęs rado su visu kitaip sintančius nuo to, kaip pirma dūmojo. Negal žinoti lyčiaus to persikeitimo. Gal būti, jog netikėliai tarė Kristijoną iškeliavus į Rymą skelbti kryžiaus karės ir telkti meldžionis į tą kraštą, su kuriais jau Albertas, vyskupas Rygos, žudė ir vergė padaugėnius, rasi vėl nenorėjo valdymieru savo dovenotųjų žemių vyskupą turėti, užvis jog Kristijonas bendravos didžiai su Konradu, viešpačiu mozūrų, lūgodamas nuo jo užtarymo savo naujų kraštų, ar rasi koksai kitas lyčius buvo, kur sušyžino svietą, jog netikėliai Parusnio, pagrįžus Kristijonui iš Rymo, veizėjo į jį it savo neprietelių ir pergaluonį, kurie, netverdamies apmaude, įpuolę į Lubavos ir Kulmijos kraštą, pilis griaudami, visa tenai teriojo ir degino lig pat Drevenco upies, o perkrikštai, krūpaudami vergais krikščionų tapti, grįžo apent į senovės tikybą.

Ta notis dėl v. Kristijono buvo rūsta diena, kaipogi ta dargana išnaikino visą sėklą Dievo žodžio. Užvis jog Konradas, kunigaikštis mozūrų, neveikė ramdyti įtrakusių netikėlių. Nebįmanydamas Kristijonas, ką bedaryti, ėjo vėl į Rymą pagalbos nuo popiežiaus lūgoti, idant leistų jam kryžiaus karę skelbti ir meldžionis telkti ant atkaklių parusnėnų dėl užtarymo tenai krikščionų tikybos. Pradžioj vienok tas jam nevyko dėl tūlų lyčių: kaipogi užtarytojas Inocentas III popiežius buvo miręs, o naujasis Ho- 1216
norijus III nespėjo jam tokio rašto išduoti dėl to, 16 dieno liepos
jog tuo pačiu laiku buvo skelbiama kryžiaus karė mėnesio
visos Europos krikščionims eiti į Aziją Žemės Šven-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. 1, K. VIII, S. 440. [Šios išnašos nuoroda tekste nepažymėta.]

toș nuo turkų ir kitų netikėlių vaduoti, į kurį žygį naujasis popiežius skatino svietą su tokia aitra, jog nebturėjo laiko su Lietuvos netikėliais berūpintis ir vos metus išlaukęs tegavo Kristijonas raštą 3 dieną kovo mėnesio metuose 1217 kelti tuos visus krikščionis, kurie nebuvo apsižadėję į Žemę Šventą keliauti, ant pagalbos tikybos krikščionų į Parusnį, skelbdamas, jog pelnys lygia dalia tuos pačius atpuskus ir griekų atleidimą kaip jei tie, kurie ėjo Žemės Šventos nuo turkų vaduoti.

Tuo tarpu parusnėnai ir kiti lietuviai liovės nuo antpuolių krikščionų kraštų ir grįžo namon, todėl gi ir Kristijonas savo rašto neskelbino, bet kaip pirma skelbdamas tikybą guviai ir taikiai rėdės, taip ir apkrikštijęs dabar padoriai elgės su netikėliais ir tuomi skaitlių pagausino. Pranešė jis apie tą popiežiui, lūgodamas, idant jis dėl platinimo Dievo žodžio atsiųstų daugesniai mokytojų, idant kutintų tą sėklą, kurią jis išbarstė. Popiežius liepė jam tuojau privalioj vietoj katedros bažnyčią įkurti ir dėl rėdymo naujos bažnyčios du ar tris vyskupus pašventė, noris apie tą rūpintis buvo dar per anksti, vienok toksai tiekimos popiežiaus stiprino jį jo darbuose.

* Vienok toksai taikus Kristijono rėdymos sugaišo, kaipogi lietuviai tą metą, kaip jau minavojau, viena sričia į Kulmiją, arba Užgirę, antra sričia į Mozūriją įpuolę, baisiai nuteriojo, naikindami visa tą, kas vadinos krikščionygu, kaipogi rašo 300 pačių bažnyčių ir koplyčių vienas sudeginus, kitas sugriovus, kitas nuplėšus, užvis didesniai lietuviai įgrobė tenai krikščionų kunigus, kuriuos kur užnikdami galavo iki paskuojo, ir vos pats kunigaikštis jų Konradas benusikratė jų, kaip viršiaus minavojau, duodamas jiems žirgus ir drabužius. Bet juo Konradas gurlesniu rodės, juo daugesniai geidė ir tankesniai lietuviai grįžailiojo tenai grobio grieti, kurie savo antpuoliais taip buvo Mozūriją nuplikę,

* Rankraštyje ši pastraipa išbraukta.

jog Konradas, nebgalėdamas beišsišilti jiems, pakvietė į puotą visą savo diduomenę su žmonomis ir, kad svečiai užstalėj sėdėjo, liepė drabužius ir žirgus atimti ir į donies vietą lietuviams atduoti, kaip jau minavojau.

Tam nutikus, v. Kristijonas matė aiškiai, jog viena kryžiaus karė tegal nugrėsti lietuvius nuo antpuolių mozūrų ir nuo pavojaus perkrikštus uždengti, kaipogi įtrakę netikėliai nebklausė daugiaus taikos ir meilės žodžių. Užvis matydamas, jog v. Albertui, telkiant į Padaugavį meldžionų gaujas, vyko platinti ir antturėti tikybą krikščionų. Todėl pats ir per savo tarnus skelbė kryžiaus karę visuose kraštuose krikščionų, kuriuose tuojau susirinko didžios gaujos meldžionų: Teutonijoj, Čekuose, Moravijoj, Silezijoj, Lenkuose, Pamary ir Vengruose. Popiežius lygia dalia skatino, kaipogi ant didžio lūgojimo v. Kristijono gelbėti jauną bažnyčią, Parusny spaudžiamą, išsiuntė raštą pas arkivyskupus Treviro, Mainco, Kelno, Magdeburgo, Zalcburgo, Gnezno, Bremeno ir Lundo ir pas jų vietinius, arba sufraganus, įsakydamas, jog tie visi, kurie pasiženklinę kryžium negalėtų keliauti Jeruzolimos vaduoti, gal lygia dalia į Parusnį traukti. „Tenai yra, — sako popiežius arkivyskupams savo rašte, — žmonės, kurie viso to, kas vadinos tikyba, nenumano ir už pačius žvėris yra nejaukesni ir smarkesni, tarp kurių tėvai savo dukteris, kurias jiems Dievas duoda, galuoja žemyn, kur visi be gėdos, be padorumo gyvena, pačios jų žmonos ir dukterys pačioj goslyboj paskendusios žlugso, kur karės imtinius savo dievams ant apieros degina, o savo kalavijus ir ragotines jų krauju tepa. Vidury tokių smarkių žmonių vienas būrelis taikumu viešpaties išpažino jo šventą žodį, bet jis yra tenai didžiai spaudžiamas ir novijamas; idant jį vėl netikėliai į pragarą netikybos nepagrumzdintų, alvienas krikščionis turi jį gelbėti. V. Kristijonas ir jo tarnai yra pasirengę gausiąs pagalbą atpirkti dukteris, giltinei paženklintas, ir auginti jas dėl krikščionų". Tolesniai tame rašte sako, jog

dėl lietuvių netikėlių turi įkurti krikščionys mokinyčias, arba iškalas, kuriose išmintingi ir sumaną mokytojai galėtų pramokyti tuos žmones vietinykus, kurie paskui galės geresniai, be abejonės, mokyti ir platinti Evangeliją tarp savo vientaučių nekaip svetimi atėjūnai. Todėl v. Kristijonas lūgoja pašalpos nuo tų visų, kurie negal kryžium pasiženklinę eiti netikėlių į Parusnį kariauti, tie vienok gal apžadais tą patį išpildyti, duodami apieras ant minavoto galo.

Tą patį pavasarį traukė į Parusnį būriai meldžionų kryžium paženklinti, kurių vienok nesintėjo širdy ynas reikalas tikybos ir ynas noras platinimo ir apgynimo Evangelijos, mаž tevarė juos viltis išga[ny]mo į netikėlių kraštą, daugiaus juos masino tenai lobis ir skelbiami turtai, kurie vieni tarp tų meldžionų norėjo tą kraštą į tyrus paversti, kiti savo aitra dyko amžinai apvergti netikėlius ir jų turtais apsisavinti, tardami tuo kartu tegalėsią yną tikybą diegti. Popiežius Honorijus III numanė savo amžių ir žinojo, kaip ūkės reikalą su tais kryžiaus žygiais sukergti. Lygia dalia gobinga viltis karėjų meldžionų, į Parusnį keliaujančių pasipelnyti netikėlių turtais, buvo jam žinoma, dėl to gi išdavė įsakymą 12 dienoj gegužės mėnesio metuose 1219 v. Kristijonui, idant karvedžiams meldžionų yną galą jų žygio pasakytų, tai yra, jog gynioti naują bažnyčią ir perkrikštų, ne grobio grieti, ne vergti netikėlių yra kryžius pakeltas ir jiems įduotas, ne idant netikėliai, pritirdami sau tas nelaimas nuo krikščionų, tampresniais dar ir atkaklesniais savo paklydimuose nedarytųsi, todėl gi meldžionys yra patelkti kaipo teisingi kareiviai, kurie visokių neteisybių saugodamies alvienoj noty ir reikale v. Kristijono teirausis ir jo klausys dėl savo ir netikėlių išganymo. Liepdamas ant galo popiežius visus tuos kenkinti, kurie jo tokio parėdymo neklausys ir prie-

---

[1] Voigt, T. 1, K. VII, S. 447. [Šios išnašos nuoroda tekste nepažymėta.]

šingaus arba skelbimą mokslo netikėliams gaišins, arba perkrikštus sunkins, ir, idant visa tas būtų išpildytas, arkivyskupui Gnezno liepė antveizėti.

Aiškiai gal regėti, jog tokio popiežiaus parėdymo buvo lyčium pats v. Kristijonas, kursai, skelb- 1220
damas Dievo žodį netikėliams, įsipažino su jais, kurie jam pasakojos dėl to vien nenorį krikštytis, jog tuo jie pasikrikštys, tuo ir nustos savo liuosybės, dobės ir apsiėjimų, ir tasai buvo visų didžiausiu lyčium, kursai gaišino platinimos tikybos krikščionų ir tampresniais darė netikėlius jos klausyti. Todėl rodės Kristijonui didžiai reikalingu ir naudingu perkrikštams jų senų dienų liuosybę kuo didesniai saugoti ir taupyti, todėl gi pats buvo karvedžiu susirinkusių meldžionų, kurie trečius metus gulėjo duonose netikėlių krašte, vienok jiems nieko pikto nedarė; apkyrėjus meldžionims tenai begyventi, senieji grįžo namo, o naujieji į jų vietą atkeliavo. Ne vienas v. Kristijonas rūpinos skelbimu tų kryžiaus karių, bet ir popiežius, regėdamas platinantis tikybą, ne pamažu steigė. Vienoj gromatoj, rašytoj metuose 1222 perkrikštams, kuriuos ragina tėvyga meile kentėti ir stipruoti jų spaudimuose, žadėdamas jiems toliaus savo paguodą ir pagalbą duoti ir jų liuosybę kaip įmanąs užlaikyti, lig tiktai karės su netikėliais turkais rytuose pasibengs[1].

Noris taip ilgai timpsojo būriai meldžionų Kulmijoj, vienok negrūdos į Parusnį, o v. Kristijonas išliuosavimu nuo jų pačios Kulmijos ir Lubavos apygardų terūpinos, kaipogi tose apygardose buvo jau krikščionys. Metuose 1222 tarp kitų meldžionų atkeliavo Henrikas, kunig. Silezijos su vyskupais ir jomylistomis savo ūkės, visų pirma užėmė į savo užtarymą Kulmiją, kurios sugriautas pilis pradėjo taisyti ir stiprinti. Lūgojant Konradui, kunigaikščiui mozūrų, ir leidžiant vyskupui Kristijonui, pradėjo tie meldžionys ir pilį Kulmo tvirtinti, kurią lietuviai buvo sugriovę. Užvis Henrikas steigė tame daikte

[1] Voigt, Preus. Geschich., vietoj minavotoj.

didesniai, norėdamas apent įsikurti į kraštus, kuriuos netikėliai lietuviai buvo nuterioję.

Kad taip Kulmo pilė iš savo irų kilo, steigė meldžionys kaip įmaną naujosios vyskupinės turtus padidinti, idant tuomi v. Kristijonui parodytų savo gerą širdį už jo vargus, platinime tikybos krikščioniškos pritirtus: kaipogi ne vien Henrikas kun. atdavė jam daug valsčių, bet dar v. Plocko savuosius, Kulmijoj esančius, Kristijonui padovenojo, kursai Kulmo pilę paskyrė sau už buveinę, vienok vyskupu Parusnio, ne Kulmijos, vadinos. Konradas, kunigaik. mozūrų, taip pat padovenojo jam visas rinkliavas, mokamas jam jo valsčiuose Kulmijoj, o v. Plocko perleido jam tenai dešimtines, sau renkamas. Tas visas dovenas ir liecybas patvirtino dar Kristijonui pats popiežius.

Tuo tarpu lietuviai tylėjo rasi iš baimės, matydami būrius meldžionų šarvotų, bet lig meldžionys nusišalino ir Sviatopelkas, kunig. Pamario, jų talkinykas, į antrapus Yslos persikėlė, tuojau lietuviai ir žemaičiai pradėjo veržtis nuo Parusnio į Kulmiją, kurią krikščionys tuo trumpu laiku pataisė, nuteriojo su tokia narsybe plėšdami ir degindami, jog visą apvertė į tyrą. Nuo tenai gulė į Mozūriją, kurią taip pat išdrevėjo, bažnyčias degindami, o kunigus žudydami, nusiaubė grobio grieti iki pat Plocko, į kurį varu įsigriovę su žeme sulygino. Ant galo, nusluoguoti grobiu nepaseikimu, grįžo namo į aprūkusius savo namus.

Tuomi dar nekakindamos, puolė vėl Mozūrijos terioti, kurią apvertę į peleną, kaip viršiaus minavojau, pačių bažnyčių 250 sudegino. Motriškąsias ir kūdikius būriais į vergus varė, o kunigus, kaipo tikrą lyčių savo nelaimų, baisiai galavo[1].

Konradas nebuvo galinčiu toj rūstoj dienoj nei savo ūkės nuo tų nelaimų uždengti, neigi karda ar kokiu kitu įrankiu ramdyti įtrakusių lietuvių. Iš visų jo pilių viena pati apsvilusi Plocko jo valdžioj

---

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. I, l. III, p. 62.

bebuvo. Taip pasibengė rūsti metai 1224 Konradui nė nuo kur pagalbos neregint, kursai pačių jau meldžionų nebvylės taip veikiai besutelkti. Užvis jog pats v. Kristijonas matė, jog v. Albertas, noris kas metą telkdamas naujus meldžionis Teutonijoj, nieko negalėjo nuveikti su netikėliais lętgaliais ir žemgaliais. Daug geresniu įrankiu jam rodės zokanas kalavijonų, kurį v. Albertas buvo sau įkūręs, kursai kas dieną platinos, noris per 20 metų tuointimpos kariaudamas su padaugėniais netikėliais, kaip jau minavojau. Daran dingterėjo v. Kristijonui į širdį pavėdų zokaną, arba brostvą, Paysly įkurti dėl užtarymo tenai naujos bažnyčios ir gelbėjimo ūkės Konrado, kursai su didžiausiu džiaugsmu pasiėmė tokį jo kėtėjimą steigti.

Tuo pačiu laiku sukilo kerštai kalavijonų su Albertu, v. Rygos, kurie niekaip negalėjo taikiai žemę atimtąją padaugavionims pasidalyti. Jau galan metų 1224 Honorijus III popiežius, garsus lietuvių veikaluose, atleido savo siuntinį Vilhelmą, vyskupą Mutinų, vyrą didžiai išmintingą ir gudrų, sumanantį kaip bažnyčios, taip ūkės reikaluose, į Padaugavį taikinti kalavijonų su v. Albertu, kursai buvo godojamas ne vien Padaugavy jo siuntiniu, bet ir visoj šiaurėj, kuriam dar aiškiai popiežius buvo įsakęs ir payslio kraštus aplankyti, kursai, nukeliavęs pirma į Kulmiją, tol truko pas v. Kristijoną, kol pramoko lietuvių kalbos, galėdamas jau kalbėti, pasigerino netikėliams lietuviams, kurių daugybes apkrikštijo ir kalbamokslę Donatą lietuviškai perguldė, iš kurios jaunuomenė galėjo mokytis iškalose[1].

Besant Vilhelmui Kulmijoj, v. Kristijonas norėjo ketamą zokaną kareivių įkurti, kurio pasiteiravęs, lūgojo popiežiaus patvirtinimo, kursai ir patvirtino. V. Kristijonas, pamatuodamas tą zokaną, ėmė sau už povyzių kalavijonis, kuriam zokanui savo davė įstatymus taip pat pagirto zokano templiorių, arba bažnyčinykų. Rados tuojau karėjų, kurie tuojau no-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. I, K. VII, S. 460.

rėjo į tą zokaną stoti, kuriuos v. Kristijonas, apmovęs abitu, vieną tarp jų, vardu Bruną, pakėlė rėdytoju, arba mistru. Noris jie ant vieno galo su kalavijonimis įkurtais buvo, vienok įvairavo tarp savęs vardu ir ženklu: kaipogi šie vadinos broliais Dobrynės, arba karėjais Dobrynės, dėvėjo baltą abitą, arba kyriejų, įadytą ant kriauklų raudoną kalavijų ir žvaigždę. V. Kristijonas, vengdamas dar pavėdžių keršto, kokius v. Albertas su kalavijonimis turėjo dalydamos užimtąją žemę. Pačioj pradžioj to zokano sulygo jis su Konradu, mozūrų kunig., jog jis padės jam parubežy Mozūrų ir Kulmijos įkurti pilį Dobrynę ir visą kraštą, kurį broliai Dobrynės užims lietuviams netikėliams, pusiau su Konradu dalysis. Tuo tarpu Konradas paskolijo jam maitintis savo valsčių Kujavijoj, Cedlicu vadinamą.

Ir taip rados antras naujas kareivių zokanas lietuvių kraštuose dėl jų apkrikštijimo. Noris pradžioj menkas jų skaitlius tebuvo, vienok regėdami, jog Padaugavy taip pat pradžioj maž tebuvo, bet paskesniai pasididino, vylės, jog ir brostva Dobrynės ilgainiui įsigaus. To vildamos, pradėjo Konradas Dobrynės pilį dirbti ant skardžio upės Drevencos.

Jau buvo pilis į tą laiką įdirbta, jog brostviai kareiviai galėjo sau uždangą gauti, kurie, norėdami dar pasidaryti garsiais, pradėjo sarioti tolimesnėj Kulmijoj ir lietuvius netikėlius tenai skardyti, kuriuos kartais nuveikę, ne vien jų kraštą nuteriojo, bet, griedami grobį, būrius imtinių netikėlių it gyvolių varė namo sau vergauti. Lietuviai ir žemaičiai, nusiminę pirma pačiu įvairumu tų naujų zokanykų, niekados neregėtų tame krašte, nedidžiai teturėjos ir į girias traukės. Bet jog tankiai Dobrynės brostviai grįžailiojo terioti to krašto, lietuviai įbingę, sutraukę stiprią kariauną, grūdos į Kulmiją, ketėdami suardyti pilį, kurioje brostviai iki šiol slapstės, kurie, nujautę didžią kariauną lietuvių artinantis, pranešė tuojau Konradui, mozūrų kunigaikščiui, kad jis kuo veikiausiai su savo kariauna jiems

pagalbon skubėtų, sakydami, jog vieni patys nestengs kariauti su taip smarkiu neprieteliu, kursai zokanui giltine, o jo kraštui pragaru mojuoja. Konradas, sutraukęs savo kareivius, gavo pragumą, beteriojant lietuviams, susinerti su Dobrynės brostviais, kurie taip pasistiprinę apniko lietuvius toj pačioj vietoj, kurioj šiandien iros pilės Strasburgo šmekšo, ir abeji narsiai susigrūmė. Brostviai Dobrynės stovėjo priešaky mozūrų, kaipo juo sugebą kariauti; tuojau prasidėjo kruvina ir maringa kova, kurią sako dvi dieni patekus, kaipogi nė viena šalis nenorėjo gurti, o kiekviena dyko sau pergalės. Ant galo Konradas pačiame įnirtime mūšos, abejodamas pergalėti, muko šalin su savo karėjais. Palikę vieni, brostviai Dobrynės nebstengė niekaip beatsiturėti, kurių penki vos beįspruko į savo pilį, kuriuos lietuviai įkandin vijo ir pilėj apgulė, kurioje, neturėdami nei galios, nei pašalpos gintis, kentėdami badą ir troškulį, vos pamūriais beramstės ir nė vienas nedrįso iš pilies įlisti neprie[te]lių drausti: kaipogi lietuviai, įgiję pergalę, taip pradrįso, jog penkiesu, šešiesu į pilį grūdos ir savo narsybe bei smarkybe gildino širdis nusigandusių pilėj.

Rūsta diena buvo krikščionims Kulmijoj, kurioje vienu kartu visi brostviai Dobrynės atliko. Likusieji lindojo dar ilgą laiką pilėj, vildamies savo skaitlių padauginti atkeliavus gaujai meldžionų, vienok v. Kristijonas ir Konradas po tokio baisaus nuokryčio brostvių nieko gero nuo jų nebvylės, kaipogi kaip galėjo beviltis, jog ta saujelė galės gintis nuo pavojaus, kursai kas dieną baisesniu rodės. Paskutinė kibirkštėlė užgeso abiedviem pažvelgus ant Teutonijos, kas tenai tikos, kurioje svietas kušėjo, popiežiaus skatinamas į kryžiaus karę keliauti Žemės Šventos vaduoti, todėl su visu nebvylės besutelkti meldžionų ant lietuvių netikėlių. Vienok reikalas ir suspaudimas perkrikštų nuo tos rūstos dienos Strasburgo buvo baisesnis, kaipogi lietuviai žemaičiai įtrakę atvejų atvejais grįžo ne vien Kul-

mijos terioti ir Mozūrijos drevėti, bet, įsikėlę į Pamarį, kariaudami tenai tuointimpos griejo grobį.

Pamario ūkė buvo kitokia radusis, nekaip pirma regėjom, tai yra liuosa ir apkrikštyta. Valdymierais jos buvo sūnūs kunig. Mestvino: Sviatopelkas, Samboras, Ratiboras ir Vartislavas, tie broliai buvo kraštu pasidalinę. Sviatopelkas, vyriausiasis sūnus, valdė saulėtekinę dalį ir Danske savo buveinę turėjo, nuo ko Dansko kunigaikščiu vadinos. Samboras Lubesove gyveno, Ratiboras Belgrade, o Vartislavas Mevėj, arba Gymevėj. Bet Sviatopelkas buvo apekūnu, arba globėju, nuo tėvo padėtas mažesniųjų brolių, dėl to tankiai vadinos Pamario kunigaikščiu, kursai aiškiai buvo valdymieru ir niekam duoklės nebdavė nei nieko nebklausė, kaipogi lenkai buvo nuvargę namkarėmis, negalėjo apie valdžią to krašto dūmoti, o danų įgulę neseniai buvo pats Sviatopelkas ištrėmęs ir nuo Valdemaro, jų viešpaties, išsiliuosavęs, kurio jo tėvas klausė.

Kad pirma, kaip sakiau, meldžionys traukė netikėlių lietuvių kariauti, užsikėto su jais ir Sviatopelkas su Vratislavu, broliu, tenai eiti su nedidžiu pulku savo karėjų. Lig šiol tarp tų dviejų tautų, lietuvių ir pamarionų, buvo pakajus ir pataika, bet aitra tikybos krikščionų sukergė pamarionis su meldžionimis. Bet nuo to laiko, kaip kunigaikščiai Pamario peržengė Yslą, tuojau lietuviai ir žemaičiai pasidarė jų baisiais neprieteliais. Tuo sugrįžus Sviatopelkui namo, tuojau pavasarį metuose 1224 didi kariauna pamezonų, pagezonų ir kitų parusnių, persikėlusi per Yslą į Pamarį, ėmė terioti, drevėdama ir degindama apygardas Dansko, įsilaužė į klioštorių Olivos, viršiaus minavotą, kurio zokanykus nutvėrę atvedė į Danską ir tenai visus 27 dienoj šilo mėnesio nugalavo. Nėra randama raštuose, idant pamarionys būt kantriai rėmęsi su lietuviais ir, apmaudą gieždami už teriojimus, svetimas tautas pagalbon telkę gintis nuo taip baisių neprietelių. Tas tėra žinoma, jog Sviatopelkas po to nuteriojimo steigė visa tą, kas buvo sugaišintas, vėl įkurti ir

patį kliōštorių Olivos vėl atbudavoja su pagalba savo brolių. Regis, vylės, jog brostviai Dobrynės sudraus lietuvius ir žemaičius netikėlius, dėl to gi apdovenojo tuos brostvius didžiomis liecybomis savo ūkėj, drausdamas alvieną už mažiausią netaiką ir abydą, jiems padarytą[1].

Konradas, kunigaikštis mozūrų, regėdamas ant kranto pragaro savo ūkę, nuo visur veizėjo jai pašalpos, bet nei nuo artimų tautų, nei nuo brostvių Dobrynės nė kokios pagalbos nebgalėjo beviltis neigi nuo nelaimų ir terionių savo kraštą beužtaryti. Tame suspaudime viena pati stipri kariauna, ūkėj jo gyvenanti ir kasdieną su netikėliais lietuviais kariaujanti, tegalėjo juos sudrausti ir kraštą nuo terionių ir nelaimų uždengti, bet tos nė nuo kur jis negalėjo gauti. Tą patį rymojo ir v. Kristijonas, kursai su didžiu širdgilu regėjo savo darbą, daug prakaito jam vertėjusį, būtinai išnaikintą narsybe ir kantrybe netikėlių lietuvių, kurie visam tam, kas krikščioniu vadinōs, giltine mojavo. Užvis jog meldžionys, išbuvę metus pagal savo apžadą, grįžo paskui namo palikini lietuvius ir žemaičius kuo didesniai įbingusius, kurie, paėjus meldžionims, su didesne dar baisybe gaišino visa, kas vadinos krikščioniu.

Tokioj noty rodės v. Kristijonui visų geruoju įrankiu esą parvadinti į Lietuvą iš Žemės Šventos teutonų brostvą, tai yra kryžėjų, arba kryžokų, zokaną, kursai savo galybe pagal jo tarimą ne vien netikėlius sudraus, bažnyčią Kulmijoj ir perkrikštus užtarys, bet dar ir tolimesnius lietuvius netikėlius nuvergs. Toksai tarimas v. Kristijono didžiai patiko Konradui kunig., kursai regėjo tuose špitolinykuose tikrus užtarytojus savo ūkės ir apgynėjus tikybos krikščionų, galinčius antturėti pakajų jo ūkėj ir sudrausti netikėlius: kaipogi ta brostva tame laike klestėjo savo narsybe, galybe, turtais ir savo rėda kariaudama su turkais, kurios dar mist-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. I, K. VII, S. 470.

ras Zalca visų gudriuoju ir išmintinguoju vyru savo amžiaus buvo vadinamas, apie kurią brostvą viršiau minavojau. Užvis jog v. Kristijonas žinojo didžiai gerai būdą, apsiėjimus, rėdą ir tikybą lietuvių netikėlių, su kuriais ta brostva turėjo kariauti. Bet ant gėdos žmogaus gymės ir tikybos krikščionų, jog ta brostva, pavadinta ant įsteigimo dorybės lietuvių ir žemaičių tautoj, per savo nedorybę ir baisybę paskandino ašarose ir varguose sutvertus nuo Dievo liuosus žmonis, kuriuos, lig apkrikštiję, lig ir apvergė amžinai ir sulygino juos su savo gyvoliais taip, jog juos paskui, noris apkrikštytus, pardavojo, dovenojo ir kaitė it galvijus, ant didesnės dar apjuokos vadino juos savo broliais krikščionimis! Kaip ant tokios nelaimos atėjo lietuviai ir žemaičiai, čia skaitytojas aiškiai regės iš tolimesnių raštų.

Konradas, norėdamas savo ūkę gelbėti tokiuose suspaudimuose, sutarė su savo tėvūnais ir visa savo diduomenė teutonų brostvą, arba kryžėjų, parvadinti; to dėjęsis, išleido siuntinius jų kviesti, ketėdamas jiems Kulmijos kraštą, arba Užgirius, tai yra parubežių, netikėlių dovenoti. Mistras jų pirma nairės leisti savo brostvių į šiaurę netikėlių lietuvių ir žemaičių kariauti, bet atsiminęs, jog gaus žemę ir praplatins savo brostvą ir tuomi pats stipresniu rasis, užvis vildamos gauti pagalbą nuo meldžionų, pasiėmė ant ga[lo] Konradą, mozūrų kunigaikštį, šelpti.

Mistras Zalca, pasiteiravęs savo brostvos tarnų, klausė dar ciesoriaus, arba viešpaties, teutonų, ar gal jis leisti savo brostvius eiti Konradui padėti netikėlius kariauti, kursai ne vien ant to sutiko, bet dar visas netikėlių žemes, it sau prigulinčias, jam padovenojo, leisdamas tenai jam mantą, arba piningus, mušti, kelius naujus dirbti, pilis, gasus, muges kurti, rinkliavas rinkti, muitus ant vieškelių, upių ir pajūrių statyti, teisybę tarp nukariautojų daryti, vienu žodžiu, padėjo jį ciesorius valdžioniu Lietuvos krašto, kuriame mistras kryžėjų ką norė-

jo, tą galėjo daryti. Ant galo ciesorius ketėjo visus tuos drausti ir stropėti 1000 svarų aukso, kurie neklausytų tokio jo įstatymo ir kryžėjus gaišintų jų rėdoj. Lygia dalia popiežius Honorijus III, lūgojant mistrui nuo jo pagalbos, žadėjo jį visaip šelpti ir visokią jam pagalbą duoti, platinant tarp netikėlių tikybą krikščionų, kursai dar paskirtam kryžėjų vyresniajam, vadinamam Balku, į Payslį eiti netikėlių lietuvių ir žemaičių kariauti taip kalbėjo, kalavijų jam duodamas: „Apsijuosk ta karda, stipruok ir tiekis į karę prieg tautą, kuri mus ir mūsų šventenybes niekina. Geriaus yra mums mirti, nekaip regėti darkiojant mūsų žmonis ir mūsų tikybą". Paskui, stiprindamas jį kantrybėj, bylojo tolesniai žodžius Dievo, kitą kartą Izraeliui sakytus: „Jei trauki neprietelion į karę ir regi jo daugesniai nekaip tavųjų esant, nenusigąsk, tavo Viešpats yra su tavimi. Ne tavo yra ta karė, į kurią tu eini, bet karė Dievo tavo", — taip kalbėjo popiežius kamendotui, siunčiamam nuo mistro į šiaurę lietuvių ir žemaičių netikėlių kariauti, didesniai dar drąsindamas jį, ketėjo meldžionis jam pagalbon telkti.

Gavęs mistras Zalca tokias liecybas nuo ciesoriaus ir popiežiaus norėjo dar visa tą, ką Konradas jam buvo žadėjęs, ant rašto gauti; to dėjęsis, iš- 1226
siuntė du kryžeiviu Landsbergą ir Zaleideną pas Konradą į Mozūriją, idant su juomi apsirašytų. Atkeliavusiu kryžėju su 18 savo tarnų į buveinę Konrado, kurioje jo žmoną vieną terado, kuri, tuodu zokanyku priėmusi žmoniškai, lūgojo lūkurti vyriškio pagrįžtant. Betrunkant tenai svečiam, rados staigus sąbrūzdis, kaipogi paskelbė įsigrūdus lietuvius ir žemaičius į Mozūriją, kurie, eidami ant Plocko, ugnia ir karda teriojo. Tą išgirdusiu, kryžėju stojo į priešakį kariaunos mozūrų ir susigrūmė su netikėliais, su kuriais ilgai ir maringai rėmęsi, pergalėjo tuo kartu lietuvius, kurie vienok, gailėdamies savo karvedžių, kritusių su baisiausia narsybe ir smarkybe, ryto metą kibo vėl su mozūrais grumtis, kurie, nebtverdamies kantrybe ir narsybe lie-

tuvių, spruko šalin ir kryžoku pačiudu, nebnuturėdamu skriejančiųjų, pačiudu žeistu pakrito karvietėj, kuriuodu paskui kunigaikštienė vos beatrado, vienok ir lietuviai taip buvo nuilsę, jog nebstengė nuveikę bevyti mozūrų, bet nusluoguoti grobiu grįžo namo.

Po tos noties pagrįžęs kunig. Konradas iš Lenkų tuojau apsirašė tą patį metą 29 dienoj gegužės mėnesio su atsiųstais kryžėjais nuo mistro, jog jis atduoda būtinai jų brostvai, arba zokanui, Kulmijos, Lubavos kraštą, kuriame rašte pasirašė kaipo liudėtojais vyskupai Mozūrijos, Kujavijos ir Parusnio su kita diduomene. Kryžėju Landsbergas ir Zaleidenas, apregėjusiu kraštą ir bandžiusiu kantrybės lietuvių ir žemaičių, nebgrįžo į Italiją, bet pasiliko pas Konradą, kursai jiedviem tuojau pilį, vadinamą Fogelzangu, įkūrė toj vietoj, kurioje šiandien yra pilis Torunės.

Lietuviai nuo savo pusės, tą matydami, prieš kryžeivių pilį įkūrė sau taip pat pilį, vadinamą Ragazne, Kulmijos parubežy įkūrė, įdėję stiprią įgulę, saugojos nuo antpuolių tų svečių. Tuo tarpu Landsbergas ir Zaleidenas išleido siuntinius su raštu pas mistrą į Italiją apipasakodamu, kas buvo nutikęs, ir lūgodamu, idant kuo veikesniai atsiųstų stiprią pagalbą kryžėjų ant netikėlių sudraudimo.

Ateinantį metą rados Konradui karė su lenkais nuo tokio lyčiaus. Nustipus Leškui, kunigaik. Lenkų, Konradas susivaržė su Henriku, Silezijos kunigaikščiu, valdžia ūkės Lenkų, kursai Konradą, keliose mūšose pergalėjęs, išvarė iš lenkų žemės. Kon-
1227 radas, skaugėdamas Henrikui tos valdžios, bet nestengdamas jo pergalėti, iš apmaudo patelkė tuos pačius netikėlius į karę, dėl kurių buvo kryžeivius parvadinęs, tai yra: lietuvius, žemaičius, parusnius ir jacviegus, arba palečionis, rasi lacviegus, kurie atėję didžiai baisiai lenkų kraštą nuteriojo. Ką tie kryžėjai darė toj karėj, kurie buvo įsikūrę į pilį Fogelzangą, nėra raštuose randama.

Tą regėdamas, mistras Zalca atleido apie 100 brostvių kryžėjų su kamendotu Balku Konradui pagalbon pagal sutarimą kariauti ir vergti netikėlius lietuvius ir žemaičius Parusny, kurių kraštą, noris dar neužkariautą, turėjo jau kryžėjai už savo, kaip jau minavojau, ir rėdė juomi it savo turtu, kuriems 1228
dar Konradas ne vien antru raštu 23 dienoj balandžio mėnesio dovenas savo patvirtino, bet dar leido jiems toj dovenotoj žemėj naudą savo mušti, medžioti, žvejoti, rūdis kasti, muges, muitus statyti, vieškelius taisyti, teisybę tarp užimtųjų daryti. Kryžėjai vėl nuo savo pusės pasiėmė ūkę Konrado gynioti ir netikėlius lietuvius ir žemaičius kariauti. V. Kristijonas, norėdamas taip pat pasigerinti kryžeiviams, savo dešimtines iš Kulmijos dalyko perleido. Tomis dovenomis ir užrašais valsčiai kryžėjų susikišo su valsčiais Dobrynės brostvių, kurie, minavotą audrą perkentėję, vylės dar stipruoti ir iš vieno su kryžeiviais kariauti, kuriuos dar Konradas stiprindamas taip pat apdovenojęs valsčiais tarp upių Chomenicos ir Kolmenicos iki netikėlių rubežiaus, o vyskupas Mozūrijos perleido jiems taip pat vieną dalį savo dešimtinės, o kapitula Plocko padidino jų liecybas, žadėdama nė vieno jų žmogaus už tingėjimą tarnavime Dievo ir apleidime atpuskų, šventų dienų ir posnykų ne nauda, arba piningais, bet kita kokia strope karoti.

Balkas, kamendotas kryžėjų, taisydamos netikėlius lietuvius kariauti, liepė dar pilį Nesau paysly įkurti, į kurią Konradas suvaręs didžias gaujas savo žmonių tuojau padirbo. Vos buvo pilis nubengta, kad lietuviai ir žemaičiai, jutę atsidanginimą brostvių kryžėjų, puolė į Kulmiją terioti, ketėdami, susinėrę su įgule pilies Ragaznės, Mozūriją dar nuterioti. Pirmą kartą lietuviai ir žemaičiai pamatė kryžėjus ir jų apdarą, į kuriuos stebėjos viens kito klausinėdamas, iš kur tie karėjai atsirado. Paimtas nuo lietuvių mozūras atsakė jiems, „jog tai yra karėjai, Dievui apsižadėję kariauti, narsūs teutonų eržilai nuo paties viešpaties krikščionų, tai yra popie-

žiaus, išsiųsti jūsų kariauti ik kol jūs nepasiduosit bažnyčiai Rymo ir neapsikrikštysit". Girdėdami tą, lietuviai ir žemaičiai nusijuokė ir palikini Mozūriją nuteriotą grįžo namon. Kas do notis rodos Lietuvos tautoj nuo to parvadinimo vokyčių brostvių, arba kryžeivių, tą regės alvienas, skaitydamas tolesniai. Notis, kuri lietuvių tautą amžinai prapuldė, kaipogi nuo to laiko rymo šiandien lietuvis ir žemaitis, gelžiniais suvaržytas, ant irų savo tėvainės, nė nuo kur atsipūsti negaudamas, girdėdamas ant kapų savo probočių svetimas kalbas ir regėdamas svetimus apsiėjimus savo namuose, svetimą būdą savo tautoj, klausias ne kartą pats savęs, kas do nelaimos yra buvusios, kurios šiandien jį, tai yra lietuvį ir žemaitį, su gyvoliu sulygino.

Taip turėjo jau vokyčių, arba kryžeivių, brostva dvi pili, kuriose gyveno, bet ta paskuojoji buvo krašte Konrado, kursai taip pat užrašė ją būtinai kryžėjams su keturiomis kaimomis, vildamos, jog jie didesniai ir stipresniai nuo netikėlių jį gins ir jo ūkę saugos. Lygia dalia v. Kristijonas, norėdamas stiprinti apgynėjus krikščionų tikybos, ne vien visa tą, ką pirma buvo nuo Konrado ir kapitulos Plocko gavęs, bet dar pripirkęs užrašė kryžėjams, maž ką sau bepalikdamas[1].

Nuo to laiko prasidėjo kruvina karė su lietuviais ir žemaičiais, kaipogi iki šiol skaitlius kryžeivių nedidis tebuvo, kurie, noris kariavo visuomet drauge su brostviais Dobrynės ir mozūrais, ir taip negalėjo giliai į kraštą netikėlių įsigrūsti neigi apsiginti nuo jų gaujų, kurios trėsė į Kulmiją grobio grieti. Tą regėdamu, kamendotas Balkas su Konradu ėmė guostis popiežiui Gregoriui IX, sakydamu, jog kryžeiviai vieni patys Kulmijoj neišgali nuramdyti galybės netikėlių, kurie įpykinti su didžiausia aitra kuo piktesniai naikina visa tą, kas pavėdauja į krikščionį, todėl lūgojo jo skelbti kryžiaus karę Teutonijoj ir kituose kraštuose ant pagalbos kry-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, K. III, S. 198.

žeivių, su lietuviais ir žemaičiais kariaujančių; to paties meilavo nuo jo ir pats didysis mistras Zalca, regėdamas silpnumą savo brostvių Kulmijoj, kurio paklausęs, popiežius pirma drąsino vienu raštu kryžėjus narsiai remtis su netikėliais ir skaitlių krikščionų dauginti, bet tuojau antru raštu telkė meldžionis jų pagalbon, kaipogi netrukdamas 13 dienoj 1230
šilo mėnesio tą patį metą apskelbė kryžiaus karę 18 sausio
ir skatino magdeburgionis, bremenionis, lenkus, pamarionis, merus, švabus ir kitus teutonus ir gudus netikėlių lietuvių ir žemaičių drauge su kryžėjais kariauti tais žodžiais: „Dėl Dievo visugalinčiojo vadinu jus ir telkiu, brukdamas alvienam griekų atleidimą, dėl meilės Kristaus, kuria jus numylėjo ir dar tebmyli, steikit dėl jo kaip įmaną užvis tą, ką jis jums pasteigė, juoskitės drąsiai ir rumiai karda, elkitės aitriai Dievui ir atmonykit netikėliams už pajuoktą jo vardą, ir gelbėkit krikščionis iš jų nagų, kariaukit drauge su kryžėjais ir jų teiraukitės, tuo pačiu jau būsit pagirtais, ir netikėliai nebgalės girtis, jog niekina vardą Dievo be atmono". Tame pačiame dar rašte įsakė visiems kunigams ir zokanykams skelbti kryžiaus karę svietui krikščioniškam, idant visa palikinas dėl atleidimo savo nuodėmių keliautų lietuvių netikėlių kariauti ir viltųsi tuos pačius atpuskus pelnyti, kuriuos gauna meldžionys, eidami į Žemę Šventą Išganytojo grabą liuosuoti nuo turkų.

Tuojau toksai raštas popiežiaus ir pamokslas kunigų sujudino mažne visą svietą krikščionišką, kurio neapregimos gaujos, geisdamos išganymą sau pelnyti, ženklinos kryžium ir žadėjos į Parusnį lietuvių traukti kariauti, kaipogi graudinamas svietas taip sukušo, jog skalsių jų būrių negalėjo užturėti nei jūros nei tvanai, nei tyrai, nei versmės, nei vandenys, nei kalnai, tvino nuo visų pusių it sriautai su visų didžiausia aitra pagonų kariauti ir juos krikštyti, vildamos tuomi išganymą sau pelnysiantys.

Susirinkus tūliems būriams tų meldžionų į parubežį Kulmijos, Balkas kamendotas, pasiteiravęs savo brostvių kryžėjų ir Konrado, pradėjo karę su pagonimis, nes pirma norėjo kelią Kulmijoj atvokti, kaipogi lietuviai jos parubežy buvo apsikapėję pilėse Ragaznėj ir Chelme. Tarp tų dviejų pilių buvo dar kunigaikštis pamezonų, vardu Pipinas, apsikapėjęs paežerėj, nuo jo vardo vadinamame, kursai jį nuo visų pusių gyniojo. Pipinas nuo tenai su savo pulkais sariojo visoj Kulmijoj, naikindamas visa tą, kas vadinos krikščioniu, grobį griejo ir tomis savo pilėmis visą Kulmiją savo rankoj turėjo, kurios kryžeiviai nestengė apginti.

Norėjo Balkas tas piles antpuolęs lietuviams sugriauti ir tuomi išplėšti netikėliams Kulmijoj jų širtą, kaipogi ateinantį metą Balkas, gavęs pagalbą nuo meldžionų artimų kraštų, persikėlė per upį Yslą, kuriame žygy Konradas, kunigaikštis mozūrų, jam taip pat talkinėjo. Antrapus upės netoli nuo pilės kryžėjų rado dar iras pilės Torunės, kurią Konradas buvo įkūręs metuose 1222 v. Kristijonui; kryžėjai tuojau pas ją apsistojo ir mūrais aptvėrė.

Taip įgijo kryžėjai tvirtą vietą antrapus Vyslos, kurioje galėjo gintis nuo antpuolių netikėlių, vie-
1231 nok kamendotas Balkas tuomi nekakinos, regėdamas Ragaznės pilę visų artimąją esant ir visų pavojąja kryžeiviams, kuri rodės jam visų reikalingąja išnaikinti.

Todėl Balkas, palikęs tenai nedidžią įgulę, traukė su kitais tolesniai Ragaznėn, ties kuria susitikęs su lietuviais į aiškią mūšą ištiko, vienok kryžėjai lietuvius pergalėjo ir jų karvedį sugavo, kursai, norėdamas sau gyvybą gelbėti, pasiėmė kryžeiviams pačią pilį išduoti, ką ir padarė; tokiu daiktu kryžeiviai jau dvi pili šiapus Yslos turėjo. Tas patsai lietuvių karvedys, pasidaręs zdraice savo tėvainės, vedė Balką į antrą pilį, Chelmu vadinamą, kurią jis vėl ne kantrybe, bet pasalu įgijo kryžėjams tokiu pragumu: Balkas su savo kareiviais pasislėpė, iki minavotas zdraicė išsijautojo ir jam pasakė, jog

įgulė pilės pagal paprotį savo tautos apsigėrusi miega, o pilis taukšo atdara be sargties; Balkas, antpuolęs ją staiga, nugalavo įgulę iki paskuojo vyro ir, nestengdamas jos saugoti, sudegino.

Balkas, nebgalėdamas beužimti trečiosios pilės, kurią Pipinas karvedys gyniojo, grįžo į savo pilį rasi vildamos, jog Pipinas, girdėdamas likumą dviejų pilių, nusimins ir, palikęs savąją, trauksis tolesniai į savo kraštą. Bet Pipinas likumu dviejų pilių ne vien nusigando, bet kuo didesniai įbingęs, norėdamas kryžeiviams atmonyti nelaimas savo vientaučių, kuo piktesniai dar teriojo įpuldamos į Kulmiją ir kuo baisesniai žudė krikščionis, apmaudą gieždami už nugalavimą įgulės pilėj; kaipogi krikščionis, kliuvusius jam į ranką, ugny lengvai gyvus kepino arba brūkliais sukūlė ar už kojų po medžius iškarstė, o kitiems bambą išpjovę ant trinkos prikalo ir tol varinėjo su botagu pliekdami, kol žarnos išlindo. Balkas, dykdamas jam atmonyti, teiravos karvedžio zdraicės, kurio Pipinas genčia buvo, kaip jį su jo įgule nugaluoti galėtų. Minavotas zdraicė pasiėmė jam sugauti jį, ką ir padarė tokiu pragumu: pasikliovęs savo gentysta, nuvylė Pipiną ir, jį sugavęs, kryžeiviams išdavė, kurį, įrišę į arklio uodegą, į Torunės pilį parvilko ir tenai pakorė už tą, jog žemę savo nuo pergalvių gyniojo ir liuosu norėjo gyventi.

Taip išplėšę kryžėjai lietuviams Kulmijos kraštą, vienok Balkas, neturėdamas didžios galios, nebdrįso gilesniai į netikėlių kraštą begriautis, kaipogi meldžionys dar namie tebsitaisė į karę ir nebuvo dar susirinkę. V. Kristijonas, būgaudamas, idant lietuviai kuo baisesniai nepradėtų Kulmijos terioti, lūgojo kuo širdingesniai nuo popiežiaus veikios pagalbos, kursai, paklausęs jo lūgojimo, apskelbė vėl raštą, skatindamas artimųjų kraštų krikščionis eiti kryžėjų gelbėti, idant diegas žodžio Dievo, tarp netikėlių įdiegtas, nepragaištų. Lygia dalia įsakė dominikonims, idant skatintų svietą, kryžium apsiženklinus, eiti lietuvių kariauti, leisdamas perkeisti

kelionę Žemės Šventos į kelionę Lietuvos su tais pačiais atpuskais ir liecybomis.

Vienok ir tas raštas negalėjo paskubinti reikalingos pagalbos kryžeiviams, užvis jog jie, gavę didžias liecybas nuo popiežių ir radęsi turtingais už pačius kunigus, pradėjo juos peikti ir niekinti, kurie, giežbeing apmaudą ant jų, ne taip didžiai beskubinos svietą beskatinti į kryžiaus karę. Kryžėjai vėl skundės popiežiui, jog kunigai jiems skaugėja ir nori patys užimtųjų kraštų valdymierais būti. Kaipogi patsai Kristijonas, krūpaudamas, idant kryžėjai jo nenukroptų, apsirašė su jais: tos žemės, kurią krikščionys užims, dvi dali klius v. Kristijonui, o trečioji patiems kryžėjams[1].

1232 Tuo tarpu būriai meldžionų pradėjo tvinti iš Teutonijos į Payslį kryžėjams pagalbon, kurie didinos dar išgirdę mistrą skelbiant, jog vyksta krikščionims netikėlių krašte kariauti, kurie jiems gražų ir turtingą kraštą sakės užėmę. Kaipogi ateinantį metą popiežius pats su didesne dar aitra skatino krikščionis šelpti kryžeivius, užvis regėdamas Padaugavy platinantis tikybą krikščionų, todėl didesniai norėjo dar ir tą kraštą į savo valdžią užimti, kursai, nebįmanydamas, kaip pašelpti kryžeivius, telkė čekus, aičiodamas tais žodžiais: „Daugiaus nei 5000 krikščionų vysta kaliny netikėlių ir trokšta liuosybės, daugiaus nei 20 000 krikščionų išmušė artimuose kraštuose". Norėdamas popiežius kuo didesniai kryžiaus karę, skelbiamą Teutonijoj, paskubinti, dominikonims, tenai skelbiantiems, liepė apreikšti visiems tiems, kurie jų pamokslo klausė, 20 dienų atpuskų gavo, o tuos, kurie dėl gaisrų, išlaužimų arba dėl apjuokimo kunigų arba kitų šventų daiktų iškeiktais nuo bažnyčios yra, išliuosuoja jis nuo tos stropės, jei jie eis netikėlių lietuvių ir žemaičių kariauti.

Pavasariui atėjus, plūdo būriai svieto ginkluoto į Pavyslį, tarp kurių užvis Burchardas, valdymieras

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, K. IV, S. 236.

Magdeburgo, su savuoju atsiženklino, kursai 5000 pačių magdeburgionų vedė. Balkas, sulaukęs tų meldžionų, stiprino užimtąsias pilis Torunės ir Chelmo, arba Kulmo, naujukus vokyčius tenai veisdamas, įgules dėdamas, paskuojojoj kamendotu padėjo kryžėją Berleviną, kursai didžias liecybas ir įstatymus teutonų, vadinamus Kulmijos įstatymais, padėjo[1].

Taip parėdęs Balkas Kulmiją norėjo dar sau kelią atdaryti į Pamezoniją, todėl leidos Vysla pagal nevaidindamos gyventojams ant Nogato upės į apy- 1233
gardą Kvidzino, kuri buvo priemene Pamezonijos vadinama, užėmė ir tenai veikiai slapta pilį įkūręs švenčiausiai Marijai mergai į užtarymą atdavė, kurios vardu, Marienverderiu, tai yra Marijos pile, praminė ir kamendotu jos kryžėją Liudvigą perdėjo. Lygia dalia ir tenai įveisė taip pat vokyčius ir įstatymus Kulmijos padėjo; idant vietinykai paliktų tamsybėj ir nežinioje, rašė ir kalbėjo vokiškai, pačius vokyčius vyresniaisiais ir perdėtojais tedarė, o vietinykus niekino. Toksai buvo pirmasis žingsnis vokyčių kryžėjų, į lietuvių ir žemaičių kraštus atkeliavusiųjų, kurie, įkūrę minavotas piles, ketino karda platinti tikybą krikščionų tarp netikėlių.

Tuo tarpu vėl atkeliavo nauji būriai meldžionų kryžėjams pagalbon: kaipogi iš Silezijos Henrikas, kunigaikštis Braslavo, su 3000 karėjų, Konradas, Mozūrų kunig., daugiaus nei antra tiek atvedė, kunigaikštis Kujavijos — 2000, kunig. Didžiųjų Lenkų — 2200, kunigaikščiai Pamario Sviatopelkas ir Samboras — 5000, kurie susikergę su Burchardu, karvedžiu Magdeburgo, turėjo daugiaus nei 20 000 karėjų. Pirmesniai tie visi kunigaikščiai tarp savęs kariavo, bet, eidami kariauti lietuvių ir žemaičių, visi susigadijo ir, kryžium apsiženklinę, savo kerštus užmiršo.

Tarp visų tų viešpačių visų bukliuoju ir kantriuoju buvo Sviatopelkas, kunig. Pamario; jis už

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, K. IV, S. 240.

visus geresniai žinojo būdą ir įprotį kariavimo lietuvių, jam buvo už visus taikesniai eiti į netikėlių pamežonų kraštą į antrapus Yslos, kur galėjo visokio mitalo gauti, bet, iki neįėję tenai, kryžėjai ėmė stipriai Marienverderio pilį tvirtinti, idant atsiėjime turėtų kur nuo pavojaus užsiglausti. Lietuviai, matydami taip didžią kariauną meldžionų, ant rubežiaus trakšančią, regėdami dar tą jų drąsumą ir veikumą, su kuriuo minavotas pilis jų krašte įkūrė, tą narsybę, su kuria jie grūmės, pradžioj nusiminė, bet, mindami, dėl ko tie būriai meldžionų buvo susirinkę, ir žinodami juos ant vienų metų tesant apsižadėję kariauti, vylės, jog, pasiėmę krikštytis, tą audrą nuo savęs attolinsią ir tuomi savo tėvainę nuo baisių neprietelių išliuosuosią. Todėl nuleido kelis savo vadus su keliais savo kunigais pas krikščionis į abažą, tardami, jog nenori su jais grumtis, o krikštytis patys be karės su džiaugsmu pasiima.

Tuomi pasikliovę, meldžionys nuleido v. Kristijoną su tūlais kryžeiviais į Pamezoniją žodį Dievo skelbti ir netikėlius krikštyti, bet, kelias dienas buvus, antpuolę pasalu tarnus v. Kristijono užmušė ir patį apkalo, regis, tą padarė tie, kurie nežinojo, ant kokio galo diduomenė krikštydinos, vienok ilgas kalėjimas v. Kristijono rodo, jog be žinios savo vyresnybės negalėjo to daryti. Išliuosavimas v. Kristijono iš kalinio nuo netikėlių buvo pirmuoju mosterėjimu karan su netikėliais lietuviais, vienok tūlos painelės rados tarp pačių meldžionų ir negalėjo ant to ryžtis, kaipogi v. Kristijonas su zokanu kryžėjų juo reikalingu laiku, juo narsyn kerštaudavo ir vieni nuo kitų ėmė didesniai skiestis, kaipogi v. Kristijonas tarė, kur vien jis žodį Dievo pabarstė ir žmonis krikštu paženklino, tasai kraštas, kaipo įgytas dėl bažnyčios, jos vienos teturėjo klausyti ir vyskupas pats, ne kryžėjų karda tegalėjo juos valdyti. Taip tarė viena dalis pačių meldžionų, kuriems rodės daugiaus reikią vyskupo klausyti nekaip kryžeivių, todėl pačioj kariaunoj krikščionų rados at-

skalūnas abejojimo ir ypatinimo, dėl kurių nė ant kokio didžio daikto meldžionys negalėjo ryžtis, ir tas buvo lyčiu, jog kariauna krikščionų ilgą laiką timpsojo veltui Kulmijoj tarp savęs kyvodamos, be to, dar pavasario laikas ir drėgnas kraštas neleido niekaip didžios kariaunos į Pamezoniją įvesti.

Tuo tarpu Gregorius popiežius, jutęs didumą to, kas tikos krikščionų kariaunoj, rūpinos ir rūstinos tais kerštais, užvis jam širdį gildė kalėjimas v. Kristijono, todėl apskelbė vėl tris bules, skatindamas krikščionis lietuviams netikėliams atmonyti; vienoj graudino meldžionis, riejančiuos parubežy netikėlių, gailindamas jiems algą ir garbę kokią gaus, jei sau nuodėmių atleidimą ir išganymą pelnys, graudindami savo rumia kantrybe atkaklybę netikėlių. Ant galo linkėjo savo rašte popiežius krikščionų kariaunai kliauties ir vienybės tarp savęs, klausyti kryžėjų karvedžio, kursai drąsino dar ir pačius kryžeivius kariauti netikėlius lietuvius, idant jie daugiau savo kropingais vyliais neapgaudinėtų ir negaišintų pradėtą krikščionų darbą.

Antra bule graudino jis dominikonis, skelbiančius Evangeliją netikėlių krašte, persergėdamas, idant saugotųsi aplamiai leisti krikštytis netikėliams, kurie, kaip patyrimas rodo, krikštydavos dėl nuvylimo krikščionų, norėdami juos į pragarą įstumti. Paskui drąsino juos ne vien rūpintis saugojimu kryžiaus ir platinimu Evangelijos, bet drąsinti kariauną krikščionų, susirinkusią netikėlių krašte, lygia dalia skatinti jų kunigaikščius ir viešpačius, idant padėtų ir šelptų kryžeivius jų karėse, idant jie ant garbės Dievo surinktą kariauną saugotų nuo pasalų antpuolių netikėlių. Kitame dar ypatingame rašte popiežius skatino kryžiaus karę kuo didesniai skelbti ir svietą į atpuskus telkti pagalbon kryžeivių; lygia dalia, gailėdamos v. Kristijono, kryžeivius ragino kuo veikiausiai jį išliuosuoti iš kalinio netikėlių[1].

---

[1] Voigt, T. II, K. IV, S. 248.

Atėjus tiems raštams popiežiaus į Payslį pas kryžėjus, atėjo lygiai ir žiema, prasidėjo tuojau speigai, kurie visas balas Pamezonijos užšaldė ir tuo kelią tenai visur praskynė, kaipogi tuojau po Naujų metų apsidrąsinusi visa kariauna meldžionų traukė per rubežių į Pamezoniją. Jau gyventojai apygardos Rizenės, kurioje didžiai kantri giminė gyveno, nenorėdama kryžeivių įleisti, pradėjo grumtis, vienok lietuviai išguro, nebstengdami mažumu savo karėjų prieg taip didžią galybę krikščionų turėtis, kurie, vienus karvietėj iškloję, kitus sugavę, visą Pagezonijos kraštą nuteriojo.

Kryžėjų kariauna, įgijusi pergalę, žengė gilesniai į netikėlių kraštą, bet, persikėlusi per upį Sirgūnę, pamatė staiga stiprią kariauną lietuvių priešaky rengiantis į mūšą kariauti ne vien už savo liuosybę ir namus, bet už pačius dievus ir kitas savo šventenybes: kaipogi ant dešinio skardžio Sirgūnės riogsojo didi žinyčia, buveinė dievų, šventi laukai ir girios, kuriose jų dievai ir kunigai gyveno; pats viešpats pamezonų turėjo savo buveinę šventoj girioj ant kalno, vadinamo Grevos. Priešaky, kaip sakiau, riogsojo pamezonų kariauna daug stipresnė už krikščionų, kovės laukdama ir dykdama kraują gožti ir stipti godon savo dievų ir liuosybės savo bočių probočių. Betimpsant kryžėjų kariaunai Rizenės krašte, pamezonys gavo laiko išsirinkti gerą vietą mūšai, kaipogi sparnai jų kariaunos tęsės iki krūmų, kuriuose, radusis didžiam pavojui, galėjo užsislėpti.

Kunigaikščiai krikščionų su taip parėdyta pamezonų kariauna apie pietus ištiko į mūšą. Alviena pusė daug sau vylės nuo tos mūšos, kaipogi abi kariavo už visų brangiausius daiktus, tai yra už savo liuosybę ir tikybą, ir toj dienoj reikėjo kiekvienai pasirodyti, kurie tarp jų yra kantresniais ir narsesniais ir kurių šventenybės yra stipresnės — ar kryžius, ar ąžuolas, kurie šalip jų stovėjo kariaujant. Todėl didžiai baisi mūša prasidėjo tarp meldžionų ir netikėlių lietuvių. Ilgas valandas svy-

ravo pergalė į vieną ir antrą pusę, jau krikščionų gulėjo 4000 išklotų, o mūša vos tebuvo prasidedanti, abi pusi įnirtusi kariavo visą dieną iki temstant. Kad jau regėjos lietuviai tapsią pergalėtojais, tuo tarpu Sviatopelkas, kunigaik. Pamarių, į kariavimą lietuvių įpratęs nuo senų laikų, užgulė užpakalį krūmuose lietuviams, kurie, nepergalėdami kryžėjų, nebgalėjo tenai begrįžti, ir tuomi atėmė jiems paskui viltį pergalės. Taip spaudžiami, lietuviai ir žemaičiai nuo abejų pusių išguro ir vos apytamsy tūli palikini daugiaus nei 5000 karvietėj beišsigavo gyvi krūmais ir į artimą pilį sumuko nakčia pagal, vildamos dar gynioti ir neleisti tolesniai kryžeivių. Tas nuokrytis įstūmė Pamezoniją į amžiną pragarą, kaipogi nuo tos mūšos Pamezonijos kraštas kliuvo kryžeiviams į nagą ir jos gyventojai paliko jų vergais; kaipogi ryto metą kryžėjų kariauna apgulė ir pačią pilį; prasidėjo vėl kruvina mūša, bet ir toj kovėj kryžėjai paliko pergalėtojais, kurie, įsigrūdę į pilį, įgulę nugalavo ir pilį sudegino, kurią vietą pagezonys mindami ilgą laiką kapūnais vadino, jog tenai jų liuosybė ir laima amžinai atgulė.

Noris už visus didesniai atsiženklino toj mūšoj Sviatopelkas su savo broliu Samboru, vienok, prityrusiu kantrybės lietuvių, nebdrįso tolesniai beveržtis į gilumą krašto per tokias girias, kurios iki Draudžių, rasi Graužių, ežero plėtės, užvis nuilsus kareiviams, rodės pavoju tenai grūstis.

Jusdami pamežonys, jog Sviatopelkas su meldžionų kariauna į Kulmiją sugrįžo, pamezonys tuojau, skubiai naują kariauną sutraukę, persikėlė į Pamarį per Yslą, norėdami tenai Sviatopelkui už pergalę, jiems pasirgūny išplėštą, atmonyti, — visą jo kraštą taip nuteriojo, jog akmuo ant akmens beliko, į patį klioštorių Olivos įsilaužę vėtra, su žeme sulygino, kunigus išzurdojo, įgulę nugalavo ir pačią pilį žeme aprausė 2 dienoj siekio mėnesio 1234.

Rėdytojas kryžėjų Balkas, krūpaudamas lygios atmonos dėl silpno diego naujos sėklos Kulmijoj,

liepė meldžionims tenai vėl naują pilį, vadinamą Redinu, pamedy įkurti, idant tuomi užrakintų kelią į Kulmiją, iš Pamezonijos einantį, kurioje taip pat prašaleičius vokyčius įveisė, kuriems tuojau liecybas ir įstatymus įdavė, rėdą ir vyresnybę vokyčių įdėjo, kurios įgulė saugojo nuo antpuolių netikėlių Kulmijos kraštą.

[§] XXI

Rimgaudas didysis kunigaikštis Lietuvoj, Utenis Žemaičiuose; karės su kalavijonimis, gudais ir totoriais

Kad taip rūsta diena buvo saulėlydy lietuvių tautoj, saulėteky taip pat Utenis kunigaikštis kruvinas ir tuojtimpines mūšas turėjo su kalavijonimis, kurie tuo pačiu laiku ant skardžių Daugavos ir Lielupės sau piles strūnijo. Ant nelaimos, tos mūšos nėra šiandien išguldytos dėl to vien, jog vokyčiai meldžionys raštus sandarų ir paliaubų, su lietuviais ir žemaičiais padarytų, degino ir gaišino, o savo didžių nuopuolių gėdėdamos neįrašė.

Užvis kalavijonys, regėdami vykstant kryžėjams Paysly, tarės taip pat laimėsią Padaugavy, todėl, sutraukę savo kalavijonis ir meldžionis, ėjo į Žemaičius, kaipogi letgaliai anapus Daugavos buvo pergalėti ir apkrikštyti. Utenis, Žemaičių kunigaik., sukėlęs savo karėjus, ėjo prieš. Abi šali per daug narsiai susirėmė ir didžiai ilgai varžės pergale; jau šūsnys suverstų kūnų gulėjo, kraujai latakais varvėjo, vienok negalėjo žinoti, katra pusė katrą pergalės; ant galo meškenočiai žemaičiai perlaužė kalavijonų plieno eilas. Turėjo būti didžiai kruvina ir maringa mūša, jog pats arkivyskupas Kolonijos Avi-

genus, rykaudamas meldžionų kariauną vardu Teutonijos ciesoriaus, galą gavęs tą dieną[1].

Tarp tų karių Utenis būk Utenos pilį įkūręs ir ant aukšto skardžio upės Šventosios stabą minavonei tėvui savo Kukvaičiui pastatęs ir ąžuolyną pašventęs, kurį dar Kojelavičius sakos regėjęs Kukvaičiu vadinamą.

Nebgalėjo lietuviai ir žemaičiai tolesniai kalavijonų bekariauti, nes reikėjo juos, noris priblokštus, palikti o suktis gudų drausti, kurie tokiame lietuvių suspaudime norėjo naudoti, o rasi siundomi nuo kalavijonų pradėjo didžiai smarkiai terioti Lietuvių ūkę, kurie, gieždami apmaudą, vėl nuteriojo gudų kraštus, užvis apygardas Toropeco ir Naugardo, įsilaužę į pilį Smolensko, su visa apygarda su Lietuvos kraštu sunėrė. Gudai patys sakos, jog lietuviai ir žemaičiai niekuomet jų taip baisiai nebuvo įgrobę, kaip tuo žygiu[2].

Jaroslavas, kunigaikštis, norėdamas atmonyti tas 1225
nelaimas, patelkęs kunigaikštį Toropeco Dovydą ir kunigaikštį Pleskavo Vladimirą, ėmė vyti lietuvius namo grįžtančius, kuriuos panokęs pirmojoj nedėlioj gavėnios, susigrūmė ties upe Usviete, abi pusi rėmės narsiai narsesniai, daugybės gudų toj kruvinoj mūšoj karvietėj atliko, tarp kurių pats kunigaikštis Dovydas galą gavo, vienok ir lietuvių tą dieną 2000 rimtos joties sako kritusios ir vieną jų karvedį gudai sugavę.

Tuo tarpu atkeliavęs į Padaugavį vyskupas Modenos Vilhelmas, siuntinys popiežiaus, taikino sukeršusius kalavijonis su v. Albertu pasidalijime užimtųjų žemių ir, žvalgydamos po kraštą, mokė vietinykus tikybos krikščionygos, kurių kalbą, kaip viršiaus regėjom, buvo Paysly išmokęs; džiugindamas ir stiprindamas juos nauju žiburiu Evangelijos, dėl savo mandagumo ir taikumo nuo visų buvo mylimas ir godojamas, pervis jog kalavijonis ir kitus

---

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. 1, p. 1, 1.
[2] Karamzin.

vokyčius draudė, kad perkrikštų nevergtų ir nenovytų sunkiomis dešimtinėmis ir lažais, arba baudžiavomis, bet idant kaip įmaną juos taupytų ir gerbtų, gudindami taikiai ir meilingai į krikščionų tikybą.

Vienok jo steigimas maž ką tevertėjo, kaipogi v. Albertas nenorėjo niekaip kalavijonų iš savo
1226 valdžios paleisti ir savo vyresnybės ant jų išsižadėti, kuriuos jis tarės pats pamatavęs ir nuo popiežiaus ir ciesoriaus visas liecybas, valdymierui pridera̧nčias, ant to krašto gavęs, kaipogi v. Albertas metuose 1224 pats dalijo valsčius kalavijonims it savo algočiams, kurie jo, kaipo savo vyriausios galvos, klausė. Vienok mistras kalavijonų, norėdamas išsiliuosuoti nuo tokios jo vyresnybės, metuose 1226 buvo įsteigęs slapta sau liecybą nuo Fridricho II, ciesorius teutonų, kursai ne vien kalavijonis nuo valdžios vyskupo Alberto išliuosavo, bet dar ir įgytus valsčius Padaugavy būtinai jiems patvirtino. Tas didesniai dar kerštino v. Albertą su kalavijonimis, kurie aiškiai būt patys tarp savęs susigrūmę, jei pavojus nuo šalies nebūt juos gorinęs[1].

1226 Kaipogi kuresarai salos Ezelio, įkyrėję vergybos vokyčių, patrako ir ne vien kunigus vokyčius savo saloj, bet ir visus tuos, kurie vadinos vokyčiais, nugalavo. Pats v. Vilhelmas, norėdamas juos sudrausti, atleido nuo salos Gotlando didžią pagalbą v. Albertui, kursai su mistru Volkvinu, sukėlęs visą savo galią ir susinėręs su meldžionimis, turėjo daugiaus nei 20 000 karėjų; su tokia kariauna traukė per pašalusią jūros atsiautą į Ezelio salą patrakėlių ramdyti. Prasidėjo tenai baisiai kruvina mūša ties stipria pilia, vadinama Mone, į kurią vokyčiai vėtra įsilaužę, 2500 įgulės nugalavo, pačią pilį suardė, visą salą nuteriojo ir patį stuomenį kuresarų dievalio, Tarapita vadinamo, jūroj nuskandino.

Taip belėbaujant vokyčiams Ezelio saloj, Utenis, žemaičių kunigaikštis, susitaręs su Vesteriu, žem-

---

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. I, K. VI, S. 421.

galių tėvūnu, žiemos vidu įpuolė į Padaugavį ir apygardas Rygos nuteriojo, o į pilį Diunamiundę vėtra įsilaužęs bei zokanykus klioštoriuj ir visus gyventojus vokyčius pily išpjovęs, visomis pusėmis grobį griejo. Tą išgirdęs, mistras Volkvinas, palikęs Ezelio saloj kuresarus, turėjo grįžti apent į Padaugavį žemaičių grėsti nuo terionių, kursai, pailsinęs truputį savo kariauną, puolė į Žemgalius ir tenai su žemaičiais smarkiose skardmūšose grūmės, kurių vienoj vietoj būk 1600 paklojęs ir didį grobį jiems atėmęs, vienok ne be mažo nuokryčio savųjų[1*].

Utenis, norėdamas atmonyti kalavijonims savo 1227
nuokrytį, sukėlęs žemaičius ir žemgalius, gulė į Padaugavį ir apygardas pilės Ašradės baisiai baisesniai nuteriojo, kurios kamendotas Markvardas, pagrobęs skubinai ką galėdamas meldžionų ir perkrikštų, ryto metą ėmė vyti žemaičius, kuriuos panokęs staiga antpuolė ir, 500 joties karvietėj paklojęs, grobį iškratė. Vesterį patį buvo bepusrytuojantį užlenkęs, kursai, tame sambrūzdy nebgalėdamas benutverti ginklą, pagrobęs degantį pagalį iš ugnies, užsiautė taip stipriai pačiam Markvardui per žandą, jog dantys ištrupėjo, ir tuomi pragumu pats paspruko. Abažas vienok žemaičių ir 200 joties teko vokyčiams į ranką[2**].

Išgirdęs Volkvinas mistras apie tą pergalę ėmė kuo smurtesniai dar Vesterį nuo visų pusių remti, kursai vienok narsiai narsesniai tuoįtimpinėse kovėse kruvinai skardės ir grūmės su meldžionimis dvigube laima ir niekaip nepasidavė, lig Utenio sulaukiąs su žemaičiais pagalbon.

Atėjus Uteniui su žemaičiais į lygmes Kandavos pilės, ištiko į aiškią mūšą su meldžionimis, su kuriais taip narsiai ir smarkiai susirėmė, jog ragotinės vien šerpetojo ir ugnis iš kardų žiebavo, o alvienas karėjas rodės toj audroj daugiaus sau galą graibs-

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

** Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

tąs, ne kariaująs. Vienok meldžionys perlaužė žemaičius, kurių 2000 joties karvietėj paliko ir 1500 žirgų teko pergalėtojams į nagą, noris nemaž tenai ir pačių meldžionų galą gavo.

Nespėjo vokyčiai bevyti tolesniai žemaičių, bū-
1229 dami patys per daug įveiktais, užvis jog vyskupas Rygos Albertas tą metą nustipo, reikėjo kitą į jo vietą paskirti; to dėjęsi, kalavijonys lig nesuvaržius savo ūkės nebnorėjo bekariauti ir ateinantį metą pakajų padarė su žemgaliais, tarp kurių ku-
1230 resarai, arba kuržemiai, apie įtaką Ventos ir pačiame pajūry gyveną, pasiėmė meldžionims kas metą donį mokėti[1]. Vardai tose sandarose kunigaikščių ir jomylistų žemgalių ir kuržemių yra tie paminavoti: Rendis, Gulevalis, Pidevalis, Matkulis, Vainis, Purvis, Ugesis, Kandausis ir Anusis, arba Anuzis.

Noris taip laimint meldžionims Padaugavy, vienok mistras kalavijonų žvalgės pragumo, kuriuomi galėtų save pastiprinti, kaipogi kalavijonys brostviai karėse su lietuviais ir žemaičiais išmušti; giltinei parovus v. Albertą, nieksai nebkeliavo į Teutoniją meldžionų betelkti į Padaugavį, užvis jog popiežius ir v. Kristijonas bruko visus, kryžium apsiženklinę, į Pavyslį žygauti ir nuo saulėlydžio netikėlius lietuvius ir žemaičius kariauti, kur kelias pats, kaipo žemės, lengvesniu buvo dėl meldžionų.

Tokioj sūspūdoj esant, kalavijonų mistrui dingterėjo į širdį sunerti savo zokaną su zokanu kryžėjų į vieną. Kuo didesniai dar tą daryti kėtėjo, regėdamas mistrą kryžėjų Zalcą godojamą popiežiaus ir ciesoriaus rūmuose, mylimą nuo diduomenės visų tautų, turintį didžias liecybas nuo viešpačių ir popiežiaus, liuosą nuo vyresnybės kunigų, o vieną ir antrą zokaną lygaus pašaukimo, tai yra tikybą krikščionų platinti ir bažnyčią, arba surinkimą, Rymo stiprinti, nuo kurio galėjo alvienoj noty pagalbą gauti. Tas daiktas rodės dar lengvesniu

[1] Arndts Lief. Chron., I.

esąs v. Albertui nustipus, kursai vis rengės kalavijonų zokaną rėdyti ir jų valdymieru darės.

Darin naudodamas mistras Volkvinas tuo pragumu nuleido metuose 1229 į Italiją kelis brostvius kalavijonis pas kryžėjus pasiteirauti įstatymų, apsiėjimų ir būdo to zokano.

Atkeliavus siuntiniams kalavijonų pas mistrą kryžėjų Zalcą, kurį rado tuo pargrįžusį iš Žemės Šventos, besirūpinantį reikalais popiežiaus ir ciesoriaus, apreiškus jam linkėjimą kalavijonų mistro, rodės abejotiniu, dūmodamas, jog neseniai išsiųsti brostviai į Payslį nebuvo dar tenai įsikūrę kaip reikiant, jog lietuviai ir žemaičiai, nujautę tą sukergimą, kuo didesniai įnirs kariauti, užvis jog pats abejojo, ar tuodu zokanu pajūriais Žemaičių galės susinerti, ar ne. Valdemaras, viešpats danų, tą pajutęs, dar didesniai stiprinsis Igumijoj; pats popiežius rodės ne visai to tenorįs.

Tą dūmodamas, mistras Zalca nairės nertis su kalavijonimis, vienok drovėjos vėl su visu grįžtantiems jų siuntiniams atsakyti, jog to nedarys. Bet tuojau rados tokia notis abiedviem zokanam, jog tokio susivienavimo pats mistras Zalca pradėjo kėtėti. Kaipogi kėlės netaikos tarp Jaroslavo, kunigaikščio Naugardo, ir kalavijonų nuo to, jog kalavijonys patrakusius jo ūkinykus šelpė, kursai iš apmaudo įpuolęs į Padaugavį didžią sritį Letgalijos nuteriojo ir į pilį Tarapato įsilaužė, nuo kurio patys vokyčiai turėjo paskui sau didžiai reikalingo pakajaus lūgoti.

Nes užvis baisesniai juos gandino lietuviai ir žemaičiai, su kuriais tuomi dar vokyčiams pavojesniai buvo kariauti, jog jie nei kardos krikščionų, nei jų Dievo bijojo, retai kuomet testodami į aiškią mūšą, bet nė vienos dienos nebuvo liuosais nuo jų antpuolių neigi begalėjo sumanyti kokiu pragumu rubežių nuo jų begynioti, užvis jog ta karinga tauta, dykdama visuomet vokyčius galuoti kaipo savo neprietelius, vieną kartą vienoj vietoj, kitą kitoj, griedama grobį, pasirodė, visuomet savo liuosybę

ir savo dievą Perūną gododama, visuomet amžinose karėse jei ne su kalavijonimis ar kryžėjais, tad su gudais žūdama, vienok nepergalima nei narsybe, nei vargais. Kaipogi išgirdę gudai praėjusį nuokrytį žemaičių ir lietuvių pakandavėj tarės sulaukę pragumo save išsiliuosuoti nuo jų vyresnybės. Užvis skaugėdami, jog Lietuvos kunigaikščiai pradėjo vadintis didžiaisiais kunigaikščiais, kurie didžiai didį kraštą jiems žemės buvo užėmę; to dėjęsis, Sviatoslavas, didysis kunigaikštis gudų, skaugėdamas tokios galybės lietuviams, ne vien sukėlė iš visos savo ūkės karėjus, bet dar užtelkė kunigaikštį Vladimiro Levą ir Dmitrijų, kunigaikštį Drucko, su kuriais susinėręs ėjo į Lietuvą ir tenai ėmė terioti degindamas ir drevėdamas. Tuo tarpu Rimgaudas su savo pulkais užkumpė gudus belėbaujant ties pile Mogilna; tuojau abi pusi metės ant viena antros ir narsiai narsesniai susigrūmė, ragotinės vien lūždamos paškėjo, vylyčios it sniegas dribo, kraujų latakai varvėjo, kūnai žirgų, vyrų sumuštų šūsnimis niūksojo; visą dieną persimušė, brėkštant jų tebsivaržė pergale; tą matydamas, Rimgaudas su rinktiniais žemaičiais, kurie ne kartą jau gelžies eilas miečeivių buvo išskardę, gulė kuo narsesniai į vidurį gudų sienos, kurią perlaužęs, išveržė pergalę ir daugybes karvietėj išklojo. Turtai, gėrybės, karės padarga, ginklai gudų kliuvo pergalėtojams lietuviams. Aiškiai gal sakyti, jog gudai nuo tos mūšos mažyn vien pradėjo eiti, o lietuviai keltis.

1234 Nieko nebmačijo, noris Jaroslavas ir buvo paskui vienoj skardmūšoj ties pile Toropecu 300 lietuvių joties karvietėj išklojęs ir daugybę ginklų ir skydų atėmęs. Čia dar reikia žinoti, jog Utenis, kunig. žemaičių, pastrūnijo Utenos pilį, o Baras, arba Barys, Barisovą, savo pilį, kursai pirmasis tarp Lietuvos kunigaikščių persikrikštijo ir apsipačiavo su kunigaikštaite Tverės gude, ir buvo urėdu Polocke.

Kad taip lietuviai ir žemaičiai kruvinas dienas turėjo su gudais, popiežius, nujautęs visa, kas likos

tuose kraštuose, tarė reikalingu daiktu esant apent Vilhelmą, vyskupą Modenos, tenai siųsti; kaipogi tą patį metą 1234 atkeliavo vėl į Padaugavį krikščionų taikinti. Visų pirma sutaikino kalavijonis su Valdemaru II, viešpačiu danų, kursai nebleido per jūrą meldžionų į Padaugavį. Noris, liuosai radusis Žemaičių jūrai, vėl pradėjo gaujos meldžionų tvinti kalavijonims ant pagalbos, vienok Vilhelmas regėjo nė taip dar nestengsiančius lietuvių ir žemaičių ramdyti, todėl aiškiai kėtėjo sukergimo tų dviejų zokanų — kalavijonų ir kryžėjų — didžiai reikalingų ir naudingų dėl užtarymo vokyčių krikščionų Padaugavy.

Rodos, jog ant patarimo Vilhelmo Volkvinas, mistras kalavijonų, jutęs mistrą kryžeivių Zalcą esantį Teutonijoj, antrus siuntinius metuose 1235 tenai nuleido dar bandyti sukergimą tų zokanų, kursai nuo visų pusių rodės didžiai reikalingu, kaipogi reikalai šiaurės nuo kelių metų buvo su visu persikeitę. Gudų kunigaikščiai buvo įnikę į kares su totoriais, kurių metuose 1229 nesuskaitomos gaujos įsigrūdo, kurie iš visos galios norėjo nuo savo ūkės atremti. Kuržemiai, arba kuresarai, buvo jau apsikrikštiję ir vokyčių klausė, kaipogi Baldvinas, vyskupas Žemgalių, metuose 1234 įvedė 56 miesčionis Rygos į Kuršą ir pakėlė juos muiženykais, padalijęs jiems valsčius šiapus ir anapus Ventos upės, ir tatai yra pirmoji pradžia muižinykų vokyčių Kurše; tas pats vyskupas netrukęs išdalijo vėl dėl 70 (dešimtų) miesčionų Rygos valsčius Kurše ir Žemgaliuose, kuriuos jiems siuntinys popiežiaus vyskupas Modenos Vilhelmas patvirtino. Ir taip diduomenę žemaičių ir lietuvių iš to krašto išgaišino. Galybė Valdemaro, danų viešpaties, ant jūros ir žemės nebebuvo taip baisia, kaipogi kraštai Holšteino, Meklenburgo, Pamario ir pilys, arba miestai, Hamburgo ir Liubeko buvo jau numetę jo jungą, o jo eldija buvo jau paskuojojoj karėj su visu sumožėjusi, pats viešpats iškaršęs liovės nuo karių ir geidė pailsio, todėl susitaikinimas reikaluose Igu-

mijos rodės kalavijonims lengvu esąs. Kryžėjai Paysly džiaugės stiprią vietą įgiję, kaipogi visas kraštas Kulmijos, arba Užgirės, ir Lubavos buvo jų rankoj, kurie, susinėrę su Dobrynės brostviais, galėjo viltis tolesniai užkariavimo lietuvių ir žemaičių krašto.

Tą matančiam mistrui kryžeivių rodės tarimas mistro kalavijonų, arba Kristaus karėjų, dar reikalingesniu nekaip pirma, kursai, norėdamas dar žinoti kraštą, kunigus, įsakymus, apsiėjimus ir būdą kalavijonų, nusiuntė du išmintingu vyru kryžeiviu Ehrenfriedą v. Neuenburgą, kamendotą Altenburgo, ir Arnoldą v. Dorfą, kamendotą Nagelštadto, į Padaugavį, kuriuodu, atėjusiu vasarai bengiantis, teiravos Volkvino, bet, žiemai užspėjus, nebgalėjo bepagrįžti tą patį metą namo, nes atentį metą jūra parkeliavo. Su jiedviem Volkvinas, mistras kalavijonų, atleido tris savo zokano brostvius: Joną Selingerį, marčelgą zokano, Raimundą, kamendotą Kesės, ir Joną v. Magdeburgą, kamendotą Rygos.

Tie siuntiniai nukeliavo į Marburgą metuose 1236, ketėdami paties didžiojo mistro Zalco pasiteirauti tame daikte, bet rados tokie reikalai, jog jis turėjo į Italiją keliauti, net ir antras mistras kryžėjų Hohenlohė nepasiliko namie, kursai liepė Liudvikui v. Oetingenui surinkime, arba kapituloj, kryžėjų linkėjimą kalavijonų apreikšti ir apie tą su brostviais išmintingaisiais pasiteirauti ir jam į Italiją nusiųsti tą, ant ko surinkimas ryšis. To dėjęsis, Oetingenas užsakė surinkimą kryžeiviams, į kurį 70 brostvių vyresniųjų būk susirinkusių. Visų pirma bylojo kalavijonys apie savo įsakymus, apsiėjimus, būdą ir dobę. Ant to atsiliepė kryžėjas Ehrenfriedas, kamendotas Altenburgo, tais žodžiais: „Karėjai to zokano yra sautarūs ir atkaklūs, neseka įsakymų savo ir veizi daugiaus savo naudos, ne visuotinio labo tikybos krikščionų"; ir į siuntinius kalavijonų su pirštu rodydamas sakė: „Aš pažįstu, tuodu yra už visus nedoresniu". — „Tiesa, — atsiliepė kamendotas Nagelštadto, — vienok tie brost-

viai mūsų įsakymus seks ir atsižadės visų nuodėmių, jei mes patys būsim jiems geru povyziu".

Paskui klausė Oetingenas savo tarnų, koksai yra jų tarimas ir linkėjimas tame daikte. Tūli norėjo laukti didžiojo mistro Zalco pargrįžtančio, bet kalavijonų siuntiniai iš apmaudo palikini vieną Joną v. Magdeburgą, kamendotą Rygos, grįžo namo. Nes Oetingenas, jutęs ilgesniai truksiant Zalcą Italijoj, iškeliavo pats su Magdeburgu į Italiją pas didįjį mistrą.

Tenai Zalca mandagiai su Magdeburgu elgės ir rodės jis daug juo norinčiu tuodu zokanu sukergti nekaip pirma, užvis jutęs kryžėjams vykstant kariauti Paysly, vienok be žinios popiežiaus nedrįso pats to daryti.

To dėjęsis, Zalca išsiuntė Joną v. Magdeburgą su raštu pas popiežių į Viterbą, kursai tenai užspėjo Valdema[ro] siuntinį, neleidžiantį tų dviejų zokanų sukergti. Pirmiaus jau buvo popiežius liepęs savo siuntiniui v. Vilhelmui visus dalykus danų, Igumijoj esančius, jiems sugrąžinti ir tokiu pragumu pakajų ir vienybę tarp kalavijonų ir danų turėti. Tas gaišino popiežių ir nedarė veikiai to, ko d. mistras Zalca linkėjo, vienok popiežius, mylėdamas jį, nenorėjo jam būtinai atsakyti, todėl pradėjo su danų siuntiniais kaulytis ir kitu pragumu jiems teisybę daryti. Užvis didesniai paskubino dar tą suvienavimą žinia, atėjusi nuo Padaugavio, kas tenai buvo nutikęs su kalavijonų zokanu.

Gavęs žinią popiežius nuo Vilhelmo metuose 1236 apie reikalus ir pavojų bažnyčios ir tikybos Padaugavy su didesne aitra steigė tenai krikščionybę platinti ir stiprinti. To dėjęsis, buvo jau liepęs v. Vilhelmui dėl užlaikymo tenai žodžio Dievo kryžiaus karę skelbti ir neleisti novyti perkrikštų krikščionims vokyčiams mokesniais ir baudžiavomis, bet jų liuosybę po senovės palikti, žodį Dievo tarp jų ne smarkybe, ne karda, ne nuoganda ir ne vergyba, bet malone ir mandagumu platinti.

V. Vilhelmo steigimas tame daikte buvo ne veltui, kaipogi ant jo balso sukelti rimti būriai Teutonijoj meldžionų atkeliavo su jomylistomis Danenbergu ir Haseldorfu į Padaugavį lietuvių ir žemaičių netikėlių kariauti pagal seną įpratimą. Mistras Volkvinas ne vien sutraukė visus brostvius kalavijonis, bet dar sukėlė visus tuos, kurie galėjo ginklą pakelti tarp krikščionų Padaugavy ir susinėrė su meldžionimis atkeliavusiaisiais. Vienok, ir tokią galią turėdamas, mistras kalavijonų nedrįso dar ant žemaičių ir lietuvių, nes, stiprindamos save, patelkė dar gudų 10 000 pagalbon; su tokia kariauna traukė į Lietuvą, eidamas tenai be kelio rudens laiku, turėjo grumtis su purvynais, lytumis ir dargnomis, visur teriodamas, bet niekur netikėlių nesutikdamas.

Lietuviai ir žemaičiai taip pat iš savo pusės nemojavo kaip iki šiolei, bet iš peties tiekės į karę, ketėdami vokyčius meldžionis uiti iš Padaugavio per jūrą laukan; užvis kunigai vaitelės skatino svietą liuosybę ir dievus savo ginti lig paskuojai ir svetimiems nevergauti. Pats viešpats, suvadinęs svietą pas šventą ąžuolą, sugraudino, linkėdamas geriaus mirti, nekaip amžinai vergauti, ir kame tenai aukštybėse su dievais savo linksmintis amžinai antrame gyvenime. Kas gal išguldyti tą meilę namų ir aitrą liuosybės, kurią tuo kartu lietuviai ir žemaičiai rodė, galįs už galį seni ir jauni, vyrai ir žmonos — visi liuosais gyventi ar mirti ginkluodamies taisės, nieksai nešykštavo tenai nei turtų, nei darbo ir vargų, be atilsio, be algos visi ginklą tiekė. Tokioj aitroj tautos Rimgaudas, didysis Lietuvos kunigaikštis, ir Utenis, Žemaičių kunigaikštis, sukėlusiu karėjus, traukė prieg meldžionis lėbaujančius giriomis pagal ir staiga pasirodė švento Mauricijaus dieną, tai yra 22 dienoj šilo mėnesio, priešaky vokyčių kariaunos, kurios visų kantrieji vyrai nusiminė pamatę meškenočius lietuvius ir žemaičius ant žirgų it smakų nuogąsčius ir baisius nuo paties jų povyziaus ir ginklo, o savo apdaru ir

smurtumu daugiaus į žvėris, ne žmonis, pavėdžius. Visų kiekviename veide narsybė, širdy kantrybė trakšojo, veikiai sau galą ar neprieteliui daryti nekaip jam vergauti galį, kuriuos dar drąsindamas Rimgaudas taip būk sakęs: „Mano kantrūs vyrai, Lietuvos ir Žemaičių vyčiai! Suėjot neb jau grobio grieti, bet toj vietoj mirti ar amžinai kraugeriams vergauti, tiems, kurie, liečyna tikybos antsimovę, dyksta mums liuosybę mūsų išplėšti; jei to netikit, pažvelkit, ką padarė padaugavionims, kurie jau apkrikštyti kas dieną skęsta ašarose ir žūna kruvinuose varguose dėl labo savo galžudžių, kurie, nekakindamos jų kruvinu prakaitu, išplėšę jiems dukteris ir sūnus, jų paskutinį džiaugsmą, leidžia per jūrą gelžiniais suvaržytus į svetimus kraštus tenai vergauti smarkesniems dar žiuponams už pačius meldžionis, kur pereis šimtai tūkstantės metų, ir taip nesulauks tie vargdieniai galo savo kruvinos vergybos; mes šiandien ar rytą liuosi mirsim ir to nebandysim, bet tie kalnai, tos girios, ši žibanti saulė minės, jog aš jums tą teisybę kalbėjau. Ne išganymo jūsų dūšios, ne jūsų laimos dyksta tie bedieviai, bet jūsų turtų, jūsų žemės, kurią jums atėmę jus nuvergs ir į savo gyvolius paskaitys. Kurs gi iš jūsų išsižadės tų namų, kuriuose jūsų tėvai ir bočiai karšo, kurs gi tarp jūsų norės vergauti ir neliuosu mirti. Narsūs karėjai, šiandien yra diena mūsų, amžius mūsų, o rytą liuosais gyvensim ar aukštybėse linksminsimės. Jūs, dievai, užtarytojai mūsų, regit, jog už liuosybę, visų brangiausią jūsų doveną, padėsim šiandien gyvybą mūsų; ir tu, vyriausias dieve Perūne, gūžėtojau mūsų, ant kurio mirkterėjimo dreba saulė, žemė, jūros ir visas sutvėrimas, stiprink mus šiandien tavo galybe, o graudink tavo dešine tuos kraugerius; aš dievži pirmiaus liuosas gyvybą mano išžiosiu, nei šią kardą prieš neprietelius ūkės mano iš rankų paleisiu". Tą pasakęs ir žirgą pentinais suspaudęs, liepė pūsti trimitus į mūšą.

Antroj pusėj mistras Volkvinas, eilaudamas krikščionis vokyčius, stiprino tais žodžiais: „Dabar yra laikas mums grumtis, to reikalauja šiandien mūsų goda ir tikyba; pergalėję tapsim jų viešpačiais, nustipę karėj, griekų sau atleidimą ir amžiną gyvenimą nupelnysim; to pasiekti padėk mums šios dienos patrone šv. Mauricijau". Ant tų žodžių visa kariauna vokyčių sušuko: „Šventas Mauricijau, padėk mums šiandien!"

Tuojau abi pusi susirėmė ties Kamna, ir kovė visų baisioji prasidėjo, kokia tiktai galėjo tarp dviejų kariaunų būti; meldžionys išsviedė akmenis iš svilksnių, it krušą ant lietuvių bėrė, lietuviai vėl lakino vylyčias, it sniegą drėbė ant vokyčių; artimieji vieni sklambės kardomis, kiti ragotinėmis vartės. Abi pusi, dykdami pergalės, grūmės kruvinai su visų didžiausia kantrybe ir narsybe, bet juo ilgesniai pjovės, juo didesniai aitrojo, vokyčiai, vildamies atleidimo griekų ir išganymo, iki paskuojo mirti dyko, o žemaičiai, trokšdami liuosais gyventi, sau galo graibstė; jau apskleisti lydimai gulėjo ne vien pačiais karėjais, bet vyresnesniais ir garbingais karvedžiais, vienok negalėjo dar žinoti, katrie katruos pergalės, kaipogi juo narsesniai lietuviai ir žemaičiai gulė ant eilų krikščionų vokyčių, juo šie kantresniai turėjos. Žirgų žeistų žvengimai, opuotųjų ir mirštančių aičiojimai, vyresniųjų rykavimai visose pusėse ožė, kaipogi krikščionys drąsino savuosius, smilindami grobiu, kantriai mirti už kryžių šventą, o pagonys skatino savuosius toj vietoj stipti ar liuosais gyventi. Ant galo vokyčiai pradėjo gurti. Tą matydamas, Volkvinas, mistras kalavijonų ir karvedys krikščionų vokyčių, paėmęs pulką brostvių, gulė ant eilų žemaičių, vildamos jas perlaušiąs, bet, su brūkliu užsiaustas per makaulę, sukniusto su 48 brostviais; tuojau kariauna krikščionų būtinai paskydo, vokyčiai muko šalin kurs kaip beįmanė, Danenbergas, Haseldorfas ir kiti karvedžiai vokyčių su daugybe tūkstančių paliko karvietėj beklaksą, žemaičiai ir lietuviai vijo juos su to-

kia aitra, jog, sulūžus ragotinėms, su medžiais, iš kero išrautais, meldžionis skriejančius talžė, retas kurs tarp jų beišsprūdo nuo giltinės namikių gandinti, likusieji meldžionys be karvedžių ir vyresniųjų skubinos į Teutoniją grįžti. Rašytojas, tuo laiku gyvojąs, sako, jog dešimtasis vos pagrįžęs iš *tos mūšos*[1]*; nuo to gal spręsti, jog* mąž 20 000 karvietėj paliko. Turtai, gėrybės, ginklai ir padarynės vokyčių kliuvo lietuviams ir žemaičiams į ranką. Jei kuomet, tada tuo kartu lietuviai ir žemaičiai visiems rodos nuogąsčiais, kurių nei rimtos pilys vokyčių, nei narsybė nepergalima krikščionų nebgalėjo jau benuramdyti, kur pasismaižė, ten it koksai sriautas, visa pagavęs, bogino su savim, rūstus tyrus palikdamas.

Pasklydus garsui tokios pergalės, apniko šiurpulys visus krikščionis, kurie nusiminę aičiojo, regėdami aiškią pabangą krikščionų ir galą pačios tikybos Padaugavy, jei veikiai jos nešelps ir negelbės. Bet kame tokioj dienoj pagalbą galėjo gauti. Jau patys kunigai ir kalavijonys aiškiai regėjo, jog tokią pagalbą nuo vienų kryžeivių tegalėjo gauti, todėl vyskupas Rygos išsiuntė skubiniai siuntinį brostvį Gerlachą, Ruduoju vadinamą, į Rymą pas popiežių ir Zalcą, didįjį mistrą, meilingai lūgodamas, idant juos gelbėtų tokioj noty, nerdamas kalavijonų zokaną su kryžeivių į vieną. Atboginus tą rūstą žinią pas Zalcą į Rymą, nebebuvo ko benairytis ir bevangstytis suvienavimu tų zokanų, kaipogi regimas jau buvo pavojus ir pabanga bažnyčios ir visų krikščionų, tuose kraštuose gyvenančių, kurie regimai klius apent veikiaus ar paskiaus į nagą netikėlių; tas nemažai gildė širdį popiežiaus Gregoriaus, kursai užvis rūpinos perskaitęs gromatą Rygos vyskupo Padaugavio, kurie verkdami pagalbos jo lūgojo. Sutiko jau ir popiežius ant to sunėrimo tųdviejų zokanų, todėl pasirodė vieną dieną didysis mistras kryžėjų Zalca su brostviais ka-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, S. 336.

lavijonų rūmuose popiežiaus ir tenai akivaizdoj Antiochijos patriarcho arkivyskupo Bario, popiežiaus marčelgos Konrado v. Strasburgo ir popiežiaus rūmų vyro jonitų brostvio Hermano didysis mistras Zalca bruko šventam tėvui tuodu eržilu, kuriuodu pas suolą popiežiaus klūpančiu išrišo jis nuo visų nuodėmių ir išliuosavo nuo prisiegos ir įsakymų savo zokano, drąsindamas kentėti dėl tikybos ir laimindamas juodu į kryžėjų zokaną, tuo tarpu popiežiaus marčelga, nuklėstęs nuo jųdviejų kyriejus, karda paženklintus, apsiaustė kryžėjų kyriejais, juodu kryžium paženklintais.

Taip sunėrė du zokanu vokyčių, kuri dingstis pervertė visą šiaurę. Grįžtantiems namo kalavijonims paskelbė rūmuose ciesoriaus, jog popiežius pilį Revelio atdavė viešpačiui danų, bet visus kraštus, iki nuveikiant netikėlius, turi Valdemaras sugrąžinti kalavijonims; tas jiems didžiai netiko, ir vienas tarp jų supykęs pasakė: „Jei tas būt pirma nutikęs, dievži niekada nebūtumėm susinėrę".

Tas suvienavimas tų zokanų nutiko balandžio mėnesy metuose 1237. Tuojau didysis mistras Zalca išsiuntė brostviu Heldrungeną ir Gerlachą į Marburgą, kur Liudvikas Oetingenas, vietinykas d. mistro, žiemą buvo dar sugrįžęs su įsakymu, idant kuo veikesniai 60 brostvių nurėdytų į Padaugavį į vietą išmuštųjų, ketėdamas ir pats į Marburgą netrukus atkeliauti į visuotinę kapitulą brostvių kryžėjų, idant tenai pasiteirautų apie reikalus savo zokano. Kaipogi Zalca tuojau tenai iškeliavo, bet pirma dar su brostviu Jonu Magdeburgu ciesorių aplankė, kursai tuo kartu Teutonijoj truko, jau norėdamas pats jam apie tą sukergimą dviejų zokanų papasakoti, jau jo pagalbos ir užtarymo lūgoti ir naujai įgytus kraštus nuo netikėlių lietuvių ir žemaičių patvirtindyti, nuo kurio gavęs Zalca pagalbą keliavo džiaugdamos į Marburgą, kur visi vyresnieji zokano į kapitulą buvo susirinkę. Visų pirmuoju reikalu buvo tenai Padaugavys; tuojau pa-

skyrė urėdu į Payslį Ditrichą Griuningeną, idant jo vietoj, nočiai užėjus, rėdytųsi.

Antras daiktas buvo kapituloj valodojamas apie apsiėjimus, būdą ir dobę kalavijonų, lygia dalia apie valdžią diduomenės kunigų. Žinoma buvo, kaip viršiaus minavojau, jog vyskupai Rygos pradžioj kalavijonų brostvą įkūrė, darin visuomet jų valdymierais darės ir nuo paties popiežiaus daug kartų patvirtintais. Noris Zalca pats su popiežium apie tą buvo kalbėjęs, vienok metuose 1237, 14 dienoj gegužės mėnesio apskelbė bulę apie suvienavimą kalavijonų su kryžeiviais, sakydamas, jog brostviai, gyvenantys Padaugavy, turi klausyti vyskupų Rygos ir, tapę iškeiktais nuo jų, negalėjo nuo iškeikimo išsiliuosuoti kaip per tuos pačius vyskupus arba popiežius. Toliaus visi valsčiai kalavijonų turi prigulėti kryžeiviams, kurių vienok, kaipo turtų bažnyčios, negalėjo nė vienam perleisti. Apie tą popiežius liepė savo siuntiniui Vilhelmui apreikšti Padaugavy ir steigti, idant kitas visas liecybas bažnyčios nenaikintų, o liuosybę senovės perkrikštų saugotų ir liecybas sunėrimo dviejų zokanų ant gero vartotų[1].

Taip buvo nubengtas darbas, kuriuomi popiežius Gregorius 9 džiaugės parėmęs stipriu stulpu krutančią bažnyčią Padaugavy, ant kurio galėjo turėtis nuo visų audrų ir vėtrų.

Toksai buvo pirmasis pamatas vergybos Lietuvos tautos, kursai išnaikino liuosybę, rėdą, dobę, apsiėjimus, tikybą senovės; krikščionys vokyčiai, negėdėdamos nei svieto, nei palakūnės, nei Dievo, nekaltiems žmonėms atėmę nuo amžių amžiais užgyventą žemę, kalbą jų paneikę ir apjuokę, idant amžinai tamsybėj būtų, dykdami užkakinti savo lobį sukepusiu jų krauju nuo kruvinų vargų ir ašarų, nekaltus žmones į gyvolius savo paskaitė ir juos lygia dalia pardavojo, dovenojo nuo vienos vietos į kitą it galvijus, pagal savo norą varinėjo, amži-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, V, S. 338.

nai juos nuvergę, dar pasakojos svietui juos palaiminę, kaipogi visa, kas vokyčių buvo, tas geras ir viežlybas, o kas lietuvių ir žemaičių, tas menkas ir neapvežamas. Atkaliai vėl lietuviai ir žemaičiai, kas buvo vokyčių, peikė ir niekino, o savo apdarą, kalbą, apsiėjimus ir dobę už šventus turėjo ir su gyvyba tepaleido. Taip Lietuvos tauta, grūmusis ilgus amžius ir gyniojusi savo aukso liuosybę su visų didžiausia garbe, ilgainiui užslygo irose namų savo neteisybėmis ir apgaunėmis kraugerių, krikščionimis vadinančių, vienok ateis amžiai, ateis kartos, kurios gėdėsis tokių neteisybių ir stebėsis į aklybę svieto tų amžių.

Metuose 1237 Balkas, urėdas kryžėjų, atėjo su 60 kryžėjų į Padaugavį, kame Vilhelmas, popiežiaus siuntinys, buvo daug daiktų pataisęs jau ir parėdęs pagal popiežiaus įsakymą, tai yra sutaikinęs Valdemarą, viešpatį danų, su kryžėjais, kursai, norėdamas atgauti sau Igumiją, patiekė stiprią eldynę, arba flotą, ir ketėjo sau priderantį kraštą varu įgyti[1].

Atėjusį Balką su kryžėjais į Padaugavį į vietą išmuštųjų kalavijonių brostvių, vokyčiai su džiaugsmu ir linksmybe priėmė, kursai visuotiniame surinkime, perkeitęs apdarą kalavijonų į kryžėjų, ėmė rėdyti. Paskui skubiniai iškeliavo su v. Vilhelmu, popiežiaus siuntiniu, pas danų viešpatį, idant veikesniai galėtų tūlas netaikas sulyginti ir sutaikinti, vienok metuose 1238, 9 dienoj gegužės mėnesio tas netaikas beužbengė akivaizdoj viešpaties Eriko ir danų diduomenės; viešpats danų gavo pilį Revelio ir sritis Igumijos, vadinamas Harija, Virlandu, o kalavijonims teko kraštas Jervės, kuriame vienok kalavijonys nė vienos pilės įkurti negalėjo be žinios danų viešpaties. Bet, kariaujant kalavijonims su lietuviais ir žemaičiais, turėjo viešpats danų juos šelpti, užėmus vienok kraštą netikėliams, dvi dali jis turėjo gauti, o trečiąją kalavijonys.

---

[1] V o i g t, Preus. Geschich., T. II, K. VI, 348.

Taip nuo seno įkerėję kerštai tarp danų viešpaties ir kalavijonų buvo nubengti. Tuo tarpu vienok Valdemaras apginklavo savo stiprią kariauną, idant nuo rytų Igumijos grūdančiuos į jo ir kalavijonų kraštus gudus ramdyti, kaipogi Jaropolkas, Naugardo kunigaikštis, didis geidkaris ir gobturtis, įsigrūdęs su kariauna į Tarapatą, apygardas nuteriojo ir išdegino. Tą regėdamas, Balkas, sutraukęs kariauną, ėjo prieg jį; buvo taip pat kalavijonims danų geras būrys į talką atėjęs, kuriuo rykavo kantriu du sūnu Valdemaro, Ablus ir Kanutas, karalaičiu. Jomylistos Holšteino taip pat atvedė kitą būrį meldžionų kalavijonims, su kuriais dar vyskupas Tarapato, sukėlęs savo karėjus, susinėrė. Su tokia galybe Balkas traukė į Gudus ir visų pirma į Iseburgo pilį vėtra įsilaužė, ties kuria vienok 600 savųjų nustokojo; nuo tenai Balkas sukos į Pleskavą, vienok gyventojai, nujautę jo atsiartinimą, pakajaus lūgojo, išpažindami jo valdžią ant savęs, lygia dalia išguręs Jaropolkas kunigaikštis suderėjo ant pakajaus. Įėjęs Balkas į Pleskavą liepė pilį stipriai aptverti, kurioje palikęs savo įgulę su kita kariauna grįžo į Rygą ant žemaičių ir lietuvių į karę tiektis.

Pargrįžęs į Padaugavį, Balkas rado tūlus reikalus jau nuo v. Vilhelmo, popiežiaus siuntinio, surėdytus apie elgimos diduomenės dvasiškos su brostviais kalavijonimis, kursai užvis didesniai steigė pagal įsakymą popiežiaus perkrikštus nuo vergybos užtaryti ir jų senovės liuosybę saugoti ir antturėti, lygia dalia nuo sunkių mokesnių, rinkliavų ir baudžiavų juos gynioti, idant jie, išpažindami tiesą Evangelijos, nestokotų liuosybės savo, bet džiaugtųsi meile ir vienybe krikščionyga ir tuomi stiprintųsi naujoj tikyboj; vienok tūlus reikalus turėjo pats Balkas taisyti ir Padaugavy negalėjo ilgai trukti, bet reikėjo į Payslį grįžti, kaipogi tenai vėl notis buvo radusis, kuri jo reikalavo.

Regėjom viršiaus, jog buvo sukilę kerštai ne vien tarp v. Kristijono ir kryžėjų apie vyresnybę

ir valdžią valsčių, kuriais vyskupas Parusnio savinos, bet dar tarp Mozūrijos kunig. Konrado ir kryžėjų, lygią dalia tarp kunigaikščio Pamarių Sviatopelko ir Henriko, Braslavo kunig., nuo kurių visų didžiausios pagalbos kryžėjai vylės.

Bet visų didžioji netaika buvo tarp Konrado ir kryžėjų, kuri buvo prasidėjusi metuose 1234 sukergiant brostvą Dobrynės su kryžėjais, kurie, apgynę Kulmiją ir nugrėsę lietuvius ir žemaičius nuo antpuolių Mozūrijos, norėjo įgauti valsčius Dobrynės brolių, nuo Konrado jiems dovenotus, kurių vienok Konradas, išgaišus Dobrynės brostvai, nebnorėjo beįduoti kryžeiviams; nuo to susibaro. Tą girdėdamas, popiežius liepė vėl Vilhelmui, v. Modenos, tas netaikas lyginti.

V. Vilhelmas, atėjęs pavasarį 1234 į Payslį, taikino v. Kristijoną su kryžėjais; pagyrė jis pirmąjį pasidalijimą krašto, kurio kryžėjai, kaip minavojau, trečiąją dalį buvo gavę, o dvi dali vyskupas, vienok šiuo kartu Vilhelmas, regėdamas vargus ir pavojus kryžėjų, pasakė, jog kryžėjai visų užimtųjų kraštų ir užimsiančiųjų dvi dali gaus patys, o trečioji klius v. Kristijonui. Valdžia vienok diduomenei dvasiškai buvo palikta, kaipo v. Kristijonui prigulinti, kuriam tas sprendimas popiežiaus siuntinio patiko, kaipogi ko jis buvo geidęs, to ir įgijo, tai yra vyresnybės ant pačių kryžėjų.

Bet ne taip veikiai nusibengė kerštai mozūrų kunigaikščio Konrado su kryžėjais. Sunėrimas brostvių Dobrynės su kryžėjais buvo jau nubengtas, kurie buvo apsisavinę ne vien Dobrynės pilę, bet ir visais valsčiais, Konradui gyniojant. Ne visai tevyko ir pačiam Vilhelmui tame daikte taikinti. Užvis Konradas, atlikęs nuo globos Lenkų karalaičio Boleslovo, norėjo apent atgauti savo žemes, Dobrynės brostvai dovenotas, kurias palikdamas kryžėjams nustokotų daugiau nei 24 mylių platumo o 12 ilgumo savo krašto, tarp upių Vyslos ir Menės esančio. Be to, dar tas buvo sunkesniu darbu nuo to, jog tūlos žemės buvo užstatytos Megovės pilės

prabaščiui Ekbertui, kursai vėl buvo išnuomojęs Mejenso kapitulai ant palūkų; sunėrimas tuo tarpu Dobrynės brostvių su kryžėjais buvo jau nuo popiežiaus patvirtintas.

Juo didesniai varžės tais valsčiais, juo reikalingesniais rodės kryžeiviams, kaipo sunku buvo Konradui ką bepadaryti, jog pats ir jo sūnus buvo tas žemes kryžėjams pripažinęs. Popiežius, saugodamas nuo paskesnių kerštų, išdavė tokį raštą, jog visos tos žemės, kurias kryžėjai užims ir užėmė lietuviams ir žemaičiams, priguli Rymo bažnyčiai, ir jos niekados nebgalėjo sugrįžti į rankas davėjo ir vienam zokanui kryžėjų pripažino*, kursai jas nuo bažnyčios gavo, vienok su tuo varunku, jog bažnyčias kurti, pralotus skirti v. Kristijonui prigulėjo, kuriam dar kryžėjai turėjo vieną dalį užimtosios žemės perleisti.

Tie kerštai Konrado ir kryžėjų buvo didžiai nelaimingi dėl tikybos, kaipogi nuo to laiko Konradas nebtalkinėjo jiems daugesniai karėse su lietuviais kariaujant. Todėl atleido popiežius raštą, liepdamas jam kryžėjus alviename reikale ne vien gelbėti, bet ir visus apmaudus ir abydas, jiems padarytus, užganą padaryti ir sakydamas, jog visa, ką kryžėjai užkariavo, yra turtu Petro apaštalo, saugojamu nuo Rymo bažnyčios. Užvis dar įsakė vyskupams Mozūrijos ir Padaugavio kryžėjus šelpti, kursai, stiprindamas dar didesniai kryžėjus, apskelbė kryžiaus žygius ir įsakė vyskupams ir arkivyskupams, jog visas legacijas, paliktas ant karės su lietuviais, idant tuojau visi atduotų kryžėjams. Lygia dalia įsakė dominikonims, idant tuos visus girtų, kurie šelpė kryžėjus karėse, o tuos visus, kurie jiems apmaudą darė ar juos pavojum gorino, keiktų.

Su lygia aitra popiežius daugino skaitlių kryžėjų, drąsindamas juos karėn su netikėliais lietuviais ir žemaičiais. Įsakė arkivyskupui Kolonijos ir vyskupui Merzeburgo išliuosuoti tuos visus brost-

---

* Viršuj: *[pri]gulėjo.*

vius, kurie pirm įstojimo į kryžėjų zokaną buvo iškadas arba apmaudą kam padarę, t. y. namus, klėtis išlaužė arba sudegino, gyvolius ar naudą pavogė, jei užganą padarė tiems, kurie apmaudą ant jų turėjo. Išdavė tuojau antrą raštą popiežius visiems vyskupams ir arkivyskupams, pralotams, skelbdamas, jog visi kryžeiviai turi liecybas kunigų, idant juos lygia dalia su kunigais godotų.

Toksai taupymas popiežiaus kryžeivių viliojo į tą zokaną nuo visų pusių jaunuomenę, kaipogi landgrafas Tiuringijos pats su 24 savo tarnais abitu kryžėjų apsimovė, kursai ne tuomi vien savo meilę kryžeiviams rodė, bet dar su savo broliais daug valsčių jiems dovenojo, taip, jog Marburgas, jo pilė, rados visų didžiojo komtūro kryžėjų.

Ne vien landgrafas, bet ir kita diduomenė teutonų pagal savo turtus šelpė kryžėjus, užvis ciesorius Fridrichas 1232 metuose padovenojo kryžeiviams pilį Montikeli su apygardomis, liuosindamas nuo visokių muitų savo ūkėj, leisdamas medžius kirsti, pievas skinti. Metuose 1235 dar dovenojo jis kitus kraštus su turtingomis bažnyčiomis netoli nuo Magdeburgo, o ateinančiuose metuose visus namus ir trobesius, kryžėjams prigulinčius, Austrijoj, Stirijoj, Karintijoj į savo užtarymą paėmė, liuosuodamas juos nuo visų mokesnių ir rinkliavų. Lygia dalia geradėjais darės Henrikas, viešpats teutonų, ir Fridrichas, kunigaikštis Austrijos, su kita diduomene.

Tas rūpinimos popiežiaus ir jomylistų tą padarė, jog svietas krovė jalmužnas ant karės su lietuviais, į kurią metuose 1235 su didžia aitra Saksijoj ir Tiuringijoj kunigai skatino svietą. Meldžionys būriais kas dieną traukė tenai ir su kryžėjais nėrės. Didesniai dar visi teutonai į tą karę sukušo, jog pats didysis mistras buvo tuo laiku Teutonijoj, kursai, bebūdamas Maince ant sueimo, gavo pragumą pasižinti su Henriku, landgrafu Misnijos, ir jį perkalbėti kryžium apsiženklinus netikėlių lietuvių kariauti, kursai, paklausęs jo, pasiėmė jis atei-

nantį pavasarį tenai keliauti, kurį daugybė taip pat diduomių dėl jo mandagumo ir taikumo savo pagalba tame žygy šelpė.

Vos buvo landgrafas Henrikas Misnijos namo pargrįžęs nuo sueimo, tuojau pradėjo ginkluotis su didžia aitra eiti lietuvių netikėlių kariauti. Pats didysis mistras Zalca, noris dėl reikalų ūkės jau Regensburge, jau Hagene daugiaus pas ciesorių truko, vienok žygiu ir kare žemaičių didžiai rūpinos, kaipogi patsai, pavadintas nuo popiežiaus į Italiją 1236, įdavė valdžią kariaunos Henrikui, landgrafui Misnijos, meldžionis į Lietuvą ir Žemaičius vesti.

Tuo tarpu reikalai Payslio, arba Pavyslio, buvo su visu persikeitę, sunėrimą brostvių Dobrynės su kryžėjais popiežius patvirtino 19 dienoj balandžio mėnesio metuose 1235. Tuo pačiu laiku pavyko siuntiniui popiežiaus kerštus mozūrų kunig. Konrado su kryžeiviais apie valsčius Dobrynės brostvos sutaikinti, kaipogi kryžėjai sugrąžino Konradui Dobrynės pilį su visais jai prigulinčiais valsčiais į jo valdžią. Konradas nuo savo pusės pažadėjo gyventojams pilės tas pačias liecybas užlaikyti, kurias jiems buvo brostviai Dobrynės ir kryžėjai dovenoję. Toliaus patvirtino Konradas kryžėjams kitus valsčius, užvis Sedlce, kurį buvo Dobrynės broliai atdavę kryžėjams su apygardomis Arlavos ir Ragavos. Pačioj Kulmijoj ką buvo kryžėjai būtinai gavę, tą Konradas ketėjo atduoti, kaipogi kryžėjai įgijo Slongko druskos dirbynę, apsiėmę už tą Konradui duoklę, arba donį, mokėti ir dešimtinę v. Kristijonui druska šilti, vienok pilį Dobrynės kryžėjai paturėjo iki Konradas visų tų apsiėmimų neišpildys. Abi pusi sutarė ant to, jei kuri sukels kerštus ir tuomi nusprendimu nekakinsis, taps iškeikta. Bet jog ne visai Dobrynės brostviai tebuvo norėję nertis su kryžėjais, todėl likusieji, t. y. mistras jų su kitais brostviais, grįžo vėl pas Konradą, mozūrų kunigaik., savo geradėją, kursai įdavė jam savo pilį Drohičiną, nuo lietuvių atimtą, kaip viršiaus minavojau, su apygarda tarp upių Bugo ir

Nuro iki pat gudų rubežiaus, idant Mozūriją nuo jų antpuolių gyniotų, užvis nuo galindų ir sūdaujų, šiandien apie Seinus ir Augustavą gyvenančių[1].

Nubengus tuos kerštus kryžėjų su Konradu, Henrikas, landgrafas Misnijos, atkeliavo į Pavyslius su didžia daugybe meldžionų, tarp kurių 500 buvo pačios diduomenės šarvotos, tarp meldžionų vieni buvo atėję kariauti, kiti naujai įkurtose pilyse gyventi. Sutvinus meldžionims nuo visų pusių, Balkas, karvedys ir urėdas kryžėjų, susinėręs su tais meldžionimis, norėdamas lietuvius nuo Payslio attolinti, grūdos paupiu žemyn į Pamezonijos apygardą, Reze vadinamą. Bet jog patį kraštą be pilių yra lengva užimti, dėl to Balkas grūdos visų pirma į piles. Ir taip paosy į pilį Belikavo, netoli nuo Graudenės pilės (Graudenz), vardu įsilaužęs, įgulę iškirto, o pačią pilį suardęs sudegino. Tolesniai lygia dalia užėmė kiti dvi pili, o gyventojai Pamezonijos, rasi Pamedijos, staiga antpulti, giriose išsislapstė; noris kryžėjai buvo jau tris pilis suardę, vienok gyventojai nedrįso remtis su jais laukuose. Tą matydamu, Balkas su Henriku landgrafu grūdos dar gilesniai į vidurį pamedžionų kraštų ir tenai ketvirtą pilį užėmė ir suardė, tenai gi ir penktąją pilį sugriovė, kurios vietoj paskui kryžėjai pilį, Marienburgu vadinamą, įkūrė. Kur vien tiktai įgulės drįso gintis, tuojau buvo nugaluotos ar nuvergtos. Tuos, kurie negindamies vokyčiams pasidavė, kunigai, paskui kariauną eidami, krikštijo. Regėdami pamezonys, arba pamedžionys, jog kryžėjų ir meldžionų savo galybe nenuramdys, pradėjo patys lįsti iš girių ir krikštytis, kuriuos kryžėjai, viliodami pas save, leido jiems savo tėviškes ir valsčius dėvėti ir veldėti, jei jie vokyčių klausys ir jiems su lietuviais ir žemaičiais netikėliais kariaujant talkinės.

Taip kryžėjai, užkariavę sritį lietuvių krašto, Pamezonija vadinamo, nuo Payslio su visu lietuvius atgrūdo. Sunėrimas dar to krašto su pajūriu buvo

---

[1] V o i g t, Preus. Geschich., T. II, K. IV, S. 275.

dar didžiu daiktu dėl kryžėjų, užvis jog kraštas pajūrio, žemaičių vadinamas Pagezonija, rubežavo su Pamezonija, kuri jau buvo valdžioj kryžėjų. Netr[uk]us Balkas užėmė ir Draudžių ežerą. Norėdamas tenai apsitvirtinti ir nuo pavojaus užsidengti, pagal seną papratimą toj vietoj, kurioj kitą kartą žemaičių vietovė, pagirta prekyba, Trusu vadinama, riogsojo, naują įkūrė metuose 1237, vadinamą Ilfingu, arba Elbingu. Tuojau tenai vokyčius gyventi įleido ir įstatymus savo tautos įdavė. Noris kryžėjai kariavo didžiai kruvinai su pagezonimis, vienok raštai to laiko visų tų kovių, grobių, terionių ir gaišinimų ugnia ir karda neaprašė. Pagezonys, regėdami ant galo nesutrupinsią gelžies eilų kryžėjų ir nebvildamos daugiaus pagalbos nuo savo dievų ir šventenybių bei negaudami nuo tolimesnių Lietuvos giminių pagalbos, ir rūpesnio pasiėmė kryžėjų klausyti ir krikštytis, nuo kurių gavo tokius pat priežadus, kokius turėjo pamezonys.

Taip užėmė kryžėjai lietuviams ir žemaičiams antrą sritį jų krašto, kuri atdarė jiems Žemaičių jūrą ir prekybą su svetimais kraštais, nuo kurių veikios pagalbos noty galėjo viltis. Kryžėjai, kurie, įgydami vietovę Truso, įgijo vienkartu visą tą prekybą, kokia tuo kartu visoj Mozūrijoj ir Kulmijoj Ysla pagal buvo, kaipogi iki šiol patys netikėliai lietuviai ir žemaičiai, pamezonimis ir pagezonimis, rasi paežerionimis, vadinami, galėjo nuo svetimų pirkti ir parduoti, bet, tapę perkrikštais, turėjo vokyčiams kryžeiviams visa parduoti ir pirkti nuo jų už tiek, kiek jie davė ar norėjo.

Kryžėjai pradžioj didžiai gudriai elgės, kaipogi, užėmę tuos kraštus, nenorėjo tuojau gyventojų novyti, idant, vergiami ir žudomi sunkenybėmis, neatsimintų savo senovės liuosybę ir nepradėtų trakuoti, todėl, kaip įmaną slėpdami savo nedorybę, mandagiai ir taikiai visa rėdė, daug gero jiems darydami, bet daugesniai dar žadėdami, vis juos masino, jog jie, ir perkeitę savo tikybą, savo senovės

liuosybe džiaugsis; pavadintiems ant darbo, ne vien užmokėjo, bet dar išvaišino ir apdovenojo, — vienu žodžiu, gerinos vokyčiai vietinykams lig sau piles įkuriant ir apsitvirtinant. Jei padėjo kokius mokesnius ant perkrikštų, tokius pat liepė ir naujukams vokyčiams šilti. Pačią krikščionų tikybą ne varu antmetinėjo kaip Padaugavy, bet kaip kurs norėjo, taip tikėjo; kiekvienas galėjo po ąžuolu ar šventu lieknu pasimeldęs eiti į krikščionų bažnyčias ir tenai pamokslų klausyti. Rodės iš pirmo gyventojams, jog, perkeisdami tikybą, maž ko testokos, džiaugės alvienas, jog taip gal tikėti, kaip jam rodos. Užvis gudriam Balkui rėdant, kursai visaip steigė, idant nuo perkrikštų būt mylimu ir giriamu, vienok tuo tarpu neužmiršo jis platinimos tikybos rūpintis, kaipo, radusis skaitliui perkrikštų, tuojau kūrė naujas krikščionų bažnyčias kaimose ir pilėse. Vilhelmas, vyskupas Modenos, rūpinos mokymu perkrikštų tikybos krikščionų, kurią dar padėjo jam platinti tūli dominikonys, parvadinti nuo Konrado, kunigaik. mozūrų, tarp kurių užvis Jacintas, Jackus, Krokuvos kanaunykas, atsiženklino. Lygia dalia steigė kutinti Dievo žodį tarp netikėlių lietuvių ir žemaičių jų v. Kristijonas, kaipo pirmasis jo diegėjas tuose kraštuose, kursai vienok visuomet dar negalėjo su kryžėjais sukliauti, kaip viršiaus minavojau, skaugėdamas jiems vyresnybės, darin tykojo užsiklėstęs valandos ir pragumo apent ją nutverti, ką regėdami, patys perkrikštai piktinos.

Vienok buvo ir nelaimos, kurios platinimos tikybos krikščionių tarp netikėlių gaišino. Sekmuosiuose metuose atėjus kryžėjams į Payslį, rados marai nuo tų baisių karių, kuriose svieto gaujos išmuštos laukuose, kitos giriose badu nustipusios kartais takšojo ilgą laiką nelaidotos; kaimos ir gyvenimai vieni sudeginti, kiti sugriauti ar suardyti, tuščios dirvos taukšojo, svietas likusysis giriose išsislapstęs turėjo kentėti darganas, lytus, vėjus ir speigus alkanas, nieksai nebesėjo, nebepjovė; kūdikiai bedaudami verkė be tėvų, gyvoliai gaišo be

pašaro, rados dyki badai, o po jų ir antkrytis, kursai svietą it šiaurys rudens lapus krėtė, kurį dar padidino atneštos ligos meldžionimis iš Teutonijos, kurios per visą metą svietą ir gyvolius naikino. Visame krašte rūsta diena buvo. Kryžėjai patys nusiminę pilėse lindojo. Netikėliai, nebtverdami Paysly, ėjo širdies geliami vieni tolesniai į Kalną, kiti į gilumą Žemaičių, nuo ko rados visoj tautoj ta rūsta diena. Tą matydami, kunigai netikėlių lietuvių, t. y. vaitelės, pradėjo graudinti nusiminusį svietą, drąsindami ir skelbdami* tą nelaimą esant parleistą nuo jų užrūstintų senovės dievų, kurie juos kankina už jų apleidimą ir išsižadėjimą dėl naujos tikybos. Girdėdami tą, žmonys daug išsižadėjo krikšto ir grįžo apent senovės dievų garbinti ir po ąžuolais melstis bei apieras tenai jiems dėginti kaipo savo užtarytojams ir apgynėjams, idant teiktųsi juos toliaus gūžti ir guosti toj rūstoj dienoj[1].

Tie marai taip išgaišino svietą, jog šeimingi miestai, arba vietovės, kaimos ir pilės pavirto į rūstus tyrus, kaipogi pievos užžėlė krūmais, dirvos žolėmis, tušti namai ir trobesiai taukšojo be gyventojų, kurių slenksčiai ir priemenės rūgčiais ir notrynėmis užžėlė, o rūstos pelėdos su šikšnosparniais čiukuruose rėkinos, — vienu žodžiu, Kulmija, arba Užgirėnai, Pamezonija ir Pagezonija į rūstus tyrus pavirto. Taip didžio nušeimynavimo tų kraštų kryžėjai nebgalėjo pačiais vokyčiais atėjūnais beužveisti, bet kaip įmaną viliojo visaip ir kvietė iš artimų tautų, užvis iš Pamario ir Lenkų, šeimyną eiti tenai gyventi[2].

Tarp visų tų atėjūnų daugesniai buvo gudų, kurie palikini savo namus danginos į tuos tyrus gyventi ir kryžėjų valdžios pasiėmė klausyti; kaipogi jų urėdas Balkas išdavė tiems naujukams tas pačias liecybas ir įstatymus kaip jei vokyčiams, pagal

* Viršuj: *reikš[dami].*
[1] Voigt, Preus. Geschichte, T. II, K. IV, S. 296.
[2] Tas gi minavotoj vietoj.

kuriuos turėjo gyventi ir kryžėjams algauti pildydami apsiėmimus, tai yra veldėti ir dėvėti žemę duotą, o kryžėjams kariaujant, lygiai į karę traukti, kurią žemę galėjo jie sūnui ar karšinčiui palikti, kursai taip pat turėjo pildyti tėvo apsiėjimus, galėjo savo dalyke medžioti, medį kirsti, žvejoti, bitis veisti ir jas radus savo liekne pasavinti ir melnyčias dėl savo reikalo dirbti.

Dangiños tenai gyventi ne vien gudai ir vokyčiai pamarionys, bet ir kiti prašaleičiai, su kuriais jų kalba, būdas ir apsiėjimai atėjo į tą kraštą ir nuo to taip veikiai Paysly kalba lietuvių ir žemaičių pragaišo.

Be to, dar kryžėjų urėdai ne visuomet su ta pačia išminčia, taikumu, apykanta ir permanymu, su kuriuo Balkas perkrikštais rėdė, norėjo juos valdyti, kaipogi, paėjus Balkui į Padaugavį, paliko jo vietoj berėdąs Hermanas Altenburgas, vyras smarkus, didis dievmeldys ir dėl to vien visa, kas vadinos nekrikščioniu ir netikėliu, buvo nuo jo neapvežamas ir neapkenčiamas, vildamos savo sragybe, tamprybe ir aitra, kuomi iki šiol atsiženklino, daug gero dėl tikybos krikščionų padarysiąs.

Metuose 1237, kaip minavojau, antkrytis buvo visą tą kraštą nuteriojęs, kuriame daug perkrikštų iš baimės ir rūpesnio nuo tikybos krikščionų atsižadėjo, abejodami apie naują Dievą, kursai išganytoju ir atpirkėju vadinos, vienok, kaip jie tarė, tokią nelaimą ant jų pačių ir jų krašto atsiuntė, todėl, peikdami jį, grįžo apent pas savo senovės dievus, kaip sakiau, ir degino jiems apieras, lūgodami pagalbos ir paguodos toje nelaimoj, vildamos kryžėjams tuomi įtikti, jei perkrikštais vadinsis ir jų klausys, noris patys krikščionų tikybos nepildys; bet Altenburgui rodės visus tuos senovės žlūgius reikią ravėti laukan, idant yna tikyba augti galėtų. To dėjęsis, liepė kaip įmanant ieškoti atgalių senovės tikybos lietuvių, kuriuos jis iš šaknų raustė, bet noris baisūs nužudymai tūlų netikėlių, vienok nieko nemačijo, kaipogi ir perkrikštai, nukentėję

savo kankenę, grįžo apent į lieknus pas savo dievus jiems guostis savo nelaimose. Kaži kas pranešė Altenburgui, jog visa kaima atsižadėjusi tikybos krikščionų ir, sugrįžusi pas savo dievus, savo apieromis juos godojo. Altenburgas, įpuolęs į apmaudą, išsiuntė kryžėjus į tą kaimą, liepdamas ją sudeginti su žmonėmis ir jų kunigais vaidelėmis, kas ir nutiko. Toksai jo darbas uždegė rūstybę ir apmaudą lietuviuose ir žemaičiuose, kaipogi netikėliai ir perkrikštai pradėjo grumzti ir tūžti ant kryžėjų vokyčių, tuojau alvieno širdy atsiliepė senovės liuosybė, alvienas dyko neapkenčiamam zokanui kryžėjų atmonyti; ir taip, ką buvo Balkas gerinimos, taikumu ir žadais įsteigęs, tą Altenburgas savo smarkybe prapuldė.

Altenburgas, norėdamas dar didesniai atsiženklinti, ėmė grūstis tolesniai su karda ir kryžium į artimuosius kraštus netikėlių, vadinamus Varmija, Natangija ir Bartija. To dėjęsis, tuojau parubežy Varmijos ir Pagezonijos pagal seną įpratimą dėl savo uždangos pilį įkūrė. Paskui, išsigavęs su laivais per Draudžių ežerą į pajūrį, atirklavo pas garbingą nuo senų laikų prekyba vietovę, apie kurią viršiaus minavojau, Oneda, arba Balga, vadinamą, žemaičių krašte, kurį paskui vokyčiai Samland, tai yra žemaičių žemė, vadino; aš ją dėl atskiedimo nuo kitų Žemaičių Samija, arba Sambija, o jos gyventojus samiais tame rašte vadinsiu. Radęs tenai Altenburgas pilę stipriai aptvertą ir nuo kantrios įgulės gyniojamą, nedrįsta varu laužtis, bet, pamatęs turtingas kaimas apygardose netoli nuo pilės, paskydo terioti, vildamos jau didį grobį sugriesiąs, jau išmasinsiąs įgulę iš pilies į mūšą. To dėjęsis, išsiskaidęs į ratas ėmė po kaimas sarioti ir drevėti. Tuo tarpu vienok išblaškyti gyventojai pirmuoju nuogąsčiu rinkos apent į vieną būrį, kursai, susinėręs su įgule, antpuolė staiga paskydusius kryžėjus, kuriuos įbingę varmijonys paklojo karvietėj, retas kurs vokytis, laivus sergėjęs, beišsprūdo nuo

giltinės pranešti nelaimą Elbinge esantiems kryžeiviams[1].

Tuo tarpu kunigaikštis Pamario Sviatopelkas, talkinėjęs ilgą laiką kryžėjams, kaip minavojau, nuo šiol, regėdamas vieną dalį Lietuvos tautos nuvergta, rados abejotiniu, arba dvigubiu, dėl kryžėjų ir nebnorėjo jų bestiprinti tolesniai. Užvis kryžeiviams susinėrus su kalavijonimis ir Dobrynės brostviais rodės jam galinčiais, netikėlius nuveikus, paties kraštą užkariauti; užvis dar didesniai krūpavo, matydamas, jog vokyčiai, kurdamies į tą kraštą, naikino tenai kalbą ir apsiėjimus senųjų gyventojų ir į jų vietą savo dobę, kalbą ir būdą veisė ir platino, *todėl nebkentė jų ir nebnorėjo, idant kryžėjai tolimesnius kraštus lietuvių ir žemaičių tautos užkariautų. Nuo to kėlės tuojau skaugės, barnės ir kerštai tarp abejų. Tuojau Sviatopelkas antdėjo didžius mokesnius ir muitus ant meldžionų ir kitų vokyčių, einančių per jo žemę kryžėjams į talką. Sviatopelkas susitarė dar su lenkų kunigaikščiais nebleisti kryžėjų beplėstis, ketėdamas pats į Pamezoniją pulti, o Kazimieras, kunigaik. Kujavos, į Kulmiją.

1238 Jusdami tą pavojų, kryžėjai parvadino tuojau iš Padaugavio Balką, kursai pernykščiai buvo ten nukeliavęs, bet tą išgirdęs, atdavęs tenai valdžią brostviui Ditrichui Griuningenui, pagrįžo į Payslį ir steigė tą pavojų kaip įmanąs attolinti. To dėjęsis, tuojau sukerštino kunig. Braslavo Henriką, vadinamą Barzdočium, su Kazimieru, kuriuodviem kariaujant, kiti lenkų kunigaikščiai talkinėjo, o pats kariavo su Sviatopelku, kursai, kariavęs ilgą laiką, nuveiktas turėjo susigadyti su kryžėjais ir prižadėjo, jog nei jis, nei jo karšinčiai nė kokio apmaudo jiems nebdarys ir, lig kryžėjai ant kokių neteisybių pasiskųs, tuojau jiems teisybę pagal savo ūkės dobę ir įstatymus padarys, jei tas jo galioj bus. Apie

[1] Voigt, T. II, K. VII, S. 389.
* Rankraštyje tolesnė sakinio dalis išbraukta.

rubežių sutarė per žinovus susitaikinti ir susilyginti, kursai ant galo pasiėmė su netikėliais žemaičiais ir lietuviais, ir parusniais be kryžėjų žinios pakajaus nedaryti. Jei kuomet jis su jais bičiuliautųsi, tuo kartu tuo pačiu yra iškeiktu ir ne pirma išsiliuosuos, kaip kad užganą kryžėjams padarys, kurie mažne tokias pat sandaras padarė su Kazimieru, kunig. Kujavos.

Taip Balkas savo gudrumu attolino pavojų nuo savo zokano, kursai jam prapulčia gorino ir platinimos krikščionų tikybos gaišino, ir antpuolį netikėlių vėlino. Tuo tarpu liepė jam didysis mistras Zalca su savo vyresnybe į Vokietiją keliauti dėl pasiteiravimo tenai kapituloj apie tūlus reikalus zokano. Balkas, ketėdamas keliauti su Altenburgu, paliko rėdytoju kryžėjų savo vietoj brostvį Fuchsbergą, vyrą taikų, išmintingą ir sumanantį, kursai vienok neilgai tebuvo, kaipogi jau ateinantį metą 1239
brostvis Berlevinas valdė kryžėjus Paysly[1].

Tuo tarpu Zalca susirgęs grįžo į Italiją vaistėtis nuo pagirtų gydytojų Salermos, kursai, suvargęs karšačia ir rūpesniais, tenai nustipo.

Balkas taip pat bekeliaudamas į Marburgą ant kapitulos, jutęs didįjį mistrą nustipus, pats apsirgo ir 5 dienoj kovo mėnesio tą patį metą pasirinko, vyras sumanus ir išmintingas, reikale kantrus ir drąsus, elgime taikus ir mandagus, kursai ant nelaimos lietuvių tautos mokėjo vokyčių valdžią pamatuoti ir gelžinius vergybos lietuviams ir žemaičiams kalti.

Taip kryžėjų zokanui palikus be valdymiero, vyskupas Parusnio Kristijonas pradėjo juos skųsti popiežiui, stigavodamas, jog kryžėjai neleidžia netikėliams, norintiems krikštytis, tardami tuomi pasidaugins perkrikštų ir pasistiprins jų diduomenė, o tuo pačiu pasidarys pavoju vokyčiams. Perkrikštai, pagal prisieką algaujantys v. Kristijonui, turi dar

---

[1] Voigt, T. II, K. VII, S. 427.

algauti kryžeiviams, kurie neklausančius jų taip kankina, jog jie, nebtverdamies savo varguose ir novėse, iš rūpesnio grįžo garbinti savo senovės dievų. Kryžėjai savo pasalu gudraudami neleidžia, sako, perkrikštams taisyti krikščionų bažnyčių, nuo netikėlių sugriautų; guodės jis dar popiežiui, sakydamas, jog jis pamatavo savo vyskupinę geradėjysta Dievą mylinčių kunigaikščių, šelpimu dorų krikščionų dovenomis vyskupo ir kapitulos Plocko, nuo kurių įgijęs resnus valsčius dėl antturėjimo tos vyskupinės įdavė juos kryžėjams, idant netikėlius lietuvius ir parusnėnus draustų, Evangeliją tarp jų platintų ir krikščionų bažnyčią saugotų; bet kryžėjai ne vien to nedarė ir tuomi nerūpinos, nes dar perkrikštus, norinčius strūnyti bažnyčias, kalino, tuos, kurie tvirtindami savo tikėjimą į Evangeliją, vadėjus jam davė, kuriuos jis slapta žemyn nugalavo. Toliaus v. Kristijonas sako, jog jam kalint pas netikėlius, kryžėjai jo bažnyčias, jo vietoves ir pilį Kulmo pasavino ir visus tenai jo valsčius užėmė ir iki šiol jų negrąžina, jog į rėdą bažnyčios* ir valdžią vyskupo, nemindami ant to, jog tas jiems užgintu yra, varu smeigės ir visą Kulmijos kraštą į pragarą traukė, kursai zaukso be kokio apgynimo; pačių meldžionų, kuriuos jis savo steigumu sutelkė, neleido pas jį glaustis. Ant galo lūgojo popiežiaus, idant jį nuo tokių sūspaudžių išliuosuotų ir grimztančią bažnyčią krikščionų toj šaly nuo prapulties gelbėtų; popiežius, jo paklausęs, įsakė vyskupui Misnijos ir opatui Apros kryžėjų elgimos perveizėti, v. Kristijonui užganą padaryti ir nuo novių perkrikštų juos sudrausti.

Kad tas tikos Lietuvos tautoj Paysly, tuo tarpu Kalne lietuviai ir tolimesnieji žemaičiai, noris pergalėję, kaip sakiau, garbingoj mūšoj ties Kamna kalavijonis ir gudus, vienok nebgalėjo nei kalavi-

---

* Viršuj: *dvasišką.*

jonų iš Padaugavio betremti, nei Paysly pagezonų ir varmijonų gelbėti, o kryžėjų vokyčių naikinti, bet reikėjo tuo pačiu laiku nuo totorių gintis, kurie grūdos į Lietuvą ir jai prapulčia mojavo.

Totoriai, nuveikę gudus, vis geidė ir Lietuvą nukariauti, todėl ir tuo laiku Kurdas chanas, įsigrūdęs į Lietuvą su stipria kariauna, monijo lietuviams nelaimas savo tėvo praėjusių nuokryčių teriodamas ir degindamas. Treniota, urėdas Naujapilio (Nowogródek), tą nujautęs, sukėlė savo brolius Pryšmantą ir Liubartą, urėdus juodųjų gudų, vienok galybe vienų lietuvių nedrįsdamas su totoriais grumtis, kaipogi Utenis, kaip sakiau, su žemaičiais kariavo kalavijonis Padaugavy ir dvigube laima kruvinas ir maringas mūšas su jais turėjo ir į Kalną traukti negalėjo, todėl patelkė dar Sviatoslavą Kijevo, Simeoną Drucko ir Dovydą Lucko kunigaikščius. Tuo tarpu totorių rimti būriai siaubė jau Lietuvos kraštuose, grobį griedami ir drevėdami, kuriems vienok taip belėbaujant, Treniota antpuolė staiga patį Kurdą, stovintį abaže laukuose Mozyriaus ties upe Okniauka. Kruvinai ir ilgai tenai didžiai kantriai totoriai rėmės, kurių rindas perlaužė Treniota, vienok ne be didžios ir savo iškados, kaipogi jo broliai Pryšmantas, Liubartas, kunigaikščiai Drucko ir Lucko, karvietėj paliko. Totoriai likusieji muko šalin kaip kurs beįmanė, kuriuos lietuviai vydami vienus išklojo, kitus Okniaukoj upėj išskandino.

Tuo pačiu laiku pasirinko iš šio svieto Rimgaudas, didysis Lietuvos kunigaikštis, vyras sumanus ir išmintingas karės ir ūkės rėdoj, kursai, sugraudinęs meldžionis Padaugavy, gudus ir totorius, padarė Lietuvos ir žemaičių tautą nuogąsčia visam pasauliui, į kurią veizint rodės, jog nebus galybės, kuri ją pergalėtų, bet ant nelaimos jos atėjusi Mogilė, deivė kerštų ir vaidų, sukėlė netaikas ir ermyderius, kurie mažne ją į amžiną pragarą įstūmė, kaip tolesniai pasakosiu.

§ XXII

Mintautas, arba Mindaugas, pirmasis karalius Lietuvos, Traidis, arba Traidenis, Žemaičių kunigaikštis. Karės su gudais, kalavijonimis, kryžėjais ir mozūrais

Nustipus Rimgaudui Giedraičiui, didžiajam kunigaikščiui Lietuvos, reikėjo pagal įstatymus valdžią ūkės apimti Šventaragiui, kunigaikščiui Žemaičių, kaipo Rimgaudo karšinčiui, bet Mintautas, sūnus Rimgaudo, apsiskelbė didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, teisingai ar neteisingai — to dar šiandieną nėra žinoma. Noris tėvūnai Gedvilas, Sprudeikis ir Višmutas nenorėjo jam valdžios ūkės Lietuvos įduoti, vienok Mintautas, nugalavęs juos ir su Višmuto žmona dar apsipačiavęs, į suolą didžiojo Lietuvos kunigaikščio palipo. Tasai jo elgimos rodo mums, jog tuose metuose buvo Lietuvoj ermyderis, bet nuo kokio lyčiaus jis kėlės ir ar ilgai pateko, to šiandien nėra raštuose randama.

Radusis Lietuvoj tam ermyderiui, užsikėto tūli
1239 kunigaikščiai gudų tuo pragumu išsiliuosuoti nuo valdžios lietuvių, todėl, sukėlę didžią kariauną, visų pirma traukė į krievių, arba krivičių, žemę, lietuvių valdžioj esančią, kurią užėmę, į Smolensko pilį įsilaužė ir urėdą lietuvių tenai sugavo, visus lietuvius gyventojus iš visos kunigaikštystos išvarė ir Vsevolodą ant suolo ypatingos Smolensko kunigaikštijos pakėlė[1].

Regis, jog tuo pačiu laiku susikyvojus rausvųjų gudų kunigaikščiams, tarp kurių Rostislavas užėmęs Danieliaus kunigaikščio pilį, Peremišliu vadinamą, vylės, jog Danielius to jam nedovenos ir, jusdamas vienas pats nuo jo gintis nestengsiąs, atkeliavo su savo diduomene pas Lietuvos d. kuni-

[1] Karamsin, Geschichte des Russisch Rcich, T. IV, K. I, S. 4.

gaikštį pagalbos nuo jo lūgoti ir į karę telkti. (Karamsin, vietoj minavotoj, T. IV, K. I, S. 4.)

Mintautas, norėdamas veikiai nudrausti trakuojančius gudus, kurie nenorėjo lietuvių valdžios klausyti, išleido tenai savo brosius Arvydą, Gedvydį ir Tautvilą, kaipo pavojus gentis nugaluotųjų tėvūnų, su nedidžia kariauna, kurie išėję ir su taip maža galia paupius Lugos nuteriojo ir didį grobį turtų ir gyvolių visokios veislės namo parvirdė; ir taip bukliai ir kantriai kariavo, jog netrukdami ne vien daugybę gudams pilių ir vietovių užėmė, bet patys dar jų valdymierais pasidarė, kaipogi Tautvilas pradėjo vadintis Polocko kunigaikščiu, Gedvydis — Vitebsko, Arvydas — Smolensko. Tie naujieji valdytojai gudų, norėdami pasigerinti gyventojams, ne vien pasiėmė jų tikybą ir apsiėjimus užlaikyti, bet dar patys, būdami netikėliais, į jų tikybą persikrikštijo.

Nujautęs tą, Mintautas nusigando ir, būgaudamas, idant jam neatgiežtų apmaudo už nužudymą jų genčių ir nesmeigtųsi patys kurią dieną į suolą didžiojo kunigaikščio Lietuvos, karę jiems apskelbė kaipo zdraicėms savo namų, kurie, geisdami valdžios, išsižadėję tikybos ir įstatymų savo bočių, svetimais apsiėjimais ir doba apsisavino. Todėl Mintautas pradėjo iš peties tiektis į karę ir nuo pavojumo save danguoti.

Naujieji gudų valdžionys, numanydami, jog neatsiturės nuo galybės Lietuvos, pradėjo sau talkėjų veizėti. To dėjusiuos, Tautvilas su Gedvydžiu nukeliavo pas Danielių, kunigaikštį gudų rausvųjų ir savo švogerį, guostis, jog Mintautas ne vien neleidžia jiems drevėti to, ką jie nupelnė savo steigimu ir kantrybe, bet dar tyko kaip norint juos nugaluoti. Danielius, tais kerštais Lietuvos kunigaikščių prasidžiugęs, meilingai juodu beviešindamas, tuojau nuleido siuntinius: vieną į Lenkus, antrą į Padaugavį pas kalavijonis, tardamas jiems, idant neapleistų pragumo sugriuvusios namų netaikomis Lietuvos užkariauti. Nuėjęs Gedvydis pas mistrą

kalavijonų į Rygą davė jam didžias dovenas ir daug naudos, ketėdamas dar žemaičių žemę, nuveikus Mintautą, jų zokanui atduoti ir visus karės iždus iš jo lobių užmokėti, jei mistras padės jiems jį pergalėti. Lenkai, būdami patys didžiai nuterioti nuo totorių, negalėjo jiems toj karėj talkinėti, bet kalavijonys, susitarę su Danieliu kunigaikščiu, pradėjo tiektis į karę ant lietuvių.

Tą matydamas, Mintautas norėjo juos iki nesusinėrus nukariauti, todėl, kuo veikesniai sukėlęs didžią kariauną lietuvių ir žemaičių, visų pirma apgulė Polocko pilį, kurią kalavijonys su gudais susinėrę gyniojo. Negal aprašyti, su kokia kantrybe lietuviai į pilį laužės, o su kokia drąsybe tenai gudai gynės. Lietuviai prisiartinę uždegė miestą, gudai su kalavijonimis, apgobti dūmais ir liepsnomis, šimtais lietuvių žemaičių guldė pamūriais, o lietuviai, kūnais savo brolių pasispirdami, vylyčias it sniegą į miestą drėbė ir, taranais mūrus griaudami, gaujas kalavijonų ir gudų irose laidojo. Jau buvo lietuviai į pilį įsigrūdą, bet tuo tarpu kunigaikštis Naugardo Aleksandras, vadinamas Nevskiu, atėjo ant pagalbos Polockui. Tuo kartu lietuviai pilį palikini turėjo eiliuotis į rindą ir su rimtais neprieteliais lygmėj grumtis. Kaipogi susirėmusios šalys laukuose Polocko per 7 dienas pjovės, ne mušės, iki paskuojo, vienok aštuntąją perlaužę gudai su didžiu vargu rindą lietuvių nebnusimanė patys kaip žaimotis iš paimtųjų lietuvių ir žemaičių: kaipogi įraišioję gyvus į arklių uodegas tąsiojo po laukus, apmaudą ant jų giežami. Rašo, jog toj rūstoj dienoj aštuoni kunigaikščiai lietuvių galą gavę. Nuo to gal spręsti, kiek tenai kareivių turėjo kristi; vienok nė tokiu nuokryčiu negalėjo gudai lietuvių nugrėsti, kurie įkandin vijo Aleksandrą, grįžtantį į Naugardą, kursai, spaudžiamas nuo visų pusių, vos beįmuko į pilį atsipūsti.

Nuo antros pusės Danielius, rausvųjų gudų kunigaikštis, susitaręs su didžiuoju ir kitais gudų kunigaikščiais, neblaukė lenkų ateinančių, bet patsai

gulė į pietinę Lietuvą terioti ir drevėti, pergalėjęs visų pirma lietuvius kruvinoj ir baisioj mūšoj laukuose Slonimo, kur sako 10 000 lietuvių ir žemaičių karvietėj palikusių beklaksančių, vienu žygiu užėmė piles Brestą, Slonimą, Volkovyską, ir kur užėjo su ugnia ir karda, tenai akmuo ir vanduo beliko.

Taip spaudžiamas, Mintautas išleido vienus siuntinius pas kalavijonų mistrą į Rygą, kitus pas Danielių kunigaikštį sandarauti apie pakajų, dūmodamas, jei ir neįgis, bent tuo tarpu gaus pragumą naują kariauną sukelti ir pasistiprinti galimai savo neprietelius ramdyti.

Radusis toms audroms rytuose Lietuvos ūkės, sukilo kitos taip pat saulėlydžio. Po nuopuolio kryžėjų ties pile Balga, arba Oneda. Jau praėjusį metą 1239 lietuviai Padaugavy buvo įnikę kariauti ir varyti kalavi[jonis] ir kitus meldžionis vokyčius laukan, kurie juos visaip norėjo nuvergti; kryžėjai, tą regėdami, vėl juos nuo savo pusės kaip įmaną norėjo sudrausti; to dėjęsis, marčelga kryžėjų Bernheimas apgulė pilį Balgą, kurį gyventojai pamatę nusiminė ir pilį palikini iš visos apygardos į girias įsitraukė. Nujautęs marčelga stiprią įgulę pilėj esant norėjo ją į mūšą išmasinti, bet, tam nevykus, atsiartino į pat pamūrius ir buvo jau pradėjęs žaginius* kalstyti ir lipti į pilį, bet įgulė staiga išpuolusi susigrūmė, vienok, negalėdama perlaužti geležies eilų kryžėjų, apent užsirakino pilėj ir toliaus ją gyniojo[1].

Paskui ėmė marčelga įgulę badu stipinti, kuri nebtverdamos Kodrunę, savo karvedį, su vyresniaisiais išleido iš pilės apie pakajų sandarauti su marčelga, bet jis kitaip jos neleido laukan, negut kad ji pasiims krikštytis. Kodrunė vienok jam atsakė, jog įgulė velijas iki paskuojo išstipti nekaip krikščionimis tapti ir kryžeiviams vergauti. Marčelga masino siuntinius, žadėdamas jų liuosybę ir turtus

* Rankraščio paraštėj: *žaginius ir koptas.*

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, K. VII, S. 382.

jiems po seno palikti. Kodrunė, sugrįžęs į pilį, apreiškė tą, ko kryžėjai norėjo, bet, pradėjus jam abejoti, ką čia bedaryti, įgulė supykusi toj vietoj jį nukavo ir ėmė pati gintis, bet marčelga, gavęs pagalbą, po didžiai ilgos ir kruvinos mūšos Pamary įsigrūdo varu į pilį, kurioje vienus nugalavęs, kitus nuvergęs, palikinas tenai savųjų rimtą įgulę į Kulmą pargrįžo.

Kryžėjai, įgiję Balgos pilį, ne vien apgalėjo visą apygardą, bet dar vylės netrukdami visą Varmiją nuveikti, kurios gyventojai, išblaškyti po girias, nebdrįs beveržti jos iš nagų kryžėjų. Taip sau dūmojo kryžėjai lindodami pilėj, bet ką kitą rymojo varmijonys, kaipogi paskydus žiniai, jog Balga, visų stiprioji pilis, kliuvo į nagą kryžėjų, visi gyventojai užsirūstino ir tuojau kas ginklą pakeliąs ėmė rinktis nuo visų pusių į būrį; sutraukus jiems didžią kariauną, jų karvedys Piepsa sakė, drąsindamas juos, gynioti iki paskuojo savo liuosybę nuo pavojaus, kurs jiems mojuoja amžinu pragaru, tarė jiems pagalbos ir užtarymo nuo savo dievų viltis; rūstūs atpūtojimai karių buvo ženklu visuotinio apmaudo ir aitros. Alvienas nešė savo gyvybą ir turtus ant atėmimo pilės Balgos, kurią Piepsa apgulęs pirma gundino kryžėjus pasiduoti, kuriuos regėdamas nairantis ėmė varu laužtis, bet, ant nelaimos lietuvių, grūdantis tenai pirmosiose eilose nukovė kryžėjai Piepsą, jų karvedį, kursai priešakiu eidamas rito žemyn visų narsiuosius kryžėjus; nusiminę lietuviai jo giltine pradėjo mukti į girias.

Noris daug jau diduomių perkrikštų, pasmilusių žadėjimu kryžėjų, atėjo su vaikais ir pačiomis į Balgą ir pasiėmė vokyčių klausyti, vienok daugesniai buvo tokių, kurie norėjo dar liuosais gyventi, norint irose namų savo, ir tėvainę, tikybą bei apsiėjimus nuo nepritelių gynioti, kaipogi Gobeta, turtingas ir sumanus vyras karėj ir ūkėj, sukėlęs visame apykraštėj stiprią kariauną, ketėjo į Balgą laužtis. Regėdami kryžėjai tokį pavojumą kilstant

dar stipresniai Balgos pilį aptvėrė, bet nė tas nieko nemačijo. Lig ją buvo kryžėjai nubengę tvirtinti, tuojau iš vidurio Varmijos ir Natangijos Gobeta, surinkęs didžią kariauną, apgulė melnyčią, pabalgėj aptvertą, į kurią įsigrūdęs vėtra įgulę vokyčių nugalavo, o melnyčią sudegino, bet sunkesniai rodės nepratusiems karėjams į pačią pilį įsilaužti, kaipogi kiek kartų grūdos ant mūrų, tiek kartų tapo atremtais, kurie nebstengdami beįsilaužti ėmė badu kryžėjus stipinti. Visų pirma balą, Partegaliu vadinamą, pas Balgą užtvėrė, per kurią žiemos laiku kryžėjai pereidami visoj Varmijoj siaubė. Nuo pietų taip pat kalną, vadinamą Skrandinė, aptvėrę lietuviai rimtą pilį tenai įkūrė. Ir taip užrakino varmijonys Balgą pilį nuo visų pusių, jog kryžėjai nebgalėjo smeigtis iš pilės ir nebturėjo nė vienos dienos liuosos nuo skardmūšų ir kas valandą rodos jiems pavojesniai, ir kas dieną mažinos viltis pagalbos. Jau pradėjo stokoti mitalo, kurio nė nuo kur nebgalėjo begauti, jau artinos valanda jų prapulties, kaipogi patys kryžėjai įsirūpinę ketėjo pilį uždegti ir alvienas kaip tinkamas save gelbėti, užvis jog popiežius ne vien jų nebšelpė, bet ketėjo visas liecybas, iki šiolei jiems duotas, atimti už tą, jog jie Fridricho, ciesoriauc iškeikto, neprastojo ir su Konradu, mozūrų kunigaikščiu, apie rubežių baros, kursai pirma guodės v. Vilhelmui, popiežiaus siuntiniui, bet nuo jo nieko negaudamas, ketėjo pats karda kryžėjams atmonyti[1].

Tarp karalių vienok Bela, Vengrų, ir Venceslavas, Čekų, užvis Otas, kunig. Braunšveigo, norėjo dar kryžėjus Paysly šelpti, kaipogi Otas Braunšveigas, atėjęs į Payslį su 700 rimtos joties ir su didžia dauge meldžionų, steigė Balgą gelbėti, kurią lietuviai ir žemaičiai didžiai stipriai nuo jūros ir nuo žemės, kaip sakiau, saugojo, vienok sutemus pavyko maža valtele su penu įsprukti į revą Balgos, su kurios įgule susitarė lietuvių kariauną nuo dviejų

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, K. VII, S. 392.

pusių vienkartu antgulti, ką Pamodė, varmijonis zdraicė, gyvenąs pas kryžėjus, pasiėmė padaryti. Tasai, pasivertęs it būt pasprukęs nuo kryžėjų, atėjo į kariauną lietuvių, nuo kurių mokėjo kliautį įgyti, pasakodamas, jog kryžėjai neturi duonos kuo bemisti ir taip nuvargę yra, jog be pagalbos niekaip neišsiturės, todėl linkėjo jiems sutraukti karėjus iš tolimesnio pajūrio ir Lietuvos ir į pilį griautis, pats ketėdamas grįžti į pilį pas kryžėjus ir, nuo jų gavęs pilės sargtį, žadėjo mosterėti lietuviams, kuomet galės jie į pilį griautis, sakydamas dar, idant jie nenusimintų, jei kryžėjai ir į aiškią mūšą ištiktų, bei stigavodamas, jog tuo kartu dar lengvesniai nuvargusius ir nualkusius kryžėjus pergalės. Pasikliovę tuomi, lietuviai sukėlė skubiniai didžią kariauną iš tolimesnių kraštų, ketėdami į Balgą grūstis.

Taip besirėdant lietuviams, Pamodė sugrįžo į pilį pas kryžėjus, kurie slapta nuleido žinią apie tą kunigaikščiui Braunšveigo Otui, kur_ai skubiniai naktį prigavęs pašalį vieną dalį savo karėjų nuleido į pilį, su antra pats pasislėpė tankiame krūme, laukdamas mosterėjimo iš pilies. Kryžėjai tuo tarpu lūkuro iki lietuviams atsiartinant į pamūrius; tuo kartu staiga atsidarė angos pilės, ir kryžėjai išėjo rindoj su netikėliais grumtis; lietuviai buvo pirma pradedą šurmuliuoti lig sustatą savo kareivius į rindas, bet atsigavę grūdos drąsiai viršun, vildamies veikiai nuveikti kryžėjus, badu nustipusius. Ertoj lygmėj prasidėjo kruvina mūša: lietuviai grūmės didžiai narsiai ir kantriai, o vokyčiai it nesavėj, kurie, būdami vienok juo įpratę į karę ir geresniai apsiginklavę, daug lietuviams žalos darė; vienok nė taip dar lietuviai neguro, vildamies kryžeivius nualkusius nebstengsiant, kuomi dar lietuviai ir žemaičiai narsesniais darės; tuo tarpu kunig. Braunšveigas su didžiu krioksmu antpuolė juos iš užpakalio, ir prasidėjo dar baisesnė mūša, bet lietuviai ir žemaičiai, remiami nuo abiejų pusių, nebstengė ir kurs kaip besumanąs spruko šalin; taip

pasalu Pamodės nustojo žemaičiai Balgos, arba Onedos.

Naudodamas tuo nupuoliu lietuvių, kunigaikštis Braunšveigas tuo pačiu žygiu piles Partegalės ir Skrandekalno, kurių įgulės mаž begynės, užėmė, kuriose vokyčiai vienas iškirto, kitas nuvergė, o pačias piles sudegino.

Tas patsai kunigaik. Otas, susinėręs su kryžėjais, traukė į Natangiją, Varmiją ir Bartiją, kurių kraštų, kritus jų karėjams ir karvedžiams ties Balga, nebliko kas begyniojąs, kaipogi tarp gyventojų nieksai nebdrįso remtis su įnirtusiais meldžionimis ir jų drausti nuo terionių ir grobių, užvis nebvildamies pagalbos nuo tolimesnių lietuvių ir žemaičių, kuriuos ne vien namų ermyderis, bet ir gudų, kalavijonų karės vargino, kaip sakiau, todėl nemintą Pavyslio netikėliai pasiėmė krikštytis ir kryžėjų klausyti, kurie gerindamies perkrikštams žadėjo leisti veldėti jų tėviškes ir liuosybę po seno, jei tiktai kryžėjams donį mokės ir jų klausys, kurie vienok dėl didesnės kliauties vadus nuo perkrikštų atėmė.

Taip vykstant kryžėjams, pradėjo jie dūmoti tolesniai pajūriais grūstis į Žemaičius, užvis norėjo dalį Žemaičių, Samija vadinamą, taip garbingą senovėj savo prekyba ir gintarais, užimti. Jau vildamies prekybą su prašaleičiais žemaičiams atimti, jau geisdami artintis ir susinerti kuomet norint su kalavijonimis pajūriais ir tuomi žemaičius su visu nuo jūros atstumti ir visą prekybą ir žinias, iš anapus jūros ateinančias, atimti. To dėjęsis, Vida, vicemistras, arba urėdas, kryžėjų, metuose 1240 susirašė su mistru Padaugavio kalavijonų Griuningenu ir sutarė, pajūriais eidamu, iš abiejų pusių kariauti žemaičius, tai yra nuo Padaugavio ir nuo Payslio; bet, regėdami savo galią silpną tesant, patelkė dar liubekionis, kurie jau nuo senų laikų, kaip sakiau, su žemaičiais prekiavo, dabar gobėdamies to krašto taip garbingo dėl pačių gintarų, pasiėmė kryžeiviams talkinėti, bet tuo kartu, kad jie atduos būti-

1240 nai liubekionims 3 dalį Samijos, Natangijos ir Varmijos ir jiems leis parevy Pragaro upės sau vietovę prekybos pamatuoti, o liubekionys už tą gerą ketėjo kryžėjams Samiją užkariauti padėti; ant ko kryžėjai suderėję raštą jiems išdavė, kurie tuojau, atleidę jiems savo kariauną į talką, ėmė kariauti iš vieno su kryžėjais ir kalavijonimis žemaičius ir dvigube laima grūmęsi su jais kruvinose ir maringose mūšose, vienok kryžėjai pergalėjo juos daugiaus daugybe, ne savo narsybe, ir užėmė tą dalį Žemaičių, kurią šiandien Samija* (Samland) vadina, tai yra apygardas Karaliaučiaus. Vyresniuosius sugautuosius išsiuntė į Liubeką krikštyti, o kitą diduomenę visaip masino ir viliojo, ketėdami nuo jos žemių neimti, gerindamos dar kartais dovenas davė, idant tuo tarpu netrakuotų, lig kryžėjams tenai piles įkuriant ir apstiprinant.

Nuveikę taip kryžėjai lietuvius ir žemaičius tame krašte norėjo tenai būtinai apsitvirtinti, todėl senu savo įpratimu ne vien užimtąsias pilis nuo lietuvių, bet dar po būdo vietose naujas įkūrė ir įgules stiprias įdėjo, naujus gyventojus vokyčius ir kitus prašalaujus veisdami, liecybas ir žemes duodami, kurie kito nieko už tą neturėjo algauti, kaip tiktai nuteriotą žemę apent apgyventi; radusis karei su žemaičiais ir lietuviais, raitą karėją leisti ir visuomet žvalgytis, ką kalba ir ką daro perkrikštai lietuviai ir žemaičiai, kuriuos regėdami tūžtant ir ruzgant ar neklausant, ar ką kitą piktą ant kryžėjų rymant, tuojau pasakyti jų zokano vyresnybei, o reikiant juos drausti ir gandinti turėtų.

Ir taip kryžėjai įkūrė Natangijoj pilis, vadinamas Kaukštė ir Pasmarė, Bartijoj pilis Bartenę, Vaistotę, Valevonę ir Reselį, Varmijoj — Heilsbergą ir Braunsbergą.

Kad taip ant irų lietuvių tautos veisės svetima tauta ir kūrė tenai svetimą kalbą, svetimus apsiėjimus, svetimą tikybą, kurios vietinyko lietuviai ir

---

* Rankraščio paraštėj: *Zamija*.

žemaičiai negalėjo permanyti, pavaryti nuo savo namų ir dirvų, giriose klaikinėjo, velydamies labiaus su žvėrimis jaukintis nekaip su tokiais baisiais žmonimis gyventi, kurie ne vien jiems tėviškę ir turtus išplėšė, bet dar ir pačius it gyvolius nemeilingai vergė, tuo vien kutindami savo širdy, jog nekaltais žmonimis yra ir nori dar lietuviais būti, noris jų degėsus ir užželusias dirvas kryžėjai dalijo it savo gerą vokyčiams šaldroms.

Paskui, nutilus toms karės audroms, išblaškyti lietuviai po girias ir tyrus gailėjos veizėdami į iras savo namų, kad regėjo tenai svetimus naujukus įsikūrusius gyvenant, kurių nei kalbos, nei būdo, nei tikybos, kaip sakiau, permanė, kaipogi tas, ką mokė Evangelija, nesutiko niekaip su tuo, ką jiems vokyčiai, jų mokytojai, darė, kaipogi lietuviai ir žemaičiai, sluoguojami nuo vokyčių rinkliavomis ir mokesniais, suokiami krikštytis ir vergauti, tikyba ir dievai jų senovės paneikti, jų kunigai ugny sudeginti, nieko, sakau, neregėjo, kas galėtų jų širdį džiuginti; nuo visų spaudžiami ir neapvežami, nuo visų sunkiai kankinami, nuo vokyčių naujukų saugojami ir kryžėjams įdavinėjami. Tokioj rūstoj dienoj atminimas pats savo liuosybės, savo tikybos, savo praėjusios laimos, savo džiaugsmo, savo brangių namų gildė širdį alvienam lietuviui ir žemaičiui, norinčiam dar liuosu gyventi ir lietuviu ar žemaičiu vadintis. Darin perkrikštai ir netikėliai kas dieną tūžo ir grumzdė ant vokyčių, noris regėjo, kaip kryžėjai taupė tuos, kurie pasiėmė jų klausyti, kaip jų diduomenės tuos gerino ir godojo, kurie jų valdžią ant savęs išpažino, vienok tas vinkrus elgimos kryžėjų su diduomene perkrikštų ir jų žadėjimai negalėjo nutildyti širdgilo lietuvių, kurie aiškiai regėjo pabangą ir prapultį savo liuosybės ir savo ūkės, o klausančius ir vergaujančius perkrikštus vokyčiams už nuokartas savo tautos ir zdraices savo tėvainės turėjo; su širdgilu regėjo kertant medžius šventuose lieknuose, šventus akmenis, ant kurių savo karvedžius, didžius įstatytojus degino,

dievams apieras darė, tuos svarstant ir iš jų piles, tai yra kapus, ir pragarą jų liuosybei dirbant. Taip rymodami, lietuviai ir žemaičiai rūstinos ir pragumo vieno tykojo atmonyti vargus ir nelaimas galžudžiams.

Rado tuojau lietuviai tam apmaudui ir pragumą: kaipogi atplūdo didžios gaujos totorių nuo saulėtekio, pirm kurių, kaip sakiau, baisesnės dar pasakos buvo skelbiamos; nuo pačios baimės visa šiaurė
1241 nusiminė, kurie, nuveikę saulėtekinius gudus, smeigės atvejų atvejais, kaip pasakojau, į Lietuvą, šiuo kartu Lenkus nusiaubė ir, tą patį metą Krokuvą į pelenus apvertę, grūdos saulėlydin į Sileziją. Kryžėjai, norėdami savo kraštus naujai užimtuosius nuo jų gynioti, sutraukė tenai visą savo galybę iš Varmijos, Natangijos ir Bartijos, užvis didesniai skubino pilis dirbti ir tuomi dar baisesniai lietuvius ir žemaičius perkrikštus spaudė ir bingino, kurie savo rūstybėj, negalėdami kryžėjų iš pilių išgauti, ėmė jų naujukus vokyčius ir savo vyresniuosius dirvoj beardami, pievoj šieną bepjaudami kauti žemyn*, javus jų deginti ir naikinti taip, jog vokyčiai tuojau pradėjo stokoti jų mitalo ir apdaro, o juo kryžėjai juos saugojo, juo lietuviai ir žemaičiai smarkesniais ir drąsesniais rados.

Ant galo nebtverdamies lietuviai savo aitroj pradėjo trakuoti, kuriuos Sviatopelkas, kunig. Pamario, didesniai dar drąsino, kursai pirma talkinėjo kryžėjams, bet, užkariavus jiems Varmiją, Natangiją, Bartiją ir Samiją, pradėjo jiems skaugėti ir rūpintis, idant jo paties ūkę, kaip sakiau, neužimtų. Guodžiantis pas jį lietuviams ir žemaičiams ant neteisybių ir prispaudimų kryžėjų, pradėjo juos gynioti ir užtarauti, o reikale savo pagalbą žadėti, užvis jog popiežius buvo įsakęs kryžėjams perkrikštų nevergti ir senų dienų liuosybę jiems palikti, rinkliavomis, duoklėmis, mokesniais, baudžiavomis, arba lažais, jų nespausti, bet maloniai ir taikiai pagal

---

*** Rankraštyje virš žodžių *kauti žemyn* užrašyta: *žudyti ir.***

mokslą Evangelijos juos rėdyti. Regėdami perkrikštai lietuviai ir žemaičiai tokią malonę Sviatopelko ant savęs lūgojo visuomet nuo jo užtarymo ir pagalbos savo varguose kaipo tarpinyko. To dėjęsis, Sviatopelkas išleido pas Henriką Vidą, kryžėjų urėdą, siuntinius, kurie sunkybes perkrikštų lietuvių ir žemaičių jam perdėjo ir linkėjo, idant jų nesunkintų ir nevergtų pagal įsakymą popiežiaus, bet urėdas kryžėjų to neklausė, ir siuntiniai pagrįžo nieko nepešę. Paskui pats kunigaikštis, nukeliavęs pas minavotą urėdą, jam neteisybes, kokias lietuviai prityrė nuo kryžėjų, perdėjęs, lūgojo nuo jo užtarymo, gorindamas jį popiežiui apskųsti. Urėdas kryžėjų, supykęs ant jo, išvadino jį paikintoju perkrikštų, kurie ant galo, negaudami nė kokios atlydos, nuleido siuntinius pas popiežių lygiai su siuntiniais Sviatopelko pagalbos nuo jo ir užtarymo savo neteisybėse ir varguose meilauti.

Matydamas tą, rėdytojas kryžėjų Vida pasakė didžiajam mistrui Konradui Turingenui, kas nutiko tarp zokano ir Sviatopelko; tame daikte kryžėjai rados didžiame pavojuj, kaipogi pats popiežius buvo ant jų įbingęs, jog jie daugiaus ciesoriaus nei jo klausė, vienok didysis mistras, norėdamas reikalus savo zokano surėdyti, keliavo į Rymą, bet to jis nebnuveikęs ten pat sunkiai apsirgo ir tą patį metą 24 dienoj liepos mėnesio nustipo. Bet ant nelaimos lietuvių tą patį metą ir popiežius Gregorius IX, užtarytojas lietuvių, mirė, kurio siuntiniai nebradę ėjo pas surinkimą, arba kolegium, kardinolų lūgoti pagalbos ir užtarymo, kurie jiems nieko gero negalėjo padaryti, kaipogi vienus kardinolus, mirus ir antram popiežiui Celestinui IV, ciesorius išblaškė, kitus kalino. Likusieji kardinolai nenorėjo kryžėjų didžiai peikti, idant ciesorių neužpykintų, turėdami, audroms savo ūkės verčiant, ko rūpintis apie save, ne guosti tautą, kame tenai šiaurėj nežinomą. Ir taip pagrįžo lietuvių siuntiniai iš Rymo nieko nepešę, ketėdami karda sau teisybę daryti, ne tarpinyko savo neprieteliams veizėti.

Tą patį metą vyresnieji kryžėjų, susirinkę į Veneciją, mistrą sau paskyrė Gerardą Malbergą.

Pagrįžus lietuvių siuntiniams, Sviatopelkas pradėjo vėl kaulytis su rėdytoju kryžėjų, vildamos be karės tą sutaikinti, kuriam, regis, dar padėjo tame daikte Vilhelmas, siuntinys popiežiaus. Vienok Sviatopelkas, begyniodamas perkrikštus lietuvių nuo vergybos, liepė savo dvi vietovi Paysly, Švecą ir Cartovicą, stipriai aptverti ir įgules gausias įdėti. Bet regėdamas, jog vokyčiai nenorėjo kitaip perkrikštų rėdyti, su lietuviais sutarimą padarė vieni antrus gelbėti ir kitus krikščionis vokyčius iš viso krašto tremti. Tuojau visi ėmė ginkluotis iš visos galios ant karės ir pradėjo pirma užgaulomis, paskui mūšomis grumtis.

Rėdytojas kryžėjų Vida, jausdamas sau pavojų, sutiekė daugybes laivų, idant galėtų Elbingą ir Balgą, arba Onedą, užvis naujas pilis Varmijoj, Natangijoj ir Bartijojo su mitalu apveizėti, kurių apykartose nieko negalėjo gauti. Lietuviai, turėdami tas piles *už kalinius savo liuosybės,* numanė aiškiai, jog su išnaikinimu tų pilių tuose kraštuose valdžia ir vyresnybė kryžėjų išnyks, todėl Sviatopelkas, talkėjas lietuvių, pradėjo slapta irkluojančius Ysla kryžėjų laivus antpuldinėti ir turtus grobstyti, žmonis vergti, ginančiuos kauti žemyn[1].

Lietuviai ir žemaičiai Varmijoj ir Natangijoj, pajutę Sviatopelką su kryžėjais susikariavus, kuo didesniai užsidegė meile liuosybės o neapkanta vergybos; dykdami atmonyti savo galžudžiams, pagrobė ginklą, tikybos krikščionų išsižadėjo, senovės savo dievus pradėjo garbinti ir jų kunigus godoti. Tuojau apgulė minavotas pilis, vildamies jas sugriovę apent linksmą gyvenimą senovės įgysią. Jau visame krašte džiaugės svietas atenčia liuosybe ir dvėkavo noru atsivadavimo nuo kruvinos vergybos, apmaudas ir smarkybė sintėjo alvieno širdy, nieksai nevangstės, bet galįs už galį rengės mirti

[1] **V o i g t, Preus. Geschich., T. II, K. VII, S. 427.**

liuosu už namus. Tuojau kas vadinos vokyčiu ir krikščioniu krito nuo kardo įbingusio lietuvio ir žemaičio, kurie visur, kame rado jų pilis aptvertas ar namus, griovė, degino ir su žeme lygino, kryžėjus ir kitus vokyčius, kurie jas norėjo gynioti, nugalavo iki paskuojo. Elbingo ir Balgos, arba Onedos, pilėse, kur buvo likusieji vokyčiai užsirakinę, vos beišsiturėjo nuo kantrybės lietuvių, kurie juos tenai apgulę badu stipino.

To dar nebuvo gana; Sviatopelkas, su visa savo kariauna persikėlęs per Yslą, tuo pačiu laiku antpuolė kryžėjus Kulmijoj ir Pamezonijoj, kurie, regėdami aiškiai sau pragarą, lūgojo v. Vilhelmo, siuntinio popiežiaus, darytis tarpėju ir juos taikinti. Tuojau v. Vilhelmas pradėjo gorinti Sviatopelką iškeikimu, liepdamas jam liautis nuo naikinimo tikybos krikščionų ir kraštų kryžėjų. Ant to kunigaikštis drąsiai atsiliepė, sakydamas siuntiniui: „Aš kariauju ne dėl savo gero, bet dėl liuosybės perkrikštų lietuvių, kurie, nieko nepešę Ryme, ėmė patys sau karda teisybę daryti"; veltui jis linkėjo kryžėjams taupyti liuosybę perkrikštų, nujau pradeda jis karda ją danguoti.

Kaip drąsiai Sviatopelkas kalbėjo, taip smurtai darė, kaipogi kariavo kryžėjus ant vandens ir žemės, grobį griedamas ir jų turtus drevėdamas. Toksai darbas Sviatopelko drąsino dar didesniai lietuvius, kurie, norėdami būtinai nuveikti kryžeivius vokyčius, Sviatopelką paskyrė sau už karvedį. Tuojau lietuviai ir žemaičiai įsigrūdę su didžia kariauna į Pamezoniją ir Kulmiją, kurgi ir Sviatopelkas persikėlęs su savo kariauna talkinėjo lietuviams terioti ir deginti. Miestai, arba vietovės, pilys griuvo nuo rūstos narsybės lietuvių ir žemaičių, kurie viso to, ką vokyčiai buvo įkūrę, neapvežėdami ir neapkęsdami su žeme lygino, į plėnis ir iras vertė. Pilis Stumą, Graudencą, Marienverderį ir kitas suardė, įgules, kurios tenai norėjo gintis, nugalavo, 4000 pačių naujukų vokyčių brūkliais užmušė. Vos pilėse Torunės, Kulmo ir Redino kryžėjai dar užsira-

kinę bekiūtojo. Vienu žodžiu, kėlės baisi audra ant kryžėjų zokano, kuri blaškė jį nuo visų pusių ir gorino. Tūla diduomenė lietuvių, gyvenanti jau su vokyčiais, nusiminusi grįžo namo pas savuosius.

Regėjo jau aiškiai kryžėjai sau galą, bet nė nuo kur pagalbos. Noris v. Vilhelmas buvo tuojau išsiuntęs zokanykus į artimuosius kraštus kryžiaus karę skelbti ir krikščionis telkti lietuvių ir žemaičių netikėlių kariauti, kurie nedorybe savo ir baisia smarkybe naikina ne vien tikybą, bet visa, kas krikščioniu vadinos, vienok meldžionų niekame nerado. Jau pačios pilės, kuriose dar lindojo kryžėjai, stipo badu ir veikiaus ar paskiaus turėjo kliūti lietuviams į nagą.

Nė vienas kryžėjas nenorėjo tos dienos sulaukti, velydamos kovėj galą gauti nekaip badu nugaišti. Tame širdgile marčelga, zokano, nujautęs pilėj Cartovicos silpną įgulę tesant, sutarė ją antpulti, vildamos, jog Sviatopelkas, norėdamas gnti pilį, atsiskies nuo lietuvių ir ištrauks iš Kulmijos. Kas ir nutiko; Bernheimas, marčelga kryžėjų, antpuolęs pilį Cartovicą, varu įsigrūdo ir, iškirtęs visus tenai ginklą pakeliančius, savo įgulę įdėjo, o sugrietą grobį su iždu Sviatopelko ir kitais jo turtais, tarp kurių pačią galvą šv. Barboros, sidabru aptaisytą, į Kulmiją parvirdė.

Sviatopelkas, gailėdamos savo pilės, bet užvis didesniai savo šventenybės, per daug užsirūstino ir ketėjo pilę Cartovicą kaip įmanąs vėl atimti. Tą patį metą sukėlęs didžią kariauną savo krašte ir patelkęs dar iš tolimos Lietuvos ir Žemaičių, vylės, jog įgulė vokyčių tenai netvers ir negalės su tokia jo galybe remtis; kaipogi šv. Stepono dieną, 26 gruodžio mėnesio, pilį Cartovicą apgulė; pirmasis antpuolis nevyko, antrasis ir trečiasis taip pat, lygia dalia ir kiti. Septynias nedėlias mušės su įgule, bet ir taip negalėjo į pilį įsigriauti. Tuo tarpu atsiuntė dar kryžėjai pagalbos keletą šimtų joties įgulei. Tą matydamas, Sviatopelkas, ar dėl stokojimo mitalo,

ar norėdamas neprietelių į lauką išmasinti, ateinantį metą sieky mėnesy palikinas pilį, perėjęs per pašalusią Yslą, teriojo vėl po visą Kulmiją.

Tuo tarpu antras marčelga Bernheimas, gavęs talkos iš Kujavijos ir Mozūrijos, vijo Sviatopelką teriojantį, su kuriuo susigrūmęs didžiai smarkiai, pergalėjo Sviatopelką, kursai palikinas 900 karvietėj vyrų ir 400 žirgų ir visą Kulmijoj sugrietą grobį muko į taborių, pas Cartovicą stovintį. Ne taip tas grobis daug gero darė kryžėjams, kaip ta drąsybė, kuri nuo tos pergalės jų širdy atkuto, kurie tarės stebuklu, ne savo kantrybe, pergalėję, todėl kas dieną rados drąsesniais ir narsesniais, kaipogi apsidrąsinę tuo pačiu žygiu ėjo Sviatopelko paties ūkės kariauti.

Įgulė pilės Cartovicos, žinodama, jog Sviatopelkas atsitolino nuo savo abažo, arba taboriaus, ir apie tą, kas buvo nutikęs Kulmijoj, išsiuntė nakčia pagal kryželvį per abazą Sviatopelko į Kulmą pasiteirauti su marčelga, kursai, ketėdamas Sviatopelką antpulti taboriuj, liepė įgulei, kad jis su neprieteliu grumsis, nuo užpakalio jį antpulti. Taip ir nutiko. Sviatopelkas, regėdamas neišturėsiąs, prasikraustė, kurio marčelga nebvijo tolesniai, bet sugadintą pilį ėmė taisyti ir, padidinęs jos įgulę, į Kulmą sugrįžo.

Tuo tarpu v. Vilhelmas buvo patelkęs lenkus ir sukeršindinęs juos su pačiu Sviatopelku, kursai buvo jiems pilį Nakelį užėmęs, kurie, norėdami apent savo pilį įgyti, traukė su didžia kariauna į Pamarį ir, susinėrę tenai su kryžėjais, pilį minavotą apgulė, vildamos įsigriausią tenai lig neatėjus Sviatopelkui pagalbon, bet, atsiartinus kryžeiviams, jos įgulė taip nusiminė, jog, nedrįsdama begintis, pasidavė. Antroj pusėj Sviatopelkas taip pat pilės Višegrodas nustojo. Taip grūsdamies kryžėjai į vidurį ūkės Sviatopelko nuteriojo ją iki pat jūros, kurie, giežๆdami apmaudą už teriones Kulmijos, visa degino ir kirto, o motriškąsias ir kūdikius būriais varė į

vergus, kitus visus galavo kur vien užnikdami be perskyros[1].

Tą nelaimą padidino dar kerštai Sviatopelko su jo broliais Samboru ir Ratiboru, kuriuodu seniai jau darėsi jo neprieteliais. Kas buvo per lyčius tų kerštų, negal aiškiai žinoti, regis, jog broliai jo daugiaus linkėjo kryžėjams nekaip savo broliui, kurie tą patį metą su kryžėjais ir lenkų kunigaikščiais buvo suderėję Sviatopelką per vieną kariauti. Taip vykstant reikalams kryžėjų, dar didesnė laima pasirodė, kaipogi Fiesco kardinolas, tapęs popiežium Inocentu IV, ėmė juos šelpti, kuriam v. Vilhelmas, nukeliavęs į Rymą, apipasakojo, kas buvo nutikęs Paysly, ir stigavojo esant didžiai reikalingu daiktu kryžiaus karę skelbti krikščionims ant pagalbos kryžėjams dėl praplatinimo krikščionų tikybos Parusny.

Vos buvo v. Vilhelmas į Parusnį pagrįžęs iš Rymo, tuojau popiežius išleido raštą, skelbdamas kryžiaus karę ant lietuvių į Padaugavį ir Parusnį eiti kariauti, jog tie visi, kurie iš Čekų, Teutonijos, Skandijos, arba Žuvėdų, Danų, Norvegų, Lenkų ir Pamario žygiuos kryžium apsiženklinę lietuvių ir žemaičių kariauti, gaus ne vien visų didžiausių griekų atleidimą, bet dar tuos pačius atpuskus ir liecybas kaip jei tie, kurie keliavo į Žemę Šventą Išganytojo kapų nuo saracėnų liuosuoti, jų giminė, namai ir turtai nuo visų mokesnių bus liuosi ir lig sugrįžtant užtaryme ir saugojime bažnyčios Rymo ir skolų niekam nemokės.

Tuomi dar popiežius nekakinos, visą dar kraštą, nuo lietuvių ir žemaičių užkariautąjį, patvirtino kryžėjams ir patį jų zokaną į savo užtarymą paėmė, ir ženklui tos savo geradėjystės įdavė popiežius didžiajam mistrui savo žiedą, kaipo vadą savo vyresnybės ir valdžios, už kurį gerą kryžėjai turėjo kas metą duoklę jam šilti.

[1] Voigt, Preus. Gesch., T. II, K. VII, S. 443.

Taip spaudžiamas Sviatopelkas nuo visų pusių ir neregėdamas nė nuo kur sau pagalbos, kaipogi lietuvių ir žemaičių artimasis kraštas nuteriotas, žmonys išmirę nuo karių ir marų, likusieji giriose išklydę, pilys vienos suardytos, kitos kryžėjais užgultos, paties kraštas taip pat nuteriotas, tikrieji broliai namie neprieteliais, nuo tolimesnių lietuvių ir žemaičių, patiems kruvinai kariaujant antroj pusėj Padaugavy, kaip tuojau papasakosiu, nebgalėjo pagalbos beviltis, — vienu žodžiu, nė kokio kito pragumo nebregėjo save begelbėti, kaip pakajaus nuo savo neprietelio lūgoti; to dėjęsis, glaudės pas v. Vilhelmą, kursai vos ne vos iškaulijo jį nuo kryžėjų ir lenkų. Tuomi sandaru sugrąžino jam kryžėjai apent visą užimtąjį kraštą, bet Sviatopelkas turėjo pilį savo Cartovicą ir vyresnįjį sūnų vadu duoti ir ant Evangelijos prisiekti, jog niekuomet nebsandaraus su netikėliais lietuviais ir žemaičiais nei jų begelbės, o kryžėjus reikalingame laike šelps. Taip nustojo lietuviai savo bendro ir paliko vieni patys besigynioją ant irų savo tėvainės nuo smarkių neprietelių.

Tą patį metą Kristijonas, v. Parusnio, pirmasis mokytojas lietuvių, neteisingai įskųstas popiežiui nuo v. Vilhelmo, įsirūpinęs nustipo, o popiežius jo vyskupinę padalijo į keturias vyskupines, tai yra: Kulmijos, Pamezonijos, Ermijos, arba Varmijos, ir Samijos, arba Sambijos.

Pirmoji vyskupija vadinos Kulmijos, kurios diecezija buvo ant trijų upių: Yslos, arba Vyslos, Drevencos ir Osos, kuriai prigulėjo dar kraštas Lubavos.

Antroji vyskupija buvo tarp upių Yslos, Osos ir Draudžių ežero, tęsės lig upės Pasargės, kuriai dar pilys Kvidzinas ir Cantiras prigulėjo; vadinos Pamezonijos vyskupine.

Trečioji nuo saulėlydžio jūra, nuo šiaurės Lipsa upe, o nuo pietų Draudžių ežeru ir upe Pasarge rubežavo, o nuo rytų kišos į tolimesnę Lietuvą ir vadinama buvo Varmijos, arba Ermijos, vyskupija,

kuri turėjo savo apygardoj kraštus Pagezonijos, Ermijos, Natangijos, Bartijos su dalia Nadraujos, Galindijos ir Sūdaujos.

Ketvirtoji turėjo būti krašte dar su visu neužkariautame, kuri nuo vakarų Žemaičių jūra, nuo šiaurės ta pačia jūra ir Nemunu upe, nuo saulėtekio tolimesniais Žemaičiais, nuo pietų Pragaru upe rubežavo, vadinama buvo Samijos, arba Sambijos, vyskupija.

Visose tose vyskupijose įsakė popiežius perkrikštams mokėti kas metą dešimtines vyskupams ir kunigams, tai yra dešimtąjį pėdą ir gyvolį bažnyčiai duoti ir kas metą mokėti nuo alvieno žambio pūrą rugių, pūrų, miežių, avižų, kuriuos mokesnius ne vien kryžėjai, bet pats popiežius buvo patvirtinęs vyskupams, kurie buvo dar ketėję su kryžėjais užimsiančiaisiais kraštais nuo lietuvių ir žemaičių taip tarp savęs dalytis: kryžėjai vieną dalį duos vyskupams, o dvi sau paliks, vienok vyskupai negalėjo savo dalies nei parduoti, nei dovenoti be žinios popiežiaus, lygia dalia ir kryžėjai; skirti tas sau dalis turėjo lėmimu.

Norėdamas v. Vilhelmas veikiai parėdyti tas vyskupijas suvadino surinkimą bažnyčios į Torunę, kur arkivyskupas Gnezno, vyskupai Braslavo, Leslavos ir Plocko, daugybė opatų ir kitos bažnyčios diduomenės su vyresnybe kryžėjų susirinko ir tenai į naujas vyskupijas, tai yra Henriką dominikonį vyskupu Kulmijos, Ernstą — Pamezonijos, Heidenreichą — Varmijos, arba Ermijos, palaimino. Tuodu paskuoju negalėjo dar savo vyskupijose gyventi, kaipogi tie kraštai tebebuvo dar rankoj netikėlių, todėl Heidenreichas paliko Kulmijoj, o šiuodu keliavo su v. Vilhelmu pas popiežių nuo jo paties palaiminimą priimti, kursai, norėdamas dar pastiprinti Lietuvos žemėj krikščionų bažnyčią, tą patį metą vyskupą Liubeko pakėlė arkivyskupu Rygos, vyrą išmintingą, gudrų ir teisingą, kuriam įdavęs valdžią bažnyčios ir ūkės, dėdamas jį į vietą v. Vilhelmo

vyresniuoju ant visų vyskupų taip Lietuvos ir žemaičių žemėj, kaip jei igumių esančių.

Heidenreichas, regėdamas tyrus savo vyskupijoj, tuojau vadino prašaleičius norinčius vokyčius tenai gyventi ir žadėjo tiems visiems atėjūnams, kurie senų kiemų vietoj namus įkurs ir apsigyvens, nuo visų rinkliavų ir mokesnių lig 4 metų liuosybę duoti, o tie, kurie į apleistus namus įsidangino, vienus metus liuosybės gaus. Taip įveisęs vėl šeimyną, noris su visu įvairią nuo lietuvių, ėmė bažnyčias ir kliošiorius kurti dėl antturėjimo tenai krikščionų tikybos.

Pamezonijos vyskupas, regis, metuose 1247 teįsikūrė į savo vyskupiją, kurios buveine pilis Torunės buvo, o ateinančiuose metuose tepasidalijo žemę su kryžėjais; lygia dalia ir jis steigė įveisti vokyčius į savo kraštą. Tą patį darė ir trečiasis Ermijos vyskupas.

Nuo to išsidalijimo žemės tarp kryžėjų ir vyskupų regima yra, jog kryžėjai, veldėdami dvi dali, turėjo gynioti nuo antpuolių netikėlių lietuvių ir rūpintis visais reikalais ūkės, ginklą tiekti, pilis kurti, prekybą platinti ir taupyti, visa tą darydami, kas naudingu galėjo zokanui ir vokyčiams būti, idant galėtų apsitvirtinti tame krašte. Vyskupai, vildamos trečiąją dalį žemės gauti, rūpinos reikalais bažnyčios ir tvirtinimu perkrikštų žody Dievo ir teisybėj Evangelijos; jiems reikėjo bažnyčias dirbinti, mokslą krikščionygą platinti ir tikybą antturėti, vienok didžiuose suspaudimuose, karėms sukilus ir radusis pavoju tikybai, kryžėjus šelpti nauda ir karėjus iš savo valsčių rėdyti turėjo, kartais patys su jais į karę traukė ir daug kartų drąsindami karvietėj atliko. Vienok vyskupai dešimtines rinko iš visų trijų dalių, kuriomis dalijos su kitais kunigais, kuriems dar reikėjo duoti gaidelius, kiaušius, sviestą ant skomio, kaipo apierą, be viršiaus minavotųjų mokesnių, kuriuos nuo žambių šylė. Vyskupai savo vyskupijose buvo visų didžiausiais valdymierais: mušė savo piningus, teisybę darė, muitą ėmė,

karėjus laikė, jau dėl savo godos, jau dėl pavojaus, mokesnius ir duokles nuo savo žmonių ėmė pagal savo norą[1].

Kad taip vokyčiai stiprinos ir tvirtinos nuo savo pusės, lietuviai ir žemaičiai taip pat nezauksojo. Atėmus pilį Cartovicą Sviatopelkui, lietuviai visą apmaudą norėjo nugiežti ant lenkų, talkėjų kryžėjų, kurie jiems padėjo kariauti ir Sviatopelko kraštą terioti. Kaipogi lietuviai, sukėlę kariauną iš
1243 gilumo Žemaičių ir Lietuvos, nebrūpindamies kryžėjais ir meldžionimis, jau tą metą gulė į Lenkus ir, apygardas Krokuvos baisiai baisesniai teriodami, ermus darė. Ateinantį metą 1244 apent sugrįžo tenai su rimtesniais pulkais ir, kas kame nuo ugnies ir kardo bebuvo užlikęs, tą nugalavo ar ugnia sugruzdino. Neišliko nuo jų narsybės nė pati Mozūrija, kurią tą patį metą kiti pulkai, atėję iš gilumo Lietuvos, didžiai baisiai, užvis apygardas Plocko, nuteriojo. Tuo tarpu Sviatopelkas, patelkęs savo gentis Vratislavą III ir Barminą I, kunigaikščius Aukštojo Pamario, lygia dalia savo žentą Jaromarą, kunigaikštį Rugijos salos, susinėręs dar su tūlais pulkais lietuvių ir žemaičių, traukė į Kulmiją ant kryžėjų, kur eidamas, visa, ką rado, griejo, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino; juo tolimesnieji lietuviai ir žemaičiai buvo, juo smarkiais ir baisesniais mūšoj rodės o smailesniais ir narsesniais ant grobio ir terionių, kurie, kur užėjo, ten akmuo ir vanduo paliko betyruojąs, vienur iros rūstos riogsojo, kitur degėsai šmekšojo, o rūstuose tyruose vėjai plėnis gainiodami žvylė. Kulmijos gyventojus, kurie nebsuskubėjo pilėse beužsirakinti, vienus nukavo, kitus į vergus išvarė, vos tūli vokyčiai pilėse Torunės, Redino ir Kulmo beišsiturėjo.

Tas įpuolis į Kulmiją taip buvo veikus ir pasalus, jog kryžėjai nebpaskubėjo savo kariaunos sutraukti dėl ramdymo netikėlių, noris buvo vienas būrys meldžionų susirinkęs, bet ir tas duonose gu-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, K. VIII, S. 493.

lėjo Kujavijoj, gyniodamas ją nuo antpuolių lietuvių, kursai vienok, susinėręs su Torunės įgule, ketėjo skubėti į Kulmą kryžėjų stiprinti.

Tuo tarpu Sviatopelkas, apie tą nujautęs, ėjo su savo kariauna Kulmo apgulti, į kurį visą dieną veltui grūdos, kaipogi niekaip kantrybės kryžėjų, pily esančių, negalėjo perlaužti. Nebnuveikdamas Sviatopelkas traukė Graudenės pilin; idant nuvargusius karėjus pailsintų, sugulė į taborių ties Rensių ežeru, ketėdamas ryto metą per upį keltis. Nujautę Kulme kryžėjai Sviatopelką netoli nuo pilies Redino taboriuj stovint sutarė naktį jį antpulti. Skubiniai išsiuntė apie tą žinią kryžėjams į Torunę, bet jų laukti negalėjo, kaipogi tas buvo valandos darbu; kaipogi tą pačią naktį traukė marčelga Berlevinas su kryžėjais iš Kulmo skubinai prieš netikėlius, vildamos taip pat nuveiksiąs, kaip kad pilę Cartovicą nuveikė. Atėjęs marčelga pas taborių Sviatopelko puolė ant vienos dalies jo kariaunos, kuri, negalėdama užsiturėti, paskydo palikina daugybę karvietėj. Kryžėjai tame džiaugsme užmiršo, jog antra dalis Sviatopelko kariaunos buvo dar liuosa, kuri, gavusi pragumą susirindoti ir 4000 lietuvių ir žemaičių susinerti, grūdos ant kryžėjų su visų didžiausia narsybe, tuojau patį marčelgą Berleviną ir visus brostvius karvietėj paklojo; tuo tarpu antras marčelga Bernheimas, išblaškęs skriejančius, grįžo apent ant taboriaus Sviatopelko, bet, netikimai apniktas nuo to paties būrio, pats marčelga su visa savo kariauna galą gavo.

Tuo tarpu atėjo kryžėjai iš Torunės ant tos pačios valandos, kurią buvo marčelga paženklinęs, ir, artindamos pas karvietę, girdėjo tranksmą, kuriems sakė karvedys: „Mūsų kariauna mušas su netikėliais, skubėkim pagalbon". Skubinos tenai, bet, nė vieno savųjų nesutikdami, nusigando, pamatę laukus apkrėstus kūnais vokyčių; ėmė staiga skrieti šalin, bet lietuviai, tą pajutę, ėmė vyti ir panokę taip pat visus išklojo kely.

Kaip kryžėjai su visų didžiausia laima pradėjo tą mūšą, taip su visų didžiausia nelaima ją nubengė. Jei kuomet, tad dabar Sviatopelkas ir lietuviai tarės išvarysią kryžėjus ir meldžionis vokyčius iš savo krašto; užvis gyventojai neapvežėjo vokyčių dėl to, jog, kas buvo lietuviškas, tą peikė neteisingai, o kas buvo vokišku, tą godojo. Sviatopelkas nujautęs nuo paimtinių savo sūnų esant su kitais vadais saugojamą Kulmo pilėj, kuri būk esanti be apgynėjų ir galima įsilaužti. Pasikliovęs tuomi, Sviatopelkas traukė į Kulmą, bet tenai rado ką kitą: kaipogi atėjęs pas mūrus pamatė juos apskleistus apgynėjais, kurie atrėmė alvieną jo antpuolį su didžia narsybe; žmonos, mergos, apsimovusios šarvomis, kariavo lygiai su vyrais. Tą regėdamas, Sviatopelkas pradėjo abejoti įsigriauti; supykęs ant imtinių, kurie jam buvo patarę tą daryti, liepė nugaluoti. Vienok negalėdamas varu įsigriauti, ketėjo gudryba ir pasalu užimti ir savo sūnų išliuosuoti, bet ir tas jam nevyko, kaipogi kryžėjai nujautę liepė pilionims gintis iki paskuojo; Sviatopelkas, regėdamas, jog ir taip nieko nenuveiks, palikinas Kulmo pilį ėmė patį kraštą vėl terioti dar baisesniai ir tuo kartu lietuviai ir žemaičiai atsiženklino savo baisybe ir narsybe, kur vien begalėjo rodyti.

Vienok Sviatopelkas neliovės rymoti, kaip tiktai kryžėjus iš savo krašto išvaryti; kaipogi tuo pačiu žygiu traukė į Torunę ir ją apgulė; bet ir ten radęs stiprią įgulę, persikėlęs per Yslą į Kujaviją, negal žinoti, ar grobio grieti, ar tenai timpsantį meldžionų būrį nuveikti, nieksai nedrįso tenai jo ramdyti; senu įpratimu visą kraštą nuteriojo, užvis lietuviai ir žemaičiai nieko netaupė — vienus galavo, kitus būriais į vergus varė, ugnia ir karda visa gaišindami; nebdrįso jau nė patys kryžėjai iš pilių lįsti, visas kraštas rados rūstu tyru, kaipogi kaimos be gyventojų, namai tušti, dirvos užžėlusios, miestai, pilės suardyti, bažnyčios sugriautos, kur dar žmonys berodės, tie nuo bado ir rūpesnio stimpantys, — vienu žodžiu, visa Kulmija į degėsus, o

krikščionų tikyba į nieką apversta. Kulme pačiame mažne patys seniai, vaikai ir motriškos bebuvo; nemintąs v. Kulmo Heidenreichas liepė pačiuitis kilties žmonoms su bernais, idant pilis turėtų sau apgynėjų.

To dar nekako; Sviatopelkas grįžo vėl į Kujaviją, kurią taip pat baisiai nuteriojęs, pas Kulmą su grobiu ketėjo per Yslą keltis. Su 2000 karėjų gulėjo taboriuj laukdamas tenai valčių, kuriomis norėjo į Pamarį persikelti. Diduomenė pilionų Kulmo susitarė su kryžėjais eiti prieš Sviatopelką, bene atims jam grobį ir bene išliuosuos kalinius, sakydami, jog velijas patys garbingai mirti nekaip varguose ir rūpesny kas dieną vysti. Kryžėjai nuo pirmo mairės, tardami silpnais esą prieš galybę kunigaikščio, ant galo, matydami didžią aitrą gyventojuose, traukė ant abažo Sviatopelko, kurio kareiviai, nevildamos pavojaus, vieni nuvargę ilsėjo, kiti, paskydę apygardose, sariodami grobį griejo, tuo tarpu kryžėjai antpuolė patį Sviatopelką, kursai vos bepaskubėjo sutraukti savo karėjus, kaip tuojau prasidėjo kruvina mūša, bet lietuviai ir žemaičiai, nuvargę kelione, neįgalėdami pradėjo gurti ir skiestis valtis palikini, kurias didi audra buvo nuboginusi toli nuo skardžio, vos bevyko pačiam Sviatopelkui su savo tarnais bepersikelti į Pamarį; kitus visus kryžėjai jau karvietėj parito, jau verpetuose Yslos nuskandino.

Noris įgijo tą pergalę, kryžėjai vienok negalėjo dar džiaugtis, jog tame krašte apsitvirtino, kaipogi Sviatopelkas ir lietuviai dyko dar kuo didesniai apmaudą giežti, nuo kurių sunku dar buvo kryžėjams atsiginti be karėjų, be ginklo, be pagalbos, be krašto, kaipogi vokyčiai nieko kito nebturėjo, kaip gyvybą, kurios galėjo atenčioj mūšoj nustoti. Tą regėdami, kryžėjai pasiteiravę išleido siuntinius į Teutoniją, Čekus ir Lenkus, guosdamos apie savo nuopuolį ir rodydami, koksai galas laukia jų ir krikščionų tuose kraštuose.

Tuo pačiu laiku daug perkeitimų ir naujų reikalų zokano atsirado; užvis didysis mistras, būdamas mylimu nuo popiežiaus ir ciesoriaus, daug buvo įgijęs liecybų zokanui ir daug jo įstatymų pertaisęs, kaipogi iki šiolei, kas norėjo brostviu kryžėjų tapti, tas turėjo visų pirma vyskupui vaidintis, paskui Jeruzolimą aplankyti, idant rastųsi zokanui įtinkamu; toliaus kryžeiviai tris dienas nedėlioj ir vilijas prieš visas šventes turėjo posnykauti, arba alkintis, valgyti be torielių; tokius ir tiems pavėdžius įstatymus, kurių išpildyti negalėjo, vienok pagal prisieką turėjo juos pildyti, todėl popiežius leido vyresniesiems kryžėjų, susirinkusiems į kapitulą, perkeisti tuos įstatymus kaip reikiant be numažinimo godos zokano ir bažnyčios.

Tuo tarpu nusidėjus didžiajam mistrui, į jo vietą paskyrė Hohenlohė vyresnįjį kryžėjų pamaly kapituloj Vidą vicemistru, arba rėdytoju, kryžėjų Pavysly, kursai, negalėdamas sunkybių rėdos išgalėti, padėkavojo už vyresnybę, į kurio vietą įžengė Popo von Osterna, vyras drąsus ir buklus, kursai rudenį tą patį metą atkeliavo į Pavyslį su rimtu būriu meldžionų ir talkėjų su hercogu Austrijos Fridrichu. Tą nujautęs Sviatopelkas ir regėdamas jau suvargusius lietuvius ir žemaičius iš gilesnės Lietuvos nebgalinčius bešelpti, patys būdami sugaišę karėmis gudų, kaip tuojau regėjom, pradėjo Sviatopelkas gerintis ir pakajaus lūgoti bent atsipūsti tuo tarpu ir geresniai pasirėdyti lig tai audrai nugurstant. Kryžėjai suderėjo ant pakajaus taip, kaip jei pirma, bet Sviatopelkas, nujautęs neatėjus Austrijos viešpatį Fridrichą pagalbon, užvis gavęs stiprią pagalbą nuo tolimos Lietuvos, ėmė vėl kariauti su kryžėjais.

Pirma su stipria kariauna lietuvių žemaičių puolė į Kujaviją, kurios kunig. Kazimieras, bendras kryžėjų, nebsuskubėjo savo kariaunos sukelti ir jo ramdyti, kursai ugnia ir karda naikindamas visą kraštą nuteriojo ir didžią daugybę imtinių su gausiu grobiu namon parvarė. Todėl nuleidęs rėdytojas

Osterna siuntinius pas Sviatopelką sakė jam, išmetinėdamas sulaužytą pakajų, jog jis kraštą bendro kryžėjų nuteriojo, gorindamas jį popiežiui skųsti, linkėjo jam nuo to viso liautis. Sviatopelkas atsakė: „Nei popiežius, nei ciesorius, nei nė vienas žmogus visoj pasaulėj neužturės mums nuo persakiojimo mano neprietelių. Jei tu nori su manim pakajuj gyventi, atduok man visų pirma mano sūnų".

Regėdamas Sviatopelkas visą kraštą nuteriotą praėjusią karę ir matydamas, jog kryžėjai, lindodami pilėse Kulmo, Torunės ir Redino, gauna mitalą iš Lenkų, Kujavijos ir Kulmijos Vysla pagal, norėdamas jiems tą pašalpą užtverti, įkūrė pilį Cantirą ant salos to paties vardo ir stiprią įgulę įdėjo, kurie visas vytines ir valtis, einančias Ysla kryžėjams, grobstė ir drevėjo, o irtojus vergė ir žemyn galavo. Lygia dalia antrą seną pilį, vardu Švecas, ties Kulmu ant skardžio Vyslos pastiprino ir įgulę įdėjo, liepdamas nė ten kryžėjų nepraleisti.

Taip prasidėjo metai 1245 su ta kare. Pirmiaus dar popiežius Inocentas IV, nujautęs apie tuos nuteriojimus, buvo didžiai įpykęs, užvis jog kraštas, kurį Sviatopelkas nuteriojo, buvo užtaryme bažnyčios; didžiai smurtai draudė jį savo raštu ir graudino, išmetinėdamas jam, jog su lietuviais ir žemaičiais netikėliais bendraujas ir jiems talkinėja. Antrą raštą jis nuleido Gnezno arkivyskupui, sakydamas: jei Sviatopelkas tų jo persergėjimų neklausys, idant tuojau jį iškeiktų. Lygia dalia popiežius nuleido gromatas pas lenkų kunig., idant jie padėtų kryžėjams lietuvius ir žemaičius nuveikti. O tuo tarpu kitu raštu džiugino kryžėjus ir meldžionis drąsindamas, idant nenusigąstų su smarkiais lietuviais kariauti, atsiųsdamas jiems kelis šimtus šarvotų rinktinių karėjų, kurie traukė į Payslį it į Žemę Šventą atpuskų pelnyti; vienok visi tie popiežiaus draudimai mažką tevalijo, kaipogi Sviatopelkas, kaip regėjo, taip darė.

Tą pačią vasarą ėmė Sviatopelkas laivus kryžėjų upėj Ysloj grobstyti ir su jais kariauti. Rėdytojas Osterna išleido siuntinius pas didįjį mistrą, lūgodamas, idant jis popiežiui praneštų apie darbus Sviatopelko ir kryžiaus karę skelbintų. Jutęs tą, popiežius didžiojo mistro paklausė ir liepė arkivyskupui Mainco tuojau skelbinti kryžiaus karę ant lietuvių visur, kur vien ji naudinga jam rodysis, lygia dalia įsakė ir kitai diduomenei kunigų, įvairiuose kraštuose gyvenančiai, idant krikščionys eitų kryžium apsiženklinę pripadėti šventą darbą kryžėjams Lietuvoj ir Žemaičiuose, žadėdamas parleisti lygius atpuskus su tais, kurie ėjo Žemės Šventos nuo netikėlių atvaduoti.

Vienok popiežius norėjo dar žodžiais pakajų įsteigti, kaipogi tą patį metą 1245 spalių mėnesy išsiuntė opatą kliošториaus Mecano už savo siuntinį į Lietuvą, liepdamas jiems tuos kerštus taikinti ir išsiteirauti aiškiai apie jų lyčių, kurių Inocentas pagal įvairias pasakas negalėjo skaidriai numanyti, idant kuo teisingesniai aprašytų jam ir raką paženklintų, lig kurio abi šali galėtų laukti teisybės nuo suolo popiežiaus, bet opatą sutiko kely siuntinys, nuo Osternos išleistas, kurs jam pranešė Sviatopelką pradėjus kariauti. Opatas, nebvildamos besutaikinti, ėmė, kur užkeliaudamas, ten kryžiaus karę skelbti pagal įsakymą popiežiaus.

Osterna, girdėdamas kryžiaus karę skelbiant, tiekės iš peties su lietuviais ir Sviatopelku remtis, kurie kas dieną smurtesniais rados. Todėl, paėmęs savo kariauną ir meldžionis, kurie buvo atkeliavę, pasiskiedė į dvi žari. Viena kryžėjai, sutūpę į valtis, irklavo Vysla, su antra pats Osterna su įgule Torunės ir talkėjais kujavionimis traukė kairiuoju pašaliu Yslos, vildamos Sviatopelką nuo dviejų pusių suremsiąs, bet lig lietuviai jų valtis su karėjais pamatė, liepė tuojau tiltą perimti, kurs į pilį vedė; paregėję kryžėjus ant skardžio lipant, išsikėlė tuojau lietuviai ant kalno į taborių, idant regėtų visų mažiausią jų sukušimą. Bda upis buvo tarp Sviato-

pelko ir Osternos, kursai su didžia aitra pradėjo į pilį laužtis; tą matydamas, Sviatopelkas tiltus vėl suleido ir pilį su 300 rimtų vyrų dar pastiprino, o su likusiąja kariauna prasišalino. Noris Osterna su Kazimieru, kunigaikščiu Kujavijos, grūdos drąsiai, vienok įgulė kantriai atrėmė visus antpuolius; Osterna, nieko nepešęs, apent persikėlė per Yslą, o Sviatopelkas grįžo į pilį didesniai ją tvirtinti; tuo tarpu Osterna, skrūpaudamas, idant Sviatopelkas į jo kraštą neįpultų, Kulmo pilį stiprino.

Noris Osterna saugojo Kulmą, vienok pilys Balgos, Elbingo su visu buvo užrakintos nuo Sviatopelko, kuriose rados taip didis badas, jog įgulė turėjo trasioti po artimąsias kaimas ir su krauju peną grieti; tą matydamas, Sviatopelkas su visa savo galia sukos į tą kraštą, nujautęs kryžėjams išlindus peno grieti, atsiartino į pamūrius pilės, vildamos be vargo įeisiąs, bet žmonos, mergos ir seniai apsišarvoję, nesant vyrų, taip kantriai pilį gyniojo, jog Sviatopelką atrėmė, kursai, norėdamas dar didesniai vokyčius suspausti, įkūrė naują pilį Grevose, į kurią stiprią lietuvių įgulę įdėjo, kuri saugojo įgulę Elbingo.

Tą regėdamas, Osterna norėjo duoti pagalbą suspaustai pilei Elbingo, todėl, kelis laivus nusluogavęs penu ir antdėjęs stiprią sargtį, liepė Bremerui brostviui irklinti į Elbingą. Sviatopelkas su savo kariauna nutykojo pas pilį Cantirą ateinantį Bremerą, kursai atirklavęs tenai drąsino irtojus į vidurį neprietelių su laivais grūstis; tuojau prasidėjo kruvina mūša: kryžėjai daug lengvųjų valčių Sviatopelko su savo sunkiais laivais nuskandino, kitus sugadino ir daug svieto Sviatopelkui nužudino, vienok būrys lietuvių, stovįs ant skardžio, artinantis kryžėjams, pradėjo ant jų akmenis iš svilksnių it krušą berti, kuomi daug pažeidė kryžėjų ir pačiam kamendotui Bremerui dantis iškūlė, vienok tūli laivai nusigavo į Elbingą kaip buvo ketėję.

Ne mažesnis buvo pavojus namo grįžti kryžėjams; kamendotas Bremeras, pastiprinęs savo įgu-

lę, grįžo į Kulmą ir lig pilies Šveco atirklavo laimingai, bet tenai Sviatopelkas su savo karėjais jį antpuolė, vienok maž ką tenuveikė.

Ta laima pasipūtę, kryžėjai užsikėto į pačią ūkę Sviatopelko traukti ir jo paties namuose su juomi kariauti; to dėjęsis, Osterna paėmė savo kariauną ir, susinėręs su kalavijonimis, traukė pas pilį Višegrodas ir tenai į taborių sustojo, vildamos pilį vėtravoti. Sviatopelkas, nujautęs didį būrį meldžionų traukiant ant pagalbos kryžėjų, Šveco pilį kaip įmanąs tvirtino. Osterna užsikėto jį tenai antpulti ir Višegrodą palikinas leidos tenai. Nakčia pagal prisigavęs pas pilį, savo karėjus užpakaly paliko, ryto metą išsiuntė karėjus masinti neprietelius į mūšą. Sviatopelkas norėjo juos pavyti, bet kryžėjai atrėmė jį, kurie, pargrįžę į pilį, nugandino visą įgulę. Sviatopelkas nebgalėjo niekaip savųjų į rindą besueiluoti, kaipogi viena dalis kryžėjų įpuolė į pilį, antra vijo munkančius, kuriuos mažne visus verpetuose Yslos nuskandino; taip įgiję kryžėjai pilį grįžo į Kulmą.

Didesniai dar linksminos kryžėjai, sulaukę meldžionų būrį iš Austrijos, kaipogi rėdytojas kryžėjų ne vien visus brostvius ir vokyčius, bet dar susinėręs su Kazimieru, kunig. Kujavijos, lygiai su meldžionimis atėjusiaisiais skubinai persikėlė per Yslą į Pamariją, kurią, gieždamas apmaudą, nuteriojo nuo vieno krašto iki antro, grobį griedamas; ką vien rado, tai yra: javus, gyvolius, ėmė šalin, trobesius nudegino, varydamas būriais gyventojus laukan.

Tuo tarpu Sviatopelkas, pagal savo būdą niekuomet nenusimenąs nelaima, nedidžiuojąsis laima, skubinai sukėlęs savo karėjus, pernakvojo ir ryto metą taborius savo pastatė, kas kartą savo kariauną didindamas, ant galo užsikėto su kryžėjais grumtis, kursai, drąsindamas savo karėjus kantriai kariauti, rodė lietuviams ir saviesiems, kokia baisi vergyba jų laukia kryžėjams tekus į nagą, ir tais žodžiais bengė: „Rytą regėsim Pamarį ir Parusnį nuo

vokyčių jungo liuosą". Kaipogi ryto metą prasidėjo baisi kovė. Visų pirma išsiuntė Sviatopelkas savo jotį kryžėjams grobį atimti, kuriuos pergalėjusi, įgijo visą tą, ką kryžėjai buvo tenai sugrieję. Išgirdęs tą, Osterna siuntė kamendotą Drusigerį su stipresne virtine ant Sviatopelko, kursai ir tą karvietėj išklojęs kaip jei pirmuosius; likusieji kryžėjai su pačiu kamendotu tenkino į pilį Torunės įmukę. Tą regėdamas, meldžionų karvedys Lichtenšteinas, pagrobęs vieną dalį karėjų, metės ant Sviatopelko, suardė jo rindą ir apent atėmė grobį. Sviatopelkas, norėdamas vėl grobį atgauti, buvo jau su trimis pulkais prisiartinąs prie paties Lichtenšteino, tuo tarpu lenkai, jo talkėjai, pradėjo mukti šalin visa palikini.

Tuo tarpu kiti kryžėjai eilavo į rindą savo kariauną, vildamos užsiausti paskuojį siūtį Sviatopelkui, kursai, taip pat nenorėdamas pasiduoti, liepė 1000 jočių sėsti nuo žirgų ir grūstis su krioksmu ir tranksmu ant kryžėjų taborių, užsidengdamos skydais, varstyti ragotinėmis neprietelius, tardamas, jog jie, sunkiai šarvoti, negalės pėsti grumtis. Mušės didžiai narsiai, ir pergalė sviro abiem pusėm ilgą laiką be perskyros. Lietuvių jotis pėsčia grumdamos įsitraukė į girią, kur jotis kryžėjų negalėjo jų vyti; nuo to pradėjo gurti Sviatopelko kariauna. Tame įnirtime mūšos susirėmė pats Sviatopelkas su vienu kryžėju, kursai sunkiai jį pažeidęs parito žemyn, kurį jo karėjai, išveržę nuo kryžėjų, vos beišbogino kruviną į pilį palikini 500 savųjų karvietėj ir 600 žirgų kryžėjams.

Persikėlę kryžėjai per Vyslą Torunėj rado rūstą dieną, kaipogi numukęs tenai Drusigeris pasakė, jog visa kariauna kryžėjų guli jau karvietėj; visuomenis nuogąstis apniko visus gyventojus visos srities, bet ryto metą atsitekėjo išvydę savo pulkus pamūriuose.

Nebsumanydamas Sviatopelkas ką bedaryti, kaipogi galybė jo buvo pasilpnusi ir drąsybė karėjų ir talkėjų sugurusi, nebgalėjo viltis toliaus su laima

bekariauti, todėl ėmė pakajaus lūgoti, kurį ant galo per tarpinykus vos ne vos iškaulijo ant tų varunkų, kurie buvo padėti pirmajame pakajuj, tai yra: jo sūnus su kitais vadais ir Cantiro pilė paliks kaip buvę rankoj kryžėjų; Sviatopelkas pasiėmė ir prisiekė netikėlių lietuvių ir žemaičių nebšelpti ir jų į karę nebtelkti.

Lietuviai nebgalėjo Sviatopelką bešelpti, kariaudami patys su gudais ir kalavijonimis, kaipogi Vasilka, rausvųjų gudų kunigaikštis, patelkęs mozūrus, grūmės su lietuviais tuo pačiu laiku Letvėžijoj, arba Paletijoj, kad kiti lietuviai žuvo taip pat karėse apie Černigovą ir Kijevą, o žemaičiai Padaugavyje su kalavijonimis. (K a r a m z i n, Istor. gos. Ros., t. IV, K. I, s. 34.)

Kad taip vieni lietuviai žemaičiai gyniojo kantriai liuosybę ant irų savo namų tarp Yslos ir Parusnio, tuo pačiu laiku kiti šlekino kraują latakais Žemaičiuose ir Kalne, grumdamies su gudais, kaip sakiau, ir meldžionimis vokyčiais baisiose karėse ir nenorėdami vergauti, kurie, lyčyna tikybos antsimovę, dyko jiems antdėti gelžinius amžinos vergybos, kaip viršiaus minavojau.

Noris siuntinys Mintauto, atėjęs į Rygą, kaip sakiau, pas mistrą kalavijonų Griuningeną, paprakuodamas jį dėl savo kunigaikščio daugybe žirgų ir suičiais sidabro graižiniais, sako jam: „Jei nukausi ar nuo savęs pavarysi Tautvilą, dar daugesniai gausi nuo mano viešpaties ir jo bendru tapsi". Bet mistras, dovenas atėmęs, nei kavo, nei nuo savęs varė Tautvilo; kuo piktesniai dar, sukėlęs visus meldžionis, kas vien Padaugavy buvo, ir patelkęs dar danus, grūdos gilesniai į Žemgalius ir užėmė jų pajūrį, vadinamą Kursara, arba Kuržemė, kurį baisiai nuteriojo, drevėdamas turtus ir gėrybes, o pačius suokdamas krikštytis ir vergauti vokyčiams. Idant juos tenai nuturėtų savo valdžioj, įsilaužęs į pilis Ventspilio ir Embūtės apsikapėjo. Žemgaliai ir kuržemiai, nestengdami ramdyti patys savo galia kalavijonų, pasiėmė jiems donį mokėti,

bet, neapvežėdami jų vergybos, tuojau nuleido siuntinius pas Mintautą, Lietuvos didįjį kunigaikštį, lūgodami nuo jo pagalbos ir užtarymo.

Mintautas, paklausęs siuntinių, sukėlė stiprią kariauną ir traukė ant kalavijonų, lėbaujančių Žemgaliuose. Ištiko į aiškią mūšą ties pile Embūte. Kas aprašys tą narsybę ir kantrybę, su kuria tenai šalys grūmės, abiem pusėm visų kantriuosius rovė giltinė eilomis, jau kraujų latakai varvėjo, kūnų suverstų šūsnys gulėjo, dar negalėjo žinoti, katrie katruos pergalės. Mistras kalavijonų, regėdamas taip įnirtusius lietuvius, su antra dalia savo kariaunos, užslėpta girioj, užsiautė žemaičiams užpakalį. Nu reikėjo veizėti, kaip žemaičiai liuosais už savo tėvainę mirė, viena meškena ar briedena apsisiautę eilas šarvotų vokyčių jau kardomis, jau ragotinėmis klojo, tardami: „Diena mūsų — amžius mūsų", — kurie, stebuklus savo narsybės rodydami, tiek dar godos turėjo, jog apsiaustieji velijos iki paskuojo karvietėj atlikti nekaip vokyčiams vergauti; sako, jog 15 000 lietuvių ir žemaičių karvietėj kritusių, kurių padargai, ginklai ir gėrybės kliuvo į ranką meldžionims vokyčiams Padaugavy.

Taip grumiantis Mindaugui, arba Mintautui, su kalavijonimis Žemaičiuose, Tautvilas tuo pačiu laiku įsigrūdęs į Lietuvą nuo antros pusės teriojo baisiai baisesniai, nemindamas pergalvis ant savo namų, ant genčių ir bendrų, kuriuos vienus galavo, kitus vergė, o kūdikius su žmonomis, gelžiniais susietus, būriais varė vokyčiams į vergus, kurių vyriškiai ir tėvai, gindami juos, vieni jau lygmėse Polocko, kiti laukuose Slonimo, kiti pamūriuose Embūtės palaidoti gulėjo, neigi* Tautvilo sugraudinti nebgalėjo, kursai savo aitroj nei švento, nei ūkiško nieko netaupė, netarsi, jog pačius kapus, kuriuose kaulai jo bočių probočių gulėjo, griovė ir ardė, gieždamas neteisingą apmaudą; kur užėjo, ten rūstą dieną paliko.

---

* Viršuj: *todėl.*

Kad taip kalavijonys Žemaičius teriojo, Tautvilas Lietuvą nuo vienos pusės, o nuo antros tuo pačiu laiku Danielius, užėmęs, kaip sakiau, Brestą, Naujapilį ir Gardiną, dar gilesniai grūdos į Lietuvą teriodamas. Taip spaudžiamas Mintautas ir nebsu-
1247 manydamas kur bedingti leido antrus siuntinius pas abejus, bet veltui lūgodamas pakajaus nuo savo neprietelių, kurio ne vien jam nežadėjo, bet kuo piktesniai susinėrę apgulė patį Mintautą pilėj Vorutoj. Nujau alvienas jau tarė, jog Lietuvos ūkė atliks sulig ta diena. Bet Mintautas, noris apgultas pilėj, vienok savo buklumu ir gudryba to dasiekė*, jog kalavijonų vyresniuosius paprakavo, kurie skaugėdami, idant didžioji dalis lietuvių netektų gudams, vieni ir antri vangstės į pilį grūstis, o gailėdamies nustoti savo karėjų, nieksai nenorėjo pradėti laužtis. Taip besivangstant nepríeteliams, Mintautas gavo pragumą iš pilies išsprukti. Tą pajutę, nepríeteliai susibaro kalavijonys su gudais ir pilį palikini paskydo apygardų terioti, kuriose sugrieję gausų grobį grįžo namo.

Mintautas, išsigavęs iš pilies Vorutos ir kuo veikesniai sutraukęs iš visos ūkės savo karėjus, gulė ant gudų, kuriuos keliose kruvinose mūšose pergalėjęs, apygardas Polocko ir Pleskavo baisiai nuteriojo ir su didžiu grobiu namo pargrįžo.

Tuo tarpu Mintautas, pailsinęs savo kariauną, žiebų veikumu nusiaubė antrą kartą Gudus, kuriuose nudeginęs vietoves Pleskavo, Naugardo, vos beatsirėmė su savo rimtais pulkais į mūrus pačios Maskvos, kurios kunigaikštis Mykolas, Kantriu vadinamas, norėjo jam ant upės Trotvos kelią užsto-
1248 ti, bet, susirėmus su Mintautu kruvinoj ir maringoj mūšoj, su visa savo kariauna galą gavo; sako, jog laukai apskleisti kūnais maskolių, arba gudų, kelias dienas gulėję nelaidoti, taip svietas buvęs išteriotas apygardose, jog nė laidžių būk nebgalima buvusi begauti. Ant galo vyskupas Suzdalės Kiri-

* Viršuj: *nuveikė.*

las, pasigailęs savo kunigaikščio, pargabeno jį ir bažnyčioj savo palaidojo, o Mintautas it rūsta audra nuėjo ant namų, virdydamas neapseikimas gėrybes[1].*

Taip bežygaujant Mintautui Gudijoj, jo sūnus Vasilkas, išsiųstas pas Danielių kunigaikštį, negalėdamas niekaip kitaip nuo jo pakajaus iškaulyti neigi pasigerinti, savo seserį už jo sūnaus Švarno išpiršo ir kraičio vietoj visą tą kraštą, kurį buvo Danielius Lietuvoj užėmęs, tai yra pilis Slonimą, Drohičiną, Brestą, Gardiną, atduoti žadėjo ir taip dar mаž jam teregėjos, vienok, tapęs uošviu, padarė sandarą su Mintautu[2]**.

Pargrįžęs Mintautas namo skatino naujus karėjus kelti ir drąsino Paysly lietuvius ir žemaičius stipruoti ir nepasiduoti vokyčiams vergauti, noris ant irų ir pelenų namų savo, ginti liuosybę kaipo visų brangiausią palaiką savo bočių probočių iki paskuojo, mindami, jei liuosais mirs, pas dievą Perkūną ras amžiną linksmybę ir džiaugsmą aukštybėse; darin siuntė į visas puses vaideles ir žygovus kelti visą tautą ir drąsinti. Mintautas, noris drąsus ir narsus, vienok neišgalįs visus vienkartu savo neprietelius ramdyti, kaipogi visur reikėjo karėjų, o niekur negalėjo veikiai jų gauti: ūkė išdrevėta jau nuo gudų, jau nuo kalavijonų, jau nuo kryžėjų, pilys suardytos, kitos neprieteliais jau užgultos, didesnioji jau dalis krašto vokyčių ar gudų rankoj, gyventojai vieni išmirę, kiti terionėmis medėse išblaškyti, namai tušti, kaimos ir dirvos į tyrus paverstos. Tokioj dienoj reikėjo Mintautui pagalbos ir talkos veizėti, bet nė nuo kur negalėjo jos gauti neigi bendro rasti, kaipogi visi namtarpiai, visi krikščionys; Mintautas viensai netikėlis ir dėl to vien neapvežamas, vienok, matydamas ku-

[1] K a r a m z i n, Istor. gos. Ros., t. IV, K. I, s. 38.

* Rankraščio paraštėje įrašyta: *Atmonijo lietuviams tuojau jo brolis, kuriuos paveikė ties pile Zubcovu.*

** Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

nigaikštį Pamarių Sviatopelką tuointimpos su kryžėjais kariaujant ir šelpiant lietuvius ir žemaičius Paysly, nuleido pas jį siuntinius ir su juomi tuojau sandarą padarė, ketėdamu vienkartu vokyčius kariauti ir vienis antram pagalbą duoti.

Tą patį metą Sviatopelkas, sekdamas sandarą, pradėjo vėl kariauti su kryžėjais. Veltui dar norėjo jį arkivyskupas Gnezno Fulko su jais sutaikinti, linkėdamas jam Vyslą upį už rubežių laikyti tarp valdžios jo ir kryžėjų. Rasi būt ir suderėjęs, jei kryžėjai būt tą darę, ką buvo prižadėję, tai yra jo sūnų išvaduoti, kurie atkaliai, sulaukę iš Austrijos pagalbos, ne vien to nepildė, bet kuo didesniai dar pradėjo šiauštis. Kaipogi tebesikaulijant Sviatopelkui su kryžėjais, Vida, jų rėdytojas, sukėlė visą savo galybę, kursai, susinėręs su meldžionimis, gulė į Pamezoniją lietuvių kariauti žiemos vidu, nutykinęs pasalu pas pilį Grevą (Christburgą), kurios įgulė, nuvargusi speigais ir darganomis, ilsėjo, peršokęs staiga tuščius mūrus, įgulę kilstančią jau iškirto, jau nuvergė ir taip Grevos pilį apgalėjo.

Vida, pailsinęs tenai karėjus, traukė tolesniai į Pamezoniją drausti trakuojančių lietuvių, kurie jo nenorėjo klausyti. Besitaisant jam į karę, Sviatopelkas atleido siuntinį, lūgodamas, idant kryžėjai atleistų ūkės vyrą sandarauti apie pakajų. Atėjus kryžėjų siuntiniui, Sviatopelkas ėmė jam guostis apie neteisybes, kurias kryžėjai darė perkrikštams, ne netikėliams lietuviams, sakydamas: „Aš noriu pakajaus ir rengiu visa tą daryti, ko kryžėjai teisingai reikalauja, bet tegul sugrąžina man sūnų, kurį aš jiems kaipo vadą daviau". Atsakė jam Lichtenšteinas, siuntinys kryžėjų: „Sūnaus savo negali niekaip gauti, yra jis vadu pakajaus, kurį kunigaikštis daug kartų sulaužė, su netikėliais lietuviais bendraudamos, visa, kas buvo kryžėjų, drevėdamas ir teriodamas ir tikybą, su visų didžiausiu vargu krikščionų tuose kraštuose įkurtą, gaišindamas, juos pačius galaudina ir vergina". Sviatopelkas, tą girdėdamas, paėjo šalin nuo siuntinio, kursai pagrįžęs

į Kulmą apreiškė Vidai tą, ką buvo jis su Sviatopelku bylojęs. Dar vylės Sviatopelkas pakajų antturėti ir gundino patį rėdytoją kryžėjų ant salos Yslos pasiregėti, bet ir tenai niekaip nesusitaikino ir įbingęs Sviatopelkas grįžo namo, ketėdamas karda teisybę sau daryti.

Sviatopelkas, regėdamas save nuo kryžėjų masinamu ir nė kokios nuo jų teisybės negaudamas, kaipogi savo sūnaus po tiek pažadėjimų negalėjo išliuosuoti, todėl, ko negalėjo iškalba, tą norėjo varu įgyti. Visų pirma pragumais, kur užnikdamas kryžėjus ir jų talkėjus, bendrus bei algočius, skardė, lig sutelkiąs stipria kariauną. Kryžėjai taip pat nuo savo pusės stipriai ginklavos, idant galėtų nuramdyti įnirtusius netikėlius lietuvius su jų užtarytoju Sviatopelku. Patelkė Kujavijos kunigaik. Kazimierą, pats brolis Sviatopelko talkinėjo kryžėjams, be to dar, kas vien ginklą pakėlė tarp vokyčių, tas turėjo į karę traukti. Patsai rėdytojas kryžėjų ir kalavijonų Griuningenas iškeliavo į Teutoniją tenai meldžionų į karę telkti, bekeliaudamas jau užtelkė margrafus Brandenburgijos Joną I ir Otoną III. Lygia dalia patsai didysis mistras kaip įmanąs steigė pašalpą kryžeiviams, bet, iki nesutraukiant jiems tas galybes, Sviatopelkas su didžia kariauna, persikėlęs per Yslą, ties Torunę antpuolė pasalu kryžėjų kariauną ties Golubu padrevency. Paskui gulė į Kujaviją ir tenai sariodamas visame krašte, sugriejęs didį grobį, grįžo namon, varydamas daugybes imtinių motriškų ir vaikų. Tas jo antpuolis taip staigus buvo, jog niekas jo nedrįso ne vien ramdyti, bet ir mojuoti.

Su lygia narsybe įpuolė Sviatopelkas į Pamezoniją, ketėdamas Grevos pilę (Christburgą) apent vokyčiams atimti; todėl, perskiedęs savo kariauną į dvi dali, apniko pilį nuo dviejų pusių. Nuo vienos pats su lietuviais grūdos, kurią patys kryžėjai gyniojo, nuo antros pusės pamarionys. Noris tenai įgulės skaitlių rado menką, vienok turėjos stipriai kelias dienas, kurią Sviatopelkas dieną ir naktį vėt-

ravojo, norėdamas kuo veikesniai įsilaužti; kad taip toj pusėj kryžėjai įnirtę grumias su pačiu kunigaikščiu, tuo tarpu antra dalis Sviatopelko kariaunos apniko nuo užpakalio kryžėjus, kuria suremti nuo abiejų pusių nebstengė begintis ir visi, kurie tenai buvo, iki paskuojo galą gavo ir pilis teko Sviatopelkui į ranką.

Rėdytojas kryžėjų, jutęs tą notį savo karėjų, skubinos jų gelbėti, vienok pavėlavo ateiti ir nebkušino pilės, regėdamas tenai stiprią įgulę esant, Sviatopelkas taip pat nairės lauke su juomi grumtis; taip besivangstant abejiems, atėjo kunigaikštis Anhalto su būriu meldžionų kryžėjams pagalbon, kuriuos skelbėjai kryžiaus karės buvo sutelkę Teutonijoj lietuvių ir žemaičių kariauti. Kryžėjai, gavę tokią pagalbą, norėjo į Grevos pilį vėl įsilaužti, kuri jiems didžiai pavoja buvo, būdama rankoj netikėlių, kaipogi Elbingo pilis buvo nuo visų pusių atdara antpuoliams lietuvių, kurių kryžėjai nebgalėjo jau sudrausti nei Pamezonijoj, nei Pagezonijoj. Tą matydamas, Vida, kryžėjų rėdytojas, užsikėto naują pilį įkurti. To dėjęsis, liepė visų pirma medžiagą jai patiekti, paskui, sutraukęs visus meldžionis, ėjo į Pamezoniją, kurie tenai tarp Sirgūnės upies ir Draudžių ežero ant kalno stiprioj vietoj ir neprieinamoj pilį padirbo, kurią pravardavo taip pat Christburgu ir tenai pagal savo būdą įgulę įdėjo.

Inocentas IV popiežius buvo jau jutęs apie kares Sviatopelko su kryžėjais, kurie, lūgodami jo teisybės, jam guodės. Popiežius, norėdamas teisybę padaryti, paskyrė teisdariu vyskupą Parto, bet, norėdamas geresniai tą reikalą permanyti, liepė abejiems į Lugduną (Lioną) ateiti, kame pats gyveno. Be to, dar išleido popiežius savo siuntinį, vyrą sumanantį ir gudrų, archidiakoną Liticho Jokūbą Pantaleoną, pagirtą dorybe ir teisybe, tą audrą ramintі, kuri jau nuo 10 metų dergė visą pajūrį Žemaičių, ir kerštus Paysly ant godos bažnyčios ir laimos krikščionybės sutaikinti.

Regėdamas popiežius tuose reikaluose didį sunkumą įsakė arkivyskupams Fulko Gnezno ir Albertui Rygos, jų sufraganams ir opatams jo siuntinį minavotą šelpti kaip įmanant, kursai, atkeliavęs į Sileziją, Braslave sukėlė surinkimą vyskupų, kurių teiravos, kaip tuos kerštus tarp kryžėjų ir Sviatopelko galėtų nubengti.

Toksai linkėjimas popiežiaus nebuvo dar apreikštas, kaip jau karda buvo pakajų suardžiusi, kaipogi netikėliai didžiai nekentė naujos pilės Christburgo, lygia dalia netiko ji ir Sviatopelkui, kursai savo karėjus keldamas ketėjo tą buveinę pavojaus išnaikinti. Tuo tarpu didi kariauna lietuvių ir žemaičių susirinko, laukdama Sviatopelko iš Pamario atkeliaujančio. Lietuviai ilgėdamos išsiuntė vieną dalį savo kariaunos prieš. Tą pajutęs, Vida, kryžėjų rėdytojas, su 11 000 užėjo jiems kelią pasalu ir išmušė lig paskuojo, o jų vežimus ir ginklą pargabeno į naują pilį Christburgą. Tą jutusi, likusioji kariauna lietuvių taip išsigando, jog tuojau paskydo. Tuo tarpu atėjęs Sviatopelkas su savo kariauna ties pile Cantiru į abažą sustojo ir išleido dabotojus žvalgytis, bene atėjo jau lietuviai pas Christburgą. Rėdytojas kryžėjų, nujautęs atsiartinimą kunigaikščio, vieną dalį savo kariaunos užpakaly užslėpė lig kunigaikščiui išlipant į kraštą, kurį antpuolęs staiga vienus jo karėjus išblaškė, kitus išmušė. Likusieji su didžiu krioksmu į taborių Sviatopelko sumuko ir savo tranksmu taip nugandino kitus, kurie nusiminę taborius palikini prasikraustė, kurių daug dar kryžėjai panokę nukovė, daug sugavo, daug verpetuose Yslos išskandino, vos pats kunigaikštis su keliais beišsprūdo valty. Kas gal aprašyti širdgilą Sviatopelko, kursai iš visos galios buvo pasitaisęs paskuojį sykį vokyčiams užsiausti ir juos išuiti, — dabar tokia jam nelaima nutiko. Vida, didžiuodamos ta pergale, ėjo pas pilį Cantirą, vildamos įsigriauti, bet, radęs tenai stiprią įgulę, ėmė terioti patį kraštą, kurį drevėdamas ir degindamas taip baisiai nusariojo, jog nieksai

neatminė nė pasakomis Pamarį kuomet buvus taip nuteriotą, kaip tuo kartu.

Prityręs Sviatopelkas tą nuopuolį nuguro, noris pats norėjo dar kariauti, bet svietas nebstengė, kaipogi, kariaujant per 10 metų be perglytos, visi kraštai nuterioti, gyventojai, sunkiais žygiais suvargę, nebgalėjo daugiaus bestengti; pats ant galo regėjo nebnuveiksiąs to, ką ketėjo daryti, užvis jog lietuviai ir žemaičiai taip pat nuterioti ir nuvargę, patys, kaip regėjom, sunkiose karėse žūdami, nebgalėjo jo bešelpti, užvis regėdamas kas dieną tvystant meldžionis kryžėjams pagalbon. Tą matydamas, Sviatopelkas ėmė lūgoti pakajaus nuo viršiaus minavoto siuntinio popiežiaus, kursai, pasiteiravęs vysk. Kamino ir Kujavijos, suderėjo 12 dienoj šilo mėnesio ant to paties apsiė[mimo] ir prisiekė ant Evangelijos, jog tuos apsiėmimus teisingai pildys, jei kryžėjai išliuosuos jo sūnų, ir jis nuo šiol nei pats, nei per kitus perkrikštų nepaikins, netikėlių nešelps, iškadų vienas nuo kitų nebreikalaus.

Taip nusikratę kryžėjai Sviatopelko sukos su savo visa galia vėl lietuvių trakuojančių drausti ir juos vergti, kurie per visą karę praėjusiąją Sviatopelką šelpė patys gyvendami degėsuose ir giriose, vienok dar liuosais. Bet ir tokį jų gyvenimą tuojaus sudergė kryžėjai savo karėmis, kuriomis dyko kaip įmaną juos nuvergti. Jau tą patį rudenį rimtą kariauną brostvių išsiuntė į Elbingą, kuri, susinėrusi su įgule, traukė į Varmiją; niekame nieko nesutikdama, atėjo į Balgą, su kurios įgule taip pat susinėrusi leidos į vidų Natangijos, kurią visomis pusėmis nusariojo ir tas, kas buvo ant praėjusių degėsų atsikėlęs, ugnia ir karda nunaikino. Lietuviai, nebsuskubėdami susitraukti į kariauną, grūmės po kelis su savo galžudžiais, velydamies liuosais mirti nekaip vokyčiams vergauti. Kryžėjai, pasikliovę ta laima, niekame nebregėjo daugesniai pavojaus.

Vienok ta karės laima kryžėjų ne vien nenugandino lietuvių, bet kuo didesniai užrūstino, kurie, nenorėdami svetimiems vergauti, toj kruvinoj die-

noj iš rūpesnio patrako ir tuojau sutraukė didžią kariauną užpakaly kryžėjų, kurie, grįždami į Balgą, rado su didžiu nuogąsčiu visus kelius medžiais užlaidytus taip, jog, nebgalėdami bekeliauti, sustojo kaimoj, Krukiais vadinamoj, netoli nuo upės Pasmarės, kuriuos lietuviai tarp dviejų ežerų užstojo, vienok į aiškią mūšą nedrįso nei kryžėjai, nei lietuviai, kurie vylės badu prisuokinsią kryžėjus pasiduoti. Tuo tarpu kariauna lietuvių kas dieną didinos, o kryžėjų stipdama mažinos. Tą matydamas, Botelis, marčelga kryžėjų, norėjo savo kariauną gelbėti, darin ėmė su lietuviais sandarauti. Lietuviai ant to sutiko, bet reikalavo už vadą paties marčelgos ir trijų brostvių, kamendotas Balgos, arba Onedos, nenorėjo to daryti, tardamas geresniai į mūšą stoti su neprieteliais ir dūksaujant pas Dievą sau kelią skinti. Bet kiti brostviai jo neklausė ir vadus lietuviams norimus išdavė. Vos buvo kryžėjai tą stiprią vietą palikę, bet lietuviai kibo tuojau jiems į užpakalį ir mažne visus išklojo 30 dienoj lapkričio mėnesio, pačių brostvių 54 paliko beklaksą karvietėj. Natangionis karėjas, nukirtęs galvą kamendotui Balgos, maudamas ant ragotinės būk sakęs: „Būtų tavo broliai tavo išmintingo tarimo klausę, būtum gyvas palikęs". Lietuviai, nebtverdamies savo apmaude, kryžėjus gyvus dakanojo. Ginklai, turtai, padarynės — visa paliko karvietėj lietuviams.

Žinia tos nelaimos kryžėjų paskydo visame krašte ir pačioj Teutonijoj, ant kurios garso leidos daug viešpačių, pasitiekusių eiti lietuvių kariauti, su rimtais pulkais kryžėjų pagalbon, tarp kurių margrafas Brandenburgijos, vyskupai — Tamošius Braslavo, Henrikas Merzeburgo su jomylistomis vokyčių, kurie tuojau savo karėjus įdavė į valdžią Vidos, kryžėjų rėdytojo, kursai taip pasistiprinęs išblaškė likusiuosius ginkluotus lietuvius Pamezonijoj ir Ermijoj, paskui nuteriojo vieną dalį Natangijos ir Bartijos, visur gandindamas svietą karda ir ugnia taip, jog gyventojai, nebįmanydami ką bedaryti, pa-

siėmė klausyti kryžėjų ir vadus įdavė dėl kliauties. Ir taip, noris lietuviai per tiek metų su visų didžiausia aitra drąsybės, narsybės ir kantrybės gynė savo liuosybę nuo vergybos kryžėjų, vienok nuvargę ir nusišylę nebstengė begintis, nebgaudami pagalbos iš tolimesnės Lietuvos, kaipogi tarp pačių nebebuvo jau kliauties, visi nuvargę ir nusišylę, gyventojai sujaugti su prašaleičiais lenkais, pamariais, vokyčiais, alvienas tarp jų ypatingo būdo, apsiėjimų ir kalbos buvo, todėl kiekvienas sau gero veizėjo ir tarp savęs negalėjo sukliauti. Regis, tokia yra žmogaus gymė, jei ko pradeda jis kėtėti ir geisti, tuo metu randas jo dūšioj tokia stiprybė, galybė ir kantrybė, jog netikimus daiktus išdaro, idant tiktai savo sykį pasiektų, bet jei to, ko geidžia, negal prigauti, tuo kartu ta aitra žmogaus gursta ir gaišta veikiaus nekaip ana kėlės, ir žmogus pats randas bugiu ir droviu, kaip kad pirma buvo stipriu, gudriu ir bukliu alviename atsiėjime.

Tas gi nutiko dabar su lietuviais tų kraštų, kurie mažne per 20 metų gynės nuo vokyčių vergybos su visų didžiausia aitra ir su visų didžiausiu vargu, nuo kurios vienok niekaip negalėjo išsiliuosuoti; noris kariavo už savo tėvainę ir namus, už liuosybę, dobę ir įstatymus, už tėvų rėdą ir parėdką, už dievus ir šventenybes, už savo tikybą ir kunigybą, už tą, kas visų brangiausiu ir visų godžiausiu širdy lietuvio ir žemaičio buvo, gyniojo visų didžiausią laimą gyvenimo ir tą, kas godina gyvybą žmogaus, apie kurią jis visuomet rūpinas ir trūsinėja, kaipogi, per tiek metų kariaujant, senoji rėda buvo suirusi ir sugaišusi, namai, žinyčios, pilės ir rūmai irose ar pelenuose jau užraustos gulėjo. Bet, nuo antros pusės, ir tą reikia sakyti, jog neb visų širdy besintėjo jau liuosybė ir tėvainės meilė, už kurias tiek kraujo buvo pralieję, tiek turtų pakleidę, kaipogi buvo jau radusios ir tokių, užvis tarp diduomenės, kaip minavojau, kurie, pameilę grobio, algavo kryžėjams, kurie juos visaip viliojo ir godojo, sakydami, jog anie po senovės gyvens, ku-

rie, to vildamos, nebrūpinos nei goda, nei tikyba
savo tautos, visi norėjo praturtėti teisingai ar ne-
teisingai, regimas buvo visur paskydimas ir suiri-
mas ūkės, kurioje kame ne kame begalėjo regėti
palaikus senovės. Jų dievai patys, pagal jų nuomo-
nę, nebturėjo tos galybės, kurią [pir]ma rodė.

Vienok tą matydamas popiežiaus siuntinys ir
skrūpaudamas, idant lietuviai ir paskuojieji toj rūs-
toj dienoj neužsigeistų pirmiaus liuosais mirti ne-
kaip vokyčiams vergauti, todėl norėjo juos kaip
įmanąs nutildyti, idant nuteriotas kraštas nepa-
liktų su visu tyru, pradėjo su pamezonimis, page-
zonimis ir varmijonimis sandarauti, kurie girdėda-
mi jį apie pakajų kalbant, tuojau lietuviai ėmė
guostis siuntiniui popiežiaus ant vergybos kryžėjų,
ant kurios jau Sviatopelkas pirmesniai pats popie-
žiui buvo skundęsis ir lūgojęs užlaikymo senovės,
kurią jiems patys popiežiai Inocentas III, Honori-
jus III, Gregorius IX ir Inocentas IV, kaipo naujai
gimusiems sūnams Dievo, buvo dovenoję jų bočių
liuosybę, kuria džiaugdamies galėjo gyventi, o da-
bar ant to atėjo, jog kryžėjai prieš įsakymus tų
popiežių su visų sunkiausia vergyba juos taip bai-
siai sluoguoja, jog tolimesnieji lietuviai netikėliai,
regėdami tokius kruvinus vargus ir priespūdas, ne-
apveža visų krikščionų ir jų tikybos ir nekenčia
jos kaipo kokio įrankio, kuriuomi kryžėjai nori juos
iš žmonių į gyvolius paversti. Todėl kuo didesniai
minavotas siuntinys popiežiaus norėjo pakajų ir
vienybę įkurti; užvis sunku buvo nugrėsti lietuvius
perkrikštus nuo senovės jų apsiėjimų ir tikybos ir
to apmaudo, ant vokyčių krikščionų įūdrojusio jų
širdy, o į jo vietą įgyti kliautį ir viltį to viso, ko
jie sau linkėjo. Daug kartų deputotai Pamezonijos,
Pagezonijos, Natangijos ir Varmijos buvo susirinkę
apie savo įstatymus ir liuosybę su vyresniaisiais
kryžėjų lygauti pakajų pirm atėjimo dar popiežiaus
siuntinio, daug kartų apent išskydo, negalėdami su 1249
jais sutarti, ant galo diena nemetų suderėjo 7 die-

noj sausio mėnesio tą patį metą ir pakajų tarp savęs padarė Christburgo pilėj su tokiais varunkais:

1. Ne vien perkrikštai, bet ir netikėliai lietuviai apsikrikštiję gal sau turtą įgyti pirkimu, dovena ar kita kokia teisinga dingsčia, o įgytą patys veldėti ar savo karšinčiui palikti.

2. Nustipus tėvui, sūnūs ir dukterys veldėjo jo turtais, nesant vaikų—tėvai, jei tų nebuvo — žentas, ir to netekus — nustipusiojo broliai, jei tų nebuvo — sesers sūnūs; jei kas nepaliko karšinčių ir stipdamas savo turtų neišdovenojo, tuo kartu turtai jo teko kryžėjų zokanui.

3. Perkrikštai galėjo judinamą turtą dovenoti, parduoti ir veldėti kaip tinkami, o nejudinamą, tai yra žemę, namus, parduoti kam norėdami, bet parduodami tą žemę arba tėviškę turėjo vadą duoti kryžėjams, jog, atėmęs naudą nuo pirkėjo, neis pats nei pas netikėlius, nei pas neprietelius kryžėjų.

4. Kiekvienas galėjo testamente kaip norįs savo gerą parėdyti, bet jei kunigams ar bažnyč[iai] kokį palikimą darė, kunigai vokyčių metams nesukakus turėjo parduoti karšinčiams mirusiojo, o naudą sau paturėti; jei per metus nepardavė, tuo kartu žemė kryžėjų zokanui teko.

5. Kiekvienas galėjo pagal savo norą ir mėgimą pačiuitis; vienok, pagal įstatymus bažnyčios, galėjo patys savo reikaluose teisybės gedauti nuo ūkiškos ir dvasiškos vyresnybės, patys ir jų vaikai zokanykais tapti, vaikai diduomenės dėl ženklo karės juostą dėvėti, ir kiekvienas liuosybe džiaugtis tol, kol buvo krikščionimis, bet išsižadėję tikybos krikščioniškos tapo vergais.

6. Kad perkrikštų siuntinys popiežiaus klausė, kokių ūkės įstatymų krikščioniškų ir kokio sūdo, arba teisynės, sau linkėtų, pasiteiravę tarp savęs, įstatymų lenkų, savo susiedų, norėjo, ką jis jiems ir pažadėjo. Dar ant jų lūgojimo bandymą, arba prabą, teisybės, tai yra raudonu gelžiu, verdančiu ar šaltu vandeniu, vaida ir tuo, kas buvo prieš Dievą ir Rymo bažnyčią, užgynė. Kryžėjai prižadėjo nie-

kuomet jiems turtų ir žemės neimti be sūdo tų įstatymų.

7. Siuntinys popiežiaus stigavojo perkrikštams, užvis iš Pamezonijos, Ermijos, arba Varmijos, ir Natangijos, jog visi žmonės yra lygūs, jei negriekdarauja, patys griekai, arba nuodėmės, tedarė žmones vergais, ir kiekvienas liuosas griekdaraująs vergu tampa. Todėl lietuviai turėjo prižadėti siuntiniui, jog nei jie patys, nei vaikai, laidodami lavonus, arba nabaštikus, nebdegins nei pačių, nei jų žirgų, nei ginklų, nei drabužių ar kitų kokių daiktų pagal dobę netikėlių, bet savo lavonus pagal krikščionų dobę kapuose pakas.

8. Perkrikštai prižadėjo, jog toliaus savo dievo veido, kurį kas metą iš surinktų vaisių dirbo naują, vardu Kurke, tai yra įkurių dievo garbinamo, nebdirbs, lygia dalia kitų dievų, kaip noris vadinamų, nebgarbins ir nuo šiol nė kokių apierų jiems nebdarys ir į vieną tikybą, arba mokslą, Jėzaus Kristaus tetikės ir bažnyčios Rymo stipriai turėsis ir klausys, lavonus laidojant, lydėtojų, arba lygusonių, nebtelks.

9. Toliaus perkrikštai pasiėmė dviejų trijų pačių neblaikyti, bet viena kakintis ir pačiuojantis apsiskelbinti nuo bažnyčios paženklintame laike. Pasiėmė taip pat, jog dukterų savo nebepardavos į pačias neigi bepirks pačių dėl savo sūnų, vienok dovenas senu įpratimu vieni antriems pačiuodamies siųs ir lig ketvirtojo karto gentystos nepačiuosis; vaikai nelaimintų nuo bažnyčios tėvų negalės veldėti palikimais.

10. Nuo šiol nė vienas nei sūnų, nei dukterų negaluos, tuo gimus krikštys bažnyčioj, vienok silpnam kūdikiui esant, patys namikiai turėjo krikštyti, tris kartus vandeny mirkydami; nes jog daug vaikų buvo nekrikštytų dėl stokojimo kunigų, paženklino mėnesy vieną dieną, kurioje turėjo pagal įstatymus bažnyčios krikštyti; jei kurie tame rake nepersikrikštijo, tokiems tėviškes ir žemę atėmė, o

pačius, apdarytus skiautėmis, iš apykartos krikščionų pavarė, idant kitų savo pikta kalba nepaikintų.

11. Rodydami lietuviai Pamezonijos savo kliautį siuntiniui prižadėjo lig atenčių Sekminių bažnyčias įkurti tose vietose: Pazalavėj, Pastelinėj, Lingiuose, Liopiežėj, Bobiuose, Berėj, Prazilėj, Rezėj, Raudežėj ir Naujajame ir Senajame Christburge.

12. Varmijonys pasiėmė įkurti tuo pačiu laiku tose kaimose: Jedunėj, Suninėse, Bandadėse, Slinėj, Untenoje ir Bruseberge.

13. Natangiai pasiėmė tuo gi laiku įkurti bažnyčias tose sodose: Labegove, Tumonėj ir Sutvertėj.

14. Perkrikštai turėjo dar pasiimti tas bažnyčias pagašyti, kielikus, knygas ir kitus reikalingus daiktus įsteigti, ir gyventojai alvienos kaimos, kuriai bažnyčiai buvo paženklinti, turėjo lankyti ją ir tenai sakramentuotis. Perkrikštai pasiėmė dar tas bažnyčias taip dailiai ir gašiai papuošti ir tenai graudesniai melstis nekaip iki šiolei meldės giriose po ąžuolais, sakydami, jei patys tų bažnyčių tame rake neįkurs, tuo kartu perkrikštai nauda kryžėjams šilsis, kurios neduodant geru, kryžėjai galės varu rinkti. Ant galo pasiėmė tas bažnyčias alvienoj nedėlioj ir šventėj lankyti. Kryžėjai vėl nuo savo pusės įkurtose bažnyčiose žadėjo, nesukakus pusei metų, kunigus įsteigti ir juos reikalinga žeme dėl peno apveizėti; kiekvienai bažnyčiai ketėjo 8 valakus* žemės duoti, be to, dar parakvijonys turėjo dešimtines savo kunigams krauti ir nuo 20 valakų žemės du jungu jaučių, arklį ir karvę kunigams duoti, nes, jog kunigams atėjus dešimtinės nebuvo gatavos, kryžėjai pasiėmė jiems duoną ir alų duoti ant trijų asabų, taip pat pašarą arkliui ir sėklą lig išrenkant dešimtines. Be to, perkrikštai ketėjo duoti kunigams apieras, dovenas ir kalėdas, o kryžėjai, pakajui esant, daugesniai dar tuose kraštuose bažnyčių įkurti pasiėmė.

15. Perkrikštai pasiėmė posnyko dienas mėsos ir

* Viršuj: *margius.*

pieno nevalgyti, nedėliomis ir šventomis dienomis darbo nedirbti, tačiaus vieną kartą metuose spaviedotis apie Velykas ir taip elgtis, kaip jiems mokytojai krikščionys įsakys.

16. Perkrikštai, gerindamos už tokią liuosybę ir teikimos kryžėjų, pasiėmė patys ir jų karšinčiai kas metą dešimtines į stogines krauti ir, reikiant jas, jų netrukinti.

17. Pasiėmė pačius kryžėjus, jų godą ir įsakymus gynioti ir antturėti, su neprieteliais kryžėjų ir su kitais netikėliais lietuviais nei slapta, nei regimai nebendrautis, o, jusdami ką ar žinodami, tuojau jiems pranešti.

18. Ant galo perkrikštai prižadėjo ginkluoti pagal savo turtus visuose žygiuose kryžėjams talkinėti, kurie nuo savo pusės pasiėmė įkliuvusius į kalinyčią nuo netikėlių išvaduoti[1].

Tokios buvo kondicijos pakajaus metuose 1249 tarp lietuvių perkrikštų ir kryžėjų, kurių rėdytojas davė žodį godos ir į vardą savo brostvių prisiekė, jog visa tą teisingai užlaikys. Nuo savo pusės perkrikštų siuntiniai patvirtino jas taip pat prisieka. Idant dar lig mažiausiai glistelei netaikas ir praėjusius barnius išgesytų, abeji ketėjo užmiršti apmaudus, viens kitam pridarytus, ir akivaizdoj popiežiaus siuntinio pasibučiavo, kursai, tame rašte pats pasirašęs, su rėdytoju kryžėjų žymėmis savo patvirtino. Ir taip krikščionys lietuviai tarės laimingai gyvensią.

Noris jau rodės su visu nuveikta tame pašaly lietuvių tauta, vienok padarė tą ne tiš tikros kliauties tarp savęs, bet iš baimės vieni antrų. Kryžėjai nebdrįso bekariauti perkrikštų, o perkrikštai tarės nebstengsią ramdyti vokyčių, kaipogi baisios terionės, kurios per 20 metų visą tą kraštą buvo į tyrą pavertusios, daugiaus sudurdė galybę ir sugurino narsybę gyventojų nekaip jų širdį pergalėjo, kurioj tūžo rūstybe, neapkanta ir apmaudu, kaipogi dau-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. II, K. X, S. 620.

giam sintėjo dar giliai minėjimas linksmų dienų senovės, kurių niekaip negalėjo nutausti. Nieksai negalėjo pradžiuginti ir nuguodžioti jų gailesy praėjusio džiaugsmo ir liuosybės, kurių vietoj riogsojo iros ir neapregimi taukšojo tyrai, o ne nejaukumas ir baimė jų širdį gildė. Viena baisybė ir nuoganda karių dar tebgaudžianti tvylino ūkėjus nuvargusius, vienok aiškiai reikėjo viltis, jog tame krašte suirs veikiaus ar paskiaus tas, ką buvo kryžėjai įsteigę. Ir taip noris vokyčiai pakajų tarės įkūrę, vienok rusėjo širdy užslėpta karė, ir pats paviršius, ne širdis netikėlių buvo pasidavusi kryžėjams.

Ne vien Paysly, bet ir Padaugavy vyko vokyčiams lietuvius kariauti ir vergti. Kad taip kryžėjai stiprino savo valdžią sandaromis Pamezonijoj, Varmijoj ir Natangijoj, tuo tarpu kalavijonys Padaugavy lygia laima platino savo galybę Žemaičiuose ir gilioj Lietuvoj.

Mintautas, didysis kunigaikštis Lietuvos, negurdamas nei kruvinais nuopuoliais praėjusių metų, neigi nugandinamas baisiomis terionėmis savo krašto, pagrįžęs pernykščiai iš Maskolijos, kaip sakiau, norėjo dar ramdyti kalavijonis ir jiems nelaimas savo ūkės atmonyti. Todėl kuo didesniai kėtėdamas išpildyti, sukėlęs Lietuvos karėjus, susinėrė su žemaičiais, žemgaliais ir traukė į Žemaičius, kuriuos Stuklandas, mistras kalavijonų, su danų talka teriojo. Ties Griežės pile ištiko į aiškią mūšą; kas aprašys tą baisybę tos rūstos dienos, kurioje daugiaus nei 40 000 svieto susigrūmusio pjovės, ne mušės, visų didžiausioj aitroj, lietuviai ir žemaičiai liuosais mirti, o vokyčiai išganymą pelnyti dykdami. Likos, jog meldžionys pergalėjo lietuvius, kurie, palikę tūkstantes svieto, karvietėj pakrėsto, traukės į girias, vejami įkandin nuo meldžionų, kurie, visa į tyrą versdami ir verkiamą dieną darydami, gyventojus, kurie nebepaskubėjo į gilumą girių ir versmių prasikraustyti, būriais vokyčiai į vergus varė, ant galo taip lėbaudami atsigrūdo pas pat Mintauto buveinę Lotaviją.

Toj pusėj tai audrai verčiant, Tautvilas nuo antros taip pat tiekės su kalavijonimis ir kitais meldžionimis traukti į Lietuvą. Ta dingsčia, kad Min- 1250
tauto kariauna su visu išblaškyta, jo pilys vienos suardytos, kitos su žeme sulygintos, visa ūkė baisiai baisesniai nuteriota; dar tūlos notys, radusios Guduose, didesniai jį gandino, Sviatopelkas, paskuojis jo prietelius, nuo popiežiaus sudraustas, tvylojo, pats vienas netikėlis, kiti visi svetimų tautų kunigaikščiai krikščionys ir jo neprieteliai, vienu žodžiu, visa rodės jam pragaru mojuojąs; nebnumanydamas kaip save beginti ir kur bedingti tokiame suspaudime, ryžos pakajaus nuo kalavijonų lūgoti; to dėjęsis, išleido siuntinius su gausiomis dovenomis pas jų mistrą, kviesdamas jį, idant teiktųsi su juomi pasiregėti. Mistras paklausęs su didžiu būriu savo tarnų atkeliavo į Mintauto rūmus, kursai jį su didžia žmonysta ir ypatinga iškilme mandagiai ir viežlybai priėmė ir linksmai pasivaišinę pradėjo apie pakajų teirautis. Visų pirma mistras taip kalbėjo: „Nepadoru yra krikščionų vyrui su netikėliais sandarauti, kurs prisiekė su jais kariauti, bet jei didysis kunigaikštis Lietuvos apsikrikštija 1251
ir atduoda mano zokanui visus kraštus, kuriuos jo sesers sūnus buvo pažadėjęs, tuo kartu aš ne vien pakajų su juomi padarysiu, bet dar įsteigsiu pačiam kunigaikščiui nuo popiežiaus karūną ir jo ūkę į karalystą iškeldinsiu". Mintautas nuo vienos pusės gorinamas pavojum, nuo antros masinamas krikščionų goda, noris nairydamos, pasiėmė tą daryti, ko mistras norėjo[1].

Atkeliavęs vyskupas Rygos Albertas su kita dvasiška diduomene į Lotaviją, Mintauto pilį, jį patį, jo žmoną ir 60 tėvūnų, arba senatorių, apkrikštijo metuose 1252, 7 dienoj rugpjūčio mėnesio. Tuojau Mintautas liepė krikščionų kunigams svietą mokyti ir krikštyti visoj Lietuvoj. Paskui išleido 12 tėvūnų lietuvių su vyresniaisiais kalavijonų kaipo siunti-

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I, p. I, l. III, p. 96.

nius pas popiežių dėl papasakojimo jam apie tą, kas buvo Lietuvoj nutikęs[1]*.

Inocentas IV popiežius, prasidžiugęs ta nočia, užvis girdėdamas daug lietuvių persikrikštijus, tą patį metą liepos mėnesy pasveikino meilingoj gromatoj Mintautą Lietuvos karalium ir didžiai džiaugdamos jį gyrė, jog išžengė iš tamsybės netikybos į žiburį teisybės, už ką, rodydamas jam savo meilę, paskaitė jį pagal jo norą tarp sūnų bažnyčios ir priėmė jo karalystą su visa jo tauta į savo užtarymą.

Išleisdamas popiežius Lietuvos siuntinius įdavė karūną ir raštą parnešti vyskupui Kulmo, liepdamas jam Mintautą apkarūnavoti Lietuvos karalium. Pargrįžus siuntiniams iš Rymo su karūna į Rygą, tuojau mistras Stuklandas pakvietė vyskupą Kulmo Heidenreichą ir iškeliavo vienkartu su Rygos vyskupu, su rėdytoju kryžėjų Parusnio Liudviku Kvedenau ir diduomene savo zokano į Lietuvą pas Mintautą, didįjį Lietuvos kunigaikštį. Ta iškilmė karūnavojimo būk pasitikusi rudenį metuose 1252 Naujapily (Nowogródek), o rasi ir Lotavijoj, tuo kartu buveinėj Mintauto, ant kurią būk taip daug viešpačių, kunigaikščių ir kitos diduomenės buvus susirinkusios, jog pačioj pilėj, noris didžiai ertoj, negalėję svečiai sutilpti, todėl laukuose Naujapilio lapinėj, arba šėtroj, vyskupas Kulmo visų akivaizdoj naują karalių aliejum patepė, o mistras Stuklandas vieną karūną antdėjo Mintautui, antrą jo žmonai Martai. Iškilmė bengės didžia puota ir krikštu kitų lietuvių. Netrukus popiežius pakėlė ir palaimino pirmuoju vyskupu Lietuvos Veitą.

Taip Lietuva tapo krikščionyga ūke, nepermanydama krikščionybės, o Mintautas kunigaikštis karalium krikščionų, nesuprasdamas jų tikybos; tą, ką buvo nuo kunigo kalavijonų Kristijono pramokęs, tas buvo paviršiui. Nebuvo laiko nei vienam išguldyti mokslą Evangelijos, nei antram suprasti

* Rankraštyje nurodytas tik išnašos numeris.

jos kaip reikiant. Abi pusi regimai vis paviršiui moniojo ir pačios skvarmos tesaugojo. Mintautas, gorinamas pavojum, nuvargęs karėse, norėjo atvangos nuo savo nepritelių, kurios įgyti nekrikštijęsis negalėjo, todėl krikštijos, nepermanydamas, kas tas yra krikštas. Vienok širdy tikybą savo bočių godojo ir garbino dievus savo namų. Kalavijonys vokyčiai ir ta paviršutine skvarma tarės didžią naudą įgiję, kaipogi ne vien nusikratė nuo visų baisiojo savo neprieteliaus, gudams ketant pulti į Padaugavį, bet dar įgijo plačius kraštus ir garbę, jog taip garsų šiaurėj viešpatį su jo tauta apkrikštijo, vildamies ilgainiui patys pasidaryti ponais, o vietinykus, tamsybėj laikydami, nuvergti, kurie, kur pažvelgė, ten sau linksmą atėjimą regėjo, kaipogi mistras jų įsteigė vardą naujam karaliui, o žemę nuo jo atėmė, savo ranka galvą jo karūna apvožė ir už tarną jam savo kunigą pridėjo, kursai ne vien jo darbais, bet ir žingsniais turėjo rūpintis ne dėl labo naujo karaliaus, bet dėl labo vokyčių. Vienu žodžiu, mistras kalavijonų pačioj pradžioj jau pats tarės karalium esąs, ne Mintautas.

Tą nuveikę, vokyčiai kalavijonys, gyveną* Padaugavy, tarės visų gerąjį pragumą gavę paduoti ranką vokyčiams kryžėjams, įnamaujantiems Parusnio pajūriuose, per kuriuos susinėrę vylės veikiai Žemaičius nuvergsią ir tenai savo valdžią ant amžių patvirtinsią, kaipogi visų smarkusis jų neprietelius Mintautas pergalėtas ir apkrikštytas, netikėliai nugandinti ir sakantys, jog krikščionų karda yra nepergalima, kuriems visų kantrusis ir narsusis jų valdžionis Mintautas nusižeminęs ėmė vergauti; regima jau buvo, jog kryžius turi visur pergalėti. Jau kryžėjai, dar besikaulijant kalavijonims su Mintautu, norėjo užimti Samiją, kaip sakiau, taip vadinamą vieną dalį Žemaičių, didžiai garbingą senovėj prekyba ir turtais, kurią jau pirm 10 metų buvo bandę nukariauti, bet tuo žygiu nieko gero tenai

* Viršuj: *įnamaują*.

nepešė. Nes dabar, nuramdžius Mintautą, rodės visų gerasis laikas, užvis jog pamezonys, pagezonys, varmijonys buvo pakajum nutildyti, Sviatopelkas sudraustas nuo popiežiaus tvylojo, o su kunigaikščiais Lenkų patys vienybėj gyveno.

Todėl mistras kryžėjų liepė kamendotui Christ-
1253 burgo Henrikui Stangei traukti su kariauna Samijos kariauti, kursai, susinėręs su savo broliu Hermanu, įsigrūdo tenai žiemos laiku, kuriuodviem pašalusi jūros atsiauta atdarė tenai kelią. Įsigavusiu į tą kraštą, kuriame pirm 200 metų parusnėnai Vaitiekų buvo nukavę, siaubė su kryžėjų rindomis karda ir ugnia naikindamu visomis pusėmis lig pat kaimos Germė, niekame nieko nesutikdami, bet juo į šiaurę, kur neišžengiamos girios lūžose ir raistuose trakšojo garbinga ūkės žinyčia ir rūmai paties viešpaties vidury švento liekno, į kurį kamendotas Christburgo norėjo įsigrūsti, idant kuo veikesniai dievus ir kunigus netikėlių išnaikintų, kaipogi vokyčiai, pagal savo įpratimą norėdami kokį kraštą užimti, visų pirma jo šventenybes išnaikino, vienok kaimoj Germė gynioti savo namų šventenybių, kurie, lig pamatę kryžėjus, tuojau puolė grumtis; rados baisi ir kruvina mūša, veltui kryžėjai su visų didžiausia narsybe ir kantrybe rėžės atsiturėti, bet išguro, noris kryžėjai tolindamies vis dar grūmės ir norėjo stiprios vietos prigauti, bet samionys, kryžėjų karvedžius nuo žirgo numetę, karvietėj atlaikė, likusieji vokyčiai kuo veikiausiai prasikraustė iš karvietės; ir taip nė tuo žygiu nevyko kryžėjams Samijos užkariauti[1].

Nuo antros pusės kalavijonys negalėjo niekaip ateiti per Žemaičius padėti kryžėjams Samijos nukariauti, kaipogi žemaičiai, noris užrašyti nuo Mintauto, Lietuvos karaliaus, kalavijonims, ne vien jų klausyti, bet girdėti apie tą nenorėjo ir noris patys būdami atvejų atvejais nuteriotais, vienok dar ant pelenų namų savo tiekės iš peties grumtis su voky-

---

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. III, K. I, S. 40.

čiais meldžionimis, ketėdami juos pergalėti ar irose savo tėvainės patys užsirausti.

Kaipogi kad kryžėjai lėbavo, kaip sakiau, Samijoj, tuo tarpu kalavijonys norėjo per Žemaičius persigrūsti ir su kryžėjais susinerti, bet, radę tenai nepergalimus, degino ir teriojo, o nutvertuosius kūdikius ir motriškąsias būriais varė it gyvolius į vergus, vildamies tuomi išnaikinsią lig paskuojo ir į jų vietą vokyčius įveisią, bet žemaičiai ir tuomi nenusigando; kas dar stebuklingesniu yra, patys savo namus, kurie kame buvo beužlikę, ėmė deginti ir, visą savo gyvenimą* į plėnis palakinę, labybą ir žmonas su vaikais išdangino į girias ir versmes ir tenai širtuose žvėrių medžiais aptaškavo, upis, ežerus, jei tie juos galėjo nuo kruvinų neprietelių ginti, pradėjo tvenkti, tuojau upaliai upimis, prūdai ežerais tapo, vietomis pačios girios vandenimis apteko, kelius per girias medžiais užlaidė, o per laukus griovius perkasė taip, jog, norėdamas keleivis 3 ar 4 trūkius pereiti, turėjo tris keturias dienas trukti. Velydamies žemaičiai toj rūstoj dienoj geriaus bendrautis su žvėrimis nekaip su krikščionimis vokyčiais, kaipogi tose pačiose balose ir versmėse žmonos su kūdikiais virkinos, kuriose pirma meškos su meškūčiais, vilkės su vilkyčiais kūkės. Šiandien dar tos šulinės, tos tvankos, apaugusios nurumbėjusiais medžiais, neišžengiamose giriose randamos, dingterėja į širdį alvienam dūmojančiam, jog kuomet tenai turėjo būti baisūs ermyderiai, jog žmogus tokius stebuklus savo aitroj išdarė, o patarlė, šiandien dar minavojama, tą patvirtina: „Kur bedingsi, — sako, — liuosas begyvena lab ir po kere". Tokioj verkiamoj dienoj vaidelės vieni, vaikščiodami po girias, drąsino vyrus o guodžiojo moteris gynioti tuose naujuose namuose akivaizdoj savo dievų liuosybę savo ūkės iki paskuojo[1].

---

* Viršuj: *butą.*

[1] Alnpeke, S. 97; Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. I.

Tuo pačiu laiku, t. y. metuose 1253, Kalne lietuviai kruvinose karėse žuvo su gudais, užvis su Vasilijum, kunigaikščiu Naugardo, įvairia laima kariaudami ir vieni ir antri laukus svietu krėsdami. (Karamzin, Istor. gos. Ros., t. IV, K. II, s. 59.)

Kad taip žemaičiai visu pajūriu buvo suskatę mirti ar liuosais dar gyventi, netimpsojo nė vokyčiai, bet kuo didesniai stiprinos kaip įmaną ginkluotis ant įtrakusių žemaičių, norėdami dar padidinti savo kariauną, telkė visokiais pragumais kitus krikščionis.

Jausdami kryžėjai tokį sau pavojų nuo žemaičių visų pirma pasigadijo su vyresnybe savo dvasiška, tarp savęs vienybę padarę, mistrą sau paskyrė, su Sviatopelku, kunigaikščiu Pamario, pasigadijo ir susitaikino su Lenkų kunigaikščiais; paskui pagalbos nuo popiežiaus lūgojo, kursai jau praėjusį metą 1251 buvo įsakęs provincijolui dominikonų liepti savo zokanykams krikštyti netikėlius Parusny ir krikščionims skelbti atpuskus ant kryžiaus karės, idant ne vien patys kryžium apsiženklinę talkinėtų kryžėjams ir kalavijonims nukariauti lietuvius ir žemaičius, bet idant juos piningais, žirgais, drabužiais ir ginklais šelptų. Tokį pat įsakymą popiežius nuleido provincijolui dominikonų į Čekus, sakydamas, jog jis geidžia regėti lig gyvos galvos visą šiaurę apkrikštytą. Bet popiežius, regėdamas dar, jog svietas neskubinos ant tos karės, apskelbė antrą raštą metuose 1253, kuriame ne vien aitriai skatino krikštyti netikėlius lietuvius, bet dar telkė krikščionis į kryžiaus karę ne vien dėl lietuvių, bet ir dėl totorių, kurie tuo kartu visą pasaulę buvo pradėję gandinti. Popiežius įsakė dar kunigaikščiam Lenkų Boleslovui ir Kazimierui širdingai platinti bažnyčią krikščionų netikėlių krašte ir ketėjo, gundindamas juodu, visa tą, ką nuo netikėlių užkariaus, pačiudu paturės, kuriuodviem leido dar Paletija, Lietuvos viena dalia, apsisavinti ir su savo ūke sunerti.

Ant tokio įsakymo popiežiaus ėmė vėl kunigai

svietą plucinti, žadėdami atpuskus tiems, kurie eis, 1254
kryžium apsiženklinę, netikėlių kariauti. Ant to balso suskato svietas, kaip niekuomet nebuvo dar taip sukušęs. Tuojau viešpačiai Brandenburgijos ir Tiuringijos atvedė gaujas meldžionų į Parusnį šelpti kryžėjų. Tuo pačiu laiku tapęs mistru vyras kantrus ir viso regėjęs, įpratęs į lietuvių kares, permanąs jų būdą ir apsiėjimus, sukėlė visą savo kariauną ir, susinėręs su tais meldžionimis, traukė į Galindiją, pirmiaus jau nukariautą kraštą, kurį ir šiuo žygiu netrukdamas užėmė, kaipogi gyventojai*, regėdami nestengsią, pasiėmė krikštytis ir kryžėjų klausyti.

Tam žygiui pavykus, kryžėjai kuo didesniai vylės Samiją nukariauti, kurią jau kelis atvejus veltui buvo bandę užimti, kaipogi, lig neužėmę dar to krašto, pakėlė jau jo rėdytoju Hornhuzeną kryžėją ir kaip įmaną gerinos jomylistoms lig neantpuolę jo, idant tuomi įgytų kliautį pas diduomenę samionų ir išsijautotų ūkėjų sintėjimą ir privalumus krašto. Tarp diduomių samionų rado sau bendrą kryžėjai jomylistą ponaitį vadinamą, kurį mistras masindamas daug valsčių jam dovenoti.

Būt rasi ir tą patį metą kryžėjai į Samiją traukę, jei nebūt atkeliavęs į Parusnį Brunas, vyskupas Olmico, garsus ne vien kilčia ir grakštybe, bet pagirtas savo išminčia, gudryba ir mandagumu, kurs į vardą savo viešpaties Otokaro, karaliaus Čekų, kaipo jo siuntinys pas kryžėjų mistrą atėjęs, apreiškė, jog karalius apsižadėjo, kryžium apsiženklinęs, su kariauna traukti atenčią žiemą į Parusnį netikėlių žemaičių kariauti. Be to, dar atnešė jis raštą samionims nuo savo karaliaus, kuriame linkėjo jis sulig geru jiems krikštytis ir kryžėjų klausyti, sakydamas: „Aš pats atenčią žiemą atkeliausiu rūpintis paskubinimu jūsų išganymo"; bet samionys žodžio karaliaus neklausė ir nekrikštijos, nenorėdami vergauti kryžėjams.

* Viršuj: *vietinykai.*

12*

Tą jusdamas, mistras nebtraukė į Samiją, bet laukė Otokaro atkeliaujant, užvis nenorėjo samionų įbinginti, girdėdamas ateinančius totorius. Mistras Osterna vienok tuo pragumu norėjo pirmą žemaičius nukariauti, užvis dyko kaip įmanąs susinerti pajūriu, kaip sakiau, su kalavijonimis, tai yra užimti su visu pajūrį žemaičiams su jūros vietovėmis ir įtakomis nuo upės Sargūnės iki Gaujos, arba Goivos, ir juos nuo prekybos ir pažinių su svetimomis tautomis su visu attolinti, geisdami, idant žemaičiai nieko nebgalėtų begauti nuo anapus jūros nei savo beparduotų svetimiems.

Visų pavojausiu daiktu buvo dėl nukariavimo Samijos pažinės ir gentysta samionų su kitais žemaičiais, kaipo savo vientaučiais, kurie visuomet viens kitiems talkinėjo ir šelpė, kaipogi žemaičiai, žemgaliai, samionys, būdami viena tauta, kalbėjo viena kalba, vieną rėdą, vieną tikybą turėjo, vienus dievus garbino, bendravos su vieni antrais kaipo savo broliais, o reikalui ir pavojui radusis, šelpė; jog jūron linkui gyveno vadinamos, kaip sakiau, žemaičiais, kaipogi tenai visos upys tekėjo nuo Kalno į jūrą. Du keliu tebuvo iš Žemaičių į Samiją: pirmoji traktis ėjo per Nemuną, Šalaujus ir Nadraujus, antras ėjo nuo Klaipėdos kopomis tarp jūros ir marės, arba Klaipėdos atsiautos. Ta paskuojoji traktis buvo didžiai pavoja dėl kryžėjų, Samijoj įnamaujančių, jog ta trakčia žemaičiai staiga juos antpuolę galėjo nuo dviejų pusių suremti. Užvis jog žemaičiai tuo kartu rados visų baisiaisiais neprieteliais kryžėjų, kaipogi jų ūkės suole buvo pakelti kunigaikščiai, kurie dėl savo teisybės, dorybės, išminties ir narsybės ne vien pakajuj nuo visų mylimi ir godojami buvo, bet ir karei radusis savo gudryba ir kantrybe, grumdamies priešaky savo karėjų, už visus didesniai žibėjo, kaipogi šiuo kartu Alminas, karvedys žemaičių, didžiai buvo godojamas, ir patys žemaičiai taip buvo į karę įpratę, jog ją už įrankį sau turėjo save maitinti, užvis nuo to laiko, kad jau kryžėjai ir kalavijonys artimąsias

jų gimines letgalių, žemgalių ir varmijonų buvo nuvergę; žemaičiai, dar nenorėdami jiems vergauti, aiškiai gal sakyti, gimė ir mirė su karda rankoj, vildamies geriaus irose namų savo liuosais užsirausti nekaip svetimiems vergauti[1].

Dėl to gi su didesne aitra ir smarkybe kariavo žemaičiai netaupydami nė savo vientaučių, jei tie buvo atsižadėję savo bočių probočių tikybos. Žemaičiuose, alvienam pavojui radusis, rašo vokyčiai, lig jų kunigaikščio žygovas, taip vadinamas jo vyresnysis, parnešė lazdą, ar vicę, tuojau ėmė ginkluoti jų pulkai ir žengė ant nepriętelių, kuriems jų kunigai, vaidelėmis vadinami, dainiuodami jų bočių probočių karės veikalus, drąsino ir stiprino jų narsybę, patys priešaky jų graudindami nepriętelius.

Ketėdami žemaičiai, kaip viršiaus minavojau, karan traukti į svetimą kraštą sukėlė sueimą, kuriame pakėlė sau karvedį ir valdžionį. Paskui pasirodė senelis viešpats, kursai seną dobe, užmušęs jauną gyvolį, lemdamas laimą, apšlakstė visą kariauną asinu, arba krauju, bylodamas: „Žemaičiai, negurkit laimoj ir nelaimoj to žygio, vėliaus ar anksčiaus jūs visuomet pergalėsit". Taip palaiminti nuo visų aukščiausio savo kunigo, grūmės su nepriėteliais jau pėsti, jau joti su visų didžiausia aitra ir narsybe. Jei kame apgulė pilį, pirma apygardą nuteriojo, patys danguodamos nuo darganų ir speigų pūnėmis, nežinojo žiemą ir vasarą, kas tatai yra trobesy gyventi.

Užvis kryžėjai, kaip sakiau, kėtėjo įgyti vietą tarp Akmenos upės ir Nemuno, skaugėdami žemaičiams, jog jie prekiojo įtakoj Akmenos su tautomis iš anapus jūros, pirkdami nuo jų gelžį, ginklą, druską ir kitas rūdes, o patys parduodami jiems gintarus, blomas kailių, midų, medų, vašką, javus; noris tenai kryžėjai buvo jau pirmesniai įsikūrę, bet žemaičiai kryžėjus pavarė, dabar Osterna, tapęs

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. III, K. I, S. 65.

mistru, jau metuose 1251 buvo liepęs kamendotui Zainui vėl tenai stipresnę pilį įkurti ir Klaipėdą užimti, kursai dar ateinantį metą su Henriku, vyskupu Žemgalių ir Kuršo, sutarė, jog Henrikas dėl įkūrimo tos pilės nuo 500 valakų žemės per 5 metus pasiėmė kas metą po 2 lietuvių, regis, du muštu ilgųjų, nuo valako mokėti; kryžėjai nuo savo pusės visą medžiagą duoti ir, jei tų piningų netektų, kryžėjai savo pridės. Darbinykus sutarė abeji iš lygumo leisti, vyskupas gavo vieną dalį pilės miesto ir apykartos, o kryžėjai dvi dali, kurie turėjo ją saugoti ir gynioti savo kaštu, bet jei kuomet pilės nustotų, tuo kartu nė viena šalis nereikalaus kaštų
1251 nugrąžinimo, o žemė paliks kaip buvusi Kuržemės vyskupui. Taip sukalbėję, 29 liepos mėnesy metuose 1251 Klaipėdos pilį pamatavo, kurią metams sukankant nubengė ir tenai vyskupas įkūręs bažnyčią paskyrė sau už katedrą, o pilį už buveinę, kaipogi iki šiolei Kuršo vyskupas lindojo Rygoj, jog žemgaliai ir kuržemiai nekrikštijos ir jo neklausė[1].

Įkūrę kryžėjai Klaipėdos pilį apreiškė apie tą
1254 popiežiui Inocentui IV, kursai rugpjūty mėnesy įsakė dominikonims, skatinantiems krikščionis netikėlius Padaugavy ir Parusny kariauti, apskelbti, jog nuo šiol nė vienas krikščionis nebdrįstų žemaičiams netikėliams beleisti Nemunu pagal ginklų, druskos, drabužių ir mitalo, neigi jiems parduos; visi tie, kurie padės kryžėjams tą pilį saugoti ir gynioti, gaus nuo popiežiaus tą patį palaiminimą ir atpuskus kaip jei tie, kurie keliavo, kryžium apsiženklinę, lietuvių ir žemaičių netikėlių kariauti; darin kryžėjai krūpavo, idant taip naudingos vietovės apent nenustotų, todėl lūgojo užtarymo nuo popiežiaus.

Nuo to laiko rūsta diena rados lietuvių ir žemaičių tautoj, kaipogi Pamezonijoj, Varmijoj senieji gyventojai iškirsti, naujieji prašaleičiai kryžėjų klausą, Parusnis jau nuteriotas, Padaugavy letga-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. III, K. I, S. 80.

liai ir žemgaliai vergavo jau vokyčiams, Mintautas, Lietuvos karalius, krikščionis ir bendras kryžėjų, kraštai visur nuterioti, pilės, žinyčios, rūmai ir kaimos vieni irose, kiti pelenuose gulėjo; prekybos įtakos ir vietovės Onedos, Klaipėdos, Ventspilio, Rygos buvo jau naguose vokyčių, jau kryžėjų, jau kalavijonų. Vieni žemaičiai, noris nuo savo karaliaus Mintauto krikščionims į vergus pažadėti, vienok ketėjo, kaip sakiau, ar lig paskuojo mirti, ar liuosais savo neišžengiamose giriose po seno gyventi, ant kurių kryžėjai, keldami balsu popiežiaus krikščionis, džiaugės jiems paskutinį siūtį užsiausią ir juos į savo vergus paskaitysią. Kas aprašys, su kokia tenai aitra ir rūstybe, tą regėdami, ginklavos žemaičiai! Motriškosios vienos buta berūpinos: pačios arė, sėjo, javus ir pievas vokė, namus gerbė; vyrai visi už kits kitą į karę tiekės: senieji meškenas, briedenas vokavo, jaunieji vieni žirgus it smakus mankštino, kiti giriose su šernais ir tauriais grūmės, mokydamies, kaip karėj drąsiais, narsiais ir bukliais būti. Nieksai nešykštavo nei auksų, nei sidabrų, nei turtų, nei gyvolių, kas ką turėjo, tas į visuomenį iždą davė, linksmas artojas nešė paskuojį noragą ar verstuvę į kalvę į ragotinę ar kardą kaldinti, alvienas ketėdamas mirti ar liuosu gyventi. Buvo ir tokių senųjų ir motriškųjų, kurie malkas sukrautas laikė, vyrams, sūnams nebgrįžus, save su vaikais ketėdami deginti dievams ant apieros, idant tiktai vokyčiams nevergautų. Patys kunigai vaidelės drąsino gintis nuo tų žmonių, kurie kitaip kalba, o kitaip daro: „Teisingai nuo jūsų bočių vokyčiais vadinami, stigavodami, jog jie atėjo čia ne jūsų laima, ne jūsų išganymu rūpintis, kaip patys sako, bet jūsų turtų ir gėrybių drevėti, kurias atėmę, vergs ir novys pačius per amžius be kokios atlydos, vilioja jus lig įsikuriantys į jūsų pilis ir lig įgaunantys į ranką jūsų jūrą; mokys jus ir skelbs jums išmintingus įstatymus, girs dorybę ir gamtą, vienok patys jų niekuomet neseks, sa-

kys* jums mylėti artimą savo it pats save, bet to patys nedarys, gers jūsų kruvinas ašaras, noris su jumis vieną Dievą garbins ir vienos tikybos, arba vieros, vadinsis; dieną naktį kruviną prakaitą braukdami, neužkakinsit lobio tų kraugerių, kurių kalbos nesuprasit; šventus kapus savo tėvų išarsit, lieknus šventus iškirsit, versmes, balas išdžiovinsit, jų skarbus didindami, nė taip dar jų norui galo nerasit, kurie taip dar jus novydami lieps kentėti, džiugindami antru gyvenimu ir stigavodami, jog už juos pačius kame tenai aukštybėse laimingesniais būsit, vienok jie patys tuomi antru gyvenimu nė maž nerūpinsis. (Jūsų vargai, kruvinos ašaros jų širdies nesugraudins, saulės amžius jiems vergausit ir taip nė kokios nuo jų paguodos nesulauksit.) Apjuoks jūsų kalbą, apdarą, būdą, apsiėjimus, užgins skaityti, rašyti jūsų kalboj, idant jūs tamsybėj ir nežinioj braidžiotumėt, patys kalbės ypatinga kalba, kurios jūs nesuprasit, ir tuomi nukrops jus alvienoj noty; ant galo, išplėšę jums tą paskutinę liecybą ir ženklą jūsų tautos, paskaitys jus tarp savo gyvolių, dovenos, mainys, pardavos viens kitam jus ir tarsi ant didesnės dar apjuokos vadins jus savo broliais krikščionimis. Už ką tie kraugeriai vadina mus bedieviais, netikėliais, piktesniais už žvėris, ar mes ne nuo vieno ir to paties dailidės rankos esam atlikę kaip ir anie, tai yra nuo rankos Perkūno, mūsų gūžėtojo, užtarytojo ir didžio geradėjo, kursai žibina mums saulę, mėnesį ir žvaigždes kaip ir jiems; turim mes protą, omeną ir išmintį kaip jei krikščionys, atskiriam gerą nuo blogo, dorybę nuo nedorybės, kankinam ir draudžiam nuodėmes, o giriam ir godojam dorybę ir viliamės už gerus darbus linksmintis aukštybėse, o už nuodėmes pritirti kančias pragare. Yra tai jų žabangai, kuriuose nori mus nuspęsti, užsimovę lyčyna savo tikybos. Regim, kas nutiko su mūsų broliais žemgaliais, parusniais, kuriuos jau perkrikštijo krikščionys, tas ir

* Viršuj: *bruks.*

su mumis nutiks, jei mus pergalės. Žinokit aiškiai, jog tas jums nutiks anksčiaus ar vėliaus, jei jūs krikštysitės ir vokyčiams pasiduosit; aš to nesulauksiu ir mirsiu kariaudamas priešaky kantrių vyrų, kurie šiandien Dievui pasižadėjo ar mirti, ar liuosais gyventi, bet ši žibanti saulė, tie kalnai, tos upys liudės ateinantiems jūsų palikūnims, jog aš jums teisybę kalbėjau ir pats, kaip pridera žemaičiui, už liuosybę galvą padėjau. Rasi kurią dieną likusysis vergaudamas ir gelžinius žvangindamas ant mūsų kapų pasakys*: „Čia mano kantrūs bočiai guli, kurie liuosybę gyniojo"; bet jei ir tą paskutinį spindulį užgesys vargai širdy nelaimingo vergo, džiaugsis vienok kaulai mūsų, jog ilsėdamas keleivis ant kapų mūsų paminavos: „Čia guli kantrūs žemaičiai, kurie velijos liuosais mirti nekaip vokyčiams vergauti".

1255 Ateinantį metą, kaip buvo sakyta, Otokaras, karalius Čekų, atkeliavo į Parusnį netikėlių lietuvių ir žemaičių kariauti, kurių minavotas įskatimas užvis gandino. Mistras pats kryžėjų su didžia iškilme priėmė Otokarą karalių, su kurio kariauna susinėręs, turėjo daugiaus nei 60 000 karėjų; su ta galybe įgulęs į Parusnį, užėmė Onedos, arba Balgos, pilį su visa apykarta. Tenai mistras bruko karaliui savo bendrą Gedunę, arba Gadunę, senį, jomylistą samionų, sūnų Visgaudžio, kurio karalius klausė, kaip jam regis, ar gal jis su tokia galybe nuveikti samionis. Gadunė, ne visą regėdamas meldžionų kariauną, nesterėjo. Karalius klausė jo antrą kartą, rodydamas jam du kartu didesnę kariauną, Gadunė vėl jam paabejojo. Ant galo, parodęs jam visą savo kariauną, klausė jo. Tuo kartu jomylista atsiliepė, tardamas: „Eik, viešpatie, kur tu nori, ir visa nuveiksi", kuršai ta dingsčia lūgojo karaliaus, idant užtarytų nuo plėšimų ir drevėjimų jo namus ir turtus, kurio paklausęs, vėliavą su savo žyme ant jo namų užkišo. Nes, betrunkant dar Gadunei

* Rankraštyje priešdėlis *pa* įterptas po *sakys*.

Balgoj, viena dalis meldžionų buvo jau ledu per jūros atsiautą į samionų kraštą įsigrūdusi ir, negododama įsakymo karaliaus, Gadunės namus ir turtus išdrevėjo ir išplėšė, o ko neveikė, tą sudegino ir su žeme sulygino, brolį jo Rimgailą ir kitus jo gentis nužudė. Ir taip Gadunė pargrįždamas savo alką, arba, kaip šiandien vadina, dvarą, pelenuose, o gentis lavonais rado.

Su antra dalia kariaunos pats karalius grūdos paskui ir, atėjęs į vietą, kurioj kitą kartą Vaitiekus, vyskupas Prahos, buvo nukautas, užsidegė dar didesne aitra, norėdamas apmaudą nugiežti ant netikėlių, įsigrūdo į šventą girią, kurioje rūmus paties viešpaties ir žinyčią išdrevėjo ir suardė, šventą ąžuolą su povyziais dievų Perūno, Patrimpo ir Pikulio sudegino ir visa gaišino, kas tiktai buvo pavėdžiu į senovės tikybą. Nuo tenai traukė tolesniai visa teriodamas ir degindamas, o gyventojus vienus žemyn kaudamas, kitus vergdamas. Nuo apykartos Medynos sukos ant Galgarbių, tenai ties šventa giria Nastrainės vylės Otokaras susitiksiąs su žemaičių kariauna, bet jos niekame negalėjo sutikti, kuri paskui akies mosterėjime pasirodė ir su tokia narsybe puolė ant meldžionų, jog jie, nebpaskubėdami susirindoti, pradėjo niukti lig įsitraukdami į lygmes Rudaujos. Žemaičiai, įdrįsę tuo nuogąsčiu meldžionų, apniko juos su visų didžiausia aitra; pjūtis buvo baisiai kruvina, vienok ir su tokia narsybe negalėjo perlaužti plienu ir variu aplietų rindų meldžionų, kurie ant galo ir patys išguro, vienok tūli karvedžiai žemaičių paskubėjo pilėj Nogintėj Nurandos pagiry užsirakinti.

Karalius Otokaras perskiedė tuojau savo kariauną: su viena dalia vijo skriejančius žemaičius, vienus vergdamas, kitus kaudamas, o visus teriodamas ir plėšdamas. Antra dalis laužės į minavotą pilį, kurios įgulė pradžioj didžiai kantriai turėjos, bet, pradėjusi stokoti mitalo, pasidavė, ir vyresnieji persikrikštiję pasiėmė kryžėjų klausyti.

Kelias dienas trukus, karalius sukos su savo kariauna į pietus iki Kvedenavos, kame jomylista Skloda gyveno su savo gimine, kursai taip pat tuojau pasidavė ir persikrikštijo su savo gentimis; karalius, gerindamos perkrikštams, apdovenojo juos puikiais drabužiais. Paskui, atėjęs pas upį Pragarą iki Valdavos, nuo tenai pasisuko juo į šiaurę į apykartą Kaimių, idant tenai taip pat šventą girią išnaikintų; nuo tenai grįžo pilėn į apygardą Tapiavos, kurios pilėj Sugurbėj jomylista Sapelis gyveno; visur rados nuogąstis ir baimė. Meldžionys, nė nuo ko nerasdami atsparo, kur užėjo, ten į tyrą vertė, visur šventenybes naikino ir kunigus netikėlių kirto, patį viešpatį nadraujų Mangalį sukapojo, o bažnyčią suardė. Nuo tenai Otokaras leidos Pragaru pagal žemyn lig girios, Tvangste vadinamos, kursai, radęs tenai kalną paupy, užsikėto miestą ir pilį pamatuoti, kuriam pamatus padėjęs, ateinantį metą grįžo namo.

Taip Otokarui su kryžėjais kariaujant samionis ir kitus žemaičius tarp upių Pragaro ir Nemuno, kalavijonys nuo antros pusės, tai yra nuo Padaugavio, tuointimpos veržės per Žemgalius į Žemaičius, dykdami visuomet su kryžėjais susinerti. Noris Stuklandas, mistras kalavijonų, bendravos ir bičiuliavos su pačiu Mintautu, karalium Lietuvos, kursai jį visuomet žmoniškai išvaišinęs ne vien apdovenojo, bet dar toli jį palydėjo, bet jam padėkavojus už vyresnybę, atėjęs antras mistras kalavijonų pilį šv. Jurgio netoli nuo Palangos įkūrė ir su žemgaliais ir žemaičiais didžiai baisiai kariavo, kurie jo nenorėjo su kryžėjais suleisti[1].

Paėjus Otokarui, kryžėjai skubinai pradėtą pilį ir vietovę įkūrė ir pravardavo dėl jo minavonės Karaliaučium, kurio kamendotu tuojau kryžėją Hornhuzeną perdėjo ir Sitbergą pirmuoju vyskupu Samijos pakėlė, kursai, paskyręs sau už buveinę naują pilį Karaliaučiaus, bažnyčią katedros tenai

[1] Hiärns Lyf-, Ehst- und Let. Gesch., S. 175.

įkūrė; taip ir tas kraštas, taip garbingas senovėj, teko į nagą vokyčiams.

Vienok žemaičiai, gavę pragumą, norėjo dar samionis gelbėti; to dėjęsi, susitarė su šalaujais, nadraujais ir sūdaujais traukti į Samiją kryžėjų ir kitų meldžionų tremti, kurią baisiai baisesniai teriodami, kirto visa laukan, kas krikščioniu vokyčiu vadinos. Patys kryžėjai nusigandę vos besuskubėjo užsirakinti Karaliaučiaus pilėj, į kurią negalėdami žemaičiai įsilaužti, pagriebę grobio, grįžo namo, kurie dar, danguodamies nuo pavojaus, savo krašto pilį Vėluvos atnaujino ir Tirskų, arba Tiškų, kunigaikštį nadraujų, su jo sūnum Vaidiliu kamendotais jos, arba pilės vyrais, pakėlė.

Vos kariauna lietuvių ir žemaičių buvo paskydusi, kaip kamendotas Karaliaučiaus, paprakavęs tuodu pilės vyru, įgavo pilį Vėluvą į ranką ir taip ta pilis, kuri galėjo gelbėti nuo antpuolių kryžėjų visą kraštą, dabar rados pastoge vokyčių. Tuomi dar kamendotas Karaliaučiaus nekakinos, bet, sukėlęs karėjus ir meldžionis, apgulė antrą pilį, Kopostete vadinamą, į kurią įsilaužęs, vieną dalį įgulės iškirto, kitą apvergė, o pačią pilį su žeme sulygino, paskui siaubė po visą apykartą teriodamas; sugriebęs ant galo didį grobį parvirdė į Karaliaučių ir tarp savo karėjų padalijo.

1256 Nė tuomi dar minavotas kamendotas nekakinos, bet traukė į gilumą krašto ir pilį Auglitę apgulė, į kurią įsilaužęs, pačią pilį sudegino, įgulę apvergė, o apykartą jos nuteriojo. Tą matydami, vyresnieji kitų pilių, tai yra: Unsatrapio, Gundavos ir Augutės, nusiminę terionėmis ir gaisrais ir nebvildamies neprieteliaus benuramdyti, pasidavė ir apsikrikštijo. Tuo tarpu patsai mistras ermus darė apsuk Klaipėdą mušdamos su kitais žemaičiais, kurie nenorėjo į vieną suleisti kryžėjų ir kalavijonų.

Ateinantį metą popiežius Aleksandras IV, stiprindamas dar kryžėjus, telkė vėl ūkėjus Bremeno, Magdeburgo, Regensburgo, Pasau, Halberštato, Brandenburgo, Havelbergo, Hildesheimo ir Verdeno,

Lenkų, Pamarių, Danų, Žuvėdų, Norvegų, idant ne vien dori žmonės, bet piktadėjai, pergalūnys ir kiti kaltinykai, apsiženklinę kryžium jei eis lietuvių ir žemaičių kariauti, gaus ne vien pažadėtus atpuškus, bet nupelnys nuodėmių atleidimą ir išganymą; jei kurie patys negalėtų tenai keliauti, tuo kartu gal šelpti kryžėjus duona, drabužiais ir piningais.

Nuo to gal manyti, jog sunku buvo lietuviams ir žemaičiams ramdyti kryžėjus, kuriems kas kartą tvino naujos gaujos meldžionų pagalbon. Noris tą patį metą žemaičiai buvo apgulę pilį Vėluvos, bet, su visų didžiausia kantrybe mušdamies, bet įsilaužti negalėdami, namo sugrįžo. Aiškiai būt kryžėjai su tomis gaujomis meldžionų tolesniai į Lietuvą ir Žemaičius grūdęsi, bet dar pačioj Samijoj nebuvo dar kaip reikiant apsitvirtinę, kaipogi, noris kryžėjai su pagalba Otokaro buvo užkariavę samionis, jų žinyčias ir šventenybes suardę, namus į pelenus pavertę, gyventojus vienus iškirtę, likusiuosius apkrikštiję, negalėjo dar sakyti, jog juos nuveikė ir jau apvergė dėl to, jog tie naujakrikščiai, noris vadinos krikščionimis, bet jų tikybos su visu nepermanė, kaipogi kryžėjai nerūpinos jų mokyti, vyskupas pats Samijos Zitfridas ne Karaliaučiuj sėdėjo, bet, išnuomojęs savo valsčius patiems kryžėjams, Teutonijoj gyveno ir tuomi tiktai terūpinos, idant perkrikštai rinkliavas į dešimtines mokėtų ir į baudžiavas eitų. Naujakrikščiai, nepermanydami naujos tikybos, senąją gyrė, vienok akivaizdoj nedrįso savo senovės linksmų švenčių šventinti, tame nuogąsty tvylojo dejuodami savo liuosybės ir širdy garbindami savo senuosius dievus, kad juos kruvina vergyba kas dieną didesniai sluogavo. Vieną notį čia priliepus, galės skaitytojas regėti, kokia tenai diena turėjo būti toj gadynėj.

Kryžėjas Valrodas, Varmijos ir Natangijos urėdas, jodė po kaimas, žambines pyliavas skatindamas pilti nuo alvieno žambio po šėpelį pūrų ir kitų javų. Didžiuomiai lietuvių, atėję pas jį į Lencenburgo pilį, meilavo kokios tokios atlydos nunovy-

tiems jų vargdieniams, tardami: „Žinai tamista, novijami žmonys tuointimpinėmis baudžiavomis, arba lažais, nebturi laiko savo dirvų beišarti, kurios jau dirvonuose guli, jų kūdikiai badu stimpa, o tamista paskutinį kąsnį duonos iš burnos jiems grobi". Urėdas teisinos įsakymu savo vyresnybės, kursai gerindamos užkvietė juos pas save viešėti, vildamos, jog jie įgėrę daugesniai dar jam iškalbės. Tėvūnai atėjo ir gėrė, vienok jų ilgėjimos ir dejavimai neleido jiems užmiršti, jog jie vergais yra. Tuo tarpu staiga užgeso žvakė, visi puolė su kardomis ant urėdo, kursai, po drabužiais šarvas turėdamas, po skomiu tvylojo lig ant to sūbruzdžio algočiai įnešė žiburį; antžvelgus svečius, visų kardos buvo makštyse įkištos ir alvienas besėdįs savo vietoj. Valrodas rodė savo drabužius subadytus, juos visus zdraicėmis vadindamas, sutarimą jiems užmetinėdamas. Diduomiai nusiminę gynės, sakydamies nežiną ir stigavodami nė vieno tarp savęs zdraicės nesant. Taip jiems besiteisinantis, klausia įbingęs kryžėjas: „Kokio kankinimo tas nuodėmis vertas yra, kurs ant savo kungo (pono) ranką kelia?" — „Ugny sudeginti". Tuojau išmukęs Valrodas liepė duris užsklęsti ir trobas su diduomeniais sudeginti, o pats išjojo pas mistrą nusiteisinti; ką jam tenai mistras pasakė, raštai neminavoja. Nuo to gal- manyti, kokia tenai diena turėjo būti, jei diduomiai tą jau patys darė[1].

Kamendotas Karaliaučiaus, norėdamas dar numažinti skaitlių apmaudingųjų samionų, buvo išvedęs daugybę natangių ir nadraujų kariauti, vienok kas kartą didyn vien ūkėjai rūstinos; noris smarkiai smarkesniai tas pats kamendotas rinko nuo jų įsakytas rinkliavas, vienok daug jo nebklausė ir juo sunkesniai ta kruvina vergyba perkrikštus lietuvius sluogavo, juo didesniai jie grumzdė ir tūžo ant savo galžudžių; įkyrėjus ant galo pyliavoms, baudžiavoms ir mokesniams patrako. Norėdami nuo

[1] Kotzebue, B. II, K. II, S. 12.

savo galžudžių nusikratyti, tarė visų reikalinguoju daiktu esant atdaryti sau kelią į Žemaičius, kaipo visų baisiausius kryžėjų nepritelius, idant reikiant galėtų patelkti, kurie iki šiol be perglytos grūmės su kalavijonimis savo neišžengiamose giriose. Tą kelią kryžėjai buvo-užtvėrę jau pile Klaipėdos, jau taškais kopas tarp marės ir jūros, per kurias kelias ėjo į Žemaičius pajūriais. To dėjęsi, samionys sukėlė didžią kariauną, kurios vieną dalį palikę namie saugoti, su antra traukė kopomis Klaipėdon, bet tenai, kaip sakiau, kryžėjai buvo jiems kelią užtaškavę. Tuojau irklavo didi daugė samionų laivų pajūriais, gandindami įgulę Klaipėdos ir danguodama kariauną, einančią kopomis, kurios vienok nesulaukdami, užgulė įtaką Klaipėdos ir su visų didžiausia narsybe pradėjo į pilį griautis; prasidėjo kruvina ir baisi mūša, vienok kryžėjai išsiturėjo savo kantrybe nuo tos vėtros, noris samionys nieko netaupė, idant pilį įgytų, bet ir patys besigriaudami sumožėjo; ant galo, regėdami nieko nenuveiksią, malkas sukrovę, akivaizdoj savo nprietelių savo vyčius kritusiuosius pagal dobę ūkės su žirgais, ginklais sudegino, o žeistuosius sukėlę į laivus grįžo namon, tūždami atmonyti.

Mistras kalavijonų Zangerhauzenas, nujautęs tą ermyderį samionų, ketino juos sudrausti, kaipogi, skubiniai sukėlęs stiprią kariauną ir susinėręs su Klaipėdos įgule, traukė į Samiją kopomis. Bet samionys visų siaurojoj vietoj nuo vieno pašalio jūros Žemaičių iki pašalio atsiautos Klaipėdos buvo didžias pylas, arba šančius, užpylę ir zomatais stipriai užtvėrę. Mistras atėjęs tenai praardė ardymą samionims nežinant, kurie nusigando staiga matydami kryžėjus siaubiant visame jų krašte, kurie drevėjo ir degino visomis pusėmis galuodami svietą nemeilingai. Tuo tarpu vienok, kad vokyčiai grobį griejo, sutraukęs kunigaikštis samionų kariauną skubinai nuėjęs į kopas vėl pylas pataisė lig nesugrįžus, kuriems paskui grįžtantiems su gėrybėmis užstojo samionys kelią ant pylų, norėdami ap-

maudą nugiežti už teriones. Mistrui nebliko kito nieko, ar pasiduoti, ar mušdamos grūstis per pylas ir kariauną samionų, kursai vienok velijos galą gauti nekaip į netikėlių ranką kliūti, todėl ištiko į kruviną ir baisią mūšą ant pylų, ir taip tenai samionys ir žemaičiai surėmė kryžėjus, jog vos ne vos pats mistras beišsprūdo nuo giltinės su keliais savo tarnais; kiti visi paliko beklaksą karvietėj smiltynų kopose su visomis gėrybėmis. Mistras, įsprukęs į Klaipėdos pilį, iš džiaugsmo, jog gyvas liko, liepė poterius kalbėti bažnyčioje, tardamas niekuomet didžiausiame pavojuj nebuvęs, kaip šiuo kartu.

Taip grumiantis samionims, kiti žemaičiai vieni tuointimpos dieną ir naktį su kalavijonimis kariavo savo tamsiose giriose, kiti, susinėrę su kalnėnais lietuviais, turėdami 30 000 karėjų, nėjo samionų šelpti į Parusnį, kur jau akmuo ir vanduo betyravo, nes, norėdami pasipelnyti, su visų didžiausia smarkybe gulė į turtingą Mozūriją grobio grieti; visur, kur tenai užėjo, drevėjo ir plėšė, o kas jiems nederėjo ar pargabenti negalėjo, tą į peleną ir dulkes vertė; į patį Plocką, buveinę Mozūrijos, varu įsigrūdę vietovę sudegino, gyventojus iškirto ir pilį su žeme sulygino; sugriebę ant galo neapseik[im]ą grobį ir daugybę imtinių sugavę, virdė su viena dalia savo joties į Lietuvą, o antra su dalia metės ant kryžėjų į Parusnį, kurį rimti pulkai lietuvių ir žemaičių joties nusiaubė, su visų didžiausia greitybe Pamezoniją ir Varmiją it jisai smurtas srautas, ką sutikdamas, plėšė ir su savim bogino. Tai audrai visa verčiant, kryžėjai nusigandę vos besuskubėjo savo pilėse užsirakinti, kaipogi, nė nuo ko neramdomi, pulkai lietuvių ir žemaičių paskydo visomis pusėmis sarioti, degino miestus ir kaimas, neseniai nuo kryžėjų dėl naujukų prašaleičių įkurtas, ką sutiko, tą plėšė, drevėjo, degino ir ardė, skatindami visur nuvergtus perkrikštus mesti nuo savęs jungą kruvinos vergybos kryžėjų. Visa, kas krikščioniu tenai vadinos, lietuvis, vokytis ar kitsai koks šaldra, tas krito nuo kardos įbingusio lietuvio ir žemai-

čio. Nes užvis smurtesniai naikino bažnyčias, kliošiorius krikščionų, kaipo žabangus savo liuosybės, kurių kunigus toj rūstybėj, gieždami apmaudą savo nelaimų, iki paskuojo ant altorių galavo[1].

Tokiose audrose trumpai jau bebuvo ir patiems kryžėjams. Jų mistras Osterna, suvargęs karėmis ir karšačia, nebstengdamas berėdyti zokaną tuose sunkiuose laikuose, padėkavojo už mistrybę, kurie į jo vietą pakėlė mistru Zangerhauzeną, mistrą kalavijonų, vyrą smarkų ir karingą. Tasai tokiame pavojuj savo zokano, norėdamas numažinti sau neprietelių, su Kazimieru, Lenkų kunigaikščiu, susigadijo, lygia dalia su vyskupu Plocko; bet ir taip, regėdamas savo zokaną nebstengsiant lietuvių ir žemaičių benuramdyti, ėmė meilauti pagalbos nuo popiežiaus Aleksandro IV, guosdamos jam, jog nuo atėjimo savo zokano į tą kraštą daugiaus nei 500 pačių brostvių atlikusių tose kruvinose ir maringose karėse, nuo ko gal spręsti, jog tos karės turėjo būti dar baisesnės nekaip raštuose yra randamos.

Popiežius, norėdamas šelpti kryžėjus, išdavė vėl įsakymą provincijolams visos Teutonijos, liepdamas skelbti kryžiaus kares ant lietuvių ir žemaičių tiems jų zokano kunigams, kuriuos mistras ir vyresnybė kryžėjų paskirs. Noris tie meldžionys sutelkti didžiai praverėjo, vienok negalėjo jų ilgai šelpti, kaipogi alvienas meldžionis, metus iškariavęs, jei gyvas beliko, tarės apžadus išpildęs kartą, nė metų nesulaukęs, grįžo namo. Popiežius, vengdamas tą netaiką nuo kryžėjų, padidino skaitlių jų brostvių, paskui palengvino įstojimą į zokaną: kaipogi leido popiežius ne vien patiems kilties vyrams į tą zokaną stoti, bet visiems dvasiškiems ir ūkiškiems liuosiems žmonėms be novicijos, arba prietyros, kokia iki šiol darės, ir, vieną kartą įstojęs į tą zokaną, nebgalėjo išeiti nei jo perkeisti, ketėdamas visus vyskupus iškeikti, kurie drįstų juos į kitą zokaną priimti; ne vien pačius dorus žmonis teleido į tą

[1] Kojalowicz, Hist. Lith., t. I, p. 1. l. IV, p. 99.

zokaną stoti, bet iškeiktuosius nuo bažnyčios už nuodėmes: degintojus, vagyčius, skolinykus ir kitus piktadėjus. Didindamas dar popiežius jų galybę patvirtino tuos pačius atpuskus meldžionims, keliaujantiems į Parusnį lietuvių ir žemaičių kariauti, kaip jei tiems, kurie keliavo į Žemę Šventą grabo Išganytojo nuo netikėlių išvaduoti. Įstatė, jog kryžėjai vienos valdžios savo mistro ir kapitulos teklauso, nuo kitų visų vyresnybių yra liuosais. Nekakinos Aleksandras IV padauginęs jų skaitlių, bet dar norėjo juos pagodinti, iškeikdamas visus tuos, kurie drįstų zokanyką kryžėją abydyti ar užtikti. Ant galo padidino jų patį iždą, nes vien liecybas pirmųjų popiežių patvirtindamas, bet dar leisdamas jiems visur prekioti o iškeikdamas visus tuos, kurie nuo jų muito ar kito kokio mokesnio reikalautų[1].

Toksai steigimas popiežiaus aiškiai pastiprino kryžėjus, kurie kas kartą galingesniais pasidarė, kaipogi rados daug piktadėjų, kurie, įsmilinti tokiomis popiežiaus liecybomis, stojo į zokaną kryžėjų. Diduomiai patys ir vyskupai Teutonijos ant tokio balso popiežiaus suskato šelpti kryžėjus alūžnomis ir dovenomis, bažnyčiose Teutonijos surinktomis, ir eiti lietuvių ir žemaičių kariauti. Gaudami kryžėjai tokią pašalpą nuo visų pusių pradėjo vėl stiprintis Parusny, pilis vienas naujas dirbti, senąsias mūrais tverdinti tais pačiais perkrikštais tūžtančiais.

Kad taip popiežiaus žodžiu sujudintas svietas saulėlydy *kalo gelžinius liuosam lietuviui ir žemai-*
1258 čiui už tą, jog jis Dievą aukščiausią garbino, dėkavodamas už jo geradarymą ir malonę pagal nuomonę savo proto. Nuo antros pusės kitas pavojus, kursai lygia prapulčia lietuvių tautai mojavo, buvo totorių tauta, apie kurią viršiaus regėjom*, noris nustipus jos valdžioniui Čingischanui ir jo sūnui,

---

[1] Voigt, T. III, K. I, S. 120—130.
* Viršuj: *minavojau.*

vienok jo karvedžiai, platindami dar tautos garbę ir galybę, nuveikę gudus, tą metą atsiartino į parubežius Lietuvos. Negal žinoti, kariavo su jais lietuviai ar pakajų padarė, nėra nieko randama raštuose, vienok tas tėra žinomas, jog atentį metą lietuviai Kalne lygiai su Burundajum, karvedžiu to- 1259
torių, kariavo su lenkais ir didžiai baisiai nuteriojo Sandomirijos sritį. Tuo tarpu žemaičiai kariavo be perglytos su kalavijonimis, kaipogi ir tą metą vieni jų pulkai apgulė pilį Karšavos, neseniai nuo kryžėjų įkurtą dėl pastiprinimo Klaipėdos, kiti grūmės kruvinose kovėse su kalavijonimis Žemgaliuose. Tuo tarpu tvino į Parusnį meldžionys, Teutonijoj sukelti[1].

Rūstesnė dar diena buvo perkrikštų lietuvių ir žemaičių, Parusny žudomų nuo kryžėjų, kurie, norėdami juos būtinai nuvergti, dirbino piles ir ginklavos, idant neklausančius galėtų vienus ginklu sudrausti, kitus tose pilėse užrakinti ir taip be pavojaus galėtų novyti nekaltus žmones. Nes išgirdę totorius artinantis, didesniai dar ėmė tas piles skubinti, kurios iki šiol buvo iš akmenų ir žemių supiltos; dabar reikėjo vienas mūrais aptverti, kitas pylomis apipilti ir grioviais apkasti, vienur ir kitur naujas kurti. Be to, dar laukus suarti, pievas nupjauti, javus nuvokti, versmes, pelkes ir balas džiovinti, naujas bažnyčias, klioštorius, dvarus strūnyti. Visus tuos darbus turėjo nudirbti perkrikštai lietuviai žemaičiai, kuriems jau rinkliavos padidintos, duoklės dvigubiai sukeltos įkyrėjusios buvo bemokėti, kurių, iki neatėjus vokyčiams į tuos kraštus, nė vienas nežinojo savo namuose Dabar ne vien patys turėjo dirbti be pailsio, bet dar savo paskuoję labybą atduoti. Todėl kas dieną svietas didyn vien grumzdė ir tūžo, neišgalėdamas nei darbų nubengti, nei mokesnių išsišilti. Daug jau į baudžiavą, arba lažą, nebėjo, kuriuos kryžėjai varu ujo ir

---

[1] **Hiärns Lyf-, Ehst- u. Let. Gesch., S.**

stropėjo. Ant to visas svietas pradėjo niukti ir, slapta paskyręs sau viešpačiu Alpą, apent ėmė apieras senovės dievams daryti, o vaideliotai jam tarnauti. Kad svietas, susirinkęs pas šventą ąžuolą, klausė savo dievų, ar veikiai kankins jų ponus krikščionis už jų neteisybes ir nuodėmes, dievai būk atsiliepę: gana bus nukankinti[1].

Rūstybė ir įbingimas perkrikštų rodės aiškiai kas dieną visame Parusny. Noris Gerhardas Hircbergas, rėdytojas kryžėjų, kaip įmanąs buvo pradėjęs taupyti ir lengvinti tuos sluogavimus jau vaišindamas dirbėjus, vildamos bene nulyžins tuomi. Lygia dalia įsakė kitiems zokano brostviams maloniai, patogiai, taikiai ir žmoniškai su perkrikštais elgtis ir juos gerbti, bet jo išmintingo įsakymo kiti neklausė, nei pavojaus jautė, užvis naujai įstojusieji šiokie tokie pergalviai ir palaidūnai, kaip viršiaus minavojau, nieko kito nedyko, kaip tiktai viešpatauti ir savo smarkybe gandinti tuos visus, kuriuos valdė, idant bijotųsi jų žmonės ir ant jų žodžio drebėtų, nes ko gi kito galėjo viltis ir laukti nuo vagių ir piktadėjų ir kitų palaidūnų, kurie, įžlugę nuodėmėse, ne širdį, bet akmenį, ne žmogaus privalumus, bet žvėrių, turėjo, nuo tų, kurie atkaklybę už išmintį, smarkybę už teisybę turėjo. Todėl Hircbergas rėdytojas, regėdamas tuojau gaisrą tvyksterėsiantį, padėkavojo tą patį metą už vyresnybę ir į Teutoniją išsidangino. Į jo vietą tapo rėdytoju Grumbachas, kamendotas Christburgo, ynas kraugerys, kursai savo rėda ne mažino perkrikštų rūstybę, bet kuo didesniai šyžino.

Aiškiai pirmąjį metą jo rėdos būt patrakę perkrikštai lietuviai, jei nebūt naujos gaujos meldžionų, kuriuos buvo arkivyskupas Kolonijos sutelkęs Reino srityse, antplūdusios į Parusnį perkrikštų gorinti, kurie, regėdami jas, kaip taip dar savo varguose tvylojo.

---

[1] Voigt, T. III, K. II, S. 152.

Kryžėjai, pastiprinti tais būriais meldžionų, netoli nuo Klaipėdos atsiautos įkūrė naują pilį, idant pagal savo būdą tenai užsirakinę smurtesniai galėtų žemaičius budelėti, kaipogi, lindodami Karaliaučiuj, viešpatavo atsiautoj jūros, turėdami piles Tapiavos ir Vėluvos, valdė apykartas Pragaro upės. Dabar, norėdami sau kraštą įgyti tarp Pragaro ir Klaipėdos, su viena dalia meldžionų pamatavo pilį Labguvos, su antra jų dalia buvo į Žemaičius įsigrūdę ir, lygiai su mistru kalavijonų Hornhuzenu antrą pilį Karšavoj vėl įkūrę, stiprią įgulę įdėjo. Vienok gilesniai į Žemaičių kraštą nebdrįso beeiti, krūpaudami, idant įbingę netikėliai lietuviai ir žemaičiai nepatelktų sau totorius, kurie, kaip viršiaus minavojau, susinėrę su lietuviais, lenkus baisiai teriojo metuose 1259, užvis jog namie pavojus juos gorino, kaipogi žmonys, kaip sakiau, sluoguojami mūrijimais pilių ir darbais, nebdirbo neigi rinkliavų bemokėjo.

Toksai įbingimas perkrikštų Parusny didyn vien gandino kryžėjus, kurių vyresnybė nemintanti guodės popiežiui, rodydama savo pavojų ir artimą pragarą bei pagalbos lūgodama ir teiraudamos jo, ką bedaryti tokioj noty, sakydama, jog Vilhelmas, jo siuntinys, v. Sabinų, buvo įsakęs, jei neklausys perkrikštai kryžėjų į kares žygauti ant netikėlių ir jiems piles dirbinant slinkaus ir nešelps jų, tokius kryžėjai galės varu suokti; pradėjo tą pildyti imdami nuo jų vaikus į vadus, laikė juos pas save tol, kol jų tėvai išpildys tą, ko kryžėjai nuo jų reikalavo. Aleksandras popiežius, kurio praėjūnai iki šiol stipriai gyniojo perkrikštus nuo novių ir vergybų, liepdami visuomet kryžėjams maloniai ir patogiai su perkrikštais elgtis, dabar liepė mistrui ir vyresniesiems tą įsakymą vyskupo Vilhelmo pildyti, kursai paskesniai dar įsakė visiems Parusnio vyskupams, idant perkrikštus skatintų kryžėjų klausyti, su jais į karę trauktų ir juos šelptų ir, jei to perkrikštai nairytųsi daryti, imti jų vaikus į vadus,

kurie negal sau turėti to už vergybą, jei gyvena su krikščionimis be pavojaus[1].

Ką dūmojo perkrikštai, girdėdami tokį įsakymą popiežiaus, ir kas tenai buvo Parusny, tą alvienas gal lemti, jei sulygins jį su tais vargais, kuriuose jau žuvo nelaimingi perkrikštai. Jų dirvos baisiomis karėmis nuteriotos ir usnimis ir varpučiais užželusios, kurios kas metą atsinaujino, tuointimpiniai sąbrūzdžiai, kas valandą trukinantys artoją nuo jo darbo, neleido jo nei laukuose, nei apie namus trūsinėti. Nuo ko rados sunkus badas, nuo kurio mažne patys kryžėjai išstipo, kaipogi jei kryžėjai, ponai ir valdymierai krašto, stokojo mitalo ir badu galavos, kaip popiežius savo rašte guodžias, kokį tenai badą turėjo kentėti jų vergai. Kas gal tą tikėti, idant vergas lepumuose skęstų, o jo ponas badu stiptų. Reikėjo perkrikštui gyvoti be džiaugsmo, be vilties, be paguodos kruvinuose varguose ir rūpesniuose, ne vien kruviną prakaitą braukti, bet ir gyvybą duoti už tuos, kurie jį žudė ir novijo, už tuos, kurių kalbos nesuprato, tikybos nepermanė, reikėjo savo uždarbe, kruvinu prakaitu įgyta, krikščionių raškažius, arba goslybą, užkakinti, kurie juos nuvergę už gyvolius turėjo. Meldžionų būrius maitinti, kurie buvo atėję jų gelžinius ankštesniai varžyti, reikėjo jiems kruvinomis rankomis, badui ir rūpesniui graužiant, vaikus, tėvus perkaršusius penėti, pilis, tai yra kalinius, dirbti savo liuosybės, į kurias tąsė nemeilingi kraugeriai, jei tiktai jų menko įsakymo neklausė, jų brangius kūdikius kaipo vadus. Tokias varas ir novis šventa ranka tvirtindamas Aleksandras popiežius, leido galžudžiams lėbauti ir budelėti nekaltus žmonis. Ynai jei vargdienis lietuvis pažvelgė ant praėjusio ir šio savo gyvenimo, gailėjos, jog gyvu yra. Teisingai taria vienas rašytojas, jog maž tėra dar šiandien randama raštuose lietuvių ir žemaičių tos gadynės aičiojimų, keikimų ir ašarų tėvų ir motinų, nes ten, —

---

[1] **Voigt**, T. III, K. II, S. 161.

jis pats atsako,— „kur žodžiai tyli, garsas jų darbų aidoja"[1].

Patiems kryžėjams nuo visų pusių didinos pavojus, kaipogi ne vien Parusny kas dieną pavojesniai rados, bet dar ir nuo šalies turėjo saugotis, kaipogi totoriai, į Lenkus įpuolę, verkiamą dieną darė teriodami. Lygi nelaima mojavo ir kryžėjams, kuriuos drąsindamas popiežius karėn apsiskelbė užtarytoju visų pilių ir vietovių, kurias kryžeiviai Lietuvoj ir Žemaičiuose dovenomis ar karda įgis, palikdamas jiems visą rėdą ir valdžią.

Taip įdavęs popiežius kraugeriams gyvybą ir turtą lietuvių ir žemaičių Parusny neliovės dar didinti jų skaitlių ir stiprinti jų galybę, telkdamas 1260
svetimas tautas ant jų pagalbos. Kaipogi tą metą sausy mėnesy liepė skelbti kunigams kryžiaus karę ant lietuvių ir žemaičių, įsakė vyskupams, jog, suėjus meldžionims į Parusnį, kitas niekas jų nerėdytų ir į kares nevestų, kaip patsai mistras ir kamendotai kryžėjų.

Kitą raštą taip pat apskelbė, liepdamas kunigams didesniai dar drąsinti ir plucinti svietą lietuvių ir žemaičių kariauti ne vien sveikus ir dorus, bet dar ligonis ir silpnus, negalinčius telkinėti, alūžnas, piningus ir duonas rinkti ir kryžėjus šelpti, žadėdami skalsą ir atpuskus ne vien doriems žmonėms, bet piktadėjams ir iškeiktiems nuo bažnyčios, jei tie alūžnas duos ar patys, apsiženklinę kryžium, lietuvių kariauti keliaus.

Ant to popiežiaus balso iš visų tolimesnės Teutonijos vėl atkeliavo naujos gaujos meldžionų į Parusnį ir taip pat susinėrė su kryžėjais, kurie vylės dar tuomi nugandinti tūžtančius perkrikštus, kurie aiškiai ne vien jau tūlose vietose savo apmaudą ir rūstybę rodė kryžėjams, bet dar, neapvežėdami tikybos, jų išsižadėjo ir pradėjo garbinti senovės dievus ir po ąžuolais melstis.

---

[1] Voigt, T. III, K. II, S. 163.

Kryžėjai, regėdami jau atdarą pragarą, norėjo, pagal tarimą, bent užpakalį pastiprinti, todėl tą patį metą sandarą su Zemovitu, kunigaikščiu mozūrų, ant to, jog jis su savo diduomene kryžėjams talkinės; jei pats dėl kokios noties negalės, tuo kartu kariauną savo jiems leis lig pergalint netikėlius ir juos apkrikštijant, bet jei jie apsikrikštiję paskui vėl išsižadėtų krikščionų tikybos, Zemovitas turės jiems vėl padėti nuveikti.

Ant galo vyskupas Samijos, regėdamas visus perkrikštus samionis jau išsižadėsiant tikybos krikščionų ir nebįmanydamas, ką bedaryti tokioj noty, pradėjo diduomenei samionų gerintis ir juos gerbti tokiomis pat dovenomis; lygia dalia vyskupas Varmijos savuosius guodžiojo, dovenodamas jau perkrikštams jų skolas, jau naujas liecybas, idant kaip taip nutildytų. Bet ir tuomi nieko gero nepešė kryžėjai: kaipogi diduomenė krikščionų žinojo gerai, ant kokio galo tą jiems darė, kaipogi tarp pačių krikščionų buvo teisingų ir išmintingų vyrų ir dievabaimingų, neapvežančių kryžėjų, kurie lietuviams tarė ir linkėjo, idant kryžėjų neklausytų ir savo liuosybę nuo kraugerių gyniotų. Bet visi tie steigimai popiežiaus, vyskupų ir kryžėjų vyresnybės mažką tevalijo, kaipogi nei sandara su artimais kunigaikščiais, nei to gaujos talkų, plūstančių į Parusnį lietuvių ir žemaičių kariauti, vildamos tuomi nuodėmių atleidimą ir išganymą pelnysią, nebgalėjo jau besudrausti įtūžusių lietuvių, kurie kas dieną dyko ar toj vietoj mirti, ar liuosais gyventi, laukdami tiktai valandos kelti kardą ant savo kraugerių.

Taip grumzdžiant perkrikštams Parusny, Mintautas, Lietuvos karalius, Kalne tarp krikščionų krikščionis, po šventu ąžuolu netikėlis, kokių tūkstantės buvo Parusny: kaipogi noris Lietuvos karalius vadinos krikščioniu, vienok nieko nežinojo ir nenumanė apie naują savo tikybą, kaip tiktai tą aiškiai jis regėjo, jog yra nukroptu nuo vokyčių, todėl priblokštas it audra tvylojo, kas tikos artimos artimuose kraštuose, ir tykodamas pragumo ap-

reikšti tą, ką jis sintėjo savo širdy. Vienok paviršiuj nuo pat persikrikštijimo visuomet bendravos su pačiais mistrais, užvis kalavijonų Griuningenu, Stuklandu ir Hornhuzenu, su viens kitais bičiulaudamos ir viešindamos.

Kaipogi naujasis karalius Lietuvos, gerindamos ir norėdamas kliautį įgyti, daug buvo vokyčiams, Padaugavy įnamaujantiems, liecybų įdavęs. Jau metuose 1253 išdavė raštą prekiotojams vokyčiams, Rygoj gyvenantiems, kuriame leido jiems po visą savo ūkę prekioti be muito ir kito kokio užmokesnio.

Paskesniai metuose 1257 dovenojo pačiam zokanui kalavijonų žemes Raseinių, Linkavos, Kulenės, Nederavos, Kražių, Veizių ir Vangių.

Antru raštu metuose 1259, 21 dienoj rugsėjo mėnesio dovenojo vėl kalavijonims kraštus Denovės, kurią tūli Jacviežija, rasi Lietuviežija, vadina, palikdamas tenai sau valsčius Sentanų, Dernių, Kražinių ir nedidžias sluoksneles Grimbutinės su trimis kaimomis Velžavos, atduodamas jiems visus Šiaulius, visus Žemaičius, be tų valsčių, kurie jau buvo vyskupui Lietuvos padovenoti pirmesniai. Tas dosnumas Mintauto, karaliaus Lietuvos, didžiai tiko vokyčiams, kurie kito nieko netykojo, kaip tiktai žemes iškropti ir svietą nuvergti.

To dar kalavijonims nebuvo gana, kaipogi Mintautas karalius ateinantį metą 1260 pusėj birželio mėnesio išdavė kitą raštą, kuriame visą Lietuvos karalystą užrašė kalavijonims, jei pats be karšinčiaus numirtų.

Tas raštas tuo yra lietuviui ir žemaičiui didžiai smailus, jog tenai yra pasirašę liudėjais tūli Lietuvos ir Žemaičių jomylistos, kurių vardai šiandien dar yra permanomi ir tarp žmonių ir diduomenės randami: Lengvinas, mūsų gentis, — taip jį vadina Mintautas karalius; Ligeikis, Šabys, rasi Šapys, Bienys, Buinys, mūsų jomylistos ir gentys — Parbusa iš Nerių, Gerdžiūna iš Nailsių (rasi Pailsių, arba

Balsių), Vegis, Vesegelis ir Parbusa, regis, brolis pirmojo.

Daug gal abejoti apie tikrumą tų raštų, bet jog ne čia yra vieta apie juos skladavoti, todėl palieku taip, kaip senovės raštuose radau. Visi yra rašyti lotyniškai, vienok ne patys autentikai, bet išrašai tėra šiandien randami[1].

Dėl ko tą Lietuvos karalius darė, sunku yra šiandien nulemti, bet jog jis vokyčių neapvežėjo, tą skaitytojas tuojau regės.

Kad taip Lietuvos karalius bičiulavos su vokyčiais, žemaičiai, kaip sakiau, tuointimpos grūmės apie Klaipėdą su kryžėjais ir kitais meldžionimis, nenorėdami leisti jų susinerti su kalavijonimis. Tuo tarpu Alminas, kunigaikštis Žemaičių, kursai tūžo ant Mintauto karaliaus, jog jis su vokyčiais bendravos, ir nekęsdamas kuržemių, jog jie persikrikštijo ir pasiėmė kalavijonims vokyčiams donį mokėti, sutraukęs žemaičių kariauną, gulė metuose 1258 į Kuršą, kuriame ermus darydamas baisiai baisesniai nuteriojo. Mistras kalavijonų, norėdamas jam tą atmonyti, įėjo į Žemaičius, kuriuos taip pat baisiai baisesniai teriojo, visa versdamas į rūstus tyrus; sako, jog būk vokyčiai dominikonys ir karmelitai zokanykai abituose kryžokų pačius žemaičių trobesius dagioję, kuriuos būk per 9 dienas plėšę ir drevėję; ko neveikę karda, tą ugnia naikinę.

Tuo tarpu mistras kalavijonų Hornhuzenas, norėdamas suspaustą įgulę Klaipėdos, traukė tenai pajūriais su viena dalia savo kariaunos, bet kely, susitikęs su žemaičių kariauna, susigrūmė netoli nuo Palangos; nes kaip smurtai vokyčiai kibo į mūšą, taip veikiai ir išguro, kaipogi 12 pačių brostvių su keliais šimtais meldžionų joties karvietėj atliko, vos pats mistras galva prakirsta su kamendotu Ventspilio, taip pat žeistu, beįmuko į Klaipėdos pilį vaistėtis. Negal žinoti, kas tenai būt tolesniai su

[1] Voigt, T. III, K. II, S. 177.

vokyčiais nutikęs, jei nebūt arkivyskupas nuo Mintauto, Lietuvos karaliaus, paliaubas ant dvejų metų iškaulijęs[1].

Bengiantis paliauboms, kunigaikštis Žemaičių užsakė sueimą, į kurį susirinkę sutarė tenai, kaip rašo vokyčiai, midų gerdami vokyčius tremti, kurių kunigai pagal tautos būdą, lūgodami nuo dievų laimos, apieras darė. Paskui palaiminus kariauną nuo kunigų, gulė vėl į Kuršą ir ėmė apykartas Ventspilio terioti. (Čia skaitytojas tenedūmoja, jog Kuršas, tai yra Kuresarai, taip didis buvo kaip šiandien; Kuršu tuo kartu vadinos apykartos Ventspilio (Goldingen), Tukumo* ir įtakos Ventos, kur kuresarai gyveno, kiti visi kraštai šios dienos Kuršo vadinos Žemgaliais, tai yra Žemaičių galas). Jau žemaičiai su grobiu grįžo namo, kad tuo tarpu kamendotas Ventspilio, gavęs pagalbą nuo Klaipėdos pilies, apsidrąsino ir ėmė vyti žemaičius, kuriuos panokęs ties Skuodu, susigrūmė didžiai narsiai ir ilgai pjovės pergale varžydamies; perkrikštai nebtverdamies ėmė mukti šalin, ant galo ir patys vokyčiai nebišturėjo: palikę 33 brostvius ir laukus lavonais nukrėstus, spruko šalin kaip kurs beįmanė, palikdami ginklus, turtus, abazą ir kitą karės padarynę žemaičiams[2].

Pradrįsę žemaičiai ta laima vijo įkandin kalavijonis į Kuršą, kurie buvo kelis sargus giriose palikę, tarp kurių vienas pranešė kalavijonims žemaičių kariauną traukiančią ant Ventspilio, kurio kamendotas nusiminęs pranešė savo mistrui, Rygoj esančiam, idant jis kuo veikesniai skubėtų su savo kariauna jam pagalbon. Tuo tarpu žemaičiai, persikėlę per Nemunalį, įsigrūdo į Žemgalius, mistras traukė prieš, bet išgirdęs nuo kelio sargų žemaičių kariauną per daug lielą esant ir abaže ties Vardaku stovinčią, išsiuntė jis vėl žvalgytojus, bandydamas, ar tiesa yra. Lygia dalia žemaičiai buvo išsiun-

---

[1] Alnpeke, S. 50—55.
* Rankraščio paraštėj: *(Tulkumu)*.
[2] Alnpeke, S. 59.

tę savo žvalgytojus apveizėti, ar dídi meldžionų kariauna yra. Kuri jiems taip didele pasirodė, jog pargrįžę pasakojo saviesiems niekaip jos negalėsią nuveikti. Tą girdėdami, žemaičių karvedžiai, krūpaudami, idant vokyčiai staiga jų neantpultų, nakčia pagal grįžo namo, o mistras, nedrįsdamas jų vyti, pargrįžo į Rygą.

Žemgaliai, regėdami taip stipruojančius žemaičius, išsižadėjo vėl krikšto ir urėdą kalavijonų atleido į Rygą nieko pikto jam nedarydami. Mistras, norėdamas juos sudrausti, užsikėto naują pilį Žemgaliuose kurti, kuriai žiemos laiku liepė medžiagą tiekti, o tuo tarpu traukė į pilį žemgalių Tervetę, į kurią vienok laužda‌mos varu visą dieną nieko nenuveikė. Nuo tenai traukė mistras pas Daubinės, arba Dubiosios, pilį, į kurią įsilaužęs, įdėjo savo įgulę ir, penu apveizėjęs, į Rygą sugrįžo. Žemaičiai norėjo vėl Daubinės, arba Dubiosios, pilį įgauti, bet veltui, kurią pavasarį vokyčiai stipresniai dar aptvėrė. Žemaičiai tuo tarpu, įsilaužę į Karšavos pilį, antrą pilį netoli jos pastrūnijo, tarp kurių pilių paskui be perglytos žemaičiai su vokyčiais skardės.

Regėdami vokyčiai nieko nebepadarysią tuo žygiu žemaičiams, idant jiems būtinai ir paskutinį sykį užsiaustų, ėmė tylu kuo veikesniai tiektis į karę; to dėjęsis, mistras Padaugavio nukeliavo į Parusnį pasiteirauti kryžėjų mistro. Tuojau Padaugavy ir Parusny sukėlė kas vien ginklą pakelia ir krikščioniu vadinas, perkrikštas ar vokytis, karėn tiektis. Taip kryžėjams ir kalavijonims besiginkluojant, ateinantį metą atkeliavo dar gaujos meldžionų iš gilumo Teutonijos į Parusnį, kurios tuojau, susinėrusios su kryžėjais, pakėlė savo karvedžiu kryžėjų marčelgą Henrichą Botelį, vyrą pratusį ir pražilusį karėse, kursai traukė tuojau į Žemaičius, į apygardas Palangos, kur pagal sutarimą turėjo ateiti nuo Padaugavio kalavijonų mistras ne vien su visa savo zokano galybe, bet dar su talka žuvėdų ir danų, kurią rykavo karalaitis Žuvėdų Karolis. Abi tiedvi kariauni susinėrė ties pile šv. Jurgio, ketė-

dami tenai stiprią įgulę palikti ir tolesniai į gilumą Žemaičių grūstis. Tuo tarpu atėjo žinia į abažą meldžionims dar tebtimpsant, jog 4000 rinktinių žemaičių siaubia į pajūrį Žemgalių linkan, ką vien sutinka, tą kauna, drevėja ar terioja, o ko neveikia, tą degina ir kerta, kas vien krikščioniu vadinas; kuržemis ar vokytis — visi gursta nuo smurtos kardos įbingusių žemaičių, kurie suėmę daugybes krikščionų ir sugrieję neapseikimą grobį gabena jau namo. Tą išgirdusi, meldžionų kariauna ėmė vyti netikėlius, kuriuos atrado abaže betimpsančius ties upe Durbe, arba Durbike. Vokyčiai paties povyziaus žemaičių nusigando, kaipogi vienos rindos meškenose, kitos briedenose ir taurenose traukšojo, o ant galvų arklių uodegas, tarp ragų kyšančias, vėjai plaikstė, į kurias veizėdamas, aiškiai sakė, jog tenai velnių, ne žmonių, rindos niūkso, patys kyriejuotieji šalyse pulkuose susiskliautę kiūksojo, tykodami netarsi likusiuosius vokyčius praryti. Nusiminę karvedžiai meldžionų teiravos, nuo kurios pusės reikėjo jiems kibti į netikėlius. Pamezonis Machas, sūnus Pipino, apie kurį viršiaus minavojau, klausiamas marčelgos Botelio, tarė jam: „Reikia sėsti žemyn nuo žirgų ir, juos užpakaly palikus, pėstiems grumtis, idant karėjai, nevildamies beišsprukti, iki paskuojo turėtųsi; jei to nedarysims, alvienas muks kaip kurs įmanąs". Vienok meldžionys, užvis Žuvėdų karalaitis, peikė tokį tarimą, girdamas vokyčių šarvas ir žirgus. Taip jiems bevalodojant, atėjo kuržemiai lūgoti jų, idant paimtuosius jų vaikus ir žmonas nuo žemaičių apent jiems grąžintų, bet vokyčiai, niekindami jais kaipo savo vergais, noris krikščionimis, sakė: „Kas tapo vergu, tas tevergauja, o jei kurs nori išsiliuosuoti, tas tegul atsiperka nuo žemaičių". Tokį atsaką ir paguodą gavę, kuržemiai nuo savo ponų ir užtarytojų paėjo grumzdami ir tuojau sutarė apmaudą nugiežti ant pačių savo galžudžių, laukdami tiktai pragumo. Tuo tarpu apsidrąsinę vokyčiai meldžionys artinos ant žemaičių, trakšančių, kaip sakiau,

rindose ir sau galo ar neprietelių dykstančių. Abi pusi puolė it nesavėj ant viena antros, bet žemaičiai atrėmė savo rendėtiniais brūkliais meldžionų rindą ir kibo grumtis vyras su vyru; žemaičiai juo ilgyn, juo narsyn rėmės, nebtverdamies perkrikštai vieni jau guro, kiti muko šalin, kuriuos Skloda, jomylista Parusnio perkrikštas, drąsindamas sakė: „Minėkit dovenas, kurias gavot nuo kryžėjų, tuos marginius, kuriais darotės, tą saldų midų, kurį geriat; tepkit dabar marginius savo krauju ir džiaukitės rūsta giltine dėl tikros krikščionų tikybos". Tą pasakęs, pats metės su keliais šimtais joties vėl į kovę, tą patį padarė ir Machas, kitas vyresnysis perkrikštų, darin baisesniai ir rūstesniai abi pusi ne rėmės, nes pjovės aštuonias adynas vyrs vyrą rumalodami ir vieni liuosais norėdami mirti, antri nuodėmių atleidimą ir išganymą pelnyti geisdami; regima jau buvo, jog meldžionys nebišturės; tą regėdami, kuržemiai, kuriais nesikliaudami kryžėjai buvo savo užpakaly pastatę, gulė nuo pakalo ant meldžionų ir taip juos nuo abiejų šalių kuo narsesniai surėmė. Jau regimai meldžionys guro, vienok patys brostviai kryžėjų ir kalavijonų su talkėjais danais ir tūlais diduomiais perkrikštų dar didžiai stipriai turėjos. Nes kritus mistrui Hornhuzenui ir pačiam marčelgai Boteliui, suguro ir gelžytosios kryžėjų ir kalavijonų eilos, ir pergalė teko kruviniems žemaičiams; 150 pačių brostvių su savo vyresniaisiais, neapregimi lydimai nuskleisti kūnais meldžionų ir kitų krikščionų, su pačiu karalaičiu Žuvėdų paliko karvietėj beklaksą. Toj garbingoj dienoj atlaikė žemaičiai visą kariauną vokyčių, kaipogi kurie nekrito kovėj, tuos panokę kely nukovė, vienus, giriose paklydusius, piemenys šunimis užpjudė, kiti patys badu tenai nustipo; pasakoja, jog tarp pačių žemaičių tas ne karėju vadinęsis, kurs nebuvęs 5, 6 kartus žeistu. Išveržė žemaičiai tą garbingą pergalę 13 dienoj liepos mėnesio metuose 1262, keturiolika brostvių gyvų sugavo, kurių 8 dievams savo ant apieros sudegino, kitiems nukirtę kojas ir ran-

kas, apmaudą gieždami už savo nelaimas, išdarkiojo į skiautes. Visos gėrybės ir turtai meldžionų — drabužiai, šarvos, ginklai ir žirgai — teko į ranką, kurie leliojo virdydami namo ir pergale džiaugdamies[1].

Nuo to nuokryčio tokia apniko paskui baimė ir nuogąstis visus kryžėjus ir kitus vokyčius, jog trys keturi žemaičiai išblaškė lengvai 100 vokyčių, kaipogi, kur užsiautė žemaičiai, ten nebrado atsparo, pilys pačios, kurias buvo kryžėjai įkūrę, kliuvo viena po kitos į žemaičių nagą, kaipogi piles Duobenės, Karšavos ir šv. Jurgio užėmė[2].

Po tos mūšos kuržemiai atėjo į abažą žemaičių, stovintį ties Sintele, arba Santekle, pile, pagalbos nuo žemaičių lūgodami ir iš vieno žadėdami su jais vokyčius kariauti.

Išgirdę taip pat ezelionys žemaičius taip laimingai kariaujant išsižadėjo krikščionų tikybos ir ėmė uiti vokyčius iš savo salos ir siuntinius atleido pas žemaičius pagalbos lūgodami ir ketėdami iš vieno kariauti vokyčius.

Tuojau žemaičiai išleido vienus pulkus į Padaugavį, kurie, teriodami ir degindami, kurie, sugrieję didį grobį, pargrįžo namo. Kiti jų pulkai, įpuolę į Samiją, taip pat drevėjo ir dengė; kas vien vadinos krikščioniu, tas guro nuo kardo netikėlių, ko kalavijus neveikė, tą ugnia išnaikino; ant galo, nebtverdamos aitroj savo narsybės, apgulė pilį Karaliaučių, tuojau miestą sudeginę į pilį ėmė laužtis, bet, noris smurtai smurtesniai su įgule grūmės, vienok, suvargę kelione ir vargais, nustoję daug karėjų skardmūšose, nebstengė įgulės nuveikti ir palikini apgriautus mūrus pilės šalin pasitraukė[3].

Kad taip žemaičiai džiaugės pergale, Kalne lietuviai taip pat nevėpsojo: kaipogi Mintautas, Lie-

---

[1] Alnpeke, S. 64.
[2] Dusburg, c. 81.
[3] Koialowicz, t. I, p. 102.

tuvos karalius, sutraukęs kariauną, tuo pačiu laiku užėmė lenkams Paletiją ir apent su Lietuva sunėrė; bet tuomi dar nekakinos neigi drovėjos, jog krikščioniu yra, kaipogi, norėdamas lenkams už talką pernykštę kryžėjų apmaudą nugiežti, patelkė savo žentą Švarną ir traukė į Lenkus, kuriuos kruvinoj mūšoj ties Novosiedlo pile pergalėjo. Tuo pačiu žygiu įpuolęs pasalu per girias į Mozūriją, nutvėrė Jazdave besilinksminantį patį kunigaikštį mozūrų Zemovitą su jo sūnum Konradu. Neišmanydamu, kaip dalytis tuo grobiu, lėmė; iškrito Zemovitas Švarnui, o Konradas Mintautui, Lietuvos karaliui. Smarkus gudas savo kalinį tuojau nukavo, o Lietuvos karalius savo vergą Konradą mozūrams padovenojo, už ką būk didžias dovenas nuo mozūrų gavęs. Nuteriojęs paskui visą kraštą, su didžiomis gėrybėmis ir neapseikimu grobiu namon sugrįžo.

Pavasariui radusis, traukė vėl į Mozūriją, bet radę tenai degėsus dar tebrūkstant pernykščiųjų terionių, darin, nebgaudami tenai ko bedrevėti, persikėlė p[er] Vyslą į Lenkus, kurių visų turtingąją apygardą, Lovičium vadinamą, nuteriojo. Kazimieras, kunigaikštis Lenkų, nusigandęs baisumu ir smurtumu lietuvių, sandaras su jais padarė ir pasiėmė kryžėjams daugiaus nebtalkinėti.

Kad taip vieni pulkai lietuvių siaubė Mozūrijoj ir Lenkuose grobį griedami, tuo pačiu laiku kiti jų pulkai vertė taip pat audras grumdamos su gudais ne vien apygardose Černigovo, Smolensko, bet ir paties Naugardo ūkinykus gandino. (Karamzin, Ist. gos. Ros., t. IV, K. II, s. 68.)

Tikos vieną atvejį, jog Vasilka, Naugardo kunigaikštis, pergalėjęs lietuvius ties ežeru Neveliu kruvinoj ir maringoj mūšoj, iš džiaugsmo nusiuntė Danieliui, savo broliui, kunigaikščiui rausvųjų gudų, į Vladimirą daugybę pabalnotų žirgų, skydų, brylių ir ragotinių, kaipo ženklą pergalės lietuvių. (Karamzin, t. IV, K. II, s. 72.)

Tuo tarpu Utilė, žemgalis kilties vyras, pasimetęs it būt dar krikščioniu esąs, nuėjęs pas kamen-

dotą Ventspilio pagalbos nuo jo lūgoti, gavęs 8 brostvius su būriu karėjų, ėjo pilės Varoko atimti nuo atsižadėjusiųjų žemgalių nuo krikštybos, kurie tenai, kaip sutarta buvo, kalavijonis ir kitus vokyčius vienus iškirto, kitus sudegino, retas kurs beišsprūdo. Ir taip, jei kas neturėjo spėko, tas pasalu savo neprietelius galavo.

Tą nujautęs, mistras kalavijonų Eikštedtas, sukėlęs savo kariauną, traukė į Žemaičius; susinėręs su Ventspilio įgule, tuojau apgulė pilį Sintelę, į kurią vėtra įsilaužęs, iškirto visus žemaičius ir kuržemius, 11 metų turinčius. Nuo tenai traukė į Ožputės pilį, kurios įgulė, nevildamos išsiturėti, pasidavė ir vadus įdavė; paskui Ventspilio įgulė sugrįžo į savo pilį, o didžioji kariauna kalavijonų į Rygą. (A l n p e k e, S. 77.)

Žemaičiai tuo tarpu išleido siuntinius pas Mintautą, Lietuvos karalių, ir lūgojo paties Treniotos, jo genties, idant perkalbėtų jį, idant ir jis išsižadėtų krikščionybos, kuriam atėję siuntiniai sakė: „Viešpatie, grįžk pas mus, mes tavęs klausysim ir tave ginsim". Mintautas karalius nebvangstės to daryti jau dėl to, jog žemaičiai buvo pergalėję ties Durbike vokyčius, jau dėl didžių neteisybių vokyčių, kurias jie be kokios gėdos, nemindami ant Dievo ir teisybės jo šventos, Mintautui pačiam darė; užvis įbingino jį elgimos kalavijonų su jo dėde Treniota, vyru pagirtu ūkėj ir karėj, kursai buvo išsiuntęs savo didžiai brangų prekį į pajūrį parduoti, tą kely vokyčiai jam pagrobė. Tam nutikus, atėjęs pats Treniota į rūmus karaliaus Mintauto sakė jam tais žodžiais: „Tu tapai krikščioniu ir su vokyčiais krikščionimis pakajų padarei, ir su jais bendraujies; veizėk, ką man padarė tavo bendrai". Tą girdėdamas, Lietuvos karalius atsakė jam: „Aš nuleisiu siuntinius pas juos ir jie visa tau sugrąžins"; kuriuos tuojau išleidęs pas kalavijonis; Ryga reikalavo nuo jų sugrąžinimo pagrobtų prekių, kurių kalavijonys vienok negrąžino. Mintautas karalius išleido antrą kartą siuntinius ir jau pusės prekių bereikalavo, bet

kad ir to kalavijonys nedarė, tuo kartu sugrįžus siuntiniams būk pasakęs pats karalius: „Gana jau ilgai tylėjau, nuo šiol to nebdarysiu". Tuojau visų akivaizdoj, keikdamas meldžionis ir krikščionų vardą, būk metęs po kojų karūną nuo galvos ir kryžių šventą burniuodamas, puolęs ant kelių žinyčioj Perkūno ir ėmęs jį melsti ir godoti kaipo visų didžiausią savo bočių probočių dievą. Žmona jo Morta karalienė didžiai nebnorėjusi begrįžti į senąją tikybą ir visaip dar gaubusi patį karalių antturėti, bet nei meilė, nei mėginimos, nei ašaros nebgalėjo besugraudinti jo įrūstintos ant krikščionų širdies, kursai tuojau išleido siuntinius į Gudus apreikšti jų kunigaikščiams, jog Mintautas karalius nebėra daugiaus krikščioniu, ir įsakė visoj savo karalystoj, kas krikščioniu vadinos, kirsti laukan, rodydamas tautai tuomi, jog tikrai nori sekti įstatymus ir tikybą savo bočių probočių; 60 Lietuvos diduomių, nenorinčių išsižadėti krikščionų tikybos, liepęs nugaluoti ir apskelbti visoj ūkėj, jog nė vieno krikščionies, ar tas būtų gudas, ar vokytis, savo žemėj neblaikys ir vienus pačius netikėlius teguos ir tetaupys.

Mintautas, ketėdamas vokyčius tremti laukan iš Padaugavio, patelkė ant karės gudus ir, sukėlęs savo ūkės karėjus, perskiedė juos į dvi kariauni; su viena traukė pats į Padaugavį, kurio nusiaubęs apykartas Lenevardos, bet nesulaukdamas tenai gudų ateinančių pagal žadėjimą, pagrįžo namo su didžiu grobiu.

Su antra kariauna Treniota, Žemaičių kunigaikštis, traukė į Žemgalius, kursai visų pirma, varu įsilaužęs į Diunamiundės pilį, su žeme ją sulygino; paskui nusiaubė salas Ezelio ir Runo, nuo tenai, išėjęs į kraštą igumių, visą sritį, vadinamą Viku, nuteriojo, taip pat, į pilį Pernavo įsilaužęs, su žeme ją sulygino. Tuo tarpu mistras kalavijonų Brethuzenas, norėdamas jam atmonyti*, sukėlė savo kariauną ir traukė į Kuršą, kursai, susinėręs su įgule

* Rankraštyje po šio žodžio įterpta: *žemaičiams.*

Ventspilio, į Lasių pilį vėtra įsilaužė, lygia dalia Gruobynią ir Merkės pilis užėmė žemaičiams. Tą girdėdamas, Treniota grįžo namo iš Igumijos su didžiu grobiu, kuriam kalavijonys atsiautoj Rygos ant ledo norėjo kelią užstoti; mėnesienoj ištiko į kruviną mūšą, bet žemaičiai, apsitaškavę ragėmis ir šlajomis, perlaužė kalavijonų gelžytas eilas taip, jog sniegai žiemos vidu raudonavo nuo kritusiųjų kraujo, o žemaičiai laimingai su grobiu pagrįžo namo; didžiai mandagiai tenai Mintautas priėmė Treniotą ir džiaugės iš jo laimingo žygio[1].

Kad tas likos Žemaičiuose ir Lietuvoj, Parusny tuo pačiu laiku taip pat buvo rūsta diena.

Nuokrytis meldžionų padurbėj ir garsas kantrybės bei narsybės žemaičių aidojo ir plėtės į visas puses, plucindamas perkrikštus mesti vergybą vokyčių nuo savęs. Visame Parusny jau alvieno širdis tvinkčiojo minint senų dienų liuosybę ir džiugino ateinąs linksmas gyvenimas; visi jau gailingai ilgėjos savo tėvų tikybos ir norėjo mesti jungą kruvinos vergybos svetimų šaldrų. Kas kartą diduomenė perkrikštų drąsyn vien guodės savo galžudžiams ir reikalavo nuo jų teisybės. Kaipogi, ištraukus į Kuršą kryžėjams, likusioji diduomenė Varmijos ir Sambijos, kelis kartus atėjusi pas vyresnius kryžėjų, lūgojo, idant teiktųsi pasigailę vargdienių perkrikštų lietuvių ir parusnėnų žemaičių nuleisti jiems donis ir baudžiavas sumažinti ir kiek tiek juos guodžioti, vienok nė tuomi nesugraudino širdies galžudžių, kurie kuo piktesniai dar rodė savo atkaklybę, kaip viršiaus minavojau elgimos urėdo Valrodo.

Kaipogi garsas tos baisios nuodėmės Valrodo pasklydo visame Parusny ir it vylyčia gailesiu liuosybės pervėrė visų širdis, alvienam rodės visų geriausias pragumas liuosuotis nuo kruvinos vergybos vokyčių. Kaipogi kryžėjų galybė jei ne su visu sugraudinta, tačiaus labai sumažinta ir jų pačių

[1] Hiärns S. 178.

menkas skaitlius bebuvo, kurie nuo savo susiedų maž ko begalėjo viltis, kaipogi Pamario kunigaikščiai nerūpinos kryžėjais, lenkai nuo totorių gynės, Mintautas, Lietuvos karalius, apsireiškė nprieteliu krikščionų o užtarytoju netikėlių; žemaičiai, ateidami į jų kraštą, kuo didesniai dar drąsino mesti jungą vergybos nuo savęs ir žadėjo juos gelbėti.

Ant didesnės laimos perkrikštų, pasitiko tarp jų sumanančių karvedžių ir gudrių vyrų, kurie mokėjo kliautį ir vienybę savo ūkėjų antturėti, ne vien permaną vokyčių kalbą, bet sumaną dar su vokyčių ginklu kariauti, mylį savo tėvūnę ir gailįs liuosybės, nešykštaują nei turtų, nei vargų įkyrį, nė pačios savo gyvybos negailintys, to vien įsitėpę, idant tiktai galėtų tėvūnę išliuosuoti ir liuosais gyventi. Penkiose srityse atsirado tokie vyrai: Glandas Samijoj, Montė Natangijoj, Glapas Varmijoj, Divonis Bartijoj o Auktuma Pagezonijoj. Tie visi vyrai buvo dar gimę liuosybėj ir tėvūnei jų klestint, todėl, mindami linksmas dienas senovės liuosybės, neapvežėjo vergybos. Novys jų vientaučių buvo juos įbinginusios, o nelaimos tėvainės juos prieteliais tarp vieno kitą padariusios, kurie susirinkę slapta sutarė, kaip gelbėti nuo prapulties savo tautą ir tėvynę; tuojau alvienas karvedys apsireiškė apgynėju savo srities, kurios ūkėjai tuojau jį savo viešpačiu, valdymieru, pakėlė, dieną išsiliuosavimo paženklino ir alvienas savo srity steigė slapta tą, ko karėn reikėjo, ir taip mokėjo savo rengimą karėn užslėpti vokyčiams, jog nė vienas kryžėjas nenujautė jo neigi nė vienas perkrikštas neapreiškė per neapkantą vokyčių, noris visi žinojo, vildamos visi atenčios laimos.

Ant galo 20 dienoj rugsėjo mėnesio metuose 1261, vakarą prieš šv. Mateušą, rados staiga baisus ermyderis visose penkiose srityse; tuojau nuo visų pusių ėmė rinktis ginkluoti vyrai į būrius, kuriuos valdė ir rykavo jų karvedžiai; nuo pat Žemaičių jūros lig pat rubežiaus Pamezonijos visas darbas vokyčių viena diena palėkė į plėnis, visa, kas vien

pavėdus buvo į krikščionų būdą, tas buvo sugriautas, suardytas ar išnaikintas: bažnyčios ar koplyčios išverstos ir sudegintos, šventos indos pagrobtos, kunigai kuo baisesniai pas altorius nuzurdoti. Visi vokyčiai ir krikščionys, kurie nebsuskubėjo į kryžėjų piles besusprukti, tapo vieni nužudytais, kiti apvergtais. Patrakėliai sugavę Samijoj kryžėjų kunigą, išsiųstą krikštyti, į dvi lenti kaklą įspraudę, nusmaugė tyčiodamies: „Tokia giltinė tedera šventiems vyrams, kurių negal dasilytėti"; juo didesniai buvo įsintėję širdy perkrikštų vargai ir novys kryžėjų, juo baisesniai ir smurtesniai giežė apmaudą ant savo kraugerių, bet užvis baisesniai patrakėliai kankino pačius brostvius kryžėjus. Perkrikštai visur jų pilis apgulė ir laukan jų nebišleido. Tarp tų perkrikštų kariaunų turėjos vienos pilis apgulusios, kitos kelius saugojo ir keliaujančius ar munkančius vokyčius kaustė žemyn ir grobį griejo. Tarp kitų Stuma ir Stucis drevėjo apykartas Balgos, arba Onedos, pilės su kuriuodviem išpuolusi vokyčių įgulė taip narsiai susigrūmė, jog abudu karvedžiu patrakėlių Stumą su Stuciu karvietėj paguldė, vienok kitas būrys antpuolęs pačius kryžėjus, bevejančius Stumos karėjus, 3 brostvius ir 40 jočių karvietėj parito. Patrakėliai Varmijos ir Natangijos didžiai dyko pilį Balgą įgauti į ranką, todėl kas dieną šurmuliavo gaujos apsuk pilį, bet, visuomet gyniojant kantriai kryžėjams, negalėjo įsilaužti.

Tuo tarpu paties Rymo rūmuose nusigaudė garsas nuokryčio kryžėjų ties Durbike, lygia dalia visoj Teutonijoj nuliūdo svietas, išgirdęs lietuvius Parusny apent išsižadėjusius tikybos krikščionų. Didis mistras Zangerhuzenas steigė visa aitra suspaustus savo brostvius kaip įmanąs gelbėti; jau tą patį rudenį 1261, sutelkęs šen ten Teutonijoj stiprius būrius meldžionų, tenai išsiuntė. Popiežius pats netylėjo. Noris jau nebgyvojo Aleksandras IV, užtary-

tojas kryžėjų, vienok jo karšinčius, kioksąs suole apaštolo Petro, Urbonas IV ant garso tos nelaimos kryžėjų su lygia aitra savo praėjūno steigė stiprinti vokyčių galybę Lietuvoj, kaipogi liepė tuojau vyresnybei kunigų vėl skelbti kryžiaus kares Teutonijoj ir telkti meldžionis eiti kariauti į Lietuvą netikėlių, kursai mažne verkdamas savo rašte sako tais žodžiais: „Regėjom, kaip įdiegtą tikybą krikščionų tame krašte iki šiol su didžiais vargais ir rūpesniais antturėjo brostviai kryžėjai, kurių dabar tyliai mažne tūkstantė galą gavo nuo smarkios rankos netikėlių. Regimai jau tenai pradėtas darbas pragaiš, jei veikiai nepaskubės rimta kariauna meldžionų jų gelbėti. Todėl, — sako jis, — ant garbės Dievo skubinkitės skatinti krikščionis".

Jis gi nuleido antrą raštą Anzelmui, Varmijos vyskupui, keldamas jį siuntiniu savo Parusny ir liepdamas jam, idant visiems meldžionims, susirinkusiems ant totorių, įsakytų nertis su kryžėjais ir eiti netikėlių lietuvių kariauti.

Paskiaus, atėjus į Rymą antrai žiniai, jog lietuviai Parusny išsižadėjo tikybos krikščionygos ir sugrįžo į savo bočių tikybą, kuo didesniai dar popiežius nuliūdo, kursai, regėdamas pabangą tikybos krikščionygos šiaurėj, apskelbė vėl raštą didžiai graudingą provincijolams dominikonų, Teutonijoj, Lenkuose, Čekuose ir Danijoj gyvenantiems, skelbti kryžiaus kares, sakydamas: „Seniai jau dejavo brostviai, jų mistras ir tarnai guosdamies, jog, platinant tikybą krikščionų Parusny ir Padaugavy, daug jų nugalavo smurta ranka netikėlių lietuvių ir žemaičių. Dabar kad visi tenai perkrikštai patrakę sugrįžo apent į seną tikėjimą ir vienus brostvius nugalavo, kitus pilėse užrakino, kurie tenai, be kokios vilties pagalbos laukdami sau rūsto galo, dejavo. Tokia nelaima brostvių didžiai, — sako popiežius, — sugildė širdį mūsų; kokia žinia begalėjo mums rūstesnė būti, kaip ta, kuri mums apreiškė pabangą krikščionygos tikybos šiaurės kraštuose,

kuriuose man pačiam regint, kaip popiežiaus siuntiniui, su kokiais vargais ir rūpesniais buvo įdiegta nuo kryžėjų, su tokiais gi buvo paskui nuo jų platinama; todėl liepiam ir įsakom jums siųsti savo brolius vienus į Čekus, Daniją, Žuvėdiją, Norvegiją, Friziją, Pamariją ir Gotlandiją, kitus į Magdeburgą, Bremeną, Maincą, Koloniją, Zalcburgą ir kitus miestus krikščionų skatinti svietą ženklintis kryžium ir juosintis karda dėl išvadavimo brostvių iš nagų netikėlių; visi tie, kurie klausys ir eis, gaus tuos pačius atpuskus, kurie yra paženklinti nuo bažnyčios už jos išgelbėjimą". Tuomi dar popiežius nekakinos, bet dar ypatingu raštu liepė vyskupui Linkopingo užginti žvėdams, idant nieksai nebleistų daugiaus gelžies, druskos ir ginklo žemaičiams ir lietuviams, jei nenori būti nuo bažnyčios iškeiktu.

Ne veltui popiežius taip graudino svietą, kaipogi gaujos meldžionų kas dieną didinos užvis Teutonijoj. Bet lig neatėjus tai pagalbai, jau patrakėliai paskui galą kryžėjams darė, kurie, nebgalėdami iš pilių beišsigauti, pradėjo badu stipti; neįmanydami kur bedingti, pradėjo gerintis perkrikštams, esantiems pilėse, idant jie, kaipo žiną visus takus, galėtų juos pilėse duona šelpti; ne vien visaip juos masino žadėjimais, bet dar liecybas ir valsčius ketino jiems dovenoti. Kaipogi rados tokių nuokartų, kurie, pameilavę dovenų arba turtų, išsižadėjo vardo savo tautos ir liuosybės ir kad kiti kraują šlekino ir gyvybą savo dėjo, norėdami liuosais gyventi, tuo tarpu šie maitino vokyčius, už ką Bričkus gavo kaimą Sunegogę, taip pat Romikė ir Gilbris, broliu, kaimą Rudoją, lygia dalia Gedunė, Vargulė ir kiti, kurie maitino Karaliaučiaus įgulę, užvis Gedunė didžias liecybas gavo, kurį kryžėjai išliuosavo ne vien nuo visų mokesnių, bet dar nuo dešimtinių bažnyčios, leido pačiam kenkinti ir stropėti nusidėjusiuosius, ketėdami alviename keršte ant jo gero sūdyti ir iškadas, jam padarytas, kuo geresniai užganuoti. Tokiomis dovenomis pamasinti, perkrikštai algavo

vokyčiams ant prapulties savo brolių, trokštančių liuosybės savo tautos[1].

Ateinantį metą atkeliavo viena gauja meldžionų į Parusnį iš Teutonijos, kurią rykavo urėdas kryžėjų Rechenbergas, su didžia daugybe brostvių kryžėjų. Tarp meldžionų buvo daug kilties vyrų iš Teutonijos. Meldžionys traukė tyliai per Kulmiją ir Pamezoniją, kaipogi tenai jau gyveno neb lietuviai, kaip pirma regėjom, bet vokyčių naujukai; lygia dalia Pagezonijoj ir Varmijoj nerado atsparo, kurių kraštų gyventojai buvo į girias ir versmes, jusdami ateinančius meldžionis, įsitraukę.

Įėję meldžionys į Natangiją, ką sutikdami, tą teriojo ir degino ir toj vietoj, kur šiandien vietovė Brandenburgas yra, į abažą sustojo. Sutarę vieną dalį išleido į vidurį krašto terioti ir grobį grieti, su antra ketėjo taborių, arba abažą, saugoti. Nujautę natangionys didesnę dalį meldžionų paėjus grobio grieti, tuojau stipri jų kariauna iš girių išžengė ir Pokarviuose prieš meldžionų abažą sustojo. Tuojau prasidėjo kruvina mūša, kuri ilgas valandas pateko; meldžionys, vildamies nuodėmių atleidimo ir išganymo, sau galo ieškojo, o natangiai ar mirti toj vietoj, ar liuosais gyventi ketėjo; nuo to gal lemti, su kokia tenai nesakysiu aitra, bet įsiutimu abiem pusėm kovės, užvis meldžionis Bentheimas, girdėjęs vyskupą sakantį, jog visi tie, kurie, kariaudami su netikėliais lietuviais, mirs, eis tiesiau į dangų; tuomi pasitėmęs, metės it pasiutęs ant rindų natangų, kuriuos skindamas vertė po kojų visų narsiuosius taip, jog įsigrūdęs į užpakalį netikėlių, kuriuos vėl skindamas ketėjo pas savuosius sugrįžti, bet pervertas ragotine išguro. Paskui metės abi pusi ant viena antros it nesavėj į kovę, tuojau vyrai it ąžuolai ėmė virsti abiem pusėm; jau tūkstantės gulėjo žeistų, tūkstantės klaksojo lavonų, bet dar pergale tebsivaržė ir kuo smurtesniai pjovės; ant galo natangiai perlaužė kantrybę ir buklybę vokyčių, kurių patys

[1] Voigt, T. III, K. II, S. 303.

karvedžiai karvietėj beklaksą paliko, o likusieji nušiurpę muko šalin; kas buvo abaže, tas pergalėtojams teko. Mūša buvo jau pasibengusi, kad dalis, terioti išsiųstoji, pargrįžo ir nusigando regėdama visą abažą suniukusiu ir savo vienkarėjus vienus skriejančius, kitus karvietėj beklaksančius ir, pati viena nedrįsdama ant patrakėlių pulti, lidinos į artimąsias pilis kryžėjų įsitraukti.

Natangiai, įsitraukę į vidurį savo krašto, apieras darė dėkavodami savo dievams už pergalę pagal seną dobę: kaipogi lėmė, kurį imtinį reikėjo deginti, ant kurio iškrito, tą sudegino.

Ne laimingesniai nutiko ir antram būriui meldžionų, kurį tuo pačiu laiku buvo įvedęs jomylista Barby į Parusnį, kursai, susinėręs su kryžėjais ir likusiaisiais nuo Pokarvių mūšos meldžionimis, vylės semijonis sudrausti; to dėjęsis, jų kraštą baisiai baisesniai nuteriojo, bet dieną šv. Agnieškos ištiko į aiškią mūšą, kurioje abi pusi ilgas valandas narsiai grūmės, vienok samionys perlaužė meldžionis; pats karvedys Barby su didžia daugybe svieto paliko karvietėj, likusieji vos besumuko į Karaliaučių.

Nuo tų pergalių didis džiaugsmas apsireiškė visame Parusny tarp lietuvių ir žemaičių; ne taip nuo to, jog kryžėjai daug svieto prarado tose mūšose, kaip daugiaus nuo to, jog pasirodė galinčiais pergalėti kryžėjus, kurie daug drąsesniais ir narsesniais vadinos. Ir taip du kartu jau nuo pagrįžimo į senąją jų tikybą buvo juos dievai antra pergale apdovenoję. Rodės jau lietuviams, nauja saulė užtekanti senojo ir linksmojo jų gyvenimo, kaipogi du kartu pakėlė kardą ant savo galžudžių ir abu kartu pergalėjo ir garbe apsiklėstė. Tarės jau galinčia tauta esanti ir apieromis imtinių krikščionių rūstybę senųjų savo dievų nulyžinusi. Kaip juos iki šiolei baisi priespauda, didi vargai, daug novių ir nelaimų vergaujant kryžėjams kas dieną sluogavo, taip dabar didis džiaugsmas ir viltis teisybės linksmino juos, kurie, jungą vergybos numetę, pagrobė

kalavijų senuosius dievus ir senąją liuosybę ginti. Visi vienaip sintėjo ir gaumė laimon, kurios noris dar neregėjo, vienok vylės ją savo kantrybe ir dorybe įgysią.

Nuo tų pergalių pradėjo giminės parusnėnų nertis su kita kitomis, du karvedžiu — Auktuma pagezonų ir Glapas varmijonų, sunėrusiu savo kariauną, apgulė pilį Heilsbergo, buveinę Varmijos vyskupo. Ilgą laiką įgulė gynės tampriai, bet, stokodama peno, nebgalėjo ilgesniai bestengti; suvalgius arklius, nebebuvo ko kito bedaryti, kaip nakčia pagal, pilį palikinusi, sprukti į Elbingą, bet palikdama pilį 12 vadams lietuvių, kuriuos su savim pilėj turėjo, akis išdūrusi nusiuntė nelaimingus jų vientaučiams. Įėję paskui patrakėliai į pilį įgulę savo įdėjo, o su likusiais apgulė pilį Braunsbergo, kuri buvo it sūnaru Varmijos žemės su Natangija, kurią per visą dieną vėtravodami negalėjo įsilaužti, kaipogi įgulė kryžėjų ne vien kantriai gynės, drąsinama nuo paties vyskupo Anzelmo, bet dar atrėmė patrakėlius, kurie vienok nuo to neliovės, bet, įsitraukę į artimą girią, grobstė siunčiamą peną ir pagalbą į pilį, išlindusią įgulę jau peno, jau pašaro grieti tuojau nukovė ar į pilį apent suvarė, kuri, nebsulaukdama pagalbos ir stipdama badu, ant patarimo vyskupo pilį uždegusi, į Elbingą išsikraustė. Tuo pačiu laiku kiti patrakėliai apgulė Karaliaučių, Kroicburgą ir Bartenšteiną, bet, nenorėdami tenai daug žmonių prarasti griaunantis, užrakino kelius ir takus, idant, nė nuo kur pagalbos negaudami, badu nustiptų: kaipogi rados tuojau badas pilėse taip, jog įgulės ne vien kailiais, bet visa tą, ką į burną įkišti galėjo, dar tuointimpos gandinamos ir varginamos, maitinos, taip narsiai, jog įgulė niekaip nedrįso lauke pasirodyti. Vienok, pačiose pilėse badą ir šaltį kentėdami, gynės iki paskuojo, gaudami pragumais mitalo nuo perkrikštų Tirunės, Ibutės, Nagoso ir Kersės, kuriuos paskui kryžėjai apdovenojo žemėmis ir valsčiais kaipo savo geradėjus.

Nė nuo kur kryžėjai nebgalėjo artimos pagalbos viltis, kaipogi mistras kalavijonų nuo pat mūšos Durbikės kariavo tuointimpos su žemaičiais ir žemgaliais, su kuriais, kaip dabar minavojau, iš visos galios turėjo grumtis kruvinose mūšose. Zemovitas, kunigaikštis mozūrų, noris buvo pasiėmęs talkinėti, vienok iš savo krašto nejudinos. Noris kryžėjai guodės Teutonijoj, vienok veikios pagalbos negalėjo gauti, užvis radusis tenai ermyderiui ir namkarei tarp ciesoriaus ir popiežiaus, kurioje patys raštai, skelbiantys kryžiaus karę ant lietuvių netikėlių, sukilus toms audroms, maž berado klausytojų. Užvis jog cieli metai dėl nupelnymo atpuskų buvo jau ilgu laiku, kiti, įgrobti kelione Žemės Šventos, nebnorėjo į Parusnį bekeliauti. Vienok kitas niekas nebgalėjo kryžėjų begelbėti, kaip tiktai viena talka kryžiaus karės. Todėl reikėjo kunigams dar aitresniai svietą plucinti ir skatinti į kryžiaus karę, kurios žygį popiežius lengvindamas pasakė, jog gaus meldžionys lygius atpuskus, noris toj kelionėj nė metų nesutruks[1].

Tokį įbingimą popiežiaus regėdami ant savęs, lietuviai ir žemaičiai norėjo jam neteisybes kryžė- 1263
jų, sau daromas, išguldyti; to dėjęsi, ateinantį metą padarė pakajų su lenkais, kaip viršiaus regėjom*, nuleido siuntinius pas Krokuvos vyskupą, lūgodami jo, idant jis perguldytų popiežiui, jog lietuviai ir žemaičiai dėl to vien nekrikštijas, jog nenori kryžėjų ir kitų vokyčių vergais būti, sakydami: „Teatleidžia jis mums kitus krikščionis kunigus, kurie mūsų nevergtų, tų mes klausysim ir krikštysimės, jei jie mums leis mūsų liuosybe džiaugtis. Mušam mes kryžėjus ir vokyčius krikščionis ne dėl to, jog jie krikščionimis yra, bet jog mus kruvinai vergia ir už gyvolius turi, tuo kartu kad mes regim, jog Perūnas, mūsų visų meilingas tėvas ir gūžėjas, išperėjo mus šiame pasauly ne ant kančių ir amžinų

[1] V o i g t, T. III, K. III, S. 214.
* Viršuj: *minavojau.*

sopulių, idant ilgėdamies ir tuointimpos rūstindamies jį keiktumėm kaipo kraugerį, kurs mums gyvybą davė norėdamas mus dieną ir naktį žudyti, bet dėl to, idant trūsinėdami džiaugtumėmės gyvyba ir jį garbintumbėm ir mylėtumbėm kaipo savo visų didžiausią geradėją, kursai mus šelpia, gūžia ir linksmina. Jog mes krikščionis mylim ir juos už lygius sau žmones turim, tas rodo tą teisybę, jog mes su krikščionimis prekiojam, jūros ir žemės keleivius globiam ir vaišinam, nelaimai nulikus, gelbim, savo žemėj leidžiam gyventi, jei jie iš mūsų nepamėtojas ir netyčiojas; jei kas nenori to tikėti, mes statom visas tautas krikščioniškas, kurios mus pažįsta, už liudėjus, bet kryžėjų, kurie mus perkrikštiję tyčiojas iš mūsų apsiėjimų, nekenčia mūsų kalbos ir liepia dieną ir naktį piktesniai už gyvolius sau vergauti, mes tokių krikščionų neklausėm, neklausysim ir kaip įmanydami juos galuosim"[1].

Kad taip lietuviai ir žemaičiai per vyskupą Krokuvos guodės popiežiui, tuo tarpu pirmasis jo balsas ne veltui aidojo pasaulėj, kaipogi jomylistu Julicho ir Markos, surinkusiu pas savo vėliavą pareinėj gana stiprią kariauną, atkeliavo žiemą į Parusnį ir, pačiam didžiajam mistrui Zangerhauzenui su brostviais betrunkant Kulmijoj ir Pamezonijoj, traukė per Varmiją, Natangiją ir 21 dienoj siekio atėjo pas Karaliaučių, ketėdamu stačiai pulti ant pylų samionų, kuriomis pilę Karaliaučiaus buvo užrakinę, vienok sutarė tą daryti pernakvojusiu. Nes praaušus, kad meldžionys artinos pylon, rado jau tuščias, kurias jutę samionys ateinant meldžionis palikini į girias įsitraukė, vildamos juos nuo užpakalio pasalu antpulti. Meldžionys, krūpaudami taip veikaus atsitolinimo samionų, išsiuntė žvalgytoją perkrikštą Stanlikę, kursai, susitikęs su sargčia samionų, galva prakirsta vos beatmuko į abažą mel-

---

[1] Gebhardi, Geschich. v. Lief., Kur., Est. u. Semg., S. 390.

džionų, kurie tuojau subruzdo rengtis į mūšą ir netrukdami susigrūmė. Pradžioj samionys susiskliautę kantriai ir stipriai turėjos, bet ilgainiui, mažindamos kritusiais ir žeistaisiais, nebgalėjo meldžionų benuramdyti, nebstengdami įsitraukė į Kalgių kaimą, bet jog ir tenai meldžionys įkandin juos vijo, prasidėjo vėl baisesnė kovė. Samionys, nevildamies nė nuo kur veikios pagalbos, užsirūstinę grūmės su tokia kantrybe ir narsybe, jog meldžionys patys nuilsę rados. Ilgas valandas varžės pergale, į abi pusi svyruojančia, bet, atėjus įgulei Karaliaučiaus pagalbon meldžionims, samionys išguro, bet, kaip buvo sutarę iki paskuojo turėtis, taip ir darė, kaipogi nė vienas nei šalin muko, nei pasidavė, bet visi karvietėj paliko, velydamies pagal savo senovės tikybą liuosais mirti ir kame tenai aukštybėse linksmesnį gyvenimą už savo kantrybę ir dorybę rasti, nekaip amžinai vergauti svetimiems, kurių narsybę paskui dar piemenėliai ilgus amžius dainėse garbino. Nutiko ta nelaima lietuviams tą pačią dieną, kurioj pernykščiai buvo pergalę įgiję Pokarviuose, vienok daugybės ir pačių meldžionų bei kryžėjų tą dieną galą gavo.

Noris vokyčiai išliuosavo Karaliaučių ta pergale, vienok patrakėlių nenugandino, kurie buvo vieną kartą ryžęsi ar mirti, ar liuosais gyventi, ketėdami alvienoj vietoj tą daryti, ką jų kantrūs broliai ties Kalgiais parodė, siekdami, jog iki paskuojo kraujo lašo savo liuosybę gins kaipo visų didžiausią liecybą savo tėvų ir visų brangiausią doveną Perūno dievo. Regėdami tokią aitrą patrakėlių, likusieji perkrikštai užsidegė lygia meile ir gailesiu praėjusiųjų laimingų amžių, kurie, taip pat išsižadėję krikščionų tikybos, glaudės pas savo brolius savo bočių liuosybės gynioti. Tuo tarpu kryžėjai ne vien karda, bet gudryba ir kropimu kariavo su lietuviais ir žemaičiais, kurie kaip jei pirma, taip ir dabar visaip norėjo jų diduomenę iš visų kraštų privilti, ką ne vien vyresnybė kryžėjų, bet ir patys vyskupai kaip įmaną steigė, idant tuomi kaip taip mažintų lietu-

viams karvedžius, rykius, vyresniuosius, kurių netekus, tardami sau, jog žmonys patys neakyli nieko negalės nuveikti. Kas ir pavyko kryžėjams, kaipogi rados tokių nuokartų diduomių perkrikštų, kurie, pamasinti žadais ir liecybomis, slinko į Karaliaučių kryžėjams algauti ir vergauti. Vienok buvo ir tokių, kurie dovenomis kryžėjų niekino ir siūlomi neėmė, turėdami sau už gėdą ir nedorybę tokiu pragumu savo tėvainę ir liuosybę prarasti ir antdėti ant sprando savo brolių jungą kruvinos vergybos, kaipogi išmintingas Nelubė, sūnus Sklodos ir brolis Vargulės, niekaip neryžos savo vardo paišyti amžina gėda ateinančių kartų ir taip, noris visi jo broliai kryžėjams tarnavo, vienok jis velijos liuosas aplūžusioj trobelėj girios vidury gyventi nekaip auksytuose rūmuose su kryžėjais savo galžudžiais lepintis, kursai numukęs į Šakes rymojo, kaip savo vientaučius nuo kruvinos vergybos prašaleičių išliuosuoti.

Kryžėjai, lig nepradėję veržtis į vidurį Samijos, sutarė pilį Karaliaučiaus kuo didesniai aptvirtinti, užvis jog minavotas Nelubė buvo sukėlęs visus samionis, ketėdamas pilis vokyčių kaipo gelžinius savo vergybos griauti: kaipogi tuojau kelios tūkstantės susirinkusios suardė naujas pylas ir su įgule kruvinai susigrūmė, bet, nestengdami gelžytų eilų kryžėjų perlaužti, 8000 savųjų karvietėj palikini įsitraukė apent į girias ir neleido įgulei peno priduoti. Tuo tarpu Glandas su Svaina, antru du karvedžiu samionų, nuo jūros su laivais buvo atkirtusiu visą pagalbą Karaliaučiui, kurio įgulė tuojau pradėjo peno stokoti ir, suvalgiusi ne vien visus gyvolius, bet ir jų kailius, vienos bado giltinės belaukė. Įkyrėjus ant galo bebadauti, sutarė geriaus kovėj galą gauti, nekaip badu stipti; visi, kas galėjo ginklą pakelti, sutūpę į valtis, leidos pakalniui tiltan. Tuojau prasidėjo visų baisioji ir kruvinoji kovė ant pylų ir paties tilto; niekame dar Parusny nebuvo iki šiol su tokia rūstybe ir aitra mušęsi kaip toj kovėj, kaipogi kryžėjams nieko kito nebliko — ar perga-

lėti, ar badu stipti; samionys taip pat velijos mirti toj vietoj nekaip vokyčiams vergauti. Jau buvo begurstą kryžėjai ir akies mosterėjimo bereikėjo lig būtinai perlaužiant jų rindas, bet, ant nelaimos samionų, krito Glandas, tuojau ir Svaina, jų karvedžiu. Samionys, tuomi nusiminę, pradėjo gurti tuojau ir šalin sprukti palikini 5000 karvietėj savųjų. Kryžėjai, įgiję tą pergalę, tuojau pylas ir tiltą sugriovė ir tuomi atdarė kelią į Karaliaučių jūra ir žeme; stiprindamos tenai dar didesniai nuo pajūrio, užėmė varmijonų pilį, Laukstete (Löchstätt) vadinamą.

Noris pilis Karaliaučiaus jau liuosa buvo, vie- 1264
nok tuointimpos virtinės žemaičių ir lietuvių skardės kas dieną pamūriuose su kryžėjais: kaipogi ateinantį metą Montė, karvedys natangų, atėjo vėl su stipriu būriu į pilį Karaliaučiaus grūstis. Įgulė traukė laukan, norėdami aiškioj mūšoj grumtis, kurioje, pažeidę kryžėjai karvedį Montę, sugrūdo natangionis į girias.

Kryžėjai, neturėdami niekaip pakajaus nuo antpuolių lietuvių, sutarė ant galo tolesniai grūstis ir tuojau užėmė kraštą Kvedenavos, lygia dalia Valdavos ir Vargių, kurių gyventojus vienus nutvėrė, kiti vienok paskubėjo dar į gilumą Žemaičių išsidanginti; paskui atsigrūdo kryžėjai iki Šakių ir Pobėčių, visa versdami į tyrą.

Nuveikę kryžėjai tą dalį Žemaičių, Samija, arba Žamija, vadinamą, rengės antrą užimti, kurioje buvo šventoji giria, žaliasis ąžuolas, žinyčia ir rūmai paties viešpaties Alpo, nes jog tenai visų kantrieji žemionys gyveno, nevildamies savo galia juos nuveikti, patelkė dar kalavijonis nuo Padaugavio. Dieną ir vietą sutarė, kurioje turėjo susinerti. Kryžėjai, nelaukdami ateinant kalavijonų, įpuolę į tą kraštą, ermus darė teriodami ir degindami. Tuo tarpu samionys, arba žemionys, norėdami dar gelbėti šventas vietas, kurias kryžėjai naikino, puolė ant savo galžudžių. Prasidėjo baisiai kruvina mūša; kryžėjai, kovęsi ilgas valandas su visų didžiausia kant-

rybe, ant galo gurti pradėjo ir jau buvo bemunką, kad tuo tarpu pasirodė kalavijonys, kurių žemaičiai kely negalėjo užturėti; narsesnė prasidėjo kovė ir didžiai ilgas valandas kruvinai grūmės, bet kryžėjai nuveikė samionis, kurie iki paskuojo turėjos velydamies liuosais mirti nekaip neapvežamiems vokyčiams vergauti; ir taip atgulė paskuoji apgynėjai tėvainės ir liuosybės tame krašte, kurį jau amžina rauda apgobė: kaipogi kryžėjai, įgiję pergalę, ko nenuteriojo, tą išdegino ir visus ženklus bei minavones senovės išnaikino, ne vien šventus lieknus, šventus ąžuolus iškirto, rūmus ir žinyčias sugriovė, bet dar augusiuosius ūkėjus nugalavo, o kūdikius ir motriškąsias išvarė į svetimus kraštus tenai amžinai vokyčiams vergauti. Ilgą laiką visas Samijos kraštas gulėjo tyruose, kuriuose rūsti apuokai, irose pilių ir rūmų ūbdami, gandino vargstantį keleivį, o vėjų darkiojami degėsai žvylė tarsi vaitodami paskuojų apgynėjų to krašto, kurių narsybę ir dorybę patys keleiviai, praeidami kapus, dar per ilgus amžius garbino[1].

Ne vien Samijoj karė gaudė, bet ir kitose srityse Parusnio rūstavo, kaipogi tuo pačiu laiku Bartijoj baisi karė ermus darė, kurioje Divonis su savo kariauna steigė kaip įmanąs visa, kas vadinos krikščioniu, išnaikinti; į pilį Girdaują negalėdamas įsilaužti, sudegino.

Narsesniai dar kariavo patrakėliai su kryžėjais apie pilis Veistotę ir Valevoną, užvis dėl šventumo tos vietos, kaip viršiaus minavojau, kurie, turėdami tas pilis, vylės apent tą šventą vietą įgysią. Mažne per 3 metus parusnėnai tuointimpos kariavo baisiai narsiai su kryžėjais maž ką nuo tolimesnių žemaičių ar iš Kalno nuo lietuvių pagalbos gaudami. Kaipogi ir šiuo kartu stipri kariauna parusnėnų, atsiartinusi pas Veistotę pilį, ėmė dieną ir naktį griautis, bet kryžėjai stipriai gynės ir lietuviai turėjo atsitraukti, vienok kryžėjai besigindami taip

---

[1] Voigt, T. III, K. III, S. 230.

buvo nuilsę ir jų pilys taip buvo suardytos, jog kryžėjai, nebįmanydami kur bedingti, pilį uždegę, į Vėluvos pilį išsikraustė, kurioje jie taip pat drąsiai gynės, noris patrakėliai dieną ir naktį trimis taranais mūrus kūlė; ant galo nebišsiturėjo, kaipogi Divonis įgijo pilį vylium. Tokiu pragumu susitarė su perkrikštu, pilėj esančiu, kryžėjus nukropti. Tuojau minavotas perkrikštas įsisiūlojo kryžėjams už vadovą, ketėdamas staiga antpulti lietuvius, pergalėti ir grobį apent atimti. Kryžėjai, juomi pasikliovę, traukė su kariauna iki pat Bartijos rubežiaus; nerasdami tenai neprieteliaus, norėjo grįžti, bet vadovas viliojo tolesniai, sakydamas, jog aiškiai rasią kariauną, pavengupėj abaže stovinčią. Traukė tenai kryžėjai, kur buvo kelvedys su Divoniu karvedžiu susitarusiu, tuomet visa kariauna lietuvių puolė ant kryžėjų, kurie vienok veikiai susiskliautė ant kalno. Tuojau prasidėjo kruvina mūša: lietuviai apsiautė kryžėjus, kurie, noris turėjos iki paskuojo, vienok 20 brostvių su didžia daugybe savo kariaunos karvietėj palikini vos keli beįmuko į pilį, bet ir tenai stipdami badu, pilį palikini išsidangino į Mozūriją. Divonis, tą nujautęs, ėmė juos vyti; panokęs nuvargusius keliu ir badu, ėmė grumtis; pirmojoj skardmūšoj trys brostviai pakrito, bet likusieji dar didžiai stipriai gynės iki patį Divonį pažeidžią, kursai, nebgalėdamas bevyti, prasikraustė.

Tuo pačiu laiku stipri Kroicburgo pilis Natangijoj buvo kliuvusi į nagą netikėliams, kurioj kryžėjai didžiai kantriai gynęsi, bet, pradėję stipti badu, pilį palikini nakčia pagal išsikraustė; tą jutę, lietuviai ėmė vyti, kuriuos panokę mažne visus karvietėj paklojo, vos du brostviu beišsprūdo nuo giltinės.

Tuo tarpu Treniota, kunigaikštis Žemaičių, sukėlęs karėn žemaičius ir susinėręs su kalnėnais lietuviais, traukė per Mozūriją ant kryžėjų ir visą Kulmiją nusiaubė; susinėręs tenai su Monte, karvedžiu natangių, kurs dabarteliai buvo įgijęs pilį Christburgą, vertė visa į tyrą; tuo dar skaudesniu

buvo dėl kryžėjų, jog tas kraštas, kaip viršiaus minavojau, buvo apgyventas nuo vokyčių ir kitų prašaleičių, senieji tenai gyventojai buvo išnaikinti, todėl lietuviai iš apmaudo kuo baisesniai teriojo ir degino; visi trobesiai, kurių negyniojo stiprūs mūrai, buvo sudeginti ir su žeme sulyginti, nei vienas krikščionis neliko nuo kardo įbingusių lietuvių ir žemaičių, kurie tame įnirtime netaupė nei lyties, nei gražybės, nei amžiaus: vaikus, moteris varė būriais į vergus kaip jei vokyčiai, nes jog tame krašte ilgą laiką pakajus patvėręs, kraštas buvo viso pertekęs, todėl neapseikimą grobį tenai lietuviai sugriejo, kurie jau grįžo namo, kuriems mistras Rechenbergas su visa savo kariauna norėjo kelią užstoti; tuojau ištiko į mūšą, kurioje su visų didžiausia aitra grūmės. Kryžėjai nieko negalėjo padaryti lietuviams, kurie nuo abiejų pusių buvo pylomis apsikapėję, ir aiškiai jau sviro pergalė į lietuvių pusę. Tą regėdamas, kryžėjų mistras drąsino savo karėjus tais žodžiais: „Ne mūsų tatai yra, — sako, — neprieteliai, kuriuos reikia jums čia pergalėti, bet neprietelius nekaltos mergos švenčiausios! Ne ant žemės rasit sau algą tos karės, nes antrame gyvenime, kurį jūsų pergalė dar pagražins". Tie žodžiai mistro buvo žaibais dėl vokyčių toj valandoj, kaipogi akies mosterėjime perlaužė eilas lietuvių ir daugybes jų karvietėj išklojo. Kryžėjų kariauna, įbingusi vydama likusiuosius, paskydo ir maž beliko pas vėliavą zokano; tą pamatęs, lietuvių karvedys Montė sutraukė tuojau savuosius ir puolė su visų didžiausia narsybe apent į mūšą ir vėl ėmė kautis; ilgas valandas su visų didžiausia aitra grūmės, nes, kritus pačiam mistrui Rechenbergui, šiurpulys apniko visus meldžionis. Lietuviai, regėdami vokyčius gurstant, kuo narsesniai grūdos ir viena valanda 40 brostvių iš visos meldžionų kariaunos karvietėj paguldė. Baisus tenai buvo nuopuolis meldžionų, aičiojimai ir dejavimai su nuogąsčiu paskydo į visą kraštą, kur vien krikščionys gyveno. Nuo nuokryčio Durbikės niekame nebuvo dar taip

didžiai bandę kryžėjai, kaip dabar ties Lubava, užvis didesniai, jog tenai galą gavo patys rinktiniai brostviai kryžėjų. Ta pergalė didesniai dar įdrąsino lietuvius ir žemaičius, kurie jau kito nieko nebkėtėjo, kaip tiktai vokyčius varyti iš savo krašto laukan.

Su lygia laima grūmės drąsiai kiti pulkai lietuvių ir žemaičių Bartijoj, kurie, nusarioję visą kraštą, apgulė pačią pilį Bartijos, kurioje stipri kryžėjų įgulė didžiai tampriai turėjos; noris lietuviai buvo pylas užpylę, idant įgulė nebišeitų iš pilės, kurią dieną ir naktį taranais griovė; tarp visų tenai atsiženklino perkrikštas, kryžėjams algaująs, vardu Miligedė, samionis, kurio vieno daugiaus lietuviai bijojos nekaip visos vokyčių įgulės, kurie vienok ir tą nugalavo; kryžėjai, gieždami apmaudą, 13 vadų lietuvių pilės angoj pakorė, kurie, išpuolę paskui ant pylų lietuvių, kruvinai susigrūmė; abiem pusėm vyrai krito it ąžuolai; noris kryžėjai išveržė pylas, arba šančius, ir suardė, vienok pats marčelga zokano Ditrichas galą gavo, kurie, paujus lietuviams nuo pilies, tarės attolinę nuo savęs pavojų, kad tuo tarpu staiga 3000 lietuvių vėl apgulė pilį ir kelius užtaškavo ir su didesne narsybe ėmė grūstis; nuvargo ir kryžėjai pilėj besigindami, užvis jog nė nuo kur pagalbos nebvylės; radusis badui, regėdami nebliksią, palikini pilį patys slapta naktovidu išsikraustė į Karaliaučių, į kurią lietuviai įėję stiprią įgulę paliko, kuri paskui pačius kryžėjus tankiai graudino.

Nebgalėjo jau ilgesniai kryžėjų zokanas beremtis su netikėliais, kurių narsybė ir drąsybė su alviena pergale ir stiprinos, ir didinos, tie, kurie laukus ir girias už namus turėdami, o ežerus ir raistus už miegas ir klėtis pavalgos, kurie nieko negailėjos neigi skundė kariaudami už savo liuosybę, namus, dievus ir tėvainę, kurie jau visi susitarė lig paskuojo gintis; aiškiai regima jau buvo, jog kryžėjai nebgalės bestengti tokioj kruvinoj ir marygoj karėj be stiprios pagalbos.

Tą regėdamas, didysis mistras Zangerhauzenas, susitaręs su vyskupais, steigė kaip įmanąs kariauną savo zokano padidinti ir jau jau gurstantį zokaną stiprinti, bet patsai savo galia nespėjo to bepadaryti, todėl jis keliavo pavasarį 1264 į Teutoniją karėjų telkti ir visų pirma lūgojo viešpačių Brandenburgo, idant teiktųsi toj rūstoj dienoj zokaną kryžėjų gelbėti. Nuo tenai leidos į Tiuringiją ir jos viešpatį Albertą, didį bendrą savo zokano, taip pat telkė į karę ant lietuvių ir žemaičių. Mistras skubinos tą patį metą pavasarį į Rymą pas popiežių, kuriam verkdamas pasakojo nuopuolius ir nelaimas, kuriuos kryžėjai Lietuvoj ir Parusny buvo prityrę, tai yra: vargus, teriones, badus ir pavojus, stigavodamas, jei jis nešelps, visa, kas tenai krikščioniu vadinos, eis pagalum; dar pargrįždamas nuo popiežiaus telkė viešpačius Braunšveigo, Misnijos ir Holšteino, kurie visi pasiėmė eiti kariauti netikėlių.

Taip grimzdo viešpatybė kryžėjų žemyn, kurios ramčiai kits po kito lūžo, o su nustojimu alvienos pilės nustojo vienos sijos jų zokanas; jau alvienas kryžėjas regėjo liūdna širdžia artinantis prapultį, o savo išganymo nebregėjo, kaipogi nelaimos didinos kas dieną; ir nebturėjo jau nė skiautelės žemės, kurią būt galį valdyti, neigi toliaus pataikos ir pakajaus viltis. Kas dieną daugyn vien rados perkrikštų lietuvių, kurie drąsyn vien siaubė liuosybėn, o piles, jos kalinius, kas dieną savo kantrybe vieną po kitos ardė. Jau aušra visuomenės liuosybės baltavo ant Lietuvos tautos ir kas valandą laukė jau skaisčios saulės užtekančios. Bet kur dėsi nelabą Mogilę! Ta, atsivėlusi į lietuvių tautą, uždegė netaikas ir kerštus tarp pačių lietuvių, kurie, nemindami esančiais ant kranto pragaro, tą ginklą, kuriuo draudė lėbaujančius neprietelius savo namuose, tuojau pradėjo remti brolis broliui į širdį, tą ginklą, kuriuo iki šiolei garbingai gyniojo savo liuosybę, tą dabar turėdamos rankoj leidžia sau gelžinius vergybos kalti ir rūstina ateinančias savo kartas.

Taip kantriai samionims mirštant už liuosybę, negalėjo Kalno lietuviai ir tolimesnieji žemaičiai jų šelpti, pirma tuointimpos kariaudami su gudais, totoriais ir kalavijoniais, paskui žūdami namkarėj, kaipogi susitarusiu kunig. Tautvilas Polocko ir Daumantas Žemgalių užmušė Mintautą karalių; koksai buvo to lyčius, iki šiolei nėra dar aiškiai žinoma. Noris gudų rašytojai sako, jog tuo laiku būk nustipusi karalienė Morta, į kurios budynę daugybė diduomenės Lietuvos ir Žemaičių susirinkusi ir palaidojusi ją pagal ūkės dobę su didžia iškilme. Tarp kitų svečių buvęs tenai Daumantas su žmona, seseria nabaštikės, kurią tenai Mindaugas taip pamėgęs, jog, geisdamas ją už žmoną sau paskirti, būk nebįdavęs daugiaus jos Daumantui, kursai, tuomi būdamas abydytu ir negaudamas teisybės, būk susitaręs su Treniota, kunigaikščiu Žemaičių, ir Tautvilu, kunig. Polocko, Mintautą nugaluoti. Ką padarę tokiu pragumu. Tuo pačiu laiku būk buvę patrakę juodieji gudai Nadbrausdžių apygardoj, kurių drausti Mintautas išsiuntęs patį Daumantą, kursai, susižinojęs su Treniota, nėjo trakuojančių ramdyti, nes, pakukuliavęs savo karėjus, atėjo pas Gardiną, kur Mintautas abaže gulėjo, ketėdamas į Lenkus traukti, sakydamos sargčiai einąs Mintauto pasiteirauti, bet įlindęs į lapinę naktovidu patį Mintautą su sūnum Rukliu ir Rupeikiu nugalavo metuose 1264. Taip rašo gudai savo raštuose, bet vokyčiai tos noties išgalių neminavoja, sakydami tiktai, jog Treniota būk užmušęs Mintautą.

Išpažinti reikia, jog veikalai karaliaus Mintauto taip yra suplaikstyti ir sujaugti, jog sunku yra kokią noris tenai perskyrą padaryti, kurios tuo metu negut tegal viltis, kad visi senovės dokumentai bus pakarčiui laiko sulasyti ir į vieną knygą surašyti; vienok Mintauto giltinės kitas turėjo būti lyčius, ne kurį gudų rašytojai rado, kaipogi, veizint į jo gyvenimą ir pradžią jo rėdos, visur jis rodos vyru gudriu, kantriu, narsiu, neapvežančiu krikščionų, mylinčiu tėvainę ir liuosybę, kurio garbingais dar-

bais visi raštai yra pripildyti, bet, tapęs krikščioniu, su visu savo rėdoj kitokiu rodos, nuo pat persikrikštijimo, tai yra nuo 1251, iki savo smerčio karėse nebėra jo girdėti, kuriose vieni žemaičiai noris sunkiai, bet didžiai garbingai grumias su vokyčiais, kryžėjais ir kalavijonimis bei su kitais meldžionimis, kad tuo tarpu Mintautas bendravos su mistrais, kaip viršiaus minavojau, tuo kartu kad visa tauta su jais kruvinose karėse žuvo. Paskesniai nebturėdamas ko jiems bedovenoti, pergalėjus žemaičiams kalavijonis padurbėj metuose 1261, kad jau vieno siūčio bereikėjo užsiausti vokyčiams lig su visu juos atlaikant ir per jūrą išvarant, tuo tarpu Mintautas darė paliaubas su kalavijonimis. Todėl įbingę karvedžiai Lietuvos ir Žemaičių nugalavo jį kaipo bezliepyčią savo tėvainės. Palaidojo jį pagal seną dobę ties Naujapiliu (Nowogródek) ant kalno, kursai iki šiolei dar vadinas Mintauto kapais.

Tapęs Treniota visų vyriausiu valdymieru Lietuvos ūkės neilgai tedžiaugės ta goda. Kaipogi Tautvilas, apie kurį viršiaus regėjom, Polocko urėdas, gundinamas nuo gudų smeigtis į Lietuvos ūkės suolą ir tardamas esąs jo tikru veldėju, skaugėjo tos vyresnybės Treniotai, kursai rasi teisingai buvo nupelnęs. To dėjęsis, sutarė su diduomene savo jį nugaluoti, vienok rados viens tarp jų, kurs apreiškė tą pavojų Treniotai. Šis, tardamos nieko nežinąs, pakvietė pas save Tautvilą viešėti, kursai, rodydamas jam savo kliautį ir bendrybą, nevangstės jo lankyti, kuriam atkeliavus, liepė Treniota apkalti, o tuo tarpu karėjus savo išsiuntė į Polocką užimti pilį, kurios gyventojai, tardami su žinia jų valdžionies tas daros, įleido Treniotos karėjus, kurie įėję rėdą Tautvilo paniekino ir patį kraštą su lietuvių kaip buvus sunėrė. Nujautęs Treniota užėmus Polocką Tautvilą, kaipo bendrą vokyčių, liepė nugaluoti kaliny, kurio vienok bendrai, norėdami atmonyti Treniotai, pakukuliavo perkrikštus karėjus Mintauto, kurie pareinantį Treniotą iš pirties nukavo metuose 1264.

§ XXIII

Rimantas, nuo krikšto Vasilijum, paskui Vasilku, vadinamas, didysis Lietuvos kunigaikštis

Tame suirime ūkės nuo visur grumzdžiant pavojui tautai, viešpats Lietuvos, norėdamas liuosybę jos antturėti, bruko ūkėjams vienybę ir kliautį, idant liautųsi tarp savęs kerštauti ir gręžtų ginklą nuo savęs ant savo nepritelių, kurie tykojo pragumo jiems gelžinius amžinos vergybos antdėti. Todėl numaldęs jis dievus apieromis ir jų išminties pasiteiravęs pagal ūkės dobę suvadino visą tautą į sueimą dėl pakėlimo sau didžiojo kunigaikščio; kaipogi perboginus lazdą, arba vicę, tuojau siuntiniai susirinko į Kernavę, Lietuvos būseną, ir ėmė pagal ūkės dobę teirautis, kurį turi kelti į suolą ūkės.

Lietuviai norėjo regėti didžiuoju kunigaikščiu Rimantą, arba Vasilką, tretįjį sūnų Mintauto karaliaus, bet žemaičiai, palečiai, arba letvėžai, ir žemgaliai jo nenorėjo stigavodami, jog jis ūke nerūpinsis ir gieš apmaudą ant tų, kurie tėvą jo, karalių Mintautą, nugalavo; gudų siuntiniai, lietuvių įstatymų klausantys, ketėjo to klausyti, kurį visi vienybėj pakels, tardami: jei lietuviai, žemaičiai, žemgaliai nori tikrai gelbėti ūkę bei namų kerštus gesyti, turi pakelti didžiuoju kunigaikščiu svetimą kokį garbingą vyrą, kursai galėtų su garbe Lietuvos ūkę rykauti, ir tokį vyrą rodė jiems Švarną, gudą, kunigaikštį Drohičino ir Lucko, žentą ir tarną visų žygių karaliaus Mintauto, kuriam žemaičiai, latvėžai ir žemgaliai nedidžiai teprieštaravo, bet lietuviai niekaip nenorėjo jo kelti, tardami: „Aiškiai žinom, jog tėvūnai gudų linki laimos ūkei Lietuvos, bet šiandien lietuviai, tiek metų gožę kraują dėl to vien, jog gudai jais nevaldytų, šiandien, būdami jų pergalėtojais, negal lietuviai sau už rykį gudą kel-

ti; toliaus lietuviai, noris žemaičiai, palečiai ir žemgaliai užmiršo jau įstatymus ir dobę savo probočių, vienok lietuviai juos dar tebmena; gal būti Švarnas bendru Lietuvos tautos, bet niekaip negal tapti jos didžiuoju kunigaikščiu. Lietuviai, visuomet gyniodami liuosybę, įstatymus ir apsiėjimus savo bočių, kariavo ir šiandien nebijos dėl jų mirti". Diena nemetu susitaikino ir Rimantą, arba Vasilką, trečiąjį sūnų Mintauto karaliaus, didžiuoju kunigaikščiu Lietuvos pakėlė ir siuntinius į Pinską kviesti jo į suolą ūkės nuleido.

Buvo jis pirmu pilės vyru, arba urėdu, Naujapilio, paskui siuntiniu prie Danieliaus, karaliaus Gudų, pas kurį bebūdamas tapo krikščioniu gudų tikybos. Mintautas, tėvas jo, visaip jį norėjo nuo to nugrėsti, bet Vasilkas ne vien savo naujos tikybos nepaleido, bet dar į zokaną Haliče, Danieliaus karaliaus buveinėj, įstojo. Tapęs Vasilkas kunigu norėjo Žemėj Šventoj grabą Išganytojo aplankyti; būk nukeliavęs buvęs jau į grekonų žemę ir tenai pagirtame klioštoriuj ant kalno Atos paviešėjęs pas savo brolius zokanykus, bet nuo tenai, negal žinoti lyčiaus, namo į Lietuvą sugrįžęs ir ties Naujapiliu kliošorių ant skardžio Nemuno pamatavęs, kuriame dievabaimingai su kitais zokanykais gyvenęs. Bet, atėjus žiniai giltinės jo tėvo, taip būk užsirūstinęs, jog, numetęs ašatinę ir karda pasijuosęs, apsižadėjęs giežti apmaudą ant neprietelių Mintauto, ketėdamas po trejų metų vėl abitu, arba ašatine, apsimauti. Bet, neturėdamas galios ir krūpaudamas, idant jį patį nenukautų, buvo į Pinską išsikraustęs. Iš tenai nuleido tuojau savo siuntinį į Padaugavį pas kalavijonų mistrą, lūgodamas nuo jo pagalbos smeigiantis jam į ūkės suolą, kuriam gerindamos ketėjęs visus krikščionis, Lietuvoj kalinamus, paleisti; mistras pažadėjo jam pagalbą ir tuojau sukėlęs visą savo kariauną teiravos Rygoj kapituloj traukti jam pagalbon. Bet tuo tarpu išgirdęs Vasilkas, jog lietuviai patys pakėlė jį didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, atleido tuojau antrą siuntinį

į Rygą, sakydamas mistrui, jog nebreikalauja daugesniai jo pagalbos, sakydamos susitaikinęs esąs su savo ūkėjais ir tapęs netikėliu. Kaipogi nukeliavę siuntiniai Lietuvos į Pinską su iškilme jį parvėdlavo į Kernavę, Lietuvos buveinę, ir, tenai jį savo kunigaikščiu pakėlę, apskelbė svietui[1].

Taip tarės lietuviai ir žemaičiai, jei ne karėją, tačiaus vyrą gudrų, mokytą, svieto regėjusį, valdymierą savo tautos pakėlę, vildamies, ko jis karda nenuveiks, tą gudryba nukrops; bet tame daikte nusivylė, kaipogi Vasilkas, tapęs didžiuoju kunigaikščiu Lietuvos, nerūpinos, kaip ramdyti ir drausti nepritelius ūkės, nešelpė parusnėnų, savo vientaučių, kruvinose karėse žūnančių su kryžėjais, nebruko kliautį ir vienybę savo ūkėjams, bet pradžioj savo rėdos ėmė su visų didžiausia aitra ir rūstybe persakioti įtartus nugalavimu savo tėvo Mintauto. Tuojau kėlės namuose baisus ermyderis ir prasidėjo rūsta namkarė: kaipogi Vasilkas vienus niekuo nekaltus nužudė, kitus slapta nusmaugino, kitiems akivaizdoj makaules nurentė, karojo lygia giltine kaltą ir nekaltą, jei tiktai rados skaugis, juos kaltinąs. Bet kas aprašys tą rūstą dieną, ant kurios tuo kartu pažvelgus alvienam doram lietuviui širdis gėlė: kaipogi visi kraštai rūstais degėsais ir iromis apskleisti, vaisingos kaimos nuteriotos, pilys, rūmai ir žinyčios suardytos, vietovės, arba miestai, nudeginti, kur antžvelgus, tenai rūsti tyrai taukšojo, pilių bei kiemų vietoj springiniai žvėrys ir paukščiai, kaulus tąsiodami jų gyventojų, gandino savo rūstais balsais paklydusį keleivį. Buvo gadynė, kurioje vieni antrų neapkęsdami žudė apmaudą gieždami, kaipogi žmona negailėjos nugaluoto vyro, sesuo neraudojo brolio užmušto, o motina neverkė sūnaus nukauto, kaipogi netaikomis ir galžudėmis galavos patys gentys tarp savęs, kiti nusiminę rymojo, kiti įsirūpinę sau galą darė; ant galo nebtverdamos 300 kilties giminių išsidangino palikini tėvainę su savo

[1] Koialowicz, Hist. Lith., t. I, p. I, l., p.

labyba į Gudus, pirma pas naugardžionis glaudės, bet tie ketino juos užmušti, paskui pleskavionų uždangos meilavo, nuo kurių tenai priimti gerindamies persikrikštijo; tarp perkrikštų visų garbingiausiu yra minavojamas Daumantas, kunigaikštis žemgalių, kursai, tapęs paskui Pleskavo kunigaikščiu, daug nelaimų lietuviams padarė; vienok buvo dar ir tokių, kurie velijos ar liuosais gyventi, ar toj vietoj mirti, užvis vaidelės, kunigai lietuvių ir žemaičių, drąsindami ir džiugindami laima antro laimingesnio gyvenimo, bruko svietui kliautį ir vienybę, skatindami ginti dar liuosybę, kaipo visų brangiausią doveną, nuo paties Perūno dievo duotą, iki paskuojo, kaip jei jų bočiai probočiai darė[1].

Taip namie bekerštaujant lietuviams, už namų lygios nelaimos likos.

Įkyrėjus vergauti kryžėjams, samionys Galgarbių apykartose vėl buvo pakėlę ginklą ant savo galžudžių ir apgulę patį vyskupą Samijos pilėj, Vischusen vadinamoj, bet, nestengdami tenai įsilaužti, pilį palikini paskydo. Tuo tarpu kamendotas Karaliaučiaus, atėjęs su stipria kariauna, nuteriojo ugnia ir karda visą kraštą, versdamas visa į tyrą, o, gandindamas dar patrakėlius, visus vyriškuosius iškirto, o motriškąsias su vaikais išvarė vergauti.

Išgirdę samionys, juo į rytus gyveną, tas terionės kryžėjų grobė į ginklą, norėdami nugiežti apmaudą ant vokyčių, kas vien krikščioniu vadinos ar į jų darbą pavėdavo, tą nugalavo, ko karda neveikė, tą ugnia sugruzdino. Nuteriojęs visą kraštą, pilį Vėluvą (Wehlau) apgulė, kurią aštuonias dienas be perglytos vėtravojo ir akmenis iš svilksnių svaidė, it krušą į pilį bėrė, mūrus ardydami; bet nė taip negalėdami įsilaužti, ėmė šiaudus ir medžius apie mūrus krauti, vildamies pilę pačią su įgule vokyčių sugruzdinti, kuri aiškiai būt kliuvusi į ranką lietuvių, jei jos kamendotas Taubadelis, vyras kantrus ir buklus, nebūt sumanęs įgulę drąsinti ir

[1] Karamzin, t. IV, K. II, s. 80.

ugnį gesyti; ir taip nebūt išlikusi, jei karvedžio lietuvių nebūt pažeidęs, kurie, nusiminę ta nelaima, pilį palikini atstojo. Kryžėjai, norėdami dar stipresniai žemaičiams tenai užtverti kelią ant Pragaro upės, Sugurbės pilį iš naujo įkūrė ir pagal savo būdą Tapiava pravardavo[1].

Lietuviai nebuvo laimingesniais ir antroj pusėj. Išeiviai Lietuvos, kurie nuo novių Vasilko buvo išsidanginę į Gudus, kuriems gerindamies ne vien į jų tikybą persikrikštijo, bet tuojau pradėjo Lietuvą terioti, nemindami, jog tenai buvo gimę ir augę, jog tenai kaulai garbingų jų bočių probočių kapuose gulėjo; nieksai jų širdies nebgalėjo sugraudinti; kur užėjo, ten ugnia ir karda verkiamą dieną darė. Tarp kurių Daumantas, kunigaikštis Pleskavo, rūstybe ir nedorybe atsiženklino, kursai, persikrikštijęs į gudų tikybą, puolė tuojau Lietuvos terioti ta dingsčia, kad lietuviai ir žemaičiai vieni Parusny, kaip dabar minavojau, kiti Žemgaliuose su meldžionimis vokyčiais kariavo ir, nudeginęs apygardas Braslavo, grįžo namon ne vien su didžiu grobiu, bet dar Girdenienę jomylistienę su dviem sūnum ir 1266
kitais imtiniais į vergus varė. Pajutęs Girdenis su 3 birželio
saujele karėjų, kurią galėjo toj dingsty besurinkti, vijo savo nepritelių, kurį antnokęs Padaugavy, neveizėdami ant jo daugybės, metės su tokia narsybe grumtis ir kelias valandas varžydamies pergale visų kaitriausioj aitroj pjovės, ne mušės, ne ant žemės, bet pačiuose verpetuose Daugavos; Lambis, Lugaila, Goštautas, pagirti Lietuvos vyčiai, kantriai kantresniai grumdamies, išveržus ant galo savo rūstam neprieteliui pergalę, pačius, kelis kartus įžeistus, prarijo Daugavos verpetai; vienok atvaduoti kalinių nebgalėjo, kurie, jau anapus Daugavos perkelti, verkė veizėdami, kaip jų gentys kantriai mirė, norėdami juos gelbėti[2].

[1] Dusburg, c. 70.
[2] Karamzin, t. IV, K. II, s. 83.

Lenkai tą patį metą 1266, taip pat norėdami tame lietuvių namkarėj naudoti, norėjo Paletiją, arba Letvėžiją, nukariauti; to dėjęsis, Boleslovas, jų Gėdingasis kunigaikštis, sutraukęs visos savo valdybės karius, ties pile Zavichostu į Paletiją įžengė; ką palečiai nujautę surinko tenai savo rimtus pulkus ir traukė su savo karvedžiu Komatu prieš lenkus, kuriuos radę abaže timpsančius, metės ant jų su tokia smarkybe, jog Boleslovas vos bepaskubėjo savo karėjus besueiłuoti; abeji susigrūmė ant pačių pylų lenkų ir ilgas valandas varžės visų narsiausioj aitroj kantriai kantresniai pergale. Komatas pats, drąsindamas savo karėjus, priešakiu vien ėjo, grūsdamas po kojų neprietelius it liūtas, bet sudurtas patsai keliomis ragotinėmis suguro, vienok nuo to gal minėti, koksai tas vyras buvo, jog, nuo žirgo virsdamas, dar dviem savo neprieteliam galvas nukirtęs. Giltinė Komato nė maž nenugandino jo karėjų, kurie iš apmaudo kuo narsesniai graudino neprietelius, alvienas, sau galą ar neprieteliui graibstydamas, su tokia aitra ir rūstybe kariavo, jog kaip kurs karėj rėmės, taip ir nustipęs riogsojo. Mažne lig paskuojo išgaišino lenkai tą giminę: kaipogi augusius iškirto, vaikus ir vyriškuosius į vergus išvarė, o kraštą jų už savo paskaitė; likusieji, atmukę į Lietuvą, tą bepasakė: „Šiandien, jums kerštaujant, vieni krikščionys mūsų žemę užėmė, rytą kiti jū:ąją užguls, jei neliausitės kits kitą žudyti"[1].

Ant tos žinios, regis, Vasilkas patsai nusiminė, kaipogi, nužudęs visą diduomenę Lietuvos, pradėjo ant galo povyzoti rubežiun. Visų pirma, norėdamas ant lenkų apmaudą nugiežti už letvėžus, arba palečius, patelkė Švarną, savo švogerį, ir su didžia kariauna išleido jį Lenkų kariauti. Visų pirma lietuviai Sandomiro apykartas nuteriojo, kuriose ne vien nudegino kaimas, bažnyčias, vietoves, bet dar daugybes imtinių į vergus pavarė. Tą jutęs, Boleslovas

[1] Koialowicz. Hist. Lith., t. I, p. I, l., p.

skubiniai surinko savo karėjus ir ėmė vyti lietuvius, kuriuos panokęs kruvinoj ir baisioj mūšoj pergalėjo ir kalinius savo atvadavo; Vasilkas su Švarnu, nustojusiu visų gerųjų savo karėjų, su likusiais nevildamos lenkų beatremti, giriomis namon pargrįžo.

Boleslovas, nuveikęs lietuvius, norėjo dar apmaudą nugiežti ant Švarno, todėl, sutraukęs iš visos savo valdybės karėjus, antpuolė Švarno dalykus, kuriuose kaimas, bažnyčias, kas vien trobesiu buvo, gaišino. Švarnas, ne vien paėmęs savo karėjus, bet dar patelkęs lietuvius ir žemaičius, susigrūmė su lenkais dieną švento Gervazo ir Protazo. Lenkų vyresnieji, regėdami lietuvius smarkesniai ir buklesniai laidant vylyčias, liepė saviesiems kalavijais ir ragotinėmis kautis, kurie su tokia narsybe antgulė lietuvių sieną, jog netrukus perlaužė. Švarnas norėjo dar šlystančias rindas pastiprinti, bet, nieko nebnuveikdamas, ėmė patsai tolintis. Lietuviai, atsiskiedę nuo Švarno, tuo pačiu žygiu antpuolė staiga Mozūriją, kurios plačiai platesniai apykartas nuterioję didį grobį laimingai namon pargabeno.

Vieni dar žemaičiai, kruvinose mūšose žūdami, garbingai kariavo Žemgaliuose ir Kurše su kalavijonimis, kurių galybę vieni patys jei ne sugraudino, tačiaus stipriai ramdė ir nė pėdos žemės nedavė vokyčiams, kurios būt krauju savo nesušlekinę ir savo kaulais neapkrėtę. Siuntė pulkus į Prūsus.

Kaipogi tuo pačiu laiku tuointimpos kovės žemaičiai su kalavijonimis ir kitais meldžionimis, užvis įgulė Krečių pilės, šiandien Kretingos, su Klaipėdos įgule, kuriai įkyrėjus beramdyti tuointimpinius antpuolius žemaičių, kamendotas Klaipėdos norėjo jiems galą padaryti. Darin, sukėlęs nuo visur savo zokano karėjus ir meldžionis, traukė su stipria kariauna ant Kretingos, ketėdamas įgulę iškirsti, o pilį pačią žeme aprausti. Bet įgulė, nujautusi tą, pati išėjo iš pilies ir, pasitaisiusi rindoj į mūšą, laukė vokyčių ateinant, kuriems pasirodžius ištiko

į baisiai kruviną mūšą, kurioje žemaičiai pergalėjo meldžionis ir patį kamendotą Klaipėdos su kitais kryžėjais sugavo, ant kurio gieždami apmaudą savo nelaimų, ant krotkų gyvą kepino, o kitus vokyčiai išpirko[1].

Norėdami kalavijonys nugiežti apmaudą ant žemaičių antrą kartą, sukėlę dar stipresnę kariauną meldžionų, atėjo vėl pas Kretingos pilę ir, išmasinę jos silpną įgulę į laukus, pasalu antpuolė, kuri vienok, noris mažesnė būdama, su tokia narsybe ir rūstybe kovės, jog mažne visi paliko karvietėj beklaksą; tuo tarpu likusieji žemaičiai, mukdami į pilį, nebsuskubėjo angų pilės užrakinti, kaip vienkartu ir meldžionys sumuko, kurie, nugalavę tenai likusiąją įgulę žemaičių, gėrybes ir turtus išdrevėję, pilį pačią, kaip buvo ketėję, sudegino. Taip tas nuokrytis, rašo, nugandinęs artimuosius žemaičius, jog įgulė Impilties pilės nieko neblaukdama pilį palikina į gilumą krašto išsikrausčiusi. Noris paskui dar norėję žemaičiai Klaipėdos pilį užimti, bet visuomet, įgulei vokyčių stipriai ginantis, negalėjo nieko padaryti.

Tuo tarpu ant balso popiežiaus viešpačiai Tiuringijos, Brandenburgijos, Misnijos, Braunšveigo ir Olštyno traukė su kariauna tą pačią vasarą į Parusnį lietuvių ir žemaičių kariauti. Visų pirma viešpačiu Braunšveigo ir Tiuringijos, stiprindamu įgulę Karaliaučiaus, atleido laivus su mitalu, kuriuos Ulrichas Magdeburgas, vadinamas Milžinu kryžėjų, su kitais brostviais saugojo. Tuo tarpu 5 laivai parusnėnų staiga antpuolė juos norėdami ar nuskandyti, ar atimti. Nes Ulrichas, ištraukęs skubiniai mastą savo laivo, ėmė taip baisiai blaškyti, jog 50 parusnėnų nuskandino, o likusieji tinkino beišsprūdę.

Vienok tuodu viešpačiu, ne visai didžią kariauną teturėdamu, nedrįso vienudu kariauti su netikė-

[1] Alnpeke, S. 93—94.

liais, velydamos lūkurti lig kitiems ateinant, kurie vienok vos pradžioj ateinančio meto teatsibaistė. Noris kryžėjai, regėdami taip stiprią meldžionų kariauną, džiaugės nuveikti lietuvius ir žemaičius, bet tas neįvyko dėl įvairių dingsčių. *Kraštas lietuvių buvo didžiai šlapias, visur versmėmis, balomis ir pelkėmis, kaip vokyčiai sako, aptekęs, tarp kurių ežerai ir upys be valčių, pluostų ir tiltų niūksojo, kurios su kariauna speiguotą žiemą tebuvo pereinamos, neišžengiamos girios, kuriose lietuviai ir žemaičiai įsitraukę gyveno. Kas dar piktesnis buvo, jog žiema pasitiko taip šlapia ir lengva, jog kariauna meldžionų visą mėnesį timpsojo, negalėdama įsigauti į vidurį krašto, kuriame lietuviai ir žemaičiai lindojo, vienok viešpačiai, nenorėdami veltui zauksoti ir geisdami ką noris pagal savo apžadus gero kryžėjams įsteigti, sutarė naują pilį tarp Balgos ir Karaliaučiaus įkurti, kurioje kryžėjai gyvendami galėtų viena antrą gelbėti ar reikale patys pašalpą gauti, kurią pravardavo Brandenburgu ir kamendotą savo zokano kryžėją įdėjo. Įkūrusiu viešpačiu tą pilį su savo kariauna grįžo namo, kuriuos dar didysis mistras palydėjo, keliaudamas į Teutoniją meldžionų telkti.

Teutonijoj dabar kuo buvo pradėję kunigai skelbti kryžiaus karę ant lietuvių. Kardinolas Gvido, tapęs popiežium Klemensu IV, didžiu užtarytoju zokano kryžėjų it jo praėjūnai rodės, kaipogi trys neprieteliai buvo radęsi tuo laiku, kurie rūstino bažnyčią, o popiežių ir kryžėjus gorino. Viena, jog viešpats Babilonijos, užėmęs mažne visą Žemę Šventą, ujo laukan iš paskujų pilių kryžėjus ir kitus krikščionis, kurie mets nuo meto gaišo ir možėjo kaip nuo kardo, taip ir nuo bado. Antras taip pat baisus neprietelius buvo totoriai, kurie tuointimpiniais savo antpuoliais kankino lenkus ir vengrus,

* Rankraštyje tolesnė šios pastraipos dalis ir kitos trys pastraipos išbrauktos.

o su lietuviais jau bendravos, jau mušės, daug kartų mojavo pulti į Parusnį ir iš tenai tremti laukan kryžėjus ir kitus vokyčius. Trečiasis ir visų baisusis neprietelius bažnyčios ir kryžėjų buvo lietuviai ir žemaičiai, kurie, gailėdamos savo liuosybės, tūžo baisiai ant kryžėjų ir kitų vokyčių krikščionų, kurie jiems norėjo ją išplėšti, todėl laukė vieno patogaus pragumo nugaluoti savo galžudžius, kurie juos vergino. Užvis lietuviai ir žemaičiai kutino savo širdį laiminga vilčia linksmos dienos, nevykus meldžionų pernykščiam žygiui.

Tuo tarpu pradžioj savo rėdos Klemensas IV popiežius liepė vėl skelbti kryžiaus karę ant trijų neprietelių krikščionų tikybos, ko dėjęsis, išleido savo siuntinį pas viešpačius telkti juos į minavotą karę, kursai, keliaudamas Teutonijoj, Čekuose, Žuvėdijoj, Danijoj, Norvegijoj, Lenkuose, Padaugavy, Pamary, visur skatino kunigus ir zokanykus skubinti griekdarius kryžium ženklintis ir nuodėmių atleidimą bei išganymą pelnyti su netikėliais lietuviais kariaujant, versdami stabus bei stuomenis neteisingų dievų ir jų godą bei garbę naikindami. Nuo to jau gal manyti, kaip baisūs buvo tuo kartu lietuviai savo narsybe ir smarkybe, jog popiežius aiškiai įsakė visas alūžnas, sukrautas bažnyčiose ant totorių ir ant karių Šventos Žemės, atduoti kryžėjams dėl lietuvių ir žemaičių karių. Norėdamas dar popiežius padauginti meldžionų skaitlių patrumpino raką apžadų taip: kaip pirma metus reikėjo kariauti su netikėliais iki nupelnant atpuskus, dabar gana buvo ir pusės metų. Dar visus tuos, kurie ėjo kariauti į Parusnį lietuvių ir žemaičių, išliuosavo nuo sūdų lig trejų metų, neleido jų nei skųsti, nei kaltinti, nei į šiekštą dėti, nei skolų nuo jų reikalauti. Ant galo pasakė popiežius, jog visi iškeiktieji nuo bažnyčios negal kitaip išsiliuosuoti, kaip duodami naudą, arba pinigus, ir taip ne kitai kokiai dvasiškai vyresnybei, kaip patiems kunigams kryžėjų; lygia dalia parleido tuos pačius atpuskus

ir tiems, kurie, negalėdami patys į karę eiti, šelpė piningais ar duona kryžėjus[1].

Vienok svietas jau ne taip smailiai bekeliavo į tas kryžiaus kares, kurios jau buvo įkyrėjusios, neigi atpuskų daugiaus begeidė. Užvis diduomenė kunigų, skaugėdama aukštesnės vyresnybės kryžėjų zokanui, kursai ne vien kunigų, bet ir pačių vyskupų nebklausė ir apskųsti į jų sūdą nevaidinos, būdami vieno paties popiežiaus valdžioj, kaip viršiaus regėjom, todėl vyskupai šnibždėjo viešpačiams ir jomylistoms neskubintis į tą karę, nestojo nė pats popiežius žinių apie neteisybes, kryžėjų perkrikštams lietuviams daromas, kurie ne dėl to kariavo su netikėliais, idant jiems Evangeliją šventą skelbtų ir tikrą mokslą Išganytojo parodytų, bet idant visokiais baisiais ir neteisingais pragumais jų žemes, valsčius ir piles užimtų ir savo gentis praturtintų, kas ir apsireiškė paskesniai.

Lietuviai, noris jau gurstant kryžėjų zokanui, vienok nebstengė jo bepagrumti, būdami patys didžiai nuvargę karėmis ir terionėmis, kaipogi alviena apygarda po kelis kartus buvo nuteriota, dirvos užleistos, gyvoliai išgaišinti, kaimos, pilys suardytos ir sudegintos, namkarė kuo baisesniai dar nuteriojo ir svietą išnaikino, nebebuvo visame krašte kur nuo darganų ir speigų žmogui užsiglausti, kaipogi jų namais buvo tamsios girios bei versmės, o apdaru ir penu žvėrys tenai gyveną, vienok tenkinos ir tenai liuosybe besidžiaugią nekaip pastogėj svetimam bevergaują. Užvis vildamies, jog artimieji kunigaikščiai Pamarių, būdami nuo senų laikų nuo kryžėjų abydytais, regėdami dabar zokaną nuo visur spaudžiamą, kels ginklą ant jų; kaipogi ne- 1267
nusivylė tame daikte. Mestvinas ir Vratislavas, kunigaikščiu Pamario, norėdamu atmonyti kryžėjams neteisybes tėvo savo, sukėlusiu savo karėjus, įpuolė į Kulmiją bei Pamezoniją ir visa tenai į tyrą apvertė. Paskiaus paskandino Mestvinas Ysloj laivus

[1] Voigt, T. III, K. IV, S.

kryžėjų, kurių urėdas, norėdamas jam atmonyti, persikėlęs į antrapus Yslos, su stipria meldžionų kariauna apygardas Diršau, Mevės baisiai nuteriojo ir, pagriejęs tenai didį grobį, pargrįžo namon su turtais ir imtiniais. Vratislavas, brolis Mestvino, pasigailęs vargų savo ūkėjų tose terionėse, pakajų padarė su kryžėjais.

Mestvinas, jo brolis, nedūmojo apie pakajų neigi nusiminė nuo brolio apleistas, vildamos pagalbos nuo Barmino, kunigaikščio Aukštojo Pamario, užvis didesniai pagalbos nuo lietuvių ir žemaičių, vienok tuomi jis nusivylė; kaipogi, tą numanydamas, kryžėjų urėdas liepė brostviais lietuvius antpuolęs ir skardmūšomis namie trukinti ir gaišinti. To dėjęsis, marčelga kryžėjų su savo karėjais ir meldžionimis traukė iš Natangijos ir Varmijos vidurio tarp upės Pasmarės ir Kroicburgo pilės, visur, kur tenai užėjo, visa į tyrą vertė, kas ginklą pakėlė, tą nukavo, o kitus į vergus išvarė, nuo kurio žygio didesnioji dalis Varmijos ir Natangų turėjo kryžėjams vėl vergauti. Buvo jau marčelga namon begrįžtąs, kad tuo tarpu atbogino pranašas žinią, jog lietuviai, įsigrūdę į Brandenburgą, žeme apprausė. Tokiu pragumu moteriškė iš pilies pranešė Glapui, karvedžiui lietuvių, jog pilis yra tuščia, į kurią be kokio vargo gal jis įsilaužti. Skubinai atėjęs Glapas vietovę užėmė, trobesius sudegino, labybą išdrevėjo ir likusiuosius kryžėjus pačioj pily užsirakinusius apgulė. Marčelga nusiminęs nedrįso tuojau su nuvargusiais karėjais ant lietuvių pulti, nežinodamas jų galios. Sukos į Karaliaučių ir, įtūpęs į laivus, atirklavo pas Brandenburgo pilį ir apgultuosius brostvius tuojau išliuosavo.

Tuo pačiu laiku kamendotas Christburgo, norėdamas parusnėnus trukinti namie, traukė į Pamezoniją, kurioje, didį grobį griedamas, nuteriojo visą kraštą ugnia ir karda. Tuo tarpu užpakaly jo traukė didesnė kariauna lietuvių ir jam taip kelią užstojo, jog mūšos niekaip negalėjo beišvengti; vienok kamendotas apsidrąsinęs puolė ant lietuvių su

tokia narsybe, jog juos perlaužė ir vienus karvietėj išklojo, kitus išblaškė. Bet lietuviai tą kryžėjams tuojau atmonijo, kaipogi susirinkę apgulė pilį Christburgą ir, vėtra įsilaužę, visus, kuriuos tenai rado, nugalavo, o pilį žeme aprausė.

Tokia buvo pradžia didesnės dar karės. Vildamos lietuviai pagalbos nuo Pamarių kunigaikščio, du jų karvedžiu Linkas ir Divonis gulė su pagezonų stipria kariauna į Varmiją. Tuo tarpu kamendotas Christburgo ėmė juodu vyti, bet pagezonys pagal Divonio įsakymą nutraukė pas pamezonų pilį, vadinamą Trapene, kurioj vietoj paskui kryžėjai Marienburgo pilį įkūrė, ir vis tolinos, norėdami tuomi išskaidyti kryžėjų galybę, kaipogi Kaltis, karvedys pagezonų, su pėsčiaisiais apgulė pilį, o jotis teriojo jos apygardas. Nujautę tą, kryžėjai sutraukė iš Pamezonijos ir, su miesčionimis, arba pilionimis, Christburgo susinėrę, skubinos į pilį įsilaužti, į kurią Kaltis norėjo įsigriauti, nes, pamatęs kryžėjus, atsitraukė, vienok, susinėręs su jočia, ties pilia Marienverderiu per Sirgūnę upį persikėlė, ant kurios skardžio ties kaimu Pagansčiai kryžėjai buvo į [a]bažą sustoję stiprioj vietoj, tykodami tenai grįžtančios su grobiu lietuvių kariaunos. Kryžėjai, nejusdami jos artinantis, nesaugojos. Tą nujautę, lietuviai naktį vieną dalį joties perkeldino per upį, kuria kryžėjus apsiautė. Prasidėjo kruvina mūša, bet lig kryžėjai į mūšą pasitaisė, buvo jau 12 brostvių ir 500 visų rimtosios joties karvietėj išklotos, retas kurs beišsprūdo: kaipogi likusiuosius vienus iškirto, kitus į vergus išvarė. Pati pilis turėjos dar, būt ir ta kliuvusi lietuviams į nagą, jei kalinys pamezonis, vardu Sirenis, paleistas iš gelžinių, nebūt tiltą gynioję kantriai lig jį perimant. Noris tuo žygiu išsiturėjo pilis Christburgo, vienok lietuviai vėl ją apgulė.

Lygia dalia rūstavo dar visuose kraštuose Pagezonijos ir Pamezonijos kruvinos karės ir baisios terionės; nėra randama raštuose, ar Mestvinas bekėlės per Yslą, ar ne. Vienok bartijonų karvedys

Divonis tuojau su nauja stipria kariauna vėl perėjo teriodamas visą kraštą ir vildamos paskuojus savo vergybos viešpačius nugaluosiąs. Visur griejo gausų grobį, niekame neprieteliaus nesutikdamas, kaipogi jo kariauna buvo stipri, o kryžėjai nuokryčiu taip pasilpnę, jog nedrįso su Divoniu į aiškią mūšą bestoti. Divonis palikinas tyrus grobį, gyvolius ir imtinius su didesne dalia savo kariaunos pirma paleido, o pats su rinktiniais paskui grįžo namo į Bartiją. Tuo tarpu kryžėjai iš Elbingo ir Christburgo ėmė jį vyti. Panokę jį ties upe Gurbe miegantį be sargties, antpuolę staiga išmušė mažne lig paskuojo ir visą grobį atėmė, Divonis pats vos su keliais beišsprūdo, raudodamas savo genties Daubario kritusio.

Kryžėjai ta pergale nepalengvino įgulės Christburgo, kaipogi kita nauja kariauna apgulė pilį, kurioje dėl didžios daugybės svieto, tenai sulindusio, rados baisus badas, kurie po truputėlį tegaudami mitalo per Draudžių ežerą maitinos, tuo tarpu lietuviai staiga antpuolę valtis nuskandino Sirgūnėj. Rados paskui badas taip didis pilėj, jog dienos vienos meldžionys nebgalėjo beišsiturėti. Tuo tarpu atėjo į lietuvių abažą Samilis, diduomis pamezonų, tardamas padėti jiems į pilį griautis, o ta dingsčia norėjo zdraicė kryžėjams, pilėj esantiems, peną paduoti, bet lietuviai nutvėrė tą benorint daryti, už kurią nuodėmę įpylę jam į kaklą verdantį vandenį ir apkepinę lengvoj ugny pametė angoj pilės kryžėjams. Badas pilėj buvo jau taip didis, jog maž tederančius gintis slapta nakčia pagal išsiuntė į kitas pilis, ir taip dar likusieji didžiai baisų badą kentėjo.

Kita gauja lietuvių, atėjusi į apykartas Elbingo, baisiai baisesniai nuteriojo, paskui metės ant paties Elbingo pilies, kurios nudeginę priemiestes, jau grūdos į pačią pilį, bet Virkila perkrikštas, algaująs kryžėjams, pervėrė ragotine karvedį lietuvių, kurie, nusiminę ta nelaima, pilį palikini pasitraukė į Draudžių paežerį, bet nė tenai netimpsojo, kaipo-

gi, įsigriovę į pilį Ozakę ant upės Veiskės, vienus meldžionis iškirto, kitus į vergus pavarė, lygia dalia į pilį Vekrizę su didesne vėtra įsilaužę taip pat įgulę jau iškirto, jau į vergus pavarė, o pačią pilį žeme aprausė.

Išsiliuosavusi Elbingo įgulė užsikėto ir Christburgą išliuosuoti; to dėjęsi, kryžėjai antpuolė nakčia pagal lietuvius pasalu nepasitiekusius; kaipogi vienus miegančius, kitus tame nuogąsty kilstančius nukavo; Divonis pats karvedys, plikas vos žirgan beantšokęs, su tūlais beišsprūdo nuo giltinės pilį palikinas. Bet lietuviai tuojau savo nuokrytį atmonijo vokyčiams: kaipogi atėjusi nauja kariauna iš Lietuvos persiskiedė į dvi dali, viena atsiartino ties Marienverderio pile, antra užpakaly užsislėpė. Kryžėjai lygiai su pilionimis išpuolę ėmė grumtis, lietuviai nebtverdamies šalin mukti, vokyčiai juos vyti pradėjo, tuo tarpu užslėptoji dalis kariaunos lietuvių kibo vokyčiams į užpakalį, kuriuos lig paskuojo išklojo. Paskui lietuviai, įsilaužę į pilį, vokyčius vienus iškirto, kitus į vergus išvarė; pilį pačią išdrevėję sudegino ir su didžiu turtu pagrįžo namo.

Tuo tarpu Vasilkas, didysis lietuvių kunigaikštis, sugaišęs jau namų kerštais, jau lenkų karėmis, negalėjo šelpti Parusny kariaujančiųjų lietuvių ir leido vokyčiams pajūriuose stiprintis ir į gilumą krašto plėstis dėl to vien, regis, jog jis norėjo visų pirma su gudais atsirišti, reikalaudamas, idant gudai grąžintų lietuviams kraštus, užimtuosius nuo Danieliaus, kurie, jei to nedarys geru, karda verš. Levas, gudų kunigaikštis, regėdamas įnirtusį Vasilką ir krūpaudamas Lietuvos galybės, pasiėmė jam visa daryti, ko jis reikalavo, bet širdy pasalu rymojo, kaip jį nugaluoti. To dėjęsis, Levas užkvietė jį į Vladimirą, savo buveinę, puoton. Vasilkas nuo pirmo drovinos, bet Švarnas, jo švogeris, su Vasilijum, juodųjų gudų kunigaikščiu, perkalbėjo jį, idant nekrūpautų, kursai paklausęs nukeliavo į Vladimirą ir tenai klioštoriuj šv. Mykolo apsigas-

padijo, kurį tenai Levas ir Romanas, kunigaikščiu rausvųjų gudų, su visų didžiausia iškilme priėmė. Tuojau tėvūnas Narkoltas Nemcinas pakėlė puotą svečiui, kurioje susirinkę linksminos gerdami ir valgydami. Antrąją dieną pagrįžęs Vasilkas su diduomene savo į klioštorių atgulė. Tuo tarpu atbėgo Levas kunig. kviesti jį, idant dar ilgesniai su jais teiktųsi linksmintis. Vasilkas kėlęs dėl žmonystos ir iš seklyčios išsikišęs dėkavojo ketėdamas ryto metą atgerti. Bet Levas, atmainęs savo meilingą balsą, puolė su budeliais ant Vasilko pliko, kitiems gulint, ir, perskėlęs jam galvą toj vietoj, visą jų diduomenę nugalavo 9 dienoj gruodžio mėnesio 1267 metuose. Regis, jog Rimantą, arba Vasilką, kaipo krikščionį ten pat Vladimire palaidojo.

Taip nustipo Vasilkas, didysis kunigaikštis Lietuvos, nieko gero savo ūkei neįsteigęs, daugesniai garsus nelaimomis nekaip kantrybe ir išminčia, kaipogi nuvargusius jau ūkėjus meldžionų karėj dar namkarėj juos paskandino. Latvėžų, arba palečių, didžiai kantrios savo vientaučiais giminės, lygia dalia Kuršo nustojo. Kito nieko nedyko kaip tiktai apmaudą nugiežti ant nugaluotųjų Mintauto karaliaus, vienok ir taip elgdamos svietui norėjo doru rodytis: kaipogi ant žitkuotų rūbų kunigaikščio ašatinę antmovęs dėvėjo, nuo ko buvo vadinamu vilku ėrelio kaily, kursai paviršiuj nekaltu rodės, o širdy piktybę slėpė. Sako būk mirdamas seserį savo Švarnienę karšinče palikęs.

§ XXIV

Gereimantas didysis Lietuvos kunigaikštis*

Vasilkui nustipus, susirinkę tėvūnai į Kernavę, Lietuvos buveinę, pakėlė didžiuoju kunigaikščiu

* Rankraščio paraštėje, atrodo, ne Daukanto ranka: *Gerimantas.*

Gereimantą, kuriam Lietuvos didysis marčelga įdavė lazdą ir kalavijų, ženklus visų vyriausios valdžios. Gereimantas, įgijęs valdžią ūkės, tuojau palaidojo tėvą savo Šventaragį Vilniuj kalne, taip vadinamame Šventa roga, pagal apsiėjimus tautos, tai yra: nabaštiką, baltais rūbais apmovę, troboj apraudojo budėdami, paskui ant malkos sudegino lygiai su jo ginklu, žirgu, pėdsakiais ir kitais daiktais. Yra rašytojų, kurie sako Šventaragį buvus didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, bet aš, nerasdamas raštuose nė kokių jo veikalų, apleidau.

Gereimantas, palaidojęs savo tėvą, tuojau pagal jo įsakymą įkūrė Vilniuj žinyčią godon Perūno dievo, kurioje amžina ugnis kūrinos, kurią ugnasargės kunigės kurstė, kurios aprašą viršiaus regėjom. Ąžuolyną tarp upių Vyliaus (Vilenkos) ir Neries (Vilijos) pašventė ir tenai vietą, vadinamą glisčia, ant kurios nustipusius kunigaikščius degino, paskyrė.

Taip parėdęs ūkę, Gereimantas visų pirma, atmonydamas Levui, gudų kunigaikščiui, nužudymą Vasilko, nuteriojo apygardas Vladimiro ir Haličo ir su didžiu grobiu grįžo namon. Būt rasi tuo žygiu būtinai atlaikęs gudus, jei būt kiti neprieteliai negrūdęsi į Lietuvą.

Kaipogi tą metą atėjo seniai skelbiamas ir lau- 1267
kiamas Otokaras, Čekų karalius, su meldžionimis į Parusnį padėti kryžėjams lietuvių kariauti, su kuriais pernykščiai buvo sutarimą padaręs padėti nudrausti visus kraštus lietuvių, tai yra: Pamezoniją, Pagezoniją, Varmiją, Natangų Samiją ir Pašaluką, buvusius jau valdžioj kryžėjų, dabar vėl į jų valdžią grąžinti ir nieku nesavintis. Kryžėjai vėl nuo savo pusės pasiėmė jam talkinėti lig visą Lietuvą nukariaujant ir apkrikštijant, nieko nuo jo už tą nereikalaudami. Tokią sūkalbą popiežius Klemensas IV patvirtino ir, norėdamas dar Otokarą didesniai įžaginti į tą karę, įvardavo jį Lietuvos karalium ir visą Lietuvos žemę jam dovenojo, kurią jis turėjo dar užkariauti.

Karalius Otokaras ta goda popiežiaus nekakinos, bet dar lūgojo nuo jo, idant vyskupą Almicą, lygiai su juomi žygaujantį, arkivyskupu pakeltų, o, nukariavus visus lietuvius, metropolitu visos Lietuvos jį perdėtų. Popiežius, noris ne su visu tepaklausė jo lūgojimo, vienok žadėjo jam metropoliją Lietuvoj įkurti, jei jis visą kraštą nukariaus. Tuomi įsmilintas, Otokaras susigadijo su bavarų viešpačiu ir atkeliavo rudenį 1267 su kariauna į Parusnį; lig neatėjęs vylės jau didžius daiktus nuveikti, mindamas praėjusį savo garbingą žygį, kuriuo keliomis dienomis Samiją nukariavo, ko dabar didesniai vylės, turėdamas savo kariaunoj pačius rinktinius. Pirmasis jo rūpinimos buvo pasidaryti tarpėju Mestvino, Pamarių kunig., ir su kryžėjais jį suderinti, kaipogi Mestvinas, apleistas nuo savo brolio, mąž tešelpiamas nuo Barmino, kunig. Aukštojo Pamario, nevangstės su kryžėjais gadytis, kaipogi 3
1268 dienoj siekio mėnesio atentį metą pakajų padarė.

Dabar Otokaras ėmė rūpintis tuo, ką buvo ketėjęs daryti, bet savo noro negalėjo pasiekti, kaipogi vėl pasitiko drėgna ir tiži, jog niekaip negalėjo su kariauna į vidurį Lietuvos ir Žemaičių įsigriauti ir to nuveikti, ko karalius ir kryžėjai geidė, kaipogi lytus, šlapdrabos ir darganos išgaišino Otokaro meldžionis taip, jog su likusiaisiais tenkinos jis Marienverderio pilį aptvėręs ir aptaškavęs, namon begrįžtąs. Taip pat jo draugas kunig. Brandenburgijos, negalėdamas lietuvių kariauti, tenkinos išgriautą pilį Brandenburgo įkūręs, palikinas dar savo kariauną kryžėjams taip pat namon begrįžtąs.

Otokaras grįžo namon neb su garbe, kaip pirm 12 metų, nukariavęs visą Samiją, bet trapus ir nuliūdęs, palikdamas kryžėjus taip, kaip buvo radęs ant kranto pragaro.

Tasai timpsojimas su kariauna viešpačių Čekų ir Brandenburgijos be karės ir kovės, pati ta atmaina oro kelių žiemų, neleidžianti lietuvių bekariauti, rodės jiems užtarymu ir malone jų dievų esanti, to-

dėl lietuviai ir žemaičiai stiprinos ir kuo didesniai vylės antturėti liuosybę savo tautos ir tikybos, kutindami širdy kantrybę regima pašalpa savo dievų, todėl be atlydos graudino krikščionis vokyčius visomis pusėmis, vildamies juos tuojau iki paskuojo užbengsią.

Aiškiai jau regėjo lietuviai, jog didžiai naudingu ir reikalingu daiktu Paysly su krikščionimis vokyčiais nekaip vidury savo krašto, kaipogi, jei lietuviai ir žemaičiai neleistų meldžionų persikelti per Vyslą, arba Yslą, bet ten pat ant rubežiaus nuvargusius kelione savo karda sveikintų, aiškiai kryžėjai nė vienoj pilėj netvertųsi, kaipogi ta dingsčia ne vien neduotų išilsėti meldžionims, bet dar išgelbėtų nuo terionių savo tolimesnius kraštus; todėl ėmė vakarinėj Lietuvoj kariauti.

Kaipogi vos buvo kryžėjai Marienverderio pilį su pašalpa meldžionų vėl įkūrę, kad tuo tarpu Belichovo karvedys, su pagezonimis nuteriojęs Kulmiją, išblaškęs Elbingo įgulę, einančią sau prieš, vėl apgulė pilį Marienverderio. Tenai gi lietuviai laimėjo ir į pilį Marienverderį vėl įsigriovė, gyventojus vokyčius vienus iškirto, kitus apvergė ir visa, kas į vokyčių darbą pavėdavo, tą išnaikino[1].

Juo didesniai lietuviai laimėjo, juo didesniai vylės savo ketėjimą pasiekti, tai yra vokyčius būtinai vakarinėj Lietuvoj išnaikinti. Lygia dalia kryžėjai numanė orumą to krašto, kurie kaip įmaną steigė lietuviams kelią per upį Osą užtverti, kaipogi didysis mistras liepė urėdui kryžėjų parubežy Pamezonijos ir Kulmijos ant skardžio stiprią pilį įkurti ir įgulę gausią tenai įdėti. Tuojau urėdas suvarė svieto daugybes pilės dirbti, kuriai vos pamatus buvo pradedą dėti, kaip staiga pulkas lietuvių antpuolė ir dirbėjus išblaškė. Netrukus kryžėjai ėmė iš naujo pilį dirbti su stipria sargčia ir laimingai nuben-

[1] Voigt, T. III, K. V, S. 292.

gė, kurią Štarkenbergu (stipriu kalnu) pramanė, kur kryžėjai savo rinktinių karėjų ir meldžionų įgulę įdėjo. Lietuviai, apmaudingi ant tos naujos savo liuosybės kalinyčios ir numanydami jos sykį, arba galą, atėjo vėl su stipria kariauna griautis ir pilį ardyti, vienok įgulė didžiai kantriai gynės, kuri daug lietuvių ir žemaičių karda ir vylyčiomis atlaikė. Nes, besigrumiant su lietuviais, krito kamendotas įgulės, kuri, nustojusi karvedžio, pradėjo gurti, o lietuviai kuo narsesniai laužtis, ant galo įsigrūdo į pilį ir visa, kas tenai gyvu buvo, nugalavo, o pilį sudegino. Metus sukakus, antroj pusėj Osos ant skardžio tuo pačiu vardu įkūrė Kulmijoj pilį, kuri ilgą laiką užsitvėrė. Tuo pačiu laiku taip pat lietuviai antrą pilį, vardu Špitenbergą, netoli nuo Štarkenbergo, buvo suspaudę taip stipriai, jog kryžėjai nebtverdamies patys paeidami sudegino. Taip lietuviai griovė vieną po kito ramčius vokyčių galybės saulėlydy, kuri rodės jau gilyn vien grimztanti į pragarą.

Už visus kraštus tame patrakime lietuvių perkrikštų daugesniai prityrė Kulmija, kuri karts po karto buvo nuteriota, užvis jog tenai visi buvo prašaleičiai ir krikščionys, kurių netikėliai lietuviai neapvežėdami kuo didesniai giežė apmaudą. Nebuvo metų, kuriuose tasai kraštas būt palikęs nenuteriotu ir neišdrevėtu nuo lietuvių. Buvo jau apgulę lietuviai Kulmzę pilį, būseną paties Kulmijos vyskupo, kurios įgulė išleido žvalgytojus jautoti neprietelių stiprybės; pavyko jiems karvedį lietuvių nutverti, kursai, norėdamas išsiliuosuoti, pasiėmė nuo pilės atsitraukti, jei jį paleis liuosą. Vyskupas, jo paklausęs, paleido jį, kursai tuojau nuo vietovės atsitolino. Bet lietuviai varstą vokiant apgulė pilį, Fogelzangu vadinamą, kurie pirma 14 dienų girioj lindodami tykojo, lig pilionims suninkant varstą vokti, tuo kartu puolė staiga lietuviai iš girių ant dirbėjų ir visus nugalavo, kuriuos rado dirvon, o motriškas ir vaikus į vergus pavarė. Nebuvo nė ko-

kio miesto Kulmijoj, nuo lietuvių nesuardyto ar nesudeginto. [Į] pačią Redino pilį, pro kurią lietuviai žygiavo į Kulmiją, du kartu vėtra įsilaužė ir visa, kas tenai nebsuskubėjo išmukti, tą nugalavo ar apvergė.

Tas dar piktesniai buvo, jog ne vieni artimieji lietuviai tenai įpuldamies teriojo, bet su talkomis iš visų tolimiausių kraštų Lietuvos ir Žemaičių tenai audras vertė ir grobį griejo. Du kartu patys sūdaujai įsigrūdo į pilį Vartenbergo, kuri paežery ant kalno riogsojo; pirmąjį kartą įpuolę nugalavo tenai visą svietą, maldon susirinkusį, ir pilį nudegino. Antrą kartą tenai lietuviai atgrįžę vėl visus gyventojus iškirto, o pilį žeme apprausė. Paskiaus didesnė dar kariauna sūdaujų metės ant Lubavos krašto, kurio suardė vietovę ir pilį. Lygia dalia priemiesčius Torunės nudegino. Patsai Kulmas bandė smurtybes lietuvių, vienok įgulė savo kantrybe išsiturėjo, bet patį kraštą per keturias dienas visomis pusėmis su visų baisiausia smurtybe teriojo ir drevėjo, kurie, sugrieję tenai didžias daugybes turtų, galvijų ir žirgų, namo grįžo. Nes vos buvo ta gauja atsitolinusi, kaip tuojaus Traidis, Žemaičių kunig., su 30 000 lietuvių ir žemaičių įgulė tenai, kursai, paskiedęs savo kariauną į tris dalis, vieną į Mozūriją, antrą į Pagezoniją išleido terioti, o su trečiąja pats Kulmijoj siaubė visomis pusėmis grobį griedamas ir teriodamas, ant galo atsibastė lig pilies Birgelavos, į kurią varu įsilaužęs, įgulę iškirto, o pilį su žeme sulygino, visa, kas vien buvo pavėdžiu į vokytį, tas guro ar iro nuo narsybės lietuvių ir žemaičių, ko karda nenuveikė, tą ugnia gaišino. Nieksai negal nei aprašyti, nei apsakyti, kokias tenai teriones ir ermus lietuviai ir žemaičiai tuo žygiu išdarė: bažnyčios, kaimos, miestai ir pilės vienos plėnyse, kitos irose neapregimuose tyruose niūksojo; veltui tenai žvalgės keleivis trobesio, norėdamas gaspadytis, bet nieko kito nematė, kaip tiktai akmenį ir vandenį visame krašte tyruojantį ir žiaudžius vėjus

ant degėsų žvylant. Rašo, jog tuo žygiu lietuviai pačių imtinių vokyčių ir kitų krikščionų 40 000 su neapseikimu grobiu namon parvarę į vergus[1].

To dar nebuvo gana Kulmijai. Noris vieną kartą buvo pavykę kulmijonims išpuolus iš pilies kruvinoj ir maringoj mūšoj daugybę lietuvių su jų karvedžiu pakloti karvietėj, vienok tas jiems nieko nemačijo. Kaipogi netrukus Skomantas, kitas karvedys žemaičių, vėl didžią kariauną atvedęs tenai, su viena dalia apgulė Torunės pilį, su antra metės Kulman, visa versdamas į tyrą, kaipogi ko neveikė karda, tą ugnia gaišino, jei kas kame buvo beužlikęs nuo praėjusiųjų terionių. Vos buvo ta kariauna lietuvių paėjusi, tuojau Divonis su naujais pulkais barčionų pilį Šenzę apgulė ir prisiekė akivaizdoj savo dievų, ketėdamas visus meldžionis ir kryžėjus, pilėj esančius, jei tuojau jos neatduos, nugaluoti. Vienok kryžėjai tuo gorinimu nenusiminė, bet, kuo didesniai dar rodydami savo galią, daug pačių meldžionų baltais kyriejais apdarė it būt kryžėjai esą. Vienok lietuviai tuomi taip pat nenusiminę grūdos narsesniai į pilį; ištiko tenai į kruviną mūšą, krito abejoj pusėj svieto daugybės, bet nelaimon lietuvių pervėrė vokytis vylyčia Divonį, jų karvedį, kurie, nustoję taip garbingo savo vyčio ir karvedžio, nusiminė ir palikini pilį, raudodami jo, grįžo namo.

Vienok ir ta laima kryžėjai neilgai tedžiaugės, kaipogi Skomantas tuojau vėl sugrįžo su sūdaujais ir kitais lietuviais į Kulmiją, kurioje per 9 dienas sariojo drevėdamas ir teriodamas, jei ką kame beantštiko. Ant galo pasistiprinęs apgulė patį Kulmą, vildamos zdroda pilį įgyti; jau buvo tūlus pakukuliavęs, kurie pasiėmę buvo jį į pilį įleisti, bet pilionys nujautę žvalgytojus sugavo ir nukankino. Skomantas, regėdamas nieko nepešiąs, atsitraukė nuo tenai, bet tuo pačiu žygiu įsigrūdo į pilį Heimsotę ir įgulę jos iškirto; lygia dalia įgijo į savo na-

[1] Schlözers.

gą pilį Cipelio, kuriedvi sugruzdinęs grįžo su neapseikimu grobiu namon[1].

Taip lietuviams kariaujant saulėlydy, neilsėjo nė kiti rytuose: kaipogi žemaičiai ir žemgaliai be perglytos grūmės kruvinose kovėse su kalavijonimis, kurių mistras, tą patį metą 1268 sukėlęs karėjus Padaugavy, žygiavo į Kuršą ir, tenai susinėręs su įgule Ventspilio (Goldingen), traukė pasalu į Žemaičius ir tenai Griežės pilį apgulė, iš kurios žemaičiai taip pat slapta buvo ištraukę į Ventspilį laužtis. Kalavijonys, nerasdami Griežėj stiprios įgulės, įsilaužė į pilį ir visa, ką gyvą rado, nugalavo, o turtus ir gėrybes išdrevėjo, pačią pilį su žeme sulygino. Žemaičiai, pargrįždami nuo Ventspilio, pelenus ir iras Griežės berado. Kalavijonys vieni pasisuko pajūrin, kiti su grobiu nuėjo į Rygą. Vienok žemgaliai atmonijo jiems tą nuteriojimą, grįžtantiems užtaškuodami visus kelius taip, jog kalavijonys turėjo su didžiu vargu kelią sau skinti ir nuo žemgalių gintis, kurie ta dingsčia ne 10 brostvių ir daugybę joties karvietėj paklojo, bet dar grobį iškratė. Parsibastęs mistras į Rygą nusiuntė žinią į Kuršą kalavijonims, idant saugotųsi ir nenusikropintų, kurie vienok taip pat laimingai sugrįžo.

Tas pats mistras ateinantį metą, norėdamas žemgalius sudrausti, užėmė jiems Jelgavą ir tenai sau pilį įkūrė ir Mitau pramanė. Norėdamas jiems dar atmonyti praėjusį savo nuopuolį, didžią sritį Žemgalių nuteriojo, nuo kur grįždamas su grobiu į dvi dali savo kariauną perskiedė: su viena pats ėjo pirma kelią ir tiltus taisydamas, antra dalis, užpakaly eidama, grobį virdė. Vienok žemaičiai su žemgaliais, vydami įkandin kalavijonis, gavo pragumą į tarpą jų kariaunos įsigrūsti taip, jog mistras su savaisiais niekaip nebgalėjo besusinerti ir tenkinos į Jelgavos pilį beįmukęs. Su užpakaline jo kariauna susigrūmę, žemaičiai kruvinoj mūšoj 20 brostvių ir 600 visų gerosios joties karvietėj pakrėtė, liku- 1269

[1] Voigt, T. III, K. IV, S. 298.

sieji vieni giriose nužuvo ir retas į Jelgavos pilį beįsigavo. Tas gi mistras dar pilį Veizenšteino Igumijoj, o arkivyskupas Rygos pilį Laudono Letgalijoj įkūrė[1].

1270 Sugrįžęs Traidis nuo Kulmijos atentį metą traukė su stipria kariauna per pašalusią jūrą ir į Kuresarų salas (Oesch) tenai vokyčių valdžią naikinti; tuo įėjęs, nuteriojo baisiai sritį, Viku vadinamą, ir visas Kuresarų salas: ne vien kas tenai vokyčiu ar krikščioniu vadinos neliko nuo rūstybės lietuvių, kurie, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino; visur drevėdami ir griedami grobį, grįžo jau namon. Nujautęs tą, mistras kalavijonų Otas sukėlė savo karėjus Padaugavy, patelkęs dar vyskupą Tarapato ir urėdą danų Sioerith, ėmė vyti lietuvius, kuriuos panokęs Rygos atsiautoj ant jūros ledų susigrūmė; mūša buvo didžiai baisiai kruvina, abi pusi rėmės kantriai kantresniai, varžydamies ilgas valandas pergale, ant galo perlaužė lietuviai vokyčių eilas, pats mistras Otas, vyskupas Ezelio, 52 brostviu ir daug tūkstančių meldžionų karvietėj beklaksą paliko; rašo tų laikų rašytojai, taip kruvina mūša buvusi, jog neapregimos lygmės ledų jūros vienu krauju raudonavusios. Lietuviai ne vien toj mūšoj savo grobį paturėjo, bet dar visą abažą kalavijonų įgiję pagrįžo namon leliodami[2].

Naujasis mistras kalavijonų Andriejus Vestfalenas, norėdamas ant žemaičių apmaudą nugiežti už
1270 praėjusį nuopuolį, sukėlęs vėl Padaugavy kariauną, traukė žemaičių kariauti, kurį antpuolę žemaičiai staiga abaže stovintį, patį mistrą, 20 brostvių ir daugybę meldžionų karvietėj išklojo.

Pasibengė metai 1270 baisių ir kruvinų karių. Visur vargai, bėdos ir nelaimos, galavimai, kraujų latakai, terionės ir išnaikinimai viso to, kas žmogaus gyvenimui ir gyvybai praveri. Visur rodės rūsta gadynė, kurioje smurto giltinė karda ir ugnia

---

[1] Alnpeke, S. 98.
[2] Alnpeke, S. 104—108.

savo smarkybėj viešpatavo. Visur kapai, iros, plėnys kaipo širdgilingos minavonės. Neapgal plunksna ne vien didumo tų baisybių ir smarkybių, bet paties jų šašuolėčio skaitytojui papiešti neigi parodyti tą būdą žmogaus, kurio veikalai daugiaus yra pavėdūs į darbus pasiutusio žvėries nekaip išmintingo sutvėrimo. Mažne linkėtina yra neregėti tų kraštų povyziaus tos gadynės, kurioj žmogus vienose novėse, karėj ir ugny žuvo visą savo amžių dėl užlaikymo savo liuosybės spindulėlio, kursai jį tenai džiugintų ir stiprintų. *Vienok skaitytojas rymos ant veikalų tų amžių tame krašte ir stebėsis į tuos begalinius vargus, nelaimas ir galžudes ir ieškos jų priežasties; tuojau atsimins, jog žmonės žuvo tose karėse, ugny ir kraujuose skendo ne kito ko geisdamas, kaip tiktai liuosybę, nuo paties Dievo žmogui duotą, gyniodamas, kaipo visų didžiausią laimą savo gyvenimo, kurią kryž[eiviai] ir me[ldžionys] norėjo jam išp[lėšti]. Ta buvo tikra priežastis, dėl kurios lietuviai, kal[nėnai] ir žemaičiai, ir parusėnai per tiek metų it koksai smarkus sriautas siaubė į visas puses visa naikindami, teriodami ir ardydami visa tą, kas jų liuosybę šalino, **Ne pasiutę žvėrys savo rūstybėj (kaip krikščionys tų laikų sako), nes įbingę lietuviai ir žemaičiai, gailėdamos savo liuosybės, nuo dievų pačių duotos, kaipo visų didžiausios žmogaus godos, kurią kraugeriai kryžėjai ir kiti meldžionys, užsidengę savo tikyba, norėjo jiems išplėšti, bet šie dyko antturėti seną ir linksmą gyvenimą, kuriuo jų bočiai probočiai džiaugės. Nesgi kruvina vergyba vokyčių, baisūs žudymai taip buvo juos įbinginę, jog velijos irose paskuojų savo namų užsirausti nekaip kraugeriams vokyčiams vergauti. Gailesys praėjusios senovės linksmo gyvenimo taip įrūstino lietuvius ir žemaičius, jog ta tauta, būdu savo tyli ir taiki, leidos ant karių ir baisių terionių, vildamos, jog karda

* Rankraštyje šio sakinio dalis iki žodžio *kaipo* išbraukta.
** Rankraštyje šio sakinio dalis iki žodžio *seną* išbraukta.

ir ugnia bei terionėmis nugrės savo neprietelius, kurie jiems plėšė jų bočių liuosybę; todėl, gelbėdami tą šventą doveną, ne vien to nešykštavo, kas derąs buvo gyvenimui žmogaus, bet ir pačios savo gyvybos neskundė, kaipo daikto be liuosybės niekam nederančio. Vildamos ant kapų vokyčių ir irų kalinyčių ir jų viešpatybės rūmų džiaugtis bočių liuosu ir senu* gyvenimu, kurio įgyti kitaip nebgalėjo, kaip tiktai giltine, karda, ugnia, terione ir pragaru savo kraugerių.

Jau nuo viršiaus minavotų pergalių tarės Lietuvos ir žemaičių tauta visuose savo kraštuose džiaugsiantis liuosybe, kaipogi retai visame Parusny lietuviai ir žemaičiai beklausė kryžėjų ir tą, jei kurie dar klausė, darė tą daugiaus nuo baimės varai nekaip dėl meilės vokyčių. Jau vienose pilyse užsirakinę belindojo nuliūdę ir badu stipdami ir tenai nuo lietuvių graudinami. Rūsta jau diena buvo kryžėjams ir pagal tą, kas buvo nutikęs praėjusiuose metuose, niekaip negalėjo ilgesniai beturėtis be svetimos pašalpos, kurie ir su svetima pagalba ne visuomet tegalėjo viltis laimos, kaipogi propernykštė pagalba viešpačių Brandenburgo, Misnijos ir Čekų gildė dar jų širdį, bet šiuo kartu ir tokios dar nė nuo kur nebgalėjo beviltis. Kaipogi Klemensas IV popiežius buvo nustipęs 1268, po kurio kardinolai trejus metus kyvojos iki aprenką popiežių. Richardas Kornval, Teutonijos viešpats, daugiaus vardą, ne valdžią, turėdamas, nėmaž zokanu kryžėjų nerūpinos, vienu žodžiu, nei nuo Rymo, nei nuo Teutonijos ūkės begalėjo pagalbos kryžėjai beviltis.

Nuo artimųjų kraštų taip pat nieko nebgavo: pamarionys nespėjo kryžėjų bešelpti, patys būdami suskydę į mažus dalykėlius, kaipogi broliai patys Mestvinas ir Vratislavas tarp savęs kariavo, no Mestvinas senu įpratimu visuomet dar neprie-

---

* Virš žodžių *bočių liuosu ir senu* užrašyta: *liuosais linksmu.*

teliu vokyčių darės, bet antras alviename reikale jų pagalba dangavos. Lenkų kunigaikščiai nuo kelių metų nieko gero kryžėjams nebdarė. Kunigaikštis mozūrų, noris pirm dešimties metų buvo pasiėmęs, patrakus lietuviams Parusny, kryžėjus gelbėti, vienok nė kokios pagalbos nedavė. Nuo Padaugavio nieko gero nebgalėjo belaukti, išgurus nuo nuopuolių kalavijonims, kurie patys pilėmis bedangavos. Nuo vokyčių kunigų diduomenės nė to tiek nebgalėjo beviltis, kuri, skaugėdama vyresnybės, peikė kalavijonis ir kryžėjus ir jų neteisybes svietui reiškė, kaipogi kalavijonys patys, idant save Padaugavy galėtų antturėti, turėjo 18 000 karėjų prieš pačius žemaičius ant rubežių laikyti. Gudai patys, skaugėdami vokyčiams prekybos, buvo sukilę ant jų ir su jais kariavo.

Jau mistras kryžėjų Parusny, regėdamas artimą pragarą savo zokanui, praėjusį rudenį išsižadėjo savo vyresnybės, į kurio vietą pakėlė kryžėjai kamendotą pilies Kulmo Tirbergą, sumanantį, gudrų ir buklų vyrą, idant grimztantį jau zokaną į pragarą stiprintų. Visų pirma rūpinos jis kaip įmanąs kame noris pagalbos gauti. Jau nuo kelių metų Fridrichas, vyskupas Tarapato, Teutonijoj steigė kryžiaus karę patelkti, lygia dalia nukeliavo tenai ir Tirbergas pašalpos veizėti. Vyskupas Samijos taip pat naujos kryžiaus karės telkti iškeliavo [į] Teutoniją, tą patį darė ir Kulmijos vyskupas, keliaudamas į svečias šalis pašalpos kryžėjams veizėti, kaipogi kryžėjai, patys nieko nebgalėdami begauti nuo svetimų viešpačių, išsiuntė vyskupus vardu tikybos ir išganymo masinti svietą[1].

Taip buvo jau bespygsąs spindulėlis laimos lietuviams ir žemaičiams, kurie savo pergalėmis, savo narsybe ir kantrybe buvo nugandinę visus meldžionis, kurie nusiminę laukė paskuojo galo, nė nuo kur pagalbos nevildamies. Rodės, jog vieno smūgio bereikėjo kryžėjams lig su visu atlaikant,

[1] Voigt, T. III, K. V, S. 108.

vienok sunku buvo ir tą paskuojį beužsiausti. Kraštai nuterioti, pilys, ne vien rubežinės, bet ir vidury krašto esančios, suardytos, kaimos, namų šventenybės nudegintos*, dirvos užžėlusios, pievos medžiais užaugusios, motriškosios vienos kame ne kame krūmtarpiuose bearė ir besėjo, kaipogi vyrai pačiuose žygiuose vargo, eidami jau ant kalavijonų, jau ant kryžėjų, jau ant gudų ir totorių, kartais ant pačių lenkų; į visas tas puses turėjo daug kartų po 30 000 karėjų leisti. Nebgyveno jau toj gadynėj lietuviai ir žemaičiai namuose ir pilėse, nes neišžengiamos girios, versmės ir kalnai buvo jų namais, narsybė ir kantrybė — jų pilėmis, lapinės ir šėtros — trobomis ir seklyčiomis, paukščiai ir žvėrys — jų penu, o kailiai ir odos — drabužiu, visų didžiausias jų turtas — žirgas, sieksninė karda ir ragotinė, šarvų vietoj — meškena, briedena ar taurena, jei tų neturėjo, tūbo ar lunkų kyrieju dangstės į karę jodami; juo baisesniais apdaru rodės, juo smarkesni mūšoj darės: kur užsisuko, ten vokyčių lavonai išdrabstyti klaksojo ir anglys žioravo; vienose karėse, vienuose žygiuose dieną pergyvenęs, tarės žemaitis amžių perleidęs; tų laikų patarlė šiandien dar yra minavojama, ryžtantis ką daryti: „Diena mano — amžius mano", ir, tą sakydamas, metės ne vien ant šimto neprietelių, bet į pačią ugnį drąsiai žengė, džiaugdamos, jog liuosu kariauja ir miršta, graudindamas savo kruviną neprietelių, kursai Dievo ir gymės pačios įstatymus myniója ir vildamos kame tenai aukštybėse už savo dorybę džiaugtis ir linksmintis laimingesniu gyvenimu. Vieni patys netikėliai ir liuosi, susiedai krikščionys ir viens kitą vergia, su visu atskiesti nuo jūros, nebgalėjo nieko begauti nuo svetimų kraštų nei beparduoti, kaipogi revas ir įtakas upių Nemuno, Daugavos, Pragaro, Ventos, Lielupės, Goivos, arba Gaujos, vokyčiai buvo užgulę ir tenai pilis Rygą, Ventspilį, Klaipėdą, Karaliaučių, Elbingą sau

* Viršuj: *[nu]gaiš[intos].*

įkūrė. Norėdami lietuviai ar žemaičiai ką parduoti turėjo vokyčiams atduoti už tą, ką vokyčiai siūlojo, kartais pusvelčiui, kad tuo tarpu tą patį daiktą vokyčiai svetimiems pardavė daug brangesniai; vos pačioj Palangoj, Midoj ir Liepojoj beturėjo žemaičiai, kuriose įtakose dar patys gelžį, druską ir ginklą nuo svetimų tautų pirko, kitur visur reikėjo nuo vokyčių pirkti ir brangiai brangesniai mokėti. Sunku buvo jiems grumtis su tuo smaku, kuriam, vieną makaulę nurentus, trys keturios ataugo.

Tuo tarpu mistras kryžėjų ir jų marčelga Hol- 1271
denštetė nebšyžino lietuvių ir žemaičių, kurie, regis, praėjusiais žygiais suvargę, tvylojo. Nes pradžioj atenčių metų 1271 atėjęs naujas mistras kryžėjų Gaterslebenas, o Tirbergas tapęs marčelga, ėmė tuojau rūpintis kare, kurios laima tuojaus persikeitė. Tuodu vyru, steigdamu iš vieno, pradėjo zokaną kelti ir stiprinti, noris buvo ir tą metą lietuviai keturiomis žaromis įpuolę į Parusnį, kurio apygardas baisiai nuteriojęs, bažnyčias, kaimas nudegino, kunigus ant altorių nuzurdojo ir, vienoj skardmūšoj 12 brostvių ir 2000 vokyčių karvietėj paritę, su didžiu grobiu skubiniai grįžo namo, vienok ta audra neilgai tepateko[1].

Kryžėjai, norėdami iš peties rengtis į karę, visų pirma su susiedais susitaikino, kaipogi su Boleslovu kunigaikščiu suderėjo ir senąsias pažines apent atnaujino. Pamarių kunigaikščiams kerštaujant tarp savęs, kryžėjai nebijojos jų ir tylėjo, užvis jog meldžionys, keliaudami į Parusnį, galėjo tenai ilsėti ir per jų kraštą traukti.

Gavo tuojau kryžėjai pagalbą iš Rymo ir Teutonijos; į popiežiaus suolą buvo pakeltas Teobaldas, archidiakonas Liuticho, Gregorium X vadinamas. Tas pradžioj savo rėdos ne vien rūpinos, kaip grabą šventą atvaduoti, bet dar liepė skelbti kryžiaus karę ant lietuvių ir žemaičių. Tą popiežiaus įsakymą paskubino dar kitos notys: kaipogi nuo

---

[1] Voigt, T. III, K. V, S. 309.

praėjusio meto baisus badas buvo Teutonijoj, paskui rados antkrytis ir taip baisūs marai, jog daug svieto su džiaugsmu palikini namus ir tėvainę ėjo su džiaugsmu lietuvių netikėlių kariauti, atpuskų tenai ir išganymo sau pelnyti.

1272 Taip beauštant laimai kryžėjų, pasirodė ir pagalba, kaipogi daug diduomenės atkeliavo iš Teutonijos ne vien į Parusnį, bet ir į Padaugávį, tai yra: viešpats Misnijos atvedė didžiai stiprią kariauną, kurioje 3000 pačių šarvotų meldžionų buvo, kurie, tuojau susinėrę su kitu būriu, nuo Reino atėjusiu, susirinko Pamezonijoj ir su kryžėjų kariauna susinėrė, kurią mistras su marčelga vedė per Pagezoniją į Varmiją, bet niekame tenai lietuvių nesutiko. Nes jog žiema buvo didžiai stipri, ryžos į gilumą Natangijos eiti. Ateidama kryžėjų kariauna antštiko stiprią pilį, kurią neseniai natangiai nuo įpuolių kryžėjų savo krašto buvo įkūrę ir 2000 stiprios įgulės tenai įdėję. Tuojau meldžionys ėmė pilį vėtravoti, kurioje vienok natangiai didžiai kantriai tris dienas gynės, ir meldžionys su visų didžiausia aitra nieko negalėjo bepadaryti. Ketvirtąją dieną įgulė išpuolusi susigrūmė didžiai baisiai su meldžionimis, bet išguro, kaipogi besigrumiant pavyko keliems meldžionims į pilį įsilaužti; įgulė mažne visa karvietėj paliko, retas kurs gyvas bekliuvo į ranką meldžionų, kurie pačią pilį su žeme sulygino.

Paskui traukė meldžionų kariauna nuo pergalės pergalėn žengdama. Tuo tarpu kariauna meldžionų įsigrūdo į Pamezoniją ir ties Christburgo pile susinėrusi su pagezonų vadu Linku, bet, ištikus į mūšą su meldžionimis, ant nelaimos lietuvių, Linkas paliko karvietėj. Kitoj pusėj viešpats Misnijos didžiai narsiai mušės su Monte, karvedžiu natangų, ties Braunsbergu, paskui narsesniai dar ties Brandenburgu, visur pergalėtoju tapdamas, graudino lietuvius žemaičius, kurie vienok vienos pėdos savo žemės neatdavė savo kruvinam neprieteliui, lig kraujų neapšlekinę. Nėra dar randama raštuose mūšų

kantrių barčionių, kurie taip pat tuo pačiu laiku turėjo kantriai kantresniai kariauti ir mirti už savo dievus, liuosybę ir namus, kaipogi nuo to gal spręsti, su kokia tenai narsybe ir kantrybe turėjo lietuviai ir žemaičiai kariauti, jei tose trijose mūšose pagal vienus raštus 12 000, pagal kitus 20 000 karvietėj savųjų palikusių, savo liuosybę gindamies. Įsigrūdęs viešpats Misnijos į vidurį Natangijos sustojo į abažą ties Gerike, nuo kur, leisdamas stiprias virtines į visas puses, teriojo ir drevėjo visą kraštą ugnia ir karda. Nuo tų pergalių meldžionų apniko šiurpulys parusnėnus ir taip išguro, jog niekame nebrėmės su meldžionimis ir pilis palikini traukės į girias, kurias kryžėjai užėmę vienas su žeme sulygino, kitose savo piles įkūrė, jei vieta jiems pobūda rodės. Taip didesnioji dalis parusnėnų turėjo vėl kryžėjų klausyti. Tuo tarpu vasarop radusis viešpats Misnijos užsikėto namon grįžti.

Vienok vyko dar kryžėjams ir paskui kariauti, kurie kas dieną savo pergalėmis drąsinos ir stiprinos, kad tuo tarpu lietuvių ir žemaičių galybė mažinos ir guro, kaipogi netrukus visa persikeitė. Visų narsieji karvedžiai buvo kritę, o su jais ir liuosybė tėvainės į kapus įžengė. Senoji aitra ir smarkybė buvo jau nugurusi, svietas rados trapus ir bugus, nebdręsąs begynioti savo liuosybės ir tėvainės, už kurią tiek kraujo buvo išgožęs. Kas piktesniai, jog svietas nebkliovės savo naujuosiuose karvedžiuose, kaipogi senieji, kurie tiek kartų nuo pergalių pergalėn vedė, visi jau karvietėj gulėjo. Visų pirma krito Henrikas Montė, kursai nuo kruvinos mūšos ties Brandenburgu, kurioje jo kariauna išmušta ir išblaškyta paliko, pats dar kantrus ir narsus su 30 tarnų slapstės vienoj pakriaušoj, tankiais krūmais užaugusioj, šaknimis ir žolėmis maitindamos it žvėris, širdies geliamas nuo nelaimų ir vargų vergybos savo vientaučių. Tikos, jog tarnai jo buvo paskydę medžioti, nežinoma, kokiu pragumu, regis, zdroda kamendotas Christburgo, nujautęs jų širtą, nutvėrė pasalu Montę, kurį, įspylojęs į me-

dį, ragotine pervėrė, — taip nustipo pagirtas vytis, bandydamas ilgą laiką godingas giltines karėj, vienok nė tos laimos neturėjo liuosu mirti. Daug kartų jo smurta karda gandino meldžionis, ant didesnės jų nelaimos mokėjo jis vokiškai, darin tankiai giriose pasislėpusius meldžionis vokiškai vadindamas antpuolė ir galavo.

Tuo pačiu laiku varmijonys nustojo taip pat savo karvedžio Glapo. Vienas namų zdraicė išdavė jį kryžėjams, kurie jį pakorė ant kalno, kurį ilgą laiką Glapo kalnu dar vadino minavonei.

Taip nustoję parusnėnai savo karvedžių ir valdymierų Divonio, Linko, Montės, Glapo; nebebuvo kas bedrąsinąs jų ir bestiprinąs kariauti ir gynioti savo liuosybę ir tėvainę; nebturėdami varmijonys ir natangionys karvedžio pradėjo vėl kryžėjų klausyti. Ir taip pragaišo paskuojis spindulys liuosybės, kursai buvo pradėjęs spygsoti. Samija seniai jau buvo sudrausta, nė ten nė vieno karvedžio nebrados, kurs būt besirūpinęs liuosybę dar tautos antturėti. Lygia dalia Bartijoj, kritus drąsiam ir kantriam Linkui, nebebuvo kas liuosybės, kaip sakiau, begyniojąs. Visi gyventojai, nuterioti ir išdrevėti atvejų atvejais, išsišylę ir suvargę žygiais ir karėmis, nebdrįso daugiaus savo liuosybės begynioti.

1273 Taip galan tų metų visas tas dalykas Parusnio, kurį pirmiaus buvo užkariavę vokyčiai, vėl jau klausė kryžėjų. Pagezonys vieni bedžiaugės liuosybe, kurią Auktuma, jų karvedys, mokėjo dar gynioti ir antturėti, ketėdamos lig paskuojo dvėkterėjimo jos nepaleisti. Vieną sykį, nutraukęs pas Elbingo pilį nakčia pagal, vieną dalį savo kariaunos užslėpė girioj, o su mažesniąja pas mūrus pilės atsiartino. Įgulė kryžėjų, susinėrusi su pilionimis, traukė laukan su netikėliais grumtis. Auktuma su savaisiais pradėjo šalintis, kryžėjai, tą matydami, įkandin jį vyti, vienus žemyn kaudami, kitus gaudydami, kad tuo tarpu užslėptoji kariauna pagezonų, staiga antpuolusi iš miško, atkirto įgulę kryžėjų nuo pilies, kurią apsiautę pagezonys nuo visų

pusių mažne visą karvietėj paklojo, likusieji vos besumuko į artimą stiprią aptvirtintą melnyčią, kurioje kantriai dar gynės, vienok, nebgalėdami ilgiaus beišturėti, sutarė su pagezonimis 25 vadėjus iš savo diduomenės jiems duoti, jei vokyčius leis į pilį grįžti; pirma pagezonys pasiėmė tą daryti, bet, įgiję vadus, tuojau vėtra į melnyčią įsilaužė ir likusiuosius vienus karda, kitus ugnia iki paskuojo išnaikino; rašo vokyčiai, taip didis tenai buvęs kraujo praliejimas, jog upis krauju pasriuvusi tekėjusi[1].

Mistras kryžėjų, didžiai įpykęs ant tokio nukropimo, ketėjo, gandindamas kitus, stipriai atmonyti pagezonims. Tylumas kita sričia davė jam pragumą su visa galia zokano ant jų traukti, kaipogi, susinėręs su marčelga zokano, gulė į Pagezoniją, kurią pirma baisiai baisesniai nuteriojo, ko karda neveikė, tą ugnia gaišino, visa versdamas į tyrą, visus vyriškuosius, kurie nebepaskubėjo beišsprukti, iškirto, o kūdikius ir motriškąsias vergauti pavarė. Taip keliomis dienomis žydintį kraštą į tyrą pavertė. Paskui sukos kryžėjai su visa savo kariauna Heilsbergo pilėn, kurioje dar pagezonys didžiai kantriai turėjos, bet įsilaužę ir tenai įgulę jau iškirto, jau apvergė ir taip visą Parusnį nudrevėjo. Kas gal tą rūstą dieną be širdgilo minavoti: tiek kraujo pagožus, tiek vargų nukentėjus, reikėjo apent vergauti tiems, kurių neapvežėjo neigi kalbos suprato; daug laimingesniais buvo tie, kurie, liuosais mirę karvietėj, linksminos kame tenai aukštybėse už savo dorybę ir kantrybę, kad tuo tarpu likusieji vargo kruvinoj vergyboj be kokio spindulėlio vilties kuomet tuomet liuosais save regėti; nieksai doras negalėjo be širdgilo rymoti, atminęs savo ateinančias nelaimas.

Ant didesnės dar nelaimos, tolimesnieji lietuviai ir žemaičiai nebgalėjo jų bešelpti, kariaudami patys su kitais neprieteliais kitose pusėse. Kas kar-

---

[1] Dusburg, c. 165—166.

tą jau rūstesnė diena lietuviams rodės. Lenkai su kryžėjais susitaikino ir pasiėmė jiems padėti kariauti lietuvius. Pamarionys taip pat sandarą padarė. Lygia dalia su gudais susigadijo ir juos dar patelkė lietuvių kariauti.

Tam nutinkant Parusny, Padaugavys lygia dalia rūstavo, kaipogi atkeliavęs naujasis kalavijonų mistras Nordekas į Padaugavį jau metuose 1271 rengės karėn, norėdamas nugiežti apmaudą ant lietuvių ir žemaičių už praėjusius nuokryčius. To dėjęsis, traukė į Žemgalius ir, tenai apygardą Mežotę, rasi Meškuotę, baisiai baisesniai nuteriojęs, į pilį Taurvietę vėtra įsilaužė, kurią vienok didžiai kantriai ir narsiai ilgą laiką žemgaliai gyniojo, kuriuos iškirtęs, savo įgulę įdėjo. Paskiaus traukė su didesne kariauna tolesniai ir, susinėręs su įgule Taurvietės, atėjo pas Rokkes (Rotten), į kurią taip pat vėtra įsilaužęs, įgulę iškirto, o pilį sudegino. Minavoja rašytojai, jog didžiai daug mūšų tas mistras su žemgaliais, žemaičiais ir lietuviais turėjęs, bet neišreiškia nei jų vietų, nei laiko. Tiktai sako, jog žemgaliai, nusigandę pergalėmis to mistro, pasiėmę krikštytis ir donį mokėti kalavijonims, kurie būk su kapitula Žemgalių ir Kuršo vyskupijos žemę jų pasidaliję ir gyventojus apvergę. Idant juos vergyboj galėtų antturėti, kapitula įkūrė pilį Kurše, Edvalenu vadinamą, o mistras su brostviais Padaugavy pilį Neihauzeno[1].

Tuomi dar nekakinos kalavijonys, kaipogi atentį metą 1272 traukė ant lietuvių, kurie lygia dalia tuo pačiu laiku buvo ištraukę į Padaugavį kalavijonų kariauti. Žemaičiai, nujautę, kame kariauna vokyčių apsistojo, paskui antpuolė ją staiga ir mažne visą išklojo karvietėj, vienok žemaičiai toj mūšoj nustojo savo karvedžio, didžiai garbingo vyro, kurio vardo raštai neminavoja.

Ateinančią vasarą buvo vėl išsikėlę lietuviai ir žemaičiai į Padaugavį eiti vokyčių kariauti, bet, tą

[1] Hiärns S. 184.

nujautę, kalavijonys traukė prieš žemaičius, kuriuos ties upe Dubene, rasi Dubysa, būk pergalėję[1].

Tuo pačiu laiku Kalne lietuviai kariavo su lenkais, kurios karės rašo tokį lyčių buvus. Bolesiovas, kunigaikštis Lenkų, sukeršto su Povilu, vyskupu Krokuvos, ir su visa diduomene Lenkų. Nuo to rados baisus ermyderis ir namkarė Lenkuose. Patrakėliai nustūmė Boleslovą nuo ūkės suolo ir į jo vietą Vladislovą kunigaikštį pakėlė. Vienok Boleslovas pergalėjo patrakėlius kruvinoj mūšoj ties pile Bokucino. Įbingęs Povilas tuomi nuokryčiu patelkė lietuvius, kurie įpuolę į Liublino apykartas jo nuteriojo ir drevėjo kaip tinkami griedami neapseikimą grobį, su kuriuo namo pagrįžo.

Tą metą yra raštuose minavojama, jog Gerei- 1274
mantas būk su kryžėjų mistru Tirbergu paliaubas padaręs ir pasiėmęs parusnėnų daugesniai nebšelpti nei jų bepaikinti, vienok iki šiolei nėra nė kokio tikro dokumento apie tas paliaubas randama. Kuomet Gereimantas nustipo, taip pat nėra žinoma. Sako būk buvę po jo didžiaisiais Lietuvos kunigaikščiais Giliginas ir jo sūnus Romuntas, paskui Trobis, tas būk Trobų pilį įkūręs, Narmantas, kurs iš naujo pilę apent į Kernavę buveinę perkėlęs, paskesniai dar Alšys, Daumantas, Giedraitis, bet aš, nerasdamas jų veikalų, vienus vardus paminavojęs, apleidau. Išpažinti reikia, jog veikalai Lietuvos ir Žemaičių tautos yra didžiai supainioti ir didžiai daug darbo reikia, lig juos išguldant. Užvis jog nebgal besuvokti tų laikų raštų, kuriuos kalavijonys ir kryžėjai, gėdėdamies savo baisių darbų ir skaugėdami, idant nežinotų jų ateinančios kartos, degino ir naikino. Negut jei kas perkratys Ryme Vatikano knInginyčią ir perveizės Gudų raštus, galės aiškiai alvienas lietuvis ir žemaitis viltis, jog dar daug daiktų, šiandien nežinomų, tenai ras[2].

---

[1] Alnpeke, S. 110.
[2] Schlözers II, § 32, 33.

§ XXV

Traidis, arba Trydis, didysis Lietuvos kunigaikštis

Nustipus Gereimantui, tapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Traidis, arba Trydis, kaip jį gudai vadina, vyras kantrus, narsus, gudrus, sumanus ūkėj ir karėj, jis kaip įmanąs stiprino Lietuvos tautą ir darės didžiai baisiu ir nuogąsčiu neprieteliams savo pergalėmis.

Lenkai, gieždami apmaudą ant gudų už teriones Liublino, įsigrūdo į Letvėžiją, arba Paletiją, ir pradėjo terioti ir drevėti, ketėdami būtinai tą kraštą užimti. Bet lietuviai, to nelaukdami, norėjo kaip buvus letvėžus apent su Lietuvos ūke sunerti. To dėjęsis, Traidis, didysis Lietuvos kunigaikštis, tą patį metą 1272 liepė Gobetai, vienam savo karvedžiui, traukti į Letvėžiją, arba Paletiją, ir tenai svietą trakinti ir gundinti, idant apent išsižadėtų antmestos krikščionų vergybos ir tikybos, o grįžtų į senovės savo bočių tikybą, kuria iki šiai dienai liuosi tebsidžiaugia lietuviai ir žemaičiai. Latvėžai, pajutę lietuvius įžengus į savo kraštą, kuo veikesniai norėdami nusikratyti nuo krikščionų vergybos, tuojau išsižadėjo jų tikybos ir ėmė garbinti dievus savo bočių probočių. Drohičinas, jų buveinė, kurioje daug gudų krikščionų gyveno, nenorėjo pasiduoti, velydamies geriaus gudų valdžioj būti nekaip lietuvių netikėlių klausyti, bet Gobeta netrukdamas apgulė Drohičiną ir įsilaužęs tenai varu Velykų naktį pusę gyventojų, kurie gynės, iškirto, kuriame palikęs stiprią įgulę, visą kraštą užėmė ir su lietuvių ūke sunėrė, kursai nuo Mintauto karaliaus laiko buvo atskiestas nuo Lietuvos ūkės. Tuo pačiu žygiu lenkų ir gudų naujukus, kaipo krikščionis tenai įveistus, šalin pavarė, o į jų vietą naujukus lietuvius ant upės Bebro įkūrė. Stiprindamas dar tą kraštą, Traidis nuo antpuolių neprietе-

lių ant rubežiaus Galindijos pilį, Raigardu vadinamą, įkūrė.

Bekariaujant lietuviams su lenkais, kryžėjai tuo tarpu rado sau bendrus, kurie juos pradėjo šelpti ir stiprinti. Jomylista Habsburgas, tapęs viešpačiu vokyčių, ne vien patvirtino visas liecybas ir dovenas savo praėjūnų, bet dar dovenojo jiems visas žemes, nuo lietuvių ir žemaičių užimtąsias, ir apsiskelbė jų užtarytoju ir sargu. Popiežius Grigalius X liepė Lugdune ant surinkimo bažnyčios kunigams atduoti savo dešimtines kryžėjams ant karių su netikėliais lietuviais, leisdamas jų zokanui apsisavinti valsčiais ir turtais tų visų, kurie stojo į jų zokaną. Pats mistras steigė tuo tarpu į nuteriotus kraštus naujukus prašaleičius įveisti ir užžėlusias dirvas apent suardinti.' Diduomenę lietuvių krikščionų visaip masino, norėdamas privilti. Užvis kaip įmanąs steigė dirbti pilis, kuriose pačius vokyčius teleido gyventi, o lietuvius gyniojo, idant nieko neišmoktų ir patiems vokyčiams vergautų. Norėdamas dar tuos naujukus paguosti, davė jiems liecybas ir žemes pilėse, kuriose gyvendami sau dailidavo, prekiojo ir kitus knebinius naginėjo, ginklus ir apdarą tiekdami. Tarp pilių, tuo laiku įkurtųjų, visų garsioji yra pilis Marienburgas (Marijos pilė), kurioj paskui gyveno didieji mistrai kryžėjų.

Stiprinantis dar taip kryžėjams, sūdaujai, įbingę ant barčionų, jog jie taip veikiai pasiėmė krikštytis ir kryžėjams vergauti, iš neapkantos ėmė juos kariauti: kaipogi sūdaujai, sukėlę kariauną, puolė staiga į Bartiją ir, niekame atsparo nerasdami, atsibaistė pas pilę Bartenę, kurią kryžėjai buvo palikę barčionims saugoti. Sūdaujai netruko; įsilaužę tenai varu, ir tuos iškirto, kitus apvergė, tuos belikdami, kurie norėjo su jais nertis ir iš vieno kryžėjus kariauti. Tam pavykus, sūdaujai sukėlė dar didesnę kariauną ir, patelkę dar šalaujus ir nadraujus, traukė tolesniai juo į šiaurį Bartijos kraštą, kurioje buvo stipri pilis, Beselede vadinama, vienam jomylistai barčionų priderainti. Sūdaujai norė-

jo vėtra įsilaužti, bet tenai rado didžiai stiprų atsparą, vienok nė taip neliovės dieną ir naktį vėtravoti pilies. Jau buvo pradėjusi įgulė abejoti pasiduoti, tuo tarpu pasirodė kilties žmona, Nomeda vadinama, motina Pasdraupočių, sakydama savo sūnams: „Gailėsiuos jus mano skreite auginusi, jei jūs nedrįsit nė vieno karto dėl mano gyvybos ir užtarymo savo gyventojų su nepriteliu lauke išsigrumti aiškioj mūšoj". Tais žodžiais sugraudinta, įgulė tuojau išėjusi iš pilies susigrūmė su sūdaujais ir ilgą laiką varžės pergale; ant galo barčionys pergalėjo sūdaujus, kurių daugiaus nei 2000 karvietėj paliko. Neilgai trukus paskui kryžėjai atėmė apent sūdaujams visa tą, ką buvo užkariavę Bartijoj.

Kad taip sūdaujai su barčionimis nepriderančiai patys tarp savęs kariavo, tuo pačiu laiku kryžėjai kitą apygardą lietuvių, vadinamą Nadrauja, trėmė, vildamos ją it veikiai nuveiksią nuo to, jog Tirskus, visų vyriausiasis jomylista, kaip viršiau minavojau, namų zdraicė, atdavė zdroda pilį kryžėjams ir ne vien pats su visais savo gentimis persikrikštijo, bet dar kitą diduomenę paikino ir gundino krikštytis, netaikas ir kerštus tarp jų keldamas. Nuo to
1275 nadraujai stokojo karvedžių ir diduomenės, kuri galėjusi būt juos rėdyti, tuo tarpu urėdas* Tirbergas liepė rėdytojui Sambijos Lidelau traukti į Nadraują neklausančiųjų drausti, kursai įėjęs tenai baisiai baisesniai nuteriojo užvis paalius ir po kelių baisiai kruvinų mūšų vėtra įsilaužė į dvi pili, kurias išdrevėjęs su žeme sulygino ir su neapsakomu grobiu žirgų, gyvolių, turtų namo sugrįžo. Noris rėdytojas Lidelau daug svieto buvo nustojęs tame žygy, vienok netrukdamas traukė antrą sykį dar gilesniai į kraštą nadraujų lig Katavos apygardos, šiandien Gumbinės vadinama; tenai tuojau apgulė pilį Atleikių (Otolichen), kurios įgulė pradžioj didžiai drąsiai gynės, bet, jutusi antri dvi pili užimti, taip nusiminė ir rados trapia, jog tuojau mūšoj iš-

* Viršuj: *mistras.*

guro. Kryžėjai, iškirtę visus vyriškus, motriškąsias su kūdikiais į vergus išvarė, o pačią pilį žeme aprausė.

Tuo tarpu parkeliavęs mistras Tirbergas iš Teutonijos norėjo pats nubengti nadraujus kariauti. To dėjęsis, su stipria kariauna, sukelta iš perkrikštų meldžionų ir kryžėjų, traukė tenai. Gaisrai ir dūmai visomis pusėmis rodė jo kelią. Gyventojai nusigandę mulko kur begalėdami į girias. Niekame nesutikdamas atsparo, atėjo iki pilies Kamsvikės, kurioj vietoj yra šiandien Insterburgu vadinama buveinė visų vyriausio jomylistos nadraujų, kurią mistras apgulė; tuojau prasidėjo ilga ir kruvina mūša tarp meldžionų ir lietuvių, kuriuos vienok meldžionys pergalėjo ir, varu įsilaužę į pilį, turtus ir gėrybes išdrevėjo, o pilį su žeme sulygino. Nuo to visas kraštas paliko valdžioj kryžėjų. Noris dar kame ne kame būriai gyventojų skardės dar su meldžionimis ir tūlose pilėse užsirakinę gynės, vienok gyventojuose nebebuvo nei kliauties, nei vienybės, idant būt galėję tą galą pasiekti, kurio geidė. Taip kryžėjai atsiantino kariauti su tolimesniais lietuviais ir žemaičiais. *Kaipogi užimtuosiuose kraštuose vieni tyrai bebuvo, gyventojai vyriškieji iškirsti, motriškosios ir kūdikiai į vergus išvaryti, kaimos nudegintos, rūmai ir žinyčios suardytos, pilės sugriautos, dirvos į dirvonus, o pievos į krūmus išvintusios. Tarp nadraujų daug dar, nenorėdami vokyčiams vergauti, išsidangino į gilumą Lietuvos ir apygardose Gardino ir Slonimo apsigyveno, kurių buveinė taip buvo nuteriota, jog per 50 metų negalėjo atsigauti.

Kryžėjai nebūt taip veikiai nukariavę nadraujų, jei būt vienybė ir kliautis tarp pačių buvusi ir jei nebūt kryžėjai tuo pačiu laiku jų susiedus šalaujus kariavę; kaipogi kad pats mistras nadraujus bengė drausti, tuo tarpu rėdytojas Lidelau su antra kariauna šalaujus kariavo: visų pirma į Ragainės

* Rankraštyje šis sakinys išbrauktas.

pilį vėtra įsilaužęs, noris įgulė tenai didžiai drąsiai grūmės, vienok visą įgulę iškirto, vaikus ir motriškąsias išvarė į vergus, pilį ir trobesius aplinkui esančius nudegino. Tam pavykus, Lidelau apsidrąsinęs persikėlė į antrą pusę Nemuno ir tenai vėl į kitą pilį įsilaužęs po didžiai kruvinos ir baisios mūšos lygia dalia su žeme sulygino.

Įbingę tėvūnai šalaujų susirinko į sueimą teirautis, kaip apmaudą nugiežti ant kryžėjų už tiek
1276 nelaimų, sau pridarytų; sutarė valodoj geriaus kariauti nekaip vergauti; to dėjęsi, tuojau išsiuntė keletą šimtų rinktinės joties pilį kryžėjų Labguvą užimti. Nieksai nenujautė atsiartinimo šalaujų, kurie, bemiegant įlipę į pilį, visus iki paskuojo vokyčius nugalavo, o jų vaikus ir motriškąsias į vergus išvarė. Tuo tarpu tėvūnai, pakėlę sau karvedžiu Stenegaudį, sukėlė kariauną savo namus nuo kryžėjų gynioti. Taip besirėdant, žiemą urėdas kryžėjų su stipria kariauna įsigrūdo tenai ir nuo vieno pašalio lig antro visą kraštą nuteriojo, noris Stenegaudis vijo jį įkandin su viena dalia kariaunos, nes tuo tarpu antra dalis užslėptoji antpuolė meldžionis staiga taip smarkiai, jog, daug didžiai savo karėjų nustoję, turėjo jų urėdas su visa kariauna mukti šalin nuo įbingusių šalaujų.

Paskui nestengdami šalaujai nuveikti kryžėjų išsiuntė siuntinį Sareikį pas Klaipėdos kamendotą, lūgodami, idant jis veikiai atskubėtų ir per netikėlių kraštą jį palydėtų, sakydamos norįs tapti krikščioniu su visa savo gimine. Kamendotas veikiai nuskubėjo į pilį Sareikio, bet bekeliaujančiam pranešė jo draugas, jog Sareikis pasislėpęs tyko jį antpulti; kamendotas ryžos tą pasalą kankinti ir, atvestas į tą vietą, kurioj Sareikis su savo kariauna tykojo, antpuolė jį patį staiga, kurio kariauna nusigandusi paskydo taip, jog kamendotas Klaipėdos nutvėrė patį Stenegaudį su 8 jo tarnais. Ateinančią naktį, kryžėjams lapinėj bemiegant, Sareikis gavo pragumą pasileisti, kurį buvo prie medžio pririšę, ir pagrobęs kalavijų nudūrė vieną brostvį ir

tris meldžionis; atsibudę kiti kryžėjai tuomi sūbruzdžiu patį Sareikį nugalavo, kursai džiaugdamos mirė, 4 neprietelius savo tėvūnės nužudęs.

Sukėlęs mistras Tirbergas kariauną traukė šalaujų kraštą bengti kariauti; to dėjęsis, leidos Nemunu pagal laivuose, kursai, atirklavęs į santeklį Nemuno ir Instero, į pilį Sasau vėtra po didžiai baisios mūšos įsigrūdęs, įgulę iškirto, o pačią pilį žeme užrausė; nuo tenai mistras po visą kraštą vaikščiojo teriodamas ir drevėdamas visa, ką sutiko. Daug svieto vėl išsidangino į Žemaičius, nenorintys vokyčiams vergauti, tarp kurių diduomiai Surbonas, Suisdeta, Mindeta, Surdeta yra minavojami, kurie palikini plėnis ir iras savo namų kraugeriams išsidangino į Lietuvą. Kryžėjai, dykdami lig paskuojo lietuvių vardą išgaišinti, vis kvietė prašaleičius vokyčius tenai gyventi, idant lietuviai nebgalėtų vienybės antturėti ir tarp savęs susikliauti ir patys ilgainiui išsiveistų į vokyčius, savo kalbą ir dobę užmirštų; kaipogi tuo pačiu laiku daugybė atkeliavo į tuos tyrus prašaleičių vokyčių gyventi, užvis iš Saksijos, Misnijos, Olandijos, Julicho ir iš kitų Teutonijos kraštų, kuriais Elbingo, Frauenburgo, Braunsbergo, Melzako ir Reselio pilys įsišeimino[1].

Tuo tarpu įkyrėjo perkrikštams bevergauti kryžėjams, kurie dirbdami ir žūdami dieną ir naktį svetimiems, kurių kalbos nesuprato, tikybos nepermanė ir apsiėjimų neapvežėjo; ir niekaip negalėjo užmiršti savo praėjusiojo linksmo gyvenimo, savo liuosybės, kuria džiaugės nuo tiek amžių, savo bočių probočių tikybos, kuria sekdami laimingai gyveno ir nieko nestokojo. Pati minavonė to praėjusio laimingo gyvenimo graudino tuointimpos jų širdį, o kantrybė ir narsybė alvieno kas dieną kuto, gildoma kruvina vergyba meldžionų. Pirmasis Bonsis samionis apsireiškė kryžėjų neprieteliu; tuojau visi samionys sukilo; ta aitra liuosybės ne vien Samijoj

[1] Voigt, T. III, K. VI, S. 347.

rodės, bet paskydo į Varmiją, Natangiją, Pamezoniją ir kitus kraštus: kaipogi tą metą 1277 rados visuomenis sukušimas visuose perkrikštuose, vergaujančiuose kryžėjams, kurie rengės jau karvedžius sau kelti ir į ginklą kibti. Visų pirma pagezonys pakėlė sau karvedžiu Musį ir ėmė į karę tiektis. Išgirdę tą, kryžėjai, norėdami pačioj pradžioj nušlopinti tą liepsną, susigrūmė baisiai kruvinai su patrakėliais, kurie vienok pergalėjo meldžionis, o jų kamendotus Helmoldą ir Goldbachą gyvus sugavo, kuriuos vienok, nežinoma dėl ko, pagezonis Povyda paleido.

Vienok svietas, kas dieną žūdamas kruvinoj vergyboj, didyn vien tūžo, ir nežinoma buvo, kas tenai tiksis. Regimai jau zokanas kryžėjų vėl kyburo ant pragaro. Nes, ant nelaimos lietuvių, kryžėjai sugavo Bonsį ir, gandindami patrakėlius, gyvą suplėšė, o tuo tarpu kitus diduomius, rengiančiuos jau trakti ir įtariamus, visaip masino ir gerinos dovenomis ir žadais, idant jie jų užtaryme būtų, svietą tildytų ir globtų. Kas ir nutiko: tuojau nutilo varmijonys ir natangai, paskui samionys, vieni pamezonys norėjo dar ar liuosais gyventi, ar godingai mirti, todėl kaip įmaną turėjos, noris mistras Tirbergas, norėdamas nugandinti, perėjo su kariauna visą kraštą teriodamas, vienok tas nieko nemačijo. Todėl tą patį rudenį su stipresne kariauna įėjęs antrą sykį pertraukė, ugnia ir karda naikindamas visa tą, ką begalėjo kame antštikti, gyventojus augusiuosius iškirto, o vaikus į vergus išvarė. Likusieji, regėdami netversią, palikini iras ir plėnis savo namų rūstiems kraugeriams išsidangino į Lietuvą ir Naujapilio apygardose apsigyveno.

Tuo tarpu lietuviai vokyčiams, Kulmijoj gyvenantiems, rūstą dieną darė. Jau praėjusį metą 1276 sūdaujai, giminė, gyvenanti apykartose Seinų ir Serejaus, kantri ir narsi bei didesniai už kitas gimines Lietuvos tautos juo įpratusi į karę. Regėdama artinantis kruviną neprietelių ir gorinama jo vergyba, iš laiko pakėlė sau karvedžiu Skomantą,

vyrą drąsų ir sumanantį, ir puolė į Kulmijos kraštą, ir visą į tyrą apvertė. Užvis jog rėdytojas jo kryžėjas Nordhauzenas, didis šykštūklis, nenorėjo iždą gaišinti ir kleisti ant apgynimo to krašto nuo terionių lietuvių, kuriems juo lengvesniai buvo įpulti, juo tankesniai jį lankė ir baisesniai teriojo. Paskui antras kryžėjas, įgijęs valdžią, kruvinai tenai atvejų atvejais kovės su sūdaujais su įvairia laime.

Ateinantį metą 1277 Skomantas, sukėlęs daugiaus nei 4000 karėjų jotų, stiprindamos dar patelkė lietuvius ir žemaičius, su kuriais susinėręs, 21 dienoj lapkričio pasirodė ant rubežiaus Kulmijos it būt apmaudo giežti ir grobio grieti noris. Bet tuojau it kokia audra virto ant pilės Plovicės, nuo kurios vienok būtino suardymo išsiliuosavo jos kamendotas, duodamas du kelio žinovu, kuriuodu turėjo kelią rodyti lietuviams traukiant tolesniai. Praėjęs Skomantas pilis Rediną ir Leipę įsilaužė į pilį Vilisos ir su žeme sulygino, lygia dalia pilis Turnico ir Klemensburgo nudegino, daugybę įgulės išmušęs, traukė nuo tenai, būrius vaikų ir motriškų į vergus varydamas, Graudencan, paskiaus Marienverderį, Cantirą ir Christburgą naikino jau degindamas, jau ardydamas, pati Marienburgo pilis vos užsiturėjo nuo tos audros. Iros, plėnys, degėsai, kūnai ir kraujų lata[kai] buvo ženklais kelio, kuriuo įbingę lietuviai traukė, kaipogi ko karda negalėjo nuveikti, tą ugnia naikino. Neaprašomas yra grobis, kokį tenai lietuviai sugriebę, su nesuskaitomais būriais vyrų, motriškųjų ir kūdikių vokyčių virdė namo į vergus. Seniai bebuvo lietuviai taip nuteriojęs kraštus Kulmijos ir Pamezonijos kaip šiuo žygiu, kaipogi, siaubiant tai audrai, kryžėjai nusiminę tenkinos pilėse belindą, todėl pavyko lietuviams laimingai su visu pelnu namo pagrįžti.

Vienok mistras Tirbergas, norėdamas apmaudą nugiežti už tas teriones, ketino sūdaujus kariauti, bet jog tenai buvo ne niekų darbas giminę taip kantrią užkariauti, vienas neryžos to pradėti, ne-

turėdamas nei meldžionų, nei pagalbos nuo popiežiaus ir teutonų, kaipogi krikščionims buvo jau įkyrėję atpuskai. Popiežius Mikalojus III, įsėdęs į bažnyčios suolą, turėjo rūpintis didesniais reikalais nekaip pagalba kryžėjų. Viešpats Vokietijos Rudolfas Habsburgas, kariaudamas su Otokaru, viešpačiu Čekų, nespėjo kryžėjams talkinėti. Lenkai kariavo patys su lietuviais. Todėl, kaip sakiau, neryžos vienas pats traukti į kraštą, giriomis ir raistais neišžengiamais apaugusį, ežerais, versmėmis ir balomis aptekusį, kuriame žinovas veikiai galėjo nuo neprietelių pasislėpti, misdamas paukščiais ir žvėrimis, mitalu nerūpinos. Užvis jog diduomenė vienybėj gyveno ir nebuvo dar nuo kryžėjų paprakuota ir paprakų it nedorybės neapvežanti, mylinti liuosybę ir dobę savo tautos. Gyventojai patys už visus lietuvius juo kantresni ir narsesni ir nuo mažų dienų jau į karę ir koves įpratę, kas dieną grumdamies su tauriais, briedžiais, meškomis ir šernais neišžengiamose giriose: kaipogi alviename reikale vieni patys galėjo 6000 joties ir daugybę pėsčiųjų sukelti[1].

Nevildamies kryžėjai vienu žygiu sūdaujų užkariauti norėjo bent kaip taip juos trukinti, idant jie neturėtų pragumo eiti terioti kryžėjų krašto. To dėjęsi, vokyčiai pradėjo juos tuointimpiniais antpuoliais skardyti ir novyti, visa teriodami ir gaišindami, kaipogi mistras kryžėjų su didžia kariauna metuose 1277 įpuolė į Sūdaujų kraštą, kurio visą sritį, Kiemenava vadinamą, baisiai baisesniai nuteriojo, pasalu antpuolęs bedirbančius žmones vienus iškirto, kitus į vergus pavarė. Bet lig nepradėjus dar mistrui namo grįžti, kaip tuojau Vincių girioj ties ežeru Skomentavo (Spirding) 3000 sūdaujų rinktinės joties jam kelią užstojo. Prasidėjo baisiai kruvina mūša, sūdaujai grūmės su visų didžiausia narsybe ir kantrybe, kaipogi 2000 būk kritusi jų karėjų, vienok likusieji nė taip dar nenorėjo pasi-

[1] Voigt, T. III, K. VI, S. 363—364.

duoti ir su visų didžiausia aitra turėjos dar iki paskuojo, vienok sunku buvo sūdaujams, apsiklėstusiems viena meškena, pergalėti kryžėjus, šarvose įvyturtus ir plienu aplietus, noris ilgą laiką stebuklus kantrybės rodydami, vienok išguro.

Mistras kryžėjų, tuo kartu laimingai sugrįžęs, skubinai sukėlė vėl karėjus ir su didesne kariauna traukė antrą atvejį į Sūdaujų kraštą. Atėjęs ant rubežiaus, paliko tenai pėsčiuosius, o su viena jočia grūdos į sritį, vadinamą Meruniškę, kurią visą į tyrą apvertęs, 18 pilių sugriovė ir jomylistas jų nugalavo; sugriejęs tenai neapseikimas gėrybes ir turtus, su didžia daugybe imtinių pagrįžo vėl namo. Tuo tarpu kryžėjai visaip rengės slapta sukeršinti dar sūdaujų diduomenę, vienus paprakaudami ir masindami, kitiems gerindamies, kitiems dovenas duodami, vildamos tuomi, išnaikinę diduomenę, žmonis mulkius galėsią veikesniai nukropti ir nuvergti, kurie, norėdami tuo tarpu tuointimpos tenai kariauti ir antpuoliais gyventojus žudyti, samdė šiokius tokius pergalvius ir kitus šaldras ir pačius perkrikštus, tarp kurių rados daug tokių nuokartų kaip jei šiandien, kurie tikruosius savo brolius surišę išdavė neprieteliui; tokių samdėjų visas darbas buvo, po kelis ar kelias dešimtis pasalu giriomis prisiartinus, kaimas ir javus netikėlių lietuvių ir žemaičių deginti, žmonis mušti ir gyvolius iš ganyklų vaginėti, kuriame knebiny juo didesniai atsiženklino, juo brangesniai algos nuo vokyčių gavo; nuo to gal lemti, kokia tenai diena buvo nelaimingam lietuviui ir žemaičiui.

Kalne lietuviai ir žemaičiai, žūdami tuo pačiu laiku karėse su gudais, totoriais ir kalavijonimis, nespėjo talkinėti patrakėliams sūdaujams, šalaujams, pagezonims, nadraujams ir kitiems parusnėnams, norintiems, kaip dabar sakiau vokyčių kruviną jungą nuo savęs numesti, kaipogi gudai, nenorėdami jau grąžinti to krašto lietuviams, kurį buvo užėmę Mintautui karaliui viešpataujant, jau skaugėdami jam garbės ir galybės, bet užvis gundinami nuo vo-

kyčių, užsiikėto su lietuviais kariauti. To dėjęsi, sandarą tarp savęs padarė Romanas, Haličo kunigaikštis, Levas, Vladimiro kunigaikštis, sunėrė savo karėjus, bet, regėdami nestengsiantys, totorius patelkė, vildamies tuo žygiu ne tiktai visą Lietuvą užkariauti, bet ir vardą jos, kaipogi visos tos kariaunos, susinėrusios ties pile Slucku, gulė į Lietuvą ir tenai teriodamos smarkiai smarkesniai į pilis Slonimo ir Tursko panemunėj varu įsilaužė; paskui, nudeginę priemiesčius Naujapilio (Nowogródek), pačią pilį apgulė, bet tenai įsigrūsti negalėjo, kaipogi lietuviai tenai su neišsakyta kantrybe gynės, kurie, gavę nuo žemaičių pagalbą, ne vien pilį išliuosavo, bet dar gudus su totoriais keliose kruvinose kovėse pergalėjo taip smarkiai, jog gudai nusiminę norėjo jau sandarauti su lietuviais, bet totoriai niekaip jiems to daryti neleido, vildamies dar Lietuvą užkariauti.

To dėjęsi, totoriai atleido vėl gudams daugybę naujos ir rimtos joties, liepdami apent traukti į Lietuvą, kurie perėję rubežių Lietuvos, totoriai apgulė vėl Naujapilį, o gudai Gardiną, bet nei vieni, nei antri nė katrai pilei nieko nepadarė, kaipogi gynės su neišsakyta kantrybe ir narsybe pagezonys Naujapily, o sūdaujai Gardine, kurie buvo, vengdami vokyčių vergybą, nuo Parusnio tenai atsidanginę. Nieksai negal aprašyti kantrybės, su kokia tenai grūmės vieni ar antri, atskiesti nuo apygardų, be peno suspausti vienuose mūruose, ant kurių noris jau liepsnos vilnimis voliojos, vylyčios totorių it sniegas dribo, o taranai it perkūnijos mūrus eižėjo, vienok nieksai tenai tarp lietuvių nenusigando, kurie, stovėdami mažne jau ant raudonų mūrų, liepsnomis aptekę ir dūmais apguobti, laidė drąsiai nuo aukštų bokštų rūstą giltinę ant savo nepriętelių, grūsdami kūlvertiniais jų šimtais žemyn. Taip bestipruojant lietuviams tose pilėse, Sirputis, Traidžio brolis, atėjo su žemaičiais, kaip sakiau, pagalbon. Tą regėdami, totoriai ir gudai pilis palikini norėjo žemaičiams kelią užstoti, su kuriais į aiškią mūšą

ties pile Kamne ištiko; ilgas valandas varžės pergale, latakai kraujų varvėjo, o lavonai laukus jau buvo užgulę, vienok Sirputis su savo rinktiniais perlaužė eilas totorių ir gudų ir mažne iki paskuojo karvietėj išklojo.

Totoriai, nenorėdami vienok pergalėtais būti, pasitiekę iš naujo, ėjo trečią atvejį lietuvių kariauti, su kuriais susigrūmę lygmėse Volkovysko kruvinai ir didžiai ilgai kovės, vienok ir tuo kartu totoriai išguro, palikdami lietuvius pergalėtojais; ant galo totoriai, regėdami nebstengią lietuvių benukariauti, sanda[rą] su jais padarė.

Nuveikę lietuviai totorius ir gudus; tuojau jų didysis kunigaikštis Traidis išleido tris kariaunas: vieną į Padaugavį, antrą į Lenkus, o trečiąją į Kulmiją. Kaipogi, bekariaujant lietuviams ir žemaičiams su gudais, totoriais ir kryžėjais, naujasis mistras kalavijonų Raceburgas, norėdamas nugiežti apmaudą ant lietuvių, sukėlė didžią kariauną visame Padaugavy ir patelkė dar danus, su kuriais susinėręs traukė į Lietuvą ir tenai, ką sutikdamas, visa teriojo: augusius vyrus kirto laukan, vaikus ir motriškąsias į vergus varė, drevėdamas visur turtus ir lobį, ko neveikė karda, tą ugnia naikino; apvertęs sritis Upytės ir Braslavo į pelenus ir iras, grįžo jau namo su neapseikimomis gėrybėmis, varydami didžią daugę imtinių.

Tuo tarpu Traidis, didysis kunigaikštis Lietuvos, 1278
sutraukęs, kaip sakiau, karėjus, ėmė vyti kalavijonis, kuriuos panokęs ties Ašradės pile susigrūmė 9 dienoj kovo mėnesio su visų didžiausia smarkybe; abiem pusėm tuojaus kardos sutviskėjo, o ragotinės skerlodamos paškėjo, kraujų latakai varvėjo, kūnais laukai nuskleisti niūksojo, vienok ir taip grumiantis kalavijonys dar stipravo, vildamos iš dangaus gausią pagalbą; alvienas lietuvis ir žemaitis su tokia aitra ir smarkybe kovės, jog velijos ar toj vietoj nustipti, ar savo kraugerius pergalėti; jau kairysis sparnas meldžionų guro, tą matydami, kalavijonų vyresnieji norėjo dar meldžionis stiprinti

ir drąsinti, darin grūdos viršun lietuvių su savo brostviniu gelžies pulku; kas aprašys tą aitrą ir narsybę, su kuria tenai meškenuoti žemaičiai susirėmė: šarvos vokyčių eižėjo iš sieksninių kardų, ugnys tviskėjo, o ragotinės šerpetojo, bet kritus pačiam mistrui ir vėliavėjui brostvos, arba karūžajam, visas pulkas brostvinis suguro, 71 brostvių ir daugiaus nei 6000 meldžionų karvietėj paliko beklaksančių. Vienok noris ir taip nuveikti, kalavijonys nenorėjo dar visuotinai pasiduoti, užvis geidė kaip įmaną karūną, arba vėliavą, brostvinę apent įgauti. To dėjęsis, rėdytojas danų Elertas, surinkęs dar munkančius karėjus, puolė antrą atvejį ant lietuvių, kurie taip pat mažne visus juos išklojo, patsai Elertas vos ant trečiojo žirgo beišsprūdo nuo kardos įbingusių žemaičių, turtai, ginklai, abažas ir pati brostvinė vėliava teko į ranką lietuviams.

1280 Seniai jau buvo įkyrėjusi žemgaliams kruvina vergyba kalavijonų, kurie ant garso tos pergalės patrako ir, tikybos krikščionų išsižadėję, vėl su lietuviais ir žemaičiais susinėrė, užvis paskubino tą ermyderį Nameiksis, didžiai išmintingas žemgalis, kuriam vokytis buvo per ausį uždaužęs. Kaipogi tuojau sukėlę žemgaliai savo kariauną pakėlė sau karvedžiu Nameiksį, vyrą kantrų ir narsų, sumanantį ūkėj ir karėj; tasai tuojau apgulė pilį Tauriavietę, į kurios priemiestes įsigriovę žemgaliai visus tuos, kurie nenorėjo nuo vokyčių skiestis, nugalavo; tarp sugautųjų vokyčių buvo Bertoldas šarvadirbys, tas, norėdamas gyvu likti, turėjo žemaičius šarvas dirbti mokyti. Tuo tarpu kas dieną pilį kuo didesniai spaudė, kurioje kalavijonys nebtverdami uždegę pilę patys norėjo slapta prasikraustyti, nes tuo tarpu žemgaliai, keliu betraukiant antpuolę, vienus iškirto, kitus nutvėrė; tarp sugautųjų vieną brostvį į kryžių įspyloję sukapojo, kitus nusiuntė į Lietuvą, o pilį Tauriavietę vėl įkūrę, savo įgulę įdėjo[1].

---

[1] Voigt, T. IV, K. I, S. 5.

Kalavijonys po tų nuokryčių, regėdami visą kraštą tyruose, o piles irose niūksančias, nebsumanė ką bedaryti; nemintąs arkivyskupas Rygos išleido siuntinius su žibančia iškilme pas Traidį į Lietuvą, kviesdamas jį krikštytis ir brukdamas jam tikybą krikščionų. Traidis priėmė jo siuntinius didžiai žmoniškai ir atsakė jiems tais žodžiais: „Gana jau mane gandina elgimos meldžionų su žemgaliais, aš nenoriu regėti nei savęs, nei mano ūkėjų tokiais vergais, kokiais yra žemgaliai".

Tuo tarpu mistras kryžėjų Foichtvangenas, stiprindamas kalavijonis Padaugavy, atsiuntė 34 brostvius su didžiu būriu meldžionų į užmuštųjų vietą, kurie, tuomi pasistiprinę, ėmė vėl puldinėti ant žemaičių ir žemgalių; Ochtenhusenas, kamendotas Ventspilio, traukė į Dubiosios pilį; atėjęs tenai, vieną dalį pas tašką paliko, su antra antpuolė sargtį, stovinčią angose pilės, vienok taip narsiai tenai žemaičiai rėmės, jog aiškiai pats Ochtenhusenas būt tenai galą gavęs, jei vienas brostvis nebūt jį pagelbėjęs; besimušant atsiartino ir užslėptoji dalis meldžionų, rados baisesnė kovė, vienok nė taip kalavijonys įgulės nepergalėjo ir pilį palikini turėjo grįžti namon. Nameiksis, pilies vyras Dubiosios, arba Daubenės, tą matydamas, ėmė vyti kalavijonis; antnokęs juos ties pile Babote susigrūmė, vienok nestengė kalavijonims grobio išveržti, kurie laimingai sugrįžo į Ventspilį.

Nameiksis, norėdamas apmaudą nugiežti ant kalavijonų, traukė į Padaugavį ir tenai karda ir ugnia visa į tyrą vertė, ką vien sutiko. Ant tos žinios marčelga kalavijonų, sutraukęs kariauną ties Ryga, ketino prieš traukti, bet Nameiksis, karvedys žemaičių, nenorėdamas grobio įduoti, skubinai į dvi dali savo kariauną perskiedęs, su viena pats žemės keliais ėjo, antra Lielupe pagal grįžo namo; tuo buvo abi vėl susinėrusi, kad marčelga kalavijonų antnokė; prasidėjo tuojau kruvina mūša, bet Nameiksis pergalėjęs meldžionis ir patį marčelgą Kacenelenbogeną sugavęs nusiuntė didžiajam Lietuvos

kunigaikščiui Traidžiui, kursai liepęs jam su žemaičiu kapotis; sako, būk jis toj vaidoj kritęs[1].

Mistras kalavijonų Foichtvangenas, norėdamas tą žemaičiams atmonyti, sutraukė kariauną brostvių ir meldžionų, stiprindamos dar patelkė vyskupą Tarapa[to] Fridrichą ir danus; turėdamas tokią kariauną, ėjo į Dubiosios, kurios perlipęs slapta tašką, nukavo visus tuos, kurie tame išgąsty nebsuskubėjo į pilį besumukti; buvo jau meldžionys taranus mūran bekalstą, tuo tarpu išgirdo, jog lietuviai ir žemaičiai, įpuolę į Padaugavį, audrą vertė, ugnia ir karda visa teriodami ir gaišindami, grobį griejo. Mistras, norėdamas grobį iškratyti, palikinas pilį ėmė juos vyti, bet per nepašalusias versmes negalėjo jų panokti, kurie laimingai su grobiu namo sugrįžo.

Traidis, didysis Lietuvos kunigaikštis, regėdamas nuveiktus kalavijonis, sukos tuojau ant kryžėjų į Parusnį. Sukėlęs karėjus, išleido Nameiksį sūdaujams į talką, kurie tuo tarpu buvo nuterioję kryžėjams Natangiją, o kryžėjai sūdaujams sritį, vadinamą Pakiemiai, senu įpratimu ugnia ir karda į tyrą apvertė, daugybę jų išmušė, daugybę sugavo, vienok sūdaujai nedrįso į aiškią mūšą ištikti, nes, pradėjus kryžėjams grįžti, ėmė juos vyti, aiškiai būt panokę, jei nebūt nakčia pagal ledas ežero Neolino ištirpęs: kaipogi vakarą meldžionys su grobiu per ledą perėjo, o ryto metą jau vandenys bangiojo ir sūdaujus užturėjo.

Nameiksis dabar, susinėręs su jais, traukė į Samiją ir tenai iki Christburgo nuėjo, visa į tyrą versdamas. Bet kryžėjai, nujautę tą, pirma liepė gyventojams visą savo labybą į piles sudanginti, ir taip atėję lietuviai nieko nebrado, vienok, nudeginę tuščias kaimas, grįžo namo. Lietuviams dar Samijoj besariojant, išsiuntė mistras kryžėjų kamendotą pilės Tapiavos Bajerį su stipria kariauna į Sūdaujus, kursai, radęs kraštą be karėjų ir apgynėjų, kur už-

[1] Alnpeke, S.

eidamas, tenai karda ir ugnia gaišino ir į tyrą visa vertė, motriškąsias ir vaikus į vergus varė, — vienu žodžiu, Bajeris savo terionėmis ir drevėjimais taip tenai baisiu pasidarė, jog ant paties paminavojimo jo vardo svietas nusigandęs muko į girias.

Kalavijonys, nujautę žemaičių nesant namie, tarės tuo pragumu žemgalius sudrausią; to dėjęsi, su- 1281
kėlė vėl naują kariauną ir pagalbon dar danus patelkė. Susinėrę ties Ryga, traukė per Jelgavą į Tauriavietės pilį; tenai eidamas žemgalius ir žemaičius, kurie norėjo dar remtis, išblaškė ir, ties minavota pile sustoję į abažą, ėmė apygardas terioti ir javus naikinti, kaimas deginti. Įgulė Tauriavietės, neturėdama daug karėjų, sudegino naktį pati savo zomatus ir įsitraukė į pačius pilės mūrus, ketėdami iki paskuojo grumtis. Mistras kalavijonų liepė pylas pilti ir griovon artintis, o tuo tarpu pašaukė antrą dalį savo kariaunos, kuri Daubenę pilį vėtravojo, kuriai atėjus mistras, turėdamas daugiau nei 14 000 karėjų, sukūrė ugnį ir taranus mūran kalstė; daugioj vietoj jau pilis ėmė degti. Žemaičiai ir žemgaliai vienok drąsiai gynės, jau liepsnomis apgobti, šimtais dar nprietelių grūdo žemyn nuo mūrų, bet, nebvildamies nė nuo kur pagalbos, ugnia ir karda meldžionų novijami, pasiėmė krikštytis ir donį kalavijonims mokėti.

Tą patį metą mistras kryžėjų, norėdamas būtinai sūdaujus nukariauti, sukėlęs stiprią kariauną, traukė tenai ir antroj dienoj sausio mėnesio įėjęs į sritį, Karsine vadinamą, Skomanto pilį apgulė; apygardos, pirma jau nuteriotos, tyravo, vienok didžiai kantriai ir narsiai gynės įgulė, bet, būdama mažne visa jau žeista ir sumožėjusi, nespėjo neprietelių beatremti; po kruvinos ir maringos dar mūšos įsigrūdo kryžėjai į pilį ir ką berado gyvą, tą iškirto, o pilį pačią sudegino. Skomantas pats vos bepaskubėjo išsprukti; krito taip pat didi daugybė ir meldžionų; užvis tuo didesniai džiaugės lietuviai, jog baisus Bajeris tenai galą gavo, o Libencelį, kitą brostvį, gyvą sugavo, kurį atvedus pas Skomantą,

liepė jis paleisti jį iš gelžinių, norėdamas tuomi parodyti, jog ir lietuviai, noris netikėliai, vienok godįngi ir dori yra. Skomantas leido jam ne vien su savim būti, bet dar ir į skomį kaipo svetį jį sodino. Bevalgant viensai tarp diduomių ėmė jį užgaulioti, tyčiodamos iš kryžėjų. Libencelis supykęs klausė Skomanto: „Ar dėl to mane vaišini, idant tavo tarnai iš manęs tyčiotųsi?“ Skomantas atsakė: „Aš pats nekenčiu tokių juokų. Jei nori — vaidykis, še kardą“. Libencelis, pagrobęs kardą, susikapojo ir savo apjuokėją būk nukirtęs. Visi stebėjos į buklumą brostvio, bet užmuštojo gentys pradėjo tūžti. Skomantas, nebnorėdamas daugesniai kraujo gožimo beregėti, sušelpė pragumą Libenceliui pasprukti. Pats Skomantas, nebgalėdamas sūdaujų krašte beišsituréti, išsidangino į Lietuvą.

1282 Nuo tenai gavęs Skomantas pagalbą pargrįžo vėl namo, vildamos savo tėvūnei liuosybę įgyti. Nujautęs tą, mistras kryžėjų atėjo vėl su didžiai stipria kariauna ir tenai teriojo ir gaišino visa, ką begalėjo rasti, ant galo, susigrūmęs keliose baisiai kruvinose mūšose, ir pergalėjo Skomantą, kursai, regėdamas nebišsiturėsiąs ir taip, regis, daugiaus nuo vokyčių pakukuliuotas, niekaip neįgalįs begintis, kurio lyčiaus šiandien nėra žinoma, pasidavė kryžėjams ir su visais savo gentimis persikrikštijo. Taip kantrūs ir narsūs sūdaujai, džiaugęsi ilgus amžius liuosybe savo bočių probočių kaipo visų didžiausia Dievo dovena, daug kartų apšlakstę krauju kapus savo bočių probočių, dabar ant kaulų savo brolių, už liuosybę mirusių, turėjo kraugeriams vokyčiams vergauti.

Tuo tarpu mistras kryžėjų kaip įmanąs steigė nuteriotus kraštus įšeiminti vokyčiais ir kitais prašaleičiais, o lietuvius likusiuosius visaip spausti, jų kalbą, apsiėmimus ir dobę, būdą naikinti, peikti, idant ilgainiui taptų visa jų tauta apjuokiama, idant patys lietuviai gėdėtųsi savo vardo, savo kalbos ir apsiėjimų ir daugiaus norėtų prašaleičiais voky-

čiais tapti nekaip lietuviais būti, kas ir šiandien dar toj tautoj tinkas.

Sūdaujai vienok, noris nuveikti, negalėjo niekaip užmiršti linksmo gyvenimo senovės; įbingę vokyčių vergybomis, kurie, dieną ir naktį žūdami, laukus plėšė, balas džiovino, pilis kūrė, rūmus dirbo svetimiems, savo gerdami, savo valgydami, tiems, kurie niekino ir naikino jų kalbą, būdą ir apsiėjimus. Darin alvienas lietuvis gailėjos liuosybės, linksmų švenčių ir senovės viešių. Tos iros žinyčių ir rūmų, tie namų degėsai, tie kapai jų tėvų, brolių, už liuosybę mirusių, graudino jų širdį; alvienas velijos labiaus mirti ir kaulus savo lygiai užrausti nekaip svetimiems kruviniems galžudžiams vergauti. To dėjęsi, sūdaujai sutarė lig paskuojo mirti ar liuosais gyventi. Tuojau pakėlė sau karvedžiu Vadolę, vyrą kantrų ir gudrų, mylintį liuosybę ir tėvainę.

Tą pajutęs, mistras kryžėjų sukėlė didžiai rim- 1283
tą kariauną ir traukė į Sūdaujus, kurių sritį, vadinamą Žiliais, ėmė karda ir ugnia terioti. Vadolė stojo tuojau prieš su savo kariauna; abi pusi didžiai smarkiai susirėmė, prasidėjo didžiai baisi ir kruvina mūša, ilgas valandas varžės pergale, ant galo sūdaujai, stebuklus savo kantrybės rodydami, išguro nuo gelžytų eilų kryžėjų, vienok nė vienas nemuko šalin; Vadolė pats ir visi, kaip buvo sutarę, mirė liuosais, ne vergais, karvietėj, patys pažeistieji bekliuvo į ranką kryžėjams, vienok krito tenai didi daugybė ir vokyčių meldžionų; tarp gyvųjų kliuvo lietuviams į nagą jau minavotas brostvis Libencelis, kurį pažeistą atnešus pas Kantegirdį karvedį, Libencelis tenai gydydamos ne vien jam įsigerino, bet jį perkalbėjo, jog, atgrįžus mistrui bengti sūdaujų kariauti, Kantegirdis pasidavė kryžėjams ir apsikrikštijo su visa savo gimine, kurį mistras mandagiai priėmęs davė jam lydėtojus lig Karaliaučiaus. Kryžėjai gerindamos vieną nuteriotą sritį Samijos nuo jūros paženklino jam gyventi, bet tenai vokiškai kalbėti ir vokišku būdu elgtis turė-

jo, nuo ko paskui sritis tenai vadinama buvo Sūdaujais. Taip zdraicė, išsižadėjęs tikybos ir liuosybės savo bočių probočių, savo kalbos, savo apsiėjimų, pasiėmė vergauti savo kruvinam neprieteliui, tam, kursai jo tėvus nugalavo ir liuosybę išplėšė, jo tautą apvergė, kalbą apjuokė ir valsčiais apsisavino. Vienok to jam visa negaila buvo; kokios bereikia baisesnės nedorybės šiame pasauly, kaip būti zdraice savo tėvainės, regėti savo brolius ir jų negailėtis, — tokį žmogų aiškiai gal vadinti nuokarta žmogaus gymės!

Tuo tarpu mistras kryžėjų grūdos gilesniai į Sūdaujus, kurių Kiemenavo sritį nuteriojęs, grūdos į pačią pilį, kurios įgulė didžiai narsiai ir tampriai turėjos, vienok kryžėjai nieko negalėjo bepadaryti; ant galo paprakojo pilies vyrą Gedetą, arba Geidutį; tasai pasiėmė krikštytis, kurį kryžėjai mandagiai priėmę davė jam lydėtojus lig Samijos; nes beinant atsiminę sūdaujai beinantys vergauti vokyčiams patrako kely, lydėtojus nukavo, o tarnams Gedeto akis išlupę, į Lietuvą sumuko; pats Geidutis vos gyvas beišsprūdo, kuriam vokyčiai gerindamies taip pat valsčius dovenojo nuteriotus apygardoj, Medyna vadinamoj.

Tą patį dar metą po kelis kartus sugrįždami kryžėjai sariojo Sūdaujus, visa į tyrą versdami, ko karda neveikė, tą ugnia naikino, vienok daug tenai galą gavo ne vien meldžionų, bet ir pačių brostvių, bet tomis terionėmis taip nuvargino sūdaujus, jog nebebuvo sūdaujams nė kokios vilties beišsituréti, užvis jog, kitiems lietuviams ir žemaičiams kruvinai kariaujant su lenkais ir kalavijonimis, kaip tuojau regėsim, nė kokios pagalbos nuo jų negalėjo beviltis. Tą regėdamas, Skurda, paskuojis jų karvedys, mylįs liuosybę ir godą, sukėlęs visą kariauną likusiųjų sūdaujų, pirma nuteriojo pats savo apygardą ir pilį žeme aprausė, paskui, likusiąsias kaimas sudeginęs ir visa į tyrus apvertęs, išsidangino su gėrybėmis ir gyvoliais į Lietuvą ir

apygardose Naujapilio (Nowogródek) apsigyveno. Ir taip Sūdaujų kraštas, kuriame pirma džiaugės ūkės liuosybe ir linksmu gyvenimu, kur buvo kitą kartą dirvos brandingos, kur javai joravo, bandos, galvijai pievose būriais ganės, kaimos, žinyčios, pilės ir rūmai puošė girias ir lieksnus, šiandien rūsti tyrai niūksojo, kuriuose vieni degėsai šmežavo, dirvose ir pievose krūmai žėlė, o irose žinyčių ir rūmų rūstos pelėdos gandino keleivį ilgintis draugo ir gaspados.

Taip garbingai gyniojant sūdaujams savo liuosybę, tolimesnieji lietuviai ir žemaičiai, kaip sakiau, negalėjo jų gelbėti, patys tuo laiku kariaudami jau su lenkais, jau su kalavijonimis, kaipogi Traidis, užėmęs visą Paletiją ir su Lietuva sunėręs, traukė su 14 000 karėjų tolesniai į Lenkus ir tenai, paskaidęs savo kariauną į tris žaras, nuteriojo baisiai baisesniai Liublino apygardas, kur užėjo, ten rūstą dieną darė: gaisrai, iros, degėsai buvo ženklai kelio, kuriuomi lietuviai traukė, pagrieję tenai neapseikimus grobius, jau nusluoguoti gėrybėmis grįžo namo, kurios jau keliomis dienomis pirmesniai buvo jau per Narevą persikėlę. Tuo tarpu Lešekas, kunigaikštis Lenkų, 6000 joties teturėdamas, nedrįso į lietuvius kibti. Nes tuo tarpu naktį Leškui pasirodė sapne šv. Mykolas ir apreiškė, idant nedrovėtųsi ant netikėlių pulti. Lešekas, tuomi pastiprintas, pasakęs tą savo karėjams, su tokia narsybe kibo į lietuvius, jog šie nebsuskubėjo surindoti savo karėjų, vienok kruvinai ir maringai ilgas valandas grūmės. Lietuviai, norėdami savo pulkus pastiprinti, liepė ir tiems stoti į kovę, kurie užpakaly kalinius lenkų saugojo. Todėl kuo narsesniai ėmė grumtis, dykdami vieni antrus nuveikti. Tą matydami, kaliniai lenkų, užpakaly lietuvių stovį, kibo jiems nuo užpakalio, kurie, spaudžiami nuo abiejų pusių, pirma gurti, paskui mukti pradėjo, bet letvėžai, esą su lietuviais, velijos visi karvietėj palikti nekaip šalin sprukti ar svetimiems vergauti.

Todėl Traidis, įbingęs ant tų, kurie lig neprieteliaus nepergalėję muko šalin, liepė sausuose medžiuose iškarstyti. Lenkai minavonei tos pergalės ant godos šv. Mykolo Liubline mūro bažnyčią įkūrė, kuri lig šiai dienai dar tebėra.

1284 Ateinantį metą norėdamas Traidis apmaudą nugiežti ant lenkų už pernykštįjį nuokrytį išleido savo karšinčių Buivydą, nuo jo kantrybės Vyčiu vadinamą. Tasai su rimta kariauna grūdos per Lukavą į Sandomirą, tenai, kur užėjo, ten teriojo ir drevėjo nei nuo ko nedraudžiamas; pagriejęs neapseikimas gėrybes, pačių imtinių būk 6000 jau namo varęs. Tuo tarpu Lešekas liepė išsispaviedojus skubinai lietuvius vyti, kurie grįždami, perėję Lukavą, traukės jau į girias, norėdami savo grobį paklėsti, bet lenkai vijo juos įkandin ir sustoję rindoj ant kalno pagiry laukė lietuvių, su kuriais tuojau susigrūmė. Žegota, pilės vyras, arba kašteliomis, Krokuvos, rykavo lenkus, o Buivydas lietuvius; abiem pusėm narsiai narsesniai pjovės, ne mušės, vienok lietuviai, suvargę keliu, išguro palikini visą grobį lenkams; noris ta pergalė lenkų didi buvo, vienok niekaip negalėjo lygintis su tomis terionėmis, kokias buvo pridarę lietuviai Lukavos, Sandomiro ir Liublino apygardoms.

Padaugavy naujasis mistras kalavijonų tuo pačiu laiku, stiprindamos pagal savo būdą, naujas pilis Trikotę, Burtinikę, Rozytę ir Heiligenburgą įkūrė. Taip jam besitvirtinant, lietuviai su stipria kariauna įpuolė į Padaugavį ir apykartas Kuoknesės nuteriojo karda ir ugnia iki pat Ašradės pilies. Tuojau kamendotas Kuoknesės pilės sutraukė karėjus iš Rygos ir kitų artimųjų pilių, ketėdamas prieš lietuvius eiti. Lietuviai, tą nujautę, persikėlę per Daugavą, su grobiu grįžo namo. Tuo tarpu, kaip sakiau, kamendotas pilės Kuoknesės, susinėręs su kamendotu Ašradės, ėmė vyti lietuvius, kurie, nenorėdami grobio bepamesti, į giria įsitraukę apsitaškavo. Kalavijonys, nulipę nuo žirgų, pėsti ant-

puolė lietuvius girioj ir jų karvedį Šemetą nukovė; koksai galas buvo tos mūšos, nėra randama, gal lemti: jei vokyčiams būt vykę, nebūt užmiršę užrašyti.

Paskiaus mistras Šauerburgas sutarė su savo tarnais brostviais naują pilį Žemgaliuose įkurti, todėl surėdęs medžiagą į Jelgavą išvežė. Žiemai atėjus, traukė pats su kariauna per pašalusias balas taip pat į Jelgavą, nuo kurios netoli ant taip vadinamo švento kalno įkūrė pilį, vadinamą Heiligenburgu, ir tenai įdėdamas 300 rimtų vyrų apveizėjo dar mitalu ir ginklu, kurią vienok žemaičiai antrąją dieną apgulė, su kuriais dar žemgaliai iš pilies Tauriavietės susinėrė. Vienok kalavijonys, išpuolę iš pilies, atrėmė lietuvius, kurie netrukę vėl sugrįžo ir per 10 dienų rėdės vėtra laužtis į pilį ir jau buvo atsigrūdę lig griovų, vienok, gresiami vylyčiomis, nieko negalėjo nuveikti. Regėdami žemaičiai neįsilaušią [į] pilį vakarop, sudeginę savo nabaštikus, ėjo namo, žemgaliai, taip pat savo pilį Tauriavietę sudeginę, į Rakių pilį išsidangino. Tuo tarpu kalavijonys, išpuldamies iš Heiligenburgo, teriojo apykartas Rakių, Daubenės. Buvo žemgaliai vėl sugrįžę pas Heiligenburgą, bet ir tuo žygiu negalėjo nieko nuveikti. Ant galo, nestengdami galia tos pilės įgyti, norėjo pasalu įgauti; to dėjęsi, užgulė visų pirma kelius, kuriais ėjo į pilį, ir kas tenai pasipainiojo, tą kavo ar tvėrė ir taip mažne kas dieną skardės vieni su kitais be atlydos.

Žemaičiai, norėdami atmonyti kalavijonims, sukėlę kariauną, traukė į Rygą. Pajutęs tą, jų marčelga, skubiniai surinkęs pilionis, meldžionis ir perkrikštus, sustojo į taborių pas miestą ir laukė žemaičių ateinant. Bet įkyrėjus belaukiant, liepė vakarą marčelga kariaunai į pilį sueiti, vienok angas pilės atdaras laikyti, idant, pasirodžius žemaičiams, galėtų veikiai išpulti; to dėjęsis, išleido dar žvalgytojus, kurie vienok naktį nenuregėjo žemaičių artinantis, kurie, įpuolę į atdaras lapines, pačiame

įmygy meldžionis išblaškė, o 15 brostvių, norinčių dar remtis, ant vietos paklojo ir lapines sudegino; patys atsitraukę sustojo į abažą ties miestu. Tuo tarpu pilionys angas užrakino, o žemaičiai nieko nebdarydami namo paėjo.

Reikia dar žinoti, jog lietuviai ir žemaičiai ne vien su vienais kryžėjais ir kalavijonimis težuvo tose tuointimpinėse karėse, bet dar tuo pačiu laiku turėjo kruvinai grumtis su gudais; noris tų karių nėra su visu išguldytų, vienok nuo to vien gal spręsti, jog tenai turėjo būti rūsta diena, kaipogi tas yra žinomas, jog gudai metuose 1285, nebtverdamies nuo antpuolių lietuvių, sutarimą tarp savęs padarė ir ne vien tverionys, naugardžionys, bet ir patys maskoliai bei dmitrionys turėjo į ginklą kibti ir lietuvius ramdyti, kuriuos būk paveikę ir jų kunigaikštį Domantą užmušę. (K a r a m z i n, t. IV, K. V, s. 122.)

Tuo laiku, regis, persiskyrė su šiuo svietu Traidis, didysis Lietuvos kunigaikštis, vyras kantrus, gudrus, sumanus ūkėj ir karėj, kursai ne vien kybančią jau Lietuvos ūkę ant pragaro užturėjo ir garbę su liuosybe tautos ant irų dar platino, velydamos būti doru netikėliu nekaip nedoru krikščioniu: kaipogi, nebūdamas dar didžiuoju kunigaikščiu Lietuvos, po 2, 3 dešimtis tūkstančių karėjų sukėlęs iš savo klėčių, ėjo neprietelių ūkės graudinti, tuo kartu, kad pačiose namkarėse brolis brolį žudė, jisai su savo nepergalimais pulkais rankiojo vainikus pergalių, kursai it ansai drąsus žvejys, kursai, audroms verčiant, žengia į valtį ir, niekindamas pragaru jūrų, skleidžia putas kuprotų vilnių, taip ir Traidis, niekindamas namų galžudėmis, tvirtino irstančios ūkės garbę ir galią tolimuose kraštuose, graudindamas tūkstantes jos neprietelių. Yra rašytojų, kurie stigavoja, jog tūli jomylistos Lietuvos, tai yra: Peluza, Stoma, Girdilius, skaugėdami jam valdžios ūkės, užvis nekęsdami, jog jis *Vytį savo* karšinčium paliko, būk jį iš apmaudo nugalavę.

§ XXVI

Buivydas, arba Vytis, didysis Lietuvos kunigaikštis. Butegeidis, arba Budrikis, Žemaičių d. kunigaikštis*

Kryžėjai, užkariavę visą Parusnį, šiandien Prūsais vadinamą, atsiantino į vidurį Lietuvos pas kraštus, lig šiol dar Lietuviais ir Žemaičiais tebvadinamus, kurių lygia dalia dyko užkariauti ir nuvergti žemes ir jų turtus pasavinti bei jų valdymierais pasidaryti. **Noris jau visur, kaip regėjom, kaimų, pilių, rūmų ir žinyčių iros ir degėsai beniūksojo, tuščios ganyklos ir dirvos taukšojo, vieni tyrai visose pusėse berūstavo, kuriuose pačios plėnys, vėjų blaškomos, žvylė. Vienok nė taip dar karės tenai neliovės, kaipogi lietuviai ir žemaičiai buvo dar liuosi ir netikėliai, kuriuos kryžėjams pats jų įstatymas liepė kariauti, o garbė daugesniai dar jį didino, kaipogi toje gadynėj kariauti tolimuose kraštuose platinant krikščionų tikybą buvo visų didžiausia garbe ir goda dėl karėjo tarp žmonių, o gausiu nuopelnu pas Dievą. Ant galo, norėdami užimtuosiuose kraštuose antsiturėti, turėjo tenai kariauti, kaipogi lietuviai ir žemaičiai buvo visų didžiausiais ir smarkiausiais jų neprieteliais tarp netikėlių, kurie nuo pat atėjimo vokyčių į tuos kraštus ne vien norėjo išliuosuoti nuvergtus savo vientaučius, už kuriuos jau tuointimpos patys kruvinai kariaudami, jau nuveiktus gelbėdami, užvis liuosybę savo tautos didžiai mylį ir godoją.

Buivydas, arba Vytis, gimimo nuo Ariogalos. Kitu sykiu Traidis, didysis Lietuvos kunigaikštis, pargrįždamas nuo karės, rado Ariogalos gase bernelius ritinį bemušant, tarp kurių už visus Buivydaitis pasirodė kunigaikščiui buklesniu ir skudres-

---

* Paraštėj pastaba: *Vyčis; pagal ištarimą balsių tis arba čis, kaip šiandieną dar taip sako.*

**Rankraštyje šis sakinys ir kito sakinio dalis iki žodžių *platinant krikščionių tikybą* išbraukta.

niu, kursai taip jam patiko, jog jį atėmė pas save, kursai augdamas medžioklėse dieną ir naktį grūmės su meškomis ir taip tenai didžiai atsiženklino, jog jį nuo jo kantrybės ir narsybės Vyčiu pramanė. Paaugęs paskui karėse pirmasis į mūšą, paskuojasis iš mūšos, Traidžiui dar begyvojant pirma tapo rūmų vyru, paskui marčelga, ant galo mirdamas Traidis paskyrė jį savo karšinčium, o lietuviai pakėlė jį didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu.

Kas per namų kerštai buvo Lietuvoj, lipant Buivydui į suolą ūkės, nėra žinoma; regis, jog pakukuliuoti jomylistos Peluza, Stoma ir Girdilius nuo kryžėjų nugalavo Traidį, kurie, krūpaudami paskui kankenės už savo nuodėmę, išsikraustė pas kryžėjus į Karaliaučių ir, norėdami dar jiems pasigerinti, persikrikštijo, tarp kurių dar Peluza didžiuoju kunigaikščiu Lietuvos vadinos.

Tą patį metą prasidėjo vėl ilga ir kruvina karė su kryžėjais, kurios lyčiu buvo minavoti jomylistos, kurie, norėdami Lietuvos ūkės valdžią įgyti, pagalbos nuo kryžėjų lūgojo. Tuo pačiu laiku, kad Vytis, didysis Lietuvos kunigaikštis, su lenkais kariavo, minavoti jomylistos tuo tarpu įgundino mistrą kryžėjų eiti lietuvių kariauti ir senu papratimu pirmąsias nelaimas žemaičiams reikėjo nukentėti.

Kaipogi pradžioj žiemos mistras traukė su stipria kariauna per Nadraujus ir, persikėlęs per Nemuną, įsigrūdo į Žemaičius; paskiedęs tenai savo kariauną į dvi dali, su viena teriojo ir degino kraštą, o su antra apgulė pilį Bisenę tarp upių Nemuno ir Dubysos ir salą, Rūmų sala vadinamą, šventu lieknu apaugusią, su žinyčia, nuo dabar minavotos pilės uždengta ir aptverta nuo visų pusių stipriu tašku, buveine paties viešpaties*, nuo didžiai senų laikų dėl savo šventenybės didžiai garbinama, kaipogi tarp Medininkų, Vaigių, Nemuno ir pilės Ragainės visas kraštas buvo šventais lieknais apau-

* Rankraštyje šis žodis išbrauktas, virš jo užrašyta: *auk. kun.* (aukščiausio kunigo?).

gęs ir po šventais ąžuolais kūrenos ugnis. Bet visų šventesnioji vieta buvo pati sala, kurią tuo žygiu vylės mistras išnaikinti. Apgulus pilį, rados kruvina mūša, kaipogi įgulė Bisenės gyniojo šventenybes su neaprašoma kantrybe ir narsybe, vienok lig nesubrėškus dar pergalėjo meldžionys įgulę ir į pilį varu įsilaužė; iškirtę svietą, pačią pilį sudegino, bet ar įgijo tuo pačiu žygiu kryžėjai pačią Rūmų salą, raštuose nėra randama. Antra dalis kariaunos, nuteriojusi plačias apygardas ugnia ir karda, nusluoguota gėrybėmis, atėjo pas mistrą, kursai, nustojęs didžios daugybės karėjų, grįžo namo. Nes grįžtant su kariauna per Nemuną, ledas nuo smagumo žmonių ir gėrybių įlūžo, kurios didžią daugybę meldžionų paskandino.

Ateinantį metą mistras sukėlė naują kariauną ir nujautęs, jog daug lietuvių Parusny, nenorinčių vokyčiams vergauti, išsikraustė į Lietuvą ir Žemaičius ir apygardose Gardino apsigyveno, kurie, traukiant lietuviams ir žemaičiams į Parusnį, rodė kelią ir tuo pačiu didžiai pavojais buvo kryžėjams, kurie dėl to vien ketėjo šiuo žygiu su kariauna tą sritį aplankyti, kaipogi mistras paėmęs dar su savim Skomantą, kaipo žinovą tų kraštų, kursai slapstydamos nuo kryžėjų pirma tenai gyveno. Vasarop persikėlęs per Nemuną, įsigrūdo staiga į Lietuvą ir Gardino pilį, ant dešinio skardžio Nemuno riogsančią, apgulė. Vos buvo atkolęs drobynas į mūrus, tuojau visų baisiausia kova prasidėjo. Meldžionys it sniegą drėbė vylyčias į pilį, o įgulė ant jų didelius rąstus ir akmenis nuo mūrų laidė ir, šimtais jų žeisdama, jau kaudama, kūlvertiniais grūdo žemyn. Kruvina kova ilgas valandas pergale varžės; ant galo pavyko tenai meldžionims įsigrūsti, kaipogi Skomantas, žinodamas, kur ploni mūrai buvo, ten didesniai grūdos ir tenai įsilaužęs įgulę iškirto, o pilį sudegino. Paskui mistras, atskiedęs 2000 joties nuo kariaunos, visą apygardą nuteriojo, visa, ką sutiko, tą plėšė, ko neveikė karda, tą ugnia naikino; sugriejęs neapseikimą grobį, vėl su antra dalia ka-

riaunos susinėrė. Tenai gyniodamos pilę kantrus pagezonų karvedys Auktuma krito, kursai buvo kamendotus Christburgo ir Elbingo pilių nutvėręs, o paskui į Lietuvą išsidanginęs gyveno.

Nusigandę lietuviai tomis terionėmis mistro kryžėjų giriose slapstės. Du barčionų vyresniuoju Numa ir Derska, užkariavus Bartiją, buvo išsikrausčiusiu į Lietuvą ir dabar su lietuviais iš Lenkų pargrįždamu į abažą mistro slapta ėjusiu lūgojo, idant leistų į Bartiją grįžti ir sugautas jų žmonas ir vaikus Gardino pilėj išliuosuotų. Mistras visa to paklausė, ko juodu lūgojo, noris daug brostvių nenorėjo to daryti. Minavotu barčioniu, norėdamu kryžėjams pasigerinti, kelią jiems apreiškė, kuriuo lietuviai traukė namo iš Lenkų su grobiu, kuriuos kryžėjai slapta antpuolę išblaškė.

Tuo tarpu parusnėnai ir kiti perkrikštai, vokyčiams vergaują, noris išterioti ir perkilnoti į kitus kraštus, kame ne kame girių kampuose beužlikę, viso stokodami, negalėjo vienok vokyčiams vergauti įprasti nei savo liuosybės ir linksmo gyvenimo senovės užmiršti, kaipogi patys kapai mirusiųjų už liuosybę graudino jų širdį atminus, jog jie yra laimingesniais tenai ilsėdami nekaip šie verguose ir bėdose dieną ir naktį žūdami. Pats Derska ir Numa, kuriuodu taip geidė į senovę grįžti, tenai atėjusiu nusiminė, rasdamu visa svetimą, o nieko tėviško — nei kalbos, nei tikybos, nei apsiėjimų, visa apjuokta ar užginta, rūmai, žinyčios ir pilys irose, šventi lieknai išnaikinti, visur gyventojai svetimi ir nesukalbami rūstą dieną rodė; jei kame beregėjo savo vientaučius, tie visi nuliūdę, visi rūpesningi trivojo vergyboj, kruviną prakaitą braukdami, tiems, kurių kalbos nesuprato neigi paguodos gavo. Todėl, pasigailusiu praėjusio gyvenimo, velijos į tuos pačius kapus atgulti, kuriuose jų liuosi broliai jau ilsėjo, nekaip amžiną vergybą trivoti. Ant galo nebtverdamies sutarė barčionys su pagęžonimis visus kryžėjus ir vokyčius, kaipo savo kraugerius, išpjauti. Tą ryžęsi daryti, susižinojo su Lietuvos di-

džiuoju kunigaikščiu ir pagalbos lūgojo, žadėdami jam algauti. To dėjęsi, sau karvedį Rajunį žemaitį patelkė. Kad jau visa ant tokio galo rėdoma buvo, tuo tarpu zdraicės apreiškė kryžėjams, kurie, tą pajutę, vyresniuosius sutarimo nutvėrė ir nugalavo, lig nepatrakus dar svietui, kursai, stokodamas vyresniųjų, nutilo ir verkdamas ėmė vėl vergauti vokyčiams.

Mistras, būdamas sukerštęs su lenkų kunigaikščiais, negalėjo toliaus su visa savo galybe lietuvių bekariauti, vienok, norėdamas juos be perglytos gandinti ir novyti, išleido tenai Girdilių, viršiaus minavotą pergalvį, su keliais šimtais joties, kursai, regėdamas nelaimas nuvergtų lietuvių Parusny, pasigailęs taip pat seno gyvenimo ir senosios liuosybės, nebnorėjo jau daugesniai vokyčiams betarnauti. To dėjęsis, visų pirma susinešė su žemaičiais, paskui traukė pas pilį Aukaimio ant skardžio Dubysos, su kurios kamendotu sutarė meldžionis galuoti, kaipogi, ženklą parodžius, įgulė išpuolusi pasalu mažne lig paskuojo juos nukovė ir retas kurs beišsprūdo nuo rūstos giltinės.

Noris kryžėjai nebkliovės daugiaus perkrikštais ir atėjūnais lietuvių, vienok Peluza išlūgojo nuo kamendoto Karaliaučiaus kelias dešimtis kryžėjų rinktinių ir jų vyresnįjį Goliną, kursai pirmesniuose žygiuose buvo atsiženklinęs. Peluza, nujautęs kozas, arba svodbą, to didžiūno, kursai jį iš tėvainės buvo išvaręs, užsikėto tą pačią dieną jam atmonyti, kurioje jis pačiojos. Minavotas Peluza naktovidu prisiartinęs tylu su kariauna pas pat jaunojo pilį, kurioje diduomenė susirinkusi linksminos; radęs tenai Peluza visa be sargties, vienus begeriančius, kitus bemiegančius, antpuolė su taip didžiu tranksmu ir smarkybe, jog svietas nebsuskubėjo ginklą bepagrobti; 70 diduomių ir patį pilės jomylistą nugalavo, o jaunuosius su žmonomis nugaluotųjų ir vaikais, su 100 žirgų ir daugybe aukso, sidabro parvedė į Karaliaučių. Tas nuopuolis didžiai buvo sopus lietuviams, kurie, stokodami tur-

tų ir karvedžių, nedrįso atentį metą kryžėjų bekariauti.

Vienok mistras kryžėjų senu įpratimu visuomet norėjo tokiais antpuoliais lietuvius ir žemaičius gaišinti ir novyti, idant jie niekuomet negalėtų pragumo gauti į karę rengtis. To dėjęsis, samdė šiokius tokius pergalūnis, jau prašaleičius, jau perkrikštus, kurie joti 5, 6, kartais po kelias dešimtis, miškais ir krūmais landžiodami, kiemus degino, žmonis, ant lauko dirbančius, blaškė, gyvolius grobstė, javus ant lauko degino ir vieną dieną toj, kitą kitoj svietą gandino[1].

Kad taip vienoj pusėj, nuo saulėlydžio, skardės žemaičiai su kryžėjais, kitoj pusėj, nuo rytų, tie patys kruvinai kariavo Padaugavy su kalavijonimis nuo pat atėjimo tenai mistro Šauerburgo, tai yra nuo metų 1281, kaip jau minavojau; tuointimpos, tapus Buivydui didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, kariavo Padaugavy žemgaliai, žemaičiai ir lietuviai iš vieno su vokyčiais kalavijonimis ir ne kartą visą Padaugavį į peleną ir tyrą apvertė, o kas dieną savo baisiais antpuoliais, narsybe ir smarkybe ne vien nuogąsčiais, bet ir nepergalimais darės, kurių, kaip minavojau, kalavijonys niekaip negalėjo nuveikti.

Kitu kartu vėl pasirodė didžiai stipri kariauna žemgalių ir žemaičių pas Rygą it ant apjuokos tą pačią dieną, kad mistras, sukvietęs komtūrus ir vyskupus, teiravos kapitule, kaip žemaičius ir lietuvius nukariauti. Įbingęs mistras su esančia ka-
1287 riauna ėmė vyti žemgalius, kuriuos 3 dieną panokęs, noris rodo didžiai stiprioj vietoj betimpsančius abaže, vienok, drąsindamas savo karėjus, sakė: „Ar žemgalius, ar mus visus raus čia giltinė"; tą pasakęs, puolė ant lietuvių. Prasidėjo visų smarkiausia kovė, ilgas valandas varžės pergale, kraujai latakais šlekėjo, jau komtūrai, arba kamendotai, karvietėj klaksojo, vienok dar vokyčiai turėjos,

[1] Voigt, T. IV, K. I, S. 12.

nes, kritus pačiam mistrui, meldžionys išguro, retas kurs iš tos kovės beišsprūdo. Lietuviai vienus karvietėj išklojo, kitus gyvus sugavo. Mistras pats su 35 brostviais karvietėj paliko beklaksąs, o 16 brostvių gyvų sugavo, tarp kurių vienus uždybavojo, gieždami apmaudą, kitus ant krotkų lengvai kepino lig nustimpant, kitus į Lietuvą nusiuntė; ginklai, žirgai, gėrybės ir turtai vokyčių su visu abazu kliuvo į ranką lietuviams. Daug ir lietuviai stokojo toj kruvinoj mūšoj, užvis gailėjos savo karvedžio (regis, Nameiksio), kursai, pergalėdamas neprietelius, pats gyvybą savo už liuosybę padėjo.

Kryžėjai, nuo pat užkariavimo sūdaujų, tai yra nuo metų 1280, lig šio laiko gaišindami lietuvius ir žemaičius antpuoliais, vis tuo tarpu senu savo būdu stiprinos kurdami pilis į užkariautus kraštus, kaipogi kryžėjai įkūrė Parusny pilis Strasburgą, Leceną, Ragainę ir Tilžę; norėdami tas pilis įšeiminti, davė didžias liecybas prašaleičiams ir vokyčiams, idant tenai gyvendami lietuvius smelktų, todėl išliuosavo juos nuo mokesnio, šelpė lig pragyvenant, platino prekybą ir didino jų turtus, o tuo tarpu visaip steigė kalbą, apsiėjimus, apdarą ir būdą lietuvių apjuokti ir peikti, o savo visur bruko ir platino, visuomet duodami prašaleičiams tokius knebinius ir amatus, apie kuriuos trūsinėdami galėtų ne vien įturtėti, bet ir akylais tapti, o lietuviams, kaipo mulkiams, liepdami laukus arti ir save penėti kruvinu prakaitu[1].

Kaipogi kryžėjų mistras, išgirdęs viršiaus minavotą nuokrytį, tuojau 40 skirtinių brostvių nuleido į 1289
Padaugavį, bet lietuviai ir žemaičiai, nenorėdami leisti vokyčiams pasistiprinti, tuojau 7000 išsiuntė į Padaugavį, o su 8000 pats Buivydas traukė į Parusnį, vildamos perkrikštus samionis sukelsiąs, kurie neseniai buvo jo pagalbos lūgoję. Kryžėjai, numanydami tokį susižinojimą lietuvių su perkrikštais parusnėnais ir nujautę dabar ateinančius lietu-

[1] Voigt, T. IV, K. I, S. 35—41.

vius, visi su turtais užsirakino pilėse ir nė vienas nedrįso drausti lietuvių, kurie kaimas ir javus nuo vieno krašto lig antro siaubdami degino, vienok jiems beteriojant mistras, skubiniai sutraukęs iš viso Parusnio kariauną, lietuviams grįžtant su grobiu namo, ėmė juos vyti, kuriuos panokęs besikeliant per upį, ištiko į kruviną ir baisią mūšą; lietuviai, abejoj pusėj upės perskiesti, negalėjo su visa savo galia ramdyti kryžėjų ir išgurę ne vien grobio nustojo, bet mažne pusę savo kariaunos palikę karvietėj pagrįžo namo.

Didesniai vyko tai daliai kariaunos lietuvių, kuri į Padaugavį buvo išėjusi, kaipogi kur vien užėjo, ten vertė į tyrą ir drevėjo, ko neveikė karda, tą ugnia naikino. Tą regėdamas, mistras kalavijonų Ercogenšteinas buvo sukėlęs kariauną, ketėdamas traukti prieš lietuvius, bet, jutęs 7000 jų joties esant, nedrįso su mažumu jų grėsti ir vyti. Vienok, idant kariauna veltui netimpsotų, perskiedė į dvi dali; vieną nusiuntė pas Dubenę, kuri tenai taškus ir zomatus nudegino, antrą pas Židrupių pilį, kurios taip pat zomatus suardė. Tuo tarpu žemaičiai ir lietuviai, sugrieję Padaugavy neapseikimą grobį, sugrįžo laimingai palikini tenai iras ir degėsus. Vienok sopėjo nemažai parėję, rasdami namie pilių zomatus ir taškus nudegintus ir jų apygardas nuteriotas. Noris žemaičiai ir žemgaliai buvo vėl savo pilis aptvėrę ir aptaškavo, bet kalavijonys apent nudegino, kurie be perglytos iš pilies Heiligenburgo antpuldinėjo piles Rakių ir Dubenės ir apygardas drevėjo kaudami gyventojus, degindami trobesius ir javus, kurias taip nuteriojo, jog rūsti tyrai ir iros beriogsojo. Noris žemgaliai nuilsę per 37 metus kariaudami ir nebgaudami daugiaus tuose tyruose mitalo, vienok ir taip dar nenorėjo vokyčiams vergauti, darin iras ir pelenus savo namų palikini išsidangino į Žemaičius ir Lietuvą, o kalavijonys, kas bebuvo likęs, ir tą nudegino. Viena pati Židrupių pilis dar turėjos, kurios, apygardas kalavijonims nudeginus, įgulė žemgalių taip pat

pilį palikina į Lietuvą išsidangino. Vienu žodžiu, tęsiantis toms karėms nuo metų 1253 lig metų 1290, 100 000 žemgalių išsidangino pas savo brolius že- 1290
maičius ir lietuvius, velydamies tenai įnamauti ir naujukauti nekaip vokyčiams vergauti.

Nuo saulėlydžio Žemaičių vergavo jau kryžėjams šalaujai, kurių buvo dabar pili Ragainę ir Tilžę užėmę, o nuo saulėtekio kalavijonys, kaip viršiaus minavojau, valdė tyrus Žemgalių; tarpe tų dviejų kraštų vieni žemaičiai nebuvo liuosi ir netikėliai, bet už visus kitus netikėlius tampresni, smarkesni ir narsesni. Žirgas, meškena ar kyriejus, karda su ragotine bei kapūzas — tatai buvo jų vyrų visas turtas, o nuometas, vilnonė su sermėga bei balti marškiniai buvo apdaru ir išeiga jų motriškųjų; pienas, mėsa — pavalga, o duona — užkanda, midus — visuomeniu gėrimu; karė rodės visiems įgimta, o medžioklė knebiniu, visų didysis žaliasis ąžuolas jų maldos vieta, visų galinčiuoju jų dievu buvo Perūnas, tai yra gūžėjas visos pasaulės; liuosybę turį už visų didžiausią skarbą ir jos su gyvyba teišsižadą, kaipogi vargai, karės, rūpesniai ir pati gyvyba nieku jiems rodės, jei tiktai savo liuosybės pavojų regėjo; jau nuo dviejų amžių kariaujami nuo meldžionų vokyčių, vienok niekaip nepergalimi, niekiną auksu ir sidabru, mylį dorybę ir didžiuojąsi savo liuosybe, įtarliodami jos neprietelius vienus velniais, kitus rudais šunimis pagal jų smarkybę. Ant didesnės dar savo laimos turėjo visuomet savo karvedžius ir kunigaikščius, vyrus kantrius ir sumanančius karėj ir ūkėj, kaipogi šiuo kartu pasitiko jų kunigaikščiu Butegeidis, vyras kantrus ir sumanus, norįs nelaimoj ir pavojuj ūkę valdyti ir liuosybę tautos antturėti.

Nuo senų laikų, kaip minavojau, kryžėjai norėjo savo kraštą sunerti su kraštu kalavijonų, tai yra Parusnį su Padaugaviu, bet tame tarpe buvo, kaip sakiau, žemaičiai, visų baisieji jų neprieteliai, kuriuos reikėjo dar nuveikti. To dėjusiuos, abu mistru sutarė dabar Šiaulius, Tverus ir Karšavą užka-

riauti, kurį sutarimą išsiuntė didžiajam mistrui patvirtinti, sakydamu, jog tą kraštą turi zokanas visuomene galia nukariauti, kaipo didžiai reikalingą dėl pastiprinimo savo zokano, ketėdamu tuojau jį naujomis pilėmis aptverti ir į vietą žemaičių ūkėjų naujukus prašaleičius įveisti, ką ir pats didysis mistras patvirtino, liepdamas visuotinai abiem zokanam žemaičius kariauti.

To dėjęsis, mistras kryžėjų, sukėlęs savo kariauną, traukė šv. Jurgio dieną su visa galybe Nemunu pagal pilin Kolainių, ant skardžio Nemuno kyšančios. Pėstieji, valtyse pas pat pilės mūrus atirklavę, ėmė pilį vėtravoti, tuo tarpu išsiųstoji dalis terioti jau grobį griejo, jau ateinančias virtines lietuvių pilės gelbėti blaškė. Rodės kryžėjams, pilis neliksianti nuo jų nago, kaipogi noris didžiai narsus pilės vyras, arba kamendotas, Surminas, arba Suminas, ją gyniojo, vienok visos įgulės vos 12C vyrų tebuvo, užvis jog kryžėjai taip smarkiai ir baisiai pilį vėtravojo, jog įgulėj vos 12 bebuvo dar nežeistų, vienok ir taip dar žemaičiai nepasidavė; tuo tarpu vakarą brėkštant staiga išsiųstasis būrys terioti su baisiu krioksmu puolė ant abažo kryžėjų, kurie, tardami lietuvius esant, nusigando ir palikini pilį pradėjo mukti į valtis ir per Nemuną keltis. Nes supratę meldžionys savo apsirikimą grįžo apent pilės vėtravoti, bet Surminas ta dingsčia su sveikaisiais ir žeistaisiais išsikraustė palikinas kruvinas iras pilės, kurias kryžėjai su žeme sulyginę grįžo namo.

Surminas, sukėlęs tuo tarpu apykartos karėjus, vėl Kolainių pilį užėmė ir apent pataisė; tuo pačiu laiku kryžėjai buvo išsiuntę vieną pulką žvalgytis su laivais Nemunu pagal, bene rengias lietuviai į karę, kurį Surminas pamatęs užsikėto nugaluoti. Kad laivas kamendoto grįždamas artinos pilin Kolainių, skubinai jaunas lietuvis, vardu Noda, motriškai apsidaręs, su 60 kantrių ir gerai apginkluotų vyrų krūmuose panemunėj užsislėpė ir, kad laivas pro šalį irklavo, jis, rankas grąžydamas ir bliaudamas, va-

dino lenkiškai kryžėjus tais žodžiais: „Esu lenkė, vergaujanti lietuviams, kenčiu didžias novis ir apjuoką; meldžiamieji, susimilkit ant manęs bei gelbėkit dūšią mano nuo pragaro". Kamendotas paklausęs sukos pašalin ir išlipo kalvon. Tuo tarpu tariamoji motriškė grobė staiga už lyno ir mosterėjo pasléptiesiems, kurie atpuolę kryžėjus išmušė lig paskuojo ir laivą paėmė[1].

Tam pavykus, žemaičiai, vildamies maž besant įgulės Ragainės pilėj, apsidrąsinę traukė tenai. Bet lėmus pagal tautos būdą, ar vyks laužtis į pilį, — nelaimą rodė; tuomi nugandinti, grįžo namo skubiniai, tuo tarpu kryžėjai, gavę žinią nuo savo keliasargų, ėmė juos vyti, kurių, užpakalinius panokę, kelias dešimtis vyrų nukovė skardmūšoj.

Kitoj pusėj lietuviams didesnė nelaima nutiko. Jazbutis, žemaičių jomylista, bendraudamos su mistru kryžėjų, pasigyrė jam trauksiąs su keliomis tūkstantėmis rinktinės joties į Lenkus pelnytis, vildamos tenai didį grobį ir daugybę imtinių gauti. Tą nujautęs, kryžėjų mistras išsiuntė tuojau rėdytoją natangų Cukšvertą su 1200 joties į girią tarp upių Lyko ir Narevo tykoti tenai pagrįžtančių lietuvių su grobiu iš Lenkų. Aštuonias dienas tenai timpsojo kryžėjai, stipdami badu. Jau mistras tarės visą savo kariauną nustipinsiąs vyliu pasalo žemaičių. Tuomi jam besirūpinant, atėjo žinia apie laimą kryžėjų, dabar minavotą, ties Ragainės pile. Tuojau atskriejo ir antras pranašas, skelbdamas, jog Jazbutis norėjęs kitu keliu grįžti, bet kryžėjai laukiantieji, tą nujautę, panokę jį nuo užpakalio, daugiaus nei 300 ant vietos paklojo, o likusieji giriose išsislapstė, tarp kurių, nenorėdami vokyčiams vergauti, sau galą darė ir retas namo bepargrįžo. To beklausant, atskriejo trečiasis pranašas su žinia, jog artimasis kunigaikštis Lietuvos miręs, kursai seniai jau ketėjo vokyčius tremti laukan iš viso pajūrio. Niekas taip didžiai nepradžiugino mistro ir viso

[1] Dusburg, c. 231.

kryžėjų zokano, kaip ta žinia apie giltinę jų visų pavojausio neprieteliaus.

Taip vykstant, kryžėjai kuo didesniai geidė Žemaičius nukariauti ir Padaugavį su Parusniu sunerti; to dėjęsis, rudenį, šv. Kotrynos dieną, 25 lapkričio mėnesio kalavijonų mistras nurašė kryžėjų mistrui, idant iš vieno nuo abiejų pusių žemaičius suremtų, ketėdamas pats atenčią žiemą su visa savo kariauna į Žemaičius traukti, kursai savo gromatoj atsakydamas pasiėmė visą tą daryti, ko jis lūgojo[1].

Kaipogi atentį metą pagal sutarimą mistras kalavijonų, sukėlęs savo kariauną, traukė į Žemaičius, kuriuose tūlas apykartas nuteriojęs, pagrįžo su didžiu grobiu į Rygą. Žemaičiai, norėdami atmonyti, ėmė juos vyti, bet ir panokę nieko jiems negalėjo bepadaryti. Nes, gieždami apmaudą, traukė žemaičiai su didesne kariauna į Kuršą ir tenai su viena dalia Talžių pilį apgulė, o su antra apykartose siaubė drevėdami ir teriodami, ko neveikė karda, tą ugnia naikino; sugriebę neapseikimą grobį ir nu-
1291 deginę Talžių papilius, grįžo namo. Tuo tarpu Hohenbachas, mistras kalavijonų, sukėlęs kariauną, traukė į Žemgalius ir tenai rado žemaičius per patvinusią upį (Schenen) tiltą bedirbant, kurie nakčia pagal buvo persikėlę, bet kryžėjai apent juos per tiltą sugrąžino, kursai, besigrūdant tenai žemaičiams, įlūžo; kurioj mūšoj sūnus Žemaičių kunigaikščio galą gavo, o Mažeikis, jų karvedys, turėjo šalintis nuo meldžionų.

Nuo antros pusės kryžėjai, pagal pasiėmimą tuo pačiu laiku su 2000 joties įpuolę į Žemaičius, visų pirma pilį Kolainių apgulė, kurią, radę tuščią, sudegino ir pasisuko šiaurėn į sritį Gondingedos (Junigedos) ir tenai visaip lėbavo plėšdami ir drevėdami, ko karda neveikė, tą ugnia gaišino, vienok nedidį grobį tenai tesugriebo, kaipogi gyventojai, nujautę ateinant neprietelių, į girias su savo gyvo-

[1] Voigt, T. IV, K. I, S. 50.

liais ir kitu lobiu prasikraustė; tolesniai vienok nebdrįso betraukti ir, maž ką tepešę, grįžo namo. Ir taip ketėjimas vokyčių Žemaičius užkariauti ir šiuo kartu nevyko, ir kantrus Butegeidis paliko bevaldąs savo ūkę.

Čia vėl gudų rašytojai sako, jog Buivydas, arba Vytis, su Butegeidžiu, arba Budrikiu, gerindamos Mstislavui rausvųjų gudų, atdavusiu Volkovysko pilį su jos apygarda ir jog nuo to laiko prekyba tenai klestėjusi: lietuviai pirkę nuo gudų javus, o pardavoję jiems savo vašką, vebrų ir juodųjų kiaunių, arba sabalų, kailius, o kartais ir sidabru mokėję. (Karamzin, t. IV, K. V, s. 126.)

Reikia žinoti, jog yra didis sujaugimas vardų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių: Kojalavičius savo Lietuvos istorijoj teminavoja vieną Vytenį nuo pat Traidžio lig pat Gedimino, nes teutonų ir gudų rašytojai rodo savo raštuose tame tarpe buvus tris didžiuosius Lietuvos kunigaikščius: Vytį, arba Buivydą, Puteverą ir Vytenį, pagal kuriuos aš raštus jų veikalus išguldžiau. Tame laike, regis, pasirinko Vytis, arba Buivydas, kaipogi nuo tų metų nebėr jo minavojamo daugesniai; bet kokiu smerčiu — to nėra žinoma.

§ XXVII

Puteveras didysis Lietuvos kunigaikštis

Regis, lietuviai tą patį metą, mirus Buivydui, arba Vyčiui, pakėlė didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Puteverą. Miniu čia dar tą skaitytojui, kaip viršiau pasakiau, jog sunku yra laiką valdžionių Lietuvos ūkės ir jų vardus aiškiai išreikšti, kuriuos prašaleičiai, nemokėdami Lietuvos kalbos, iškraipė; rasi kurią dieną mokytas lietuvis nuo dainių ir pa-

vardžių didžiuomės Lietuvos galės atsisekti, aš kaip raštuose radau, taip juos parašiau.

Tapęs Puteveras rykiu Lietuvos kariavo tuointimpos su jos neprieteliais kaip ir jo praėjūnai.

Nes, pradėjus kariauti kryžėjams visuotinai su žemaičiais, gaišino juos dar kitos notys tame ketėjime, kaipogi viršiaus minavojau, jog kryžėjai iki šiolei ne su vienais netikėliais žemaičių pajūriuose turėjo kariauti, bet antra jų dalis, gyvenanti Žemėj Šventoje, gyniojo ją, kaipo savo lizdą, nuo neprietelių turkų su įvairia laima, bet dabar tenai kryžėjai su kitais krikščionimis rados didžiai nuknapę, kaipogi vieną pačią pilį, Akonu, arba Akra, vadinamą, beturėjo ir tą dar viešpats saracėnų mojavo kas dieną užimti. Kryžėjai, nenorėdami to paskuojo Žemės Šventos rakto atduoti jiems, kaip įmanydami dar turėjos, bet veltui, kaipogi saracėnai, vėtra įsilaužę, pilį sudegino, o krikščionis iškirto. Likusieji kryžėjai pargrįžo į Teutoniją ir iš tenai traukė visi į Žemaičių pajūrius netikėlių kariauti; nuo to rados dar sunkesniai lietuviams, kaipogi iki šiolei kryžėjai turėjo darbo su dviem neprieteliais, tai yra *saulėteky su saracėnais*, arba turkais, o šiaurėj su lietuviais; nuo to laiko kryžėjai vienų lietuvių ir žemaičių bedyko užkariauti, kurie, negalėdami Žemėj Šventoj užsiturėti, tačiaus Žemaičių pajūriuose geidė apsitvirtinti ir tenai įstatymą savo zokano pildyti, jei ne su visu, bent paviršiui; kaipogi pirma įstatymas zokano liepė alvienam, norinčiam į tą zokaną stoti, grabą Išganytojo Jeruzolimoj aplankyti; kliuvus jam į saracėnų nagą, nebgalėjo jo bepildyti, vienok norėdami dar bent vardą vieną užlaikyti, čia pat Parusny pas visų didžiausias pilis Karaliaučiaus, Marienburgo, Elbingo diegė ant kalnų medžius ir įkūrė tenai koplyčias su grabu Išganytojo, ir tokias vietas praminė Jeruzolima, kurias aplankęs, alvienas, geidžiąs kryžėju tapti, tarės tuomi jau įstatymą savo zokano išpildęs ir galinčiu esąs į tą zokaną stoti; kaipogi iki šiolei visi griekdariai ir kiti pergalūnys bei piktadėjai

keliavo į Žemę Šventą savo nuodėmių atleidimo ieškoti, dabar ėjo visi tie į Žemaičių pajūrius savo apžadus pildyti ir, nekaltus lietuvius ir žemaičius mušdami ir vergdami, atpuskus ir išganymą sau pelnyti; darin su didesne smarkybe ir baisybe tęsės ta karė.

Kaipogi tą visą metą lietuviai ir žemaičiai jau iš tiesos kariavo, jau skardmūšomis grūmės su kryžėjais. Kaipogi Briuhavenas, kamendotas Karaliaučiaus, nujautęs apie Velykas žemaičius apygardoj Gondingenos norinčius su pagalba savo kariaunos į senosios pilės vietą naują įkurti, paėmęs tūkstantę joties, norėjo juos trukinti nuo darbo, bet, nieko tenai negalėdamas padaryti, sukos ant pilės Mederabės, į kurią įsilaužęs, sudegino.

Į kitą sritį Žemaičių pats mistras su didesne kariauna įsigrūdęs apykartos Gesaujų (Gesau) ir Pastojų (Postau) žinyčias ir šventas girias išdrevėjo ir išteriojo, patys gyventojai vos besuskubėjo giriose išsislapstyti. Vienoj tenai skardmūšoj Jazbutis, karvedys žemaičių, susikapojo su kamendotu Cukšvertu, kursai jį pergalėjo, vienok Jazbutis nuo žirgo dar virsdamas kamendotui pirštą nukirto. Tą pačią vasarą atgrįžę aplankė vėl Gondingenos (Junigedos) sritį, bet kuo baisesniai buvo — Aukaimį nuteriojo ir su didžiu grobiu pargrįžo į Parusnį.

Dabar minavotos sritys Žemaičių, per tą visą metą atvejų atvejais teriojamos, pavirto į iras ir tyrus, kuriuose rūsti degėsai kame ne kame girių tarpuose bešmeksojo. Vienok lietuviai ir žemaičiai negalėjo tuo kartu savo nelaimų atmonyti kryžėjams, kariaudami kruvinai su kalavijonimis Padaugavy, užvis jog pilėse Ragainės ir Tilžės laikomos buvo stiprios įgulės kryžėjų, kurios saugojo rubežių ir gyniojo nuo antpuolių žemaičių. Ant paties rubežiaus stovėjo visuomet būriais rubežiaus sargai, kurie galėjo su mažu būriu remtis ir neleisti kraštą terioti lig ateinant įgulei artimos pilės.

Užvis jog kryžėjams visame sviete rinko bažnyčiose alūžnas, kunigai atdavė savo dešimtines ir

piningus, kuriuos jiems nuo visų pūsių siuntė pagalbon, lygia dalia žmonys, pildydami apžadus, nuo visos pasaulės tvino būriais į Parusnį gelžytų kryžokų kariauną didinti. Tuo tarpu lietuviams ir žemaičiams vieniems patiems reikėjo šiltis ir ne vien su baisiu ir smarkiu, bet plienu ir variu aplietu neprieteliu dieną ir naktį grumtis neb jau savo vaisingame krašte, bet tyruose, kaipogi laukai nuterioti, prekyba išgaišinta, visas pajūris jau vokyčių rankoj, nebgalį nei bičiuliautis su svetimomis tautomis, nei pašalpos nuo jų begauti, nė kokio prieteliaus ir užtarytojo nebturį, kaipogi patys netikėliai ir norį liuosais mirti ar gyventi, susiedai krikščionys ir dykstą juos nuvergti; lietuvis ir žemaitis, noris tokiomis nelaimomis gniaužiami, vienok nenusigando, nes, su karda keldamu ir guldamu, tarė saviep: „Diena mano, amžius mano, šiandien liuosas ir nuogąstus esu mano kruviniems neprieteliams, rytą mirštu juos graudindamas ar ant jų kapų vėl liuosas begyvenu".

Tokiose rūstose dienose reikėjo veizėti pragumo kaip gintis ir stiprintis, einant ramdyti tokio baisaus neprieteliaus. Ant laimos lietuvių, rados tuo, pačiu laiku baisi namkarė Lenkuose, kurioje Boleslovas, kunig. mozūrų, su Henriku IV, kunigaik. Braslavo, varžės Lenkų ūkės sostu. Boleslovas, regėdamas nestengsiąs, telkė lietuvius, kurių didysis kunigaikštis Puteveras išleido į Lenkus didelę kariauną su Vyteniu karvedžiu, kursai, niekame nerasdamas atsparo, nuėjo drevėdamas iki Bresto Kujavijos; visa, ką tenai sutiko, vertė į tyrą, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino. Noris skubiniai sukos Lokietka, kunigaikštis Kujavijos, su Kazimieru, kunigaikščiu Lenčicijos, prieš lietuvius lėbaujančius, vienok vienudu nestengė jų ramdyti. To dėjusiuos, patelkė mistrą kryžėjų, kursai, su keliomis tūkstantėmis stiprios joties vos buvo su kunigaikščiais susinėręs, tuojau su lietuviais susigrūmė ir ilgas valandas kovės varžydamies pergale; ant galo kryžėjai išguro, nieko nebmačijo nei šarvos, nei

jų aitra, lietuviai savo kantrybe ir narsybe juos pergalėjo, ir retas kurs tarp vokyčių gyvas beišsprūdo[1].

Mistras kryžėjų, norėdamas apmaudą ant lietuvių nugiežti, pradžioj jau atenčio meto naują ka- 1292
riauną sukėlė, ketėdamas į Lietuvą traukti. Bet dar ant rubežiaus jam betimpsant, atėjęs perkrikštas į lapinę kamendoto Balgos sakė jam: „Pone! Jūs visi galą gausit, jei žengsit tolesniai į Lietuvą, kurios ūkinykai nujautę pasitiekė ir jūsų laukia taip geroj vietoj, jog jūs visi tenai galą gausit. Kad jūs grįšit, jūsų pačių kariaunoj lietuviai perkrikštai, gavę pragumą, jus antpuls ir lig paskuojo nugaluos". Nusiminęs kamendotas Cukšvertas sakė: „Jei taip yra, mes turim save gelbėti, grįžkit atkaliai ginkluoti ir gatavi kariauti, kaipogi zdraicės, regėdami jus visuomet krūpaujant, nedrįs jūsų bekušinti". Mistras, jutęs tą nuo kamendoto, tuojau išsiuntė žvalgytojus į Lietuvą pasijautoti, ar tiesą rado, ką perkrikštas kalbėjo, kursai, nujautęs tiesą esant, liepė tuojau visai kariaunai grįžti su ginklu, saugodamos nuo pavojaus. Paskui liepė visus, kurie buvo įtariami, grįžtant saugoti. Ir taip mistras pats su visa savo kariauna būt galą gavęs, jei nebūt perkrikštas išreiškęs tą, ką lietuviai keta daryti.

Tą patį metą antrą kartą Vytenis traukė vėl į Lenkus su didžia kariauna, ketėdamas juos drausti nuo bendravimos su kryžėjais, darin, tenai traukdamas, pakelėj pietinę sritį Kulmijos į tyrą pavertino. Tam nutikus, tuojau apniko visus vokyčius baisus nuogąstis; nemintąs urėdas Kulmijos rašė pas mistrą tais žodžiais: „Didi ir stipri kariauna netikėlių artinas Kulmijon, Mozūrijoj visi jau pilėse užsirakino. Todėl aš liepiau visos apygardos karėjams susirinkti o svietui su savo labu į piles dar gintis. Kaip sumanot, taip skubėkit mūsų gelbėti. Jau vienas pulkas lietuvių, įpuolęs į vyskupo dalykus, turtus ir gėrybes išdrevėjo, galvijus ir žmonis

[1] Dusburg, l. c.

pavarė". Ant tos žinios skubinos mistras rubežių stiprinti, bet lietuviai bloškės staiga nuo Kulmijos į Lenkus ir, nerasdami niekame atsparo, Sekminių dieną įsigrūdo į Lenčicą maldos laiku, žmonėms dar bažnyčioj tebesant, 400 svieto nugalavo, indas šventas sumaitojo; siaubdami paskui po visą kraštą, vienus kovė, kitus vergė, ko neveikė karda, tą ugnia naikino; ir taip tenai būk lietuviai tuo žygiu didį grobį sugriejo, jog dalijantis alvienam lietuviui ir žemaičiui 12 imtinių tekusių. Kazimieras, kunigaik. Lenčicos, norėdamas tas nelaimas lietuviams atmonyti, surinkęs savo karėjus, ėmė juos vyti, bet panokęs ne vien imtinių nebatvadavo, nes dar kruvinoj ir didžiai maringoj mūšoj pats galvą savo pridėjo[1].

Tai audrai nugurus, galan liepos mėnesio kamendotas Ragainės Štangė su viena dalia sukeltosios kariaunos įpuolė į Žemaičius, geisdamas kuo veikesniai į Gondingenos stiprią pilį įsigriauti, bet radęs tenai ne vien rimtą įgulę, bet ir kariauną žemaičių, šalip pilės laukuose begulint, saviesiems drovintis su lietuviais grumtis, drąsino juos tais žodžiais: „Dievas gal ne vien mažumu daug išmušti ir nedaugybe karėjų stiprius neprietelius pergalėti, bet ir pačia savo dangiška galybe juos sugraudinti, darin ženkim drąsiai ant netikėlių, o viešpats Dievas mums padės". Tais žodžiais savo karvedžio įdrąsinti, kryžėjai sutarė visi ant to ir persižegnoję „Sveika, Marija" kalbėdami puolė ant lietuvių ir abi pusi susirėmė kuo narsesniai grumtis; abejų daug jau gulėjo karvietėj, vienok dar tebsivaržė pergale, nes ant galų galo kryžėjai perlaužė lietuvius ir žemaičius, bet ir patys taip buvo nuvargę, jog nebdrįso bevėtravoti pilės; krūpaudami, idant išblaškyti lietuviai apent nesusirinktų, nebtrukdami grįžo namo. Lygia dalia kitoj pusėj Lietuvoj pats mistras nieko nepaisęs turėjo grįžti į Parusnį, o lietuviai tuo tarpu sandarą padarė su Boleslovu, mo-

---

[1] Dusburg, c. 243.

zūrų kunigaikščiu, kurie pasiėmė ne vien šelpti, bet ir nuo kryžėjų gynioti; Boleslovas nuo savo pusės ne vien jiems kelią atdaryti į kryžėjų kraštą pasiėmė, bet dar savo pilį parubežy Galindijos jiems atdavė, kurioje paskui lietuviai savo įgulę laikydavo, ir vieni antriems liuosą prekybą savo kraštuose pažadėjo.

1293 Ateinantį metą kamendotas Ragainės žiemą ir vasarą po kelis sykius su didžia kariauna vėl vėtravojo pilį Gondingenos, vienok, neįsilaužęs į pilį, pačias priemiestes nudegino, lygia dalia taip pat ir Bistenės pilės priemiestes tenugruzdino. Nevyko nė lietuviams į Tilžės pilį įsilaužti, kurią Lietuvos didysis kunigaikštis, įgundintas nuo perėjūno bartonies, norėjo užimti; noris lietuviams pavyko į paanges pilės palįsti, vienok sukelta įgulė bruzdesiu stipriai rėmės ir niekaip į pilę jų neįleido; lietuviai, regėdami tenai neįsilaušią, sudeginę miestą, grįžo namo.

Lygia dalia ateinančių metų karės taip pat maž kuo teatsiženklino. Noris buvo žiema, mistras, įpuolęs į apygardas Ariogalos, rasi norėdamas rūmus viešpaties ir žinyčią toj srity išnaikinti, bet, tenai negalėdamas nieko nuveikti, tenkino nuteriojęs apygardas Pastojų ir Gesaujų bei su grobiu namo sugrįžęs. Įgulė Ragainės su kita dalia kariaunos, įėjusi į Bistenės apygardas, nuteriojo ir su grobiu namo sugrįžo. Nes už visus didesnę nelaimą padarė lietuviams Ragainės kamendotas Libencelis, kursai, su stipria kariauna ištraukęs į Lietuvą, kas kartą tolym vien grūdos. Jau minavojamas mistras ne dėl niekų žygiavo į sritį Ariogalą, kurios apygardoj, vadinamoj Austete, buvo ant upės Nevėžio šventi rūmai žinyčios ir dievų gyvenimas. Ant rubežiaus tos apygardos lietuviai visuomet laikė stiprią kariauną dėl apgynimo tos šventenybės. Lig šiolei teriodami kryžėjai sritis Pastojų ir Gesaujų niekuomet nedrįso juo į šiaurę grūstis, nuo kur ir pats mistras pernykščiai buvo sugrįžęs. Nes Libencelis užsikėto tenai grūstis, vildamos ne vien rasiąs

neapseikimus turtus ir iždus žinyčios, bet dar vylės, naikindamas šventą dievų gyvenimą ir būseną paties viešpaties, svietą nugandinsiąs. Todėl su išrinkta kariauna liepė nuo pilės Ragainės irkluoti Nemunu pagal lig apygardos Pastojų, kur eidamas, visur gandino svietą kirsdamas ir degindamas, vos 70 gyvų imtinių visame kely beliko dėl pasiteiravimo nuo jų kelio. Libencelis, nuteriojęs karda ir ugnią Pastojų sritį, grūdos juo į šiaurę, kur šventi rūmai žinyčios buvo, regis, į Kernavę, Lietuvos buveinę, niekame nerasdamas tenai atsparo, lėbavo kaip tinkamas, paskui staiga žinyčią antpuolęs kunigus ir gyventojus iškirto, o rūmus sudegino ir su žeme sulygino.

1294 Tas išnaikinimas tos žinyčios, kaipo visų senosios šventenybės, didžiai buvo naudingu dėl kryžėjų, kurie tame nuogąsty svieto visų pirma puolė į Pagraudžių apygardą ir tenai kariauną lietuvių betimpsančią antpuolę pasalu mažne visą iškirto taip, jog jotis žemaičių vos keletą metų nuleidus begalėjo vėl rodytis kryžėjams. Lygia dalia apygardoj Vaikių, taip pat antpuolę pasalu, didžią daugybę žemlionų, į karę traukiančių, išblaškė ir taip nugandino gyventojus tos srities, jog gyveną juo į Kalną Nemuno nuo upės Neries lig apygardai, vadinamai Lamotin, pasiėmė kryžėjams donį mokėti, tarp kurių rados dar ir tokių nuokartų, kurie, pakukuliuoti nuo kryžėjų, ne vien išsižadėjo savo senovės apsiėjimų, bet daug kartų dar karėse kryžėjams talkinėjo.

Taip bekariaujant kryžėjams Žemaičiuose ir Lietuvoj, pakilo audra pačiame Parusny, kuri jei tenai vokyčių neišvertė, tačiaus baisiai nugandino. Seniai jau senosiose giminėse lietuvių perkrikštų sintėjo dar širdy laimingas senovės gyvenimas, kursai kitą kartą džiaugsmu buvo, dabar kruvinų vargų ir nelaimų, kaipogi juo kryžėjai stipresniais darės Parusny, juo didesniai sluogavo perkrikštus baudžiavomis, arba lažais, rinkliavomis, mokesniais, kurių pirma nežinojo liuosais gyvendami. Tiesa, jog

tokių maž bebuvo, kurie pirm atėjimo kryžėjų būt buvę, regėję ar atmeną savo bočių laimingą gyvenimą, bet visi rūstinos ir neapkentė tų tuointimpinių karių su netikėliais lietuviais ir žemaičiais, į kurias po kelis kartus reikėjo žygiuoti su vokyčiais, kurios ne vien nė kokios naudos nedarė, bet dar bingino netikėlius žemaičius ir lietuvius, kurie įpuolę, gieždami apmaudą, kraštą į rūstus tyrus vertė. Visas nelaimas tų karių ir sunkybes vieni perkrikštai turėjo kentėti, kaipogi vokyčiai, prašaleičiai, naujukai, gyveną miestuose ir pilėse, buvo liuosais nuo visokių mokesnių, kad tuo tarpu perkrikštai ne vien visus mokesnius mokėjo, bet turėjo lygiai su kryžėjais į visas kares traukti, kurios niekuomet nebuvo buvusios taip sunkios, kaip per tuos ketverius metus, kaipogi lig kamendotas pilės įsakė, lig gyventojai tos apykartos turėjo su juomi į karę traukti, visą savo turtą ir gyvybą neteisingoms karėms apieravoti ir tuointimpos kariauti su nekaltais žmonimis savo vientaučiais ir sau liuosybę gyniojančiais dėl to vien, jog vokyčiai pakajaus daryti nenorėjo su tais, kurių perkrikštai daugesniai gailėjos kaipo savo vientaučių nekaip jų neapvežėjo. Nuo to seniai jau įjorėję buvo jų širdy tie karės žygiai ir kas dieną dar didesniai juos rūstino. Patrakimas pats pirm kelių metų, apie kurį minavojau, buvo lyčium tų karių, kurį noris pačioj pradžioj buvo nušlopinę, vienok rusėjo dar daugio širdy apmaudas ir kas kartą žiebės rūstybė.

Tą metą pirm Sekminių tūli kamendotai kryžėjų, 1295
sukėlę žemlionis perkrikštų samionų ir natangų, žygiavo į Lietuvą, ketėdami Kartinos pilę (Grodną) užimti, vienok ir šiuo žygiu nieko gero nepešė kryžėjai, kaipogi vieną kaimą teišdrevėjo ir keletą dešimtų drąsių lietuvių tenukavo, bet ir patys kryžėjai nemaž tenai savųjų nustojo. Darin tas žygis kuo didesniai dar įbingino natangus, kurie ant galo nebtverdamos patrako. Tuo tarpu Boleslovas, kunigaikštis mozūrų, kariaudamas su Henriku, kunig. Braslavo, buvo pasamdęs, kaip minavojau, lietu-

vius, su kuriais suderėjęs, kelią jiems į kryžėjų kraštą atdarė ir, visaip lietuviams lengvindamas įpuolius, atdavė jiems savo pilį Vizną, panarevėj ant rubežiaus kryžėjų esančią, kurioje lietuviai savo įgulę laikė, o Boleslovas maitino ją ir ko jai reikiant, tai yra ginklą ir apdarą, davė, idant tenai lietuviai turėtų, į Parusnį puldami ar su grobiu nuo tenai grįždami, stiprią uždangą. Tankiai mistras lūgojo Boleslovo, idant įgulę lietuvių iš pilės Viznos išdangintų; kad Boleslovas jo neklausė, daran mistras su stipria kariauna traukė į Vizną, tuojau ją apgulė ir, vėtra įsilaužęs, su žeme sulygino. Noris tuo žygiu Boleslovas nieko nedarė mistrui, slėpdamas savo apmaudą, bet pavasarį patelkė vėl lietuvius, su kurių pagalba vėl įkūrė pilį minavotą, ir lietuviai savo įgulę įdėjo. Nujautęs tą, mistras didžiai supyko ir ketėjo vėl pilį suardyti, bet vildamos, jog lietuviai, šelpiami nuo mozūrų, didžiai stipriai remsis, todėl ir pats kuo stipresniai ginklavos, liepdamas alvienam ginklą pakeliančiam į tą karę traukti.

Vos buvo tas įsakymas Natangijoj apskelbtas, kaip tuojau rūstybė ir įbingimas visame krašte apsireiškė ir aitra trakumo ūkėsus apniko; visų narsieji ir godingieji, tarp jų — Govina, Stanta, Trinta, Misinas ir Sabinis, kilties vyrai, susirinkę slapta, guodės viens kitam apie vargus, vergybą, nelaimas ir novis, kurios jų kraštą sluogavo ir novijo; regėdami pragare savo ūkę, darin sutarė liuosais mirti nekaip kruvinose ašarose bevargti ir jungą vilkti, įsakė tuojau iš įbingusiųjų stiprią kariauną sukelti, kurios karvedžiu Sabinį pakėlė, steigė lygia dalia ir samionis sukelti, ketėdami visų pirma piles kryžėjų vėtravoti ir alvieną savo vyresnįjį paženklino, kurią jis turėjo užimti. Paskui pasiskaidė vyresnieji į visas apygardas krašto skubinti karėjus ginkluoti; tūli slapta įlindo į Samiją tenai diduomenę sukelti, tuo tarpu nė vienas kryžėjas nejuto rengiamo sau pragaro, kaipogi alvienas tarė, jog svietas ginkluojas į karę pagal jų įsakymą. Bet lig nesusirinkus dar

kryžėjų kariaunai į vieną vietą, karvedys Stanta antpuolė pasalu pilį Bartenę, kurioje sugavęs kamendotą su kryžėjais į šiekštą įdėjo. Tuo pačiu laiku antras karvedys Misinas su kita dalia kariaunos įpuolė į Samiją, vildamos Karaliaučiaus pilį užimti, vienok tenai vieną dalį žirgų kryžėjų tevyko pagrobti. Natangai vylės visuomet, jog samionys padės tą pilį užkariauti, kas vienok dėl tūlų lyčių nenutiko. Tuo tarpu įpuolę kiti būriai jau su karvedžiais, jau be karvedžių į Samiją išmušė vokyčius ir kitus prašaleičius, o jų pačias ir vaikus į vergus išvarė, išlaužė bažnyčias, sumaitojo šventas indas, apjuokė kunigus ir, daug nelabybių ir baisybių pridarę, išvarė daugybę gyvolių. Ant ga[lo] suprato kryžėjai, dėl ko tą daro perkrikštai, ir išsiteiravo visų išgalių nuo zdraicių, kurie, noris sutarime ketėjo iš vieno kariauti, paskui vienok, nulindę slapta į piles kryžėjų, išreiškė visą jų ketėjimą. Tarp kurių Tautelis visų pirma skubiniai išsiuntė pranašą į Galindijos girią Karaliaučiaus kamendotui pranešti, kur buvo su stipria kariauna ant lietuvių į Pavizną ištraukęs, kursai vos nujautęs, kas nutiko Natangijoj, tuojau grįžo skubindamos su savo kariauna patrakėlių blaškyti ir drausti. Lig jis pasirodė su karda Natangijoj, tuojau visi nusiminė ir nusigando, nė vieno nebrados, kurs būt stojęs drąsiai į priešakį savo brolių ir vedęs juos ant savo kruvinų neprietelių. Tuo tarpu skalaujai ne vien natangionims netalkinėjo, bet dar minavotam kamendotui paimtuosius žirgus, ginklą ir kalinius sugrąžino ir patys nusižeminę lūgojo jų nuodėmes išbočyti ir akivaizdoj prisiekė jiems vergauti.

Tuo tarpu atkeliavo pats didysis mistras kryžėjų Foichtvangenas į Parusnį zokano surėdyti ir stiprinti. Jau ir samionys, įgundinti nuo natangų, buvo patrakę, ketėdami visus tuos žemlionis, kurie kryžėjams gerinos ir tarnavo, kaipo neprietelius savo liuosybės galuoti, paskui pačius kryžėjus ir kitus vokyčius krikščionis, tame krašte gyvenančius, gaišinti, ir jau slapta susirinkę Naudžiotą savo karve-

džiu buvo pakėlę ir tą dieną patrakiman paženklino, kad kamendotas trauks ant lietuvių į Galindiją, bet tas pats Naudžiotas taip nedoru žmogum buvęs, jog, lig neatėjus sutartajai dienai, pats nuėjęs į Karaliaučių kryžėjams apreiškė visa tą, ką buvo ketėję daryti, kuriuos kryžėjai, viena diena pagrobę, į pilį Karaliaučiaus nuvedė ir tenai galvas nurentė, o tuos žemlionis perkrikštus, kurie tą išreiškė, apdovanojo valsčiais, kurie vienok negėdėjos tenai gyventi ir veizėti į savo brolius vergaujančius ir kruvinose ašarose skęstančius.

Vardai tų perkrikštų žemlionų, kurie kryžėjams algavo ir zdraicėmis savo tėvainės buvo, tie yra minavojami.

Laptų apygardoj: Grandė, jo sūnus Stantikė, Sandir, jo sūnus Judutė, Parupė, jo sūnus Gedetas, Ibutė, jo sūnus Kersė, Jodutė, jo sūnus Logotė, Šudė-Grandė, Muntemilė, jo sūnus Visebutė, Runkis, jo sūnus Vaistotė, Nakuntė, Nasynė, Tirunė, Svaimucel ir jo sūnus Rikstė, Panotė, jo sūnus Preitor.

Kvedenaujų apygardoj: Sklodė, jo sūnus Nalubė, Goiris, jo sūnus Busė, Tlokotė, jo sūnus Previltė, Eninkė, jo sūnus Stintelė, Šudė, jo sūnus Dargutė.

Medenaujų apygardoj: Noititė, jo sūnus Surteikė, Gedunė, jo sūnus Antimė, Visegaudė, Napelė, Dyvel, Saitaris, Tulekinstė, Jundė, jo sūnus Preidesė, Eitiov, jo sūnus Kveidangė, Poleksė, jo sūnus Nerkotė, Nemotė, Dirkė, Nodrans.

Rinavos apygardoj: Darekstė, Glandė, Navaldė, Gubikė.

Kaimenės apygardoj: broliai Pilypas ir Ditrichas, Palstok, Gedutė.

Tapijos apygardoj: Sapelė ir Azaimė.

Valdavos: Misotė, jo brolis Brulant ir Deivelis.

Šakių: Mukstė.

Rudavos apygardoj: Regė, Romėkė, Gedunė, Santelė, Baisė ir jo sūnus Santirmė, Divotė, jo sūnus Bagaulė, Sambil, jo sūnus Glandė.

Vargiuose: Sklodė, Skardunė, Guntar, jo sūnus Nakokė, Bygunė, jo sūnus Kortė, Garbotė, Bajonė, Nadaras, Vargotė, Eitiov, jo sūnus Dargotė, Surteikė, Peitonė.

Germavos apygardoj: Gymė, Runkitė, Biriskė.

Reikia dar žinoti, jog tie žemlionys buvo diduomiais ir turėjo ne mažą kokią skiautelę, nes tokius šmotus žemės, ant kurių kiti gyveno, tie patys buvo diduomiais samionų, kurie, tuo atėjus kryžėjams, priviloti nuo jų paprakais, jau žadais, jiems tarnavo, išsižadėję savo tikybos, būdo ir kalbos, žygiavo į kares su jais lygiai savo brolių liuosų verginti, už tą gavo nuo vokyčių tas liecybas, jog mirdami savo turtą galėjo sūnui palikti, to nesant, galėjo tarp genčių artimųjų karšinčių paskirti, o už galvą užmuštą tokio žemlionies reikėjo jo gentims 60 svarų sidabro mokėti kaip jei už galvą vokyčio.

Regėjom jau viršiaus, kaip mistras kalavijonų dyko tenai nuo metų 1290 iki šiolei žemaičius ir jų kunigaikštį Butegeidį nukariauti, ir noris jie tuointimpinėmis karėmis kas dieną darės stipresniais, turėdami pačių pilių aptvertų daugiaus nei 30 Padaugavy, kurias nuo savo atėjimo buvo lietuviams ir žemaičiams užėmę, bet pagal įstatymą zokano visuomet arkivyskupas Rygos, kaipo jų fundatorius*, arba įkūrėjas, turėjo vyresnybę ir valdžią ant kalavijonų, kurią jam daug popiežių buvo pripažinę ir patvirtinę, bet kariauti su netikėliais vieni brostviai turėjo, retai kuomet arkivyskupas ir kiti pralotai tepadėjo jiems, noris jie daug buvo turtingesniais už brostvius, kaipogi turėjo didelius valsčius, piles ir prekybos miestus, visi turtai, visi piningai buvo rankoj kunigų ir prekiotojų, todėl kalavijonys, vieni savo kaštu žūdami tuointimpinėse karėse, skaugėjo savo kunigams tos laimos ir norėjo numesti nuo savęs kunigų vyresnybę ir apsisavinti jų turtais ir prekyba. Daug kartų buvo jau kalavijonys, kaip minavojau, su didžiuomene kuni- 1296

* Viršuj: *pamatautojas.*

gų sukerštę, vienok baisumas netikėlių žemaičių ik šiolei juos vienybėj ir kokioj tokioj pataikoj anttu-rėjo, kaipogi juo didesniam pavojui radusis, juo didesniai lyginos ir vieni su antrais raštais ir gro-matomis taikinos, vienok daugiaus žodžiais nekaip širdžia, kaipogi abejuose rusėjo apmaudas ir skau-gė. Kas ateinantį metą aiškiai apsireiškė. Kalavijo-nys norėjo Rygoj savo komtūroj bokštą įkurti ir tūlus įstatymus pilionų perkeisti, bet miesčionys to daryti neleido, nuo ko susibaro. Arkivyskupas Ry-gos, jausdamas artimą audrą ir pavojų, stiprią pilį, Marienhauzenu vadinamą, įkūrė, kuri vienok jam mažs temačijo, kaipogi tą patį metą sukeršto jis su kalavijonimis taip didžiai, jog jų mistras, antpuolęs pasalu, arkivyskupą sugavo ir į kalinį jį įstūmė, kuriame duona ir vandeniu maitino, ir taip lig šiol rusanti pelene kibirkštė iškilo į liepsną. Vos buvo beketąs naujasis mistras Dumpeshagenas su pagal-ba Tarapato vyskupo kitus vyskupus nuo reikalo arkivyskupo atskiesti, tą nujautęs arkivyskupas grobė ginklą iš visos galios ir liepė ne vien baž-nyčiose melstis, idant viešpats Dievas padėtų kala-vijonų zokaną iki paskuojo išnaikinti, bet dar pa-telkė į karę Rygos miesčionis, arba pilionis, ir lie-tuvius pasamdė. Noris arkivyskupas Rygos Fechte-nas mirė tą patį metą 1294, vienok ir naujasis ar-kivyskupas Šverinas nesusitaikino su kalavijonimis ir baisesniai ėmė su jais kariauti ir sandarus su lie-tuviais ir žemaičiais patvirtino ir juos į karę samdė. Bet lig neatėjus dar lietuviams, rygionys pagrobė ginklą ir komtūrių Rygos, pačią buveinę mistro, staiga antpuolę įsilaužė ir su žeme sulygino, patį kamendotą, nutvėrę už barzdą, nukidino ant kartu-tuvių tyčiodamies, pamėtodamies ir erglodamies, lygia dalia 60 brostvių jau pakorė, jau galvas nu-rentė ir jų koplyčią iš pamatų išvertė; grūmės ka-lavijonys su rygionimis ir jų samdėjais lietuviais 18 mėnesių ir į 9 didžiai baisias ir kruvinas mūšas ištiko, bet, ant nelaimos, negal rasti aiškiai išra-šytų tų mūšų. Toms karėms esant, arkivyskupas bu-

vo užsirakinęs pilėj Turaidoj, bet ir tenai apgulė jį mistras su stipria kariauna, kursai, regėdamas neišsiturėsiąs, pasidavė, kurį mistras pirma Segevaldės pilėj, paskui Kesės, ant galo Felino kalino, duona ir vandeniu maitindamas.

Toms audroms verčiant Padaugavy, didysis mistras kryžėjų Foichtvangenas, atkeliavęs į Parusnį, sukėlė visą zokaną į Elbingą ant kapitulą, kurioje teiravos, kaip galėtų vokyčiai didesniai ne vien Parusny, bet ir Padaugavy įsiveisti ir tenai būtinai apsitvirtinti. Vienok tuo tarpu, norėdamas gelbėti kalavijonis, išsiuntė Libencelį, kamendotą Ragainės, į Lietuvą, vildamos tuomi sugrąžinsią lietuvius, kariaujančius Padaugavy su kalavijonimis; tasai, dvi pili tenai sugriovęs, vieną, vadinamą Kiumeliu, ant Nemuno kranto riogsančią, apent sugrįžo. Paskui jį įpuolė ir kamendotas Balgos su stipresne kariauna ir pilį Kartiną apgulė, vienok, pačias priemiestes tenudeginus, lietuviai ne vien drąsiai jį atrėmė, bet dar grįžtantį vijo su didžiu kryžėjų nuopuoliu taip, jog kamendotas tenkino į savo pilį beįmukęs. Bet juo baisesniai ir smarkesniai lietuviai buvo teriojami nuo kryžėjų ir kitų vokyčių, juo didesniai buvo ant jų įbingę, juo smarkesniais ir pavojesniais jiems darės, užvis sukilus kerštams Padaugavy. Kas galėjo viltis, jog pagonys, kuriuos vokyčiai krikščionys sūnumis velnio vadino, tarp jų pačių vaidus taikins, dorybės ir meilės artimo savo mokys, tuos, sakau, žmonis, kurie tarės teisybę Evangelijos beskelbią ir meilės bei vienybės svieto bemoką.

Kaipogi lietuviai, įėję dviem žarom, visų baisiausiai nuteriojo visą Padaugavį, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino, drevėjo ir visa į rūstą tyrą 1297
vertė. Kryžėjai, vis norėdami Vytenį namo sugrąžinti, ir šiuo sykiu išsiuntė Karaliaučiaus kamendotą į Lietuvą, vienok tas kėtėjimas nevyko, kaipogi, vėl antpuolus pilį Kartinos, taip lietuviai kantriai rėmės, jog kryžėjai nieko nepešę su didžiu nuopuoliu turėjo namon grįžti vejami įkandin nuo lietuvių, ku-

rie, nekakindamos kryžėjus paujų, įpuolė dar į Kulmiją ir, tenai keletą kaimų išdrevėję, grįžo namo grobiu nusluoguoti. Tie įpuoliai lietuvių jau į Padaugavį, jau į Parusnį rados nuo šiol tankesniais ir vokyčiams pavojesniais, kurie, rasdami tenai gerą grobį, tankym vien smailavo. Tuo tarpu kryžėjai senu savo įpratimu vis stiprinos, kaipogi tą metą įkūrė naujas pilis Parusny: Holandą, Mevę, Frauenburgą ir Pacloką ir prašaleičiais įšeimino.

Tuo tarpu Vytenis, karvedys žemaičių, apgulė Karkaus pilę, kurią didžiai narsiai kalavijonys užsirakinę gyniojo, vienok lietuviai pergalėjo ir, varu įsigrūdę, įgulę iškirto, turtus ir lobį išdrevėjo, pačią pilį žeme aprausė. Paskui siaubė visame krašte teriodami ir drevėdami, ką vien sutiko; gyventojus krikščionis be skirliaus vienus kirto, kitus vergė, kunigus galavo, bažnyčias išlaužė, indas šventas maitojo ir erglojos ant šventų abrozdų ir lėbavo kaip įmanydami, visą kraštą į rūstą tyrą versdami taip, jog daugiaus nei 10 000 svarų sidabro iškados lietuviai kalavijonims padarė.

Regėdami kalavijonys tuos gaisrus ir degėsus savo alkų, arba dvarų, ir kaimų, lygia dalia iras pilių užsikėto lietuvių drausti. Brunas, jų mistras, sutraukęs visą zokaną, norėjo užstoti kelią lietuviams, grobiu nusluoguotiems namo grįžtant, kuriuos Sekminių vilijos dieną užlenkė viename žemės šnipy taip, jog lietuviai rados tarp jūros, upės Gaujos ir kalavijonų kariaunos, tai yra nuo vienos pusės jūra bangiojo, nuo antros pusės verpetai Gaujos burgėjo, o priešaky gelžytos rindos kalavijonų trakšojo; ir taip lietuviai vienoj valandoj iš pergalėtojų pergalėtais rados, kurie, regėdami kalavijonų gelžytas eilas artinantis, nusigandę tarė: „Čia visi atlikom"; kaipogi kalavijonys pirmuoju antpuoliu 800 lietuvių joties paklojo ir 3000 imtinių vokyčių išliuosavo; jau lietuviai buvo pradedą gurti, bet ta dingsčia Vytenis, kursai tą dieną karvedžiu ir karėju buvo, sušuko: „Vyrai, argi vergausit šiandien kraugeriams vokyčiams, — aš džiaugiuos liuosu

mirštąs, juos graudindamas!" Tą pasakęs ir žirgą pentinais suspaudęs, žiebų veikumu tvyksterėjo ant gelžytų rindų baisių neprietelių, kurių galvas skudriai karda graibstydamas, sau kelią skynė ir laužė po kojomis visų kantriuosius ir narsiuosius. Lietuviai, uždegti povyziu narsybės savo karvedžio, lygia dalia gulė ant eilų gelžytų vokyčių, kurias it tikri liūtai sienas ardė, alvienas sau ar neprieteliui galo ieškodamas, kurias pirmuoju antpuoliu sutratino, kaipogi mistras pats Brunas, 60 brostvių su keliomis tūkstantėmis karėjų karvietėj paliko beklaksą, ginklai, šarvos, taboriai, žirgai — visa kliuvo lietuviams į ranką taip, jog kalavijonys daugiaus nei 20 000 svarų sidabro iškados toj mūšoj prityrė.

Lietuviai, grįždami dar nuo tos pergalės, kur užėjo, ten teriojo, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino, drevėjo ir grobį griejo, jei kame ką begalėjo gauti, ir taip visą kraštą nuteriojo, jog, kur pažvelgus, ten tyri laukai niūksojo, kuriuose kame ne kame iros pilių ir degėsai nusvilusių alkų ir kaimų girių tarpuose bešmekšojo.

Antra dalis lietuvių ir žemaičių, susinėrusi su gyventojais Rygos, vėtravojo Naumilės pilį, kurios buvo jau mūrus išverčianti ir pačios bokštos šmotą atkulianti, tuojau jau įgulė pati ar būt pasidavusi, ar irose pilės užsiraususi, jei nebūt tuo tarpu pašalpos nuo kryžėjų sulaukusi. Didysis mistras kryžėjų, girdėdamas Naumilę apgultą esant nuo lietuvių, išsiuntė Karaliaučiaus kamendotą Briuhaveną su didžiai stipria kariauna ir rimta jočia pagalbon įgulei, kursai vienkartu su mistru kalavijonų atėjo į Padaugavį ir 29 dienoj birželio mėnesio, šv. Petro ir Povilo dieną, prasidėjo ties Naumilės pile taip baisiai kruvina mūša: iš vienos pusės buvo kryžėjai ir kalavijonys, iš antros rygionys ir lietuviai; negal aprašyti, su kokia ne jau narsybe, nes pasiutimu abeji rumalojos, kaipogi vieni norėjo arkivyskupą išliuosuoti tenai kalinamą, antrieji nenorėjo jo įduoti; vyras su vyru grūmės, kraujai latakais šlekėjo, kūnais numirėlių ir žeistųjų abiem

pusėm karvietė buvo nuskleista, ant kurių dar rumalodamies likusieji varžės pergale; ant galo perlaužė kryžėjai lietuvius, 4000 rygionų ir lietuvių karvietėj paliko, o kiti Daugavoj nuskendo.

Briuhavenas, įgijęs tą pergalę, norėjo dar ant lietuvių apmaudą nugiežti, todėl traukė į Lietuvą ir tenai daug pilių suardė ir didį grobį sugriejo; niekame nerasdamas atsparo, lėbavo kaip tinkamas. Tuo pačiu laiku didysis mistras, norėdamas Vytenį, žemaičių karvedį, iš Padaugavio sugrąžinti, buvo išsiuntęs į Lietuvą kamendotą Brandenburgo pilės taip pat su stipria kariauna. Vienok tuo žygiu mažką kryžėjai telaimėjo, kaipogi minavotas kamendotas vos vienas priemiestes Gondingenos ir Bistenės pilių tenudegino. Tuo tarpu lietuviai, gieždami apmaudą ant kryžėjų, įsigavę per Mozūriją, staiga pilį Strasburgo antpuolė, kurios visus gyventojus, kas vien krikščioniu vadinos, nugalavo, nieko netaupė, niekame atsparo nerasdami, kaipogi nieksai nevylės jų įpuolio. Vienok grįžtant lietuviams kamendotas Kulmo Sak, panokęs juos Galindų girioj, ne vien grobį iškratė, bet ir pačius išblaškė.

Lietuviai, regėdami vieni nestengsią vokyčių nuveikti, patelkė gudus, kurių kunigaikštis Daumantas ateinantį metą kariavo su kalavijonimis ir juos
1299 tas ateinantį metą kariavo su kalavijonimis ir juos ties upe Velikaja pergalėjo. Žemaičiai tuo tarpu, sukėlę savo giriose kariauną, ketino saulėtekinę šalį natangų pagal savo būdą nuterioti. Nes Kunas, kamendotas Brandenburgo pilės, lig laiku tą nujautęs, skubiniai sutraukė savo karėjus į parubežių ir laukė žemaičių ateinant. Bet, pertimpsojęs tenai ilgą laiką veltui, nieko nesulaukdamas, tarė žemaičius apent paskydus, todėl grįžo namo ir karėjus savo paleido. Bet užsislėpę žemaičiai, kurie to vien tykojo, idant kamendotas atsitolintų, tuojau įpuolę į Natangiją drevėjo ir teriojo savo būdu, ko neveikė karda, tą ugnia degino, gieždami apmaudą ant krikščionų, vienus kirto, kitus vergė. Tą regėdamas, naujasis mistras kryžėjų Šipenas norėjo žemaičius

drausti, bet, susigrūmęs su jais, didžiai kruvinoj mūšoj pats įžeistas karvietėj pakrito, nuo ko nebišsivaistėdamas nustipo.

Neliovės dar nė tą metą karės audros, kaipogi 1300
vienoj pusėj vokyčiai, kitoj lietuviai vieni kitus antpuldamies jau būriais, jau kekėmis drevėjo ir teriojo: kaipogi tą patį rudenį pulkas lietuvių įpuolė į Varmiją ir įsigrūdęs lig apygardai Glotau, kurią išdrevėję gyventojus iškirto, ką vien gyvą rado, o butas jų nudegino. Kamendotas Brandenburgo pilės, tą pajutęs, tuojau ėmė įkandin vyti ta trakčia, kuria lietuviai dėl tvanų turėjo grįžti. Kryžėjai paskubėjo lietuviams už akių užšokti, su kuriais susigrūmę išblaškė juos ir grobį iškratė. Norėdami dar tą kryžėjai lietuviams atmonyti įpuolę į apygardą Aukaimio nuteriojo ir nudegino, kurios gyventojus, pakeliančius ginklą, iškirto, o kūdikius ir motriškąsias sau vergauti išvarė, vienok lietuviai pavijęę kely kryžėjus išblaškė ir didumą grobio išveržė.

Tuojau rados lietuviams kitos karės. Lenkuose atsinaujino vėl namkarė, kaipogi viena dalis diduomenės buvo nukėlusi nuo ūkės suolo Vladislovą Lokietką, Uolektėle vadinamą nuo jo žemo augumo, dėl jo tingėjimo, o į jo vietą buvo pakėlusi Venceslavą IV, Čekų karalių, vienok rados ir tokių, kurie nenorėjo to daryti ir, geisdami Lokietką antturėti, pasamdė lietuvius, kurie, noris patys būdami baisioj karėj su vokyčiais, vienok talkinėjo lenkams. Visu pirma su 6000 joties įpuolę į Dobrynės sritį verkiamą dieną darė, nerasdami niekame atsparo, drevėjo ir teriojo, ką vien kame rado, ko neveikė karda, tą ugnia naikino, baisiai baisesniai lėbaudami visame krašte, į rūstą tyrą vertė. Nes nė tuomi dar lietuviai nekakinos, kurie, kelis šimtus savo joties perkėlę per Drevencą, lygia dalia 1301
nuteriojo vieną dalį Kulmijos, kuriuos kryžėjai vienok pavijęę išblaškė ir didumą grobio iškratė.

Negal žinoti, kuomet yra miręs Puteveras, didysis Lietuvos kunigaikštis, bet jog visuose raštuose

yra jau Vytenis didžiuoju kunigaikščiu minavojamas, darin ir aš, neaprašęs smerčio Putevero, išguldysiu veikalus Vytenio, didžiojo Lietuvos kunigaikščio, palikdamas rašantiems po manęs tikrumą laiko teisingesniai nuspręsti.

§ XXVIII

Vytenis didysis Lietuvos kunigaikštis

Tas vyras, lig netapęs valdžioniu ūkės, buvo jau garsiu pasidaręs svetimose tautose savo narsybe ir kantrybe karėse, o išminčia ir teisybe pakajuj, jei jį kuomet pastengė įgyti, kaipogi Lietuvos giminei be perglytos visuomet tuointimpinės karės kenkė.
1302 Tą metą lenkai, nenubengę dar su visu karės su lietuviais, ėmė gudus kariauti, vildamos atimsią nuo jų Liublino pilį, pirm 57 metų užimtą. Gudai, regėdami vieni nuo lenkų neatsiturėsią, patelkė sau pagalbon totorius ir lietuvius, vienok ir taip lenkai keliose kruvinose mūšose pergalėjo gudus, kurie nebtverdamies pačioj pilėj Liublino užsirakino, kurią lenkai taip pat apgulę badu stipindami prisuokė pasiduoti.

Tuo tarpu naujasis arkivyskupas Rygos Izarnas susitaikino su kalavijonimis ant to, jog visas Padaugavys priguli kaipo veldėmė ir turtas šv. Petro popiežiui, kursai tuo tarpu kalavijonims yra it nuomote išnuomotas nuo popiežiaus dėl praplatinimo tenai krikščionų tikybos, todėl negalėjo jie saunoriai nė kokio naujo muito įstatyti arba rėdyti. Nes visų vyriausiu teisdariu vadinos visuomet arkivyskupas ir jo palikūnys. Pačioj Rygos pilėj kalavijonys vieną bažnyčią tegalėjo turėti ir tenai 10 brostvių su jų algočiais tedrįso laikyti, vienok kalavijonys pačiame mieste negalėjo nei bokštų dirbti, nei

pilių pilti. Apie valsčius, kuriuos buvo kits kitiems užėmę, popiežiui paliko spręsti, kuriems kurie privalavo. Su pačiais pilionimis buvo kalavijonys ypatingą sandarą padarę, pagal kurį kalavijonys pardavė visas savo liecybas, arba privilijas, kurias ant miesto turėjo, už 1000 svarų sidabro, o rygionys už tą pasiėmė lig metų visus sandarus ir paliaubas, su lietuviais padarytas, atsakyti ir paskui be žinios zokano nė kokių su jais nebdaryti.

Ateinantį metą Lietuvoj rados zdroda: kaipogi 1303 Aukaimio pilės vyras, arba kamendotas, Draikis nusiuntė slapta savo sūnų Pinį pas kamendotą pilės Ragainės Volradą, apreikšdamas jam, jog keta krikštytis ir lūgoja jo, idant ateitų pilį užimti ir jam pragumą suteiktų prasikraustyti. Tuojau kamendotas, paėmęs stiprią kariauną, atėjo nakčia pagal pas pilį, kurios angas atdarė Draikis pagal savo prižadėjimą. Įėję tenai kryžėjai visus mieganČius nugalavo, vos Sudargas Draikio, ir tas pats pažeistas, beliko; vaikus ir motriškąsias išvarė sau vergauti į Parusnį, o Draikis su visa savo gimine Ragainės pilėj persikrikštijo.

Lietuviai ir žemaičiai, norėdami tą atmonyti kry- 1304 žėjams, įpuolę į apygardas Christburgo, į rūstą tyrą apvertė ir su didžiu grobiu grįžo jau nuo tenai namon; kryžėjai, norėdami atgiežti ant jų apmaudą, ėmė juos vyti ir panokę vienus išblaškė, kitus nukavo ir imtinius savo išliuosavo. Tuo pačiu laiku kitas pulkas žemaičių, įpuolęs į Labguvos apygardą, daug tenai svieto nukavo ir kraštą baisiai nuteriojo. Kryžėjai vienok, pavijęę giriose grįžtančius lietuvius, išblaškė ir didumą grobio iškratė. Taip besiskardant vieniems ir antriems, mistras pats, sukėlęs didelę kariauną, traukė į žemaičių apygardą, Karšava vadinamą, bet žemaičiai, jutę lig laiku kryžėjus ateinant, visi su savo labyba išsidangino į girias ir versmes; kryžėjai, nieko nerasdami, tenkinos tuščius namus nudeginę ir tą tepešę pagrįžo namo. Vienok tuomi žemaičiai nuo karių ir grobio nenugriso, kaipogi tą patį metą įpuolę į apygardas

Labguvos vėl nudegino, bet grįžtančius kryžėjai būk paviję ir didumą grobio iškratę.

Taip kariavo lietuviai jau Parusny, jau Padaugavy, jau Lenkuose, kaipogi kas vien krikščioniu vadinos, tas jų neprieteliu buvo ir juos nuvergti dyko; įsmilę į grobį, visus tuos žygius už medžiokles sau turėjo, į kurias ėjo pelnytis, patys būdami nuplėštais ir nuteriotais nuo kryžėjų, kurie sau už įstatymą zokano turėjo su jais, kaipo netikėliais, tuointimpos kariauti ir kas dieną pragumo tykoti, kaip juos nuveikti. Taip besiskardant, tą patį rudenį atkeliavo iš Teutonijos jomylistos Hombergas, Vintimelis, Elneris ir kiti nenaudėliai ir pergalviai diduomės Reino į Parusnį lietuvių ir žemaičių krikštyti ir sau išganymo pelnyti. Tuo tarpu mistras kryžėjų ginklaudino dvi kariauni ant lietuvių: vieną vedė kamendotas Brandenburgo pilės ant Kartinos, vildamos teriojimu nugandinsiąs gyventojus, kad tuo tarpu antra kariauna galės pagal savo norą lėbauti ir grobį grieti. Jau kamendotas Karaliaučiaus su 2000 joties buvo įsigrūdęs į Pagraudenį, kuriame, nerasdamas atsparo, 1000 gyventojų nukavo. Paskui susinėrusi abi kariauni apgulė pilį Gedimino, bet nieko nenuveikusi grįžo į Parusnį žvalgydamos, idant žemaičiai neapniktų, kas ir nutiko: kaipogi tuojau stipri kariauna žemaičių ir lietuvių tuojau ėmė juos įkandin vyti ir panokusi susigrūmė; koksai galas buvo tos kovės, nėra su visu išreikštas. Tą patį dar metą gavėnioj kamendotas Karaliaučiaus vėl žygiavo į Lietuvą, kursai nujautęs kamendotą pilės Aukaimio Svirtilą ketantį krikštytis ir pilį kryžėjams atduoti, kursai atėjęs tenai rado angas pilės atdaras, į kurią įpuolęs, įgulę nužudė, o kūdikius ir žmonas pavarė sau vergauti, pilį pačią su žeme sulygino, o Svirtila su visa savo gymine persikrikštijo.

Tuo tarpu kryžėjai pagal savo būdą vis kvietė naujukus iš Teutonijos ir veisė į Parusnį, tuo pačiu laiku įkūrė tenai pilis, vadinamas: Morungenas, Golubas, Heiligenbeilis, Heilsbergas, Vormditas,

Gutštadtas ir Melzakas — Varmijoj, Fišhauzenas ir Eilau — Samijoj, kurias priveisė vokyčiais, kurių gaujos, marams Teutonijoj esant, danginos į Parusnį, kuriuos kryžėjai apdovenojo liecybomis ir kitomis liuosybėmis, darin jų skaitlius kas dieną didinos tenai, o lietuvių mažinos, kuriems užgynus miestuose su vokyčiais begyventi, turėjo ne vien kūturti apjuokiami ir peikiami laukuose, bet dar penėti ir daryti, kruviną prakaitą braukdami, tuos, kurių kalbos nesuprato nei paguodos savo varguose gavo.

Namkarės Lenkuose nebuvo dar pasibengusios, 1305
darin lietuviai ir žemaičiai, kurie nuėję tenai miestus, arba vietoves, Kališą ir Stavišių užėmė, kurių gyventojai tuo kartu tepajuto neprietelius atėjus, kad liepsnos pro čiukurus mušės; nemintąs pilės vyras Bozovičius patelkė mistrą kryžėjų, bet ir tas nieko nenuveikė. Lietuviai vienu trūkiu visą kraštą nuteriojo, bažnyčias išdrevėjo, gyvolius pavarė, daugybes ūkėjų nuvergė ir su nepaseikimu grobiu pargrįžo namo.

Tuo tarpu kryžėjai, nujautę didįjį kunigaikštį Lietuvos Vytenį su stipria kariauna į Lenkus ištraukus, vildamos Kartinoj nerasią stiprios įgulės, išsiuntė tenai brostvį Hageną su rimta kariauna tos pilės užimti. Vokyčiai linksminos tenai eidami ir vylės it veikiai ją įgysią į savo nagą, bet netikima notis juos sugaišino. Beveizint dienovidžiu saulė užtemo, dangus pamėlynavo ir juodais debesimis apsigobė; žibanti diena į rūstą naktį persikeitė taip, jog ne vien kits kito nebmatė, bet vos patį ginklą rankoj benumanė; tuojau perkūnijos visomis pusėmis sugriaudė, žiebai ėmė padangiais tvaskėti, o 1306
smarkūs viesulai, šakas medžių laužydami, lytų it viedru versti; tranksmas, eižomų nuo oro kūlių ir medžių, su ūžesiu kriušos ir lytaus nutrenkė ne vien balsus rykaujančių vyresniųjų, bet ir pačių trimitų. Kryžėjai, saugodamies, idant ta dargana lietuviai jų neapniktų, nuo pilies atsitraukę, sukosi į miestą ir gyventojus, kurie nebsuskubėjo į pilį be-

susprukti, ėmė galuoti, nes tenai, radę kantrų atsparą, nieko nepešę paėjo šalin. Vos buvo kryžėjai į Parusnį sugrįžę, kad tuojau kamendotas Karaliaučiaus Verneburgas, gailėdamos, jog kryžėjai neįsilaužė į Gardiną, paėmęs 6000 joties ir 100 brostvių, ėjo į pilį griautis, vildamos aiškiai ją užimsiąs. Bet tuo tarpu Vytenis buvo pilėj įgulę padidinęs narsiais karėjais, idant drąsiai galėtų gintis lig paskuojo, kursai, nujautęs artinantis kryžėjus, traukė prieš, su kuriais susigrūmęs, mušės nuo pat saulėtekio iki pietų su įvairia laima; jau įgulė atrėmė kryžėjus, jau šie įgulę, darin abi pusi paliko kūnais karvietę apskleidusi. Kryžėjai vėl nieko nenuveikę grįžo į Parusnį.

Kad Vytenis, sukėlęs sueimą, teiravos su tėvū-
1307 nais, kaip galėtų tolesniai savo ūkę ir liuosybę nuo baisių neprietelių gynioti, tuo tarpu urėdas Samijos su antra kryžėjų kariauna Žemaičiuose kaimas degino ir didį grobį griejo. Tą išgirdęs, Vytenis, ir vos tame veikume 1500 rimtos joties pagrobęs, ėmė vyti kryžėjus, kuriuos panokęs vienus išblaškė, kitus karvietėj išklojo, tarp kurių pats Samijos urėdas Volantas galą gavo; kaliniai, ginklai ir turtai vokyčių — visa teko lietuviams. Lygia dalia lietuviai antrą kariauną kryžėjų, nuo Gardino grįžtančią, keliose kruvinose mūšose pergalėjo.

Ateinantį metą rados lietuviams Guduose nauja karė. Nustipus Daumantui, urėdui Polocko, ūkėjai, kitą kartą, kaip sakiau, krievais, arba krivičiais, vadinami, jau krikščionys ir į gudus išvirtę, kuriuos šiandien vadina baltaisiais gudais nuo to, jog dėvėjo lietuviškai, o kalba gudiškai jaugiai su lietuvių kalba. Tie baltieji gudai, arba krivičiai, nebnorėjo lietuvių ūkės įsakymų klausyti, ketėdami patys save valdyti. Bet Vytenis netrukdamas sudraudė juos ir padėjo tenai urėdu savo sūnų Uvainį.

Gudai rašo, jog tuo pačiu laiku miręs valdžionis, arba urėdas, Polocko, perkrikštas, bevaikiu, vardo jo nėra minavojamo; tasai mirdamas užrašęs Polocką bažnyčiai Rygos, kurį lietuviai metuose

1307 atpirkę nuo kalavijonų, — už kiek, ir to nėra minavojama. (K a r a m z i n, t. IV, K. VI, s. 137.)

Regėjom viršiaus, jog kunigai skatino viso pasaulio krikščionis, kryžium pasiženklinus, keliauti į Parusnį ir su netikėliais kariauti; ir dabar, jei ne visi kunigai, tačiaus brostvoj kryžėjų esą, gundino svietą užvis nuodėmius eiti tenai pelnyti griekų atleidimo ir išganymo. Tuo laiku buvo dar radęsis įprotis, tėvams ar gentims staiga mirus, duoti piningus į bažnyčią palengvinimui jų dūšių, už kuriuos piningus samdė karėjus ir leido į Parusnį kryžėjams į talką žemaičių ir lietuvių kariauti už dūšias čysčiuj* kenčiančias. Rados dar diduomenės nuo kunigų įgundintos ir geidžiančios garbės ir išganymo pelnyti netikėlius lietuvius graudindami, kaipogi tą metą, lietuviams su gudais bekariaujant, atkeliavo į Parusnį vėl jomylistos nuo Reino — Sponheimas, Vintimelis, Elneris, Ritigeris ir Baumgartas su kita diduomene, kuri, susinėrusi su kryžėjų kariauna, traukė į Lietuvą, ketėdama ne pilis vėtravoti, bet tolyn vien kraštą terioti, nes, didžiai šlapiai žiemai esant, nieko nenuveikė.

Ir taip tęsės karė vienomis skardmūšomis, nuo
kurių vienok kryžėjai neliovės nė atentį metą, kai-
pogi Volradas, kamendotas pilės Ragainės, traukė
su rimta kariauna į žemaičių apygardą, vadinamą
Karšava, ir tenai Jūra upe pagal antpuolė rytmečiu
įgulę pilės bemiegant, kurią nugalavęs, pilį pačią
sudegino. Vos buvo ją žemaičiai vėl įkūrę ir mita-
lo įsteigę, kryžėjai apent sudegino. Paskui Spudis,
Putebos pilės vyras, trečią sykį įkurtojas, užsikėtęs
krikščioniu tapti, o rasi ir nuo kryžėjų pakukuliuo- 1308
tas, pasiėmė išduoti zdroda pilį Ragainės kamendo-
tui, kursai, atėjęs pasalu su kariauna, rado angas
pilės atdaras, į kurią įėjęs, įgulę jau nugalavo, jau
nuvergė, o pačią pilį su miestu su žeme sulygino,
o Spudis su visa savo gimine Karaliaučiuj persi-
krikštijo. Tuo pačiu laiku nujautusi įgulė Ragainės

* Viršuj: *atklanėj.*

pilės Žemaičiuose Bisenės pilėj įgulę keisiant; Libencelis, kamendotas Ragainės, paėmęs dalį minavotos įgulės, traukė tenai ir, sutikęs žemaičius pargrįžtant iš algos nuo minavotos pilies, apniko juos apygardoj (Kalsheim), vienus išklojo, kitus išblaškė. Ir taip kas kartą kryžėjai tolyn vien grūdos į Žemaičius, kuriuos, tuointimpos kariaudami, neperglytinėse skardmūšose taip nuvargino, jog gyventojai apygardos Karšavos, regėdami nebatsiturėsią, palikini savo pilis Stroveitę, arba Šroneitę, ir Bijavartę, arba Biverunitę, patys įsitraukė į gilumą Žemaičių, kurias kryžėjams su žeme sulyginus, nuo to laiko niekas jų nebįkūrė; smailu yra šiandien bent vietas žinoti tų pilių Žemaičiuose.

Žemaičiai, norėdami apmaudą nugiežti ant kryžėjų už tas teriones, sukėlė 5000 joties, su kuriomis jų karvedžiu Manstis ir Sudargas, įpuolusiu pajūriais į Samiją, apygardas Rudavos ir Pavandenio baisiai baisesniai išdrevėjo ir išteriojo bei, sugriejusiu tenai neapseikimą grobį, lig neatėjus kryžėjams, pagrįžo namo laimingai.

Taip vieniems lietuviams ir žemaičiams kariaujant tuointimpos Parusny su kryžėjais, o Kalne su gudais ir lenkais, kiti lygia dalia Padaugavy grūmės su kalavijonimis, kurie noris metuose 1302 buvo su arkivyskupu Rygos Izarnu padarę sandaras, vienok tos neilgai tepateko. Lyčium naujų kerštų rados kliošiorius Diunamiundės, į kurį žemaičiai neseniai įsilaužę išdrevėjo ir visa, ką tenai rado, ir cistersus zokanykus nugalavo, kurie, nebvildamies nuo baisių netikėlių beatsiginti, pardavė jį kalavijonims už 2000 svarų sidabro, kurie tuojau jį į pilę pertaisė bei mūrais ir volais stipriai aptvėrė. Kad arkivyskupas Rygos nieko apie tą nežinojo, nes išgirdęs didžiai supyko, turėdamas jį už daiktą didžios lietos ne vien dėl savęs, bet ir dėl pačios prekybos Rygos miesto, kaipogi Diunamiundė buvo ant vyskupo žemės, jau tuo pačiu ir valdžioj, todėl apie jo pardavimą, kaipo savo daiktą, reikėjo jam žinoti, užvis jog tenai buvo įtaka, kurioje laivai

įlsėjo, ir dėl pačios prekybos Rygos didžiai reikalinga. Ryga, stokodama tos įtakos savo atsiautoj, prityrė didžią nenaudą, tai yra nebturėjo uždangos nuo pavojaus ir pamatų savo valdžios. Teisingai arkivyskupas vadino Diunamiundę uždanga ir paskuoju užtarymu savo bažnyčios ir savo viešpatybės, daran didžiai geidė taip reikalingą daiktą apent įgyti. Nuo to arkivyskupas ir rygionys tūžo ant kalavijonų, su kuriais ant galo susibarę rygionys patelkė vėl lietuvius ir žemaičius. Mistras kalavijonų, tą nujautęs, sukėlė visą vyresnybę savo zokano į Tarapatą, kur ir danų urėdą iš Igaunijos užkvietęs sutarė metuose 1305 su vyskupu Tarapato kits kitus ginti ir gelbėti nuo netikėlių lietuvių; norėdamas dar arkivyskupą ir rygionis į tą sutarimą įtraukti, nuleido pas jį siuntinius ir liepė jam kuo veikesniai sandarus lietuviams atsakyti ir pasiimti niekados su jais, kaipo neprieteliais krikščionų, nebendrautis, bet arkivyskupas ir rygionys to neklausė ir sandarus tolesniai laikė. Nuo to kėlės vėl kerštai. Kaipogi stipri kariauna lietuvių, kaip buvo skelbiama, patelkta ar nusamdyta nuo rygionų, įsigrūdo į Padaugavį, kuriame neapseikimą grobį su daugybe imtinių sugriejusi, į Lietuvą išvirdė. Kalavijonys norėjo juos pavyti, bet lietuviai, tą nujautę, į pamūrius Rygos pasitraukė ir tenai į taborių, arba abažą, sustojo. Kalavijonys nedrįso tenai lietuvių graudinti, tardami rygionys juos šelpsiant, kuriuos vienok paskui kalavijonys pakukuliavo 700 svarų sidabro taip, jog rygionys pasiėmė kalavijonims lietuvių negynioti. Tuo kartu puolė kalavijonys su lietuviais grumtis, kurie, regėdami save nukroptais nuo rygionų, jiems beveizint, iš apmaudo visus krikščionis, kuriuos savo abaže turėjo, išpjovė, vienok kalavijonys didžiai baisioj ir kruvinoj mūšoj pergalėjo lietuvius, grobį atėmė ir 1000 imtinių jų pačioj akivaizdoj nužudė; vienok skaugyba ir neapkanta tarp rygionų, arkivyskupo ir kalavijonų neliovės, bet kuo didesniai dar reiškės, kaipogi arkivyskupas Rygos nebtverdamos iš vieno su mies-

čionimis ėmė popiežiui guostis ir nuo jo užtarymo lūgoti.

Nemintąs arkivyskupas jau metuose 1305 apskelbė svietui graudingą raštą, kuriame guodės ant kalavijonų tais žodžiais: „Kalavijonys, nemindami ant sandarų su Izarnu arkivyskupu padarytų, sprendžia teisybę kunigams savo sūde; tuomi dar nekakinas, rygionims 2000 svarų sidabro išplėšė, pasavino mūsų pilį Ikškilę, mūsų valsčius ir alkus, užvis daug didžiai žemių, mūsų bažnyčiai prigulinčių, užėmė, kurių vos mes trečiąją dalį bevaldom ir tą pačią dar kalavijonys kas dieną sunkina. Tarp arkivyskupo ir jo sufraganų, lygia dalia tarp vyskupų ir kapitulų kelia tuointimpos kerštus ir netaikas dėl to vien, idant tuomi pragumu valsčius ir bažnyčias mums išplėštų. Kad tokiame suniukime netikėliai mūsų ir kitų krikščionų labybą drevėja ir kraštą į tyrą verčia, tuo metu nieksai nerūpinas apie jų ramdymą. Patys brostviai veikesniai grobė ginklą ant krikščionų ir visus galavo, kurie nenorėjo jiems vergauti, be perskyros kunigus ir ūkinykus, vienok netikėlių lietuvių ir žemaičių, teriojančių kalavijonų pačių kraštus ir gorinančių pabanga krikščionims, nedrįso nei drausti, nei nuo terionių grėsti". Tolesniai sako: nuo trejų metų, tai yra nuo padarymo sandaro, taip brostviai išdūko, jog niekas jiems nebdręsa nei sakyti, nei priešingauti. Viena dar Ryga teneklauso jų nedorų įsakymų, daran, sako, visaip ją persakioja ir pragaru gorina. Netarsi sekant juos būdą kraugerio Nerono;. be kokio susimilimo neseniai Ezelio saloj nekalčiausius žmonis nužudė, kurio darbo be širdgilo ir ašarų negalėjo, sako, minavoti už tą, jog jų įsakymų vyskupas neklausė, kurie, įėję tenai su stipria kariauna į jo vyskupiją, nugalavo akmens širdžia daug tūkstančių svieto be perskyros amžiaus ir lyties, tai yra senus, paaugusius ir vaikus, motriškas ir vyrus, vildamies tomis nuodė[mė]mis Dievui tarnaują. Ant galo iš žemgalių krikščionių kunigus išvarė, perkrikštus sunkiai sunkesniai vergė, o diduomenę

žemgalių, sukviesdamies į gėrynes, pasalu išpjovė, idant jų valsčius ir turtus galėtų pasavinti. Daran nemintą 100 000 žemgalių, išsižadėjusių krikščionų tikybos, išsidangino būtinai į Žemaičius ir Lietuvą. Iš 14 vyskupijų vos trys bėra, kitas visas išnaikino. Nustipus vyskupams ir kitiems kunigams, patys savo brostvos kunigus deda prieg įstatymus bažnyčios kaip tinkami nedoriausius žmonis ir juos savo karda užtarydavo. Nemindami to, ant kokio galo yra jie patys tame krašte įkurti, arkivyskupui priguIinčią pilį Polocko, ant rubežiaus netikėlių esančią, lietuviams atdavė, antrą vadinamą pilį Dinaburgu už 300 svarų sidabro tiemsai perdavė, nuo ko rados rubežius su visu liuosas ir atdaras netikėliams, kuriems parduoda ginklą, gelžį, kitus daiktus, daro su jais sandarus ir paliaubas ir visaip krikščionims nepriderančiai bendraujas. Koznadijas dominikonų ir bernardinų novija ir gynioja Dievo žodį skelbti perkrikštams ir netikėliams. Nedirbina bažnyčių ir į esančiąsias kunigų nededa. Mūsų tarnus, kurie rūpindamos mūsų reikalais, ir norinčius eiti guostis pas popiežių, žudo ir galuoja, pamėtodamies: „Popiežius tave gelbės!" Ant galų galo sakės arkivyskupas daug kartų jiems tas nedorybes išmetinėjęs ir draudęs grėsdamas nuo tokių nuodėmių, bet jie visuomet tokiais jo pamokslais niekinę ir tyčiojęsi iš jo sakydami: „Mes daug tokių arkivyskupų kalinom, o dėl to nieko pikto nepritvrėm, rasi dar bus geresniai, kad mes tą užmušim". Regimai, sako, ant to eina, jog tikyba ir dorybė krikščionų visame Padaugavy išgaiš dėl jų nedorybės, jei popiežius neužtarys jo savo galybe nuo tų pergaluonių, kurią jis vadina ir lūgoja pagalbon, idant jis jo bažnyčią, jo pilis ir tarnus bei perkrikštus užtarytų ir gelbėtų[1].

Ateinantį metą 1306 nuleido ir kalavijonys savo teisintoją kanaunyką Pamezonijos į Rymą pas popiežių, kursai, noris visaip rengės juos teisinti, vie-

---

[1] Voigt, T. IV, K. III, S. 237.

nok nevyko. Popiežius pakaltino kalavijonis ir išpažino, jog neteisingai savino valsčius arkivyskupo ir kitų kunigų, kuriuos neprideranČiai savo sūde sūdija. Bet arkivyskupas Rygos Fridrichas ir tokiu dar dekretu popiežiaus nekankinos ir tenai pats iškeliavo jam papasakoti, kas Padaugavy tikos. Nes jog kalavijonys prisipažinti tų nuodėmių nenorėjo, todėl Klemensas V popiežius liepė arkivyskupui Bremeno ir Albertui Mailandui, kanaunykui Ravenos ir savo kapelionui, į Padaugavį keliauti ir tenai visa, kas pasakojamas buvo, apveizėti ir apie nedorybę ir nuodėmes kalavijonų jam aiškiausią žinią duoti. Regėdami tą, kalavijonys nusiminė ir nieko gero nebvylės, kaipogi popiežius savo rašte skelbė: „Mes turim iš vyndaržo viešpaties erškečius ir dagius ravėti, kurį jie užklėstė". Sako jis tolesniai: „Jau kalavijonų neteisybės nusigaudė kelis kartus pas mūsų praėjūnus, dabar gaudžia pas mus; užmiršo jie bažnyčiai, kunigams ir išpažintojams tikybos krikščionų užtarymu ir pile būti. Bet ant gėdos to viso ir paties Išganytojo bei ant apjuokos krikščionų ir pačios tikybos yra neprieteliais pačių krikščionų, kuriuos ne vien patys kariauna, bet dar netikėlius ant jų savo nedoru elgimos sukelia, bažnyčioms valsčius ir turtus grobsto, arkivyskupus ir pralotus nuskrendusioj kalinyčioj kalina. Nuo tokių nedorybių ir nuodėmių platinamas Dievo žodis ne vien toliaus beplėsis, nes su visu ilgainiui pragaiš su pačiu vardu krikščionų, jei kas veikiai jo negelbės".

Tie žodžiai aiškiai rodė, ką popiežius tiekė ka-
1309 lavijonims, kurie ir patys, tą girdėdami, nebdrįso bepūstis; mindami dar tą, kas buvo nutikęs su brostviais templioriais, skrūpavo, kad ir su vokyčiais tas pats nenutiktų, vienok nairės dar jie popiežiui prisipažinti, noris jų neteisybės ir nedorybės ne vien buvo žinomos, bet visam svietui įkyrėjusios.

Didysis mistras kryžėjų, nebnumanydamas ką bedaryti, prasišalino nuo popiežiaus ir iš Venecijos persikėlė metuose 1309 į Parusnį, kuriame pilį Ma-

rienburgo sau už buveinę paskyrė ir zokaną stiprino kaip įmanydamas. Kaipogi tose intimpinėse karėse buvo išžuvę brostviai, nebebuvo jau norinčių iš diduomenės bestoti į tą zokaną, o karės tuo tarpu su lietuviais ir žemaičiais netikėliais didyn vien kas dieną kilo, noris pagal zokano įstatymus diduomenės vyrus tegalėjo į tą zokaną priimti, mistras vienok, nebveizėdamas į tą įstatymą, 61 vokyčių kalpų žaliūkų baltu abitu apmovė ir su kitais brostviais sulygino. Sekdamas visuomet būdą savo praėjūnų, vokyčius kaip įmanąs veisė, o lietuvius ir žemaičius būtinai gaišino: kaipogi padėjo įstatymus dėl vokyčių, tenai gyvenančių, per daug naudingus, o dėl lietuvių didžiai neteisingus. Visų pirma išvarė lietuvių kunigus, vaitelėmis vadinamus, kurie dar visaip slapta naktimis namuose, o dieną giriose susirinkdami kapino svietą sekti senovės tikybą ir įstatymus bei apsiėjimus, kutindami tenai jų širdy liuosybę praėjusių laimingų amžių, pasakodami veikalus jų bočių probočių ir brukdami jiems dorybę, gamtą, kliautį, malonę ir vienybę, kaipo yną pragumą, kuriuomi gal iš savo kruvinos vergybos kuomet tuomet keltis, todėl Foichtvangenas, krūpaudamas, idant kokioj dingsty nesusitartų su lietuviais ir žemaičiais netikėliais ir vokyčius kuomet pasalu neišpjautų, todėl visų pirma tuos kunigus išvarė, apie kuriuos išsijautoti galėjo nuo žvalgytojų. Užgynė lietuviškai kalbėti ir rašyti, idant kuomet kalba neatsisektų, kuo yra pirma buvę, užgynė lietuviams ir žemaičiams perkrikštams ne vien miestuose gyventi, bet karčeminykais ir gaspadinykais bebūti, todėl Rygoj, Karaliaučiuj, Klaipėdoj, Liepojoj nė vieno lietuvio žemaičio iki šiai dienai nėra regėti prekėju ar dailide, kaip tiktai vieni prašaleičiai vokyčiai; kaipogi lietuviai ir žemaičiai, gyvendami miestuose, galėtų įturtėti ir su svetimomis giminėmis įsipažinti ir kokia dingsčia patrakti ir vokyčius išvaryti, todėl didysis mistras Foichtvangenas taip parėdė, jog jie nieko nežinotų ir nemokėtų bei kaimose gyvendami žemę artų, vokyčius miestuose pe-

nėtų ir jiems vergautų. Ant didesnės dar lietuvių ir žemaičių apjuokos ir paniekinimo, užgynė juos laidoti, noris krikščionis, į vienus kapus su vokyčiais, kaipogi laidojo vokyčius pačiuose kapuose, o lietuvius pakapėj it gyvolius; ant galo užgynė pačiuotis be pasiklausimos. Tokioj kruvinoj vergyboj žūdami lietuviai ir negalėdami su karda akivaizdoj savo kraugerių ramdyti pradėjo nuopenu žudyti ir pasalu galuoti. Todėl tas mistras įstatė, jog alvienas lietuvis ir žemaitis, paduodamas gėrimą vokyčiui, turėjo antgerti; jei to nedarė, galvą savo pridėjo. Į tą tatai buvo taip garbingos lietuvių senovės viešės išvirtusios! Trumpumas mano rašto neleidžia visų tų įstatymų čia minavoti, kurie visi yra ne piešu, bet pačiu krauju rašyti smarkaus galžudžio, kuriuos skaitant šiandien gal regėti, kokia tenai verkiama diena buvo tos nelaimingos giminės toj gadynėj. Tuos įstatymus turėjo vokyčių kunigas tris kartus metuose žmonėms perskait[yt]i. Šiandien dar tebskaito juos vieną kartą metuose 18 dienoj šilo mėnesio Rygoj su tūlomis atkaitomis[1].

1310 Taip vieniems vokyčiams besikyvojant Padaugavy su savo kunigais, antriems besitvirtinant Parusny, tuo tarpu lietuvių karvedys Galežutė nuteriojo baisiai baisesniai visą Padaugavį; noris vokyčiai norėjo pavyti, bet veltui, kaipogi lietuviai ir žemaičiai sugrįžo laimingai į namus su didžiu grobiu[2].

Nuo antros pusės Vytenis, didysis Lietuvos kunigaikštis, taip pat įpuolęs gavėnioj į Natangiją ir Samiją, baisiai baisesniai visą kraštą nuteriojo, ko neveikė tenai karda, tą ugnia gaišino ir su tokiu veikumu siaubė tose srityse, jog kryžėjai niekaip nepaspėjo užturėti. Noris tūlus žemaičius paskydusius sarioti nukavo kryžėjai, vienok daugesniai krito tose skardmūšose pačių vokyčių ir kitų meldžionų, o dar daugesniai jų netikėliai į vergus pavarė. De-

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 13, S. 114.
[2] Gebhardi, Geschich. v. Lief., Est. und Let.

vynias dienas teriojo tenai Vytenis be perglytos lig susirenkant kryžėjų kariaunai, kuriai susirinkus, liepė mistras lietuviams kelią užstoti. Antnokė kryžėjai lietuvius anapus rubežiaus dievus beaukaujant ir jiems bedėkavojant už laimą, kuriuos tenai taip staiga antpuolė, jog lietuviai nesuskubėjo ginklą bepagrobti, todėl daug tenai jų krito; pats didysis kunigaikštis, pietus pradedąs valgyti, vos greitumu savo žirgo beišsigelbėjo nuo giltinės. Visus kalinius krikščionis, Parusny suimtuosius, vokyčiai 1311
išliuosavo, grobis ir visa tas, ką lietuviai buvo sugrieję, su daugybe imtinių lietuvių kliuvo į nagą vokyčiams. Tuomi dar nekakinos kryžėjai, kaipogi, įpuolę į Žemaičius, apygardą Pagraudenio taip baisiai visą nuteriojo, jog per keletą metų nebgalėjo beatsigauti. Tuo tarpu antra dalis kariaunos kryžėjų nuteriojo apygardą Gardino ir tenai didį grobį sugrieję sugrįžo laimingai į Parusnį.

Tuo tarpu karės su lietuviais ir žemaičiais didyn vien kilo, kaipogi tą metą Vytenis, įbingęs ant kryžėjų, norėjo savo nuopuolį jiems atmonyti; to dėjęsis, sukėlęs 4000 rinktinės joties, įpuolė staiga 3 dieną kovo mėnesio į Varmiją, kurią trimis dienomis į rūstą tyrą apvertė, drevėdamas ir teriodamas kuo baisesniai; kas tenai pasipainiojo, tas tuojau krito ar dęgė, jei nesuskubėjo pilėj užsirakinti; bažnyčias griovė ir degino, indas šventas maitojo, kunigus baisiai baisesniai žudė ir su didžiu grobiu, varydamas daugiaus nei 1400 pačių mergaičių krikščionų vergauti, grįžo namo. Palikęs Vytenis Varmijoj vienas iras ir degėsus berūkstant metės į Bartijos sritį, tenai gi, kur užėjo, ten ženklino kelią karda ir ugnia, ant galo, norėdamas pailsinti savo kariauną, sustojo ties Voplaukiu vienoj lūžtvoj į abažą ir apsitaškavo. Vytenis didžiuodamos vaikščiojo po abažą ir veizėjo džiaugdamos į neapseikimą grobį ir daugybę imtinių vokyčių, gelžiniuose gulinčių, kilnodamas stabius daiktus grobio, tarp kitų būk pamatęs mistranciją ir klausęs tyčiodamos krikščionų kalinių: „Bene jūsų tatai yra Dievas?

Dėl ko jis jūsų negelbi? Veizėkit, kaip jis negalįs yra, aš jums parodysiu". Paėmęs šv. Sakramentą būk metęs ant žemės ir sumyniojęs bei sakė pamėtodamos: „Krikščionys! Kam jūs godojat tokį Dievą? Kam jūs tatai meldžiatės? Niekados duona negal Dievu būti, ynus niekus garbinat; veizėkit į mano galybę, kurią man mano dievai suteikė, ir išpažinkit mano tikybą: jūsų Dievas pats savęs negal apginti, mano dievai man padėjo jus pergalėti ir į gelžinius užrakinti". Krikščionys nusiminę veizėjo į jo nedorybę, nedrįsdami nieko sakyti, o Vytenis nevylės, idant jam kas tą burniavimą atmonytų. Tuo tarpu artinos kryžėjai su stipria kariauna, ir alvienas dyko lietuviams atmonyti. Kryžėjai, atėję vakarop pas abažą lietuvių, tuojau jį nakčia pagal apsiautė, auštant antpuolė jį su viena dalia savo kariaunos. Lietuviai pradžioj didžiai narsiai grūmės, berdami it krušą akmenų ir vylyčių ant vokyčių, vienok kryžėjai praardė tašką ir jų rindas perlaužė. Lietuviai, regėdami nebatsiturėsią, ėmė šalin mukti, o kryžėjai iš visos galios juos vyti, kurie, nebstengdami ramdyti kryžėjų, paskydo; Vytenis pats galva prakirsta vos beišsprūdo su keliais vyrais, kiti visi jau karvietėj paliko, jau ežere užlūžo, jau miškuose išžuvo; abažas, visa karės padarga, grobis ir daugiaus nei 2800 pačių žirgų kliuvo į nagą tą dieną kryžėjams, kurie iš džiaugsmo tos pergalės minavonei Torunėj kliošotorių davatkoms įkūrė ir turtingai apdovenojo.

Tą pačią dar vasarą kamendotas Brandenburgo pilės įpuolė vėl į apygardą Pagraudenio, kurią nuteriojęs senu įpratimu, grįžo į Parusnį; tūli žemlionys žemaičių norėjo jiems kelią užstoti, bet Manstis, karvedys žemaičių, skrūpaudamas, kad nebūt kame vokyčiai pasislėpę, nebleido jų bevyti savo karėjams.

Kita dalis kryžėjų tuo pačiu laiku norėjo vėl į Gardino pilį įsigriauti, bet, tą nujautęs, Vytenis sukėlė stiprią kariauną ir laukė tenai kryžėjų ateinant, kurie, jutę lietuvių daug didesnę kariauną

esant, vengdami pavojų, grįžo į Parusnį nieko nepešę. Tą patį metą liepos mėnesy laimingesnis buvo antras jų žygis į Gardiną. Kryžėjai, eidami tenai su stipresne kariauna, sugavo lietuvių rubežiaus sargą, nuo kurio išsiteiravo lietuvius nežinant apie jų artinimos, daran persikėlę per Nemuną į apygardą Salsenikę, kurioje dar krikščionies pėda niekuomet nebuvo buvusi, visą kraštą nuteriojo ugnia ir 1312
karda, tris pilis sugriovė ir, nukovę daugybę gyventojų, su didžiu grobiu ir 700 imtinių į Parusnį pargrįžo. Regis, tuo pačiu laiku lietuviai ir žemaičiai ant vienų metų paliaubas padarė su kryžėjais[1].

Kaipogi tos kruvinos karės buvo apvertusios vaisingus kraštus į ynus tyrus taip, jog daržai dirvonais tapo, o dirvos krūmais užžėlė, kuriuose kame ne kame vienos iros žinyčių, pilių ir rūmų o degėsai kaimų ir alkų bešmekšojo, kuriose žiaudūs vėjai lakstydami žvylė. Kaipogi tankiai tikos, jog lietuvis ar žemaitis, išsprukęs iš vokyčių kalinyčios, nebgalėjo pargrįžęs beatsižinti nei namų savo berasti, kurių pačios plėnys seniai jau išgainiotos*, o vietos žolėmis užaugusios buvo. Retas kurs arti ir sėti berūpinos, maitinos daugiaus žvėrimis, žuvimis ir paukščiais. Nes ant didesnės dar nelaimos, kas buvo ir užsėta, nebvyko, kaipogi užėjo taip lytoti metai, jog visų gerųjų gaspadorių javai prapuolė ant dirvos. Ant didesnės dar nelaimos, tą patį pragaišo silkės iš Žemaičių jūros ir į tolimesnius šiaurės vandenius išsikėlė, daran taip pabringo javai, jog už pūrą 18 markų reikėjo duoti, kad pirma už 3 markas 16 pūrų galėjo gauti. Nuo ko rados taip baisūs badai, jog žmonys, stokodami mitalo, valgė maitas, lavonus nuo kartuvių; ant galo, plunksna 1313
virpa rašant, motinos, tėvai iš bado patys savo vaikus valgė. Pasirodymas dar įvairios žvaigždės kuo didesniai svietą nugandino. Visų pirma pradėjo gyvoliai kristi; sveiki galvijai, iš ganyklų pareidami,

[1] Voigt, T. IV, K. III, S. 284.
* Viršuj: *[iš]blaškytos.*

suklupo, kartais jaučiai, jungą traukdami, vagoj sukniusto; dvėsenų negalėjo valioti bepakasti[1]. Tuojau kėlės antkrytis, svietas pradėjo mirti it lapas kristi, laidės nebepaspėjo lavonų iš namų tąsioti, vienose gardėse daug kartų dukterį ir motiną, tėvą ir sūnų, prietelių ir neprietelių sukrautus it malką vežė į kapus, be palydėtojų vieni laidės, rūstą dieną giedodami, tiems dar nesugrįžus iš kapų, kiti jau važiavo su tąis, kurie buvo beraudoją pirmųjų. Verksmas siratų, raudojimai motinų ir tėvų likusiųjų didino rūstybę tos dienos. Ligonims nė kokios vaistės nei pagalbos nebgalėjo besumanyti: sugelti bado ir ligos, klaikinėjo pusgyviai paupiais ir giriose, vieni verkė, palikti nuo bendrų, kiti nuo tėvų, kiti nuo vaikų; tėvai aičiojo be sūnų, motinos be dukterų. Ant galo nebebuvo jau kas kūnų belaidoją, krauklių, suopių būriai, šunų, vilkų ir kitų springinių žvėrių gaujos nebvaliojo jau lavonų besuryti. Rodės, jog toj rūstoj dienoj nebliks nė veislės lietuvių ir žemaičių, kaipogi kur pirma linksmi ūkėsai gyveno, ten paskui kaimose pro langus tuščių namų žlūgiai ir rūgčiai kyšojo, o irose žinyčių, pilių, alkų, miestų, kurias kruvinos karės išvertė, rūsti apuokai pūpdami paskuojį gyventoją nelaima gandino. Kita giminė tokioj gadynėj būt nusiminusi ir su visu pragaišusi, nes lietuvių ir žemaičių, noris ir tokiame suspaudime, norėjo dar ar liuosais gyventi, ar lig paskuojo mirti, tais žodžiais save stiprindami ir kutindami: „Diena mūsų — amžius mūsų"; kaipogi toj gadynėj alvienas, dieną perleidęs, tarės amžių išgyvenęs.

Nes ir taip rūstoj dienoj ne vien karės neliovės, bet dar kuo baisesnės kėlės, kaipogi krikščionys tose nelaimose norėjo sau išganymą įgyti ir griekų atleidimą pelnyti netikėlius lietuvius ir žemaičius kariaudami. Kad tuo tarpu vokyčiai niekaip nepaleido savo seno įpratimo, tai yra, užėmus lietuviams kokį kraštą, tuojaus tenai pilį įkūrė, idant, lindo-

---

[1] Stryikowski, Kron. Lit., K. X, r. IV.

dami tenai, saugotų gyventojus ir neklausančius bei atkaklius vergauti ir donies mokėti draustų, liepdami tose pačiose pilėse sunkiai sunkesniai dirbti ir badu stipti. Kaipogi tą patį metą apie Velykas kryžėjai su visa savo kariauna ir didžia daugybe laivų traukė anapus Ragainės Nemunu pagal per 6 mylias, arba trūkius, į Lietuvą, lig rado ant upės skardžio patogią vietą piliai. Tuojau padirbę valčių tiltą per Nemuną, skubiniai ėmė pilį kurti; noris daug laivų, su penu ir medžiaga tenai beinančių, vėtra ant jūros sukūlė, vienok saugojant nuo antpuolių lietuvių, pilį iškėlė, kurią pabengus, kunigai kryžėjų pagiedojo tenai mišias ir relikvijas koplyčioj sudėjo, o pilį pačią godon Išganytojo Christmemeliu pravardavo, kurią žemaičiai Skirsnemunės pile vadino.

Noris dar tą pačią vasarą marčelga kryžėjų su visa kariauna norėjęs buvo viršiaus minavotą Bistenės pilį užimti, vienok nevyko. Lygia dalia antrą kartą rudenį sugrįžęs vos ne vos su dideliu vargu jos priemiesčius, arba papilius, tenudegino.

Kita dalis kryžėjų kariaunos, patiekusi laivus su palagais, kuriuose nebuvo pavoju nei nuo svilksnių, nei nuo vylyčių, apgulė pilį Gundingenos. Nujautęs tą, Vytenis steigė, jog ne vien kryžėjus nuo pilies atremtų, bet dar ir laivus jų sudegintų; to dėjęsis, paskyrė karvedžiu Surminą, vyrą sumanantį, kusai, sutūpinęs savo karėjus į 100 laivų, ėmė vyti upe pagal kryžėjus, kuriuos panokęs, didžiai smarkiai susigrūmė ir ilgas valandas pergale varžės; ant galo lietuviai prisiartinę unkurius kryžėjams pakirto, laivus vienus uždegė, kitus paskandino, su kuriais daugybė kryžėjų tą dieną Nemuno verpetuose galą gavo; tarp lietuvių Goštautas, garsus vyras karėj ir ūkėj, brolis Surmino, išverždamas kryžėjams pergalę, gyvybą savo už liuosybę padėjo.

Ateinantį metą žiemos vidu marčelga kryžėjų Plockė, įpuolęs į Žemaičius, apygardas Varnių nu- 1314
teriojo, vienok, nestengdamas į pačią pilį įsigriauti, sustojo į abažą, arba taborių. Tuo tarpu keli že-

maičiai, nakčia pagal sargtis aplenkę, įlindo į lapinę paties marčelgos ir, tenai nukovę daug vyresniųjų ir ką pakeldami pagrobę, pagrįžo į Varnių pilį pas savuosius. Kryžėjai, tuomi nusiminę, kuo veikesniai traukė šalin pilį palikini ir į Parusnį sugrįžo nieko nepešę.

Rudenį trečiasis tenai žygis to paties marčelgos daug laimingesnis buvo, kursai, išsirėdęs su didžiai stipria kariauna, su mitalu ant 4 nedėlių, traukė Gardinan. Keliavo per raistas, lūžas, girias, versmes ir tyrus su tokiu vargu, kokio iki šiolei kryžėjų kariauna žygiuodama niekados nebuvo prityrusi. Dviejose vietose netoli nuo Gardino giriose liepė marčelga mitalą su sargčia palikti, idant grįždami reikiant galėtų tenai pasišerti. Traukdamas marčelga greta Gardino atėjo į sritį krivičių, kurios vienok gyventojai, jutę kryžėjus ateinant, paskubėjo į girias ir versmes išsidanginti ir pilėse užsirakinti. Marčelga, įėjęs į Naująją pilį be kokio atsparo, su žeme sulygino, kurios visą apygardą nuteriojo. Paskui sukos į Panemunį ant pilies Krivičiai ir vėtra tenai laužės, bet įgulė didžiai kantriai gynės, ant galo į aiškią mūšą ištiko, kurioje didžios daugybės kryžėjų krito. Marčelga, regėdamas nebnuveiksiąs pilės, pradėjo grįžti į Parusnį. Bet atėjęs į tas vietas, kuriose buvo mitalą palikęs, didžiai nusiminė, rasdamas sargtį nukautą ir mitalą atimtą nuo Dovydo, kamendoto Gardino. Nusiminę vokyčiai skriejo į antrą vietą mitalo veizėti, bet nė ten nebrado ir taip giriose ir tyruose be peno pasijuto nuo lietuvių smarkiai vejami. Kryžėjai pradėjo badu stipti, nebiškentėdami arklius pjovė ir valgė, kiti žolėmis ir šaknimis maitinos, peralkę ir suvargę stipo kely ir trobesiuose; tuojau paskydo visa kariauna kryžėjų, pats marčelga liepė alvienam savimi rūpintis, kurie klajodami po girias vieni badu išstipo, kitus piemenys šunimis nupjudė; dešimtasis tarp vokyčių nebepagrįžo į Parusnį, kiti visi Lietuvos giriose nusigalavo.

Po tokio baisaus nuopuolio kryžėjų, tuojau žemaičiai su stipria kariauna rugsėjo mėnesy puolė staiga į Ragainės apygardas, lig nejuntant kryžėjams, ir tuojau pačią pilį apgulė. Folksas, kamendotas pilės, norėjo dar papily išsigrumti, bet, suremtas nuo visų pusių nuo žemaičių, tenkino apent į pilį beįsmukęs palikinas daugybę savo karėjų karvietėj beklaksant. Žemaičiai, nuterioję baisiai baisesniai apygardas Ragainės ir Šalaujų, sugrįžo namon ne su mažu grobiu laimingai. Tatai dar pradžia tebuvo baisesnės karės, kuri atentį mėnesį ties pile Skirsnemunės prasidėjo. Vytenis, atėjęs tenai su kariauna savo ūkės, ketėjo pilį suardyti, kurią per 17 dienų vėtravojo su taranais ir kitais karės įrankiais, kurios įgulė, noris kantriai turėjos, bet spaudžiama kas kartą didyn vien, nemintanti papilius, arba priemiesčius, pati nudegino ir pačioj pilėj užsirakino. Buvo keletas šimtų joties kryžėjų ateinančių pagalbon piliai, bet lietuviai, antpuolę kely, lig paskuojo išklojo. Septynioliktąją dieną Vytenis, pajutęs didįjį mistrą su stipria kariauna ateinant pilės gelbėti, tuojau liepė skubiniai šiaudus, šieną, medžius aplink mūrus krauti ir uždegti, bet ir taip spaudžiami kryžėjai dar nepasidavė; Vytenis, girdėdamas atsiartinant didįjį mistrą su kariauna, pilį palikinas grįžo namo. Nujautęs tą, didysis mistras dar kely tuojau atleido namo vieną dalį savo kariaunos, o su 6000 joties metės ant pilės Gondingenos, ant kalno riogsančios, bet, nestengdamas tenai įsigriauti, papilius nudeginęs, ėjo į Christmemelio pilį ir tenai tą, ką buvo lietuviai ir žemaičiai sugriovę, taisydino.

Tą patį metą buvo Vilniaus pilionys netikėliai lietuviai sukeršę su gudais krikščionimis, tenai gyvenančiais, kuriems lietuviai bažnyčias ir klėtkas, arba kromus, buvo išlaužę; regis, jog tų kerštų buvo lyčium viršiaus minavoti badai ir marai, vienok Vytenis savo išminčia ir gudryba juos sutaikino ir leido gudams Vilniuj apent savo bažnyčias turėti ir prekioti po seno. Nesgi ir pats Vytenis tuo pa-

čiu laiku persiskyrė su šiuo pasauliu, valdęs garbingai savo ūkę ir gyniojęs kantriai liuosybę savo giminės.

Pereidamas dabar skaitytojas tą 13 amžių mato aiškiai, jog aitra platinimo tikybos krikščionų buvo jau nuslygusi tarp krikščionų. Patys kryžėjai jau užsiturėjimu užimtuosiuose kraštuose Žemaičių, ne platinimu tikybos berūpinos, vienok jie vis dar tikyba dangavos ir turėjo ją už lyčių tolimesnėms karėms su lietuviais. Nes kaip per neteisybę kryžėjai į Žemaičių pajūrius buvo įsiveisę, taip visokiais pragumais vėl per neteisybę tvirtinos, kurie krūpaudami, idant perkrikštai neįgautų kokio tokio akylumo savo kalboj ir, pragumui kokiam radusis, nepatraktų ir gimine ypatinga nebūtų, neleido savo kunigams mokyti svietą įstatymų tikybos nei bažnyčių jiems kūrė ir tuos vadino perkrikštais arba naujais krikščionimis, kurie kryžėjų klausė, donis jiems mokėjo, baudžiavas, arba lažą, ėjo, laukus arė, pilis jiems dirbo, dešimtines jų kunigams krovė, noris jie ne vien poterių, bet ir žegnotis nemokėjo, ko benorėti numanymo, kas tatai yra krikščionų tikyba. Krikštijo netikėlius tokia pataiga: suvarius į būrius šimtais, dešimtimis ypačiai vyriškus, ypačiai motriškas, kunigas, vandeniu apšlėkęs, vardavo būrį vyrų Petru ar Jonu, o motriškųjų Ona ar Elzbieta, ir tuomi bengės krikštas. Taip vienkartu keli šimtai Petrų ar Jonų, Elzbietų ar Onų korino šalin, rūpindamies, kaip vardą atminti; nuo to, regis, vaikus tų pirmųjų Jonų ir Petrų pramanė Jonaičiais, Petraičiais, tai yra: mažieji Jonai, mažieji Petrai, kaipogi senovėj lietuviai ir žemaičiai mini savo jaunuomenę nuo jos privalumų jau kūno, jau dūšios, ką gal dar regėti šios dienos pavardėse: Dauggirdis, Visgirdis, Daugkentis, Platakis, Platūstis, Šiaurys, Kairys, Kęstautas, Viliautas, Lengvinas, Vytis, Skaudvilius etc. etc. Tą sintėdami, kryžėjai vyskupijas ir lauko bažnyčias davė rėdyti savo zokano kunigams, idant jie visuomet turėtųsi su kryžėjais ir kokioj noty pas popiežių juos užtarytų ir

perkrikštų nemokytų ir jiems nereikštų to, jog ir krikščionimis būdami gal jie liuosais gyventi, jog krikščionų tikybos yra pačiu pamatu liuosybės žmogaus, kaipogi jos visų didžiausiu ir pirmiausiu įstatymu yra mylėti artimą savo kaipo patsai save, todėl kas to nedaro, tas pats negal vadintis krikščioniu. Nieko nemačijo, noris popiežiai Inocentas III metuose 1246[1] rašydino kningas ir siuntino į Parusnį dėl krikščionų kunigų, idant tenai platintų Dievo žodį, taip pat Honorijus III liepė vyskupui Parusnio, idant tenai mokinyčias, arba iškalas, kurtų dėl naujų krikščionių Parusny, kurie, pramokę savo kalboj, geresniai galėtų išguldyti Dievo žodį savo viengimiams, kaipo geresniai permaną apsiėjimus, dobę ir būdą savo giminės. Bet tuomį nei vyskupas minavotas, nei jo kunigai nerūpinos ir nesteigė nė kokio akylumo nei Parusny, nei Padaugavy, kaipogi patys vyskupai negyveno savo vyskupijose, bet, išnuomoję savo valsčius patiems kryžėjams, didžiavos pačiais vardais ir džiaugės nuomos piningais, patys lindodami gilume Teutonijos, kaipogi vyskupai Samijos ir Varmijos bengiantis 13 amžiui tepradėjo gyventi savo vyskupijose, noris tenai gyventojai jau nuo 70 metų krikščionimis vadinos[2]. Patys kunigai krikščionų buvo teutonai, nemoką lietuvių kalbos, kurios jiems su visu nereikėjo, kaipogi ir nemokantiems kalbos perkrikštai dešimtis krovė, į baudžiavą ėjo, laukus arė, vienu žodžiu, juos penėjo, noris nepermanydami krikščionų tikybos, kaipogi jei dar 16 amžiuj kryžėjų kunigai Parusny bažnyčiose talkėjus, arba išguldytojus, turėjo, kurie, šalip kunigo vokyčio stovėdami, persakinėjo lietuviškai tą, ką kunigas kalbėjo vokiškai. Nuo to gal manyti, kas tenai turėjo tiktis 13 amžiuj, jei tas tikos dar 16.

Kryžėjai, atėmę lietuviams ir žemaičiams kraštus ir jų žemes, visuomet krūpavo, idant jie kuo-

---

[1] Voigt, T. II, S. 491.
[2] Tas gi, T. III, S. 552.

met pramokę neatsišauktų savo gero ir vokyčius kokiu pragumu susitarę neištremtų kaipo savo kraugerius. Daran ne vien tamsybėj juos laikė, bet dar peikė jų kalbą ir visaip ją naikino, apjuokė jų apsiėjimus, dobę ir būdą, užgynė lietuviškai kalbėti ir rašyti, neleido jų miestuose ir pilėse gyventi, kaipogi tas tegalėjo žmogumi vadintis, kas vokiškai kalbėjo, vokišką drabužį dėvėjo ir vokišką pavardę turėjo, nes kiti visi, kurie lietuviškai kalbėjo, buvo su gyvoliais lyginami, noris krikščionys, vienok vienuose kapuose su vokyčiais nelaidojami, bet jų užkapėj it kokie nelaikšiai. Alvienas vokytis galėjo juos kaipo kokį daiktą parduoti, dovenoti, neklausant užmušti be kokios karonės. Patys kunigai vokyčių nenorėjo apreikšti svietui, jog tikyba krikščionų nevergina nė vieno žmogaus, bet iš vergų liuosais daro, dėl to, jog ir kunigai patys spaudė perkrikštus kaip jei kryžėjai, kurie, ant didesnės dar gėdos krikščionų tikybos, norėjo dar davadais Rašto Švento nuteisinti tą vergybą, masino svietą, tardami: jei kentėsit, sako, šiame pasauly visus vargus ir nelaimas, po smerčio danguje linksminsitės, it kaip būt pats Dievas žmogui davęs gyvybą ne dėl džiaugsmo, idant jį už-tą garbintų, bet už karonę ir visų didžiausią nelaimą, idant jį keiktų kaipo savo neprietelių, kursai jį taip didžia nelaima perleido, kas niekaip nesutinka nei su žmogaus protu, nei su Dievo išminčia ir malone. Vienu žodžiu, nebebuvo žmogaus, kurs būt norėjęs šventą teisybę Evangelijos, kaipo yną mokslą išganytojo Kristaus, svietui skelbti, kaipo tartum vokyčiai be vergybos žemaičių praturtėti ir algos gauti už savo trūsinėjimą nuo liuosų žmonių negalėtų. Kryžėjai nekentė kliōštorių ir iškalų nelaikė, į lauko bažnyčias savo zokano kunigus dėjo, kurie iš vieno su pačiais kryžėjais turėjos ir jų geidimą sekė. Pirma, kaip sakiau, lietuviai ir žemaičiai, pagonimis būdami, visą gudrybą, išmintį, mokslą ir žinią savo įstatymų ūkės ir tikybos, veikalų savo giminės nuo savo kunigų vaidelių gavo ir nuo neatmenamų am-

žių liuosi laimingai gyveno; dabar nuo krikščionų kunigų nieko nebgalėjo žinoti, kurie jų nemokė, bet tamsybėje laikė, idant svietas nežinodamas jų klausytų ir jiems kruvinai vergautų, gandindami visuomet karda ir dybu tuos, kurie šiauštųsi. Ir taip du sargu saugojo nelaimingai lietuvių ir žemaičių narsius perkrikštus. Kryžėjai pilėse, o kunigai bažnyčiose; nebebuvo nė kokios vilties, idant kuomet išsiliuosuotų. Nemintąs Erikas, viešpats danų, regėdamas tokias neteisybes, vokyčių daromas perkrikštams, užgynęs buvo savo kunigams ir jomylistoms metuose 1314 Igumijoj, idant, rinkdami dešimtines ar kitas rinkliavas nuo perkrikštų, saikų nefalšavotų, nes senų laikų įpratimu juos seikėtų[1].

Užkariavę kryžėjai Parusnį ir Padaugavį ne vien tikybos nemokė, bet dar užgynė tokius darbus knebinėti, nuo kurių žmogus gal kokį tokį akylumą įgyti. Žinoma yra alvienam, jog prekyba taip yra reikalinga ūkėj, kaip jei kraujas žmogaus kūne dėl jo gyvybos, kaipogi žmogus prekiodamas tankiose kelionėse daug pritiria, sueina į pažines su svetimomis tautomis, regi jų ūkės rėdą ir apsiėjimus. Kur dėtų šiandien artojas savo grūdus, jei nebūt prekiotojų, kas juos perkąs ir į svečią šalį leidžiąs? Ką darytų kalvis, nukalęs dalgį ar peilį, jei jis nerastų, kas juos perkąs ir leidžiąs ten, kur jų neturi? Pirma minavojau, jog, lig neatėjus vokyčiams į Žemaičių pajūrį, prekyba žemaičių netikėlių klestėjo, kaipogi žemaičiai leido savo laivuose javus, kailius, sabalų, kiaunių, lapių ir kitų žvėrių, lygia dalia gintarus, vašką, medų į svečias šalis, turėjo savo ūkės piningus, arba naudą; pačiame Naugarde Didžiajame jau metuose 1275 kitos mantos tenai nebuvo, kaip Lietuvos graižiniai, arba muštiniai, ir žuvėdų urtai. Didi turtai žemaičių tos gadynės pačius vokyčius į tą kraštą atviliojo, kurie kitu nieku nerūpinos, kaip tiktai prekybą visokiais pragumais norėjo išveržti, daran užgulė upis Daugavą, Ventą,

[1] Hiärn, 4, S. 198.

Lielupę, Yslą, Sirgūnę, Pragarą ir Nemuną, — vienu žodžiu, Lietuvos giminę nuo Žemaičių jūros atgrūdo ir patys tenai, apsitvirtinę pilėmis ir miestais, ėmė prekioti, o žemaičiams ir kalnėnams užgynė ne vien prekioti, bet nebleido tenai begyventi, kurie, nebgalėdami stačiai į svečią šalį patys savo prekių beišvežti, turėjo vokyčiams parduoti už tiek, kiek jiems siūlojo, ir nuo jų pačių visų reikalinguosius daiktus — druską, gelžį pirkti ir tiek duoti, kiek vokyčiai norėjo; ir taip visi turtai ir nauda paliko vokyčių nage. Žemaičiai ir kalnėnai paliko vieną žemę bepuruoją medžio noragais tiems patiems vokyčiams, kurie, juos visaip norėdami nuvergti, gelžies jiems nebdavė. Bet kryžėjai nė tuomi dar nekakinos, kaipogi, atėmę žemaičiams prekybą, užgynė dar tos giminės perkrikštams miestuose gyventi, dailidauti ir knebinėti, vienu žodžiu, kas lietuviškai kalbėjo ir darės, tas negalėjo ne vien mieste gyventi, bet gaspadinyku būti, kaip viršiaus minavojau, idant tenai jie gyvendami nepraturtėtų ar ko gero neišmoktų ir nuo vokyčių duoną ir pelną neatimtų. Ir taip vokyčiai, įvardavę lietuvius ir žemaičius Parusny ir Padaugavy krikščionimis, užėmę jiems varu ir pasalu jų pilis, valsčius ir turtus, paliko juos laukuose lydimų plėšti ir arti medžio žambiais, kaip minavojau, kurie, kruviną prakaitą dieną ir naktį braukdami, amžinoj tamsybėj, sulyginti su arkliu ir kita bestija, jiems turėjo vergauti.

Bet ir tuomi dar kryžėjai nekakinos, kurie, matydami lietuvių ir žemaičių daugesniai esant nekaip vokyčių, krūpaudavo, idant jie kuomet, sutarimą padarę, jų neištremtų, todėl rankiojo tarp pačių perkrikštų nedorus ir bedievius žmonis, kurie, svetimu vargu ir kruvinomis ašaromis norėdami praturtėti, ne vien savo brolių tokiose nelaimose negailėjos ir nešelpė, nes atkaliai visas jų dūmas ir žingsnius saugojo, kuriuos kryžėjams apreikšdami įdavinėjo ir tuomi jiems gerinos, kurie, nuo teisingų ūkinykų, norinčių dar liuosais lietuviais ir že-

maičiais vadintis, valsčius atimdamies tokiems zdraicėms, noris ne visus, dovenojo, daugesniai vienok sau palikdami ir liepdami jiems visuomet žvalgytis ir kas kame tikos kryžėjams apreikšti. Ir taip, kaip viršiaus minavojau, kad, perkrikštams įkyrėjus kryžėjams bevergauti, buvo sutarę vokyčius tremti laukan su pagalba lietuvių ir žemaičių netikėlių, tuojau Dargis apreiškė tą vokyčiams, nemindamas, jog milijonus svieto prapuldys už menką algą.

Kokie tenai turėjo būti vargai ant lauko žūnančių žmonių, alvienas gal minti nuo to, jog, pagonimis būdami, dirbo dėl savęs, kaipogi kraugerių kryžėjų dar nebuvo; be to, tas, kurs dorybe, gamta, protu ir išminčia tarp visų atsiženklino, tą paskyrė sau teisdariu ar kunigu ir taip dar našlį ar bevaikį, idant rūpintųsi daugiaus turtu ir laima ūkinykų ir negobėtųsi svieto turtų, kuriuos jie vadino savo diduomene ir kunigais; kas narsybe, kantrybe, buklumu ir gudryba atsiženklino karėj, tas buvo pakeltas karvedžiu ir vyresniuoju karės, kuriai pasibengus, tokiu pat paliko, kokiu pirma buvo buvęs, ir alvienas, noris vyresnis, pats save savo rankomis maitino ir kito nevergė; apdare ir drabužy visų viežlybumas ir grynumas rodės, kaipogi pats didysis kunigaikštis namie avikailius dėvėjo, o į karę keliaudamas meškena antsimovė. Todėl diduomenė tėvais arba geradėjais buvo vadinama, mylima, godojama ir gerbiama. Nes persikrikštijus pasidarė jų diduomene kryžėjai ir vokyčiai, kurie kitu nieku nerūpinos, kaip tiktai patys tingėdami vargdienius perkrikštus novyti ir žudyti, idant savo lobį užkakintų, daran perkrikštai ne veltui tokius vokyčių kunigus iš apmaudo kalybkakliais vadino, kuriuo įžodžiu šiandien dar įtarlioja nedorus kunigus, lietuviškai nemokančius ir tarp jų gyvenančius.

Nuo to gal manyti, kokia tenai diena buvo perkrikštų, Padaugavy ir Parusny tuo kartu gyvenančių, kaipogi senovės kunigai išvaryti, žinyčios sugriautos; ir geradėjus savo liuosybės ir laimingo gy-

venimo, lygia dalią senovės šventes užlaikė kaipo minavonę aukso amžių. Evangelija rodės jiems karone, kuria pergalėtojas, juos nuveikęs, draudė, todėl nereikia stebėtis, jog lietuviai ir žemaičiai nenorėjo krikštytis, kurie, akį antmetę, regėjo su širdgilu, kas tenai buvo nutikęs su lietuviais ir žemaičiais, kurie buvo apsikrikštiję Padaugavy ir Parusny, kuriems kryžėjai atėmę jų valsčius ir tėviškes atdavė šiokiems tokiems šaldroms vokyčiams, idant lietuvius vergtų ir juos gaišintų, o vokyčius stiprintų ir kerintų, kuriems turėjo dešimtines nuo viso labo mokėti, rinkliavas duoti, baudžiavas ir lažus sunkius sunkesnius eiti ir taip dar nuo visų apjuokiamais ir neapkenčiamais bei už gyvolius skaitomais būti, kaipogi jų kalba, būdas, dobis, ūkės rėda ir apsiėjimai išgaišinti ir išpeikti, jų dorybė, gamta ir teisybė paniekinta ir pakulota, o nedorybė ir nuodėmė vokyčių krikščionų godojama ir giriama; vienu žodžiu, linksmas senovės gyvenimas išteriotas, o naujas rūstas ir vargingas atsirado, kuriame vienkartu perkrikštai rados ubagais ir vergais. Todėl turėjo gelti širdis lietuviams ir žemaičiams netikėliams, kurių lygus galas laukė, jei leisis krikštytis, daran velijos geriaus liuosais garbingai karėj mirti nekaip krikštytis ir svetimiems kruvinai vergauti; tie, kurie karėj negalėjo garbingai mirti dėl karšaties ar lyties ir amžiaus, tai yra seniai ir motriškos, ugny patys deginos, džiaugdamies, jog liuosais miršta; nuo to visa, kas vadinos krikščioniu, buvo jau tuo pačiu neapvežamu ir jų neprieteliu. Mergaitės velijos visą savo amžių mergauti nekaip už gudo ar vokyčio tekėti. Niekaip negalėjo užmiršti savo liuosybės kaipo visų didžiausios Dievo dovenos, kuri atskiria žmogų nuo gyvolių. Senovės laimingas gyvenimas vis dar širdy simtėjo, kurį vis dar vylės antturėti, jei tiktai seks širdingai senovės tikybą, o tie visi, kurie apleis savo dievus užtarytojus ir šventenybes, tuojau taps vergais ir kruvinuose varguose žus. Toksai perliudėji-

mas jų širdy, gal sakyti, buvo; šventi lieknai išnaikinti, senovės dievai išpeikti ir apjuokti, kalba pačių užginta, o vokyčių nepermanoma, tikyba jų nesuprantama; nė nuo ko negalėjo nei pasiteirauti, neigi kam pasiguosti, reikėjo kruviną vergybą kentėti visų baisiojoj rūstybėj.

Likusieji liuosieji lietuviai ir žemaičiai tuo vien dar stipravo ir nuo vokyčių vergybos gynės, jog nieko svetimų daiktų savo gyvenime nereikalavo, kaipogi duona ir pyragai mitalu buvo, o mėsa užukanda, midų ir alų namie darytą gėrė, svetimo apdaro negeidė; motriškosios pačios audė sau nuometus ir vyrams kobotus, už gėdą būt turėjusios svetimą drobę dėvėti, o vyrai svetimomis gelumbėmis darytis. Vyrams kariaujant ar medžiojant, motriškosios buta rūpinos, pačios arė, sėjo, šieną pjovė. Goslumų ir lepumų neapvežėjo, kaipogi tas vyru, tas garsesnis ir geresnis buvo, kurs už visus drąsesnis ar narsesnis, ta motriškė gražesnė, resnesnė, kuri buvo didesnė darbinykė. Visu jų gašumu buvo baltumas drabužių, kaipogi barvų, kaipo negalinčių taip aiškiai viežlybumą motriškųjų rodyti, nekentė; mergaičių aukso kasos ir rūtų vainikas, o žmonų baltas rutulys, baltas nuometas buvo ynas žemčiūgas lyties.

Taip gyvendami, likusieji lietuviai ir žemaičiai netikėliai nešykštavo nei turtų, nei gyvybos jau dėl antturėjimo savo liuosybės, jau dėl išliuosavimo iš kruvinos vergybos savo viengimių, tuo vien rūpindamies, ne vien kaip neprietelius sutramdyti, bet su visu juos iš Žemaičių pajūrio ištremti; o jų tikybos, kaipo lyčiaus tų visų vargų ir nelaimų, neapvežėjo ir neapkentė, velydamies irose namų savo užsirausti nekaip krikščionimis ir vergais tapti, kaipogi kas dieną regėjo, ką darė vokyčiai su perkrikštais nukariautais Parusny ir Padaugavy, kurie, sandaraudami su lietuviais ir žemaičiais, už pirmąjį varunką pakajaus jiems krikštą dėjo, o su juomi ir vergybą; todėl tikybą krikščionų jie turėjo už jun-

gą vergybos svetimos valdžios. Daran su gailesiu minavojo savo praėjusiuosius amžius ir kuo didesniai tikėjo į savo senovės dievus ir juos garbino ir godojo kaipo užtaryto[jus] šaltinių jų kantrybės, narsybės ir aitros, kuri kas dieną didinos širdyse tuointimpos su kryžėjais kariaujant už tikybą ir liuosybę, už dievus ir tėvainę, kaipo už visų brangiausius daiktus žmogaus gyvenime. Daran kur vien pasirodė karėj lietuviai ir žemaičiai, visur it įbingę liūtai grūmės narsiai narsesniai su kryžėjais, visuomet vienybėj ir kliauty tarp savęs ir juo dar spaudžiami nuo neprietelių, juo didesniai į vieną gūžės, kartais, nebgalėdami nuo kraugerių atsitu-rėti, namus palikini išsidangino į gilumą Lietuvos ir Žemaičių pas tuos, kurie dar liuosais gyveno ir kryžėjus tankiai draudė. Nuo to gal aiškiai manyti, dėl ko šiandien lietuvis ar žemaitis supykęs vadina teutoną vokytį — velnias; ar teisingai ir dėl ko tą daro, regi pats skaitytojas.

Čia dar reikia minti, jog visas dabar minavotas kares ir veikalus ne lietuviai, bet vokyčiai patys aprašę paliko palikūnei, kurie, noris tenai save giria, o lietuvius peikia, daug savo nuopuolių slepia, daug perkeičia, vienok galas jų pačių raštų teisybę rodo, jog kryžėjai per 150 metų, visą ,pasaulį ant karių telkdami, neveikė lietuvių ir žemaičių nukariauti, daran turėjo būti daug dar baisesnės nekaip vokyčių raštuose yra randamos karės, kaipogi patys kryžėjai, lūgodami pagalbos nuo popiežiaus, metuose *sakos 1000 pačių brostvių Parusny ir Padaugavy nustoję, vienok karėse kritusiųjų nėra nei 500 minavojamų. Tokį įtarimą didesniai dar patvirtina tas, jog didysis mistras liepė visus raštus, apie tas kares rašytus, deginti ir vieną pačią kningą, nuo jų zokano kunigo rašytą, telaikyti, idant ateinančios kartos svieto jų nedorybių ir nuodėmių nežinotų.

* Rankraštyje metai neįrašyti.

§ XXIX

Gediminas didysis Lietuvos kunigaikštis

Palaidojus Vytenį pagal ūkės dobę, lietuviai ir žemaičiai, susirinkę į sueimą Kernavėj, pakėlė didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu sūnų jo ir jomylistą Trakų Gediminą, vyrą, jei ne taip kantrų ir narsų kaip jo tėvą, bet daug už jį gudresnį ir buklesnį. Viešpataujant Gediminui Lietuvoj, karės ne rimo, bet kuo baisesniai dar sukilo, kaipogi per 30 metų po kelias dešimtis arba šimtus daugiaus kapojos tarp savęs nekaip kariavo ir vieni antrų kraštus teriojo ir drevėjo, nes dabar vėl į didžiai baisias kares ištiko, kuriose jau po kelias dešimtis tūkstančių šarvotų lietuvių ir žemaičių grūmės tuointimpos ne vien su kryžėjais Padaugavy ir Parusny, bet dar su totoriais, gudais ir lenkais, kaip tuojau regės skaitytojas.

Pirm kitų karių, kurias skaitytojas tuojau regės, tos yra minavotinos.

Karijotas, Gedimino sūnus, urėdas Naujapilio (Nowogródek), turėjo vienturtę dukterį, Živile, arba Žylele, vadinamą, kuri nuo savo gražybės ir gamtos bei dorybės ir viežlybumo deive nuo svieto buvo vadinama; vienok, ir taip graži būdama, nenorėjo tekėti, kaipogi viešpačiai, kunigaikščiai jauni jaunesni, turtingi turtingesni jos rankos meilavo, bet ji visiems prašaleičiams atkalbėjo. Visi jau tarė Živilę visą amžių mergausiant ir Lietuvoj karšiant, visi, jauni ir seni, vyriški ir motriškos, didžiai ją godojo ir gerbė už tą, jog ji velijos geriaus dėvėti namie žalių rūtų vainiką ant aukso kasų nekaip, ištekėjusi į svečią šalį, ilgėtis tarp nepažįstamų noris žibančiuose mūruose. Pas jos tėvą kunigaikštį buvo jaunikaitis, vardu Parojus, ne vien gražus ir guvus, bet karėj narsus ir drąsus, o ūkės rėdoj gudrus ir sumanus, todėl didžiai mylimas nuo Karijoto, kuriam kariaujant su kryžėjais, Parojus

namie palikęs ūkę valdė. Noris Živilė slapta širdingai mėgo Paroją, vienok nieksai to numanyti negalėjo.

Kitu kartu pargrįžęs kunigaikštis nuo karių nusiminė, regėdamas didžią atmainą lyty savo dukters, kurios graudingos ašaros, nuliūdimas reiškė tėvui, kas do notis buvo Živilei tikusi, kursai, įbingęs ant dukters, tarė: „Nuokarta esi, ne duktė mano, tu savo nedorybe apjuokei namus tėvo savo, šalin nuo manęs, tave ir tavo kropėją raus giltinė". Kunigaikštiş, negalėdamas veikiai išsiteirauti kaltininko, apskelbino savo buveinėj, ar nenumanė kas Živilės kropėją. Žadėdamas tą gausiai apdovenoti, kąs jam jį išreikštų, vienok nieksai neatsirado, kaipogi Živilė buvo nuo visų mylima ir godojama, jog ji visuomet vargdienius globė ir kaip motina juos gūžė, dar daug kartų paties tėvo rūstybę ir apmaudą lyžino. Tuo tarpu Parojus, noris rūpesninga širdžia, vienok linksmu veidu drąsiai rūmuose kunigaikščio brūzdė, jo įsakymus pildydamas ir jam širdingai tarnaudamas, todėl gi niekas jo nedrįso įtarti.

Kunigaikštis, negalėdamas nė taip išsijautoti kaltinyko, pradėjo dukterį suokti prisipažinti, bet ji tėvo klausinėjama vis tylėjo, ant galo verkdama tarė: „Myliausias tėve, išpažįstu, jog nukaltau ir sunkiai nusidėjau, neverta esu tavo paguodos, vienok, pati prapuolusi, nenoriu kitą beprapuldyti, idant didesniai neužrūstinčiau mano dievus ant savęs". Toliaus ėmė kunigaikštis geruoju klausinėti jos kaltinyko, vienok ant jo klausimo verkdama nieko neatsakė. Paskui įbingęs tėvas pasakė: „Būsi sudeginta pagal įstatymus ūkės". Tuojau liepė Živilę užrakinti tamsioje kalinyčioj. Kas aprašys tą nuliūdimą ir vaitojimą ūkėjų pilės, kursai tenai rados. Svietas būriais ėjo kunigaikščio keliais maldyti, idant Živilei dovenotų, bet teisingai užrūstintos jo širdies nieksai negalėjo sugraudinti, noris Živilė nuo visų buvo didžiai mylima ir už didžiai išmintingą mergaitę turima.

Pradėjus kariauti lietuviams su gudais, kas kartą gudai jau artinos pačion buveinėn Karijoto, norėdami ją užimti. Karijotas, besirėdydamas ir pilį bestiprindamas, buvo išsiuntęs Paroją su maža saujele karėjų drausti ir nuo terionių grėsti lig į karę jam pasirėdant, vienok Parojus ir su tokia galia pergalėjo gudų dvigubai stipresnę kariauną ir būt jis lig paskuojo gudus iškirtęs, jei nebūt besimušant subrėškusi.

Parojus palikinas gudus pačiame abaže apgultus patsai sugrįžo į buveinę, kurioje buvo nuo visų kaipo išgelbėtoju sveikinamas su didžiu džiaugsmu ir iškilme, kaipogi Karijotas, pats kunigaikštis, su visa savo iškilme Paroją į savo rūmus parvedė ir labai jam dėkavojo, girdamas jo narsybę ir kantrybę. Parojus, regėdamas didžiai linksmą kunigaikštį, puolė jam po kojų ir tarė: „Tiesa, viešpatie mano, pergalėjau neprietelius tavo, rasi man dievai padės iki paskuojo juos išgaišinti, už tą mano visą steigimą negeidžiu nuo tavo baltos galvos kitų dovenų, kaip tiktai idant leistum už mane Živilę tekėti; aš tau už tą pataiką mano gyvyba ir mano turtais tarnausiu".

Karijotas, tą girdėdamas, užsirūstinęs tarė: „Parojau, tu mane ir palinksminai, ir užrūstinai; džiaugiuos girdėdamas tavo garbingus karės veikalus, bet rūstinuos, jog aš negaliu to daryti, ko tu reikalauji. Tu žinai, jog mūsų bočiai didieji Lietuvos kunigaikščiai niekuomet neleido tekėti savo dukterims ne vien už tarnų, bet ir už kunigaikščių: nepadoru yra, kad kas savo kilties neantturi, lygia dalia ir tam, kurs iš savo laimos didžiuojas. Taip tatai mano duktė apjuokė tėvo namus, vienok aš dar netikiu, idant tu būtum esąs lyčiu taip didžios nuodėmės, nes turi man aiškiai apie tą papasakoti, o aš žinosiu, ką daryti." Tuo tarpu Živilę ketino jis jau Perkūno dievo arba Saulės ant apieros, arba aukaujimo, deginti.

Taip pasibylojusiu, pasiskiedė vienas antro neapkęsdamu; Parojus grumzdamas, jog Živilės nega-

lėjo išliuosuoti, o kunigaikštis tūždamas, jog Parojus ne vien jo dukterį apjuokė, bet pačius gudus pergalėjo, idant paskui patsai kunigaikščiu taptų, todėl gi rymojo, kaip jį galėtų nugaluoti, vienok jis to taip veikiai nedrįso daryti, idant ūkinykai nepatraktų iš didžios meilės dėl Parojaus, kurį savo apgynėju vadino, užvis jog kantrybė Parojaus buvo dar reikalinga dėl nuveikimo neprietelių.

Ryto metą, kaip sakiau, tai yra dieną šventės Perkūno, kurią šiandien šv. Jono nakčia vadina, kunigaikštis ketino Živilę deginti.

Tuo tarpu Ivonas, karvedys gudų, pergalėtas ir apgultas nuo Parojaus, abaže rymojo, nebsumanydamas, ką čia bedaryti. Taip jam berymant, įėjo į jo šėtrą svetimas karėjas juodose šarvose ir jam tarė: „Karvedy Ivone, aš esu Parojus, kursai tave du kartu pergalėjau ir tave apgulęs dabar turiu; atėjau įduoti tau buveinę Karijoto ir jį patį su jo turtais ir karėjais. Bet tu man turi prisiekti, jog nieko pikto nedarysi gyventojams pilės ir leisi man kunigaikštaitę, kalinyčioj esančią, už manęs tekėti". Ivonas, visa jam pažadėjęs, su pačiu Parojum įėjo į buveinę Karijoto. Tuojau nuogąstis ir bruzdesys visoj pilėj pasidarė, gyventojai, kurie, pagrobę ginklą, norėjo gintis nuo rūsto neprieteliaus, išguro ir nusižeminę pasiėmė jo klausyti.

Tuo tarpu Parojus, įpuolęs į kalinyčią, randa tenai Živilę išblėškusią, rūpesningą, ant šiaudų pusgyvę pamestą tamsybėse, kuri, pamačiusi Parojų, tuojau nualpo.

Skubinai išnešė ją į gatvę gaivinti, visaip tenai ją kutino, bet ji to nebjuto; svietas susirinkęs jau verkė, jau raudojo, Živilės gailėdamos, vienok ji to nebnumanė. Po valandos perkėlusi grakščias akis apsižvalgė ir, regėdama pas save nepažįstamus karėjus, nusiminusi klausė Parojaus, kas per vyrai čia riogsojo. Parojus atsakė: „Nebijokis, mano mėgamoji, tatai yra Ivono, mudviejų nelaimų atmonytojo, karėjai". — „Zdraice, tu pardavei neprieteliui tėvainę savo už trupinį menkos mano gražy-

bės, taip tatai užmokėjai man mano jaunas dienas; šalin, pergaluonie, nuo mano skreito!" — tą sakydama, pagrobusi kardą iš pašonės, Parojaus širdį jam pervėrė ir į timpsančius tarė: „O jūs ko vėpsot, tartum it ne jums aš čia kalbėčiau, ko neujat savo neprietelius laukant?" Ištarusi tuos žodžius, pati puolė ant gudų su kruvinu kalaviju ir juos graudino. Ūkinykai it žiebai ant tų žodžių grobė ginklą ir neprietelius grūdo laukan iš pilies, kurie tame sąbrūzdy vieni sukniusto, kiti kūlvertiniais spruko laukan. Živilė tuo tarpu, nuteknojusi pas kunigaikštį, tėvą savo, krenta po kojų jo ir miršta, tardama tuos žodžius: „Tėve mano!" Taip Živilė savo kantrybe ir meile tėvainės išgelbėjo buveinę savo tėvo nuo neprietelių ir zdraicę jos nukarojo.

Palaidojo ją ties kapais Lietuvos karaliaus Mintauto ir minavonei tos garbingos vytienės, kurią šiandien dar garbina dainose lietuvės ir žemaitės, kapą supylė ir žaliais medžiais apdiegė. Taip ne vieni vyriškieji savo kantrybe ir narsybe gyniojo Lietuvos ūkę, nes ir pačios motriškosios lygia dalia jos neprietelius savo dorybe ir drąsybe graudino. Neveikiai teras skaitytojas lygų povyzių kitoj giminėj tokios meilės tėvainės[1].

Negalėdami gudai vieni lietuvių nuveikti atleido 1316
tą patį metą pas kryžėjus savo siuntinius pagalbos nuo jų meilauti. Gediminas, noris tą žinojo, nedraudė vienok tuojau gudų, norėdamas pirma su kryžėjais atsirišti, kurie tuo tarpu tuointimpos su žemaičiais kariavo.

Kaipogi, tą patį metą atėjus nuo Reino gaujoms meldžionų į Parusį, tuojau marčelga kryžėjų Henrikas Plockė savo kariauną su jomis sunėrė, paskui su viena dalia tos kariaunos teriojo sritį Pastojų, o su kita Varnių, drevėdamas ir grobdamas visa, ką sutiko: gyventojus, kurie nepaskubėjo pilėse užsirakinti ar giriose išsislapstyti, vienus iškirto, kitus į vergus pavarė, užvis didžiai įveikė apygardas

[1] Narbutt, „Tygod. Wileń.", r. 1817.

pilės Medvėgalio, kuriose sugriejęs meldžionys gausų grobį, sugrįžo laimingai į Parusį. Su antra dalia kamendotas Altenburgas, įsilaužęs vėtra į pilį Bistę, arba Bisenę, pačią pilį sudegino ir visą giminę jomylistos Sudargo iškirto, o valsčius išdrevėjo[1].

1317 Nė ateinantį metą kryžėjai neliovės nuo karių; tas pats marčelga, vėl sukėlęs stiprią kariauną, išsigrūdo į Vaigių apygardą, nes, beinant per rubežių, kėlės tokios perkūnijos, jog 500 žirgų išdūko nuo paties tranksmo ir giriose paskydo, kuriuos paskui vos su didžiu vargu besuvokelėjo. Kryžėjai, turėdami tą už ženklą atenčios nelaimos, grįžo į Parusnį, užvis didesniai dėl to, jog lietuviai, nujautę kryžėjus ateinant, taip didžią kariauną surinko Vaigių apygardoj, jog kryžėjai, jei būt toliaus bevįję, aiškiai būt sau galą radę. Lygia dalia nevyko tam pačiam marčelgai Pagraudenio apygardose kariauti, kuriose, noris kariauna buvo paskydusi terioti, vienok gyventojai, nujautę kryžėjus ateinant, Gadimino pilėj užsirakino, noris kamendotas Ragainės Libencelis narsiai ją vėtravojo, bet įgulė taip kantriai gynės, jog kryžėjai tenkinos papilius, arba priemiestes, nugruzdinę. Nevyko marčelgai nė trečiasis žygis, kursai norėjo į pilį Gondingeną įsigrūsti, nes juo marčelga narsesniai grūdos, juo kantresniai įgulė gynės, kurios vos pačias papiles nudeginęs sugrįžo į Parusnį.

1318 Ateinantį metą, gieždamas ant kryžėjų apmaudą, kamendotas Kartinos Dovydas, įpuolęs su 800 rimtos joties į Natangiją ir jos kraštą baisiai baisesniai nuteriojęs, daug gyventojų iškirto, daug į vergus išvarė, kurį grįžtantį namon kryžėjai apnikę didumą grobio iškratė.

Tuo tarpu Gediminas, didysis Lietuvos kunigaikštis, sukėlęs kariauną visos ūkės, traukė į Žemaičius ir ant Žeimelės upės į abažą sustojo, laukdamas talkėjų iš Polocko ir Gardino ateinant, kurių sulau-

[1] Dusburg, c. 322.

kęs, gudus pastatė į sparnus, vidury lietuvius, o priešaky totorius. Antroj pusėj marčelga kryžėjų priešaky ir sparnuose pastatė vokyčius, o užpakaly perkrikštus samionis, žadėdamas jiems liuosybę sugrąžinti, jei jie turėsis su kryžėjais. Tuojau prasidėjo kruvina mūša. Visų pirma susirėmė vokyčiai su totoriais, paskui grūmės lietuviai, kuriuos pats Gediminas su Goštautu rėdė; ilgą laiką pergale varžės, ant galo regėdami perkrikštai taip įnirtusi abi pusi atsiliepė jų širdy tėvainės gailesys, darin puolė staiga nuo užpakalio ant kryžėjų; tuojau vokyčiai paskydo ir kas kur beįmanė muko šalin, kuriuos totoriai įkandin vydami skynė laukan; jei kurie kokiu pragumu beišsprūdo, tuos piemenys giriose klajojančius užpjudė. Ginklai, karių padarga ir kryžėjų turtai kliuvo tą dieną į ranką lietuviams[1].

Ateinantį metą kryžėjai, norėdami apmaudą nu- 1319
giežti ant lietuvių už savo nuokrytį, traukė vėl į Žemaičius ir tenai apygardas Medininkų, arba Varnių, su didžiai stipria kariauna baisiai baisesniai nuteriojo ir nudegino bei gausų grobį sugrietą virdė jau į Parusnį, bet žemaičiai, nujautę kelią, kuriuo kryžėjai ketino grįžti, užtaškavo jį girios ankštimoje ir antpuolę tenai staiga visą kariauną vokyčių išklojo; pats marčelga Plockė, 40 brostvių ir daug tūkstančių meldžionų vokyčių paliko karvietėj bebimbsą; ginklai, šarvos, žirgai ir karių padarga su visu abažu vėl kliuvo į ranką lietuviams ir žemaičiams; kurs meldžionis beišsprūdo nuo kardo įbingusio lietuvio ir žemaičio, tas girioj badu nustipo, patį urėdą Samijos Gerardą Rudąjį, kaipo visų vyriausią tarp imtinių, nulėmė dievams apieravoti už pergalę, kurį, apmovę trejomis šarvomis ir ant žirgo, į keturis stiebus įspyloto, pririšę gyvą sudegino.

Tos pergalės lietuvių taip nugandino kryžėjus, jog nemintąs didysis mistras Triras paliaubas ant

[1] Schlözers.

dvejų metų su lietuviais ir žemaičiais padarė, kurie ir patys nebspėjo toliaus su kryžėjais bekariauti, kaipogi gudai pradėjo veržtis į Lietuvą, tuos reikėjo ramdyti.

Taip nudraudęs Gediminas kryžėjus sukos su visa galia ant gudų, kurie seniai jau ermavos ir lietuvių nebklausė. Visų pirma, įėjęs į Volynijos kraštą, pilį Vladimiro apgulė, kurios įgulė, lygiai su gyventojais susinėrusi, didžiai kantriai gynės, vildamos veikios pagalbos nuo lauko ateinančios, kas ir nutiko: pats kunigaikštis Volynijos, patelkęs rimtus pulkus totorių, traukė prieš lietuvius savo buveinės liuosuoti. Nujautęs tą, Gediminas palikinas vietovę sukos ant ateinančių gudų, norėdamas kely susigrumti, vienok to Gediminas nebsuskubėjo bepadaryti, kaipogi gudai buvo jau pas pilį atėję, su kuriais Gediminas tuojau susirėmė mažne pačiuose Vladimiro pamūriuose. Visų pirma jotys pačios skardės, lietuviai buvo pradedą jau gurti, užvis jog totoriai nuo visų pusių jų rindą jaugė ir neleido jų visa siena ant gudų gulti. Gediminas, tą matydamas, liepė žemaičių pėstiesiems spraustis į rindą gurstančios joties ir ją stiprinti. Žemaičiai su tokiu buklumu ir drąsybe puolė ant totorių, jog juos beveizint atgrūdo; paskydus totoriams, neilgai beturėjos ir gudai, kuriuos kunigaikštis jų kaip įmanydamas drąsino ir su visų didžiausia kantrybe norėjo dar mūšą atnaujinti; to dėjęsis, noris pats vienur karėju, kitur karvedžiu rodės, nes pačiame susigrūdime, stiprinant jam savo gurstančias eilas, užsiaustas karda per makaulę, sukniusto. Nustoję gudai savo karvedžio ir kunigaikščio spruko kas kur begalėjo. Gediminas, tapęs pergalėtoju, tuojau ne vien į pačią buveinę įėjo, bet ir visą kraštą užėmė ir tenai savo vyresnybę perdėjo, o įgules pilėse palikęs, įsakė diduomenei gudų dvasiškai ir ūkiškai su visa tauta nuo šiol rėdos ir vyresnybės Lietuvos klausyti.

Gerindamos dar didesniai Gediminas gudams išleido savo vieną dukterį už Dimitro, kunigaikščio

gudų, metuose 1320. Bet tuos gudus, kurie nenorėjo jo klausyti, ketėjo kardu drausti. (Karamzin, t. IV, K. VII, s. 170.)

Taip nukariavęs Gediminas Volyniją tuo pačiu žygiu traukė su savo rimtais pulkais ant Levo, kunigaikščio Lucko, kursai, kariaujant Gediminui su kryžėjais, buvo užėmęs lietuviams pilis Drohičiną ir Brestą jotvežų, arba letvėžų, krašte, kaip minavojau; jisai, nusigandęs nelaima Vladimiro kunigaikščio, nebsumanė patsai, ką bedaryti, ir abejojo, grumtis ar lietuviams pasiduoti, bet visaip prastą galą sau regėdamas, į Severiją išsidangino. Gediminas, be kausenos į Lucką ir kitas artimas pilis įėjęs, Drohičiną su Brestu užėmė, kuriuo žygiu ne vien palečių, arba letvėžų, giminę nuo gudų atvadavo, bet ir pačių Padalijų kraštus po didžiai kruvinų karių su Lietuvos ūke sunėrė. Norėdamas Gediminas tenai gerą rėdą įsteigti patsai Breste žiemavojo, į tolesnę karę tiekdamos.

Visa žiema vienas ginklavimas, rėdymas ir steigimas peno perėjo. Atėjus pavasariui, visą savo kariauną sutraukė Gediminas į Brestą. Negalėjo dar numanyti, į kurią pusę Gediminas su tokia galybe blokšis, bet tuojau išsireiškė: kaipogi, įėjęs į Juoduosius Gudus, apgulė stiprią pilį Ovničą*, į kurią vienu antpuoliu įsilaužęs, užėmė, bet ilgesniai truko ties Žitomiro pile, kurioje daugybė diduomenės, arba, kaip gudai vadina, bajorų, užsirakinusių ketėjo gintis iki paskuojo, bet, regėdami neatsiturėsią nuo lietuvių, pasidavė jiems. Gediminas, palikęs ir tenai savo įgulę, traukė į gilumą krašto gudų tolimesnių ir, leisdamas į visas puses rimtas virtines sarioti, artinos Kijevan, buveinėn gudų, kurioje jų didysis kunigaikštis, caru, arba viešpačiu, visos Gudijos vadinamas, gyveno. Pažino gudai, bet vėlai, jog jau lietuviai neb grobio ėjo į Gudus grieti, bet ūkės užimti. Tą regėdama, daugybė jų kunigaikščių norėjo dar paskuojoj valandoj gelbėti savo tė-

* Tikriausiai: *Ovručą*.

vainę, daran grobė į ginklą: kaipogi kunigaikščiai: Olga Perejaslavlio, Romanas Briansko, Levas Lucko ne vien visos savo ūkės sukėlė kariauną, bet dar ir totorius patelkė, vildamos lietuviams kelią užstoti, bet, nujautę Gediminą trauksiant tiesiau į Kijevą, paupy Pirnės į abažą sustojo, vildamos nuvargusius lietuvius kelione iki paskuojo nukauti. Bet Sviatoslavas, norėdamas viensai lietuvius paveikti iki kitiems ateinant, ir traukė prieš, norėdamas kuo greitesniai su jais išsigrumti. Gediminas, nujautęs tą nuo savo žvalgytojų, tuojau visą savo kariauną sutraukė ir tais žodžiais ėmė juos drąsinti: „Nereikia jums, vyrai, jūsų narsybės girti nei jūsų garsių pergalių skelbti; pažvelkit ant savo rečių, tuojau atminsit visas tas garbingas dienas, kuriose tūkstantes neprietelių savo tėvainės graudinot. Jei kuomet, tada šiandien užvis galit viltis pergalės: ne smarkias eilas kryžėjų, plienu, variu aplietas, sutiksit, nes trapių gudų rindas. Karėjai, minkit, jog esat lietuviai ir turit pragumą nugiežti apmaudą už tiek abydų ant savo neprietelių ir įgyti apent kraštą, kuriame gyveno mūsų probočiai skitai". Taip apdrąsinęs karėjus, Gediminas liepė žengti toliaus, vienok saugodamos, idant neprieteliai pasalu neantpultų, kaipogi neilgai teėjus Gediminas, pavydęs eilas Sviatoslavo, liepė trimitus kovėn pūsti. Susirėmusios šalys pirma vylyčiomis varstės, paskui baisesniai dar kardomis skardės, kausena buvo didžiai smarki ir maringa. Pirmasis pulkas lietuvių, suvargęs kelione, buvo jau begurstąs, bet Gediminas laiku atskubėjęs pagalbon pastiprino ir kovę atnaujino, kaipogi tas patsai pirmasis pulkas lietuvių metės su tokia narsybe ant sparno neprietelių, jog pirmuoju antpuoliu gudų rindą išvertė ir pergalėtoju paliko. Tą regėdami, gudų kunigaikščiai Olga Perejaslavlio, Romanas ir kiti karvedžiai pagalbon Sviatoslavui skubėjo, kurie munkančius karėjus grąžino ir vėl mūšą pradėjo, velydamies iki paskuojo kautis nekaip lietuvių klausyti, kuriais pirma jie savo laukus arė; bet lig sukibo

gudai grumtis, lig ir išguro nuo Lietuvos kardos; naktis pjūtį benubengė. Krito tą dieną ne vien didžios daugybės gudų karėjų, bet ir pačių kunigaikščių; vos patsai Sviatoslavas su Romanu beišsprūdo nuo giltinės. Lietuviai, nakčia pagal palaidoję kūnus, auštant ties mūrais Kijevo pasirodė. Gyventojai, tą matydami, nusiminė ir, noris jų 400 000 tenai buvo, nebdrįso daugiaus su lietuviais begrumtis. Sviatoslavas, jų viešpats, pirma jau pergalėtas, dabar palikinas buveinę ir valdžią ūkės prasikraustė. Tą regėdami, kijevionys, išėję su savo vyresnybe dvasiška ir ūkiška pro didžiąją angą pilės, Gedimi- 1321
ną, Lietuvos didįjį kunigaikštį, pergalėtoju pasveikino ir savo viešpačiu, arba monarchu, pakėlė, pasiėmę jo klausyti ir reikale jį šelpti. Gediminas nuo savo pusės prižadėjo jų tikybą, arba vierą, kalbą, dobę ir apsiėjimus jų bočių probočių užlaikyti ir niekam pikto nedaryti; idant jis kuo didesniai ūkinykams Kijevo pasigerintų, padėjo tenai urėdu Mintautą, kunigaikštį Alšėnų, kursai neseniai buvo persikrikštijęs. Gudriam ir išmintingam Gediminui rodės, jog gudai, būdami krikščionimis, netikėlio urėdo neapvežės, o turėdami krikščionį, tarsis patys save berėdą.

Ir taip ne vien baltieji gudai, arba krivičiai, buvo valdžioj lietuvių, kaip viršiaus regėjom, bet dar ir juodieji gudai turėjo jų klausyti. Noris urėdais pačių gudų kunigaikščiai buvo, vienok vyresnybę lietuvių turėjo ant savęs išpažinti. (K a r a m z i n, t. IV, K. VIII, s. 179.)

Tuo pačiu žygiu užėmė dar Gediminas pilis Bialogradą, Slepovrotą, Kanevą ir Čerkaską, kuriose lietuvių įgules palikęs, į Severijos žemę ištraukė; tenai taip pat užėmęs pilis Perejaslavlio ir Brianско, dvejais metais visos Gudijos viešpačiu, arba monarchu, tapo. Tokia buvo pabanga Gudų viešpatybės, kuri, mažne 500 metų ištvėrusi, kliuvo į ranką apent lietuviams, pirmiesiems tų kraštų valdymierams, kitą kartą, kaip regėjo viršiaus skaitytojas, skitais ir sarmatais vadinamiems.

Bekariaujant lietuviams ir žemaičiams su kryžėjais ir gudais, sukilo vėl kerštai Padaugavy tarp kalavijonų ir arkivyskupo Rygos, kurie supurtino visą vokyčių brostvą, Padaugavy ir Parusny gyvenančią. Jau pernai, tai yra 1316, įlipus popiežiui
1317 Jonui XXII į bažnyčios suolą, trūsinėjo apie jos rėdą ir rodė aiškiai, jog brostviams vokyčiams reikėjo daugiaus nuogąstauti nekaip pataikos viltis nuo to, kurs iš visos galios steigė liecybas ir godą bažnyčios antturėti. „Jutom, — pirmasis buvo jo žodis gromatos, kurią popiežius rašė didžiajam mistrui ir jo kapitulai iš Avinjono, — jog jūsų zokanas kas metą siuntaudavo pevną sumą į Rymą dėl popiežiaus. Stebiuos dabar, jog jūs ir jūsų praėjūnai nuo ilgo jau laiko to mokesnio nebšiliat. Nujau mes tarp kitų pasiėmimų mūsų luomos užvis didesniai rūpinamės antturėti liecybas bažnyčios, daran aiškiai jums įsakau tą mokesnį už praėjusį laiką be nairymos į mūsų iždą lig 3 mėnesių sukrauti ir paskiaus priderančiu laiku jį šilti, idant negautumėt nuo manęs burkos už savo slinkį ir šykštumą, idant man nereiktų kito kokio įrankio tame daikte veizėti dėl jūsų draudimo".

Lygiu graudimu liepė popiežius išrišti praėjusį sutarimą, Rygos kapitulos su mistru ir kitais vyresniaisiais zokano padarytą ant lietuvių ir gudų, nuo kurių buvo pasiėmę viens kitą ginti, kurį popiežius rasdamas ne vien neteisingu, bet ir pavoju dėl bažnyčios Rygos ir jos vyresnybės, lygia dalia gėdinantį patį suolą Rymo ir priešingą įstatymams visuomenės bažnyčios ir, vadindamas jį mazgu visokios nedorybės ir nelabybės, ketėjo juos tuojau iškeikti, jei jo neklausys. Vienu žodžiu, toj gromatoj popiežius aiškiai rodė brostviams vokyčiams, jog jie turi arkivyskupo Rygos, kaipo savo visų vyriausio valdžionies, klausyti ir jį godoti.

Tuomi dar popiežius nekakinos, kaipogi tą patį metą rašė antrą gromatą didžiajam mistrui ir kitiems vyresniesiems zokano tais žodžiais: „Didžiai stebiuos, jog svietas guodžias man apie tą patį,

apie ką guodės mano praėjūnams, jog jūs, nemindami ant įstatymų savo zokano, liepiantį antturėti liuosybę bažnyčios ir perkrikštų, neužlaikot ir nesaugojat įsakymų popiežiaus tame krašte, kuriame buvo pražystanti bažnyčia ir beklestinti tikyba; dabar metas nuo meto didyn vien gaišta dėl to vien, jog jūs su kunigais ir perkrikštais nežmoniškai elgiatės ir savo baisia neteisybe gandinat ne vien bažnyčią Rygos, bet ir kitas, Padaugavy ir Parusny esančias, kurioms pilis ir valsčius prigulinčius plėšiat, kunigus mokytojus, kurie tenai platina žodį Dievo, novijat, žudot ir laukan varot. Noris mano 1318
praėjūnai, užvis Bonifacas VIII ir Klemensas V, kaip įmaną rūpinos tenai platinti tikybą ir pakajų krikščionišką, vienok jų veiki giltinė ir kiti lyčiai neleido tokiam norui įvykti. Mes dabar, apie tas neteisybes išsijautoję, iš visos mūsų galios rūpinsimės surėdyti reikalus bažnyčios Padaugavy ir Parusny; todėl įsakom didžiajam mistrui ir kitiems vyresniesiems zokano, kaipo aiškiai žinantiems kraštą ir jo reikalus, ateiti į Rymą ir nusiteisinti nuo tų visų nuodėmių, dėl kurių yra apskųsti, o tuo tarpu pilis ir valsčius arkivyskupui Rygos ir visas iškadas, jam ir kitiems kunigams padarytas, tuojau sugrąžinti"; jei to neklausys, ketėdamas patį mistrą su visu zokanu iškeikti.

Tą girdėdami, kryžėjai nusiminė ir aiškiai regėjo, jog jiems ilgainiui doros nebus. Todėl didysis mistras, gėdėdamos pats popiežiui vaidintis, ėmė lūgoti Joną, viešpatį Čekų, idant jį su popiežium sutaikintų, o tuo tarpu nusiuntė jam pagal įsakymą 30 000 markų sidabro, tai yra donį Pamario krašto, kurį buvo lenkams neseniai atėmęs[1]. Tas gal būti, kaipogi tuo kartu popiežiai, įnamaudami prancūzų žemėj Avinjone, vargingai gyveno ir neturėjo kuo misti, daran imliojo kartais paprakus, jei ne patys popiežiai, tačiaus jų tarnai; kaipogi minavota nauda, lygia dalia užtarymas viešpaties Čekų didžiai

[1] Długosz, p. 962.

1319 mačijo šiuo kartu dėl kryžėjų, ir tas pats popiežius, kurs pirma savo gromatose juos graudino, dabar jiems ne vien patvirtino liecybas zokano ir visus valsčius, jų rankoj esančius, bet dar ir pačią pilį Diunamiundės jiems sugrąžino. Kryžėjai tuomi dar nekakinos, bet kuo didesniai dar stiprinos, kaipogi ateinantį metą padarė su Venceslavu, kunigaikščiu mozūrų, kursai kaip iki šiolei su jais kyvojos, dabar susitaikino ir pasiėmė su lietuviais nebebendrautis ir jų per savo kraštą į kryžėjų dalykus traukti nebleisti; kryžėjų rubežiaus sargus globti ir reikale juos šelpti, įsigrūdus tokiai kariaunai lietuvių į Mozūriją, kurios negalėtų pats nuramdyti, keti-
1320 no jam kryžėjai talkinėti ir iš vieno su juomi netikėlius kariauti.

Vienok nuopuolis, kaip regėjom viršiaus, Žemaičiuose buvo didžiai jiems skaudus, nuo kurio nebstengdami atsikelti ir nebspėdami jau vieni patys galybės Lietuvos beramdyti, ėmė vėl nuo popiežiaus talkos lūgoti, kursai, paklausęs jų, pradėjo visą svietą ginkluoti ant lietuvių ir žemaičių, idant juos, kaipo netikėlius, tolesniai gaišintų, kaipogi iki šiolei atnaujinamos kas metą karės, kurių ynas sykis buvo terioti ir deginti tūlas sritis ir pilis, dėl apkrikštijimo ir nujaukinimo netikėlių lietuvių ir žemaičių nieko gero nepadarė. Noris siuntinys len-
1321 kų, pas popiežių nuleistas, rasi nuo lietuvių įmokytas, visaip norėjo jam parodyti nereikalingumą tos karės, į Lietuvą telkiamos, bet popiežius geidė naują kryžiaus kelionę tenai skelbti, užvis išgirdęs paskuojį baisų nuokrytį kryžėjų Žemaičiuose, liepė tuojau dominikonims Teutonijoj, tai yra Magdeburge, Regensburge, kuo veikiausiai telkti krikščionis ant pagalbos kryžėjams į Padaugavį ir Parusį traukti; jei tūli rastųsi tokie, kurie dėl ligos arba grynumo negalėtų patys žygauti, galėjo piningais* ar kitu kuo kryžėjus šelpti ir tuos pačius atpuskus

* Viršuj: *nauda.*

pelnyti, kaip jei tie, kurie patys keliavo tenai kariauti.

Popiežius senu įpratimu ne vien atpuskus žadėjo tiems, kurie kryžium apsiženklinę keliavo, bet dar paėmė į savo užtarymą jų tėviškes ir turtus, o degintojus ir abydytojus dvasiško luomo, tenai keliaujančius, nuo iškeikimo išliuosavo. Seniai jau bebuvo taip širdingai popiežius rūpinęsis tikybos platinimu toj šaly, kaip šiuo kartu, kaipogi, tuomi dar nekakindamos, užtelkė tūlus kunigaikščius ir jomylistas urdindamas juos, idant išpildytų savo apžadus ir povyziu kitiems būtų, linkėdamas jiems garbės ir žadėdamas savo globą.

Kaipogi tą žiemą pradėjo senu įpratimu mel- 1322
džionys, Teutonijoj sutelkti, į Parusnį tvinti, kuriuos vedė kunigaikščiai ir jomylistos Silezijos, Švabijos ir Reino su diduomene Čekų, kurie susitarę gulė visų pirma į Žemaičius, į Vaigių apygardas, kuriose lėbavo it praėjusį metą teriodami ir drevėdami, patį Vaigių šventąjį liekną su šventenybėmis vienkartu sa artima pile viena nakčia sudegino, o gyventojus nugalavo. Ryto metą meldžionys traukė į Raseinių apygardą ir tenai Ariogalos sritį baisiai baisesniai nuteriojo didžiai brangią dėl lietuvių, kaipogi tenai, kaip viršiaus minavojau, buvo rūmai paties viešpaties. Paskui meldžionys apgulė Bistenės pilį ir pradėjo tenai griautis su didžia narsybe, bet ir įgulė gynės su neaprašoma kantrybe, šimtais kryžėjų ir meldžionų, ropojančių ant mūrų, grūdo žemyn kūlvertiniais kantrūs žemaičiai savo žardkartinėmis ragotinėmis, nes juo narsesniai vokyčiai grūdos, juo kantresniai žemaičiai turėjos. Naktis mūšą bepertraukė. Žemaičiai, noris išgelbėjo tą dieną pilį, vienok ryto metą nebvylės bestengti grumtis su įbingusiais neprieteliais, kaipogi retas bebuvo pilėj vieną kartą žeistu, visi ne jau opose, bet kraujuose žlugėjo. Ryto metą, tą matydami, karvedžiai įgulės sutarę išsiuntė tris vyresniuosius savo pas kryžėjus, ketėdami jiems pasiduoti, jei jie leis žinią nusiųsti Gediminui, didžiajam Lietuvos

kunigaikščiui, idant jis nerūgotų ant įgulės, jog ji iš nedrąsumo ar trapumo pilį įdavė neprieteliui. Paklausė to kryžėjai, ir žemaičiai nuleido žinią pas Gediminą. Bet tuojau įgulė, ar susigėdusi, ar nusigandusi, jog taps vokyčių vergais, prisiekė pirmiaus visi irose pilės užsirausti nekaip vokyčiams vergauti. Darin pilės kryžėjams nebdavė. Kas aprašys, su kokiu įsiutimu metės, tą pajutę, kryžėjai ant pilės, neigi tos aitros, su kuria tenai įgulė gynės. Kryžėjai, kas buvo degamas pilėj, uždegė ir ropojo kūnais savųjų ant mūrų, o įgulė, kraujais sužlugusi ir liepsnomis aptekusi, mankštino savo opas, laidydama degančius rąstus, šimtais neprietelių grūdo į griovius, o ant tolimesnių vylyčias ir akmenis it krušą bėrė. Noris kryžėjai buvo jau revas pilės kūnais savo karėjų užkimšę, vienok dyko kaip įmaną į pilį įsigriauti, bet juo drąsesniai puolė, juo veikesniai rovė rūsta giltinė. Rados ir tokių meldžionų, kurie prieš tokią kantrybę įgulės per liepsnas ir ragotines buvo jau antsigrūdą ant pačių krantų mūrų, bet ir tie, perverti ragotinėmis nuo įbingusių žemaičių, kūlvertiniais žemyn rietėjo. Įgulė, atrėmusi atvejų atvejais tokius antpuolius vokyčių ir regėdama ant galo, jog neprieteliai neįsilauš į pilį, kusti pradėjo. Tuo tarpu Gediminas, gavęs žinią, su stipria kariauna skubėjo įgulei pagalbon, kurį jutę kryžėjai ateinant nebdrįso pilės bevėtravoti ir palikini griovius savo kūnais užverstus, lig Gediminui neatėjus, šalin prasikraustė. Buvo dar kryžėjai kitas pilis užėmę, bet jas lietuviai tuo pačiu žygiu apent atėmė.

Gediminas, pergalėjęs, regėjom, Kalne ir Padaugavy gudus, dabar atgręžė savo nepergalimą kardą į Parusnį ir saulėlydį, kaipogi su viena dalia kariaunos atėjo Bistenės pilės išliuosuoti, su antra gulė tuo pačiu laiku į Padaugavį. Visų pirma į Tarapato pilį varu įsilaužęs visus brostvius ir patį vyskupą, kurs nenorėjo valdžios arkivyskupo Rygos ant savęs išpažinti, nugalavo, o pačią pilį ir vietovę su žeme sulygino. Tą patį padarė Gediminas su Ke-

rempės pile, kurioje 3000 įgulės iškirtęs, kur užėjo, ten rūstą dieną visose pusėse darė, kaipogi ko kardu neveikė, tą ugnia gaišino; sako, pačių bažnyčių daugiaus nei 50 jau sudeginęs, jau sugriovęs, visur teriodamas ir drevėdamas, nepaseikimą grobį griejo; ant galo, apvertęs mažne visą Padaugavį į rūstą tyrą, daugiaus nei 50 000 vokyčių ir kitų perkrikštų į Lietuvą parvarė. Tuo pačiu žygiu kiti pulkai žemaičių į Diunamiundės pilę įsilaužė[1].

Taip Gediminui bedraudžiant vokyčius Padaugavy, nuo vakarų pradėjo plūsti naujos gaujos mel- 1323
džionų, sukeltos popiežiaus balsu iš Teutonijos ir Čekų kariauti netikėlių lietuvių. Atvedė tas gaujas į Parusnį karvedžiai Zinenbergas ir Ekerbergas su daugybe diduomenės, su kuriais mistras kryžėjų susinėręs gulė visuotinai į Lietuvą. Nes atsitiko tą žiemą taip baisūs speigai, jog ne vien vaisių medžiai, bet pačios girios vietomis pavasarį nebišsprogo, pati jūra Žemaičių per 15 mylių užšalo nuo pašalio taip, jog iš Danijos į Liubeką galėjo pėsčia jūra ateiti; gyvoliai meldžionų ir patys, nepratę į taip baisius speigus, mažne visi išstipo nieko gero nenuveikę jau Parusny, jau Lietuvoj. Vienok lietuviai ir žemaičiai apšarmoti ir tokiuose speiguose kariavo ir savo liuosybę gynė nuo smurtų neprietelių kitoj šaly.

Kaipogi tą patį metą pleskavionys gudai, nebgalėdami nuo danų atsiturėti, kurie jų kraštus gaišino, atleido siuntinius pas Gediminą pagalbos lūgodami, kursai, jų paklausęs, išleido jiems į talką Dovydą, Kartinos pilės kamendotą, su stipria kariauna pleskavionims; tasai karvedys visą igumių kraštą, užvis apygardas Revelio, arba Danų, pilės baisiai baisesniai nuteriojo, kur vien užėjo, ten drevėjo, plėšė, visa, kas vien vadinos krikščioniu, tas gniužo nuo smurto kardo įbingusių lietuvių, kurie senu įpratimu ko neveikė karda, tą ugnia gaišino taip, jog visame krašte vienur degėsai, kitur

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 19.

iros pilių ynuose tyruose riogsojo, trumpai sakant, apvertęs visa į akmenį ir vandenį, daugiaus nei 6000 krikščionų su neapseikimu grobiu parvarė į Lietuvą[1].

Tuo talkinėjimu pleskavionims lietuviai įsipainiojo į karę su gudais, tarp kurių naugardžionys, ar didžiuodamies savo turtais, ar įurdinti nuo kalavijonų, apskelbė lietuviams karę. Tuojau lietuviai nuteriojo baisiai tūlas sritis naugardžionų krašto, užvis dideliai baisiai grūmės paupiuose Lovatės, vienok naugardžionys pergalėjo lietuvius ir jų pilį Ustiugą užėmė, bet tuojau apent sandaras padarė. (Karamzin, t. IV, K. VI, s. 137.)

Kitoj šaly žemaičiai, tuo pačiu laiku gavėnioj įsilaužę į Klaipėdos pilį, ne vien gyventojus iškirto, bet ir miestą patį su laivais sudegino, vos ne vos mūrinėj pilėj kryžėjai užsirakinę beišsiturėjo. Tuo pavykimu įdrįsę, traukė tuojau su viena dalia į Nadraujus, su antra į Samiją, kurioje didžiai baisiai užvis apygardas Vėluvos nuteriojęs, su nemažu grobiu namon jau grįžo. Tuo tarpu kamendotas pilės Tepliavos, norėdamas grobį iškratyti, ėmė juos vyti, kuriuos panokęs, į kruviną mūšą ištiko, bet pats kamendotas su daugybe meldžionų tenai galą gavo[2].

Minavojau viršiaus, jog mozūrų kunigaik. Venceslavas buvo sandarą padaręs su kryžėjais ir pasiėmęs jiems lietuvius kariauti, su kuriais jis buvo pirmesniai sandarą padaręs pakajui laikyti, todėl dabar Gediminas, norėdamas sudrausti Venceslavą, jog sulaužė sandarus, pirma su lietuviais padarytus, išleido tą patį metą pagirtą karvedį Dovydą su didžiai stipria kariauna į Mozūriją, kursai įpuolęs Išaukštinimo Šv. Kryžiaus dieną į Dobrynės sritį, gieždamas tenai apmaudą, 8000 svieto iškirto abejos lyties, kunigus ir zokanykus pas altorius baisiai baisesniai nuzurdojo, o, į patį miestą Dobrynės įsi-

---

[1] Koilowicz, Hist. t. I, p. 1, l.
[2] Dusburg, c. 336.

laužę, 2000 gyventojų nugalavo, daugybes kaimų išgaišino, daugiaus nei 10 pačių bažnyčių jau suardė, jau sudegino, pačių imtinių 9000 apvergė. Palikęs tenai smarkus pergalėtojas rūstas iras ir degėsus ynuose tyruose beriogsant, persikėlė su savo rimtais pulkais per Drevencos upį į Kulmiją. Čia vėl vieną barą nuteriojo ir gyventojus išblaškė. Ir taip tais pusantrų metų lietuviai ir žemaičiai kariaudami atlaikė daugiaus nei 20 000 krikščionų ir antra tiek jų apvergę parvarė į Lietuvą. Tuo žygiu lietuviai taip baisiai įgrobė Mozūriją, jog per kelias dešimtis metų negalėjo atsigauti iš tyrų.

Kad taip lietuviai visose šalyse krikščionis savo neprietelius draudė ir su visų didžiausia neapkanta visa, kas vien vadinos krikščionišku, gaišino ir teriojo, tuo tarpu popiežius kitas gaujas krikščionų Vokietijoj ant lietuvių telkė. Tą regėdamas, Gediminas norėjo tolimesnių karių vengti, todėl išleido visur gromatas, reikšdamas: „Jei tos daugybės krikščionų yra keliamos ant padauginimo skaitliaus krikščionų, aš pats, — sako, — su visa gimine noriu krikštytis geru noru ir eiti į skreitą bažnyčios". Kaipogi vienoj tarp tų gromatų, rašytoj popiežiui ir kardinolams, sako: „Mano praėjūnas Mintautas, Lietuvos karalius, su visa gimine buvo apsikrikštijęs, bet dėl didžios nedorybės ir baisių nuodėmių bei kruvinų neteisybių vokyčių brostvių ir jų mistro paskui tikybos krikščionų išsižadėjo ir vėl pagrįžo į savo probočių tikybą, kurioje iki šiai dienai aš tebgyvenu. Tankiai, — sako tolesniai, — kiti mano praėjūnai leido siuntinius pas arkivyskupą Rygos, norėdami sandarą padaryti su vokyčiais, vienok visados brostviai vokyčiai juos nugalavo. Noris steigimu arkivyskupo Izarno buvo aiškiai vieną kartą pakajus tarp lietuvių ir vokyčių padarytas, vienok vokyčiai kalavijonys jo neužlaikė ir keliaujančius į Lietuvą siuntinius vienus kely nukavo; kitus nusmaugė. Taip pat, — sako tolesniai, — didysis kunigaikštis Vytenis buvo gromatas nuleidęs Pranciškui, siuntiniui tamistos baltos galvos, ir ar-

kivyskupui Rygos, lūgodamas, idant jam kelis kunigus atleistų, kuriems jis galėtų pastrūnytą bažnyčią atduoti, bet vokyčiai brostviai, tą nujautę, išsiuntė kariauną į Lietuvą ir minavotą bažnyčią sudegino. Kas dar piktesniai, novijo diduomenę kunigų krikščionų, tai yra arkivyskupą Joną ir Fridrichą, o kraštus žemgalių ir kitų perkrikštų apvertę į tyrus, tyčiodamies sakė: „Tas nutiko krikščionis begyniojant". Tikrai nebkariaučiau aš daugesniai krikščionių, — sako Gediminas, — ir išpažinčiau širdingai jų tikybą, kaip to gal viltis nuo to, jog aš daug bernardinų laikau pas save, kurie gal kiek nori krikštyti, mokyti ir visus bažnyčios apsiėjimus akivaizdoj daryti. Rašau, — sako tolesniai, — tau, aukščiausias tėve, idant žinotum, dėl ko mano praėjūnai iki šiol klaidžiojo tamsybėse". Ant galo lūgojo Gediminas širdingai popiežiaus žvilgterėti ant jo vargingo gyvenimo, sakydamas: „Aš rengiu, kaip kiti krikščionių kunigaikščiai, jūsų klausyti ir krikščionišką tikybą išpažinti, jei tiktai budeliui, tai yra mistrui ir jo zokanui, tuomi nekliūčiau į nagą ir jam neįsiskolyčiau".

Tuo pačiu laiku Gediminas antrą gromatą pas pravorus ir gvardijonus Saksonijos ir Silezijos, lygia dalia prekybos miestus Liubeką, Rostoką, Zundą, Greifsvaldą, Štetiną ir Gotlandą buvo nuleidęs, sakydamas, jog jis lūgojęs nuo popiežiaus kunigų ir siuntinius pas jį išleidęs, kurių ilgėdamos laukiąs ir rengiąs jo įsakymų klausyti. „Aš geidžiu, — kalba jis toliaus, — kunigų ir vyskupų į mūsų žemę ir noriu aiškiai Bažnyčią godoti, kunigus gerbti ir Dievo žodžio klausyti. Karėjai krikščionys, kurie pas mane atsidangins, duosiu jiems žemę ir algą kaip reikiant. Prekiotojai, dailidės ir kiti pagebuonys, tai yra: kalviai, ginklakaliai, oddirbiai, kaildirbiai, girnkaliai, auksakaliai, žvejai, su pačiomis ir vaikais gal liuosi įsidanginti ir be muito ir mokesnių. Artojai, kurie pas mus atsidangins ir įsikurs, 10 metų nuo visų mokesnių liuosais bus, perėjus tam rakui, tiek temokės už žemę, kiek kituose kraš-

tuose moka. Visi atėjūnai gaus liecybas, arba privilijas, Rygos miesto, jei jie kitų geresnių neišmanys. Mūsų buveinėj Vilniuj pastrūnijom 2 bažnyči bernardinams, kitą Naujapily strūnijam dominikonims, idant atėjūnai pagal savo dobę galėtų Dievą garbinti. Šį patį metą aš laukiu keturių kunigų, mokančių lenkiškai, žemgališkai, lietuviškai ir parusiškai, ateinančių į tas bažnyčias, bet nenoriu tokių kunigų, kurie iš savo klioštorių daro vagių pakriaušius, alūžnas parduoda, kunigus galuoja ir svietą kropia. Kelias pas mus yra atdaras ir liuosas per Mozūriją be muito ir mokesnio. Ant didesnės kliauties ir įtikėjimo, apžymėjom mes tą gromatą ta pačia žyme, su kuria mes gromatą popiežiui nuleidom; ir taip pirma gelžis į vašką, vanduo į plieną pavirs, nekaip mes savo žodį laužysim arba atšauksim. Noris meldžionys vokyčiai mūsų žymę ant apjuokos degina, idant tą Dievo darbą sugaišintų ir žmonis apjuoktų. Jei kas tą žymę neklausęs sulaužys ir per piktybę priešingaus, tokį mes skelbiam ir gėdinam šioje gromatoj kaipo sukčių teisybės, prietelių velnio ir neprietelių tikybos, kaipo atskalūnį, melagį ir begėdį. Ta gromata parašyta yra 26 dienoj gegužės mėnesio 1323 metuose Vilniuj. Čia dar persergim, idant tie, kurie perskaitys tą gromatą tolesniai teiktųsi siųsti".

Tuo tarpu nuleistieji Gedimino siuntiniai į Rymą išguldė popiežiui linkėjimą savo valdžionies, lūgodami, idant dievabaimingus vyrus atleistų į Lietuvą, kurie galėtų platinti tenai Dievo žodį. Lygia dalia Rygos pilionys buvo išsiuntę taip pat savo siuntinius popiežiui, pranešdami, jog Gediminas aiškiai geidžia su brostviais sandarauti, kaipogi tie patys pilionys tuo pačiu žygiu buvo išleidę kitus siuntinius pakajaus sandarauti pas Gediminą, kursai, juos su didžia goda priėmęs ir didžiai meilingai išvaišinęs, pakajų su jais padarė ir prisieka abi pusi patvirtino Vilniuj po šv. Mykolo subatoj metuose 1323, kurį perdėtą iš vokiško į lotynišką popiežiui ant patvirtinimo nusiuntė.

Bet vos buvo kryžėjai nujautę Parusny apie padarytą su padaugavionimis pakajų, tuojau vyskupai Varmijos, Samijos ir Pomezanijos su savo prabaščiais susirinko į Elbingą ir tenai susitarę nuleido gromatą vyskupui Ezelio salos, kapituloms Rygos, Ezelio, Tarapato, Revelio, d. mistrui ir Padaugavio brostviams, lygia dalia urėdui danų ir visai diduomenei, kuri buvo tą pakajų padariusi, bingdami ir vadindami jį velnio darbu, tiekiantį visam zokanui amžiną pragarą tais žodžiais: „Sūnus velnio spendžia savo gudryba kaip jums, taip ir mums spąslus prapulties ir taip elgias, kaip pelė maiše ar žaltys, anty išmaitintas; visų pirma mus, paskui jus savo smarkybe nuvergs ir iki paskuojo nužudys ir visą krikščionybę į pragarą įstums ir valsčius savo ir žemes apent atims. Todėl persergim jus ir linkim širdingai atsakyti kuo veikiausiai toms sandaroms, kurias jūs padarėt, kaipogi nepadoru yra tiems, kurie ant garbės Dievo prisiekė kariauti netikėlius, su tais pačiais sūnumis šėtono pakajuje gyventi pasiėmė, kurie savo pasalia gudryba kito nieko netyko, kaip tiktai jūsų ir mūsų prapulties; tas aiškiai yra regimas ne vien iš praėjusiojo jų elgimos, bet iš šios dienos teriojimų Dobrynėj ir Kulmijoj. Atmeskit tą nelabą sandarą! Dievas jūsų karę rėdys ir nuo aukštybės kantrybę jums duos, ir taip kariaukit tolyn vien, lig visa iki paskuojo juos išgaišinsit, už ką rasit šiame pasauly garbę, antrame vainiką lelionės, arba triumfo".

Tuomi dar kryžėjai nekakinos, nes pakukuliavo tūlus zokanykus, kurie nuleido popiežiui gromatą per siuntinius, girdami kryžėjus ir stigavodami, jog neteisingai yra kemojami ir skundžiami nuo netikėlių lietuvių, kaip būt neleidžią ir gaišiną krikštytis Gediminui, didžiajam Lietuvos kunigaikščiui. „Tmaistos balta galva regėsi pats tą neteisybę. Noris jis apsiskelbė gromatoj savo norą krikščioniu tapti ir siuntinius nuleido pas tamistos baltą galvą, vienok patys siuntiniai maluoja ir prieš Dievą burniuoja, kaipogi tas rakalis tuo pačiu laiku, kad

siuntinius į Rymą leido, įpuolęs į Mozūriją 8000 žmonių nugalavo, bažnyčias išdrevėjo ir sudegino, kunigus nužudė ir nepaskaitomas gaujas gyventojų į vergus išvarė. Nuo to gal manyti tamistos balta galva, jog kryžėjai, kurie, sekdami savo prisieka, kas dieną dėl apgynimo krikščionų visuose pavojuose netaupės, negal būti, idant jie atsivertimą kunigaikščio gaišintų to, kursai tiek žalų krikščionims savo rakaliais pridarė"[1].

Trumpai jau bebuvo kryžėjams, nebvylės nė tuo malu nedorų zokanykų nusiteisinti, kaipogi popiežius daugiaus kliovės arkivyskupu Rygos, kursai Gediminą jam bruko, nekaip stigavojimu kelių paprakuotų nuo kryžėjų zokanykų, kaipogi ne vien Gediminas vienas tešyžino kryžėjus savo gromatomis, nes lygia dalia Vladislovas, Lenkų karalius, ap-Lenkų vyskupai, jog jie, užėmę minavotą Pamarių žemę buvo kryžėjai išplėšę, taip pat guodės jam Lenkų vyskupai, jog jie, užėmę m navotą Pamarių kraštą, nemokėjo jiems dešimtinių nei Petro skatiko (taip vadino tuo laiku mokesnį, kurį alvienas krikščionis nuo galvos po skatiką popiežiui mokėjo). Todėl popiežius, regėdamas nuo visų pusių tokias neteisybes kryžėjų, liepė didžiajam mistrui Karoliui Trirui tą patį rudenį vaidintis, kursai, nukeliavęs tenai su iškilme savo, pirma su popiežium pasiregėjo, paskui atėjo į kardinolų surinkimą, kursai kerštus arkivyskupo Rygos su kalavijonimis sūdijo. Visų pirma arkivyskupas Rygos trumpai išguldė nuodėmes kalavijonų tais žodžiais: „Brostviai neleidžia skelbti netikėliams žodžio Dievo neigi saugo keliaujančių kunigų nuo pavojaus per neprietelių kraštą, žudo perkrikštus baisia vergyba, neleidžia jiems naujų bažnyčių strūnyti, drevėja jas ir gaišina, gandina, žudo, raišiodami gelžiniais kunigus, ketėdami juos nugaluoti, mažina godą suolui apaštolo, gynioja eiti pas popiežių guostis, degina savo brostvius žeistus ir kritusiuosius kariaujant su

[1] Voigt, T. IV, S. 371.

netikėliais lietuviais ir žemaičiais, savina liecybas arkivyskupo, kapitulos ir kitos dvasiškos diduomenės, drevėja valsčius Rygos ūkinykų ir jų liuosybę sunkina, valdo Daugavos skardžiais, jos greva, įtaka ir visaip gaišina prekybą". Tuojau mistras teisindamos užsigynė visų tų nuodėmių ir, ant teisybės savo stigavojimo, parodė popiežiui gromatas, arkivyskupo Rygos rašytas pas didįjį Lietuvos kunigaikštį, su kuriuo jis sandaravo be žinios kryžėjų ir karėjus nuo jo samdė, idant brostvius kariautų ir jam, tai yra arkivyskupui, valdžią ant jų pagrąžintų. Popiežius, išklausęs abejų pusių, tokį dekretą įstatė: kalavijonys turi grąžinti visa, ką buvo užgriebę arkivyskupui ir dvasiškai diduomenei, iškeikė visus tuos, kurie kritusiuosius brostvius karėj degintų, užgynė daugesniai benovyti ir bežudyti norinčius eiti popiežiui guostis, liepė jiems vienybę ir godą bažnyčios antturėti, kunigų klausyti, nieko pikto jiems nedaryti, bažnyčių nedrevėti, dėl perkrikštų jas strūnyti, skelbiant mokytojams žodį Dievo, užtarymą ir globą suteikti, tardamas: „Jei kas to įsakymo neklausys, toksai tuo pačiu yra jau iškeiktas". Didysis mistras su savo tarnais ir teisrodžiais turėjo tą dekretą akivaizdoj popiežiaus ir surinkimo kardinolų prisieka patvirtinti, jog visa tą, kas yra tenai įsakytu, pildys ir darys. Nes apie Gedimino skundimos popiežius tame dekrete nieko neminavojo, nes, norėdamas geresniai apie tą išsijautoti, savo siuntinius į Lietuvą nuleido.

1324 Taip besikaulijant patiems krikščionims rūmuose popiežiaus, tuo tarpu jomylistos Reino, Čekų ir Elzaso atvedė naujas gaujas meldžionų į Parusnį, kurie, susinėrę su kryžėjais, stačiai norėjo į Lietuvą traukti, bet žiema pasitiko taip drėgna ir ledas ant upių ir ežerų taip silpnas, jog meldžionys negalėjo to nuveikti, ko ketėjo, kaipogi vienas jų būrys, įsigrūdęs į Žemaičius, valsčius Dovydo, pagirto karvedžio, bubiu ir giltine krikščionų vadinamo, nuteriojo. Paskiaus gegužės mėnesy kamendotas Ragainės pilės, staiga vėl įpuolęs į Žemai-

čius, priemiestes Gedimino pilės nudegino ir gyventojus, kurie nepaskubėjo pilėj užsirakinti, nugalavo. Tuo tarpu kiti pulkai meldžionų parubežiais mažomis kekėmis su žemaičiais ir lietuviais skardės, kuriose užvis didesniai tarp perkrikštų Parviltis vokyčiams algaujančiųjų atsiženklino, kursai su 19 savo bendrų, nujautęs 45 lietuvius medžiojant, sekė juos tylu įkandint ir, nutykojęs naktį, antpuolė ir įmigusius lig paskuojo iškirto, žirgus, padargą medžioklės su vakarčiu atėmė. Kitu sykiu tas pats Parviltis, antpuolęs netyčioms giriose didesnį būrį lietuvių ar žemaičių, kurių regėdamas neveiksiąs, muko šalin, palikdamas žirgus su vakarčiu lietuviams, bet įkyrėjus badu stipti, ėmė savo bendrus drąsinti tais žodžiais: „Regit, jog turim badu nustipti, vykim lietuvius ir labiaus mirkim godingai, rasi laimėsim"; kurie, jo paklausę, prisiartino slapta pas lietuvius, kuriuos antpuolę pasalu naktį lig paskuojo iškirto ir visa įgijo, ką buvo nustokojęs.

Tuo tarpu lietuviai norėjo pilį Christmemelį, arba Skirsnemunę, kryžėjams pasalu atimti, į kurią žvejys lietuvis buvo pasiėmęs juos įvesti, nes lietuviai tame daikte nusivylė, kaipogi ateidami rado jį ant mūrų pilės bekybantį, kurį kryžėjai, nujautę vylių, buvo pakorę ir pasitaisė stipriai su lietuviais remtis, kurie, apgulę pilę, didžiai baisiai vėtravojo, vienok nieko negalėjo padaryti; besigrumdami su meldžionimis, pačiame papily ištiko į aiškią mūšą, kurioje su visų didžiausia narsybe pjovės ir ilgą laiką varžės pergale, nes, kritus lietuvių karvedžiui, likusieji atsitraukė palikini apgriautą pilį[1].

Tuo tarpu atkeliavo į Parusnį Baltramiejus, vyskupas Alekto, su Teofridu, opatu benedikčionų, viršiaus minavoti popiežiaus siuntiniai, su įsakymu, idant lig tiktai persikrikštys Gediminas, didysis Lietuvos kunigaikštis, tuojau kryžėjai liautųsi nuo karių su lietuviais ir taikiai su jais gyventų bei pado-

---

[1] Dusburg, c. 348.

riai elgtųsi, liepdamas dar jiems saugoti pakajų, kurį pernykščiai tarp lietuvių ir kalavijonų buvo patvirtinęs. Atėję siuntiniai popiežiaus į Rygą tuojau išleido kitus siuntinius pas Gediminą gromatą popiežiaus jam paduoti, kurioje jis linkėjo jam laimos ir džiaugės jo išpažinimu tikro Dievo, brukdamas į jo globą savo siuntinius. Gediminas, priėmęs siuntinius su didžia iškilme, išvaišino ir, palydėjęs juos, įkandin išleido savo siuntinius į Rygą atsaką popiežiaus siuntiniams duoti.

Tą regėdami, vokyčiai numanė aiškiai, jog jiems tuojau užtruks giliukė, darin visaip norėjo krikštynas Gedimino sugaišinti. Visų pirma žadėjo jam 500 svarų sidabro duoti, jei jis priims krikštą nuo brostvių, ne nuo arkivyskupo; kad to Gediminas nedarė, kalavijonys iš apmaudo siuntinius, einančius iš Lietuvos į Rygą, sugavo ir, užrakinę juos Ašradės pilėj, nugalavo. Gediminas guodės vėl popiežiui apie tokią jų nedorybę, bet, nesulaukdamas teisybės ir regėdamas aiškiai, jog vokyčiai ne platinimos Dievo žodžio rūpinas, bet tiktai tyko pragumo jį nuvergti ir ūkę jo pasavinti, todėl įbingęs ryžos nebkrikštytis ir Šilgalį, savo rūmų vyrą, išleido į Rygą tą siuntiniams popiežiaus apreikšti, kursai, įėjęs į surinkimą siuntinių ir diduomenės vokyčių, pasakė: „Mano viešpats nepažįsta jūsų popiežiaus ir negeidžia pažinti; tikybą, kurią išmoko nuo savo tėvų, tą seks ir kariaus už ją iki savo gyvos galvos". Tą girdėdami, popiežiaus siuntiniai nusiminė ir neabejojo daugiaus, jog Gediminas nebkrikštysis.

Iškeliavus siuntiniams į Rygą, Gediminas, idant parodytų vokyčiams, jog jis nejuokuoja, tuo pačiu sykiu išleido su stipria kariauna Dovydą, Kartinos pilies vyrą, į Mozūriją, kursai, siaubdamas visame krašte, grobį griejo ir teriojo, kaipogi ko neveikė karda, tą ugnia gaišino*, pačių bažnyčių daugiaus nei 30 jau sugriovė, jau sugruzdino, indas šventas

* Rankraščio paraštėj: *(suvožojo).*

nugalavo, ant galo, įsilaužęs varu į Pultusko pilį, gyventojus iškirto, o pačią pilį sudegino ir, 4000, tarp kurių daug pasitiko žydų, apvergęs, su didžiu grobiu į Lietuvą laimingai sugrįžo.

Antrą dalį kariaunos Gediminas buvo išleidęs į Padaugavį, kuri, įėjusi į Rozytės sritį, lėbavo kaip tinkama, kaipogi kas vien krikščioniu vadinos, tas gniužo nuo kardo įbingusio lietuvio ar nuo ugnies pragaišo, kurią lygia dalia apvertusi į rūstą tyrą, pagrįžo namon su gausiu grobiu[1].

Noris tam nevykus, vienok arkivyskupas Rygos nepagriso nuo to ir tame daikte ne d. Lietuvos kunigaikštį Gediminą, bet brostvius kaltino, kaipogi ateinantį metą balandy mėnesy, siuntiniams popiežiaus Rygoj dar tebesant, rašė jis antrą kartą popiežiui, guosdamos tais žodžiais: „Noris akivaizdoj visų kardinolų d. mistras su savo tarnais prisiekė ant Evangelijos pildyti tą, ką popiežius buvo jiems įsakęs, vienok iki šiolei nieko to nedaro. Nes kuo drąsesniai žengia nuo nuodėmių į nuodėmes ir, elgdamies kaip tinkami, kuo didesniai dar sketerauja, kaipogi einančius popiežiui guostis kalina ir novija, kuriuos tuo kartu tepaleidžia, kad pasiima popiežiui nebskųsti ir tą daryti, ko jie geidžia". Tolesniai jis sako: „Kryžeiviai gaišino ir dabar gaišina Lietuvos didįjį kunigaikštį Gediminą krikštytis, siuntinius keliaujančius grobsto ir žudo, patį kunigaikštį visaip masina, žadėdami jam tūlose vietose piles, nuo arkivyskupo pastrūnytas, sugriauti ir 1000 svarų sidabro duoti, jei jis ne nuo arkivyskupo, bet nuo mistro ir brostvių krikštą priims ir, visaip gromatose jį peikdami, svietą paikino. Ne vien patys prisiektą su lietuviais pakajų klepojo, bet dar prisuokė vyskupą Ezelio ir kitus pralotus savo gorinimais tam pakajui atsakyti, pasavino bažnyčias, koplyčias ir savo tenai kunigus dėjo su regima prapulčia perkrikštų ir paniekinimu popiežiaus valdžios". Sakos jis dar veltui teisinga širdžia draudęs ir grau-

[1] Dusburg, c. 351.

dinęs mistrą ir brostvius, idant įsakymų popiežiaus klausytų ir vienybėj bažnyčios taikiai elgdamies gyventų, bet jie niekino ne vien tą graudinimą, bet patį popiežių ir jo įsakymus, todėl arkivyskupas, nebnumanydamas, kaip juos nugrėsti, iškeikė mistrą ir brostvius ir tą liepė visame Padaugavy apskelbti ir ant bažnyčios durų prisegti[1].

Kryžėjai ir šiuo kartu norėjo nusiteisinti popiežiui nuo tokių užmetinėjimų arkivyskupo, vienok kryžėjai, gėdėdamos patys popiežiui vaidintis, pakvietė sau užtarytojus Zemovitą ir Traidenį, kunigaikščius mozūrų, su vyskupu Plocko ir juos pas popiežių išleido, kurie, nukeliavę į Avinjoną, pasakojo jam apie baisius nuteriojimus lietuvių Mozūrijoj Dobrynės krašto, apie jų smarkybę, su kuria tenai jie elgės, stigavodami jo šventenybei, jei tenai jis neduos krikščionims veikios ir stiprios pagalbos, tada netikėliai lietuviai iki paskuojo juos nugaluos, todėl lūgojo jo širdingai ant lietuvių karę skelbti ir liepti kryžėjams toliaus su jais kariauti, kaip iki šiolei darė, kurių vienų netikėliai tedrovis.

Lygia dalia Varmijos vyskupas su savo kapitula teisino popiežiui kryžėjus tais žodžiais: „Randas tūlų žmonių, kurie ant nelaimos meilės artimo niekam nevertas pasakas skelbė, kaip būt lietuviai, kurie tiek kraujo krikščionų pagožė, sakos norį krikštytis, o kryžėjai jų neleidžią; aš skelbiu tokį stirvelėjimą kiekvienam į Dievą tikinčiam už yną malą, ką patys netikėliai aiškiai tvirtina žodžiais ir darbu, kaipogi jie tyko kaip įmaną krikščionis su visu toje šaly išnaikinti. Tą dar nuteisina terionės ir kraujo praliejimai apygardose Revelio, Tarapato, srityse Vėluvos, Klaipėdos, Dobrynės ir Strasburgo; negal aprašyti, su kokia tenai smarkybe, sako, kankino netikėliai krikščionis. Todėl lūgoju širdingai neklausyti tokių abydų ir nedorybių, skelbiamų ant

[1] Voigt, T. IV, S. 396.

kryžėjų, ir girdint jas turėti už malus ir ynas pramones".

Kad taip kryžėjai nieko nešykštaudami norėjo kebelėmis ir piningais užslėpti teisybę, jeib tiktai savo sykį kaip noris pasiektų, tai yra visos Lietuvos ilgainiui pasidarytų valdymierais. Vienok ir taip jų reikalai piktyn kas dieną ėjo, kaipogi Gediminas, regėdamas tokią jų nedorybę, ne vien nenorėjo krikštytis ir jiems vergauti, bet dyko lig paskuojo juos kariauti ir per jūrą tremti, daran ėmė stipriai ginkluotis į didžiai baisias ir kruvinas kares; ant didesnės dar jo laimos, rados jam prietelius Vladislovas, Lenkų karalius, nuo savo žemo augumo Uolektėle (Łokietek) vadinamas.

Sakiau viršiaus, jog ir lenkai, noris patys buvo įveisę kryžėjus į Lietuvos kraštą, vienok ilgainiui patys su jais sukeršto ir baisiai kariavo, užvis tais metais. Reikia dar žinoti, jog tuo kartu lenkai didžiai neįgalį tebuvo ir niekaip negalėjo lygintis su lietuviais, kaipogi Lenkų žemė nuteriota ir nušeiminta atvejų atvejais nuo čekų, totorių, užvis lietuvių, žemaičių ir kryžėjų; likusieji gyventojai, baudžiavomis, arba lažais, diduomenės nunovyti, stenėjo vergyboj; tie, kurie pilionimis vadinos, neverti buvo paties vardo; kunigai, lygūs ūkinykams mulkiai, ne mokslu, ne platinimu gudrybos ir žiburio išminties tarp svieto rūpinos, idant kiekvienas suprastų, jog ir vargdienis žmogus ne gyvoliu yra, bet, loby ir tingėjime apjakę, nemindami ant savo švento luomo ir išmintingų įstatymų, gėrė ir lėbavo, padėdami kitiems sluoguoti vargdienius, sūdžios pripažino teisybę daugiaus duodančiajam nekaip teisiajam, daran galingasis ir galintysis visuomet teisiu buvo. Visoj ūkėj vienas vardas prekybos ir tą pačią dar vartojo žydų nenaudėlės, nė kokio dailidės, nė kokios naudos, arba piningų, diduomenė pasipūtusi savo turtais, be gudrybos ir mokslo, užmiršusi rėdą ūkės ir veikalus savo bočių probočių, tinginėjo vadindamos ponais dėl to vien, jog vargdieniais viešpatavo, kurie jam žemę arė

ir jiems vergavo, patys jų karėjai daugiaus buvo tikrais dirikais, ne ynais karėjais, kaipogi siena su neprieteliais niekuomet negrūmės, nes būriais sariodami grobį griejo; negaudami jo svetimame krašte, savo ūkinykus drevėjo[1]. Kad tuo tarpu ne vien su baisiais lietuviais ir žemaičiais, bet su pačiais kryžėjais tuointimpos reikėjo kariauti. Vladislovas, geisdamas nuo tokio jų sugaišimo gelbėti, užvis nusigandęs galybe kryžėjų, kurie, užmiršę ant Dievo ir dorybės, nebžinojos patys ką bedarą, kaipogi ne vien perkrikštus novijo, bet dar patiems lenkams, savo geradėjams, nelaimas darė. Nemintąs Vladislovas karalius, rašydamas arkivyskupui Rygos, sako gromatoj: „Jie, tai yra kryžėjai, nebturi nei baimės Dievo, nei teisybės, nei gėdos, nei dorybės, yra pavojais vilkais ėraičio kailiu apsimovę ir skaugyba pasiženklinę".

Regėdamas Vladislovas, jog savo viena galia niekaip kryžėjų nenuveiks, norėjo kaip įmanąs susibendrauti su Lietuvos narsia ir karinga gimine, kurios galybės garsas ožė jau visoj pasaulėj, kurios rimti pulkai tūkstantėmis kryžėjų ir kitų meldžionų, gindami savo namus ir liuosybę, ne vien visas lygmes buvo užlaidoję, bet ir pačias versmes užkimšę, darin Vladislovas Lokietka, geisdamas su tais vyrais pasibendrauti, išleido siuntinius į Vilnių pas Gediminą, įsakęs piršti jo dukterį Aldoną savo sūnui vienturčiui Kazimierui, 15 metų turinčiam. Gediminas su didele išeiga ir iškilme priėmė juos savo buveinėj, kuriuos didžiai žmoniškai vaišino ir ragino; pradėjus dukterį piršti, negynės jis jos leisti, vildamos tuo pasigentinimu dar didesniai savo ūkę pastiprinsiąs ir kokiame atsiėjime turėsiąs pagalbą bent nuo vieno karaliaus krikščionies, daran netrukdamas dukterį pažadėjo ir ūkvaizdžius pergėrė. Gediminas, didindamas dar kraitį savo dukters, pažadėjo ūkvaizdžiams 40 000 lenkų kalinių, Lietuvoj vergaujančių, namo paleisti, idant jie Aldoną,

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 21.

savo atenčią karalienę, namo sektų. Taip elgės Gediminas netikėlis, arba pagonis, su krikščionimis, kad tuo tarpu kryžėjai ir kiti vokyčiai meldžionys perkrikštus ne vien patys kruvinai vergė ir žudė, bet dar vienus pardavojo gudams, kitus leido per jūrą į Teutoniją taip pat kruvinai vergauti, vienok negėdėjos patys save vadinti mokytojais žodžio Dievo ir malonės artimo.

Atėjus svodbai, kas gal tą iškilmę aprašyti, su kuria Aldona, didžioji kunigaikštaitė Lietuvos, apklėsta diduomene vyrų ir žmonų lenkių ir lietuvių, keliavo iš Vilniaus į Krokuvą pas savo jaunikį. Visų pirma kaipo vėdliai jojo lenkai, jomylistos, pilių vyrai, urėdai, arba vojevodos, nuo aukso ir sidabro žibantys. Paskui Aldona apmartuota tarp kilties žmonų ir mergaičių lenkių ir lietuvių keliavo. Po motriškųjų Lietuvos diduomenė jojo, kurios skaistūs veidai ir taikios požvilgos rodė išmintingus pasekėjus, bet niekas taip netiko antžvelgus, kaip 1000 Lietuvos ir Žemaičių meškenotų jočių, kurių sabaliniai kapūzai, kenkliniai* sopagai, uolektiniai pentinai, sieksninės kardos ir kestinės ragotinės, patys narsūs ir sumitę žaliūkai žirgus savo it smakus piestu vien šankino, į kuriuos stebėdamos, aiškiai galėjęs būt sakyti, jog karių vyrus būt regįs. Tuos sekė pagal vienus 40 000, pagal kitus raštus 24 000 lenkų kalinių, kuriuos Gediminas namo paleido kaipo kraitį savo dukters[1].

Kas aprašys tą linksmybę, kokia tuo kartu Lenkų žemėj rados, kas per džiaugsmas kalinių namo keliaujančių! Lietuviai, kitą kartą visų smarkiausi jų nprieteliai, šiandien gentimis pasidarė. Motinos su vaikais, mergaitės ir jaunikaičiai teknojo ant vieškelių myluoti ir sveikinti vyrų, tėvų ir brolių, iš kalėjimo pargrįžtančių. Tiems svečiams į Krokuvą, Lenkų buveinę, įeinant, Vladislovas karalius, rūmų prieangy su visa savo diduomene ir 1325

* Rankraščio paraštėj: *blauzdiniai, rietiniai.*

[1] Annal. oliv. l. c.

kilties vyrais pasveikinęs grakščią lietuvę, savo marčią, įdavė į ranką jos vyrui karalaičiui Kazimierui. Ryto metą Aldona, ant krikšto Ona įvarduota, prisiekė pirmą kartą pas krikščionų altorių žmona Kazimiero karalaičio būti. Kas apsakys tą džiaugsmą, koksai tenai ne vien pačioj buveinėj, bet ir visoj žemėj buvo! Kaliniai vieni mylavo motinas, senus tėvus, kiti brolius, seseris, kiti glaudė pas save meilingus kūdikius ir pačias, kurių buvo pasiilgę, kiekvienas džiaugės saviep priminęs, jog lietuviai iš rūstų neprietelių jų gentimis ir prieteliais rodės jiems daug geresniais ir meilingesniais nekaip visi krikščionys, kaipogi jų geradėjais buvo. Pats Vladislovas karalius iš to džiaugsmo minavonei tos linksmos dienos įstatė žvaigždę Baltojo erelio, kurią iki šiai dienai diduomenė Lenkų ir Lietuvos tebdėvėja, o su Gediminu, savo uošviu, sandaras padarė iš vieno kryžėjus ir kitus savo ūkių neprietelius kariauti[1].

Gediminas, norėdamas dar užsiklėsti nuo pavojaus, užvis idant spėtų iš peties grumtis su vokyčiais, tuojau išsiuntė Uvainį, savo brolį, urėdą Polocko, su Teodoru, urėdu Minsko, į Naugardą pakajų patvirtinti, kuriuodu, atnaujinusiu jį, laimingai metuose 1326 pagrįžo namo. (Karamzin, t. IV, K. VIII, s. 179.)

Tą išgirdę, kryžėjai nusiminė, kaipogi tas gentinimos lietuvių ir lenkų didžiai jų širdį gildė ir ateinantį jiems pragarą rodė. Daran veltui jie visaip norėjo tas pažines išskiesti. Regima jau buvo,
1326 jog kryžėjai nei narsybe, nei gudryba ir skauge lietuvių bei lenkų nebnuveiks, kaipogi kas dieną kruvinos karės reiškės ir regimas pavojus nuliūdusius vokyčius gandino, kurie, regėdami nieko nebnuveiksią nei skaugyba, nei paprakais, ėmė ir patys iš peties ginkluotis, idant nuo tos baisios audros, kuri juos gorino nuo pietų ir rytų, užsidengtų. Visas zokanas suskato, nes užvis didesniai pats d. mis-

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 21.

tras tuomi rūpinos, kursai, norėdamas nuo visų pusių uždaryti įpuolius lietuvių ir žemaičių į Parusnį, liepė naujas pilis strūnyti; tuojau Bartijoj Girdaują, Galindijoj Vartenburgą, Varmijoj Gutštadtą ir Plutą, Pamezonijoj Bišofsverderį, Kulmijoj Noimarką, Gilenburgą, Linenburgą ir Morungę naujas pilis įkūrė, kurias kryžėjai, norėdami kuo veikesniai prašaleičiais įšeimynauti, savo senu įpratimu apdovenojo liecybomis ir liuosybomis.

Tuomi dar kryžėjai nekakinos, nes kuo didesniai dar rūpinos su artimais valdžionimis ir neprieteliais lietuvių susibendrauti, daran atnaujino pažines ir sandaras su gudų knežiais, arba viešpačiais, užvis su Jurgiu, kunig. rausvųjų gudų, kursai jiems pasiėmė talkinėti kaipo jo praėjūnai ir nuo totorių juos ginti. Negana dar nė to buvo. Mistras, jutęs Vartislavą, kunigaikštį Pamario, sukerštus su Vladislovu, karalium Lenkų, tuojau ir su juomi sandaras padarė, viens antram žadėdamu talkinėti ir ypačiai su neprieteliais nekariauti neigi sandarauti. Tuo tarpu karė su lenkais skaistyn vien reiškės, o Lietuvoj skelbė didžiai stipriai ginkluojantis, kaipogi Vladislovas, tardamos eisiąs Pamario užimti, sutraukęs stiprią kariauną į Kujaviją, puolė staiga į Mozūriją ir visą kraštą, kurio kunigaikštis bendravos su kryžėjais, nuteriojo ir, į Plocko pilį įsigrūdęs, sudegino ir didį grobį sugriejo lig kryžėjams ant pagalbos ateinant. Nuo to rodės it pradėta jau karė lenkų su kryžėjais, bet Vladislovas palikinas kryžėjus norėjo pirma išsigrumti su viešpačiu Brandenburgo ir bendru kryžėjų, bet, jusdamas save ne visai stipriu, patelkė lietuvius, kuriam Gediminas tuojau nuleido Dovydą, garbingą karvedį, su 10 000 joties rimtų meškenočių. Tas karvedys, persikėlęs su savo pulkais pirma per upį Yslą, paskui per Odrą, įėjo į Brandenburgiją ir, ką sutikdamas, tą kardu ir ugnia gaišino. Visą kraštą baisiai baisesniai nuteriojo, pačias Berlyno apygardas nudegino, kaimas, vietoves, rūmus ir pilis gruzdindamas, pačių bažnyčių daugiaus nei 140 jau sugriovė, jau sudegino,

šventas indas maitojo, gerdamas iš jų ir valgydamas. Nekakinos dar tuomi narsus Dovydas su savo lietuviais ir žemaičiais, nes, persikėlęs per upį Elbę, saksus ir kitas gimines savo smarkybe ir narsybe nugandino.

Tarp kitų veikalų lietuvių pasaka yra užrašyta, jog, tenai beteriojant, vienas jų karėjas, drevėdamas kliošorių, sutikęs gražią kunigę, arba davatką; tas baisus pagonis užsigeidęs ją tenai iššarginti, kuri, nei malda, nei ašaromis negalėdama nuo jo atsiginti, apsidrąsinusi būk tarusi, jog ji mokanti žmogų taip užgrūdinti, jog jis taps neįžeidžiamu nė nuo kokio gelžies, žadėdama jį *išmokyti*, jei *jis* paleis ją nedasilytėjęs. Lietuvis, panoręs neįkertamu tapti, užsiturėjo. Ši tuojau, pačiūpojusi savo kaklą, lenkdama galvą, tarė jam: „Bandyk, tu jos nenukirsi". *Lietuvis milžinas*, turėdamas tą už tiesą, smūgterėjo sieksnine karda, ir galva gražios kunigės parietėjo. Suprato paskui meškenočius lietuvis, dėl ko tą pasali kunigė padarė, bet jau neb laiku.

Grįžo jau namo rimti pulkai lietuvių ir žemaičių nusluoguoti gėrybėmis ir turtais, būrius kalinių varydami, tarp kurių, sako, 6000 pačių mergaičių buvus. Pargrįždami dar teriojo ir gaišino Mozūriją, kaipo žemę bendrų kryžėjų. Tenai belėbaujant lietuviams, du vyresniuoju susivaržė didžiai gražia mergaite ir, vienas antram skaugėdamu jos, atėjo pas patį savo karvedį* teisybės sau lūgoti, kursai, ištraukęs iš pašonės savo kalavijų, visų akivaizdoj ant karto gražią mozūrėlę perskėlęs, metė katram pusę sakydamas, — taip tarės jis teisingai jiedviem grobį perdalijęs. Tą išgirdęs, nabaštikės jaunikis Andriejus Gostas, mozūras, prisiekė karvedžiui Lietuvos atmonyti. To dėjęsis, įlindo, įsispraudė į eilas lietuvių tardamas norįs jiems algauti ir jų rindose kariauti. Tuo tarpu nutykojęs Dovydą karvedį, savo žirgą paupy begirdant, ragotine jam šoną per-

---

* Rankraščio paraštėj: *Dovydą*.

vėrė. Taip pabengė gyvatą Lietuvos vytis, garsus narsybe ir drąsybe, giltine krikščionų vadinamas, tas, kursai aiškioj mūšoj buvo niekuomet nenuramdomu, čia galą gavo. Noris nuliūdę lietuviai žemaičiai tokia nelaima savo karvedžio, vienok su neapseikimu grobiu toliaus nei 150 trūkių, arba mylių, pargrįžo laimingai į Vilnių ir tenai leliojo linksmindamos iš pergalių[1].

Įžagę lietuviai žemaičiai į taip naudingą grobį Brandenburgijos atentį metą sukėlė vėl karėjus ir 1327
paskyrę sau karvedžiu Algirdą, vyriausią sūnų Gedimino, kursai buvo jau garsus ne vien Lietuvoj, bet ir už rubežiaus savo kantrybe ir narsybe, traukė vėl į Brandenburgiją. Tasai karvedys, persikėlęs taip pat upis Yslą, Odrą, sustojo į abažą ties Frankfurtu, buveine Brandenburgijos, leisdamas rimtus pulkus terioti į likusiuosius kraštus nuo praėjusiojo žygio; tenai apvertęs į rūstą tyrą, persikėlė per Elbę upį, idant tenai meldžionys, keliaudami į Lietuvą kariauti, negalėtų maitintis ir kitos pašalpos gauti, plačiai platesniai kraštus Saksonijos lig pat angų Magdeburgo pilės nuteriojo. Išdrevėję tenai lietuviai daugybes teutonų giminių ir pergalėję Valdemarą, viešpatį Brandenburgijos, laimingai vėl į Lietuvą su nepaseikimu grobiu pagrįžo[2].

Tuo pačiu laiku buvo vėl prasidėjusi karė tarp lenkų ir kryžėjų, kurie, susinėrę su Pamarių ir Mo- 1328
zūrų viešpačiais, su stipria kariauna į Lenkų žemę įsigrūdo ir Kujavijos apygardas baisiai baisesniai nuteriojo, trobesius nudegino, gyventojus iškirto ir pilį, Kovaliu vadinamą, vėtra įsilaužę, žeme aprausė; palikimi rūstą tyrą su didžiu grobiu namo pargrįžo.

Bet Vladislovas karalius, rūpindamos kitais ūkės reikalais, tuo žygiu nebstengė kryžėjams beatmonyti. Vienok, geisdamas apmaudą nugiežti, patelkė vėl savo uošvį Gediminą, kursai, susinėręs su len-

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 21.
[2] Koialowicz, Hist., t. I, p. I, l.

kais, įpuolė į Kulmijos kraštą taip staiga, jog kryžėjai nebepaskubėjo susitraukti į vieną kopą ir su lietuviais siena išsigrumti, tuo tarpu kur vien užėjo lietuviai, ten rūstą dieną darė; palikini visoj Kulmijoj iras ir degėsus žioriuojančius grobį, sugrietą tenai, namon išleido, o patys metės su visa smarkybe į Mozūriją, idant Venceslavui už pernykštes teriones atmonytų, lygia dalia drevėjo ir teriojo jo žemę. Tuo tarpu vienok kamendotas Kulmo pilės, sukėlęs skubiniai stiprią kariauną ir susinėręs dar su mozūrų viešpačiu, vijo lietuvius, kuriuos panokęs Kujavijoj baisiai baisesniai susigrūmė, ilgas valandas varžės pergale, kraują latakais šlekindami, ant galo išguro kryžėjai, kurių patys kamendotai pilių Torunės ir Kulmo su visa savo kariauna paliko karvietėj beklaksą, o Venceslavas pats vos gyvas beišsprūdo palikinas visas gėrybes lietuviams ir lenkams.

Kitoj pusėj tuo pačiu laiku žemaičiai, susinėrę su pilionimis Rygos, Padaugavį į tyrą apvèrtė, kuriame daugiaus nei už 30 000 ilgųjų muštinių padarę iškados į pilį Diunamiundę vėtra įsilaužė ir gyventojus iškirto[1].

Noris kryžėjai buvo didžiai stipriai į karę pasitiekę, vienok regėjo aiškiai, jog lietuviams, sunertiems su lenkais, nieko nebepadarys ir veikiaus ar paskiaus užimtąją žemę jiems grąžinti ar patys vergauti turės, todėl kaip įmaną rūpinos juos perskiesti.

Tuo tarpu kryžėjai, norėdami atmonyti žemaičiams už teriones Padaugavio, ketėjo dar su jais grumtis; to dėjęsi, į parubežines pilis, tai yra Klaipėdos ir Skirsnemunės, įdėjo stiprias įgules, kurias noris tenai sunku buvo maitinti, daran jog žemaičiai tuointimpos jas vėtravojo, vienok kaip įmaną vokyčiai tenai lindojo ir turėjos. Ant didesnės dar lietuvių laimos, žemės drebėjimas apygardose Klaipėdos pasitiko, kursai ne vien vietovę užrausė, bet

[1] V o i g t, T. IV, S. 450.

ir pačią pilį sugriovė, kurios iras nuvokus, mistras liepė naują pilį strūnyti, o tuo tarpu išleido savo kariauną į Medininkus, kurių vienok gyventojai, jutę kryžėjus ateinant, vieni į girias išsidangino, kiti pilėse su savo turtais užsirakino, o meldžionys, nieko nepešę, apent į Parusnį sugrįžo. Žemaičiai, tardami kryžėjus būtinai per rubežių išsitraukusius ir tuomi pavojų praėjusį, nusiginklavo ir paskydo, bet tame daikte didžiai nusivylė, kaipogi kryžėjai pasistiprinę grūdos vėl į patį vidurį Žemaičių ir, nerasdami tenai nė kokio atsparo, per 6 mylias, arba trūkius, į rūstą apvertę tyrą, pačią pilį Kartinos apgulė, kuri, neturėdama kito tokio apgynėjo kaip Dovydas, kryžėjams pasidavė, kurie įėję tenai gyventojus gyvus paliko, kurie iš to džiaugsmo pasiėmė jų klausyti ir tarp pačių vyresniųjų 94 persikrikštijo. Antra žara kryžėjų, išėjusi iš Ragainės pilės, apniko pasalu naktovidu pilis Putenikų ir Aukaimio ir gyventojus papilių bemiegančius iškirto, trobesius sudegino, vienok, nestengdami į pačias pilis įsilaužti, šalin paėjo[1].

Tuo tarpu popiežius karę tarp lenkų ir kryžėjų nubengino tokia dingsčia: Vladislovui liepdamas kariauti Brandenburgijos viešpatį už tą, jog jis Liudviką, Teutonų ciesorių, jo neprietelių, šelpė, o kryžėjams senu įpratimu lietuvius ir žemaičius drausti. Vladislovas, paklausęs popiežiaus, sandarą padarė ant vienų metų su kryžėjais, kuriuos popiežius dar drąsindamas* įsakė kunigams visoj Teutonijoj krikščionis telkti į kryžiaus karę lietuvių ir žemaičių eiti kariauti, žadėdamas tas pačias pataikas ir liecybas keliaujantiems duoti ne vien tiems, kurie, kryžium apsiženklinę, patys eis, bet ir tiems, kurie, to negalėdami daryti, šelps kryžėjus nauda ar kitu kokiu pragumu.

Tuojau ant to balso popiežiaus sukilo ne vien diduomenė vokyčių, anglų, vengrų, bet dar pats

[1] Dusburg, c. 7—8.
* Rankraščio paraštėj: *ant lietuvių*.

viešpats čekų Jonas pasiėmė keliauti su savo diduomene lietuvių kariauti, kursai tą patį rudenį atkeliavo su didžiomis gaujomis į Parusnį. Ir taip turėdamas jau mistras daugiaus nei 30 000 karėjų ketėjo vėl į patį vidurį Žemaičių grūstis, vildamos iki paskuojo juos išgaišinsiąs, užvis jog žiema buvo didžiai speiguota ir visur kelianti. To gi vildamos, vokyčiai ties Ragaine persikėlė per Nemuną, pas-
1329 kui per Jūrą upį ir vėl į Medininkus įsigrūdo, kurį kraštą, kaipo artimą Klaipėdai, vokyčiai didžiai norėjo įgyti, kurio narsūs ir kantrūs gyventojai tankiai buvo didžiai baisiai juos įgrobę. Visų pirma pilį Medvėgalio, arba Medvalakio, į kurią jau pirm 13 metų buvo grūdęsis, 1 dienoj sausio mėnesio apgulė ir per kelias dienas tuointimpos su visų didžiausia smarkybe ir narsybe dieną ir naktį vėtravojo, noris įgulė su neaprašoma kantrybe ir narsybe gynės, vienok, nuvargusi tuointimpine kare, nė nuo kur nebvildamos pagalbos, užvis kritus jos karvedžiui, paguro ir kryžėjų patailkon atsidavė. Įėję meldžionys į pilį visi stebėjos į didelybę žemaičių kritusiojo karvedžio, kursai būk turėjęs 12 uolektų paties aukščio. Likusieji gyventojai pilės, kurių būk buvusios 3000, lūgoję kniūpsti nuo karaliaus ir mistro sau gyvybos, bet taip rūstos širdies buvusiu, užvis mistras, jog jis norėjęs visus nugaluoti, kas būt ir nutikęs, jei nebūt karalius Čekų mistrą numaldęs ir neperkalbėjęs pasiduodančiuosius gyventojus geriaus gyvus likti ir krikštyti nekaip galuoti. Ant galo mistras, paklausęs karaliaus, krikštijo juos ir vergė. Tuo vykimu Čekų karalius didžiai džiaugės, noris tuo pačiu žygiu nuo darganų, lytų, vėjų, šalčių, pusnių ir speigų pats buvo apjakęs ant vienos akies, kaipogi, jei tas jam nebūt nutikęs, aiškiai būt dar ilgesniai lietuvius kariavęs, ir jei nebūt dar atėjusi į abažą, jog Vladislovas, Lenkų karalius, kryžėjams karę apreiškęs ir jau Kulmiją teriojąs.

Todėl kryžėjai palikini Žemaičius grįžo greitai į Kulmiją lenkų ramdyti, o persikrikštijusieji že-

maičiai apent pagrįžo į savo bočių tikėjimą. Kryžėjai, persikėlę Drevencos upį, įpuolė į Lenkų žemę ir tenai sritį, vadinamą Dobryne, baisiai baisesniai nuteriojo; gieždami apmaudą už savo nelaimas, į pilį Dobrynės įsilaužę, visus, kurie nenorėjo išsižadėti Vladislovo valdžios, nugalavo. Lygia dalia pilys Leslavos, Plocko, Verbergo, Višegrodo kliuvo į nagą kryžėjams, kurie, žeme jas apprausę, gyventojus be perskyros lyties ir amžiaus nugalavo. Taip pat antra žara kryžėjai, Dobrynę teriodami, į pilis Brestą ir Nakelį įsigrūdo ir gyventojus iškirto.

Kad taip kryžėjai lėbavo lenkų žemėj, lietuviai ir žemaičiai drevėjo Parusnio parubežius grobį griedami ir meldžionis, savo galžudžius, senu įpratimu galuodami.

Jau kryžėjai, liovęsi nuo lenkų karės, ketėjo ateinantį metą grįžti vėl žemaičių kariauti, užvis 1330
jog tuo pačiu laiku buvo atėjusios kryžėjams į talką meldžionų gaujos, su kuriomis susinėręs d. mistras traukė į Žemaičius kaip buvo ketėjęs, į Vaigių sritį, pagirtą savo šventenybe, apie kurią viršiaus jau minavojau. Bet ūkinykai, jutę ateinant kryžėjus, vieni į girias išsikraustė, kiti pilėse užsirakino, taip jog kryžėjai maž ką tepelnę turėjo grįžti namon. Tuo pačiu laiku įgulė Ragainės, įpuolusi pasalu į Žemaičius, papilius Gedimino pilės nudegino ir gyventojus nugalavo, tarp kurių vos tūli bepaskubėjo pilėj užsirakinti[1].

Tą patį metą norėdamas Vladislovas, Lenkų karalius, savo nelaimas kryžėjams atmonyti rengės į karę ir Gediminą, savo uošvį, vėl patelkė, su kuriuo sutarė Matkibožo dieną vienkartu kryžėjus antpulti. Nujautęs apie tą, didysis mistras ėmė skardžius Drevencos upės tvirtinti, vildamos neįleisti lenkų į Parusnį, bet nuo rytų pusės nestiprinos, tardamas lietuvius pulsiant vienkartu su lenkais. Kaipogi Gediminas, nesulaukdamas paženklintą dieną lenkų, grūdos vienas į apygardą Osterodės pilės,

[1] **Dusburg, Suppl., c. 14.**

visa, kas vien tenai pasipainiojo smurtam lietuviui, tas guro nuo jo rūsto kardo. Gediminas, apvertęs tenai visą kraštą į rūstą tyrą, pasibloškė ant Lubavos pilies, kurią netrukdamas sudegino. Taip belėbaujant lietuviams, urėdas Kulmijos, surinkęs veikiai savo karėjus, traukė prieš ir su pirmosiomis jų sargtimis susiskardė. Gediminas, tardamas visą kariauną kryžėjų prieš traukiant, pasišalino nuo pilies, nes antrą dieną metės Gediminas su viena dalia savo joties Kavernykų pilin į padrevencį, vildamos tenai Lenkų karalių rasiąs, bet, ir tenai jo neradęs, nusiminė ir tarės nukroptu esąs, vienok ir taip paeidamas dar visą sritį nudegino, o pilį žeme aprausė[1].

Vienok Lenkų karalius buvo atėjęs su savo kariauna ant sutartos dienos į apykartą Mikelau, kurią, padrevenciu eidamas, lig Strasburgo piliai baisiai baisesniai nuteriojo. Bet mistras, kaip sakiau, su visa savo galybe taip buvo stipriai ant skardžių Drevencos apsitvėręs, jog karalius Lenkų niekaip negalėjo į antrapus upės išsigauti ir, nieko negalėdamas per kelias dienas mistrui padaryti, pasitraukė dar tolesniai upe pagal lig Libičiaus pilės, ties kuria rado ir seklimą. Mistras vienok įkandin vien antru pašaliu upės jį sekė; karalius ir čia nespėriai tegalėjo per upį persikelti, užvis jog vengrai, jo talkėjai, buvo pradėję trakuoti. Kaipogi karalius, jutęs Gediminą paėjus, buvo išleidęs siuntinius, lūgodamas jį, idant grįžtų ir vienkartu kryžėjus grėstų. Bet didysis Lietuvos kunigaikštis įbingęs jam atsakė: „Aš buvau vieną kartą su tavim sutaręs ir dieną susieiti paženklinęs. Aš atėjau, o tu ne, ir jei mane tuo kartu nebūt mano dievai saugoję, aš būt tavo vylium vokyčių vergu tapęs; dabar aš pažįstu mano vylėją". Pajutęs apie tą, Vilhelmas, karvedys vengrų, sakė karaliui: „Tu nori, regiu, netikėliais krikščionis kariauti. Jei taip, leisk mus namo grįžti, bet jei nori, kad mes su tavim būtumėm,

[1] Wigand Marburg, p. 280.

leisk netikėlius namo eiti, tuo kartu mes tave švankiai ir stipriai šelpsim". Daran karalius, noris nenorėdamas, turėjo persiskiesti su Gediminu, kursai įbingęs tą pačią dieną atleido siuntinius pas karalių, rūgodamas ant jo, jog jį veltui sutrukino, ir reikalaudamas aukso, sidabro, gelumbės ir žirgų, kaipo žadėtos nuo jo algos savo karėjams, alvienam pagal jo nuopelną. Karalius Vladislovas tuojau Gediminui užganą padarė, o jis su savo pelnu pagrįžo namo į Lietuvą[1].

Rasi būt Gediminas ir grįžęs Vladislovui talkinėti, jei jis nebūt įsipainiojęs į kitas kares. Minavojau viršiaus, jog totoriai valdė gudus rytinius, paskui maskoliais vadinamus, kurių kunigaikščiai mokėjo totorių chanams, taip vadinamiems viešpačiams, donį ir kiekvienas naujas maskolių kunigaikštis turėjo eiti pas juos patvirtinimo savo valdžios lūgoti, idant galėtų didžiuoju kunigaikščiu vadintis ir kitais kunigaikščiais maskolių viešpatauti; vienu žodžiu, kas norėjo ypatingai rėdytis, tas turėjo nuo totorių chano patvirtintu būti ir donį jam mokėti.

Tuo laiku Uzbekas, chanas totorių, patvirtinęs tūlus maskolių kunigaikščius ypatingais valdymierais, liepė vaidintis savo rūmuose Tverės kunigaikščiui Aleksandrui ir jį, Uzbeką, savo viešpačiu išpažinti ir donį jam duoti. Bet Aleksandras niekaip nenorėjo to daryti, noris jo tėvūnai, kunigai ir ūkėsai jam linkėjo tenai eiti, bet jis niekaip jų neklausė, sakydamas tenai galą gausiąs. Pleskavionys vieni jį testabė ir ketėjo jį gynioti, už ką Naugardo arkivyskupas, krūpaudamas apmaudą totorių ant savęs pakelti, pleskavionis iškeikė. Aleksandras, nenorėdamas pleskavionų žudyti, palikinas tenai savo žmoną su kūdikiais pats išėjo į Lietuvą nuo Gedimino pagalbos lūgoti, kurį jis tenai žmoniškai priėmęs, pagalbą jam pažadėjo.

---

[1] Wigand Marburg, l. c.

Užtelkęs Aleksandras Gediminą ir išviešėjęs 18 mėnesų jo rūmuose apent sugrįžo į Pleskavą, kurį gyventojai didžiai meilingai priėmė ir savo kunigaikščiu jį pakėlė, nuo Naugardo atsiskiedė, Arsenijų kunigą sau ypatingu vyskupu paskyrė ir išsiuntė jį į Rausvuosius Gudus nuo metr[opolito] pasilaiminti, kurio Gediminas ir Aleksandras, kunig. Tverės, [lūgojo], idant naują pleskavionims vyskupą palaimintų, bet metropolitas Teognostas ne vien to nedarė, bet dar pleskavionims įsakė Naugardo arkivyskupo, kaipo visų vyriausios valdžios dvasiškos, klausyti.

Tuo tarpu naugardžionys, norėdami apmaudą nugiežti ant lietuvių, traukė į Padaugavį ir tenai su jais grūmės, kuriuos vienok Gediminas pergalėjęs sudraudė, arkivyskupą Naugardo, keliaujantį per Lietuvą į Rausvuosius Gudus, sugavęs, pakajų su naugardžionimis padarė ant to[kių] varunkų: naugardžionys pasiėmė ne vien Aleksandrui, kunig. Tverės, [lūgojo], dant naują pleskavionims vyskudaras saugoti, su pleskavionimis susiderinti, jiems vyskupą pa[lai]minti, bet dar naugardžionys prižadėjo Gedimino [sū]nui Narmantui Ladogą su kitomis sritimis atduoti amžinai į Narmanto valdžią, kursai noris buvo netikėliu ir s[iun]tiniu Lietuvos pas naugardžionis, bet tuojau persikrikštijo ir p[ri]siekė šv. Sofijos užtarytojos naugardžionų tarnu būti, su [jais] kliauty gyventi, nuo pavojaus globti, kurie pilis Ladogą, [Ore]chą, Keksolmą, tai yra visą Kareliją ir pusę Koporijos, tai yra šiandien gubernijos Viborgo ir Peterburgo, atdavė jam ir jo vaikams amžinai veldėti. Ir taip pasidarė Narmantas, Lietuvos kunigaikštis, ypatingu kunigaikščiu ant upės Nevos, turė[jo] save ir naugardžionis nuo neprietelių ginti. (K a r a m z i n, t. IV, K. IX.)

Jonas, kunig. maskolių, regėdamas tokią galybę lietuvių, visaip gerinos Gediminui; to dėjęsis, išpiršo jo dukterį Augustę, ant krikšto Anastazija pravarduotą, savo sūnui Simonui ir tuomi tarės pavojų savo įnamystės attolinęs.

Kad taip lietuviai ir žemaičiai jau gyniojo savo liuosybę, jau kitiems talkinėjo, tuo tarpu jų nepriteliai, nieko negaudami nuo jų, patys tarp savęs susiriejo, kaipogi tą patį metą Padaugavy kalavijonys varu įsilaužė į Rygos pilį, kurios gyventojai, noris per visą metą drąsiai gynės, šelpiami jau nuo lietuvių ir žemaičių, jau nuo kitų tautų, vienok, spaudžiami badu ir ginklu nuo kalavijonų, turėjo pasiduoti ir sunkius nuo jų varunkus priimti; tarp kitų pilėj turėjo dvi bokšti ant jos mūrų dėl brostvių įgulės atduoti, vyresniuosius pilės į jų abažą išleisti ir liecybas, ar privilijas, savo po kojų mistro padėti, ir laukti, kurias jis jiems patvirtins, o kurias paniekins, ir pasiimti dar, jog lygiai su zokanu į sugriautojo vietą šv. Jurgio konventą padės naują įkurti ir 30 sieksnių mūrų savo pilės išgriaus bei kas metą dėl pataisymo to konvento 100 svarų sidabro duoklės jiems mokės. Tarp vyresniųjų pilės pusė turės būti brostvių, antra pusė ūkinykų, o kamendotas konvento tiesos suole sėdėti ir spręsti lygiai su kitais pilės teisdariais galės. Pilionys ant galo turėjo pasiimti į visus žygius prieš neprietelius lygiai traukti. Ir taip vokyčiai, negalėdami lietuvių nuvergti, pradėjo jau savo viengimius verginti, nemindami ant to, jog juos popiežius nuo to draudė ir nepaklusnius iškeikti ketėjo[1].

Ant didesnės dar laimos lietuvių ir žemaičių, brostvis kryžėjų, vardu Endorfas, Marienburgo pilėj išeinantį iš bažnyčios po mišparų didįjį mistrą Vernerį nudūrė.

Į Vernerio vietą kryžėjai pakėlė sau mistru brostvį, vadinamą Liuteriu, vyrą didžiai išmintingą ir Dievą mylintį; tas per visą savo amžių, noris trumpai, nė kokios karės su lietuviais ir žemaičiais nevedė ir norėjo pakajuj savo ūkinykus įturtinti, daran, norėdamas dar su visu nuo lietuvių šalies užsipevnyti ir su visa savo galia lenkus kariauti, ant

[1] Voigt, T. IV, S. 468.

dvejų metų su lietuviais ir žemaičiais paliaubas padarė.

Lietuviai nori nenori turėjo kryžėjams paliaubą duoti dėl to, jog kiti neprieteliai kitoj pusėj ant lietuvių kėlės. Totoriai, apie kuriuos viršiaus minavojau, negal žinoti, nuo gudų įgundinti ar savu noru, pradėjo Lietuvos kraštus antpuldinėti, užvis Gudus, Lietuvos ūkės valdžioj esančius, tai yra sritis Padalijų, Volynijos ir Kijevo, savo antpuoliais ir siaubimais baisiai sudergė. Todėl karvedžiu lietuvių ir žemaičių Algirdas ir Kęstutis, atilsinusiu valandą savo kariauną, traukė totorių drausti. Lietuviai, atėję ties Mėlynaisiais Vandenimis, pamatė totorius taboriuose stovinčius, kurių trys karvedžiai: Katlubachas, Girėjus ir Dimeiteris stipriai pasirėdę vedė tuojau nesuskaitomas gaujas į mūšą. Algirdas su Kęstučiu, tą matydamu, liepė lietuviams greitai rindotis, kuriuos paskui, į penkias dalis perskiedusiu, taip suskliautė priešakį, jog nė kokios perglytos nebliko. Pirmajame susirėmime totoriai galėjo manyti lietuvius pergalėtojais tapsiant, kaipogi totoriai sulenkta eila pagal savo būdą nebgalėjo bekariauti, radęsi staiga nuo lietuvių apsiaustais; kaipogi totoriai, išmetę savo vylyčias į tuščias vietas, susirėmė su lietuviais ragotinėmis ir kardomis, bet lig tiktai lietuviai sau kelią praskynė, tuojau eilos totorių suniuko; kur begalėjo tame suniukime tas šalin spruko; kas apsakys tą pjūvą, kokią tenai lietuviai vydami totorius darė; pačiais kūnais neapregimus laukus nukrėtė ir visus turtus, kas vien totorių taboriuose buvo, įgavo į ranką. Įgijusiu Algirdas su Kęstučiu tą pergalę vėtra įsilaužė į Očakavo pilį, ant kranto Juodosios jūros esančią, ir ją išdrevėjo. Į antrapus Niperio upės persikėlusiu įkandin vien totorius vydamu, tyruose Putivlio ir Dono keliose kruvinose mūšose pergalėjo; nuo tenai grįždamu, Krymą užėmė. Ant galo, tapusiu valdymierais viso Juodojo pajūrio, kalavijus savo nuplovė Juodojoj jūroj, dėkavodamu dievams savo už tiek laimingų pergalių. Tvirtindamos Padalijose, naujas

pilis Bekotą, Smotričę ir Skalą uolos kalne, kurią šiandien Kamenecu vadina, pastrūnijo. Tuo pačiu žygiu užėmę lietuviai Moldaviją ir Valakiją lig upės Dunojaus Jurgį Karijotą tenai rėdytoju perdėjo. Pačiudu linksmindamos pagrįžo į Vilnių. Bet pagrįžę lietuviai ir žemaičiai, noris po tokių žygių, neilgai tegavo ilsėti, kaipogi, nubengus kares su totoriais, reikėjo tuojau kariauti su maskoliais.

Vardas maskolius yra pirmą kartą randamas lietuvių veikaluose, daran reikia žinoti, nuo ko jis rados.

Pasakojau viršiaus, jog gudai V ar VI amžiuj nuo pietų, tai yra padunojaus, įsigrūdo į lietuvių kraštą, šiandien Volynija, Jatviežija, arba Paletija, Baltaisiais ir Juodaisiais Gudais vadinamą, ir tenai ilgainiui apsigyveno. Jų valdžionis vadinos caru, tai yra viešpačiu, kursai savo buveinę Kijeve turėjo, ir vadinos dėl atsiženklinimo nuo kitų savo tautos valdžionų didžiuoju kunigaikščiu, arba viešpačiu. Vienok tie carai, arba karai, Kijevo ilgainiui taip numožėjo namkarėmis, jog juos pirma totoriai, paskui lietuviai, vieną po kito nuveikę, į savo valdžią užėmė, vienok tarp tų nuveiktųjų buvo dar tokie, kurie, donį mokėdami totoriams, ypatingai viešpatavo. Ir taip, kur kitą kartą Gudų rytų pusėj Andrejus, kunigaikštis, arba viešpats, pilės Vladimiro, pakliazmėj buvo pastrūnijęs Maskvos pilį metuose, kaip sakiau, 1174 ir tenai iš Vladimiro savo buveinę perkėlęs. Paskiaus jo palikūnys, mokėdami totoriams donį ir jų užtarymu danguodamies, pradėjo vadintis Maskvos viešpačiais, o jos gyventojai maskoliais dėl atsiženklinimo nuo kitų gudų, kurie jau lietuvių valdžios klausė ir lietuvių d. kunigaikštį savo viešpačiu vadino. Paskui, noris maskoliai apent užėmė visus tuos gudų kraštus, kuriuos pirma turėjo, vienok nebvadinos gudais, bet maskoliais, kaip juos dar šiandien lietuviai ir žemaičiai senu įpratimu tebvadina. Palikūnys Maskvos valdymierų kas dieną stiprinos ir taip ilgainiui įsigalėjo ir šiol gadynėj jau didžiaisiais maskolių

kunigaikščiais vadinos, noris totoriams donį mokėjo.

Lietuviai savo bendro Aleksandro, kunigaikščio Tverės, sūnų Joną buvo pakėlę urėdu Smolensko. Tokios pažinės lietuvių su tverionimis didžiai netiko maskolių d. kunig. Jonui Danilavičiui, užvis jog Tverės kunigaik. taip pat didžiuoju kunigaikščiu vadinos, bet pats Danilavičius savo galia nieko negalėjo nuveikti, vienok rymojo kaip noris lietuviams Smolenską išveržti. Dabar tarės sulaukęs pataigaus pragumo, girdėdamas lietuvius ir žemaičius
1334 įnikusius Padaugavy ir Panemunėj su vokyčiais meldžionimis kariauti. Ta dingsčia sukėlė savo ūkės karėjus ir, patelkęs dar totorius, savo užtarytojus, traukė į Lietuvos kraštą, vildamos užimsiąs Smolenską, kol lietuviams iš Kalno neatėjus. Bet Jonas, Smolensko urėdas, nujautęs lig laiku maskolių d. kunig. į karę ant lietuvių rengiantis, ne vien pats pasirėdė drąsiai remtis ir savo pilį stipriai aptvėrė, bet dar ir lietuvius patelkė. Maskolių d. kunig. Danilavičius noris apgulęs buvo Smolensko pilį, vienok, negalėdamas jos nuveikti nei pasalu, nei narsybe ir kantrybe, ant galo išgirdęs lietuvius pagalbon pilei traukiant, visa palikinas grįžo namo nieko nepešęs.

Tuomi dar maskolių d. kunigaikštis nekakinos. Sakiau, jog naugardžionys propernykščiai buvo sandarus su lietuviais padarę, dabar, gudinami ir masinami nuo Jono Danilavičiaus, pradėjo su juomi bendrautis ir bičiulautis, ketėdami jį savo užtarytoju aprinkti. Lietuviai, regėdami sandaras laužant naugardžionis, karę jiems apskelbė ir tuojau jų pilį, Toržeku vadinamą, užėmė. Jonas Danilavičius, maskolių d. kunigaikštis, norėjo tą lietuviams at-
1335 monyti, daran atentį metą, įėjęs antrą atvejį į Lietuvos dalykus, sudegino vietoves Riašną ir Ašelšną, urėdei Polocko priderančias, bet, radęs stipresnį atsparą tolimesniame krašte, tenkinos vėl su nieku namo pagrįžęs, o naugardžionys, vieni nė to tiek

negalėdami stengti lietuvių raminti, senąsias su jais sandaras patvirtino[1].

Ir taip paliko veltui visas rengimos maskolių d. kunigaikščio Jono Danilavičiaus lietuvius iš krivičių žemės tremti, kurioje Gediminas, didysis Lietuvos kunigaikštis, ne vien narsybe ir kantrybe savo tautos, nes savo gudrumu ir buklumu mokėjo tenai turėtis. Kaipogi lietuviai nuo neatmenamų laikų, noris patys pagonys, vienok krikščionis gudus taupė ir gerbė, leisdami jiems pagal jų būdą Dievą garbinti, pagal jų dobę gyventi ir jų kalba kalbėti. Regėjom jau, jog pirm 100 metų Lietuvos urėdas Polocke Ginvila ir jo sūnus Baras ne vien tenai krikščionių gudų nespaudė, bet dar pačiudu persikrikštijusiu bažnyčias krikščionims strūnijo. Lygia dalia paskesniai Arvydas, Tautvilas, Ingautas, Lietuvos urėdai krivičių žemėj, ne vien krikščionų nenovijo, bet jie patys, kaip viršiaus regėjom, krikščionimis tapo. Gediminas taip pat, nukariavęs ne vien juoduosius, bet ir rausvuosius gudus, tikybos krikščionų gudų negaišino, bet ją taupė ir gerbė, kaipogi Kijeve padėjo urėdu Mintautą, lietuvį krikščionį, sūnus savo Andriejų, Liubartą ir Algirdą apkrikštydinęs, Andriejų padėjo pirma urėdu Polocko, paskui Pleskavo, Liubartą apipačiaudino su krikščionka gude kunigaikštaite Polocko ir perdėjo urėdu Padalijų, o Algirdą apipačiaudinęs su Julijona, kunig. Tverės, pakėlė urėdu Vitebsko ir visų Krivičių, arba Baltųjų Gudų, kursai tenai dvi bažnyči mūro krikščionims gudams įkūrė, kuriedvi iki šiolei visų didžiausiu gašumu tebėra tos pilės. Tas yra dar didesniai minėtinas, jog Algirdas gyvojo ir mirė pagoniu, vienok krikščionių užtarytoju ir geradėju buvo. Vilniuj pačiame, kaip pats Gediminas savo rašte viršiaus minavotame sako, dvi bažnyči krikščionų buvusi jau pastrūnyti; vienoj mokę svietą kunigai pranciškonys, antroje dominikonys. Naujapily (Nowogródek) taip pat buvusi

[1] Karamzin, t. IV, K. IX, s. 197.

krikščionų bažnyčia, Ugruiske kliošforius nuo Vasilijaus Rimanto, arba Vasilko, d. Lietuvos kunigaikščio ir sūnaus Mintauto, karaliaus Lietuvos, vidury pačių netikėlių krašto. Daran gudai, regėdami taip taupomą savo tikybą, kalbą ir apsiėjimus laikomus, didžiai mylėjo lietuvius ir visų rūstose nelaimose savo ūkės pas lietuvius, noris netikėlius, glaudės ir nuo jų užtarymo lūgojo, velydamies išmintingo ir malonaus pagonies klausyti nekaip neteisingam ir bedieviui krikščioniui kalpoti. Stebėsis kurią dieną palikūnys lasydami veikalus lietuvių, jog kad jie, tai yra lietuviai, nuo vienos pusės kruvinai grūmės su krikščionų meldžionimis, kurie iš visos Europos tvino lietuvių krauju krikštyti ir atkeliavę į jų kraštą rado sau neprietelius lygius savo aitrai ir pasiutimui, tuo tarpu tie patys lietuviai nuo antros pusės godojo krikščionis gudus, juos globė ir užtarė, bažnyčias jiems strūnijo ir juos gyniojo nuo smarkiausių neprietelių paties krikščionių vardo, kuriais patys buvo neteisingai įtariami. Nuo to gal lemti, dėl ko d. kunig. maskolių Jonas Danilavičius negalėjo rasti sau prietelių tarp pačių gudų, kurie geriaus velijos lietuvių valdžioj gyventi nekaip jo klausyti ir jam tarnauti.

Kad taip vieni lietuviai ir žemaičiai Guduose ir Padalijose kruvinose karėse jau su totoriais, jau su gudais arba maskoliais žuvo, tuo pačiu laiku kiti Padaugavy dar baisesniai su vokyčiais meldžionimis kariavo. Kaipogi kalavijonys savo ryžimu ar patarimu maskolių ėmė lietuvius kariauti, ko dėjęsi, visų pirma antpuolė urėdą pilės Santoko, vienos dalies Baltųjų Gudų, arba Krivičių, į kurią vėtra įsilaužę įgulę iškirto. Bet lietuviai tuojau ne vien kalavijonis nuo tenai paujo, bet dar, apmaudą gieždami, patį Padaugavį baisiai baisesniai nuteriojo; noris vokyčiai brostviai buvo ėmę lietuvius ir žemaičius ramdyti, vienok patys atvejų atvejais pergalėti ir įkandin vejami tenkinos pilėse beužsirakinę, o lietuviai, tuo tarpu suitų grobį pagrieję, pagrįžo namo laimingai.

Įbingęs tuomi, Eberhardas, mistras kalavijonų, su stipria kariauna traukė žemaičių drausti, kurie, lig laiku tą nujautę, veltui norėjo mistrui kelią užstoti, kursai, kruvinoj mūšoj juos pergalėjęs, 1200 1334
vyrų karvietėj paguldė. Paskui, į Dubiosios pilį varu įsilaužęs, visą Cikulių, arba Kikulių, kraštą užkariavo ir kunigaikščius Aukstųjų (Ansteiden) ir Žemaičių prisuokė sandaras daryti su kalavijonimis. Minavotas mistras, stiprindamos dar savo valdžią nukariautuose Žemaičių kraštuose, Dubiosios pilį apent pastrūnijo, o Jelgavos, šiandien Mitau vadinamos, stipresniai aptverdino.

Ateinantį metą Venceslavas, mozūrų kunigaikštis, žentas Gedimino, už kurį trečioji jo duktė Danutė buvo nutekėjusi, mirė. Lig šiolei dėl tos gentystos* lietuviai su mozūrais bendringai gyveno, bet jam ir jo žmonai nustipus, diduomenė, perkal- 1336
bėta nuo savo kunigų, padarė sandaras su kryžėjais, pasiimdami vieni antriems ręikiant talkinėti ir gelbėti, nemindama ant to, jog tokias sandaras buvo pirmesniai su lietuviais padariusi. Todėl Gediminas išsiuntė sūnu savo Algirdą su Kęstučiu; su stipria kariauna traukė į Mozūriją, kurią baisiai baisesniai nuteriojusiu 1200 pačių vergų su didžiu į Lietuvą parvarė.

Tuo tarpu daugybės diduomenės vokyčių** ir kitų tautų, skatinamos, kaip viršiaus minavojau, nuo popiežiaus lietuvių netikėlių kariauti, sukilo visoj Teutonijoj, kaipogi tuo pačiu laiku viešpats Brandenburgijos, jomylistos Namuro, Henenbergo, daug diduomenės prancūzų ir austrijonų atvedė gaujas meldžionų į Parusnį, su kuriomis didysis mistras susiejęs savo kariauną traukė sausio mėnesį į Žemaičių kraštą, Trape vadinamą, ant Pilenės, kurios apykartoj daug kartų jau žemaičiai buvo grūmęsi su meldžionimis.

---

* Viršuj: *[genti]nimos.*

** Viršuj: *teutonų.*

Pilenė buvo didi pilis ir stipriai aptverta, turinti rimtą įgulę, į kurią dar ūkinykai, apsukui gyveną, nujautę kryžėjus per rubežių įsigrūdus, su visu savo turtu, kūdikiais ir pačiomis buvo susidanginę, vildamies tenai sau uždangą rasiantys. Likos, jog pilės vyru pasitiko Margeris, narsus, kantrus ir dykstąs alvienoj valandoj nepriетelius pergalėti ar pats liuosu pelenuose namų savo užsirausti. Gėlė jam širdis, veizint iš pilės naktį į gaisrus, o dieną į dūmus degančių aplinkui kaimų, kuriuos kryžėjai, artindamies pilin, gruzdino.* Varstė jam širdį rūstūs balsai jo brolių lietuvių ir žemaičių, kryžėjams juos į gelžinius kalant ir į vergus varant, vienok niekaip negalėjo jų gelbėti, noris sintėdamas širdy rūstą atmoną jų neteisybių. Apgulus pilį, per kelias dienas, išpuldamas iš pilies, laimingai grūdo kūlvertiniais gaujas meldžionų į revas, dieną ir naktį su jomis pjaudamos, ne grumdamos. Kryžėjai grūdos taip pat narsiai, vildamies auksą, sidabrą ir nepaseikimą lobį tenai rasti. Žemaičiai ir lietuviai gyniojo tenai tą, kas yra žmogui šioj pasaulėj visų brangiausiu ir švenčiausiu, tai yra savo dievus, liuosybę, gyvybą, vaikus, pačias ir turtus. Ilgą laiką įgulė gyniojo su visų narsiausia smarkybe griovių pilės užkimšti ir, mažiausiu pragumu gavusi atlydą, tuojau sienose pilės ardymus kamšė ir taisė. Vienok sunku buvo Margeriui gintis, 4000 - teturinčiam vyrų, prieš 20 000 gelžiu ir variu aplietų meldžionų vokyčių, kurie kas valandą vylyčias it sniegą, o akmenis iš svilksnių it krušą į pilį bėrė, kad tuo tarpu įgulė nė nuo kur veikios pagalbos negalėjo viltis, kaipogi rinktiniai pulkai Mozūrijoj kariavo. Noris įbingę žemaičiai šimtais kryžėjų grūdo žemyn kūlvertiniais nuo sienų pilės, noris jau kūnais meldžionų laukus buvo apskleidę ir revas pilės jų kūnais užkimšę, vienok nė tuomi įnirtusių kryžėjų nestengė nugrėsti, kurie kai pasiutę puolė į pilį, vildamies iždus visos ūkės

* Rankraštyje šis sakinys išbrauktas.

tenai rasią. Jau nebebuvo pusės įgulės gyvų, o tarp gyvųjų nei 4 dalies nežeistų ir sveikų. Vienok tokioj rūstoj dienoj likusieji ryžos ant galo labiaus irose pilės iki paskuojo liuosais užsirausti nekaip vokyčiams vergauti. Tuo tarpu paskuojes revas kryžėjai užvertė ir kas kartą taranais platyn vien sienas ardė ir vienkartu šešis šimtus degančių vylyčių įmetė į pilį. Nebliko jau lietuviams nė kokios vilties išsiturėti ir kad jau paskuojė valanda įgulei artinos, Margeris, narsus ir kantrus apgynėjas liuosybės, įpuolęs į rūpesnį, liepė pilės gase ugnį sukurti; visų pirma sumetęs tenai savo turtus ir gėrybes, ką vien turėjo, paskui kunigė, išpjovusi senus, kūdikius ir motriškas, krovė lygia dalia ant degančios malkos šventos ugnies bei, įpuolant tenai kryžėjams, pati sau galą padarė, ant viršaus malkos sėdėda[ma]. Tą pamatęs, Margeris, kursai pilies bokšte apgobtas dūmais ir liepsnomis grūdo dar žemyn su savo kantriaisiais šimtais nepretelių, į bokštą ropiančių, ir, regėdamas nė tenai nebišsiturėsiąs, metės it nesavėj pro angą ant kryžėjų; kas vien tenai pasitiko, tas kniusto po kojomis nuo jo rūstos kardos; matydamas ant galo, jog niekaip neprietelių nebnuramdysiąs, puolė į šventą liekną ir, tenai pakriaušy užslėptą savo jauną žmoną ragotine pervėręs, pats sau galą padarė ir, virsdamas ant žmonos nabaštikės, sakė: „Tegul krenta tas kraujas ant akių mūsų kraugerių, kurie dyksta mums išplėšti mūsų liuosybę, nuo pačių dievų mums suteiktą; mes dėkavojam mūsų aukščiausiems, jog, noris taip suspausti, vienok dar liuosais mirštam". Kaip narsiai gynės, taip kantriai ir mirė. Jo tarnai ir karėjai lygia dalia, nenorėdami vokyčiams vergauti, ragotinėmis viens kitą nuvarstė. Įsigrūdę kryžėjai nušiurpo, matydami tuos ermus, kaipogi vienur kūnai liepsnose tirpo, riogsojo, kitur pastėrę viens ant kito kežojo, čia anglys žioravo, kitur šūsnys pelenų niūksojo, kitur kraujų latakai žlugėjo; keli likusieji blaškės dar it nesavėj rūsiuose pilės, norėdami savo gentis ir bendrus nugaluoti, idant

vokyčiams nevergautų. Kryžėjų pačių maž beliko, o tarp likusiųjų retas tenebuvo kelis kartus žeistas, daran nebgalėjo tolesniai begrūstis į gilumą lietuvių, bet turėjo į Parusnį grįžti opas vaistalioti. Šiandien dar tos garbingos pilės pamatuose artojai randa skiautes nurūdėjusių ginklų, kaipo ženklus tos kruvinos dienos. Sako būk, jog kryžėjai niekuomet nepargrįžę taip baisiai įveiktais iš Žemaičių, kaip tuo žygiu nuo pilės Pilenės[1].

Regėdami kryžėjai, jog kas dieną sunkyn vien randas su lietuviais ir žemaičiais kariauti ir kas kartą didyn vien pavojus nuo jų kilsta, darin d. mistras, norėdamas kuo didesniai Parusny apsitvirtinti, pilis Vėluvos, Libmiliö, Eilau, Nojenburgo ir Marienverderio jau naujas strūnijo, jau esančias stipresniais mūrais aprietino.

Taip besitaisant didžiajam mistrui, ateinantį metą atkeliavo naujos gaujos meldžionų nuo Teutonijos į Parusnį lietuvių ir žemaičių kariauti su daugybe jomylistų, tarp kurių užvis atsiženklino Jonas, karalius Čekų, garsus tų laikų šaldrą, kursai papratęs po svečias šalis baldytis, patelktas nuo mistro, atėjo su stipria kariauna rinktinių karėjų su didžia daugybe diduomenės, tai yra su kunig. Bavarijos ir Burgundijos, kursai dar karalium Tesalonikos vadinos, su jomylistomis Reino, Pjemonto, Bergo ir
1337 kit.; vienu žodžiu, kas vien buvo Teutonijoj diduomenės, visa tą metą, kaip sakiau, buvo atėjusi į Parusnį netikėlių lietuvių ir žemaičių krauju krikštyti, vienok Jonas karalius dėl tūlų namų reikalų sugrįžo iš kelio palikinas kitus meldžionis į Parusnį bekeliaujančius.

Mistras, susinėręs su tokia talka, traukė tuojau į Žemaičius ir atėjęs į tą pačią vietą, kurioj pernykščiai buvo pradėjęs pilį Marienburgo strūnyti*, kurią dabar, besaugojant minavotai kariaunai, su visu įkūrė. Tuo tarpu kunigaikštis bavarų lygia da-

---

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. IV, K. VIII, S. 535.

* Rankraštyje tarp žodžių *Marienburgo strūnyti* viršuj užrašyta: *žemaičių*.

lia ant rubežiaus Žemaičių panemunėj antrą, stipresnę pilį įkūrė, kurią Bajerburgu praminęs, gausią įgulę įdėjo. Taip apsitvirtinęs, kunigaikštis Bavarijos leido pulkus meldžionų sarioti į apygardas, kurie, nerasdami niekame atsparo, visą sritį sudergė, daug imtinių sugavo ir didį grobį sugriejo, lig mistrui antrą pilį nenubengiant. Ant galo bavarų kunigaikštis, savo pilį didžiais grioviais apkasęs ir pylomis apipylęs, įgulei įdavė vėliavą su savo žyme dėvėti. Tą tenuveikę meldžionys Žemaičiuose grįžo vėl į Parusnį užvis dėl to, jog žiema artinos.

Taip besigrumiant žemaičiams ir lietuviams Kalne su maskoliais ir mozūrais, Padaugavy ir Panemunėj su meldžionimis vokyčiais, žuvėdai pradėjo karelionis paikinti, kurie, nuo jų įurdinti, prekiotojus Ladogos ir Naugardo užmušę, nuteriojo paežerius Onegos, lygia dalia apykartas Ladogos nudegino, jau ir į pačią pilį Koporijos mojavo laužtis. Tam tenai nutinkant, Narmantas, kunigaikštis karelionų, pasitiko pas savo tėvą Gediminą Lietuvoj; patelkęs tenai jaunuomenės ir susinėręs su savo sūnum Aleksandru, kursai, jam namie nesant, karelionis valdė, traukė prieš žuvėdus ir karelionis trakuojančius, tuojau išliuosavo Koporiją, paskui, paveikusiu keliose mūšuose žuvėdus su patrakėliais, kuriuos iš apmaudo įkandin vien vydami, pačios Viborgo pilės apygardas baisiai baisesniai nuteriojo, visur ugnia ir karda siaubdami; nusigandę žuvėdai pakajų padarė su Narmantu kunigaikščiu pagal pirmąsias sandaras[1].

Kad d. mistras kryžėjų pargrįžęs Parusny ilsėjo, lietuviai ir žemaičiai maž neįgijo į ranką pilį tokia dingsčia: du perkrikštu, neapvežėdamu vergybos vokyčių, sutarė lietuviams minavotą pilį išduoti; to dėjęsis, vienas tarp jųdviejų, nuėjęs pas Gediminą, Lietuvos d. kunigaikštį, apreiškė jam pilį esant iš medžio pastrūnytą ir galimą lengvai užimti, darin gundino jį ant sutartos dienos tenai traukti,

[1] Karamzin, t. IV, K. IX, s. 189.

sakydamas, jog, atėjus jam tenai, antras brolis pilėj trobesį uždegs ir angą pilės atdarys. Gediminas, jo paklausęs, stiprią kariauną sukėlė ir traukė tenai, bet tuo tarpu vylius pilėj išsireiškė. Kaipogi nuo mažų dienų buvo vokytėlis Gedimino rūmuose kalpu, arba slūga; tas, apie tą nujautęs, nuskriejo į Bajerburgą ir įgulei pilės pranešė. Sugautas pilėj, antras perkrikštas tą patį išpažino, ką vokytėlis buvo papasakojęs. Tuo tarpu klot Gediminas su baisia kariauna ant paženklintos dienos ties pilia. Vienok Gediminas supyko, išvydęs antrą perkrikštą pilės angoj bekorulantį; iš apmaudo liepė ir antrą nukirsti akivaizdoj kariaunos, tardamos nukroptu esąs; tuo tarpu ryžos kas nebūdams į pilį laužtis, kurią apgulęs per 22 dieni be perglytos vėtravojo, vienok, nestengdamas įsigriauti, su kryžėjais ant dviejų dienų paliaubas padarė, ketėdamas pasistiprinęs varu laužtis. Bet įgulė, jutusi ateinant sau pagalbon marčelgą Duseneri, paliaubas sulaužė: kaipogi pasalu nakčia pagal antpuolė lietuvių abažą, kuriame noris lietuviai ir žemaičiai nugandinti, vienok norėjo dar tame sūbruzdy stipriai remtis, vildamies savo narsybe vokyčius sutratinsią. Nes, ant nelaimos lietuvių, Gediminui, sau kelią skinant per rindas nepriētelių, pečius vylyčia pervėrė. Kritus tam garbingam karvaidai, lietuviai paskydo ir kas kur begalėjo prasiblokšti tamsos dingsčia, tas muko šalin visa palikinas.

Marčelga kryžėjų, geisdamas lietuvius lig paskuojo nubengti, vijo juos įkandin Viduklėn; kryžėjai, pakeliais kūdikius ir motriškąsias vienus kirsdami, kitus vergdami, visa, ką sutikdami, į rūstą tyrą vertė, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino. Bet tuo tarpu antra kariauna atskubėjo žemaičiams ant pagalbos ir akies mosterėjimu laukuose Galekūnių ties Vidukle kryžėjus apsiautė, kurie iš pergalėtojų pergalėtais pasijuto, kaipogi, suspaudus žemaičiams meldžionis nuo visų pusių, taip buvo jau nusimeną

ir gurti pradedą. Marčelga Duseneris, regėdamas sau ant nosies giltinę ir nebįmanydamas ką bedaryti, ėmė meldžionis drąsinti, brukdamas jiems geriaus dėl godos švenčiausios Marijos garbingai toj vietoj mirti nekaip gėdingoj vergyboj netikėlių žūti. Meldžionys, sugraudinti tais žodžiais, metės it pasiutę ant lietuvių ir žemaičių, bet retas kurs tarp meldžionų su marčelga į pilį Bajer beįspruko atsipūsti palikinas laukus vokyčiais nukrėstus, o žemaičiams ginklus, kardas, ragotines ir kitas karės padargas su visais turtais ir gėrybėmis; ką vien buvo turėjęs abaže, nuo to viso atliko. Žemaičiai leliojo džiaugdamies, jog bent tuomi atmonijo savo kruviniems neprieteliams smertį savo garbingo ir garsaus karvaido d. kunig. Gedimino[1].

Tuo tarpu Gediminas, prieš smertį suvadinęs savo vaikus, bruko jiems širdingą vienybę ir kliautį tarp savęs, linkėdamas jiems maloniai gyventi ir iš vieno steigti ir rūpintis kaip įmanant apent atimti visus tuos kraštus jų bočių probočių, kuriuose vokyčiai meldžionys, 200 000 lietuvių ir žemaičių nužudę, jau per 100 mylių platumo ir ilgumo pasavinę kraštą Parusny ir Padaugavy, viešpatauja sau mojuodami amžinu pragaru visai lietuvių ir žemaičių tautai. Paskui Gediminas, palaiminęs vaikus ir bendrus verkiančius, pagal ūkės dobę pakylėjęs mažąjį sūnelį Jaunutį savo karšinčium, ir pats, ištraukus vylyčią, tuojau numirė. Vyras savo amžiuj didžiai garsus, išmintingo ir mandagaus elgimos, taikus ūkėj, narsus karėj, gudrus rėdoj, vertas visos giminės valdymieru būti, nuo ko teisingai pačių neprietelių raštuose dėl savo galybės karalium Lietuvos buvo vadinamas. Vienu žodžiu, Gediminas yra visų garsiuoju vyru lietuvių veikaluose, kaipogi jisai Volyniją, Padalijas, Juoduosius ir Rausvuosius Gudus su Lietuva sunėrė ir monarchi-

[1] Voigt, Preus. Geschich., T. IV, K. VII, S. 552.

ją, arba viešpatybę, Gudų išnaikino. Totorius, valakus, moldavionis pergalėjo ir su lietuvių sunėrė. Bet Gediminas ne vien baisiomis karėmis neprietelius savo giminės draudė, nes ir pačia ūke rūpinos ir apie jos reikalus ir laimą trūsinėjo. Trakų vietovę, savo gimtuvę, praplatino, perkėlė buveinę iš Kernavės į Vilnių ir, turtingai jį papuošęs, mūrais ir pylomis aprietė[1].

Pasakoja, jog Gediminas, kitu kartu medžiodamas Paneriuose, ant visų aukštojo kalno, Tauro kalnu vadinamo, o šiandien Pilies kalnu, patsai vylyčia taurį būk nuvėręs. Paskui pavargęs ten pat medėj apsinakvojęs, bemiegant pasirodęs jam sapne ant to kalno vilkas taip šarvotas, jog gelžiu vienu rodės apkaltas, kursai, į kunigaikštį povyzodamas, dantis kalęs, kuriame vilke dar būk rodęsis šimtas kitų vilkų užrakintų, kurie tenai taip baisiai kaukę, jog girios ir tyrai gaudusios. Atsibudęs Gediminas iš miego rymojęs saviep ir, negalėdamas permanyti, ėmęs teirautis kunigų, kurie tenai šalip pas žinyčią Perkūno ąžuolyne gyvenę, idant jam apreikštų tos nakties sapną. Pasitikęs tenai sumanus ir gudrus vyras Lizdeikis visų vyriausiu kunigu, arba viešpačiu, kurį kitą kartą Vytis, didysis Lietuvos kunigaikštis, medžiodamas girioj lizde erelio būk radęs jį, kurį, kunigams auginti atduodamas, Lizdeikiu pravardavęs nuo to, jog lizde buvo rastas, kursai gudinęsis tenai į mokslą savo tikybos, paskui tarp kunigų tapęs visų geriausiu išguldytoju sapnų. Tas Lizdeikis, girdėdamas minavotą sapną, drąsinęs būk Gediminą, tardamas, jo sapnas jam laimą reiškiąs. Vilkas šarvotas, sako, vietovė, arba miestas, su pilėmis, kurias tenai turi jis pamatuoti; jos garsas, kaipo buveinės ūkės, nusklis į visas šalis pasaulio. Patiko toksai išguldymas sapno Gediminui, kursai, tikėdamas tokį likimos nuo dievų esant leistą, taip darė, kaip Lizdeikis buvo jam kalbėjęs: kaipogi d.

[1] L u c a s D a v i d, Preus. Chron., S. 138.

kunigaikštis liepė Tauro kalną perkasti ir srautu Vyliaus upaičio apleisti taip, jog paskui kalnas su šventais kapais, su ąžuolynu ir su Perkūno žinyčia sala tapo, ant kurio kalno įkūrė pilį ir tenai savo buveinę perkėlė iš Kernavės į Vilnių, kurį vadino senu praminimu Vilnium nuo žodžio vylius, vilioti vilkus, kurie tuose kalnuose ir lieknuose savo kūkyklas turėjo. Platinos jis kas dieną trobesiais ir šeimyna pagal išguldymą Lizdeikio; ir taip rados garsi vietovė, jog tenai daug buvo dirbinyčių, kurioje dirbo karės ginklus, pūškas liejo; šiandien dar vieta tebėr, pūškarne vadinama, kurioje Vytautas, d. Lietuvos kunigaikštis, pirmąsias Lietuvoj, o rasi ir visoj šiaurėj, liedino, tenai kalė naudą, arba piningus, Lietuvos ūkės, vašką baltino, gelumbes ir drobes audė, adatas, spunkas, arba segeles, dirbo; ne vien kitų daug įvairių dirbinių buvo, bet dar naudingai prekiojo su tolimais kraštais gudų, lenkų, totorių ir teutonų.

Gediminas mirdamas paliko didžiai plačią savo kiltį, kuri šiandien yra žinoma: duktė viena, vardu Aldona, buvo ištekėjusi už Kazimiero, Lenkų karaliaus, antra, Danutė, už Venceslavo, mozūrų kunigaikščio, trečioji, Augustė, už Simono, kunig. maskolių*, ketvirtoji buvo ištekėjusi už Dovydo, Lietuvos marčelgos, kurios vardas nėra žinomas. Sūnus paliko septynis: Mantvydas buvo urėdu Kernavės ir Slonimo, Narmantas, karelionų kunigaikštis, valdė Pinską, Mozyrių, Algirdas — Krivičius ir Baltuosius Gudus lig upei' Berezinai, Kęstutis — Žemaičius, Trakus, Gardiną, Kauną, Upytę, arba Panevėžį, Palečius, arba Letvėžus, Karijotas — Naujapilį (Nowogródek) su Volkovysku ir Volyniją, Liubartas valdė Rausvuosius Gudus ir Padalijas, Jaunutis, visų mažasis, kaipo karšinčius, veldėjo Vilnių, Lietuvos buveinę, Ašmeną, Vilkmergę ir Braslavą.

---

* Viršuj: *Dmitriejevo.*

Kurie tarp vyriškųjų atsiženklino, tuos tuojau regėsim, bet ir tarp motriškųjų užvis podukra Gedimino, vardu Živilė, yra didžiai garbinga Lietuvos veikaluose, kurios gyvatą čia trumpiteliai paminėsim*.

§ XXX

Jaunutis d. Lietuvos kunigaikštis

Palaidojus Gediminą pagal ūkės apsiėjimą, tėvūnai Lietuvos ir Žemaičių, susirinkę į Vilnių, darydami užganą linkėjimui savo kunigaikščio, Jaunutį pakėlė didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, bet jog jis dar mažu tebuvo ir negalėjo į kares traukti, daran tėvūnai Algirdą ir Kęstutį, jo broliu, karvaidais perdėjo, kuriuodu ne vien pačioj Lietuvoj, bet ir už rubežiaus garbinamu buvo, idant lig paaugant karšinčiui karę rėdytų. Rodės pradžioj, jog tas ilgai pateks, bet tuojau visa persikeitė, kaipogi, mirus Gediminui, tarsi visus Lietuvos ir Žemaičių neprietelius vienkartu atgijus. Teutonijoj kryžiaus karės ant lietuvių ir žemaičių skelbiamos, pati Lietuva ir Žemaičiai dabar minavotais žygiais kryžėjų ir meldžionų nuteriota, karės su gudais**, lenkais, totoriais ir žuvėdais tuointimpos vedamos, trumpai sakant, nuo visur pavojus, nuo visur nelaimos gorino, o nė nuo kur nei pagalbos, nei užtarymo nebgalėjo beviltis. Kas dar piktesniai, merų viešpats Karolis, sūnus čekų viešpačio, padovenojo kryžėjams Lietuvius ir Žemaičius, dar nuo jų neužkariautuosius, it savo gerą; lygia dalia teutonų viešpats Liudvikas atdavė būtinai kryžėjams ne vien Lietuvius

---

* Rankraštyje po šio sakinio lenkiška pastaba: *Tu trzeba pomieścić powieść o Żywilie. [Čia reikia įdėti legendą apie Živilę.]*

** Viršuj: *maskoliais.*

Žemaičius, bet ir Gudus kaipo savo gerą, liepdamas, idant kryžėjai Bajer pilėj, nuveikę visą tą 1338
kraštą, arkivyskupiją Lietuvos įkurtų ir už buveinę ją visų vyresnybių paženklintų. Lenkai patys sandaravo su kryžėjais ir ketėjo iš vieno su vokyčiais žemaičius ir lietuvius kariauti padėti. Urėdos patys ypatingų kraštų pradėjo šiauštis ir nebnorėjo beklausyti jauno d. kunigaikščio.

Kazimieras, Lenkų karalius, būdamas bevaikiu, norėjo sau karšinčių paskirti, daran sukėlė į seimą visą diduomenę, kurios teiravos, kas galėtų, jam nustipus, jų karalium būti. Visi linkėjo sau už karalių lietuvį Karijotą, valdžionį Volynijos ir Rausvųjų Gudų, kursai,. užkviestas nuo lenkų, buvo jau nukeliavęs į Krokuvą, Lenkų buveinę, į karalius keldintis, bet jog jis nenorėjo savo tikybos perkeisti, daran nepaliko nei karšinčium, nei karalium. Karijotas, pagrįžęs namo, patsai neilgai buvus numirė. Jaunutis į jo vietą Liubartą, urėdą Padalijų; tasai, įgijęs taip plačius kraštus į savo valdžią, pradėjo didžiuotis ir nebnorėjo Lietuvos rėdos beklausyti, kursai, nevildamos dar vienas išsiturėsiąs, patelkė valakus ir vengrus, bet Algirdas, nudraudęs jį, atėmė jam pilis Braslavo, Sakalkos, Smotričės, Skalos, Červonogrado, o valakus ir vengrus tenai ištrėmęs, rėdytoju Padalijų Goštautą perdėjo, o Niestautą, urėdą Liubarto, Skaloj sugavęs, į Vilnių nusiuntė.

Tuo tarpu Jonas Danilavičius, maskolių d. kunig., norėdamas naudoti tame suirime Lietuvos ūkės, užvis skaugėdamas, jog naugardžionys ne su juomi, bet su lietuviais bendravos, ir kuo didesniai dar geisdamas karėmis pasipelnyti tą, ką buvo totorių chanams užmokėjęs lig įsiperkąs į maskolių viešpatybę, ir vis vildamos, bene nukariaus kokiu noris pragumu Tverės kunigaikštį, visų didžiausią lietuvių bendrą, užsikėto vėl su lietuviais grumtis; to dėjęsis, sukėlė savo kariauną visoj Maskolijoj, nes, regėdamas vienas nestengsiąs, patelkė dar totorius, savo užtarytojus. Taip pasistiprinęs, maskolių d.

kunig. traukė į Lietuvos dalykus ir jau buvo apgulęs tūlas pilis Krivičiuose, bet drąsiai tenai raminamas nuo įgulių ir pergalėtas aiškiose mūšose, didžias daugybes savo karėjų nustekino; išgirdęs dar daugesniai lietuvių ateinant ir matydamas nė su talka jų nenuveiksiąs, visa palikinas kumpė namo, bet grįžtančiam daug didesnės nelaimos tikos nekaip jas mūšose buvo prityręs, kaipogi, vejamas įkandin nuo lietuvių, atkirstas nuo peno, nuo vaisingų kraštų, turėjo grįžti tuo pačiu keliu, kuriuo buvo atėjęs, per degėsus ir pelenus tų pačių kaimų, kurias pirma eidamas buvo sudeginęs; kas dar gandesniai buvo, grįžo jis rudens laiku, lytui čežant, audroms verčiant, darganoms dergiant; jo alkanas karėjis turėjo molį lig blauzdų kely trivoti, grumdamos tuointimpos su badu, šalčiu, šlapdrabomis ir rūstais šiauriais; svietas nuo bado ir vargų it medžių lapas nuo rudens šalnų krito; ir taip kas tarp maskolių kruvinoj mūšoj buvo palikęs, tas rūstoj kelionėj atliko[1].

Taip pat smertis Boleslovo, kunigaikščio mozūrų, naujus kerštus tarp lietuvių ir lenkų sukėlė, Boleslovas veldėjo motinos palikimu Lietuvos ku-
1339 nigaikštaitės Danutės kraštą tarp Haličo ir Lembergo, valdžioj lietuvių esantį. Dabar Kazimieras, Lenkų karalius, norėdamas jį įgyti, su savo visa galia traukė į Rausvuosius Gudus, kuriuos valdė minavotas Liubartas. Lietuviai, nepaspėję dar iš Krivičių pargrįžti nuo maskolių karės, negalėjo pirmojo lenkų antpuolio nuraminti, neturėdami po ranka stiprios kariaunos. Daran Kazimieras, paveikęs lietuvius keliose mūšose, Lembergą ir kitas pilis rausvųjų gudų užėmė, turtus, gėrybes, auksus, sidabrus, tenai sugrietus, namo pargabeno, o patį kraštą su Lenkų žeme sunėrė ir ūkininkams pagal Lenkų įstatymus liepė gyventi.

Kęstutis, regėdamas tą darant Kazimierą karalių, tą patį metą šilo mėnesy, įėjęs į Mozūriją su

[1] Karamzin, t. IV, K. IX, s. 189.

rimtais pulkais žemaičių, visą kraštą nuteriojo, bet ar beįgavo tuo žygiu apent Rausvuosius Gudus į Lietuvos valdžią, nėra dar žinoma; vienok, pargrįždamas iš Mozūrijos, tūlas sritis Parusnio nuteriojo.

Tuo tarpu kryžėjai Parusny kaip įmaną ginklavos ir į karę tiekės, jau naujas pilis strūnydami, jau senąsias stipresniai tverdindami. Ant galo nebįmanydami visa sričia tarp Klaipėdos ir Vėluvos pilės pylomis užpylė ir grioviais giliais gilesniais užsitaškavo, saugodamies nuo antpuolių žemaičių, kurių palaikus šiandien dar keleivis gal regėti keliaudamas.

Tokioj ūkės noty Algirdas ir Kęstutis netrukdamu sukėlė sueimą, nėra žinoma, į Kernavę, senąją Lietuvos buveinę, ar į Vilnių, kur susirinkę tėvūnai į dūmą pagal savo dobę pirma rymojo, paskui teiravos viens kito, kaip savo tėvainę ir ūkę turi gelbėti. Pradėjus valodoti, vieni norėjo tuojau grumti kryžėjus, kiti dar lūkurti, į karę tiekdamos, kiti su jais sandarauti; tą regėdamas, Algirdas atsiliepė tais žodžiais: „Vyrai! ne laikas skladavoti ir kaulytis, kad reikia kuo veikesniai su neprieteliais grumtis. Pažvelkit, ar maži jau barai Žemaičių ir Žemgalių užimti nuo vokyčių kryžėjų ir kalavijonų, pačios Lietuvos plačios apygardos nuteriotos, naujoji buveinė į peleną apversta, vokyčių pilys jau vidury namų pastrūnytos, didysis kunigaikštis nukautas, visa mūsų žemė su gimine nuo ciesoriaus smarkiems kraugeriams padovenota. Leisitės gi tolesniai, lietuviai ir žemaičiai, taip save verginti, leisit gi tolesniai vagyčiams savo namuose railioti? Man regis, jog alvienas lietuvis ir žemaitis, kurio širdy tvinkčioja dar kraujas jo bočių, dyksta šiandien, veizėdamas į tiek žalų, sau pridarytų, toj valandoj mirti ar plėnyse namų savo liuosu užsirausti. Mūsų narsybė ir kantrybė dangavo lig šiolei mūsų aukso liuosybę, šiandien, jei norim dar ja džiaugtis ir lietuviais vadintis, turim ar liuosais mirti, ar neprietelius mūsų ūkės sudrausti". Regėdamu Algirdas su Kęstučiu nevienybę ir neklіautį tarp tėvūnų

sutarė tarp savęs Jaunutį nuo ūkės suolo nukelti ir pačiudu ūkę valdyti.

Pasiėmė abudu ant sutartos dienos su karėjais į Vilnių ateiti, bet Algirdas dėl ūkės reikalų Vitebske sugaišo ir neatėjo ant paženklintos dienos. Kęstutis, nesulaukdamas jo, 22 dienoj lapkričio mėnesio įvedė auštant šienų vežimuose karėjus į Vilnių ir užėmė aukštąją ir žemąją pilis. Jaunutis tame sąbrūzdy iš miego atsibudęs pusplikis buvo išsprukęs, vienok karėjai Kęstučio nutvėrė jį liekne ir į Vilnių parvedė. Netrukus ir Algirdas su savo karėjais atėjo. Paskui, rodydamu ūkinykams, jog ne dėl skaugės, bet dėl laimos ūkės tą padarė, nė katras nenorėjo didžiuoju kunigaikščiu keldintis. Kęstutis linkėjo Algirdui, kaipo vyriausiajam broliui, o Algirdas Kęstučiui, kaipo visų narsiajam ir tam, kursai jau Lietuvos ūkės sostą rankoj turėjo, bet, ir vienas, ir antras drovėdamos, sutarė ant galo Lietuvos ūkę abudu iš vieno rėdyti, o Jaunutį Zaslavlio kunigaikštystos perdėjo urėdu, kurią berėdydamas ir iškaršo.

§ XXXI

Algirdas ir Kęstantas, teisingesniai Kęstutis, Lietuvos ir Žemaičių didžiuoju kunigaikščiu

Tą apreiškus, visas svietas atsiliepė — ar liuosu gyventi, ar mirti. Daran tėvūnai tuojau išsiuntė per žygovus vicę į visus kraštus ūkės karę skelbti ir įsakė kunigams svietą skatinti, idant tiektųsi ginti savo liuosybę iki paskuojo. Tuojau visoj ūkėj suskato galįs už galį ginkluotis. Visur ėmė pilis stipresniai tverdinti ir rimtas tenai įgules dėdinti. Gyventojai panemunių, savo labybą, pačias ir vaikus į girias ir versmes išdanginę, trobesius ir javus nudegino; trumpai sakant, vaisingą kraštą apvertę į

rūstus tyrus, visi, ginklą pakeliantys, sėdo ant žirgo ar pėsti traukė savo kruvinų neprietelių kariauti palikini vienas motriškąsias su vaikais giriose ir versmėse bejnamaujančias.

Tuojau Kęstutis su rimta kariauna traukė prieš lenkus iš Lietuvos dalykų tremti juos laukan, nes 1340
kaip karėj buvo drąsiu, taip ir gudryboj pasirodė bukliu, kaipogi, nenorėdamas abejutina laima kariauti, taip mokėjo pasišiaušti, jog Kazimieras, Lenkų karalius, norįs nenorįs turėjo su lietuviais sandaras daryti, kuriomis pagrąžino lietuviams Drohičiną, Lucką, Vladimirą ir Chelmą, o Rausvuosius Gudus sau paturėjo, ir taip toj pusėj lietuviai nusikratė nuo vieno neprieteliaus[1].

Su antra dalia kariaunos Algirdas tuo pačiu lai- 1341
ku buvo ištraukęs į krivičių kraštą ir tenai, atmonydamas maskolių d. kunigaikščiui propernykštes teriones, į Možaisko pilį vėtra įsilaužęs, maskolių įgulę ištrėmė, savo įdėjo ir Smolensko urėdui, savo tarnui, atdavė į valdžią; nuteriojęs plačiai platesniai maskolių kraštus, namo pagrįžo. Simonas, Maskolių d. kunigaikštis, pavėlavo su kariauna tenai ant pagalbos pilei ateiti, kaipogi atėjęs rado pilį užimtą, papilius nuteriotus ir Algirdą paėjusį.

Ateinantį metą pleskavionys, spaudžiami nuo 1342
kalavijonų ir negaudami globos nuo naugardžionų, savo bendrų, nuleido siuntinius pas Lietuvos d. kunigaikščiu, kuriuodu tuo kartu pasitiko Vitebske. Atkeliavę tenai, minavoti siuntiniai sakė Algirdui: „Viešpatie! mūsų broliai naugardžionys per apmaudą nenori mūsų gelbėti. Viešpatie, glemžk pas save mus nuvargusius!" Algirdas, pasiėmęs juos globti ir žmoniškai juos pavaišinęs, išleido atkaliai, o pats su broliu Kęstučiu įpėdin traukė su kariauna į Pleskavą. Tuojau kalavijonis pergalėjo, pilį Izborsko išliuosavo ir visus vokyčius iš apygardos ištrėmė. Pleskavionys, dėkavodami už tą gerą, pakėlė Algirdą savo kunigaikščiu, kursai, negalėda-

[1] Karamzin, t. IV, K. IX, s. 209.

mas pats valdyti, į savo vietą įdėjo rėdytoju savo sūnų Andriejų, ir taip pleskavionys į Lietuvos užtarymą atsidavė[1].

Tuos žygius kunigaikščiam atliekant, namie visoj Lietuvoj ir Žemaičiuose iš peties tiekės į karę ir ginklavos, ketėdami atsidėję kariauti su kryžėjais, meldžionimis ir kalavijonimis bei juos visus tremti būtinai iš Parusnio ir Padaugavio. Kaipogi kunigai vaitelės ne vien skatino liuosą svietą kaip įmanant stipruoti ir gintis, bet slapta susižinoję su perkrikštais Padaugavio ir igumių, kuriems buvo jau įkyrėjusi kruvina vokyčių vergyba, su kuriais sutarimą padarė pasalu išpjauti vokyčius meldžionis, o likusiuosius paskui ištremti. Lietuvos d. kunigaikščiu dar, save stiprindamu, padarė garbingas sandaras metuose 1342 su anglais, kuriose kits kitam leido savo žemėj gyventi kaip lietuviams ir žemaičiams Anglijoj, taip anglams Lietuvoj ir Žemaičiuose ir tenai prekioti. Padėliu prekių buvo Palangos įtaka, kurioje savo prekius keitė. Tuomi dar nekakinos Algirdas ir Kęstutis, bet dar pažyčiojo 1000 ilgųjų muštų nuo valakų kunigaikščio.

Taip besitaisant lietuviams ir žemaičiams į ka-
1343 rę, šv. Jurgio naktį patrako igumiai, kurie susitarę viena nakčia visus vokyčius senus ir jaunus, vyriškus ir motriškas išpjovė. Igumiai džiaugdamies nešiojo kruvinas kardas nuo namų lig namų, jog išsiliuosavo nuo smarkių kraugerių, it prieš kokią šventę grindis* trobų, kaipo subjaurotas nuo kraugerių vokyčių, išmazgojo, vildamies, jog nuo šiol lykuos laimingas dienas savo gyvenimo. Tuojau susirinkę 10 000 igumių pakėlė sau karvedį ir danų pilį, arba Revelį, apgulė. Taip pat patrakę vikionys vyskupą Hermaną su diduomene pilėj Hapsaloj apgulė. Lygia dalia ezelionys (rasi insalionys) šv. Jokūbo dieną nugalavo vokyčius, o likusiuosius su jų kamendotu apgulė kliōštoriuj Padėj, ku-

[1] Karamzin, t. IV, K. X, [s.] 213.
* Viršuj: *aslas.*

riame vokyčiai nebgalėdami beišsituręti lūgojo ezelionų, idant leistų jiems išsidanginti. Noris juos išleido, bet, išėjus iš kliošioriaus, visus nugalavo iki paskuojo. Igumiai stiprindamies patelkė žuvėdus, arba finus, ketėdami jiems Revelio pilį atduoti. Vokyčiai, likusieji pilėse, parvadino kalavijonis nuo Padaugavio o kryžėjus nuo Parusnio save gelbėti. Atėjus kryžėjams ir kalavijonims, ištiko ties Reveliu į didžiai kruviną mūšą, kurioje 10 000 igumių paliko beklaksą karvietėj; sugautiesiems nabagams vokyčiai iš apmaudo žarnas tąsė dėl to, jog, liuosais nuo Dievo sutverti, liuosais ir gyventi norėjo. Tuo tarpu atėjo žuvėdai igumiams pagalbon, bet jau vėlai, kurie, nebnorėdami vokyčių bekybinti, tarės atėję užgano sau reikalauti už abydas, nuo vokyčių sau padarytas*, kuriuos Revelio kamendotas, didžiai žmoniškai priėmęs ir pavaišinęs, namo atleido, ketėdamas jiems kuo veikiausiai užganą padaryti. Tą matydami, ezelionys nuleido siuntinius pas mistrą kalavijonų, ketėdami jo klausyti, jei jis juos išliuosuos nuo jų ponų vokyčių, kurie geria jų kraują, bet mistras to neklausė ir nuo Revelio sukos Hapsalos pilės liuosuoti, kurią įgijęs mistras tuojau apgulė Kirio pilį, liepdamas karėjams ir meldžionims vokyčiams visą saloj siaubti ir karda bei ugnia terioti; sako, jog 9000 senų ir jaunų, motriškų ir vyriškų iškirtę vokyčiai tuo žygiu, iki ezelionys nusižeminę ginklą atidavė ir Lealės pilėj sukrovė.

Taip mistrui kalavijonų su kryžėjais bežudant ezelionis, Algirdas su viena dalia kariaunos traukė į Žemgalius ir tenai, į pilis Dubiosios ir Tauriavietės įsilaužęs, 7 brostvius su įgulėmis nugalavo; nuo tenai traukė į Jelgavos pilį, į kurią taip pat vėtra įsilaužęs 2000 gyventojų pelenuose užrausė ir visą kraštą degindamas ir teriodamas iki Rygai nusiaubė, kurios papilius, arba priemiesčius, ir pilį Nejermilę sudegino; nuo tenai įsigrūdęs į sritį, vadina-

* Viršuj: *įgiežtas.*

mą Viku, lygia dalia į peleną apvertė, pilis Segevaldės ir Tarapato su žeme sulygino; kur vien užėjo, tą plėšė ir drevėjo, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino. Sugriejęs neapseikimą grobį su daugybe imtinių, mistrui pačiam, kaip sakiau, ezelionų saloj bekariaujant, gavėnioj laimingai namo parvirdė.

Taip belėbaujant Algirdui su viena dalia kariaunos Padaugavy, su antra dalia kariaunos Kęstutis lygia dalia rūstą dieną, kryžėjų mistrui kariaujant su lenkais ir pamariais, Parusny darė: kaipogi, įpuolęs į Samiją, nuo rindos neskiedės ir su meldžionimis neskardės, bet eilomis it jūros vilnimis ne vien visą Samiją, Varmiją, arba Ermiją, Natangiją, bet visą Parusnį iki pačiai Yslai nusiaubė. Algirdas, nenorėdamas savęs apsunkinti grobiu ir imtiniais, dalimis virdė į Lietuvą ir Žemaičius, o ko negalėjo pagrobti ar pavaryti, tą iš apmaudo savo nelaimų ugnia ir karda gaišino. Kur užėjo, ten akmuo ir vanduo tyravo. Kryžėjai, nuleidę savo kariauną su d. mistru į Pamarį su lenkais kariauti, patys nedrįso į aiškią mūšą su lietuviais ištikti, nes užsirakinę pilėse lindojo, kad tuo tarpu lietuviai akivaizdoj jų rūmus, alkas, bažnyčias ir kaimas griovė ir degino. Bet kas aprašys tas teriones, kokias tenai nudarė. Kur antsižvelgsi, ten rūsti tyrai niūksojo, vos kame ne kame vienur iros, kitur degėsai šmeksojo; gyventojai vieni nugaluoti, kiti į vergus pavaryti; kur kitą kartą stovėjo trobesiai, ten dabar plėnys gulėjo: javai ant dirvų nuterioti, medės pačios nudegintos, niekame nieko nebebuvo, žiaudūs vėjai plėnis blaškydami, o kame ne kame rūstos šūsnys suirusių pilių ir rūmų, kuriuose liūdni apuokai, kiūtodami nuo audrų, gandino pūpdami rūpesningą keleivį. Turėjo būti rūsta diena, jog Rudolfas, didysis mistras, pagrįžęs iš karės nuo Pamario, kad pamatė tas teriones, nuo išgąsčio ir gailesio nuo proto atliko ir mirė.

Tapęs Henrikas Dusemeris d. mistru kryžėjų, regėdamas tokias nelaimas, ėmė telkti visą Europą kariauti lietuvių ir žemaičių, kaipogi rašė groma-

tas pas popiežių ir krikščionų viešpačius guosdamos ir lūgodamas jų globos. Klemensas VI popiežius, pagailęs jo ašarų, nuleido tuojau savo siuntinius pas viešpačius ir karalius, idant skatintų juos keliauti lietuvių ir žemaičių krikštyti, žadėdamas jiems tas pačias atlaidas, arba atpuskus, ir pataiką nuo Dievo kaip jei tiems, kurie keliavo Išganytojo grabą Jeruzolimoj arba šv. Jokūbo Kompostelėj ar apaštolų Ryme dievamyliai lankyti.

Tuojau raštai ir siuntiniai popiežiaus sukėlė krikščionis visų kraštų, kaipogi karaliai Vengrų, Čekų, Danų ir viešpačiai Moravų, Brandenburgijos ir Halės su rinktiniais savo karėjų traukė nuo tolimų kraštų į Panemunį lietuvių ir žemaičių krikštyti ir vergti. Atėjusios tos gaujos į Parusnį susinėrė su mistrais kryžėjų ir kalavijonų, kuriuodu, turėdamu dabar kariauną rinktinių karėjų visos Europos, kito nieko nekalbėjo su meldžionimis ik nekariavę dar, kaip tiktai, iškirtę lietuvius ir žemaičius, jų žemę dalijos. Lietuviai ir žemaičiai ant garso tokio pasitiekimo kryžėjų lygia dalia ginklavos ir į karę rėdės, o Kęstutis ir Algirdas, pagrįžusiu nuo viršiaus minavotų žygių, tuo tarpu ilsino savo kariauną, laukdamu ateinant kryžėjų ir meldžionų į Lietuvą. Paskui, nujautusiu meldžionis Lietuvos rubežių peržengus, tuojau Algirdas su viena dalia gulė į Padaugavį, o Kęstutis su antra į Parusnį. Meldžionys, nežinodami, kas jų užpakaly tikos, stebėjos rasdami Lietuvoj vienas plėnis, nuo vėjų blaškomas; trobesiai nudeginti, javai nuterioti, niekame žmogaus pėdos negalėjo rasti* nei pastogės kur pasiglausti berasti, kad tuo tarpu šalčius, lytus ir darganas šiauriams pučiant reikėjo kentėti. Tuojau kryžėjai pradėjo stokoti peno. Viešpačiai ir kiti meldžionys, stipdami nuo bado ir šalčio, rūgojo ant kryžėjų ir juos užgauliojo, tardami save nuviltais esą, kaipogi neranda nei kaimų, nei rūmų, nei pilių, nei alkų, arba dvarų, kuriais jiems kryžėjai pirma taip

* Viršuj: *beatsekti.*

tankiai gyrės; patį mistrą tame širdgile vylium užgauliojo, turėdami jį už lyčių visų tų savo nelaimų. Kaipogi pirma kėlės ligos tarp meldžionų ir jų gyvolių, paskui rados antrytis, kursai taip tenai svietą pakrėtė, jog kaukolės kelias dešimtis metų buvus dar valkiojusios Lietuvoj ir Žemaičiuose. Darin likusieji meldžionys palikini visą savo abažą ir karės padargą grįžo namo keikdami.

Tuo tarpu Algirdas Padaugavy visą kraštą lig salos Ezelio, arba Kuresarų, nusiaubė ugnia ir karda, gaišindamas kas buvo dar užlikęs nuo praėjusio žygio. Taip pat Kęstutis, Parusny lygia dalia visą Samiją vėl į peleną apvertęs ir daugybes vietovių ir pilių sugriovęs, su didžiu grobiu ir daugybe imtinių lig neužnikus kryžėjams namo pagrįžo. Ir taip lietuviai ir žemaičiai savo gudryba ir narsybe sugraudino galybę meldžionų ir save nuo pavojaus ir kruvinos vergybos išliuosavo.

Taip sudraudę lietuviai ir žemaičiai savo neprie-
1345 telius Padaugavy ir Parusny ateinantį metą sukos į Gudus. Negal žinoti, dėl ko naugardžionys apydijo didįjį Lietuvos kunigaikštį Algirdą, kaipogi jų rėdytojas Jevstafijus išvadino jį akivaizdoj šuniu. Tą nugirdęs, Algirdas traukė į Naugardo valdybę. Visų pirma tenai nuterioję pašelonius ir palugius, į pilį Θpočką vėtra įsilaužė, paskui Porchovo pilį užėmęs, liepė jos ūkinykams 300 ilgųjų muštų, arba graižių, kaipo karės kaštą sau užmokėti ir pasakyti naugardžionims, jog: „Jų urėdas Jevstafijus drįso mane akivaizdoj šunimi įtarti; toksai mano begėdingas apydijimas reikalauja atmonos, aš, — sako, — traukiu ant jų". Tą išgirdę, naugardžionys pradžioj grobė į ginklą ir ketėjo gintis, bet, regėdami nestengsią ir nebsumanydami kaip Algirdui pasigerinti, savo valdymierą Jevstafijų užmušė. Algirdas, tuomi nulyžintas, sandaras su naugardžionimis padarė ir sutarė iš vieno kalavijonis Padaugavy kariauti[1].

---

[1] Karamzin, t. IV, K. X, [s.] 219.

Vienok sunku buvo lietuviams ir žemaičiams toj gadynėj grumtis su dauggalviu smaku, kuriam vieną galvą nurentus kita dygo, kaipogi nuo visos pasaulės tvino šiokie tokie pergaluonys, pasivertę išganymą dūšios pelnyti, kuriuos išmušus vieną kartą, tuojau kiti šaldros dar smarkesniai plūdo, nuo kurių gindamos, dar narsesniai reikėjo kariauti. Noris pernykščiu žygiu lietuviai ir žemaičiai per daug buvo įveikę, kaip sakiau, vokyčius meldžionis Padaugavy ir Parusny jau terionėmis, jau pergalėmis, vienok negalėjo jų būtinai nubengti, daran jog juos silpnus tuojau popiežius, ciesorius ir kiti krikščionygi viešpačiai šelpė, kaipogi ateinantį metą mistras kryžėjų, norėdamas apmaudą ant lietuvių ir žemaičių nugiežti, surinkęs nuo pernykščio nuokryčio meldžionis likusiuosius ir susinėręs su Brandenburgijos viešpačiu, traukė į Žemaičius; kur užėjo, ten akmenį ir vandenį beliko. Nes gyventojai, lig laiku nujautę jį ateinant, su turtais ir gėrybėmis į piles susidanginę užsirakino, kurių kryžėjai negalėdami nuveikti neigi patvinusių upių pereiti maž ką tepešę namo pargrįžo.

Juo ilgyn tos karės tęsės, juo smarkesnėmis kas dieną darės, kaipogi iki šiolei abi pusi nevedė daugiaus kaip 13 ar 15 tūkstančių, o kartais ir kelių tūkstančių pakako į mūšą, nes dabar vieni ir antri po kelias dešimtis tūkstančių, o kartais šimtą tūkstančių joties statė į mūšą.

Kęstutis, giešdamas apmaudą už pernykštes meldžionų teriones, su stipria kariauna gulė ties Ragaine į Parusnį, kurios apygardas tris dienas drevėjo ir degino, nuo tenai žiebų veikumu per Graudžių girią įpuolė į Insterburgo sritį, kurioje lygia dalia lėbavo, paskui skubiniai pasirodė ties Vėluvos pile, į kurią 6 dienoj spalių mėnesio vėtra įsilaužęs su žeme sulygino; nuo tenai pasibloškė į Valnių sritį, į kurią traukdamas pakelėj akmenį ir vandenį beliko. Norėjo dar tenai kryžėjai kelią jam užstoti, nes, ištikus į aiškią mūšą, sutratino būtinai vokyčius, kurių 14 brostvių ir kelias tūks-

tantes joties karvietėj paklojo, o likusiuosius gyvus sugavo. Nuo tenai grįždamas, lygia smarkybe Graudžių sritį nusiaubė it ana baisi audra, kuri, visa versdama, vieną rūstybę ir tyrus po savęs belieka. Nes kokias teriones Gerdaujų krašte jis padarė, jų nieksai negal aprašyti, nuo kur paskui su nepaseikimu grobiu pargrįžo laimingai į namus; sako, būk pačių imtinių krikščionų 40 000 į Lietuvą parvaręs. Gėlė širdis į tą veizint kryžėjams, pilėse lindantiems, kurie vienok savo galia nedrįso žemaičiams rodytis lig neatėjus meldžionims, kurių ilgėdamos laukė.

Pradžioj atenčio meto pasirodė ir meldžionys seniai laukiami iš Teutonijos, Prancijos ir Anglijos; garsūs karvaidai atvedė gaujas karėjų į Parusnį kariauti lygiai su kryžėjais netikėlių lietuvių ir žemaičių, o tuomi atleidimą nuodėmių ir išganymą sau pelnyti. D. mistras, sukėlęs visus savo karėjus, susinėręs su minavotais meldžionimis, turėdamas 40 000 rimtos joties, traukė į Žemaičius, kurių rubežių peržengęs ties Veliuona per 7 dienas jos apygardas teriojo baisiai baisesniai, kaipogi marčelga kryžėjų buvo įsakęs meldžionims nė vieno netikėlio gyvo nelaikyti, daran be perskyros lyties ir amžiaus senus ir jaunus, motriškas ir kūdikius kirto it medžius laukan. Nes aštuntąją dieną Algirdas su Kęstučiu pasirodė priešaky su rimta kariauna. Dahenfeldas, marčelga kryžėjų, išgirdęs stiprią kariauną lietuvių esant, atsitraukė į užpakalį ir, patogioj vietoj ant skardžių upės Strebės pasitaisęs į mūšą, liepė saviesiems visą dieną posnykauti. Lietuviams, kurie įpėdin sekė kryžėjus, upis paliko užpakaly, kurią peržengę, rado jau meldžionis rindoj mūšos belaukiančius ir taip, jog lietuviai nebgalėjo be pavojaus per upę beatsitraukti. Antrą dieną sausio mėnesio, Grabnyčių dieną, kibo lietuviai į meldžionis su tokia aitra ir narsybe, it tarsi jog sau galo ar neprieteliui ieškotų: pradžioj išleido vylyčias ir varpstes it sniegą išdrėbė ant vokyčių, paskui ragotinės abiem pusėm supaškėjo, tūks-

tantėm vokyčių, vyrai ir žirgai, virto, vienok neguro; ant galo sukibo vyras su vyru grumtis, prasidėjo jau neb mūša, bet pjūva; visų narsieji vyrai it ąžuolai virto, bet nė taip dar meldžionys neguro ir ketėjo visi tenai mirti. Visų baisioji mūša buvo ties brostvine vėliava, prie kurios lietuviai it pasiutę grūdos, vildamies ją įgysią; abiem pusėm tenai kraujai latakais varvėjo, o kritusiųjų jau malkos suverstos gulėjo, 50 pačių brostvių ties vėliava jau užmuštų klaksojo, pats kamendotas Dansko Stregenas ir urėdas Samijos Lonšteinas, vėliavą brostvinę gyniodamu, pakrito. Regėdami meldžionys jau prapulsią, susiskliautę į kamūlį, metės ant praretintos rindos lietuvių, kurie it liūtai išsirężę graudino dar meldžionis, nes tuo tarpu nebsuskubėjo užpakaliniai lietuviai per upį lig laiku su nauja rinda pašokti ir savo narsiuosius vyčius pastiprinti prieš virstančią ant jų meldžionų sieną, darin nestiprinami išguro. Antroji rinda lietuvių ik nepasitaisiusi dar į mūšą suniuko, kurią meldžionys veikesniai dar perlaužė. Veltui Algirdas drąsindamas vis bandė, ką vien visų narsusis karėjas ir visų buklusis karvedys geba daryti, norėdamas karėjus įdrąsinti ir savo nepritelius pergalėti, kaipogi rados visuomenis suniukimas lietuvių kariaunoj, kurie ant nelaimos, mukdami nuo karvietės, įlūžo upėj ir tenai išskendo. Vienok Algirdas, taikiai dar su keliais pulkais atsitraukęs, Veliuonos pilėj užsirakino. Vieni rašo 22 000, kiti 10 000 palikusių toj rūstoj dienoj žemaičių ir lietuvių; turėjo tenai daugybės ir pačių meldžionų kristi, noris rašytojai to neminavoja, kaipogi nuo to gal manyti, jog, nuveikę lietuvius, nebstengė bevyti likusiųjų, vienok vokyčiai taip didžiavos ta pergale, jog minavonei vieną mergų kliošторių Karaliaučiuj, antrą vyrų Vėluvoj įkūrė ir siuntinius nuleido į Lietuvą, liepdami sau donį mokėti. Bet Algirdas, tyčiodamos iš siuntinių ir rodydamas nesančiu pergalėtu, įkandin su tais pačiais žemaičių pulkais įgulė į Parusnį, ku-

riame apvertęs visą Samiją vėl į peleną, kelias tūkstantes imtinių parvarė į Lietuvą.

Nuo to aiškesniai dar gal matyti, jog lietuviai nebuvo taip didžiai nuveikti tuo nuokryčiu, kaip vokyčiai tarė, kaipogi, noris pergalėti, vienok tą pačią žiemą talkinėjo naugardžionims, kariaujantiems su Magnusu, Žuvėdų viešpačiu, kursai norėjo juos į Rymo bažnyčią atversti. To dėjęsis, apgulė jis pilį Orechovą, kurios įgulė, noris pradžioj stipriai turėjos, vienok, negaudama pagalbos, pasidavė, užvis jog paties valdymiero to krašto, tai yra kunigaikščio Narmanto, tenai nepasitiko, kursai paskui jutęs, kas tikos su jo ūke, tuojau lietuvius patelkė ir, susinėręs su naugardžionų kariauna, traukė ant žuvėdų, su kuriais ištikus į mūšą, pergalėjo žuvėdus, kurių 500 karvietėj paliko. Narmantas netrukus atėmė apent nuo žuvėdų pilį Orechovą. Paskubino dar iš tenai žuvėdus tremti ne vien kantrybė ir buklybė Narmanto, bet badas ir ligos, kurios buvo kėlusios kariaunoj žuvėdų. Ta dingsčia nustekenęs Magnus visą savo kariauną tenkinos pats bepargrįžęs su 10 imtinių, kuriuos buvo Orechovo pilėj sugavęs, tarp kurių pasitiko Avramas, šimtinykas, ir Kosma, vyresnysis.

Kad taip lietuviai ir žemaičiai kruvinai grūmės su kryžėjais pastreby, o su žvėdais paižorėj su įvairia laima, tuo pačiu laiku mistras kalavijonų Herikė, patelktas nuo kryžėjų, su stipria kariauna nuo Padaugavio pusės Žemaičius teriojo, niekame atsparo nerasdamas ir visa į rūstą tyrą versdamas, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino; ant galo, įsilaužęs į pilis Kulų, Dubiosios ir Zelos, visą tą sritį į akmenį ir vandenį apvertė. Lengva jam buvo visa tą nuveikti grumiantis apgynėjams to krašto, kaip sakiau, vieniems pastreby, kitiems paižorėj su kitais kruvinais neprieteliais.

Tame nuogąsty lietuvių norėdami kryžėjai naudoti karts po karto tą patį metą žygiavo į Žemaičius. Vieną atvejį marčelga kryžėjų Dahenfeldas, su stipria kariauna įėjęs tenai, Ariogalos pavietę

taip nuteriojo, jog ko neveikė karda, tą ugnia gaišino; paskui antrą atvejį atgrįžęs ne vien tą pačią sritį antrą kartą nusiaubė, bet pavietes Pastojų, Pernarių (rasi Panarių), Gesavo per 6 dienas drevėjo ir degino, gyventojus laukan kirsdamas be perskyros amžiaus ir lyties.

Tą patį metą vasarą atėję meldžionys iš Teutonijos ir kitų kraštų dar didesniai kryžėjus įdrąsino, kaipogi mistras, išleidęs pirma per Ragainę marčelgą Dahenfeldą ant Bistenės pilies, pats traukė su kariauna Nemunu pagal ant Veliuonos, kuri raktu buvo į Žemaičius ir gyniojo dar šventą girią, šalip stovinčią, kurios mūrus, susinėręs tenai su marčelga, per keturias dienas ir naktis su visų didžiausia narsybe ardė, bet įgulė jos, turėdama 1500 vyrų, stebuklus kantrybės ir narsybės rodydama, gynės, nes ilgainiui, nebvildamos veikios pagalbos, pradėjo gurti, kurią dar mistras, masindamas ją gyvą laikyti ir liuosą paleisti, didesniai dar gurlino; ant galo, kritus savo visų narsiesiems vyresniesiems, pasidavė. Kryžėjai, tenai įėję, pilį pačią į skutą sudegino, o įgulę su vaikais ir žmonomis išvarė į Samiją anapus Karaliaučiaus ir tenai pajūriais į naujukus paskaidė. Ir taip apent kryžėjai įgijo visų stiprųjį zomatą žemaičių žemės.

Atentį metą sukeršto pleskavionys su lietuviais nuo tokios priežasties. Minavojau viršiaus, jog Andriejus, sūnus Algirdo, urėdas Polocko, noris taip pat buvo urėdu ir Pleskavo, vienok, pačiam nenorint ar nespėjant, jo sūnus Jurijus valdė pleskavionis, nes tasai narsus ir kantrus vyras, geras krikščionis ir didžiai mylimas nuo pleskavionų, kariaudamas su kalavijonimis, ties Izborsko pile atliko; paskui pleskavionims nuveikus kalavijonis ir įsilaužus į Narvos pilį, kad jiems Andriejus kitą urėdą norėjo įvietoti, pradėjo didžiuotis sakydami: „Tu pats pirma nenorėjai mūsų valdyti, dabar mes nebnorim nei tavęs, nei tavo urėdo". Ant tokio atsako Algirdas tuojau užturėjo prekiotojus pleskavionų, Lietuvoj prekiojančius, ir jų tavorus atėmė; kad tuo

tarpu Andriejus, ištraukęs su kariauna, apykartas upės Velikaja nuteriojo; pleskavionys, regėdami nenuveiksią lietuvių, tenkino Andriejų išpažinę sau rėdytoju ir senuosius sandarus patvirtinę.

Nuo antros pusės Kazimieras, Lenkų karalius, regėdamas lietuvius taip suspaustus, norėjo naudoti ta dingsčia, vildamos juos nestengsiant su juomi grumtis, darin, padaręs sandaras su kryžėjais, traukė su visa savo kariauna į Lietuvą. Lietuviai, nevildamies nuo tos pusės karės, neturėjo tenai nei kariaunos ypatingos, neigi pilėse stiprių įgulių laikė, tardami, jog lenkai padarytas su jais sandaras metuose 1340 šventablyvai saugos, kaipogi visą savo galią laikė atsukę prieš kryžėjus, kalavijonis ir maskolius. Darin lengva buvo Kazimierui siaubti ir sarioti krašte negyniojama[me] ir pilis be įgulių vieną po kitos imlioti, kursai tuo žygiu visą Volyniją, Padalijas ir Rausvuosius Gudus, lietuvių valdžioj esančius, užėmė, belikęs vieną patį Lucką Liubartui.

Sunku buvo lietuviams ir žemaičiams nuo visų pusių gulančius ant jų neprietelius savo viena galia raminti — lenkus, kalavijonis, kryžėjus ir maskolius; kas dar piktesniai buvo, kraštas nuteriotas jau nuo kalavijonų, jau nuo kryžėjų ir lenkų, jau nuo kitų gudų; gyventojai vieni iškirsti, kiti į vergus išvaryti, likusieji ne jau namuose begyveną, bet giriose ir versmėse. Tas visas ūkės nelaimas didino dar baisus antkrytis, juodąja giltine vadinamas, kursai tą metą rados Lietuvoj ir Žemaičiuose. Kas aprašys tą rūstą dieną! Kėlėsi ta liga Kinuose ir tenai 13 milijonų svieto pakrėtė, nuo kur, atėjusi į pajūrius Vidurinės jūros, išsiplėtė Sirijoj ir Egipte, genuezų laivai pargabeno ją į Italiją, kuri ne vien pačią Italiją, bet Prancija, Teutoniją ir Angliją nušeimynino. Pačiame Londone 50 000 svieto palaidojo, Karialiaučiuj, Danske. Iš Teutonijos meldžionys atgabeno į Lietuvą ir Žemaičius, kuri taip baisiai jorėjo, jog trečioji dalis beliko svieto. Liga apsireiškė ungsčiojimais žarnose, užvis plonimose;

užkrėstieji krauju vėmė, o antrąją ar trečiąją dieną pajuodavę nustipo, nuo ko vadino, kaip sakiau, juodąja giltine. Nuogąstu yra, sako rašytojai to laiko, paminėti tą baisų povyzių: seni ir jauni, tėvai ir vaikai gulėjo viens pas kitą nelaidoti, vienoj dienoj nustipę, tūlos giminės būtinai išmirė, alvienuose kapuose nebebuvo vietos, daran laidojo lavonus laukuose ir giriose. Pradžioj gobšai buvo laidėmis ir laukė turtingųjų mirštant, vildamies jų turtus paveldėsią, bet pamatę, jog pats prisikišimas yra lyčiu smerčio, vieni nebnorėjo belaidoti, kiti patys išmirė; veltui turtingieji ir gentys lūgojo nuo kitų pagalbos, sūnus vengė tėvo, brolis sesers, duktė savo motinos, trumpai sakant, visi tarė visą svietą išmirsiant. Įvairios žvaigždės, pasirodžiusios tuo pačiu laiku, dar didesniai svietą gandino.

Tie marai, regis, buvo lyčiu, jog Vilniuj rados ermyderis, kaipogi ūkėsai tame rūpesny, tardami, jog jų dievai karoja juos už tą, jog krikščionis taupo savo krašte, daran patrakę užmušė kunigus gudų, tarp kurių garbingą ir mokytą vyrą, vadinamą Kruglec, regis, sekretorių paties Algirdo ir kapelioną jo žmonos Julijonos, kurių kūnai šiandien dar tebėra Vilniuj rūsiuose bažnyčios gudų laikomi; kaip ta sedicija tenai nusibengė, nėra žinoma.

Vienok ir taip rūstoj dienoj lietuviai ir žemaičiai, ant pelenų namų savo kiūtodami, norėjo dar ar liuosais kūturti, ar mirti, vienok vieni patys visų savo neprietelių nuraminti tarės nestengsią, prieteliaus niekame negalėjo arti gauti, kaipogi visi krikščionys ir vergai viens kito, lietuviai vieni pagonys ir liuosi, bet nuo visų krikščionų neapvežami ir vergiami. Daran d. Lietuvos kunigaikščiui, pasiteiravusiu su tėvūnais, išleido Karijotą, savo brolį, pas Čenibeką, totorių chaną, arba viešpatį, į Krymą su juomi bičiuliautis ir į karę jį telkti, kursai, priėmęs žmoniškai lietuvių siuntinius, pasiėmė jiems talkinėti.

Gavę lietuviai pagalbą nuo totorių sukėlė visą savo kariauną ir netrėmė pirma lenkų iš Volynijos,

bet stačiai traukė į jų kraštą; visų pirma, įpuolę į Sandomiro sritį, lenkus, norinčius gintis, išblaškė, visa, ką vien sutiko, karda ir ugnia gaišino; apvertę visą kraštą į peleną, bloškės į Rausvuosius Gudus ir tuo pačiu įnirtimu pilis ir vietoves, neseniai jau išplėštas, apent jau varu, jau geruoju įgavo. Vienas pats Lvovas (Lemberg) beliko lenkų rankoj, kurį buvo naujais mūrais aprietę ir aptvėrę bei stiprią įgulę įdėję; jo papilius vienok į rūstą tyrą apvertė. Ir įkandin iš tų pačių pilių, kurias buvo lietuviai atėmę, pradėjo sarioti išpuldamies lenkų kraštus.

Taip graudinant toj pusėj lenkus, antroj pusėj Algirdas, susinėręs su totoriais, ištrėmė juos iš Padalijų, valakus trakuojančius sudraudė ir jiems urėdu, arba gaspadorium, sūnų Liubartą perdėjo, ant galo nusiaubęs visą kraštą tarp Dunojaus ir Dnestro.

Kazimieras, užėmęs Rausvuosius Gudus, žlugsojo lepumuose ir goslyboj lig šio laiko, bet, prabudintas tomis nelaimomis savo ūkės, kėlės, vienok, regėdamas vienas nestengsiąs lietuvių ramdyti, patelkė Liudviką, karalių Vengrų, savo karšinčių, su kuriuo susinėręs, traukė į Volyniją ir teriojo bei degino. Tuo tarpu Kęstutis, norėdamas stiprinti Vladimiro pilį, vedė tenai vieną pulką lietuvių, bet, netyčioms sutikęs lenkų abažą, turėjo grumtis, bet, nė dešimtosios dalies neturėdamas savo karėjų, suguro ir pats kliuvo į nagą lenkams, kurie su juomi, noris kaip su kaliniu, vienok žmoniškai elgės. Nes jog Kęstutis ketėjo krikštytis, daran kas kartą lengvyn buvo saugojamas, kursai, ilgainiui gavęs pragumą, paspruko. Liubartas taip pat, kamendotas Vladimiro, apgultas ir spaudžiamas nuo visų pusių nuo lenkų, vos beišsprūdo su pagalba karėjo Ivono, kursai jį slapta išvedė per lenkų abažą nakčia pagal.

Kęstutis lig namie, lig ir priešaky rimtų žemaičių, su kuriais tuojau vėl įpuolęs į Rausvuosius Gudus, lenkų valdžioj esančius, baisiai baisesniai nu-

teriojo, užėmęs paskui Vladimiro pilį, nusiaubė ne vien Lenkų kraštus, bet dar parubežius pačių Vengrų; nuo tenai vėl atsibloškęs į Lenkus, nuteriojo apent Sandomiro sritį ir visą Zavichostą į peleną apvertė. Esant jau šiapus Yslos visam lenkų kraštui rūstu tyru, ketėjo į antrapus Yslos keltis ir lygia dalia antrą pusę Lenkų viešpatybės nuterioti, bet sugaišęs nebepaspėjo, užvis jog kiti neprieteliai jau skelbės.

Krikščionys, kaip sakiau, nugandinti marais, tardami rykštę Dievo parleistą ant savęs už savo nuodėmes, tvino nuo visų pusių į panemunį maldyti jį kariaudami ir vergdami netikėlius žemaičius ir lietuvius. To dėjęsi, šiuo sykiu atkeliavo teutonų jomylistos Norinbergo ir Elingeno su stipriomis gaujomis, geisdami su minavotais netikėliais grumtis ir atleidimą nuodėmių sau pelnyti. Mistras kryžėjų, regėdamas lietuvius ir žemaičius kariaujant iš peties su lenkais, traukė su meldžionimis į Žemaičius, kurių pavietes Gesavo, Ariogalos ir Raseinių iki Viduklei baisiai baisesniai nuteriojo drevėdami ir plėšdami; ko neveikė karda, tą ugnia gaišino, kūdikius ir motriškąsias vienus kirto laukan, kitus vergė, vienok ilgainiui taip belėbaudami mažne visi patys sau galą gavo. Kaipogi rados staigus atdrėkis ir smarkūs lytūs, kelią paleido, upys patvino, iš upalių upys, iš upių ežerai rados; čia dar tuointimpinis nuogąstis krūpaudino, idant neantpultų baisūs neprieteliai iš girių ir skubino meldžionys atkaliai kumpti per Pastojus Ragainėn, bet kely nebgalėjo niekame nei mitalo, nei pašaro gauti, kiemai nudeginti, svietas vienas iškirstas, kitsai giriose užsiklėstęs lindojo, neprietelių tykodamas, silpni karėjai turėjo dar su lytumis ir šlapdrabomis grumtis, žirgai, nuo alkio pakriūšę, nebgalėjo bepaeiti, ant galo, norėdami bent patys save gelbėti, palikę visą grobį ir kalinius kumpė; žirgai išdvėsė be pašaro, kiti užlūžo upėse per sutižusius ledus eidami; karėjai vieni nuo bado išstipo, kiti išskendo per patvinusias upis keldamies ir retas kurs bepar-

kumpė su apmaudingu mistru nuo tų nelaimų į Parusnį.

Taip belėbaujant kryžėjams Žemaičiuose, lietuviai ir žemaičiai išsirėžę grumės Kalne ir lenkais, kaipogi Liubartas, urėdas Padalijų, į Haličo pilį varu įsilaužęs, daugybę prašaleičių tenai, į mugę suėjusių, nugalavo, trobesius nudegino ir visą kraštą nuteriojo. Šilo mėnesy, vėl ištraukęs su tais pačiais pulkais į Lenkus, nuteriojo apent sritį Zavichostą ir didžius turtus su daugybe imtinių tenai sugriejęs namo parvirdė. Ant galo Kazimieras, Lenkų karalius, regėdamas lietuvių nebnuveiksiąs ir išgirdęs kryžėjų žygį Žemaičiuose nevykusį, išsižadėjo visų užimtųjų kraštų lietuviams ir sandarą su jais padarė. Kęstutis ir Algirdas, d. Lietuvos kunigaikščiu, negalėjo vangstytis nuo sandaro dėl to vien, jog kryžėjai mojavo jau su visa galia į Žemaičius gulti.

Lietuviai ir žemaičiai, nusikratę nuo lenkų karės, nelaukė kryžėjų įpuolant į savo kraštą, nes Algirdas ir Kęstutis, sutraukusiu stiprią kariauną, gulė į Samiją it tarsi vari srauja, kuri pagrobusi visa bogina su savim; taip ir Lietuvos pulkai su tokia smarkybe ir narsybe siaubė, jog pirmosiose dienose sausio mėnesio staiga pasirodė Kuresarų atsiautoj, kurios gyventojai nieko nesuskubėjo nuo jų beužslėpti. Anapus Labguvos Ridigeris, kamendotas kryžėjų, su stipria kariauna norėjo lietuviams kelią užstoti, bet, apskleistas nuo lietuvių, išguro lig paskuojo; patį kamendotą, gyvą sugautą, sako, būk liepęs Algirdas arkliais sutąsyti. Paskui persiskiedę lietuviai ir žemaičiai į 4 žaras: viena metės paatsiaučiu į apygardas Šakių, antra grūdos į Pavandenio pavietę, trečioji į Kaimius, ketvirtoji ant galo traukė padeimiu. Šiurpulys apninka minavojant, kaip tenai lietuviai ir žemaičiai drevėjo ir degino, galavo ir žudė, gieždami apmaudą ant kryžėjų. Visi vyriškieji, pakeliantys ginklą, jei nepaskubėjo bepasprukti, sukniusto nuo kardos įbingusio lietuvio ar žemaičio, kurie motriškąsias ir vaikus, suraišiotus, ragėse įguldytus, virdė namo su daugy-

be bandų, kurias tenai buvo sugriejęs. Bet ketvirtąją žarą, kurią urėdas Smolensko Patirkas, arba Patrikas, sūnus Kęstučio, rykavo, jau su 400 imtinių traukiančią padeimiu Labguvon, kamendotas Šindekopas nutykojęs antpuolė pasalu ir atrėmė jį su didžia žala. Patirkas po to nuokryčio buvo pasibloškęs antru keliu atsiauton Kuresarų, per kurią eidamas plonu ledu įlūžo ir tenai daug žirgų ir karėjų nuskendo, kad tuo tarpu kamendotas Šindekopas vijo įkandin ir tenai antpuolęs jį nuo užpakalio pamušė. Paskui norėjo Patirkas su likusiąja kariauna Deimę prigauti, bet ledas ant upės pasitiko taip minkštas, jog munkantiems lietuviams vėl įlūžo, kurių 1500 verpetai Deimės prarijo ir į minavotą atsiautą išdūmė. Pats karvaida kunig. Patirkas buvo į upį įkritęs, bet kamendotas Šindekopas ištraukęs jį paėmė. Likusieji lietuviai ir žemaičiai, nenorėdami dar pasiduoti, į minavotą atsiautą buvo pasibloškę, bet kryžėjai panokę išmušė juos ir 45 dar gyvus sugavę į vergus parvedė. Taip nė vieno nebliko iš tos virtinės, kurs būt tą rūstą žinią beparnešęs, kurią paskui pats Patirkas, paleistas nuo Šindekopo, tėvui savo pargabeno; grįždamas jis dar per Vėluvą, pamatęs tenai kilties vyrą lietuvį užmuštą nepadoriai beklaksantį, lūgojo kryžėjų, idant leistų ant malkos jį sudeginti pagal jo tautos dobę. Tuo tarpu kitos trys žaros, apent laimingai susinėrusios, su neapseikimu grobiu ir daugybe imtinių pagrįžo namo leliodami. Šindekopas, kaipo pergalėtojas, varpams gaudžiant ir sveikinant svietui, įėjo į Marienburgą su iškilme, kurį d. mistras išėjęs su vyresnybe zokano prieš ir pamylavęs jį taip pat pasveikino.

Atentį metą lygia dalia Algirdas ir Kęstutis pradžioj sausio mėnesio gulė vėl su stipria kariauna į 1353
Parusnį; įpuolusiu staiga į sritį Reselio, degino, galavo ir teriojo baisiai baisesniai, pačių imtinių 1500 buvo jau paėmusiu. Tuo tarpu urėdas Varmijos, arba Ermijos, Obartas ir kamendotas Kranichfeldas susinėrusiu ėmė vyti lietuvius, kuriuos panokusiu

taip narsiai antpuolė, jog lietuviai nuo karvietės pasitraukė; tarės jau vokyčiai pergalėsią, bet akies mojy lietuviai, prigavę pobūdą vietą, atsibloškė ant kryžėjų ir kibo iš naujo grumtis, kuriuos apsiautę mažne visus karvietėj paklojo ir likusiuosius gyvus sugavo, tarp kurių pats urėdas Obartas ir Kranichfeldas pasitiko, retas kurs beišsprūdo. Lietuviai, pagriebę nepaseikimą grobį, su didžia daugybe imtinių grįžo jau ant namų, nes tuojau d. kunigaikščiu Lietuvos ar iš apmaudo, jog daug karėjų buvo nustekinusiu praėjusioj mūšoj, ar krūpaudamu, idant vejanti kryžėjų kariauna neantpultų jųdviejų, liepė visus kalinius, negalinčius veikiai keliauti, kirsti laukan ir taip didžią daugybę imtinių be širdgilo nugalavo. Būt rasi norėjęs d. mistras atmonyti tas nelaimas lietuviams, bet nepatogi karan vasara ir šlapias ruduo, lygia dalia atenti žiema, kurioje įpuolę lietuviai vėl nuteriojo sritį Vartenburgo, dar nepatogesnė rodės karės žygiui, darin vangstės jis ir savo kariauną laikė geresniam laikui.

Tarp kitų minavonių rašo, jog tą patį metą buvęs didžiai ankstybas pavasaris, jog sausy mėnesy žolės žydėjusios ir javai buvę sėjami, bet ant Sekminių tokie užėję ne tatai šalčiai, bet speigai, sniego paties per dvi kurpi buvusi antsnigusio, kursai visą nedėlią gulėjęs. Jau rūpinęsis svietas, jog be duonos paliks ir bado sulauks, bet, nuėjus sniegui, tokie javai paaugę ir tokia branda buvusi, kokios nieksai neminėjęs ir tų javai teprapuolę, kurie nuo jų sniegus kratę ir virvėmis smaukę.

Tos karės, kaip sakiau, su kryžėjais juo ilgyn tęsės, juo smarkesnėmis darės. Noris nuo įsikūrimo kryžėjų ir kitų vokyčių Parusny tuointimpinėse karėse su žemaičiais ir lietuviais daugiaus nei 2000 pačių brostvių, 200 000 meldžionų ir kitų šaldrų krikščionų buvo galą gavusių, vienok lobis, apmaudas, viltis grobio, aitra atvertimo ir nuopelnas atleidimo nuodėmių vis dar masino svietą į Žemaičius ir Lietuvą kraujo gožti. Noris zokanas pats kryžėjų jau regimai kito nieko negeidė tomis kru-

vinomis karėmis pasiekti kaip tiktai kuo metu noris vaisingą lietuvių ir žemaičių kraštą užimti, pačius nuvergti, jų turtus ir žemes pasavinti ir jais pačiais viešpatauti, vienok tokio sykio zokanas jų negalėjo vienkartu pasiekti, bet turėjo taigotis pagal notį ir gadynę. Visuomet abi pusi lygia aitra viena antrai pragarą tiekė, o terionė buvo abejų visų didžiausiu įrankiu. Kryžėjai norėjo užimti kraštą ir nieko tenai nelaikyti to, kas minavotų ar ženklą turėtų įvairios nuo jų tautos, krūpaudami, idant kuo metu kokia dingsčia ir nočia neatliktų nuo to, ką buvo įgiję. Daran visa tą, kas buvo ženklu Lietuvos žemės ar jos tautos, neapvežėjo, tai yra lietuvių ir žemaičių kalbą, apsiėjimus ir būdą peizojo, niekino ir gaišino, norėdami, idant lietuviai ir žemaičiai savo žydintį kraštą, savo turtus jiems atduotų, nuo savo būdo, apsiėjimų ir tikybos nutaustų, o įsinėrę mažne, sakau, į vokyčių kailį, tai yra vokiškai kalbėtų, vokišką drabužį dėvėtų ir jiems kaipo savo viešpačiams amžinai vergautų. Bet lietuviai ir žemaičiai daromi sau tokią alvieną skiautelę savo žemės tuo kartu teatdavė savo kraugeriams, kad ją iromis savo pilių, rūmų ir žinyčių apskleidė bei pelenais namų savo aprausė ir į rūstą tyrą apvertė, idant bent keleivis, kurią dieną keliaudamas į jas, stebėtųsi ir, regėdamas tuos palaikus, teirautųsi tos rūstos dienos. Darin velijos dieną ir naktį kraują gožti, kentėdami badą, šaltį, lytus, darganas, ir kruvinus vargus trivoti, kad tiktai liuosas gyventų, savo bočių probočių kalba kalbėtų, jų būdo ir apsiėjimų nenutaustų; bet jei to kuomet nestengė pasiekti, tuo kartu žaliūkai, graudindami savo neprietelius, karėj mirė, o kūdikiai, seniai ir motriškosios šventa ugnia sau galą darė visi džiaugdamies, jog liuosais miršta, ir vildamos, jog jei šioj pasaulėj neranda teisybės, kame tenai aukštybėse ras laimingesnį gyvenimą kaipo algą savo dorybės ir jei ant šio pasaulio šioj gadynėj negraudina žmogaus širdies jų nelaimos ir kruvini vargai, tačiaus gėrėjos vilčia, rasi ateinančios teisingesnės svieto kar-

tos jų gailėdamos minės bei jų kapus godos, o dorybę ir viltingus jų veikalus garbins. Kokia turėjo būti diena toj gadynėj ne vien lietuvių ir žemaičių netikėlių, bet ir pačių perkrikštų? Alvienas skaitytojas galės nuo šios noties manyti. Kad Vinrichas Kniprodė, tapęs d. mistru kryžėjų, pakėlė didžiai iškilmingą puotą savo bendrams ir svečiams, tarp kitų įvairių svečių pasitiko tenai užkviestu Norinbergo garsus dainis, kursai tenai būk veikalus Bakcho, arba, kaip žemaičiai vadina, apynio, garbinęs, taip tenai jis savo daine svečiams įtikęs, jog Vinrichas dovenojęs jam už tą aukso kaušą. Įsmilęs* tokių dovenų ir atsiminęs senovės savo aukso amžių, dainis perkrikštas Rykselis (kursai tenai svečius kalpojo) lūgojo aplinksmio mistro, idant jį leistų lietuviškai padainiuoti veikalus garbingo jo tautos vyčio Vaidevučio, arba Vitevudo, kaipogi, kaip viršiaus minavojau, buvo užginta lietuviškai kalbėti; Vinrichas leido, ir Rykselis dainiavo veikalus Vitevudo svečiams, bet ką gavo už tą? Gėdingą apjuoką, tai yra apdengtą torielių kiaurų riešutų su tuo parašu: „Nieksai tavęs, nabagali prūsali, nesuprato, už ką aš tau dovenoju šimtą kiaurų riešutų".

Taip stovint reikalams vienų ir antrų, kito nieko negalėjo laukti, kaip tiktai vienų ar antrų būtino ištrėmimo, kaipogi karę lietuviai ir žemaičiai turėjo sau už godą ir įgimtą darbą, kurie nuo mažų dienų jau gudinos į ginklą ir save pratino į šaltį, darganas, pūgas, audras ir vargus, augo, gal sakyti, nuo mažų dienų medėse grumdamies su meškomis, šernais, briedžiais, tauriais ir vilkais, pratinos į buklumą, kantrybę ir narsybę jau pėsti, jau joti, kaip vienu siūčiu ragotinės ar kestės mešką ar briedį paristi, idant kurią dieną drąsiai ir narsiai galėtų savo namų ir savo liuosybės neprietelius graudinti; daran pusūgis jau lietuvis ir žemaitis taip mokėjo šauti iš seidoko, jog ne vien balandį lekiantį vylyčia nuvėrė, bet, jei norėjo, ereliui akį

---

* Viršuj: *Pasigailęs.*

iššavo. Gal sakyti, girios ir medės buvo jų namais ir trobomis, kaipogi, išėję į girią medžioti, tris keturias dienas sutruko, nemindami ant to, jog rūstūs šiauriai speigams paškant vajojo sniegus plynuose laukuose ar tuointimpinės darganos ir lytus čežėjo; juo ilgesniai tarp jų galėjo alkį kentėti ir smarkesniai bei narsesniai žvėrį paristi, tas buvo tarp jaunuomenės vyru vadinamas; šiltose trobose nelindojo ir užkakalėj kosotis ir lepintis negebėjo, ir mergos darbu vadino. Buta nerūpinos, kaipogi motriškosios arė ir sėjo, šieną pjovė, šeimyną darė, vienu žodžiu, namais rūpinos, šunis, gyvolius giriose ganė. Vyriškieji vienais žirgais terūpinos, kuriuos jau namuose, jau medėse augindami karėn skudrino; visas turtas senųjų žemaičių buvo žirgas ir ginklas, kuriuo jie džiaugės ir didžiavos, ką šiandien dar Lietuvos ir Žemaičių dainės tebstigavoja, kuriose žirgas ir karda kaipo visų didžiausios lietos žemaičio yra garbinamos. Regėdami lietuviai, jog visa uždanga kryžėjų ir kitų vokyčių buvo pilys, daran lietuviai ir žemaičiai savo žemėj pilis pylė alvienoj girių gatvėj, alvienoj pobūdoj vietoj, kurią vandenys, versmės ar kalnai gyniojo, kurias pakarčiui patys saugojo, idant ateinančius neprietelius užturėtų ir tokia dingsčią galėtų gauti pragumą sukelti kariauną iš tolimų kraštų, užvis žemaičiai, prityrę šiais žygiais kryžėjų baisias teriones; darin kad vieni, kaip dabar sakiau, sariojo kryžėjų dalykuose su savo kunigaikščiais, kiti tuo tarpu pylė parubežiu piles, kurių palaikai šiandien yra dar ne vien visu panemuniu, bet ir pačiame vidury krašto regimi. Jog narsiais ir kantriais vyrais buvo nuo to gal regėti, jog meldžionys ir kryžėjai, šiokie tokie teutonų šaldros ir piktadėjai, vieni tėvą motiną nugalavę, kiti bažnyčias išlaužę, svetmoteravę, užvis dabar gandinami nuo marų, plūdo gaujomis į Panemunius krauju žemaičių savo nuodėmes mazgoti, kurie mirdami karėj tarės išganymą rasią, gyvais likę tarės aukščiausią numaldę krauju nekaltų ir liuosų žmonių; vienok ir tokius pasiutėlius, plienu

ir variu aplietus, mokėjo lietuvis ir žemaitis savo narsybe ir kantrybe graudinti bei savo aukso liuosybę, nuo paties aukščiausio žmogui duotą, garbingai gynioti.

Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, regėdamu, jog su šimtgalviu smaku turi grumtis, kuriam vieną galvą nurentus dvi į vietą išdygo, tiekės atsidėjusiu karan, kaipogi, norėdamu nuo maskolių užsiklėsti, su jų viešpačiu pasigentino Algirdas, išleisdamas savo dukterį už Bario, kunig. Suzdalės, ir pačiuodamas savo posūnį Karijotą su dukteria paties maskolių viešpaties; noris Brianską ir Smolenską nuo senų jau laikų savo valdžioj turėjo, vienok taip gudriai elgės saugodamos nuo pavojaus, kaipogi kuomet kryžėjai kariavo iš peties lietuvius ir žemaičius, visuomet paikino ir gundino maskolius ir kitus gudus kibti iš vieno į lietuvius.

Nuo savo pusės kryžėjai, jusdami, jog ne su vergais, bet su * turi imtis, ginklavos ir tiekės kaip įmaną į karę.

Noris, kaip sakiau, tvino svietas maru gandinamas iš visos Europos į Panemunius kryžėjams į talką, vienok d. mistrui regėjos dar maž tesą karėjų grumiantis su tokia tauta, kaip buvo lietuviai ir žemaičiai, darin sekdamas mistras jų dobe norėjo visus savo naujukus ir pilionis karėjais padaryti; ant to galo ėmė pratinti pilionis į ginklą, idant paskui, pavojui radusis, galėtų visi vinkriais karėjais būti. Padėjo įstatymą alvienoj pilėj mokytis į paukštį šauti ir tam algą duoti, kurio šūvis klius, o tą, kurs už visus geresniai iššaus, karaliu vadyti ir tūlas godas jam per metą daryti. Lygia dalia sodnuose ir daržuose pilionų, kur svietas susirinkdamas alų gėrė, liepė sykius, arba cielius, pastatydinti, idant jaunuomenė mokytųsi, kuri, pameilusi algos, kaip įmananti pratinos, ir taip trumpu laiku mistras įgijo skudrius šaudėjus.

---

* Rankraštyje stinga žodžio.

To dar negana buvo; kryžėjai ir kiti vokyčiai, regėdami, jog lietuviai ir žemaičiai didžiai jautriai saugojo savo rubežių ir kas kartą daugyn vien pilių pylė, daran norėjo juos kitu pragumu masinti ir kropti, kaipogi kad kryžėjai ketėjo kuomet į Žemaičius pulti, rašė pas kalavijonis, telkdami juos į karę ant lenkų eiti; arba, jei ketėjo į Kalną, arba Lietuvą, traukti, sakės gromatose vokyčiams Padaugavio į Pamarį trauksią dėl to vien, jog jei kokiu pragumu žemaičiai nutvertų siuntinį su gromata, idant negalėtų permanyti, ką vokyčiai keta daryti, ir nuo jų nesaugotųsi; turėjo dar Padaugavio vokyčiai su Parusnio sutartas ypatingas balses, arba literas, tai yra ypatingus ženklus, kuriais rašė, kurių kitas niekas ir gromatą atplėšęs negalėjo suprasti, kaip tiktai tos asabos, kurios sau tuos ženklus paskyrė. To dar nekako kryžėjams, kaipogi stiprindamies tvirtino sandarus su Lenkų karalium Kazimieru, su viešpačiu Brandenburgijos, nupirko dar pačių karės žirgų 2000 Čekuose ir visą svietą, kas viens ginklą buvo pakeliąs Parusny, ginkluodino į karę.

Taip stiprinantis kryžėjams, naujasis viešpats teutonų, arba ciesorius, Karolis IV senu įpratimu 1354
savo praėjūnų tą metą ne vien patvirtino liecybas, 1355
suteiktas zokanui nuo Fridricho II, bet ateinantį metą dar tūlas naujas pats jam suteikė, kaipogi pasiėmė kryžėjų valsčius, savo ūkėj esančius, ypatingoj globoj turėti ir ant lūgojimo d. mistro ne vien leido atskalūnis brostvius, kurie pametę zokaną slapstės ir klajojo po gentis, gaudyti su pagalba ūkygos vyresnybės, bet dar užgynė visiems kunigaikščiams ir viešpačiams, idant klajojančių brostvių savo krašte nelaikytų arba atsiųstus nuo mistro brostvius jų gaudyti negaišintų* ir negyniotų, gorindamas juos neklausančiuosius ne vien savo netaika, bet dar strope 50 aukso graižių, arba ilgųjų muštinių, koroti.

---

* Viršuj: *truk[lintų]*.

Lygia dalia popiežius naujasis Klemensas VI nemažai kryžėjų zokaną godojo ir guodė, brukdamas jį minavotam ciesoriui ir kitiems viešpačiams, vadino juos ynu mūru krikščionų tikybos, žadėdamas jam savo globą ir gorindamas visus tuos iškeikti, kurie minavotam zokanui žalas darytų. Ant galo kerštus tarp arkivyskupo Rygos ir kalavijonų, kurie iki šio laiko tarp savęs vyriausia valdžia tebsivaržė, sutaikino ir kaip įmanydamas skatino kryžėjus gromatose tuointimpos lietuvius ir žemaičius netikėlius kariauti.

Taip pasitiekę kryžėjai ir skatinami nuo popiežiaus, tą patį metą jų marčelga Dahenfeldas traukė su didžiai stipria kariauna į Žemaičius ir tenai per 5 dienas Medininkuose apie Varnius teriojo, nuo tenai pasibloškęs į pavietes Ariogalos, Vaikių ir į tolesniąsias sritis, vertė visa į rūstą tyrą, kaipogi nenuveikė karda, tą ugnia gaišino, gieždamas apmaudą už pritirtas nelaimas praėjusių metų nuo lietuvių; kūdikius, senus, (baltas) motriškąsias galavo, o pusūgius į vergus varė. Ant didesnės dar nelaimos Lietuvos ūkės Kęstutis su Algirdu, savo broliu, buvo didžiai sukerštusiu. Nuo ko, šiandien dar nėra žinoma. Kryžėjai, norėdami ta dingsčia naudoti, nuleido siuntinius pas Kęstutį, tardami, jei jis persikrikštys, galės su kryžėjų talka brolį nuveikti ir vienas valdžioniu tapti. Ant to Kęstutis taip didžiai supykęs, jog, nupjaustydinęs nosis ir ausis kryžėjų siuntiniams, sugrąžino juos, tą sakydamas, jog kitus pranašus su tokiu begėdingu tarimu jis lieps į kryžių įspyloti, kaipogi išmintingas Kęstutis nenorėjo regėti sau apmaudo atlyžusio pragaru savo tėvainės. Kaip tenai vyko kryžėjams beparkumpti, nėra raštuose minavojama; jei būt laimėję, rodos nebūt užmiršę girtis.

Vasarą antrą kartą sako žygiavę ir atenčią žiemą trečią kartą ketėję į Žemaičius traukti, bet tuo tarpu staigi notis juos sugaišinusi, kaipogi apie Kalėdas Ragainės pilis į skutą sudegė su visa karės padarga, žirgais, gyvoliais, klėtėmis, visais baldais

ir pašaru, vos pati įgulė beišsiropojo, darin turėjo iš visos galios skubinti pilį strūnyti, kuri buvo mūru ir raktu į kryžėjų dalykus; nes ji nebuvo dar su visu nubengta, kad ji apie Sekmines atentį metą 1356*, darin reikėjo pilį trečią kartą strūnyti taip skubinai, jog ketvirtojoj nedėlioj mažne jau buvo įsikuriama. Lygia dalia Tilžės pilį, parubežy taip didžiai sau reikalingą, kurią žemaičiai pirm kelių metų buvo žeme apprausę, pats d. mistras strūnydino, kursai, kitu kartu perveizėdamas darbą, nuslydo žemyn nuo rentinio ir sau ranką palaužė.

Taip begaištant kryžėjams, Kęstutis, gieždamas apmaudą, su žemaičiais siaubė keliomis žaromis Parusny ir ką sutiko, tą karda ir ugnia gaišino; ir taip smarkiai sariojo, jog kryžėjai nedrįso su juomi laukuose grumtis neigi spėjo drausti žemaičių lėbaujančių, kurie dar visaip norėjo perkrikštus sukelti, idant trupintų jungą savo vergybos ir senų dienų liuosybe džiaugtųsi, bet parusnėnai per daug buvo jau nuvargę ir su svetimais atėjūnais sujaukti nebdrįso ginklą kelti ant savo kraugerių; lietuviai nebsukeldami su didžiu grobiu pagrįžo namo laimingai.

Nespėjo lietuviai iš visos galios ta dingsčia ant kryžėjų gulti ir atsidėję su jais kariauti dėl to, jog tuo pačiu laiku turėjo didžiai narsiai grumtis iš visos galios su maskoliais, kaipogi tą patį metą lietuviai buvo užėmę pilį Rževo, kurią būk paskui jiems tverionys su možaiskionimis atėmę ir juos pačius nuo tenai patrėmę.

Antroj pusėj Andriejus, urėdas Polocko, taip pat grūmės su pleskavionimis dėl to, regis, jog pleskavionys nenorėjo jo savo valdžioniu išpažinti. Trumpumas mano rašto neleidžia visų atgalių minavotų karių išguldyti, daran palieku tiems aiškesniai papasakoti, kurie atsidėję rašys Lietuvos veikalus; man gana yra minėti, jog lietuviai turėjo kruvinas ir baisias kares tuo pačiu laiku ir toj pu-

---

* Rankraštyje stinga žodžio.

sėj, kad su kryžėjais kitoj turėjo iš peties grumtis.

Kaipogi atentį metą atėjo gaujos prancūzų, anglų, škotų, teutonų, čekų, merų ir kitų meldžionų kunigų ir zokanykų į Parusnį. Išgirdęs d. mistras tas minias artinantis Marienburgan išsiuntė prieš kunigus, apdarytus albomis, arnotais, kapomis, su kryžium ir karūnomis tų lauktų besulauktų svečių priimti, kuriuos giedodami įvedę į pilį vaišino; paskui išsispaviedojus liepė d. mistras marčelgai Dahenfeldui, sunėrus savo kariauną su talkėjais, traukti į Žemaičius. Ties Ragaine pile per Nemuną persikėlęs, atsigrūdo pas upį Mitvą, kur ištiko į aiškią mūšą su žemaičiais, kurie niekaip nenorėję meldžionų perleisti į antrapus, bet, perlaužti nuo kryžėjų, 2000 savųjų karvietėj palikę, atsitraukė į girias, vienok nemaž tenai ir meldžionų krito, patys jų kilties vyrai Lejenas ir Braunhornas tenai galą gavo. Nuo tenai pasibloškęs, visą sritį Vaikių karda ir ugnia nuteriojo, lygia dalia Raseinių, Subnos ir Galvos pavietes lig pat Bistenės piliai visa į tyrą apvertė. Ties Veliuona buvo meldžionys į abažą sugulę, kur iš visų pusių ketėjo susitraukti, kad tuo tarpu kitos virtinės išsiskaidžiusios siaubė, atsčiuose pašaliuose sariodami ir drevėdami, bei grobį, sugrietą nuo visų pusių, į abažą gabeno. Nes tuo tarpu antpuolusi staiga kariauna žemaičių minavotą abažą išklojo akies mojy visa, kas vien dar norėjo gintis, ir atėmė visą kryžėjų ir meldžionų abažą, ginklus, karės padargą, ratus, mitalą taip, jog meldžionys be duonos, be apdaro stokodami per lytus ir darganas peralkę turėjo kumpti į Parusnį kaip kur beišmanė.

Spaudžiami vienok lietuviai ir žemaičiai nuo visų pusių norėjo gauti atvangą bent atsipūsti, kai-
1358 pogi tuointimpinės minavotos karės jau su gudais, arba maskoliais, jau su lenkais, jau su kryžėjais ir kalavijonimis buvo per daug svietui įkyrėję ir alvienas lietuvis ir žemaitis norėjo pragumą gauti bent atsidvėkti tuose kruvinuose varguose. Darin Algirdas, nebįmanydamas kur bedingti, sakos d.

mistrui norįs krikštytis su visa savo tauta, jei meldžionys liausis tuo tarpu kariauti su lietuviais ir žemaičiais. D. mistras tuojau suderėjo ant 2 metų paliaubas su Algirdu, kursai tuojau išleido brolį savo Kęstutį į Norinbergą pasiregėti su Karoliu IV, ciesoriu teutonų, ir jam savo kėtėjimą apreikšti, kursai priėmęs didžiai žmoniškai Kęstutį, Lietuvos d. kunigaikštį, prasidžiugo ta žinia, tuojau išleido siuntinius: arkivyskupą Prahos Ernstą, kunigaikštį Bolką, vokyčių mistrą Nelenburgą į Lietuvą dėl artimesnio pasiteiravimo su d. Lietuvos kunigaikščiais. Algirdas, priėmęs siuntinius su didžia iškilme, liepė jiems apreikšti ciesoriui, jog jis ant Kalėdų ateis į Braslavą krikštytis ir linki sau tenai gi ir patį ciesorių pasveikinti. Atėjus laikui, Karolis atkeliavo su visų didžiausia išeiga savo rūmų į minavotą pilį Braslavo tenai regėti iškilmingą krikštą Lietuvos viešpačio. Nes tuo tarpu atėję Algirdo siuntiniai apreiškė sakydami ciesoriui, jog didysis Lietuvos kunigaikštis tą numanąs didžiai gerai, jog kryžėjai kariauja su juomi ne dėl jo tikybos, kaip patys sakos, bet dėl savo naudos; darin jis lig tol nekrikštysis, kol kryžėjai akivaizdoj paties ciesoriaus visus kraštus, lietuviams nuo senų laikų išplėštus, nesugrąžins. Ir taip ko geidė Algirdas, tą ir pasiekė, tai yra pailsėjos.

Lig šiolei gudų krikščionys, būdami valdžioj lietuvių, savo bažnyčios reikaluose visuomet teiravos Maskvos metropolito; nuo to daug netaikų rados pačioj dvasiškoj rėdoj, ir kunigai gudų iš Lietuvos siuntė piningus į Maskvą savo metropolitui ir tuomi mažino naudą ūkės; darin Lietuvos d. kunigaikščiai, vengdami netaikas ir kerštus su maskoliais, įsteigė sau naują metropolitą nuo patriarcho grekonų Pilotėjaus, kursai pakėlė Romaną metropolitu 1359
Lietuvos ir su visais reikalais gudų, esančių lietuvių valdžioj, liepė jam ištis; buveinę savo jis turėjo pilėj Lvovo, arba Lemberg.

Ciesorius teutonų Karolis IV, įsipažinęs su lietuviais, kaip minavojau, atentį metą patelkė juos į 1360

karę, kurią vedė jis su švabų viešpačiu, kurioje jam jie talkinėjo, bet ar daug tenai lietuvių ir kas jų karvaida buvo, neteko man kaip reikiant išsijautoti. Tas yra vienok žinomas, jog lietuviams kariaujant Teutonijoj ir Karolį šelpiant, atėjo į Parusnį kryžėjams į talką jomylista Vertheimas su gauja meldžionų, su kuriais marčelga kryžėjų Dahenfeldas susinėręs traukė Veliuonon, bet, nesutikdamas niekame lietuvių ir žemaičių kariaunos, teriojo patį kraštą. Paskui jį traukė pats d. mistras ne taip dėl netikėlių draudimo, kaip dėl įkūrimo naujos pilės (Neuhausen) nētoli nuo Ragainės šalaujų krašte. Marčelga vėl tarė už reikalingą daiktą naują pilį Nemuno įtakoj strūnyti, kurią įkūręs Vindenburgu praminė. Tuo tarpu per nestropumą Klaipėdos pilė į skutą sudegė. Darin marčelga vėl turėjo su visa savo galia, lig iš naujo pilį pastrūnijant, nuo antpuolių netikėlių gynioti.

Rudenop atėjo nauja talka meldžionų į Parusnį, kurią atvedė viešpats Essų Otas. Marčelga kryžėjų, sukėlęs visą savo kariauną, susinėrė vėl su minavotais meldžionimis ir traukė Veliuonon; žemaičiai norėjo jiems kelią užstoti, ištiko į mūšą, bet apsiskardžiusios šalys atsitraukė be didžio nuokryčio.

Tą patį metą buvo lietuviai susitarę iš vieno su lenkais kryžėjus kariauti; to dėjęsi, buvo pradėję Galindijos parubežy naują pilį, Raigradu vadinamą, per vieną strūnyti, bet išskydo jų ketėjimas, ir kryžėjai į pusę jau įdirbtą pilį išgaišino. Kaip ir kokia dingsčia tas nutiko, trumpumas mano rašto neleidžia išguldyti.

1361 Ateinantį metą vėl nevyko marčelgai į Žemaičių kraštą žygiuoti, kaipogi noris jis, atkeliavus viešpačiui Brandenburgijos ir jomylistom Kacenelenbogenui ir Valdens su stipriu būriu eržilų ir kitų meldžionų, savo kariauną regimai pastiprino, vienok karės žygis dėl to vien buvo veltingu, jog lietuviai, nujautę jo atsiantinimą, į girias įsitraukė. Lygia dalia nevyko jam antru du žygiu Gardinan,

kurio lietuviai per Nemuną persikelti neleido neigi antru keliu traukiant per Insterburgą Kaunan, kaipogi čia vėl nevyko jam per Nemuną persikelti; tenkinos tenai tūlas pavietes nuteriojęs, kuriame žygy užvis didesniai atsiženklino brostvis Šprenceris, kursai per visą metą su savo virtine sariojo, didį grobį ten sugriejo. Tuo pačiu laiku antras brostvis Šeningenas, du atveju iš Ragainės išpuolęs į Žemaičius, tūlas apykartas baisiai nuteriojo ir būrius imtinių su didžiu grobiu laimingai parvirdė.

Antras žygis tą patį metą buvo laimingesnis kryžėjams, kaipogi Kranichfeldas, kamendotas Rastenburgo pilės, pargrįžęs iš kalinio, su viešpačiu Saksonų, atėjusiu į talką kryžėjams, susitaręs, traukė Galindijos tyran, ketėdamas Paletiją terioti, bet, tenai radęs upį Narevą patvinusią, nebgalėjo savo ketėjimo pasiekti, darin pasiblôškė su savo kariauna Ekersbergo pilin, kurioje kelias dienas jam betrunkant, brostvis Beleris su viena virtine ties Lecenburgo pilia siaubė parubežiu Lietuvos, kursai nuo rubežiaus sargo išsijautojęs 500 lietuvių joties netoli esant, su kuriais Kęstutis, Algirdas ir Patrikas medžiojantys giriose. Čia tuojau atskriejo pranašas į Ekersbergą su žinia, jog stipri kariauna lietuvių pavobelių ežero abaže gulinti, minavotas būrys rodės jos daly esąs. Tuojau kamendotas Kranichfeldas, sutraukęs sku[bi]nai iš visos apygardos karėjus, antpuolė staiga lietuvius, kurie vos gavo laiko į rindą sustoti; tuojau kibo abi šali kuo narsesniai grumtis; juo ilgyn, juo narsyn remias abi pusi, lietuviai, noris mažesni skaitlium, tarės sau narsybe vokyčius perlaušią, ragotinės vien paška abejoj pusėj lūždamos, kardos tvyksčioja pergale varžantis; ant galo lietuviai pradėjo gurti ir ñukti; ant didesnės dar nelaimos lietuvių, brostvis Hankė, numetęs su keste nuo žirgo, Kęstutį sugavo ir kamendotui Kranichfeldui įdavė, kursai tuojau minavotą kunigaikštį, į gelžinius įdėjęs, su stipria sargčia į Marienburgą nuvedė ir d. mistrui atdavė, kursai su visa savo vyresnybe prasidžiugo turėdamas

tą yną sūtaiką paties Dievo. Vienok neilgai tenai Kęstutis kalinyčioj tevyto, kaipogi lietuviai ir žemaičiai išliuosavo jį grąžindami kryžėjams visus krikščionis, Lietuvoj ir Žemaičiuose kalinamus, kurių mažai, sako, 30 000 buvus.

Vos buvo Kęstutis namo sugrįžęs, kaip *tuojau* naują kariauną sukėlė, norėdamas ant kryžėjų apmaudą nugiežti. Žinodamas gerai, jog pilės kryžėjų Galindijoj ir Sūdaujuose neturėjo stiprių įgulių.

Pasitiko žiema didžiai stipri ir speiguota, jo karėjai meškenočiai ir briedenočiai apšarmoję, parėžusiais uostais ir barzdomis, kurių žirgai it slykūnai sukeliauti, migla aptekę garavo, į kuriuos veizėdamas nuo tolo tarsi debesį slenkant, kurį valandoms rūstas šiaurys nupūsdamas rodė keleiviui tą įvairią veislę mažne, sakau, žvėrių, ne žmonių, kurie jau pačia savo nuogąsčia povyza, jau baisybe savo apdaro visų drąsųjį gandino. Pėstieji, sako, su [led]*žingomis* taip greitai ėjo, jog įkandin sekė. Paskui peną ir karės padargą baisūs šunys ragėse traukė. Su tokia kariauna Kęstutis visų pirma įsilaužė varu į Johanisburgo pilį; sugavęs tenai du kamendotu, pačią pilį į skutą sudegino. Paskui, išdrevėjęs ir į tyrą apvertęs visą apygardą, bloškės ant pilies Ekersbergo, į kurią taip pat varu įsilaužė; noris ją kryžėjai gyniojo su visų didžiausia kantrybe, ir taip nieko nemačijo: pilė teko lietuviams į nagą, vos kamendotas su keliais brostviais nuo giltinės beišsprūdo. Kęstutis, turėdamas tiedvi pili, trėsė tolyn tolesniai į Parusnį, siaubdamas visais pašaliais. Taip besariojant Kęstučiui, kryžėjai, sutraukę kariauną, norėjo jam kelią užstoti; tuojau ištiko į mūšą, kurioje su tokia narsybe susirėmė, jog marčelga Dahenfeldas su 12 brostvių, 1600 rimtos joties atliko karvietėj; meldžionys, nusiminę tokia narsybe ir smarkybe, pradėjo gurti. Mistras pats, nebįmanydamas ką bedaryti, pagrobęs brostvinę vėliavą, šoko į priešakį meldžionų stabyti ir drąsinti ir taip narsiai lietuvius ir žemaičius antgulė, jog juos pirmuoju antpuoliu sugrūdo, bet žemai-

čiai atsigavę taip smarkiai surėmė vėl meldžionis, jog malkomis svietas suverstas paliko karvietėj beniūksąs; pats kamendotas Šindekopas, tris kartus žeistas, pakritęs kraują varvino; sako, jog ir pačių lietuvių ir žemaičių tą dieną 3000 atlikusios*.

Bet nei viena, nei antra šalys nestokojo nei narsybės, nei kantrybės; daran susirėmė antrą atvejį ir jau pjovės, ne mušės. Kas aprašys tą įnirtimą ir aitrą abejų pusių! Vienoj šaly pats mistras, priešaky kelią skindamas, smogė žemyn visus narsius, antroj pusėj Kęstutis pirmasis šankino žirgą it įbingęs liūtas, tratindamas eilas šarvotų vyrų; jau abiem pusėm patys žaliūkai vyrai it ąžuolai virto, svietas, žirgai malkomis suversti riogsojo; jau brėško, o galo dar mūšos nebuvo, vienok kryžėjai taip narsiai surėmė lietuvius, jog jie šlysti pradėjo. Kęstutis tą dieną pats karvaida ir karėjas, norėdamas gurstančias savųjų eilas pastiprinti savo išminčia ir narsybe, velijos toj vietoj atlikti nekaip kryžėjams užpak[al]į sukti, ir, kad skindamas po savim laužė visų drąsiuosius, besiaučiant visų narsiajam per galvą, patį Vindheimas brostvis nušankino keste nuo žirgo, bet narsus kunigaikštis krisdamas dar savo neprieteliaus žirgą ragotine taip nuvėrė, jog jis su savo jočiu kėžterėjo; tuo tarpu atšokęs antras brostvis Vindekaimas užsiautė jam kalaviju, bet storos jo šarvos jį gelbėjo, vienok, nugultas daugybe, kliuvo vėl į nagą kryžėjams. Tą pajutęs, Patrikas, jo sūnus, iš gailesio metės it žižilpos ant variuotų eilų kryžėjų, ketėdamas pats mirti ar tėvalį savo išgelbėti, ir kad šankindamas žirgą it smaką vienus vertė smarkumu, kitus graudino narsybe, dykda-

---

* Rankraščio įklijoje dar užrašytos dvi pastraipos. Vienos įterpimo vieta tekste nurodyta. Nenurodyta kur įterpti šią pastraipą:

Tarp tų nelaimų tas dar buvo sopulingesniu lietuviams ir žemaičiams, jog jomylista teutonų Stadion sugavęs 19 metų dukterį Kęstučio išvedė į Teutoniją ir tenai ją kliošoriuj šv. Agnieškos Moguncijos pilėj užrakino, kuriame davat[ka] ir mirė be motinos, be tėvo, be pažįstamo.

mas tėvą savo dar nepasiduodantį gelbėti, nes tuo tarpu Hochbergas brostvis nubloškė jį keste nuo žirgo, vienok dar pėsčias it jisai liūtas mirštąs grūmės su įnirtusiais meldžionimis. Ta dingsčia virtinės žemaičių, savo būdu sumetusios rinkį, taip smarkiai surėmė tą pulką kryžėjų, kursai buvo apgulęs Patriką, jog, akies mojy išdrapstę kryžėjus, išveržė jau kruviną kunigaikštį, bet Kęstučio nebepaspėjo begelbėti, kaipogi kryžėjai, įdėję į gelžinius, nusiuntė į Marienburgą, kurį tenai kalinyčioj užrakino.

Tas garsus vyras, noris rūstas ir nuliūdęs kalinyčioj, vienok lėčiai ir kantriai kentėjo ilgą savo nelaimą. Saugojo jį dieną du kryžėju, o naktį vieną su kalpu užrakinę laikė. Iš Lietuvos du kartu atėjo siuntiniai, norėdami jį išliuosuoti, bet veltui, kaipogi krikščionų kaliny nebturėjo daugesniai naudos; patiems išsišylus karėmis tiek nebebuvo, kiek kryžėjai reikalavo. Vienok, ant laimos lietuvių, išsigavo jis iš kalinyčios tokiu pragumu. Pasitiko tenai lietuvis, vaikeliu dar būdamas į vergus parvestas, vardu Alpas; tasai perkrikštytas savo buklumu, protu, nuomone ir taikiu bei teisingu elgimos taip buvo įsikliovęs pačiam d. mistrui, jog jis buvo jo rūmų kalpu, arba slūga, ir turėjo raktus visų kalinyčių; nes jog Kęstutis nemokėjo teutonų kalbos, darin d. mistras davė jam jį už kalpą, kursai jį kaliny kalpojo, arba slaugė. Noris Alpas su visu tapęs vokyčiu, vienok savo namų nenutauto neigi užmiršo garbės Kęstučio, savo viešpaties, kursai jis dar didesniai jį uždegė tėvainės malone, kalbėdamas su juomi lietuviškai ir vadindamas jį savo sūnum, kaipogi ketėjo jį, tapęs kurią dieną liuosu, savo karšinčium pakelti. Tie žodžiai taip garbingo vyro uždegė jo širdy tokią aitrą ir malonę, jog Alpas ryžos iš gailesio ar pats mirti, ar jį išliuosuoti. Tankiai dar jis girdėjo patį d. mistrą sakant d. kunigaikštį esant vyrą, kuriuomi gali kliautis, jo žodis esąs šventu. Darin netrukdamas sutarė su juomi pragumą, kuriuomi gal jis išsiliuosuoti. Alpas

įdavė kunigaikščiui gelžies (lazdą) mietalį, su kuriuo jis naktimis išgriovė už dangalo sienos mūre skylę, trupučius mūro, kryžėjams paėjus melstis, Alpas mokėjo veikiai pavokti niekam nenusergint. Paskui, praardžius skylę, naktovidu šniūru pagal nusileido d. kunigaikštis žemyn, kame Alpas laukė su dviem žirgais su vienu kryžėjų baltu abitu, juodu kryžium paženklintu; išvedus jį per grevas, d. kunigaikštis, apsimovęs skubinai abitu, sėdo su Alpu ant žirgų, kurs jam kelią rodė; sargas angos pilės atdarė duris tardamas kryžėjus jojant; sutikęs dar Kęstutis kitą kryžėją kely bejojant mandagiai jį pasveikino prajodamas; taip atkakusiu į pagirį, žirgus nuilsusius paleido, pačiudu versmėse ir neišsakytose balose pasislėpusiu tris dienas tvylojo, paskui nakčia pagal tankmėmis girių sekdamos nuo žvaigždžių abudu šakų nubraižytu, nuskarusiu, purvinu, peralkusiu ir į žmonis nepavėdžiu, pusgyviu išsibaistė ant galo į Mozūrijos kaimą, vadinamą Eidamu; nuo tenai Kęstutis nuvestas pas dukterį savo Danutę, žmoną mozūrų kunigaikščio, ir visų maloniausiai priimtas, paviešėjęs ir pirty išsipėręs bei godos sargtį paėmęs, į Lietuvą pagrįžo su visų didžiausiu džiaugsmu ne tiktai pačių kunigaikščių ir diduomenės, bet visos giminės. Sargtis kryžėjų, pajutusi, jog nebėra taip brangaus kalinio, pasakė kamendotui, kursai, įpuolęs į kalinyčią, rado kryžėją sargą nugaluotą. Kryžėjai, pagrobę žirgus, norėjo jį pavyti, bet veltui; kaipogi Kęstutis, būdamas jau Mozūrijoj, nurašęs pas mistrą gromatą ir juokuodamas dėkavojęs jam už gaspadą bei lūgojęs jo, idant jis nė vieno kryžėjo neįtarliotų už naudą jį išleidus, stigavodamas, jog jį patys jo dievai ir jo sūnus Alpas išliuosavo jį iš sunkios kalinyčios, ketėdamas dar įgavęs d. mistrą į ranką geresniai saugoti. Ir taip mažne 8 mėnesius iškalėjęs, tai yra Verbų dieną paimtas, o 18 lapkričio mėnesio teišsiliuosavo.

D. mistras Kniprodė, numanydamas d. kunigaikštį giešiant apmaudą už tas savo nelaimas ant

kryžėjų ir neliausiantis jį lėbauti karda ir ugnia jų krašte, norėjo jį tame daikte užspėti. To dėjęsis, ketėjo visų pirma Kauno pilį, santekly Neries, arba Vilijos, ir Nemuno riogsančią, užimti, kuri pilė gyniojo jam kelią į tolimesnę Lietuvą. Daran įsakė kamendotui Ragainės Šeningenui išsijautoti kuo geresniai ne vien būdą aptvėrimo pilės, bet dar tiekti apgulimo padargą visokio menciaus taip, idant atenčią žiemą galėtų ją dėvėti. Bet ar dėl nepasitiekimo, ar dėl nepatogios žiemos, ar jog laukė atkeliaujančių iš Teutonijos meldžionų, vos išsikėlė į tą žygį pradžioj kovo mėnesio metų 1360, kuo metu ir meldžionys atkeliavo, tarp kurių pasitiko jomylistos Virneburgas, Sponheimas ir Hohenlohė; taip pat iš Anglijos ir iš pačios Italijos buvo nemaža gaujа karėjų į Panemunius atkakusi lietuvių ir žemaičių karda krikštyti. Mistras, sutraukęs visą savo kariauną į Karaliaučių ir tenai susinėręs su meldžionimis, iškilo mistras pats su vyskupu Samijos į Lietuvą; trečioji dalis kariaunos leidos Nemunu pagal laivuose, kuri, prairklavusi didžiai tyliai pro pilis Veliuonos ir Bistenės, 13 dienoj kovo atėjo pas Kauną, kur išlipę padirbo reikalingus tiltus, paskui, atėjus antrai daliai kariaunos, nuteriojo baisiai baisesniai visas apygardas. Jau ketino pačią pilį apgulti, kuri didžiai stipriai aptverta turėjo 5000 įgulės, kurios pilės vyru, arba kamendotu, buvo narsus Vaidotas, sūnus Kęstučio, kurią jis su tokia kantrybe ir narsybe gyniojo, jog kryžėjai negalėjo viltis veikiai įsilaušią. Tuojau pasirodė ir pats d. kunig. Kęstutis su Algirdu su rimta kariauna, norįs pilę gelbėti; ištiko į didžiai kruviną mūšą su kryžėjais ir meldžionimis, kurios noris nėra visų išgalių aprašytų, vienok taip sako baisią kovę buvus, jog per dvi dieni pjovęsi, ne mušęsi, ir vos trečiąją dieną, atėjus pačiam mistrui su paskujais pulkais, tenuveikę lietuvius.

Mistras, norėdamas savo kariauną, apgulinčią pilį, nuo antpuolių lietuvių užklėsti, liepė tarp upių Neries ir Nemuno ne vien gilią grevą perkasti, bet

pylas išpilti ir aptaškuoti taip, jog kariauna, aptverta pylomis ir grioviais, nebnuogąstavo antpuolių lietuvių, kuri dar tokia aitra rusėjo, jog visi ketėjo pirmiaus irose mūrų užsirausti nekaip tuos pagonių, kaip jie sakė, nesugriautus palikti.

Kad visa jau buvo patiekta, taranai ir pūškos, ginklas, iki šiolei negirdėtas nei regėtas, ant pylų pastatytas, pradėjo pilį vėtravoti su visų didžiausia smarkybe; užvis tos 30 pūškų didžiai baisiai ardė mūrus; visas svietas dieną ir naktį kušėjo, ketėdamas ar mirti, ar pergalėti. Tuo tarpu d. kunigaikštis Kęstutis, atsitraukęs į gilumą krašto, skubino naują kariauną kelti, teiraudamos tėvūnų, kaip dar galėtų pilį gelbėti; kad tuo tarpu mistras su savaisiais dyko kaip įmanąs pilį iš pamatų išversti. To dėjęsi, vokyčiai sutarė visų pirma grevas pilės užkimšti ir tenai rentinį taip aukštą surąsti, idant nuo jo galėtų į pilį įsigrūsti. Bet tą pajutusi įgulė laidė rąstus ir tratino dirbamus rentinius, vienok kiti meldžionys paskubėjo panery pylas išpilti ir tuomi nuo volyčių ir svilksnių įgulės užsiklėsti. Diena nemetu pavyko vokyčiams ir perkrikštams *, arba priemiestę, įsigrūsti ir mūran pačios pilės prisiartinti. Bet lietuviai, išpuolę pro angą pilės, pačioj paangėj 400 meldžionų išklojo, bet, spaudžiami nuo visų pusių nuo vokyčių, turėjo apent į pilį trauktis, pakreikę gasą kūnais savųjų ir neprietelių. Tuo tarpu meldžionys buvo uždegę vieną trobesį, nuo kurio taip staiga išsiplėtė ugnis visame papily, jog patys vokyčiai nebsuskubėjo atkal išmukti, bet ten pat liepsnose sutirpo.

Nū pradėjo mūrus pačios pilės vėtravoti; jomylista Sponheimas pirmasis su savo vėliava artinos, jį sekė brostvinė vėliava, jomylistos Virneburgas ir Hohenlohė, pats marčelga rykavo visus, kad tuo tarpu iš pūškų ir taranų tuointimpos akmenimis didžiais didesniais mūrus kuldami griovė. Užvis mistras kuo veikesniai dyko į pilį įsigriauti,

---

* Rankraštyje stinga žodžio.

kaipogi meldžionys ir kryžėjai per 4 nedėlias dieną ir naktį be atvangos grumdamies jau buvo didžiai suvargę. Đarin sutarė Verbų dieną nuo visų pusių į pilę griautis pro ardymus, kuriuos kaip įmanydami pūškomis ir taranais mūruose ertino; noris įgulė šimtais meldžionų klojo žemyn, kurių jau malkos suverstos niūksojo, vienok kryžėjai, nemindami ant tiek gaištančio svieto, dieną ir naktį vėtravojo pilę it nesavėj.

Kryžėjai vis kimšo revas, tiekdamies į paskuoję varą, kad tuo tarpu vinklus Kęstutis, sutraukęs naują kariauną, noris ne visai stiprią, skubėjo Kaunan, ketėdamas į aiškią mūšą ištikti su kryžėjais, vienok, atplustėjęs ant skardžių Nemuno, veizėdamas nuo kalno matė niekaip negalėsiąs suspaustos įgulės pašelpti neigi ant mistro, abaže aptverto, pulti, vienok nenorėjo nebandęs atstoti ir rūpinos kaip noris pilį gelbėti. Đarin tuojau pasirodė reiškėjas nuo abazo lietuvių pas kryžėjų sargtis, lūgodamas į vardą Kęstučio, idant mistras leistų d. kunigaikštį su savim pasiregėti; ant to mistras sutiko. Kęstutis, atėjęs su sargčia pas jį į vidurį dviejų taborių, arba abažų, pradėjo kalbėti: „Pon mistrau! — d. kunigaikštis pasveikinęs sakė, — kad aš pats būčiau pilėj, jūs niekaip nestengtumėt tenai su savaisiais įsilaužti". Mistras atsakė: „Dėl ko jūs atsitraukėt nuo pilies mus pamatę artinantis?" D. kunigaikštis tarė: „Jog manieji neturėjo nė kokio karvaidos, aš pats juos rykauti turėjau". — „Nu tada, — sako mistras, — jei tamistai reikia, imkit savųjų kiek norint ir eikit sau į pilį; mes viliamės su Đievo pataika, jog jūs neišsiginsit ir neišsiturėsit". Ant to atsakė d. kunigaik[štis]: „Kaip aš galiu ten įeiti, kad visur yra užtaškuota ir perkasta?" — „Aa! — bylojo jam d. mistras, — nū pasiimk su manim vaidytis, aš tamistai kelią atdarysiu ir grevas sulyginsiu".. Kad d. kunigaikštis ant to nieko neatsakė, rasi dėl to, jog vytis Gilgutas atėjęs tenai d. kunigaikščiui pasakė taboriuj tiekiantys ir ginklus galandą, ketėdami pilį globti; d. mistras pabengė kal-

bą tais žodžiais: „Viešpats, jei nieko nebturi mums daugiaus bebyloti, gal grįžti pas savuosius".

Ir taip tas pasiregėjimas per nieką paliko, ir mistras liepė kuo narsesniai ir skubesniai vėtravoti; tuojau rentinius iškėlė sulig mūrais, nuo kurių jau liepsnuotas vylyčias, jau šiaip ugnį, jau degančią smalą bačkomis svaidė į pilį; ilgainiui išvertė dalį klibančių mūrų, kurie griūdami 400 vokyčių užrausė; pats marčelga kryžėjų šmaižės jau ant irų drąsindamas savo karėjus, bet lietuviai su tokia smarkybe juos tenai surėmė, jog, eilomis vokyčius iškloję, pro angą išgrūdo, vos marčelga pats beišspruko, kursai tuojau liepė dar didesnį ardymą ardyti. Tuo tarpu įmesta ugnis taip užsiplėtė staiga, jog niekaip įgulė nebgalėjo beužgesyti ir tenai, ryždamos visa irose užsirausti nekaip vokyčiams vergauti, ant mūrų liepsnomis apgobta grūdo kūlvertiniais nuo mūrų šimtais meldžionų. Ant galo sukrito ir pati pilis degdama ir užrausė tūkstantes liepsnose kaip lietuvių, taip ir meldžionų; kas aprašys tą gaisrą, tranksmą, ūžesį ir rūstybę mirštančiųjų ir kariaujančių! Vienas būrys pilionų tame rūpesny grūdos dar pro angą į panerį, kurią gyniojo kamendotas Ragainės, ir tenai su tokia narsybe jį surėmė, jog eilomis krito meldžionys, vildamies savo smarkybe perskrosią kryžėjų rindas ir paupį prigausiąs, bet toj pjūty, ne mūšoj, vos ir pačių lietuvių ir žemaičių 36 beliko, kuriuos kryžėjai kruvinus besugavo, tarp kurių ir pats Vaidotas, pilės vyras, pasitiko; kiti visi jau garbingai karvietėj pakrito, jau liepsnose pilės sutirpo, velydamies savo tėvų būdu užsirausti liuosais irose namų savo nekaip vergauti kruviniems neprieteliams. Ir taip Velykų rytą, saulei tekant, neb didžiame ir turtingame Kaune, bet ant jo irų ir pelenų d. mistras su vyskupu Samijos ir visa meldžionų kariauna pragydo „Tave, Dieve, garbinam", dėkavodami aukščiausiam už suteiktą sau pergalę. Kad lietuviai ir žemaičiai minavonei tos rūstos dienos garbino per ilgus amžius dainėse kant-

rybę ir narsybę Kauno vyčių, kaip karėj, taip ir ugny liuosais mirusių.

Tam nutinkant, d. kunig. Kęstutis kas dieną jautojos papiliuose, ar negalėtų kokiu noris pragumu jos gelbėti, bet niekaip nebsumanė. Griūnant piliai, stovėjo su Algirdu ant vieno kalno ties Kaunu, veizėdamas su širdgilu į tą baisią notį, ir išsiuntė reiškėją pas mistrą, lūgodami, idant jam vardus paimtųjų išrašęs atsiųstų. Tikos, bet, atgabenus raštą, neaprašomas gailesys pervėrė širdis d. kunigaikščių, kad 36 terado gyvus belikusius. Kryžėjai, išdrevėję rūsius ir paskuojus palaikus riogsančių mūrų suardę bei revas užkimšę, grįžo į Parusnį leliodami. Kęstutis vienok vijo paeinančius vokyčius, kuriuos antpuolęs vienoj kaimoj 500 visų rimtosios meldžionų joties išklojo; būt didesniai dar įveikęs, jei nebūt paskubėję kryžėjai tiltą per Nemuną perimti.

Vos parėjus nuo to žygio kryžėjams, kaip tuojau viešpats Ruprechtas, didis bendras kryžėjų, su visų garsiais[iais] teutonų eržilais, su naujomis gaujomis meldžionų atkeliavo į Parusnį kryžėjams į talką netikėlių kariauti, su kuriais susinėręs d. mistras ir paėmęs dar vėl Samijos vyskupą visų pirma išsiuntė marčelgą zokano kelią prataisinti į Lietuvą, paskui pats, didžiai staiga įpuolęs į Ariogalos sritį, per 4 dienas teriojo; nuo tenai pasibloškęs į Panarių, arba Pernarių, pavietę, kur buvo senieji rūmai ir šventenybės, didžią daugybę svieto nužudė darin, jog iš nežinių buvo apnikęs. Tuo tarpu kamendotas, įsigrūdęs [į] apygardą Labūnų, tenai netyčioms antštiko lietuvių kariauną, stipriame ir aptvertame abaže stovinčią; pranešęs tą mistrui, nakčia pagal staiga pasalu apsiautė abažą lietuvių ir vienus išmušė, kitus išblaškė.

Kryžėjai, išvajoję tokiu būdu lietuvių kariauną, nū grūdos su visa kariauna į sritis Labūnų ir Žeimių tarp upių Neries ir Nevėžio ir tenai visa, ko karda neveikė, tą ugnia teriojo, svietą jau kirsdami, jau būriais į vergus varydami. Kad tuo tarpu Fitingofas, kalavijonų mistras, **pagal** sutarimą artinos nuo Pa-

daugavio kryžėjų kariaunon per Žemaičius, ugnia ir karda sau kelią skindamas, ir, pamatęs gaisrą Žeimiams degant, suprato, jog tenai d. m. kryžėjų buvo jau atsigrūdęs, pas kurį tuojau ir pats atėjo į abažą teirautis, kaip tolesniai beterioti. Nenerdamos į vieną kariauną, bet d. mistras, atdavęs jam vieną dalį meldžionų, pats grūdos dar į tolimesnę Lietuvą ir tenais pavietes Svilonę ir Sečius į rūstus tyrus apvertė, visomis pusėmis ugnis žarstydamas, kraują svieto be perskyros amžiaus, lyties goždamas; nuo tenai leidos jis dar tolesniai į Pastojų ir Gesavos sritis ir, tenai sugriejęs nepaseik[im]ą grobį, varydamas gaujas paimtųjų į vergus, pagrįžo laimingai į Parusnį. Kokias teriones tuo pačiu laiku mistras kalavijonų su marčelga kryžėjų Žemaičiuose pridarė ir kiek svieto tenai nužudė, to nieksai negal ne vien aprašyti, bet ir apsakyti.

Tą patį metą apie užgavėnes atkeliavusios naujos gaujos meldžionų iš Anglijos ir Škotijos įgundino kryžėjus vėl traukti į Lietuvą. Šiuo žygiu ketėjo į stiprią pilį Gardino, arba Kartinos, griautis. Darin marčelga Šindekopas, susinėręs su minavotais meldžionimis, traukė Gardinan, kurio apygardas visų pirma į akmenį ir vandenį apvertė. Lietuviai ir žemaičiai, tuo pačiu laiku kariaudami su totoriais, valakais ir maskoliais, negalėjo iš peties graudinti vokyčių, savo kruvinų neprietelių. Šiuo kartu pasitiko Gardine pilies vyru Patrikas, kursai su neaprašoma kantrybe, narsybe bei kuklumu pilį gyniojo, jog kryžėjai, nieko negalėdami jai padaryti, pasibloškė Paletijos terioti, bet Kęstutis įkandin juos vydamas skardė ir taip smarkiai kartais tose skardmūšose susirėmė, jog kardos tviskėjo, o ragotinės paškėjo, kad akimojy kamendotas Karaliaučiaus Froburgas, susikirtęs su pačiu Kęstučiu, pažeistą nubloškė su kestiniu nuo žirgo, kursai gulęsis dar it įbingęs šernas grūmės lig atnokiant žemaičiams, kurie, persvėrę per žirgą, šalin nubogino. Kryžėjai, regėdami nieko nebnuveiksią tuo žygiu, nusiaubė Mozūrijon.

Kęstutis, norėdamas nugiežti apmaudą už tiek nelaimų ant kryžėjų, sukėlęs kariauną, traukė su sūnum savo Vytautu į Parusnį ir tenai sritis Soldau ir Osterodę su tokia smarkybe nusiaubė, jog nieksai negal nei aprašyti, nei apsakyti: kur užėjo, ten kaimas, alkus, pilis, žinyčias degino ir su žeme lygino, šventas indas maitojo, visa drevėjo ir plėšė, ko neveikė karda, tą ugnią gaišino, perkrikštus ir vokyčius be perskyros lyties ir amžiaus tūkstantes iškirto, tūkstantes į vergus išvarė, trumpai sakant, palikęs visame krašte akmenį ir vandenį bętyruojant, laimingai pagrįžo namo su neapseikimu turtu ir gėrybėmis; retai buvo lietuviai taip baisiai įgrobę kryžėjus kaip šiuo žygiu[1].

Rymoti reikia veizint į lietuvius ir žemaičius tos gadynės: vieni patys pagonys, nuo visų pusių apklėsti krikščionimis, nuo kurių daugiaus nei pe[r] 300 metų savo liuosybę gyniojo ir niekaip krikščionims nevergavo. Tiek nuokryčių ir terionių bandydami, noris nuo visos Europos tautų kariaujami, vienok niekuomet nepergalimi ir retai dar tesugurdinami. Aiškiai gal Lietuvos tautą toj gadynėj palyginti į uolą, vidury jūros riogsančią, ant kurios noris tuointimpos siaubia įsiutusios vilnys, dykdamos ją pragare jūrų pagramzdinti, vienok juo narsesniai ant jos grūdas, juo veikesniai pačios skysta; taip ir būriai kryžėjų ir kitų meldžionų šaldrų, plūstantys į Lietuvą ir Žemaičius netikėlių krikštyti ir vergti, pirmiaus tenai patys galą gavo nekaip lietuvius ir žemaičius pergalėjo, kaipogi žemaičiai ir lietuviai juo spaudžiami tomis nelaimomis, juo dar tampresniais rodės ir narsesniai turėjos; noris trivodami, kaip sakiau, tokius vargus ir nelaimas, nė nuo kur pagalbos kaipo netikėliai negalėjo viltis ir nuo visur vieni patys savo galia turėjo danguotis, vienok ir tokioj rūstoj dienoj visuomet narsiai ir nuogąsčiai stovėjo ar toj vietoj mirti, ar liuosais sena dobe gyventi; darin nepraleido nė vieno pragumo, ku-

[1] V o i g t, Preus. Geschich., T. V, S. 166.

riuomi būt galėję pasistiprinti, kaipogi lig tiktai atrėmė kryžėjus nuo savo krašto, tuojau, krūpaudami, idant neperkeltų karės į vidurį ūkės, kuo veikesniai skubino pilis sugriautas ant rubežių atnaujinti. Kęstutis šiuo kartu, norėdamas savo kraštą paglemžti nuo antpuolių kryžėjų, kaip įmanąs suardytąsias pilis apent strūnijo, užvis kuo veikesniai įkūrė pilį saloj Virgalio priešaky Nevėžio upės ir Naujuoju Kaunu ją praminė, kurią kryžėjai paskui Gotesverderiu vadino; tuojau tenai du tiltu per Nemuną padirbo ir stipriai aptvėrė, idant kryžėjai dirbėjų antpuoliais negaišintų. Lygia dalia Bistenės, Veliuonos ir kitos pilys po kelis kartus iš irų savo kėlės, kurias žemaičiai su tokia aitra strūnijo, jog kryžėjai nepaskubėjo jų sugriauti, kaip ir apent riogsojo.

Tuo tarpu d. mistras rūpinos kaip įmanąs su susiedais krikščionimis pakajų antturėti: su karalium Lenkų Kazimieru bendravos, su kunigaikščiu Pamario vienybėj gyveno, Brandenburgijos viešpats jo prieteliu buvo; Liudvikas, karalius Vengrų, su ciesorium Karoliu IV kyvojos. Darin d. mistras kaip įmanąs rūpinos ir steigė tuointimpos netikėlius lietuvius ir žemaičius kariauti ir visaip jų galybę gurlinti ir silpninti, ketėdamas lig paskuojo jiems pakajaus neduoti. Drąsino ir stiprino dar jį balsas popiežiaus, kursai sklyduro skelbdamas svietui vis dar algą už kariavimą neprietelių krikščionybės, ir svietas vis dar į tą tikėjo, kaipogi jo balsu sukeltas svietas visoj Europoj, kaip jau viršiaus pasakojau, plūdo be perglytos lietuvių ir žemaičių kariauti; ir šiuo kartu buvo jis įsakęs: „Kas prieš lietuvius ir žemaičius kariaudamas per 12 metų bus užmuštas ar pažeistas ir nuo opų mirs, apturės būtinai visų didžiausių nuodėmių atleidimą ir išganymą"; darin nuo visų pusių tvino visos pasaulės piktadėjai, pergaluonys, tėvus, motinas, gentis nugalavę, bažnyčias išlaužę, į Panemunius atleidimo nuodėmių ir išganymo pelnyti, stiprindami kryžėjus o kariaudami lietuvius ir žemaičius. Bet did. mistras nė tokia talka nekakinos, nes ir kitais dar pragumais save stip-

rino, kaipogi strūnijo iš naujo išgriautąsias nuo lietuvių piles, samdė karėjus, negėdėjos jis nuo lietuvių netikėlių mokytis to, kas juos už vokyčius stipresniais ir guvesniais darė, darin padidino perkrikštų lengvą jotį pavėdžią į žemaičių, kuri mokėjo ant savo greitų žirgų, vailoku pasikloję, be balno, be kamanų jodyti ir ragotine bei karda savo neprietelius narsius narsesnius graudinti, ko nė vienas vokytis negalėjo daryti, įgudęs plieno šarvose ir ant šarvoto žirgo kiūksodamas su neprieteliu grumtis. Ir taip negalėdamas kitaip jų nuveikti, ryžos ant galo lygiu ginklu ir lygia galia juos naikinti, nešykštavo tenai nei turtų, nei drąsybės, nei buklybės, nei proto, jeib tiktai būt galįs savo sykį kokiu noris pragumu pasiekti.

Regėdamas d. mistras taip stipriai lietuvius ir žemaičius ginkluojantis ir piles pilant numanė jų
1364 naudą dėl lietuvių, o dėl savęs būtinai pragarą jautė, daran kaip įmanąs ėmė jis lietuvius ir žemaičius jau trukinti, jau su visu gaišinti nuo ginklavimos. To dėjęsis, atentį metą rudenop patelkė Samijos vyskupą ir su stipria kariauna traukė į Kalną Nemunu pagal. Pasitiekęs pats varon, išleido kamendotą Ragainės Šeningeną pirma užimti tilto pylas, kurias jis pasalu antpuolęs ir vėtra įsilaužęs, vienus nusiminusius sargties vyrus išblaškė, kitus nugalavo, pačias pylas su naująja pile žeme apprausė. Tuo tarpu atnokęs Kęstutis su savo kariauna jau nebrado nei pylų, nei Naujojo Kauno; jutęs vienok kryžėjų kariauną sukantis Bistenėn ir Veliuonon, darin norėjo bent tas pilis dar gelbėti ir pastiprinti kuo veikesniai šeimyna, bet d. mistras geidė jį pranokti, skubėdamas panemuniais su visa savo kariauna, ir kamendotui Ragainės liepė pas Bistenę į abažą sustoti, o pats Veliuonos pilį apgulė. Kamendotas Ragainės tuojau masino įgulę Bistenės pasiduoti, žadėdamas ją gyvą su labyba išleisti. Įgulė padėjo sau raką, lig kurio, jei nesulauks pagalbos nuo savo kunigaikščio, tuo kartu tekrikštysis ir pilį jiems atduos. Minavotas kamendotas, sutikęs

ant to, pats su kariauna nukako pas mistrą teirautis, kursai taip pat, pasibylojęs su kitais zokano vyresniaisiais, ketėjo įgulę Bistenės išleisti liuosą su jos labyba. Kad tuo tarpu, rakui atėjus, nieksai ant mūrų pilės nerodės nei sandarauti, nei gintis, pasitaisė tad kamendotas varu laužtis, ir kad taip dar nieksai ant mūrų nerados, liepė drobynas prie mūrų kalstyti. Įlipę į minavotą pilį, nerado nė vieno apgynėjo, kaipogi įgulė, naudodama pragumu, nakčia pagal slapta su labyba išsidangino. Kryžėjai iš apmaudo ne vien pilį sudegino, bet ir pačius pamatus išvertė.

Tuo tarpu mistras apgulęs Veliuonos pilį stipriai vėtravojo, kurią vienok pilės vyras Goštautas su neaprašoma kantrybe gyniojo: kaipogi mistras, per 10 dienų su visų didžiausia aitra ir narsybe grūsdamos, niekaip negalėjo nuveikti; nemintąs masino įgulę po kelis kartus pasiduoti, bet Goštautas, mūrams jau klibant nenorėdamas to girdėti, nieko neatsakė, kad tuo tarpu jo įbingę karėjai šimtais meldžionų, ropojančių ant mūrų, kūlvertiniais grūdo žemyn. Pavyko kryžėjams į papilį įsilaužti, vienok pačiai pilei nieko negalėjo padaryti, kaipogi lietuviai ir žemaičiai vieni rąstus nuo mūrų ant meldžionų laidė, kiti akmenis ir vylyčias it krušą ant jų bėrė; mistras, nebįmanydamas ką bedaryti, ant galų galo įvairiose vietose apie pilį šiaudus, malką, kraikus sukrautus uždegė; vėjui bepučiant, liepsnos tuojau apgobė visų aukštuosius mūrus, tuo kartu įgulė, užkimšta pilės čiukuruose liepsnomis ir dūmais, velijos ugny iš rūpesnio sutirpti nekaip vokyčiams vergauti. Toj rūstoj valandoj Goštautas mūran antsikvempęs ketėjo jau marčelgai kryžėjų pasiduoti, kursai, jo paklausęs, priėmė jį su jo tarnais, iš pilies išėjusiais, ir liepė jį į šėtrą paties mistro vesti, kad tuo tarpu kita dalis meldžionų įsigrūdusi į pilį ir visus, kurie dar nuo ugnies gyvi bebuvo, nugalavo; tą keketą, kurį Goštautas pas mistrą turėjo nuvesti, iš apmaudo, jog didžiai daug vokyčių, griaunantis į pilį, buvo iškrėtę, visus su pačiu pilės

vyru Goštautu nukavo. D. mistras didžiai įbingo* už sulaužymą jo žodžio, o marčelga reikalavo nuo jo visų smarkiausio nukarojimo piktadėjų. Noris toksai elgimos meldžionų ir kryžėjų didžiai užrūstino d. mistrą ir patį marčelgą, vienok, rasdamu mažne visus kaltais, nebdrįso įsiutusių žvėrių bekybinti. Mistras pats pirma išleido kunigus į jų abazą graudinti, paskui pats atsiliepė tais žodžiais: „Kas neturi netikėlį už žmogų, kas dyksta jo kraujo it baigus žvėris, tas negodoja kryžiaus švento, tą kremta siela jo, it raudonas gelžis degina jo širdį. Gėdėkitės atenčios gadynės, minėkit, jog tokiu elgimos gėdinat zokaną ir savo tikybą, už ką aš kuomet noris turėsiu sunkiai atsakyti". Paskui išvertę kryžėjai pačius pamatus pilės grįžo namo ne su didžiu grobiu ir ne su daugiu imtinių.

Įbingęs tuomi, Kęstutis norėjo apmaudą nugiežti ant kryžėjų, darin vijo juos įkandin paeinančius, bet, negalėdamas juos bepanokti, apygardą Nadraujų, užvis pilės Georgenburgo, į akmenį ir vandenį apvertė; buvo norėjęs jį kamendotas minavotos pilės ramdyti, bet nevyko. Būt dar ilgesniai tenai lėbavęs Kęstutis, kad nebūt reikėję jam namo grįžti ir neprietelius iš namų tremti, kaipogi kryžėjai, norėdami tuointimpos lietuvius ir žemaičius alsinti, kaip sakiau, įkūrė karėjus iš perkrikštų, riezokais vadinamus, kurie tuointimpos puldinėjo pasalu per rubežių į Žemaičius ir Lietuvą ir tenai, po medes landžiodami, kiemus dagiojo, gyvolius vaginėjo, tai yra tuomi pelnės, kaipogi kryžėjai, gundindami juos į tokią trėseną, ne vien visą jiems gautą grobį atdavė, bet dar mokėjo juos įkalbėti, jog jie tarės gerai darą ir gausią už tą didžią algą nuo Dievo antrame gyvenime. Gal sakyti, jog to būdo karė nei dieną, nei naktį liovės, kaipogi netikėliai su perkrikštais jau giriose, jau laukuose tuointimpos skardės.

---

* Viršuj: *užsirūstino.*

Nė atentį metą neliovės karių audros. Jau pačioj pradžioj Kęstutis, išvengęs kryžėjų rubežiaus sargus, įsigrūdo per girią į Angerburgo sritį; tenai pavyko jam į pilį įsilaužti, kurios įgulę jau iškirtęs, jau nuvergęs, visą kraštą į rūstą tyrą apvertė. Būt Kęstutis ilgesniai tenai siaubęs, kad nebūt įpuolęs kamendotas Ragainės su urėdu Samijos ir su meldžionimis dabar atkeliavusiais į apygardas Ariogalos ir Pastojų terioti ir drevėti. Darin Kęstutis visa palikinas turėjo eiti neprietelių iš savo krašto uiti laukan.

Kaipogi kovo mėnesy trisu: Kęstutis, Algirdas ir Patrikas gulė vėl į Parusnį vokyčių drausti, kurie, pasiskiedę į 4 žaras, trimis nusiaubė Šalaujus ir pilis Kaustritę, Splitę ir Ragainę su žeme sulygino ir lig pat Kuresarų atsiautos visa į rūstą tyrą apvertė. Kryžėjai norėjo jį tenai ramdyti, darin, lygmėse Šalaujų ištikęs į kruviną mūšą, pergalėjo kryžėjus, kurių 4000 karvietėj atliko, ir pats marčelga Šindekopas vos beišsprūdo nuo giltinės.

Paskui, kur vien Kęstutis užėjo, ten skatino perkrikštus vokyčių jungą nuo savęs mesti ir grįžti į senovės tikėjimą bei garbindami Perkūną, džiaugtis senų dienų liuosybe. Daugybė perkrikštų, mindama senovės aukso amžius, palikina krikščionų šventenybes ėjo po ąžuolu senu įpratimu melstis ir savo dievą Perūną garbinti. 800 giminių išsidangino į Lietuvą ir Žemaičius gyventi. Kęstutis, gerindamos dar kuo didesniai pagrįžusiems į tėvų tikybą, ne vien jų turtų nedrevėjo ir butų nedegino, bet dar ketėjo, jei vyks jam nukariauti vokyčius, leis jiems patiems ypatingą sau kunigaikštį pakelti. Už taip laimingą pergalę Kęstutis aukavo savo dievus ne vien gyvoliais, bet ir pačiais imtiniais, kaipogi brostvį kryžėjų Nojenšteiną gyvą su žirgu ir ginklu sudegino; ant galo palikęs akmenį ir vandenį betyruojant, pagrįžo namo laimingai su gausiu grobiu ir didžia daugybe imtinių.

Tie žygiai ir siaubimai lietuvių ir žemaičių baisiai buvo įgrobę kryžėjus, kurie sau jau blogą ga-

lą jautė, bet viena notis nenujaučiama Lietuvoj juos pradžiugino. Kad Kęstutis siaubė Parusny, karda ir ugnia sau kelią ženklindamas ir visa į rūstą tyrą versdamas, tuo tarpu namuose Bytautas ir Survila, artimi jo gentys, su kuriais seniai jau kerštavo, dabar, nekakindamos jo rėdymu, ketėjo jį nugaluoti ir pačiudu, įgijusiu su pagalba jo nepriętelių valdžią, ūkę rėdyti. To dėjusiuos, daug diduomenės į tą sutarimą įtraukė ir slapta siuntinį nuleido į Karaliaučių apreikšti tą kryžėjams. Pačiudu, norėdamu iš akių vyresniojo, kurį jiedviem Kęstutis buvo perdėjęs, prasikraustyti, su savo tarnais, kuriais kliovės, išėjo į baisią girią it būt medžioklėn. Bet Kęstučio urėdas Vilniuj Dirsunė nujautė tokį nedorą kėtėjimą ir vinkriu pragumu nutvėrė Bytautą, kurį įdėjęs į šiekštą laikė lig pats d. kunigaikštis pargrįš ir tolesniai apie jį parėdys. Bet Survila, pajutęs tą, skubinai pasirėdė su kitais sutarėjais ir antpuolęs urėdą Vilniaus, minavotą Dirsunę, nugalavo, paskui, paleidęs Bytautą, išskubėjo su 20 joties pas Insterburgo pilies kamendotą Šeningeną, kuriuos didžiai žmoniškai priėmęs, nulydėjo juos pas mistrą į Marienburgą, kuriuodu paskui Karaliaučiuj akivaizdoj didžios daugybės prašaleičių apkrikštyti vyskupų Baltramiejaus Samijos ir Jono Varmijos su didžia iškilme ir išeiga.

Ta notis buvo lyčiu atenčio žygio kryžėjų į Lietuvą, kurie vildamos su minavotomis zdraicėmis, kaip buvo pirma sutarę, it veikiai Vilnių nukariausią, kaipogi dabar mistras, pasiteiravęs jųdviejų, traukė vidury rugpjūčio mėnesio su stipria kariauna į Lietuvą ir tenai sritis Gesavo, Labūnų, tai yra kraštą tarp Dubysos ir Nevėžio upių; kas tenai kertamas buvo, iškirto, kas deginamas, išdegino, likusiuosius gyventojus į vergus išvarė; užvis tuomi didesniai svietas įsigrobino, jog nenujautė ateinančių nepriętelių; veltui, sako, lūgojo Ivonas, Patriko sūnus, jo namus ir apygardas, kuriuos marčelga Šindekopas ne vien nudegino, bet patį jį sugavo ir kalpus jo nugerdino. Paskui nusiaubė karda ir ug-

nia Žeimių sritį nuo Šventupės lig Kernavės ir Mežasgalą, arba Maišiagalą. Bet čia Kęstutis apsiautė marčelgą Šindekopą, su kuriuo ištikęs į baisiai kruviną mūšą, pergalėjo jį, o likusiuosius išblaškė; pats marčelga Šindekopas, atskiestas nuo savųjų, po girias klajojo ir vos šeštąją dieną nuskaręs, šakų nubraižytas, pergaluonies apdare į d. mistro abažą atsibaistė. Iš visos jo kariaunos vos 27 beliko karėjai, tarp tų kamendotas Ragainės Mansfeldas, kiti visi nuo lietuvių kardos atliko.

Tuo tarpu mistras, nusigrūdęs pas pat Vilnių, papilius jo ir apygardas nudegino, vienok nedrįso ilgesniai tenai belėbauti, krūpaudamas, idant lietuviai pasalu jo neantpultų, kaipogi pasakė jam, jog 4 kalpai Bytauto naktį paspruko ir lietuviams apie ketėjimą kryžėjų apreiškę. Darin mistras kumpė į panerį visa palikinas, bet tenai traukdamas nuteriojo dar alką paties Kęstučio, Sloasse vadinamą, kur, su marčelga susinėręs, sugrietą grobį sluogavo* į laivus ir nuleido su sargčia Nemunu pagal į Karaliaučių, o su likusiąja kariauna kumpė į Parusnį žemės keliu.

Bet tas nelaimas Kęstutis atmonijo tą patį metą, siaubdamas atvejų atvejais kryžėjų krašte. Visų pirma įsigrūdo su kariauna į Bartijos sritį ir lig Nordenburgo visa į rūstą tyrą apvertė, kaipogi ko neveikė karda, tą ugnia naikino. Nuo tenai bloškės jis Johanisburgo pilin; įgijęs tenai daugybę valčių, prikrovė jas malkų, liepė uždegti ir į papilį nuplūdinti; tuojau ugnis taip veikiai išsiplėtė visoj pilėj, jog kamendotas pats vos nuo giltinės beišsprūdo su tūlais savo tarnais, kita visa ugny sutirpo, ir taip tą pilį lietuviai antrą kartą žeme aprausė. Jau ketino lygia dalia Gerdaujų sritį nusiaubti, nes išsiųsta pirma žvalgytis jotis virtinei lietuvių pranešė, jog tenai svietas, pajutęs juos ateinant, rengiąsis gintis ir grumtis; darin d. kunigaikštis Kęstutis bloškės ant Angerburgo, kur traukdamas visur ženklino

---

* Viršuj: *slėgė.*

savo kelią karda ir ugnia, nuo kur parėjo laimingai į namus su apsčiu grobiu.

Ir taip kryžėjai nei vylium, nei paprakais nieko nepešė Lietuvoj, kaipogi Vilniaus neįgijo nei zdroda Bytauto ir Survilos, nei savo galia; kas dar piktesniai, kryžėjams belėbaujant Lietuvoj, lietuviai, gieždami apmaudą, baisiai baisesniai nuteriojo pačių kryžėjų kraštus. Minavotu zdraici, sako, nebdrįsusiu į Lietuvą begrįžti, nes išmokytu Marienburge nuo kunigo krikščionų tikybos, Bytautas nukakęs į rūmus ciesoriaus Karolio IV, kursai, jį didžiai žmoniškai priėmęs, pakėlė jį kunigaikščiu Lietuvos be žemės, kurio vardas daugioj vietoj privilijose, arba liecybose, to ciesoriaus kaipo liudėtojas yra randamas: Henrikas, kunigaikštis Lietuvos.

Nuo senų laikų rūstavo jau karė be atvangos, be pailsio. Abi pusi nepaspėjo kaip reikiant apsiginkluoti, kaip ėmė grumtis. Kas metą Lietuvoj ir Žemaičiuose rūsti neprieteliai griejo grobį, degino trobesius, kirto ir vergė gyventojus, plėšė ir drevėjo jų labybą ir turtus, it pasiutę dirvose javus gaišino, trumpai sakant, visa į tyrą vertė; noris tos gaujos, nusiaubusios vaisingus kraštus netikėlių, retai kuomet pačios beregėjo savo namus, vienok ir taip meldžionų nesťokojo: tiems kritus, kiti į jų vietą plūdo. Lietuviai ir žemaičiai, kas dieną ir naktį be atvangos kariaudami, nieku kitu nerūpinos, kaip tiktai tame karių tranksme savo liuosybę antturėti, dėl kurios nešykštavo nei turtų, nei rūpesnių, pačios gyvybos neskundė, visuomet vildamies kuomet noris savo neprietelius pergalėsią; kas dar sunkesniai jiems buvo, jog nei su vienu neprieteliu dar nenubengus, tuojau turėjo su antru, dar baisesniu, grumtis palikini namus, pačias ir vaikus trečiajam, dar smarkesniam neprieteliui, vienok ir tokioj gadynėj mokėjo lietuvis ir žemaitis save stiprinti ir kutinti širdį, plėšomą sopuliais nuo vargų ir nelaimių, atenčiu laimingesniu gyvenimu, darin juo narsesniai buvo kariaujami, juo tampresniai turėjos; ir taip, pagal jų nuomonę, visas pasaulis prieš

jų liuosybę, prieš jų aprūkusius namus niekai jiems rodės, kaipogi šiandien dar sakoma yra: „Bent namaičiai, kad ir smilgaičiai". Vienok garbė lietuvių tose karėse kas dieną didinos, kurių vardas visame pasauly gaudė, o narsybė ne vien Prancijoj, Anglijoj, Italijoj, bet jau tolimuose tyruose Azijos minavojama buvo; pats ciesorius Karolis IV, noris viena ranka tvirtino liecybas kryžėjams, antra ranka mojo lietuvius žemaičius į talką, negalėdamas savo neprietelių švabų pergalėti; nėra dar šiandien visų raštų išreikštų, nes kurią dieną, kad perkratys raštus tų amžių, kad kalba lietuvių ir žemaičių bus surašyta, aiškiai alvienas regės, jog tuo laiku visa Europa nieku kitu nerūpinos, kaip tiktai lietuvių kare ir jų krikštu, kaipogi alvienam krikščioniui rodės reikalingu daiktu paskuojį pagonį nustekinti o tuomi skaitlių krikščionių gausinti, o didumą bažnyčios praplatinti, vildamos už tą atleidimą nuodėmių ir išganymą, kaipo Dievo nuopelną, gausią, kaipogi taip tikėjo popiežiai, viešpačiai, kunigaikščiai, karaliai, ciesoriai ir visas svietas; darin iš visų kraštų viešpačiai, kunigaikščiai, jomylistos, eržilai ir kiti meldžionys niekuomet taip didžiai netvino kaip šiuo laiku į Parusnį kryžėjų gelbėti ir jiems netikėlių lietuvių ir žemaičių kariauti padėti.

Kaipogi tą metą atkeliavo kryžėjams į talką iš Teutonijos du viešpačiu — Bergo ir Julicho, lygia dalia iš Anglijos daugybė diduomenės su stipriomis virtinėmis karėjų į Parusnį kryžiaus neprietelių drausti, su kuriais marčelga Šindekopas du atveju žygiavo į lietuvių kraštą: pirmąjį sykį į Panemunių sritį, kurioj paskui įkurta pilis, Gotesverderiu vadinama, antrąjį sykį į Žemaičius į Ariogalos apygardas, bet abudu ne visai tevyko; pirmąjį kartą traukdami, rado tenai didžiai stiprius lietuvius, kurie juos nuskardę bepaleido. Antrasis žygis nuo to nevyko, jog atdrėkis rados, staigūs tvanai, kumpino meldžionys į Parusnį, kurie grįždami patys mažne piktesnių nelaimų nuo netikėlių prityrė kaip jiems buvo pridarę, kaipogi, kad marčelga su

kamendotu Insterburgo Ragainėj dar tebtruko, antpuolė Kęstutis su stipriu pulku joties su tokiu veikumu Insterburgo pilį, jog kryžėjai, užstalėj sėdėdami, pamatę atskriejančius žemaičius, vos bepaskubėjo tiltus perimti ir tuomi save gelbėti. Vienok lietuviai daug svieto nutvėrė, didį grobį sugriejo, užvis didžią daugybę žirgų kryžėjams atėmė, trumpai sakant, visą apygardą į akmenį ir vandenį apvertė. Nebgalėjo lietuviai tolesniai bevyti kryžėjų, reikėjo, juos pametus, su kitais taip pat rūstais neprieteliais lygia aitra grumtis.

Pasakojau viršiaus, jog Tverės ir Maskvos kunigaikščiu tarp kitų gudų kunigaikščių vadinos abu didžiaisiais kunigaikščiais. Maskvos kunigaikštis skaugėjo tos godos Tverės kunigaikščiui ir norėjo, kad jo klausytų, nuo ko kariavo tarp savęs, vienok Tverės kunigaikštis su pagalba lietuvių užsiturėjo, kaip regėjom, savo kunigaikštystoj ir neklausė Maskvos kunigaikščio.

Dabar vėl maskolių d. kunigaikščiai, regėdami lietuvius įnikusius į kares kryžėjų, norėjo tuo tarpu Mykolą, Tverės kunigaikštį, nukariauti; to dėjęsis, Vasilijus, kunigaikštis Kašino, susitaręs su kitais kunigaikščiais, pradėjo jį kariauti; Mykolas, Tverės kunigaikštis, nestengdamas raminti savo stiprių neprietelių, atkeliavo pas Algirdą, savo švogerį, didįjį Lietuvos kunigaikštį, pagalbos ir užtarymo nuo jo lūgoti; tuo tarpu minavoti maskolių kunigaikščiai, įpuolę į Tverės kunigaikštystą, visą nuteriojo ir diduomenę Mykolo iš jų valsčių ištrėmė, vildamies jais patys be pavojaus veldėti. Bet netrukus Mykolas atgrįžo su stipria kariauna lietuvių ir giežė apmaudą ant maskolių, mokėdamas jiems lygiu už lygų; tuojau Tverės pilį užėmė, ištrėmęs maskolius iš visos savo kunigaikštystos, patį Vasilijų apgulė Kašino pilėj, kursai, regėdamas nebišsiturėsiąs, lūgojo vyskupo Tverės už tarpininką, kursai pasiėmęs ant galo juodu sutaikino: Mykolas paliko kaip buvęs Tverės kunigaikščiu, o Vasilijus kakinos Kašinu.

Vienok Dmitrijus, d. kunig. maskolių, toms sandaroms Mykolo su Vasilijum netenkinos ir, norėdamas jį nuvergti, pradėjo vėl Mykolą, Tverės kunigaikštį, kariauti. Mykolas, nestengdamas ramdyti taip narsaus neprieteliaus, atėjo vėl į Lietuvą pas Algirdą, savo švogerį, pagalbos lūgoti, linkėdamas jam stačiai į Maskvą traukti ir jauną Dmitrijų sketeraujantį sudrausti. Algirdas, paklausęs savo genties, sukėlė karėjus visoj ūkėj, lygiai su broliu Kęstučiu, karėse jau pražilusiu, ir jo sūnum Vytautu traukė į Maskvą; jau susinėrus didiejiem kunigaikščiam su Smolensko urėdu, nieksai nežinojo, kur traukia, kaipogi Algirdas, idant neprieteliai staiga neantpultų ir pasalu jo nepergalėtų, taip mokėjo savo ketėjimus slėpti, noris gudais ir prašaleičiais aptekęs, nieksai nežinojo galo to žygio ik pat maskolių rubežių peržengiant. Tą pajutęs, maskolių d. kunigaikštis Dmitrijus leido skubinai į visas puses įsakymus kariauną kelti, o Mininui, savo karvedžiui, liepė su esančiaisiais prieš lietuvius traukti. Jau lietuviai ir žemaičiai it įbingę liūtai siaubė po visą Maskoliją visa versdami į rūstą tyrą, gyventojus vienus kirsdami, kitus vergdami, o ko neveikė karda, tą ugnia gaišino, kaipogi kiemus, bažnyčias, alkus degino, rūmus ir pilis griovė ir ardė. Į Starodubo pilį vėtra įsilaužė, paskui pergalėjo kunigaikščiu Dmitrijų Kropivą ir Konstantiną Jurevičių; ant galo, ištikęs 21 dienoj lapkričio mėnesio paežerėj Trostenskoje į aiškią mūšą su visa kariauna maskolių, būtinai tenai ją sutratino, kurioje visi jų kunigaikščiai ir jomylistos gavo tenai galą. Algirdas paimtųjų klausė, kame esąs Dmitrijus, jų d. kunigaikštis, ir ar turįs daugesniai karėjų. Visi vienaip atsakė esant jį buveinėj ir neturintį karėjų. Daran Algirdas skubinos į pačią Maskvą, kurioje Dmitrijus, išgirdęs ateinant lietuvius, su savo bajorais ir metropolitu Aleksejum ir kita diduomene Kremliuje, taip vadinamuose rūmuose, užsirakino, liepdamas gyventojams visus trobesius apsuk Kremlių nudeginti. Tris dienas būk Algirdas timpsojęs pamū-

riuose Kremliaus sariodamas ir degindamas kliošto-rius ir bažnyčias, vienok nedrįsęs, kaip maskoliai rašo, Kremliaus kušinti, kurį būk plytų mūrai ir aukštos karyčios gurlinusios, o ančeinanti žiema nebleidusi jo ilgesniai su apgulimu betrukti. Darin Algirdas, kakindamos grobiu ir daugybe imtinių ūkėsų ir pilionų, kuriuos su gyvoliais, bandomis, arkliais sugrietais pirm savęs namo varęs. Ant galo, apvertęs visą Maskoliją į rūstus tyrus, paeidamas dar būk gyręsis, sakydamas: „Nu, maskolaliai ilgai mane minės". Ir taip lietuviai, sudraudę maskolius savo galybe ir pagrąžinę Mykolui jo kunigaikštę Tverės, leliodami laimingai pagrįžo į namų pelenus, nuo vokyčių apverstus.

Kaipogi pernykščiai rudenį, metuose 1367, d. mistras pats su stipria kariauna traukė vėl ant naujai įkurtos Veliuonos pilies, kurios įgulė būk nuo baimės, nelaukdama kryžėjų ateinant, pilį sudeginusi prasikraustė. Darin kariauna kryžėjų traukė stačiai pas Naujajį Kauną, kurio apygardas per 6 dienas ik Ariogalos teriojo; pavyko tenai vokyčiams didžią girią nutrėsti ir tenai daugybę susidanginusio svieto nužudyti ir nuvergti, nuo kur suraišiotus būrius vaikų ir motriškų parvarė į Parusnį, niekame neregėję ginkluoto nei lietuvio, nei žemaičio, kurie tuo pačiu laiku, kaip regėjom, Maskolijoj kariavo.

Tuojau marčelga žygiavo antrą atvejį ir vėl Naująjį Kauną apgulė, bet, negalėdamas jam nieko padaryti, nuteriojo visą sritį upės Nevėžio, paskui apgulė pilį Strebę, į kurią vėtra įsilaužęs sudegino; kad nuo tenai pasibloškęs su savo kariauna Seldvišių apygardas ugnia ir karda teriojo, tuo tarpu kamendotas Ragainės šventą vietą Romovę, arba Romeinę, lig pat Gotesverderio į akmenį ir vandenį apvertė.

1369 Atentį metą tebožė dar karės: kaipogi, atėjus naujoms gaujoms meldžionų, d. mistras, [ne]norėdamas leisti tinginėti, išsirėdė vėl ant lietuvių. Darin ketėdamas didyn vien Nemunu viešpatauti,

norėjo sau stiprią vietą tenai patiekti ir tuomi nuo sunkių antpuolių lietuvių užsidaryti; ant to galo liepė jis visokio menciaus medžiagą patiekti ir, sieky mėnesy atėjęs ant rubežiaus lietuvių, rado juos taip pat pilį bestrūnijant, kuria d. kunigaikštis norėjo savo kraštą nuo kryžėjų trasiojimų paklėsti. Kryžėjai tuojau antpuolę dirbėjus išblaškė, pilės rentinį sugriovė ir ta pačia medžiaga ant salos Virgalio naują pilį, Gotesverderiu vadinamą, sau įkūrė. D. kunigaikštis Kęstutis baisiai rūstinos ant vokyčių už sugriovimą savo pilės, darin nuleido tuojau siuntinius į kryžėjų abažą pas mistrą, jam skelbdamas, idant liautųsi nuo savo ketėjimo: „Niekaip nepridera ant svetimo viešpaties žemės pilės strūnyti". D. mistras jam atsakė: to dėjusis jo kariauna čia atėjo; jei nori d. kunigaikštis gaišinti, gali, — jis lauks jo. Kęstutis nedrįso to daryti, o kryžėjai įkūrė, kaip buvo ketėję, tenai sau pilį ir, ant Sekminių pašventę ją, vėliavą kryžėjų čiukure užkišo, ir ant visų metų vakarčiu apveizėjo, perdėję kamendotu brostvį Hatenšteiną su stipria įgule paliko.

Tuo tarpu d. kunigaikštis Lietuvos didžiai stipriai ginklavos ir viduryje rugpjūčio mėnesio su stipria kariauna su apgulimo įrankiais klot pas minavotą pilį, kurią per 5 nedėlias vėtravojo dieną ir naktį; ant galo įgulė, gynusis ik paskuojo, nebvildamos veikios pagalbos, pasidavė. Vos buvo tas nutikęs ir Kęstutis, įdėjęs tenai stiprią įgulę, su imtiniais kryžėjais namo pagrįžo, kad tuo tarpu Šindekopas marčelga, išsiųstas nuo d. mistro, įgulei atėjo ant pagalbos; džiaugės radęs pilį nuo neprietelių nepagaišintą, ėmė jis tuojau ją vėtravoti su tokia narsybe, jog 5 dieną įgulė nebstengė begintis. Taip pat kaip jei d. kunigaikštis visą įgulę nuvergė, vildamos sugautuosius kryžėjus iškeisiąs. Pradėjo apie tą sandarauti ir dieną paženklino, bet, susibarus Kęstučiui su marčelga, vokyčiai imtinių savo nebiškeitė.

Marčelga kryžėjų, tuomi įbingęs, tą patį metą sukėlė naują kariauną ir traukė pilin Bajerio, kurią apgulęs su tokia narsybe vėtravojo, jog įgulė, nebįmanydama kaip begintis, lūgojo, idant leistų d. kunigaikščio, kursai netoli buvo, pasiteirauti, ką turi įgulė daryti: ar veikios pagalbos nuo jo laukti, ar kryžėjams pasiduoti; kad Kęstutis šelpti juos ketėjo ir marčelgą gorino, kursai iš apmaudo liepė mūrus žemyn nuversti ir pilį vienoj vietoj uždegti, jei įgulė nepasiduoda; kad tuo tarpu atsiartinęs Kęstutis pamatė pilį liepsnose, nusiuntė tuojau pas marčelgą, lūgodamas tačiaus įgulę nuvergti nekaip nemeilingai ugny deginti, bet marčelga d. kunigaikščiui nieko neatsakė, o pilis su 900 įgulės, su karvedžiu į skutą sudegė, vildamos labiaus liepsnose sutirpti nekaip kraugeriams vokyčiams amžinai vergauti.

Ant galo abi pusi, pagrisusi tais tuointimpiniais imstymais ir skardmūšomis bei atsiminusi kuomet tuomet žmonimis esanti, suderėjo imtinius keisti ir vieta Karaliaučių paženklino. Pats Kęstutis nukilo tenai, kurį kryžėjai vaišino ir godojo viešpatingai, visi jį trukindami pagal tų laikų dobę. Paleido jis iš Lietuvos ir Žemaičių kalėjančių 14 komtūrų, arba jenerolų, 96 brostvius ir nepaskaitomą daugybę krikščionų. Nuo to gal manyti, jog daug baisesnė karė turėjo būti kryžėjų su žemaičiais ir lietuviais nekaip vokyčiai ją aprašė, kurie, kaip skaitytojas regėjo, visur pasakojos lietuvius ir žemaičius pergalėję, o niekame neminavoja savo nuokryčių neigi tų vietų, kuriose jie buvo sugauti. Bet jei skaitytojas primins sau, jog kryžėjai neleido rašyti visų savo veikalų, gėdėdamos ateinančių kartų, ir surašytąsias knygas, jei jos buvo ne nuo brostvių rašytos, degino, tuo kartu alvienas galės manyti, dėl ko nuokryčių kryžėjų nėra randama jų raštuose. Vienok aiškiai gal sakyti, jog ik šiol kariavo abi pusi lygia narsybe ir laima. Į vietą tų krikščionų Kęstutis atėmė lietuvius ir žemaičius, kurie buvo kryžėjų kaliny-

čiose. Algirdas reikalavo dar savo genčių Bytauto ir Survilos, bet kryžėjai atsakė jų nebesant Parusny.

Tasai iškeitimas imtinių ne vien nesutaikino šalių, bet kuo didesniai dar įbingino, kaipogi abi pusi viena antrą lig paskuojo nustekinti, vildama* tuo kartu tevieŠpatausianti, kad antras gloda bus.

Kaipogi tą patį metą marčelga, paėmęs didžiai stiprią kariauną, traukė į Žemaičius, jog Kęstutis nedrįso su juomi remtis; kryžėjai it pasiutę lėbavo ugnia ir karda: kas buvo degamas, degino, kas kertamas, kirto. Nes išreiškus vienam kaliniui, jog abu didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu didžiai stipriai ginkluojas, metės marčelga su visa kariauna ant Pastojų pilės, kurią, miglotai dienai radusis, nuo visų pusių apsiaustė ir taip smarkiai vėtravojo, jog įgulė, kelias dienas gynusis, turėjo pasiduoti. Įgijimas vienok tos pilės brangiai kaštavo vokyčiams, kaipogi kamendotas Ragainės Mansfeldas ir urėdas Samijos Ridigeris ir daug kitų brostvių jau tenai galą gavo, jau būtinai pažeista paliko. Noris ir pilės vyrą patį Girdenį buvo kryžėjai į nagą įgiję, vienok marčelga dovenojo jam gyvybą, bet, gieždamas apmaudą už kritusius brostvius, pasidavusią jau įgulę visą iškirto.

Apmaudingas Kęstutis ginklavos iš peties visą 1370
metą, kaipogi ne vien žemaičių sukėlė žemlionis, bet sutraukė karėjus iš visų tolimesnių kraštų Lietuvos, patelkė totorius ir, turėdamas 70 000 karėjų, gulė 12 žaromis** į Parusnį vokyčių drausti, ketėdamas jiems tenai paskuojį siūtį užsiausti; kaipogi, vienu trėsimu visą Samiją į vandenį ir akmenį senu įpratimu apvertęs, Otelsbergo pilį su žeme sulygino, tą patį padarė į pilį Rudaujų įsilaužęs. Siaubė jau rimti pulkai žemaičių ir lietuvių visomis šalimis plėšdami ir drevėdami, kurie,

* Viršuj: *tar[dama]*.

** Viršuj: *traktomis*.

kur užeidami, ko karda neveikė, tą ugnia gaišino. Tuo tarpu d. mistras, patelkęs lenkus ir kitus gudus, surinkęs visus kryžėjus ir meldžionis, daugiaus nei 40 000 karėjų lygmėse Piliavos skudrino, kuriuos tenai drąsindamas taip būk graudžiai sakęs, jog karėjai, jo klausydamies, verkę, it lytus liję s. Išsispaviedojus visą kariauną klūpančią vyskupai palaimino, lūgodami nuo Dievo pergalę jai suteikti. Vinrichas Kniprodė, d. mistras, taip pastiprinęs visų drąsiuosius karėjus visos Europos, traukė ant lietuvių ir žemaičių lėbaujančių, kurie, išgirdę d. mistrą su tokia galybe ateinant, tuojau visus savo karėjus iš kiemų sutraukė ir į abažą ant irų Rudaujos pilės sustojo, kur ir d. mistras su savo kariauna atėjo. Kas aprašys tuos laukus, tas lygmes neapregimas, kuriose 70 000 joties lietuvių ir žemaičių, o daugiaus nei 50 000 kryžėjų ir meldžionų visos Europos niūksojo. It tarsi giminės viso pasaulio susirinkusios jo valdžia varžytis; žvengimai žirgų, klegesys svieto, tranksmas ir bildėjimas ginklų tolimose giriose ožė. Timpsojo jau abi pusi rindose, o karėjai jau ilgėjos laukdami ženklo mūšos. Lietuvių dešinuoju sparnu rykavo Algirdas, o kairiuoju Kęstutis. Kryžėjų kariaunos dešinuoju marčelga, o kairiuoju pats mistras. Auštant karvedžiai lietuvių, supūtinę trimitus karėn, gulė visa rinda ant kryžėjų ir vienu susirėmimu grūmės ik pusdienio su tokia narsybe ir aitra, jog ragotinės paškėdamos šerpetojo, o kardos žiebuodamos abiem pusėm tviskėjo; jau neapregimi lydimai nukreikti ragotinėmis ir kardomis, jau seidokais ir vylyčiomis kritusiųjų rūstavo, kuriuose čia svietas malkomis suverstas niūksojo, aure žirgų šūsnys sumuštos kežojo, kad tuo tarpu gyvieji it pasiutę pergale dar tebsivaržė; jau prieš pietus eilos kryžėjų dešinojo sparno gurti pradėjo, d. mistras, tą regėdamas, norėjo padrąsinti savo karėjus, daran metės visų pirmasis; Kęstutis kuo narsesniai ant jo gulė; mistras, keliais kirčiais sunkiai įžeistas, pakrito ir aiškiai būt kliuvęs

į nagą žemaičiams, jei paregėję brostviai nebūt antpuolę ir žemaičių kekę išdrabstę; susirėmė antrą kartą it liūtai; noris žemaičiai viršų gavo, vienok mistro nebįgavo, kaipogi, šiems besigrumiant, kiti kryžėjai į šalį kruviną pabogino. Stokodami kryžėjai paties mistro pradėjo juo didesniai gurti; tą regėdamas, d. marčelga kryžėjų Šindekopas stojo į jo vietą ir, grūsdamos į priešakį neprietelių, nudūrė tūlus kryžėjus, kurie jam liepiant negrįžo atkal ant lietuvių, kurių sparnas buvo beniunkąs nuo to, jog Algirdas, regėdamas jaunuoju kunigaikščiu Vytautą ir Jogailą toli įsikirtę į eilas kryžėjų, krūpaudamas pavojaus, supūtino trimitus, liepdamas jiedviem grįžti, kuriuodu begrįždamu sujaugė visų rimtąjį lietuvių pulką, kursai, regėdamas kunigaikštaičiu grįžtant, liovės neprietelius raminti ir ėmė juodu nuo pavojaus skliautyti. Kad tuo tarpu kryžėjai kuo narsesniai visa siena gulė. Lietuviai, traukdamies per ploną ledą, įlūžo ir daug išskendo. Žemaičiai dar kairiajame sparne it liūtai dar grūmės, nes Kęstutis, regėdamas, jog viensai su žemaičiais neatsiturės prieš visus kryžėjus, jau brėkštant supūtino trimitus taip pat atsitraukti. Šindekopas, norėdamas pribengti lietuvius, vijo juos įkandin nakčia pagal, bet Kęstutis, staiga atsibloškęs ant kryžėjų, taip narsiai juos surėmė mėnesienoj, jog pats marčelga, užsiaustas su kestiniu nuo Vaišviliaus, kėžterėjęs nuo žirgo žekterėjo; 26 komtūrai, arba jenerolai, 200 brostvių ir daugiaus nei 10 000 svieto, delčiai žibinant, karvietėj paklojo. Lietuvių maž ką daugesniai atliko toj rūstoj dienoj. Nieksai to nakties nuokryčio kryžėjams nedidino, kaipo smertis jų marčelgos Šindekopo. Vienok kryžėjai minavonei tos pergalės dvi bažnyči mūro pastrūnijo, vieną irose Rudaujos pilės, antrą Leplaukėj, kurioje dar paveikslas atpaišytas tos rūstos dienos ilgą laiką kybojo. Šiandien dar žmonys, ardami Rudaujų laukus arba kasdami, randa surūdėjusias ragotines, kalavijus ir šarvų skiautes, kaipo paskuojus ženk-

lus tos kruvinos dienos. Lietuviai vienok grobį, sugrietą Parusny, kurį buvo pirm mūšos tolimose giriose paslėpę, laimingai namo parvirdė.

Tas dar stigavoja lietuvius nebuvę nuo vokyčių paveiktais, jog Kęstutis, nemindamas dabar minavoto nuokryčio, tą pačią vasarą antrą atvejį Parusnį nusiaubė. Nuo to gal manyti, jog Lietuvos galybė retai kuomet priblokšta, bet niekuomet pergalėta nebuvo.

Nebgalėjo lietuviai tolesniai kryžėjų ir kitų vokyčių betremti, nes turėjo sukti savo galybę ant kitų neprietelių, kaipogi minavojau viršiaus, jog Dmitrijus, maskolių d. kunigaikštis, buvo sugrąžinęs Mykolui Tverės kunigaikštiją, bet, jutęs lietuvius įnikusius į kares su kryžėjais, ėmė vėl kariauti Mykolą, kuriam užėmęs pilis Zubcovą ir Mikuliną, daugybes ūkėsų išvarė į vergus. Mykolas, Tverės kunigaikštis, noris regėjo vienas pats neatsiturėsiąs, bet negalėjo telkti lietuvių, savo užtarytojų, kariaujančių jau su kryžėjais, jau su kalavijonimis, nes, žinodamas lietuvius geruoju gyvenant su totoriais, ketėjo jis tuos paskutinius sukelti ant Dmitrijaus; to dėjęsis, nukeliavo į Totoriją pas chaną Mamajų, kursai, brukant Lietuvos siuntiniams, ne vien žmoniškai jį vaišino, bet dar patvirtinęs minavotas chanas, kaipo valdymieras visų Maskolių, didžiuoju Tverės kunigaikščiu ir grįžtantį namo su tuo raštu palydėjo lig pilės Vladimiro pakliazmėj. Nujautęs tą Dmitrijus, Maskolių d. kunigaikštis, užstatė ant kelių sargtis, liepdamas Mykolą nutverti, kursai vienok, nuo vienos į antrą vietą vejamas, vos benusprūko su didžiu vargu į Vilnių pas savo švogerį Algirdą.

Dmitrijus tuo tarpu nekakinos, kaip sakiau, Tverės kunigaikštystos, nes bloškės į Lietuvą, apgulė tenai pilį Brianską ir siaubė apygardas Smolensko. Daran Algirdas, nubengęs laimingai karę su padaugaviais vokyčiais, ryžos traukti į Maskvą ir Dmitrijų drausti. Pašalus versmėms ir baloms, tylu išleido kelias tūkstantes pirma tiesų ke-

lią skinti į Maskvą per girias ir miškais, kuriuo pats įkandin keliavo dieną ir naktį be pailsio su kariauna, idant neužtruktų; nė vienas netrasiojo nei grobio griejo ir visa, ko reikiant kariaunai, už naudą pirko; jau lapkrity Algirdas apgulė pilį, Volokolamsku vadinamą, kurią kunig. Vasilijus Berezuiskas gyniojo, į kurią lietuviai įsilaužę ir patį kamendotą Vasilijų užmušę, bloškės ant pačios Maskvos ir 6 dienoj gruodžio mėnesio metuose 1370 su savo broliu Kęstučiu sugulė į abažą pamūriuose Maskvos. Per aštuonias dienas siaubusiu ir teriojusiu, trumpai sakant, kirtusiu, kas buvęs kertamas, deginusiu, kas deginamas, drevėjusiu, kas drevėjamas, versdamu papilius ir apygardas į rūstą tyrą. Dmitrijus, d. kunig. maskolių, [nebįmanydamas] ką bedaryti, su savo bajorais sutarė, noris karei rūstaujant, piršti Algirdo dukterį Anastaziją už Vladimiro kunig., savo brolio sū- 1371
naus, ant ko Algirdas sutarė. Tokiu pragumu 15 dienoj birželio mėnesio sūdaras padarė, kuriose vienok nieko neminavojo apie Mykolą, Tverės kunigaikštį, savo švogerį; dėl ko tą darė, nėra dar žinoma.

Negalėjo ilgesniai lietuviai maskolių beraminti, reikėjo namo grįžti ir butą gynioti nuo vokyčių, kaipogi jau praėjusį rudenį 1370 atkeliavo naujos gaujos meldžionų lietuvių ir žemaičių kariauti, kurias atvedė broliu Leopoldas ir Albrechtas, Austrijos viešpačiu, su Steponu ir Fridrichu, Bavarijos kunigaikščiais, ir kitais kunigaikščiais ir viešpačiais, kurie daugiaus nei 10 000 rimtos joties turėjo; nujautę lietuvius ir žemaičius su maskoliais kariaujant, susinėrė su kryžėjais Karaliaučiuj ir traukė į Ragainę; tenai perskiedęs didysis mistras savo kariauną į dvi dali; su viena pats traukė Nemunu pagal į Labiagirį, nuo tenai į Pamedžius, kurias sritis be malonės į tyrą ir vandenį apvertė; su antra dalia kariaunos marčelga, įsigrūdęs į paupius Jūros, visą barą Kaltinėnų, nesant namie apgynėjams, į rūstą tyrą apvertė, noris gyventojai, nujautę vokyčius artinantis, į girias ir

versmes buvo prasikraustę, vienok ir tenai juos prigavęs vienus iškirto, kitus nuvergė, noris daug tenai galą gavo pačių meldžionų. Paskui įsigrūdo jis į Vaikių, arba Vaigių, pavietę, kurioje su antra dalia kryžėjų nusiaubė karda ir ugnia pavietes Raseinių ir Ariogalos ik Gesavos, kuriose per 6 dienas sariojo drevėdami ir teriodami, kas buvo gyvas likęs nuo kardos, tas kliuvo į nagą; niekame tenai lietuvių ir žemaičių nesutikdami, džiaugės grįždami; antru atveju Žemaičių sritį tarp Jūros ir Nevėžio upių ugnia ir karda baisiai baisesniai nusiaubę, parkumpė laimingai su didžia daugybe imtinių į Karaliaučių. Būt dar atkal grįžę, jei nebūt ankstyba žiema užšokusi, kaipogi žmonys nebepaspėjo apsnigus rudenį javų nuo dirvų benuvalyti, bet gruody ir sieky taip rados šilta, jog pradžioj jau sausio mėnesio sniegas nutirpo ir žmonys javus nuvalijo, kuriuos buvo rudenį apsnigusi. Darin atdrėkiai, prasti keliai, upys patvinusios ir didis sunkumas svetimame krašte peną gauti užturėjo meldžionis su kryžėjais Karaliaučiuj, kurie dar, tarp savęs susiriejęs, namo paskydo.

Vienok Kęstutis, parkrumpęs iš Maskolijos, norėjo už minavotąsias teriones nugiežti apmaudą ant kryžėjų, darin su rimtais pulkais žemaičių gulė į Parusnį ir visą sritį Juodlaukio, rasi Užlaukio, į akmenį ir vandenį apvertė, pilį žeme aprausė ir kas tiktai vokyčiu ir krikščioniu vadinos, tas sugniužo nuo rūstos kardos įbingusio žemaičio; būt dar ilgesniai tenai lėbavęs Kęstutis, jei nebūt Insterburgo kamendotas Baldersheimas įpuolęs į Žemaičius ir tuomi nepagrąžinęs Kęstutį namų savo gelbėti, kursai vienok su didžiu grobiu laimingai namo pargrįžo.

Diena nemetu, kaip sako tūli rašytojai, abi pusi, pagrisusi kraują bešlekinti, paliaubas ant 4 metų padarė. Noris brostviai, įdykę ant lobio ir grobio, ruzgėjo ir nenorėjo liautis kariauti lietuvių ir žemaičių, vienok d. mistras, reikalaudamas atvangos,

nusiuntė 12 brostvių, kaipo vadėjų, lietuviams, kurie taip pat 12 savo kilties vyrų nuleido kryžėjams. Kiekviena pusė, ką turėjo savo valdžioj, galėjo veldėti lig paliauboms pasibengiant. D. mistras taip būk džiaugęsis tomis paliaubomis, jog liepęs visame Parusny per dvi dieni bažnyčioj melstis, būk ir pats Marienburgo bažnyčioj visą naktį perpoteriavęs.

Rasi lietuviai ir žemaičiai nebūt tų paliaubų su kryžėjais darę, jei kitoj pusėj kitos nelaimos nebūt jų spaudusios, kaipogi Mykolas, Tverės d. kunigaikštis, noris vis spaudžiamas, kaip viršiaus minavojau, vienok turėjos lietuvių ir stigavojo Algirdui, jog Dmitrijus, d. kunigaikštis maskolių, kuomet noris gorins pačią Lietuvą ir norės tuos kraštus jai atimti, kuriuose gyvena gudai krikščionys lietuvių valdžioj. Algirdas ryžos vėl į Maskoliją traukti; to dėjęsis, sukėlęs kariauną, pats nebkeliavo, bet išrėdė savo brolį Kęstutį su jo sūnum Vytautu ir Andriejum, savo sūnum, kunigaikščiu Drujos, kursai negalėjo savo brolį Kęstutį nei gudryba, nei veikume, nei karo ketėjimuose pranokti, jei ne narsesnis ir vinkresnis, tai jam lygus buvo. Darin Kęstutis, pavasariui prasidedant, taip staiga antėjo Maskoliją, jog artojai ir bajorai, dirvose betrūsinėdami, kliuvo į nagą lietuviams, kaipogi tokiu laiku lietuviai ančėjo, kad vos sniegas buvo nuėjęs ir upys patvinusios, daran nieksai tarp maskolių nevylės jų vidury savo žemės regėti, kurie tuo žygiu daugiaus siaubė nekaip grūmės su maskoliais, kaipogi Kęstutis, apvertęs apygardas į rūstus tyrus, 6 dienoj kar- 1372
velio mėnesio pačią pilį Perejaslavlio sudegino; nuo tenai pasitraukęs susinėrė su kariauna Mykolo, kunigaikščiu Tverės, ir nuteriojo apygardas Dmitrij pilės, kuri turėjo išsipirkti nuo jo nauda. Nuo tenai sukos į Kašino apygardas, kurias taip nuteriojo: pilis pati turėjo taip pat nauda išsipirkti, ir urėdui jos liepė prisiekti, jog nuo šiol klausys kunigaikščio Tverės; pagrįždamas dar užėmė

pilį Toržeko, į kurią Mykolas, Tverės kunigaikštis, taip pat įdėjo savo urėdą. Atėjęs ant galo pas Možaiską, tuojau pilį apgulė ir, vėtra įsilaužęs, savo karėjus, kelione suvargusius, atilsino. Paskui išėję lietuviai į vieškelį karės reiškėją nuleido į Maskvą, kuriam, įduodamas degantį knatą, tarė: „Bogink Dmitrijui į gromatos vietą šį knatą degantį ir pasakyk, jog, lig jam nesudegus, lietuviai ir žemaičiai bus Maskvoj ir tenai į rūmus viešpaties, kaipo pergalėtojais, ragotinę įsmegins su tuo parašu: „Ne tas yra karvedžiu, kursai keta kariauti, bet tas, kurs neketėdamas kariauja". Lietuviai, per 18 trūkių būdami nuo Maskvos, su tokia greitybe baužė, jog mažne pirmiaus jie atėjo pas Maskvą nekaip reiškėjas pagrįžo. Buvo tenai pati Velykų naktis taip garbinga ir su iškilme nuo krikščionų šventinama. Kaipogi Dmitrijui, einančiam į bažnyčią, pranašas, užšokęs taką, pasakė lietuvius užėmus Možaiską ir vienu trūkiu baužią į Maskvą. Viešpats, nenorėdamas į tą tikėti, ką jis stigavojo, visą naktį bažnyčioj persimeldė. Bet ryto metą auštant dar pamatė vėliavas lietuvių blizgant ant kalno, Poklonu vadinamo, pamūriuose Maskvos. Koksai tenai rados sūbruzdis ir tranksmas, kiekvienas gal manyti. Dmitrijus, atsibudęs it iš sapno, ėmė rėdytis, liepdamas visiems ginkluotis ir leisdamas į visas puses įsakymus gintis, bet laiko nebebuvo, kaipogi lietuviai tuojau Maskvą apgulė ir tenai peno nebįleido, kuri negalėjo niekaip ilgai gintis, stokodama peno, užvis daugybei svieto suplūdus ant šventės. Kad tuo tarpu jau lietuviai papilius gruzdino, mūrus ardė ir drevėjo ką užeidami. Maskoliai, regėdami, jog nebus doros, išleido siuntinius pas Kęstutį, pakajaus lūgodami, kuriuos jisai priėmęs, tokį sandarą padarė: d. kunigaikštis Lietuvos įjos su savo diduomene į Maskvą ne kaip bendras, bet kaipo pergalėtojas, ir savo ragotinę [į] sieną Kremliaus įsmegins; rubežium tarp lietuvių ir maskolių bus Možaisko pilis ir upis Ugra; karėjams lietuvių ir žemaičių

algą, o diduomenei jų karės kaštus d. maskolių kunigaikštis atkraus; karė tarp abejų liausis, siuntiniai ir prekiotojai abejų visur galės keliauti be trukliaus. Kunigaikštis Mykolas grąžins visa apent Dmitrijui, ką jis, trejoms paliauboms esant, buvo jam užėmęs, ir savo urėdus namo parvadins; jei jie neklausytų jo, Dmitrijus gal juos su ginklu tremti ir pats sau teisybę padaryti, ir tame daikte Kęstutis ir Algirdas negal kištis dėl gero savo genties. Jei siuntiniai, kuriuos d. maskolių kunigaikštis į Ordą pas chaną totorių Mykolą skųsti *, kas tame daikte nutiks pagal Dievo ir chano valią, Algirdas negalės jo, Dmitrijaus, kaltinti; Mykolas niekaip nesmeigsis į Didžiąją Maskolių kunigaikštiją, kuriuodu tarp viens antro turi sandarauti per siuntinius; kuriame sandare pasirašęs metropolitas su bajorais ir diduomene, prisiekė jį išpildyti; o Kęstutis tą pačią dieną, įjojęs į Maskvą, ragotinę į sieną Kremliaus įsmegino ir, įėjęs į bažnyčią su savo diduomene, d. kunig. Dmitrijų pasveikino ir, velykaičiui duodamas jiems margą kiaušį, sakė: „Mink, viešpatie**, katras tarp mudviejų ankstesniai kariauti kėlėva!" Įpratimas yra pas maskolius ant Velykų bučiuotis, kiaušius dažytus viens kitam duodant. Nebgalėjo lietuviai tolesniai su maskoliais nei bekaulytis, nei bekariauti, kaipogi sukilo naujos karės kitose šalyse, kurių raminti reikėjo tenai eiti.

Kazimieras, Lenkų karalius, regėdamas lietuvius ir žemaičius jau su kryžėjais, jau su maskoliais tuointimpos karėse žūnant, pakėto vėl Rausvuosius Gudus, Volyniją bei Padalijas lietuviams užimti. Darin Kazimieras karalius Liubartą, brolį Algirdo, urėdą Volynijos ir Padalijų, ištrėmęs, Aleksandrą Karijotą, jo brolį, į jo vietą urėdu perdėjo ir visaip rūpinos, kaip galėtų tuos kraštus pasavinti. Karijotas, Kazimiero urėdas, buvo į Kro-

---

* Rankraštyje stinga žodžio.
** Viršuj: *kunigaikšti.*

kuvą iškeliavęs dėl ūkės reikalų; jam nesant, rėdė Vladimiro pilę Petras Turskis, lenkų žemlionis, kursai, noris turėdamas pilėj gana mitalo ir galėdamas ilgai gintis, vienok, lig pasirodžius Liubarto karėjams ties pile, lig ir pasidavė. Liubartas, įėjęs į Vladimiro pilį ir įgijęs apent valdžią visos Volynijos ir Padalijų be mūšos, senąją medžio pilį aptvėrė ir apkasė bei stiprią įgulę įdėjo, o naująją, kurią buvo Kazimieras iš mūro per 2 metus pastrūnijęs, iš pamatų išardė. Padarius lietuviams paliaubas su kryžėjais, atėjo ir kiti lietuvių pulkai jo šelpti, su kuriais Liubartas susinėręs traukė į Lenkus ir tenai sritis Liublino ir Sandomiro baisiai baisesniai nusiaubė, visų senąjį kliošturių su bažnyčia šv. Kryžiaus ant Plikojo kalno (Łysa góra), garsią savo šventenybėmis, išdrevėjo, ką tenai užėjo šventą ar ūkišką, visa plėšė, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino. Jau grįžo lietuviai namo su nepaseikimu grobiu, kad tuo tarpu kely keista notis rados. Vežimas, kuriame buvo aukso vogonas su skila kryžiaus švento, ant kurio buvo Išganytojas buvo šį svietą atpirkęs, atvažiavus ant Lietuvos rubežiaus apsistojo taip, jog, prikinkius daugiaus arklių, negalėjo iš vietos bepajudinti. Nusiminę lietuvių karvedžiai teiravos savo kunigo, kas per notį nutiko. Vaidelė atbylojo: „Negalės kitaip dievų numaldyti, kaip tiktai reikia tą vogoną su šventenybe į tą vietą atdėti, iš kurios jis buvo paimtas". Karvedžiai lietuvių tuojau paskyrė vieną kalinį, žemlionį lenkų, Choralą vadinamą, kuriam* įdavė aukso vogoną namo gabenti, kuriam tuo nuo abažo paėjus, tuojau vežimas lengvai pradėjo rietėti, ir stebuklas pragaišo, vienok lietuviai likusįjį grobį laimingai namo pargabeno.

Kitoj pusėj Kęstutis lygia dalia kariavo su mozūrais nuo tokio lyčiaus. Minavojau viršiaus Zemovitą, jų kunigaikštį, atdavus ar išnuomojus lietuviams pilį Vizną Mozūrijos parubežy, kaipo rak-

---

* Viršuj: *ir*.

tą į kryžėjų kraštą; dabar Zemovitas, įmasintas nuo kryžėjų ir nuo savo kunigų, pardavė minavotą pilį kryžėjų mistrui už 40 000 (tūkstančių) auksinų, kursai gerindamos pasiėmė dar jam talkinėti kariaujant su lenkais, mirus jų karaliui Kazimierui. Bet lietuviai, turėdami tą pilį už visų stiprųjį mūrą savo ūkės toj pusėj, niekaip nenorėjo jos beatduoti, užvis dar girdėdami, jog praėjusios kryžėjų terionės Lietuvoj ir Žemaičiuose tikos daugiaus įkalbėjimu mozūrų vyskupų, kaip ketėjimu pačių kryžėjų. Daran Kęstutis, vienai daliai lietuvių kariaunos su lenkais kariaujant, su antra dalia pats tuo pačiu laiku nusiaubęs visą Mozūriją, varu įsilaužė į Pultuską, pačią jų buveinę, vietovę sudegino, o pilį su žeme sulygino; sugriejęs ant galo tenai nepaseikimas gėrybes, laimingai namo pargabeno.

Bet to dar lietuviams ir žemaičiams nekako; mirus Kazimierui, Lenkų karaliui, apėmė jų ūkės valdžią jo motina Elžbieta, karalienė Vengrų. Nū rodės lietuviams visų gerasis pragumas savo nelaimas lenkams atmonyti ir juos sudrausti; kaipogi numanė tą ir patys lenkai, jog lietuviai, niekindami rėdą motriškos, ims lenkus kariauti, bet karalienė, persergima nuo savo tėvūnų apie ateinantį pavojų, didžiuodamos atsakė: lig jos sūnui gyvojant, veltui krūpauja lenkai neprietelių, pakaks jiems* paties garso jo galybės, ir iškris karda ne vien iš rankos varvarų, bet ir kitų neprietelių. Tuo tarpu lietuviai, sukėlę karėjus lietuvių ir žemaičių ir gudų, pačiudu d. kunigaikščiu Kęstutis ir Algirdas su karvedžiais Jogaila, Vytautu, Liubartu ir Narmantu, turinčiais stiprią kariauną, įgulė staiga spalių mėnesy į apygardas Liublino ir, paskiedę tenai savo kariauną į rimtas virtines, sritis Liublino, Sandomiro, Podguro ir didį barą Krokuvos, trumpai sakant, visą kraštą tarp upių Sano ir Yslos vienu trūkiu su neaprašoma greity-

---

* Virš žodžių *pakaks jiems* užrašyta: *nutrenks juos.*

be nusiaubė ir vos į mūrus pačios Krokuvos beatsirėmė. Retas tarp lenkų bepaskubėjo pilėse užsirakinti ar į antrapus Yslos išsikraustyti, nes visi ar namie nugaluoti, ar sprunkantys nutverti. Neaprašomas tenai lietuviai žalas išdarė, kaipogi per 10 nedėlių drevėjo bažnyčias, ardė rūmus, klioštorius, alkanus, ko neveikė karda, tą ugnia gaišino, gyventojus vienus kirto, kitus vergė, brandingus javus, turtingas kaimas įbingę lietuviai ir žemaičiai į rūstus tyrus apvertė, kad tuo tarpu Elžbieta, Lenkų karalienė, puotaudama ir lepindamos rūmų linksmybėse, žlugo goslumuose ir vos girdėjo aičiojimus savo ūkės toj verkiamoj dienoj. Ant galo patys lietuviai, pagrisę teriojimais ir plėšimais, liovės, o, nesutikdami niekame neprieteliaus, nusluoguoti nepaseik[im]omis gėrybėmis grįžo namo vėliavas blizgindami.

Taip bedergiant lietuviams ir žemaičiams Lenkus, kryžėjai, nemindami ant paliaubų, negal dar to aiškiai lyčiaus žinoti, regis, skatinami nuo popiežiaus, ėmė vėl senu įpratimu Žemaičius dergti, kurie įpuolę tenai sritis Viduklės, Ariogalos, Gesavo, Gailaičių ir Pastojų senu įpratimu drevėdami ir ugnia gaišindami, visa, ką sutiko, sudergė.

Kitoj šaly kamendotas Balgos su kamendotais Bartijos ir Girdaujos pilių, įsigrūdę į Paletiją, apgulė Drevikės (Drewik) pilę, vienok kantriai gyniojant įgulei nestengdami įsilaužti, apygardas nuteriojo. Kitu žygiu tie patys nuteriojo Sūdaujuose apygardas Dirsūnės ir Veigavos, o pačią pilį Dirsūnę netoli nuo Kauno su žeme aprausę, didį grobį ir daugybę imtinių į Parusnį parvirdė.

Kita žara Ragainės kamendotas Žemaičiuose nuteriojo Kaltinėnų apygardas, bet, grįžtančiam su didžiu grobiu, žemaičiai kelią girioj užstojo ir versmėse tenai ištiko į kruviną mūšą, kurie, perlaužę rindą vokyčių, patį kamendotą su 12 brostvių ir daugybę meldžionų karvietėj paklojo, o likusiuosius gyvus sugavo, tarp kurių vieną dievams pagal savo dobę apieravojo.

Kitu žygiu Insterburgo su Samijos urėdu vėl nuteriojo Veigavos apygardas. Kad tuo tarpu d. mistras, susitaręs su kalavijonų mistru, tiekės visuotinai traukti į Lietuvą, liepdamas Padaugavio mistrui išsijautoti ant Žemaičių rubežiaus, ar keta ir ar tiekias lietuviai ir žemaičiai su jais kariauti. Mistras kalavijonų, lietuviams ir žemaičiams su lenkais kariaujant, radęs rubežių atdarą, įsigrūdo į gilumą krašto, kurį karda ir ugnia nudergęs, su didžiu * į Padaugavį pargrįžo. Kad tuo tarpu pats d. mistras su 10 000 karėjų, su diduomene prancūzų ir teutonų, atkeliavusia netikėlių kariauti, gulė ties Dirsūnės pilia į Lietuvą ir tenai, visą barą lig Trakų nuteriojęs, sudegino didžią kaimą, Semeliškėmis vadinamą, ir į pat Vilniaus rūmus atsirėmė, bet, negalėdami jam, stipriai aptvertam, nieko padaryti, grįždami per Trakus, sudegino pakely turtingą kaimą žemlionies Virdukio ir, dergdami ugnia ir karda, pargrįžo panemuniais su didžiu grobiu ir daugybe imtinių į Parusnį. Taip buvo vokyčiai tuo žygiu nuterioję Žemaičius ir Lietuvos tūlus barus, jog nieksai tarp gyventojų taip rūstos dienos **, kokia šiuo žygiu tikos, kaipogi pargrįžę lietuviai ir žemaičiai iš Lenkų rado rūstus tyrus savo namų vietoj.

Nieksai negalėjo nugiežti tų žalų ir apmaudo ant vokyčių, kaip tiktai vienas Kęstutis, kursai nelaima nenusiminė nei pavoju guro ir veikiai savo neprietelius sudurdė. Tasai lietos vyras, įkandin įpuolęs per Mozūriją giriomis pagal su stipria kariauna trimis žaromis į apygardas Saldavos, nusiaubė it smurta srauja, kuri visa varu raudama po savim glemžia, visą sritį lig pat Neidenburgo pilei, ugnis vien žarstydamas ir iras skleisdamas, netaupė nė vieno nei kaimose gyvenančio, bet ir giriose ir versmėse išsislapsčiusius prigavęs, senius, vaikus ir motriškąsias kirto laukan be perskyros, kas

* Rankraštyje stinga žodžio.
** Rankraštyje stinga žodžio.

vien krikščioniu vadinos; ant galo, akmenį ir vandenį palikęs visame krašte betyruojant, nusluoguotąs neapseikimu grobiu, varydamas būrius imtinių krikščionių, per Mozūriją laimingai apent namo pagrįžo.

Turėjo žemaičiai ir lietuviai tais žygiais didžiai baisiai kryžėjus įgrobti, jei pats popiežius Gregorius XI rašė pas Lietuvos kunigaikščius Kęstutį, Algirdą ir Liubartą, linkėdamas jiems krikštytis; užvis girdėdamas juos nebaidantis krikščionų tikybos, įsakė Liudvikui, karaliui Vengrų ir Lenkų, karalienei Elžbietai, kunigaikščiam Vladislovui Opolės ir Zemovitui Mozūrų kaip įmanant masinti minavotus kunigaikščius krikštytis, kuriems rašydamas gromatoj savo sako: „Didžiai linksminčiaus, regėdamas baisią ir kruviną karę tarp jūsų ir kryžėjų nubengtą, daran širdingai linkiu jums su jūsų tauta persikrikštyti ir išpažinti tikrą tikybą, be kurios nė vienas negal būti išganytu; aš noriu jūsų dūšias iš nagų šetono gelbėti, tuointimpinės karės, kraujo gožimo, baisių zurdojimų, drevėjimų ir terionių kuomet noris galą regėti. Širdingai geidžiu jums malonius, dievobaimingus ir mokytus vyrus atleisti ant skelbimo Dievo žodžio, kaipo tarpėjus pakajaus tarp kryžėjų ir kitų krikščionų viešpačių; jei rengiatės krikštytis, turit tiktai apsireikšti prabaščiui Krokuvos, keliaujančiam dabar pas jus". Bet ką lietuvių kunigaikščiai atsakė popiežiui, nėra dar žinoma; regis, tą, ką buvo jau pirm kelių metų pasakę, jog tuo metu tekrikštysis, kad jiems kryžėjai užimtuosius jų kraštus pagrąžins.

1375 Tuo tarpu Mykolas, noris patvirtintas didžiuoju kunigaikščiu Tverės nuo totorių chano, vienok vis dar kariavo su Dmitrijum, d. kunigaikščiu maskolių; kariavo negalėdamas nuveikti, patelkė totorius ir lietuvius, kurie senu įpratimu ir toj karėj jam talkinėjo, bet nelaimingai, kaip maskolių rašytojai sako, kaipogi Mykolas tokį pakajų turėjo priimti, kokio Dmitrijus norėjo.

Liudvikas, karalius Lenkų ir Vengrų, išgirdęs viršiaus minavotas nelaimas lenkų, parskubėjo tenai pats ir, sutraukęs karėjus į Sandomirą, į dvi dali perskiedė: su viena dalia Sendzivojui karvedžiui liepė į Chelmo pilį laužtis, o patsai su antra bei vengrų talka traukė į Belsko pilį. Sendzivojus it veikiai ištrėmė lietuvius iš visos Chelmijos ir pilis Chelmą, Grabovą, Horodlę, Sevlošą užėmė. Bet karalius su antra niekaip negalėjo įsilaužti į Belsko pilį, kurią Narmantas didžiai kantriai ir narsiai gyniojo. Narmantas vienok viens pats nestengė lenkų nuraminti, užvis nebvildamos veikios pagalbos nuo lietuvių, kurie tuo pačiu laiku kruvinai kariavo, kaip sakiau, su kryžėjais, vienok iki paskuojo Narmantas lenkams nepasidavė. Lietuviai, patys tiek karių turėdami, nebnumanė patys ką bedaryti: su lenkais ar su kryžėjais kariauti, kaipogi abeji pavojūs ir galingi, su abejais vieni lietuviai grumtis nestengė. Daran Kęstutis vienas, kaip karėj narsus, taip ir gudryboj buklus, tesumanė, ką bedaryti tokioj noty, kaipogi patsai ėjo į abažą Liudviko ir tenai su juomi tokias sandaras padarė: jog lietuviai atduos lenkams visus kalinius, Lietuvoj ir Žemaičiuose esančius, ir Belsko pilį, o kitą visą kraštą sau paturės. Lenkai, ant to 1376
suderėję ir padarę vienybę, tarp savęs pasimylavo. Taip Kęstutis, sutaikinęs reikalus ūkės, grįžo namo su kryžėjais kariauti.

Taip bekariaujant lietuviams ir žemaičiams su lenkais ir vengrais, d. mistras kryžėjų, sukėlęs stiprią kariauną, traukė į Žemaičius ir tenai pavietes Varnių, arba Medininkų, Ariogalos, Ariskės, Raseinių, Gesavo ir Pastojų per 8 dienas karda ir ugnia dergė, nuo tenai bloškės ant Kauno, vildamos į naujai pastrūnytą pilę varu įsilaušiąs, bet tenai baisiai sudirdintas nuo kantrios įgulės, nustekenęs daugybę savo karėjų, vos pats su likusiais beparkumpė į Parusnį nieko nepešęs.

Tuojau antrą atvejį urėdas Samijos, su kamendotais Insterburgo, Gerdavos ir Tapiavos susinė-

ręs, gulė vėl į Žemaičius, kurių parubežius senu įpratimu nudergė. Tuo pačiu laiku kita sričia kamendotas Balgos, įsigrūdęs į Kalną, ketėjo į pilis Kamionką, Belicą varu įsilaužti, bet, negalėdamas kantrių įgulių nuveikti, apygardas baisiai baisesniai nuteriojo ir su gausiu grobiu į Parusnį pagrįžo.

Bet Kęstutis, d. Lietuvos kunigaikštis, atmonijo jiems tuojau tas nelaimas, kaipogi, nubengęs karę su lenkais ir vengrais, tą patį metą su kunigaik. Algirdu ir Sverdeikiu, arba Švitrigaila, sukėlęs stiprią kariauną, ir gulė į Parusnį trimis žaromis. Visų pirma, nubloškęs kryžėjų rubežiaus sargus, įsigrūdo į Nadraujų kraštą. Nuo tenai kunig. Švitrigaila metės su savo virtine ant Insterburgo pilies, į kurią vėtra įsilaužęs, žeme aprausė ir neaprašomą grobį žirgų, bandos ir kitų gėrybių sugriejo ir tūkstantę pačių gyventojų irose pilės palaidojo. Tuo tarpu Algirdas, nutraukęs į Norkyčius ir Paplaukį, arba Taplaukį, visą sritį į akmenį ir vandenį apvertė. Su trečiąja kariauna pats Kęstutis apie Vėluvą vertė į peleną kaimas ir bažnyčias, varydamas bandas krikščionų į vergus, pilį Taplaukio sugruzdino; grįždamas jau namo, apygardas dar šalaujų baisiai baisesniai nudegino, lygia dalia pilį Georgenburgo suardė. Kunigaikštis Sverdeikė su savo grobiu įsikėlė į pavietę pilės Tamau, kurios papilius nudeginęs ir savo grobį padidinęs, grįžo namo apygardomis pilės Falkenau, taip pat ugnia ir karda sau kelią ženklindamas ir užtaškuotus kelius ardydamas, norėjo susinerti su kitais lietuvių karvedžiais. Taip belėbaujant lietuviams, kryžėjai, sutraukę stiprią kariauną, ėmė vyti grįžtančius lietuvius, vildamies it veikiai nuveiksią nusluoguotus grobiu ir nuvargusius keliu, kuriuos, panokę netoli nuo Falkenau, antpuolė ir į kruviną mūšą ištiko, kurioje pergalėti lig paskuojo galą gavo, taip jog nė vieno nebliko, kursai būt galėjęs tą nelaimą d. mistrui pranešti, darin brostvis, lietuvių abaže kalėdamas, rašė jam tais žodžiais:

„Mes esam visi išmušti, turėk tą už tiesą; aš rašau verkdamas kaipo kalinys neprietelių abaže; mano tarnai visų kantrieji krito karėj, kiti dejuoja su manim maneliuose netikėlių vysdami; palaimyti kritusieji, gailiuos aš toj dienoj gyvu palikęs". Lietuviai ir žemaičiai, dar padidinę savo grobį pelnu ir ginklu kritusiųjų vokyčių, laimingai namo pargrįžo. Seniai bebuvo lietuviai ir žemaičiai taip baisiai kryžėjų kraštą nudergę, kaip šiuo žygiu, kurie, tūkstantes svieto sudeginę, tūkstantes iškirtę, tūkstantes imtinių išvarę į vergus, paliko vienas plėnis vėjų vajojamas rūstuose tyruose.

Vos buvo trys nedėlios sukakusios, kaip vėl nusigaudė karės tranksmas, kaipogi naują kariauną rykaudamas kunigaik. Vytautas įsigrūdo į apygardas pilių Insterburgo ir Tamau ir likusįjį svietą karda, o trobesį ugnia išgrandė, kuriam dar didžios vasaros kaitros perdžiovinusios upis atdarė kelius į visus užkampius, kursai, sugriejęs tenai dar gausų grobį, laimingai namo pargrįžo.

Tą patį metą buvo dar kamendotu Insterburgo ir Ragainės, norėdamu apmaudą nugiežti, su 600 stiprios joties įpuolusiu į apygardas pilių Romainių ir Slaosių, visą kraštą nudergusiu, kuriuodu vienok grįžtant vienoj girioj lietuviai apnikę 20 brostvių ir 500 joties karvietėj paklojo.

Taip pat karingi buvo ir atenti metai, kaipogi, 1377
atėjus gaujoms naujų meldžionų kryžėjams į talką, užsikėto vėl d. mistras į Lietuvą traukti ir tas nelaimas atmonyti. Daran liepė marčelgai kryžėjų su 12 000 rimtos kariaunos per Veigius ir Simoliskę traukti ant Merkės pilės, kur eidami ugnia ir karda visa į rūstą tyrą vertė, pradžioj pasiskiedę, paskui susinėrę ženklino kelią visur baisiai baisesniai krauju ir degėsais. Atėję pas Trakus, buveinę Kęstučio apgulė, kurią jis didžiai kantriai gyniojo, kurie, negalėdami į pilį įsilaužti, pačią vietovę nudeginę, apygardas teriojo. Tuo pačiu žygiu buvo apgulę ir patį Vilnių, kurį Algirdas taip pat su stipria įgule drąsiai gyniojo; negalėda-

mi nė tenai įsilaužti, papilius nudeginę, apygardas dergė, užvis Rudaminą, turtingą kaimą, kurios niekados vokyčiai nebuvo dar užėję, sugruzdino, bet tenai ištiko į kruviną mūšą, kurioje abi pusi, su visų didžiausia aitra abejotine laima smarkiai smarkesniai pjovusios, padarė paliaubas ant kelių dienų ir būk Algirdas ir Kęstutis užkvietusiu marčelgą kryžėjų ir meldžionų jomylistas į gėrynę Vilniuj ir Trakuose, kame su didžia išeiga ir žmonysta vaišinusiu ir apdovenojusiu. Beg[er]iant midų užstalėj, būk Algirdas lūgojęs nuo marčelgos, idant likusiąją dalį Vilniaus nuo ugnies pataupytų ir daugiaus nebteriotų, nes su grobiu į Parusnį trauktų. Ir taip kryžėjai, dergę 13 dienų Kalne, grįžo namo, nevildamos pasalo nuo Lietuvos kunigaikščių, kuriuodu tuo tarpu buvo išsiuntusiu su 500 (šimtais) joties Vytautą peną ir pašarą, ant kelio padėtą, kryžėjų kariaunai pagrobti ar sudeginti, kursai visa padarė, kai buvo įsakyta, nuo ko mažne visa kariauna kryžėjų kely badu išstipo, kuri 6 dienas nevalgiusi turėjo keliauti žiemos vidu, o Vytautas tuo tarpu vijo skardydamas kumpiančias virtines lig pat piliai Tamau.

Čia vėl vokyčių rašytojai pasakoja, jog būk lietuvių kunigaikščiai pakajų su kryžėjais padarę, ketėdami krikštytis, vienok ir atentį metą tokia pat karė Lietuvoj ir Žemaičiuose gaudė kaip jei praėjusį metą, kaipogi pagal įstatymą zokano kryžėjų negalėjo nė kokio pakajaus, nė kokių paliaubų ir sandarų su pagonimis daryti, bet tuointimpos su jais kariauti, daran ir tas sandaras už nieką turėjo, kaipogi tą patį metą dar narsesniai abi pusi grūmės.

Kryžėjai, krūpaudami atmonos nuo lietuvių, liepė nauji pili Reino ir Bartenburgo įkurti ir stipriai aptverti, idant tuomi savo kraštą nuo antpuolių lietuvių ir žemaičių savo užklėstų nuo Galindijos girių. Tiedvi pili bestrūnijant, vos buvo marčelga su tūlais kamendotais ištraukęs į apygardas Alytaus ir Merkių (Merecz) Trakų linkan, kad atė-

jo žinia Albertą, Austrijos kunigaikštį, atėjus su meldžionimis kryžėjams į talką, kurį mistras su didžia goda ir žmonysta priėmęs, didžią gėrynę jam pakėlė Karaliaučiuj; pergėrę tenai kelias dienas, traukė su didžiai stipria kariauna per Insterburgą į Žemaičius, tuojau Šešupę keturiais tiltais perėjo. Atėję pas Nemuną, rado 610 valčių patiektų dėl persikėlimo. Niekados nebuvo taip didi kariauna į Žemaičius traukusi, kaip šiuo žygiu, darin negalėjo išsigauti per raistas, lūžas ir tankmes girių, per kurias kelios tūkstantės svieto turėjo pirma eidamos naują kelią skinti ir ertinti. Įėjusi kariauna į Žemaičius antštiko artimuose kiemuose veselę, į kurią svietas, nevildamos taip staigaus neprieteliaus, buvo susirinkęs linksmintis. Kryžėjai tuojau svečius ir namiškius, senus ir jaunus, vyriškus ir motriškas išpjovė ir namus sudegino bei tolesniai eidami tą patį darė: kas buvo degąs, degino, kas kertamas — kirto, visur žudydami svietą, pasalu antpultą, daugiaus neginkluotą. Antrą dieną pasiskaidžiusi kariauna kryžėjų į virtines siaubė visomis pusėmis degindama ir kirsdama be perskyros lyties ir amžiaus. Vienok, pagrisusi tomis dienos terionėmis ir dergimais, naktį ilsėdama abaže timpsojo; tuo tarpu žemaičiai, susitraukę nuo artimųjų paviečių į vieną kęsuotę, naktovidu puldami į abažą meldžionų, baisias pjūtis darė ir savo imtinius liuosavo, patys vėl smunkioj kęsuotėj slapstydamos. Trečiąją dieną atėjo kryžėjai pas Raseinius ir tenai ištiko su žemaičiais į didžiai kruviną mūšą, kurioje nukavo žemaičių karvedį ir pergalę apturėjo, kuria meldžionys džiaugdamies pakėlė tenai sau gėrynę, bet paskui nebgalėjo nė vieno netikėlio sutikti, kurie, vengdami daugybę ir smarkybę neprietelių, išsislapstė griose ir versmėse; ant galo, nuteriojus Ariogalos pavietę ir 8 dienas ištrukus netikėlių krašte, pradėjo lytus, darganos, vėtros ir krušos meldžionis į Parusnį kumpinti, kuriems jojant išmirkusiais keliais per pelkes ir versmes, žirgai lig

papilvių smuko giriose tarp Nemuno ir Pragaro upių; svietas ir gyvoliai nuo vargo ir bado stipo ir dvėsė, vandeniu grįžtant audros mažne sukūlė, daugybės melžionų ir kryžėjų nebregėjo daugesniai Karaliaučiaus.

Kad taip nuo tos pusės kryžėjai vertė į tyrus Žemaičius, tuo pačiu laiku nuo antros pusės kalavijonų mistras Elzas, padaręs sandaras su pleskavionimis, dergė su visa kariauna vėl Žemaičius ir tenai 8 pavietes į akmenį ir vandenį apvertė, kuriose sako nė vieno trobesio neblikus. Vienok nestengdami žemaičiai aiškioj mūšoj raminti siaubiančių vokyčių atmonijo jiems tas nelaimas pasalu tokia dingsčia. Toje girioj, per kurią turėjo vokyčiai traukti, žemaičiai vienur papjaustė medžius, kitur iškasę gilias duobes apdengė velėnomis ir smiltimis apipylė, it tenai vieškelis būt esąs, kurio šalyse tarp krūmų užslėpė savo ritmus pulkus karėjų. Lig įėjo meldžionys į girią, lig visų didelieji medžiai ėmė virsti ant gelžytų eilų vokyčių, kurie, norėdami skrieti nauju vieškeliu, visi į duobes sukrito; tuo tarpu gulė žemaičiai iš krūmų ant nusiminusių, kurių tenai daugiaus nei 10 000 duobėse sutratino savo rendėtiniais brūkliais. Vokyčiai paskui per apmaudą už tą apgavimą žemaičius rakaliais, tai yra razbainykais, vadino, jog juos ne laukuose ir aiškioj mūšoj, bet užkampy pasalu užlenkę nugalavo. Pasaka yra Žemaičiuose, jog vokyčiai būk supykę nuo to laiko tebįtarlioją dar žemaičius tuo žodžiu.

Bet tą džiaugsmą pergalės staigi notis užrūstino: Algirdas, d. Lietuvos kunigaikštis, nuvargęs ūkės žygiais ir pražilęs karėse, nebstengdamas karšaty ūkės bevilkti, lig savo gyvai galvai pakėlė karšinčium pagal ūkės įstatymus visų mažąjį savo sūnų Jogailą, pats atsitraukė būtinai nuo rykės valdžios ir netrukus gyvenimo atvangoj su šiuo pasauliu persiskyrė, palikdamas savo tautą garbinamą visų tolimuose kraštuose, praplatintą nuo Žemaičių lig Juodajai jūrai, nuo upės Dono lig

upių Dunojaus ir Bugo, visų didžiausią ir galinčiausią visoj šiaurėj ūkę, nuogąsčią ir baisią ne vien savo susiedams, bet ir visų tolimesnėms tautoms. Algirdas galėjo iš savo rykės 40 000 pačių šarvotųjų vyrų į rindą statyti karan, jo amžiuj goda buvo lietuviu ar žemaičiu vadintis. Veltui nori šiandien tūli neprieteliai Lietuvos ir Žemaičių kaip įmaną jų garbę ir galybę tuose amžiuose mažinti, rodydami lietuvius visuomet niekais buvusius, nes veltui stirvelėjo, jei jų darbai patys tų laikų, iki šiai dienai užtvėrę, stigavoja jų galybę ir garbę, kaipogi viešpatija Algirdo ir Kęstučio tęsės, kai sakiau, nuo Žemaičių jūros lig Juodajai, nuo Dono lig Dunojaus ir Bugo, kurį kraštą paskui dar lietuviai daugiaus nei per 400 metų valdė, ir tuo kartu tepradėjo ta viešpatija gaišti, kad lenkai ėmė pačiais lietuviais rėdyti. Antras davadas lietuvių ir žemaičių galybės, jog visi tie kraštai, kuriais Algirdas rėdė, ik šiai dienai Lietuvos įstatymais tebsirėdo, tai yra: Severija, Krivičiai, arba Baltieji Gudai, Juodieji Gudai, Volynija, Padalija, Paletija. Trečiasis davadas Lietuvos galybės yra, jog visuose tuose kraštuose yra randami žemlionys, arba vyčiai, gyventojai, kaip jei Žemaičiuose ir Lietuvoj, pačiame Parusny dar ilgą laiką nuo vokyčių laikomi, kurie nė kokio mokesnio nemokėjo, nes, karei kėlusis, savo nauda turėjo į karę traukti, kad tuo tarpu vokyčiai, įsinuomoję į Payslį ir Padaugavį, daugiaus nei per 300 tuointimpos kariaudami su talka visos Europos, vos tarp Yslos ir Nemuno Žemaičių pašalį užėmė ir Padaugavy užsiturėjo.

Algirdas mirdamas paliko nuo dviejų pačių 12 sūnų: nuo pirmosios, Julijonos, kunigaikštaitės Vitebsko: Igautas, Polocko urėdas, Narmantas Belsko, Šedvydis, Ostrogo urėdas, Lengvenis Volynijos, Vasilijus Černigovo, Olelka, Kijevo urėdas. Nuo antrosios pačios, Marijos, kunigaikštaitės Tverės, paliko sūnūs: Kaributas, Skirgaila, Karigaila, Svetigailius, arba Švitrigaila, Mingaila ir Jogaila,

kursai, kaipo visų mažasis, jo karšinčium buvo pakeltas; nuo kurių paeina šios dienos kunigaikščiai: Galicinai, Kurakinai, Sanguškos, Koreckiai, Kozelskiai, Višnioveckiai, Jablonauskiai, Kaributai, Zbaraskiai, Kovanskiai, Trubeckiai, Kovelskiai, Koširskiai ir didi daugybė kitų jomylistų, kurie to titulo nedėvi; vienu žodžiu, šios dienos pirmoji diduomenė Lenkų ir Gudų, arba Maskolių, yra lietuvių kilties.

Algirdas teisingai gal vadintis pirmuoju Lietuvos karvedžiu ir visų gudriuoju jos rėdytoju, kaipogi ūkėj visų teisinguoju, o karėj visų narsiuoju buvo, niekuomet pergale nedidžiavos neigi nuokryčiu nusiminė; įsakymus tėvo savo kaipo išmintingas sūnus sekė, gyvodamas vienybėj su savo broliu Kęstučiu, savo tėvų tikybos nepakleido, pats pagoniu būdamas, krikščionis taupė ir glemžė, strūnydamas jiems bažnyčias Vilniuj ir Vitebske; ne vien nuo kryžėjų ir maskolių, bet nuo pačių lenkų ir totorių nepergalimas, elgės tarp kitų mandagiai, taikiai ir trūsiai, negėrė nei vyno, nei stipraus midaus ir nekentė iškilmingų gėrynių ir išeigų; kad kiti oliavos gėrynėse, jis tėvūnų teiravos ir pats rymojo kaip ūkę pastiprinti ir palaiminti[1]. Palaidojo Algirdą pagal seną dobę: kaipogi apdarytą šarvose pakėlę ant malkos, tenai gi kardą, ragotinę, vylyčias, seidoką prie jo padėję, su jo žirgu ir visų įtikimuoju tarnu, su sakalais, pėdsakiais degino ir šalip stovėdami giedojo jo veikalus, nagus meškų ar lūšių į ugnį mėčiodami, idant nabaštikas turėtų su kuo į dangų roptis per kokį tenai didžiai aukštą ir kraušotą kalną, ant galo, supylę jo pelenus į akmens indą, aukštu kalnu apipylė; kame tie jo kapai būt esą, nėra dar žinoma.

---

[1] Karamzin, t. IV, K. X, s. 213.

TURINYS

SIMONAS DAUKANTAS

ISTORIJA ŽEMAITIŠKA

Serija „Lituanistinė biblioteka“

Dailininkas *Saulius Chlebinskas*
Meninis redaktorius *Rimantas Tumasonis*
Techninė redaktorė *Eugenija Juzėnienė*
Korektorė *Roma Prapiestienė*

SL 257. Tiražas 2500 egz. Užsakymas 1066
Išleido UAB „Vaga“, Gedimino pr. 50, 2600 Vilnius
Spausdino „Spindulio“ spaustuvė, Gedimino 10, 2300 Kaunas

Kaina sutartinė